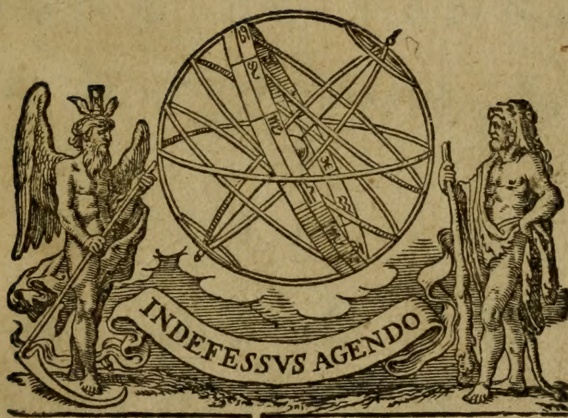
FRANCISCI IVNII F. F.

DE PICTVRA VETERVM

LIBRI TRES.

AMSTELÆDAMI,
Apud IOHANNEM BLAEV,
cIↄ Iↄ c xxxvii.

Serenissimo, Potentissimo, Invictissimoque

MONARCHÆ

CAROLO,

DEI GRATIA

MAGNÆ BRITANNIÆ,

FRANCIÆ,

ET

HIBERNIÆ

REGI,

FIDEI DEFENSORI, &c.

ER^me PRINCIPUM,

Annus nunc agitur ſextus decimus, quod in calamitoſo concuſſi Orbis motu inclytum Britanniæ veſtræ regnum, veluti intimum quendam feſtæ pacis receſſum ac ſinum, ingreſſus, & in nobiliſſimam familiam Arundellianam, commendantibus Lanceloto Wintonienſi olim epiſcopo, & Guilielmo tunc epiſcopo Menevenſi, nunc archiepiſcopo Cantuarienſi, adſcitus, ex voluntate illuſtriſſimi Arundelliæ & Surriæ Comitis, omnibus ferè probatiſſimorum auctorum ſcriniis excuſſis, non Artificum modò hiſtoriam, ſed & Artium imitatricium naturam, penitius inſpicere atque annotare cœpi. Quamvis autem non tam me vinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi verecundia; latiùs ſe tamen aperiente materiâ, plus quàm imponebatur oneris ſpontè ſuſcepi: ſimul, ut pleniori obſequio demererer tantum Heroëm, qui hunc

hunc minimè ingratum laborem injunxiſſe videbatur: ſimul, ne vulgarem viam ingreſſus, alienis demum veſtigiis inſiſterem. Dum in his ſum, non potui non ſubinde grato erga Deum opt. max. ac veſtram Majeſtatem animo recolere, quantum ſit illud, quod Majeſtate veſtrâ publicæ pacis gubernaculis admotâ, cuivis detur altum ac pingue otium jucundiſſima quiete in literarum ſtudiis collocare. quamobrem etiam non annorum, ſed ſæculorum prorogatione Majeſtatem veſtram dignam judicant, quotquot idonea ſtudiis ſuis obſequendi tempora porro exoptant. Omnes virtutes Veſtras enumerare nunc locus non eſt, nec Majeſtas Veſtra ſplendida elogia libenter audit. id propter, ut certa quædam ſacra non niſi ſilentio peraguntur, ita ſincero quodam animi affectu tacitas laudes Veſtras admirari malo, quàm divinum iſtum cœleſtium virtutum conſenſum impari prædicatione devenuſtare. ſiquidem in una Majeſtate veſtra, vel ipſa fatente Invidia, præter cæteros Reges illa res clarior

 eſt,

eſt, quam in Iulio Cæſare extollit Saluſtius, quod prius defeſſi ſint homines laudando atque admirando animi magnitudinem, clementiam, & benignitatem Veſtram, quàm Vos faciendo, quæ gloria ſempiterna digna ſunt. neque deerunt, qui animum hunc Veſtrum ſeris pandant nepotibus. ibit in ſæcula Veſtrum nomen, ſuumque ei decus conſtabit, quamdiu uſpiam Virtuti locus habebitur. ut taceam (ſi tacere liceat, quod imprimis huc facit) ſummum erga omnes bonas Artes ſtudium: quo fulgentiſſimo inſigni, tanquam ſalutari quodam ſidere, conſpicua Majeſtas veſtra caliginem ſuperioris ævi feliciter disjicit, pacifici ſtatus ornamentis undique conquiſitis. Hinc iſta orbi Britannico circumfuſa ſerenitas: hinc priſtina decora ubique revireſcunt: hinc eſt, quod undequaque ſæculum aureſcit. Artes paſſim reſtituis, conſervas, auges, cumulas, velut unicus diſpenſator felicitatis, juſtitiæ norma, optimorum Principum exemplar. Artificum delectiſſimos luculentis honorariis ornatos & novis

com-

commodis auctos ad arduam generosissimæ Artis curam sedulò obeundam invitas atque excitas. Non est itaque, quod Antiquitatem, fœcundissimam bonarum Artium nutricem, sæculo huic nostro quidquam invidisse putemus. rarus quidem est Apelles, rarus Phidias: fateor: quia non inveniunt fautores suos, cùm rari sint rerum Domini, qui tam excelsas mentes foveant atque in aulas suas benignè evocent. nascuntur quidem etiam nunc innumeri Artifices: neque enim est, quod sola Arte fieri putemus, aut voto, aut suffragiis, ut Consules: sed non stimulantur ad majora, non pelliciuntur ad Virtutum fastigia honestis stipendiis. excitarentur dubio procul magnæ ac cœlestes animæ, si Principum cordatiores Vos tantâ Majestate circumfusos atque acribus publicæ pacis curis intentos, literas pariter atque omnes humaniores Artes efflictim amare ac fovere, non audirent modò, sed re ipsa nobiscum quotidie experirentur. Vestro certè exemplo docentur omnes, quàm non injucundum, nec inutile

utile oculorum atque animi delinimentum otii ſuavitas poſt ſeria ac ſevera negotia humanis mentibus commendet. Advertit ea res exteri quoque hominis animum: neque putavi diutius mihi faſtidiendas aut negligendas Artes illas, quas non Regia modò Majeſtas veſtra, ſed tot ac tales florentiſſimi Regni proceres uſque adeò ſtudiosè colunt atque ſuſpiciunt. Quoniam tamen nullas ego hîc voluptates oculis, quos eruditos & bene exercitatos eſſe oportet, uſurpare poteram; animo, quidquid illud eſt, perſpiciendum duxi, illuſtriſſimo præſertim Comite celeuſma præbente. altior itaque cupido invaſit præcepta à proprio corpore veluti ſejuncta & minutatim ſparſimque in veterum monumentis diſcerpta congerendi, & in juſtæ Artis formam digerendi, ut aliquam Picturæ veteris imaginem, vel ſaltem qualemcunque imaginis umbram, animo complexus, commendatiſſimarum Artium amœnitatem pernoſcerem. Neſcio, an benigna hominum judicia mihi debeam polliceri; abunde

abunde felix, ſi tenuem quandam rei totius imaginem conformaſſe exiſtimer: nam politæ & conſummatæ gloriam, nec ſpero, nec affecto. Quum verò magni intereſſe arbitrentur omnes, talia ut ſcripta viris Principibus ſint commendata, & à benigno illorum judicio gratiam aliquam atque aditum commodum, ubi ubi opus eſt, aſſequantur: timidè aggreſſus ſum negotium, quo facilius efficitur, ut ii, qui nobile aliquod Magnæ dedicationis patrocinium affectant, moleſti magis, quàm officioſi, fuiſſe videantur. Geſtiebat quidem animus jamdudum, votivâ hac tabellâ, nomini Veſtro appenſâ, ſpecimen aliquod meæ in Majeſtatem veſtram obſervantiæ ac devotionis exhibere. Majeſtas etiam veſtra libello huic famam, id eſt, vitam, datura videbatur. Nimirum de ſæculorum omnium judicio ſecurus eſt, qui probatus eſt Veſtro: & multa valde pretioſa ideo videntur, quia ſunt templis dicata. Quid facerem? adeò multa interim pertentabant conſcium pudorem meum, ut non ſine tacito quodam æſtuantis animi

mi

mi horrore periculoſam inſolentiſſimi auſi aleam poſſe ſubiri putarem. Majorem ſciebam Majeſtatis veſtræ celſitudinem, quàm ut deſcenſuram huc ſperarem: præterquam quod occupationibus Veſtris publico bono parcendum erat: neque poteram Tanti nominis majorem habere reverentiam, quàm ſi timerem profanare. Tot ac tantis remoris occurrentibus, ac tantùm non protervè irruentibus, jam jam repudiaturus videbar conſilium, quod primum intenderam; quum variis cogitationibus circumactum bonâ ſpe implevit vir Reverendus & Principalis judicii Veſtri favore ad majora provectus, cujus mentionem ſilentio hîc prætterire nefas habuiſſem, niſi ipſe voluiſſet. obſecutus itaque ejus viri conſilio, cujus mihi authoritas pro ratione ſufficere debebat, Picturam veterem venerabundus offero Majeſtati veſtræ: munus, ſi una cenſetur ſcriptione mea, ſanè pertenue; ſi animo, magnum; ſi rei dignitate, lectiſſimum: neque enim me movet, quod ignava depravati ſæculi ingenia ſublimem

mem illam divinarum Artium vim, quam assequi non possunt, contemnere atque elevare student. nimirum in arduo posita est Ars, & exiguis humani ingenii viribus altior, barbaro feroque ingenio ignaviam suam pertinaciter foventes despicit, aut clarissima luce sua caligantes eorum oculos obruit. Summa res, summæque rei pulcherrima cognitio Fautorem atque Approbatorem summum nacta, suo apud omnes, hoc est, summo loco erit: suimet adhæc subpudebit illos, qui dementer credunt, hoc argumentum esse Græculum negotium, & meditamentum futile, si augustissimos serenissimi vultus Vestri radios, toti terrarum orbi illustrando jam dudum datos, ad tenues hosce conatus meos flectere non gravaberis. Triumphat profectò, & porro triumphabit tanto Mæcenate pictura. nam quis posthac eam spernere audebit, quam viderit Majestati vestræ in pretio esse? Scio quidem mihi apud plerosque pro laboris modulo laudem non processuram: quam tamen si Majestas vestra indulserit, majo-

rem laudem, quàm laborem invenero. ſi in homine peregrino deprehendes aliquid, quod non diſpliceat, unius Veſtri judicio laudatus, titivillitii non faciam, quidquid viles gumiæ vel bacchantes Dindymeni, inſaniant: gratiam enim & genium, quem à me non habent, laboribus hiſce Majeſtas veſtra dabit, ſi Veſtro eos nomini conſecrari lubenti animo patiatur. Non potui itaque, nec debui quærere, cui has meas qualeſcunque lucubratiunculas commendatas mallem. omnino Majeſtati veſtræ conſecrandus fuit liber, qui Veſtro in regno, Vobis potiſſimum vires inſpirantibus, natus eſt, & crevit ſpe favoris Veſtri conſequendi. Invitavit quoque me ad majorem ſcribendi diligentiam favor Veſter orbi notus, quo Artifices Antiquorum gloriæ æmulos mirificè complecteris; quo nunc quotidie cœleſtem illum ſpiritum, in multis alioquin aut ſponte elangueſcentem, aut ſordidis curis oppreſſum, exſuſcitas; quo ſingulorum in Vos ſtudia animoſque incredibiliter accendis. ut

curſum

curſum ſemel inſtitutum conſtanter tenerem, effecit ſublimis illa Majeſtas veſtra, ad quam curſum dirigebam. non potui deſperare, Vos ſpectans: & quemadmodum militem animat in prælia Regis magni præſentia: ita me viva Veſtri recordatio ſemper alacrem, ſemper recentem, reddidit. Veſter ille affectus omnibus, qui magnas Artes feliciter tractant, expoſitus atque obvius, faces animo meo mirificè ſubdidit; eoque dulcius mihi fuit placere Vobis hac in parte, quo dulcius Vobis eſt bene mereri de hiſce Artibus; quod, ut nunc ſunt mores, verè eſt ſæculum corrigere. unde etiam uſu venit, ut ambigam, veſtræne Majeſtati acceptius, an commorientibus paſſim bonis Artibus, & Moribus, utilius quid dare potuerim. multorum enim animos pravis exemplis imbutos morbus hic jam olim invaſit, plurimùm vitiis, parum virtuti operam dare. Et certè quis iſte eſt urbicarius mimologus, qui tanta fingere, vel in Comœdiis ludere, aut in Tragœdiis

perſonare poſſit, quàm nunc fiunt plurima? ex quotidianis hoc & in frontem incurrentibus ſatis conſtat. Pace bonorum liceat dixiſſe; ipſi recti bonique vindices quàm non raro nefaria atque pudenda patrant? hanc animorum labem, ut ut ſeria tegant, otium prodit. quotuſquiſque enim honeſtas atque innoxias recreationes ſectatur? neque mirandum eſt, ſi nemo in hac contagione ſapere poteſt, niſi qui probitatis conſtantibus exemplis animum firmet ac pectus muniat. Sola Majeſtas veſtra inventa eſt, quæ inveteratæ nequitiæ magno reſiſtit exemplo: ſola Majeſtas veſtra quotidianum incorruptæ voluptatis ſpecimen ex nutu Veſtro pendentibus ſubditis ſuppeditat; cùm poſt ardua Regni negotia feſſum animum oblectatura nuſquam dignius occupari poſſe otium docet, quàm in elegantiſſimarum Artium contemplatione. Tali certè retro ſæcula cathartico egere viſa ſunt. quare poſthac danda nobis erit opera, ut Veſtro exemplo; dum

alii

alii voluptatibus ſerviunt, aut inhiant auro, aut captant honores, aut menſarum aſſeclæ de bellorum ſumma diſputant inter pocula; neque illorum voluptates contempſiſſe, neque ambitionem carpſiſſe, neque vanitatem traduxiſſe; ſed amœniſſimi elegantiſſimique ſtudii nobilitatem magno conſtantique animo proſecuti eſſe videamur. Supereſt votum ad ſupremum illum beatæ perennitatis Arbitrum Deum, ut Majeſtatem veſtram, Orbis univerſi bono ſceptris admotam, perdiu perennet. Preces ad Majeſtatem veſtram ſubdo minutas, ut ſublimis ejus dignitas, cum humanitate certans, humiles hoſce conatus meos non tam pretio ſui, quàm Vobis placendi ſtudio, æſtimare dignetur. Si, ex hoc qualiſcunque obſequii genere, Majeſtati veſtræ exploratum eſſe ſenſero, quanta cum alacritate ſerviam nomini, laudibus, æternitati Veſtræ: haud diu certe quæram, quod Majeſtate veſtra magis ſit dignum: nihil enim non faciam, ut claro patrocinii Veſtri apud

omnes

omnes teſtimonio æternum gaudeam appellari

MAIESTATIS VESTRÆ

obſervantiſſ. humillimuſque cliens

Franciſcus Iunius F. F.

In ædibus ARVNDELLIANIS,
Anno cIↄ Iↄ C XXXVI,
Pridie idus Majas.

DE PICTVRA VETERVM LIBER PRIMVS.

Argumentum Libri Primi.

Quum propositi nostri ratio ferat Picturæ initium, progressum, consummationem exsequi: primo libro, quid eam inchoaverit; secundo, quid eam provexerit; tertio, quid eam perfecerit, docebimus. Ac primo quidem libro post generaliora quædam de ingenito mortalibus omnia imitandi studio, plurimùm id imaginativæ facultatis beneficio juvari atque ad majores ausus impelli contendimus; modò non sint immoderati nimis juveniliter lascivientis phantasiæ impetus. quamobrem, quum frequenter admodum ista quidlibet fingendi intemperies Poëtas Pictoresque ex æquo soleat invadere, eâ quoque occasione quid commune habeant inter se Pictura & Poësis excutimus; subnectentes interim nonnulla de iis qui Picturas cùm curâ inspicere volunt.

CAPVT I.

Optimus maximus Vniversi fabricator talem fecit hunc mundum, ut eum Græci, consensu quoque Gentium suadente, κόσμον ornamenti nomine appellaverint; Latini verò Mundum à perfectâ absolutaque elegantiâ dixerint. Hominem autem, qui μικρόκοσμος *mundus minor* * est, non ideò proximum sibi genuit, ut vilitate juxta belluas esset; sed ut originis suæ memor ad æternitatem gloriæ verâ virtutis viâ grassaretur. Iam olim sedet hæc sententia in animis hominum; pariterque & eruditi & rude vulgus cursu in eam vadit. Hæc sola ratio mortales animos tollit humo, atque in ipsum quasi cœlum subducit. Sed in magnâ copiâ rerum aliud alii natura iter ostendit. Hic præclarâ audentiâ ipsius Mundi mensuram animo agitans, ambitum ejus vocat ad digitos, & stellas posteris annumerans, sidera veluti ad normam expangit, *cælo*, ut verbis utar Plinii †, *in hæreditate cunctis relicto, si quisquam, qui rationem eam caperet, inveniretur.* Ille arcanissima quæque, ac veluti in ipsius Naturæ sinu involuta, non sine tacito tam seductæ majestatis horrore, indagat atque excutit. nubes, tonitrua, fulmina, tempestates, maria, & cætera quibus terræ ac terris vicina pulsantur, mente complecti studet. curiosus Naturæ speculator singula rimatur; omnia hæc ad se pertinere judicat; imò scit se in amplissimum hoc Theatrum spectatorem præconemque tantorum

* *Arnob. lib.* II. *Manil. lib.* IV. *Olympiod. in lib.* I *Meteorol. Aristotelis.* *Nemes. de naturâ hominis, c.* I. *Greg. Naz. orat.* XXXIV. *Greg. Nyss. de hominis opificio, cap.* 16. *Iul. Firm. in Præfat. libri Tertii Mathes.*

† *nat. hist.* II, 26.

rum operum introductum. quid enim aliud est homo, quam *animal Deo proximum, & in contemplationem omnium, quæcunque mundo contigerunt, constitutum** ? Anaxagoras interrogatus ad quid genitus esset, in contemplationem, inquit, cœli, & solis, & lunæ. Diog. Laërt. lib. II in Anaxagorâ. Vide quoque Arriani Epictetum lib. I, cap. 6. Dionys. Longinum περὶ ὕψους, §. 31. Iamblichum Protrept. cap. 3. Themistium orat. 2. *Ipse homo ortus est ad mundum* CONTEMPLANDVM ET IMITANDVM: *nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti.* Cicero lib. II de naturâ Deorum.

* *Quint. Declam. 260.*

§. 2. Qui hæc inspiciunt & discunt, transilire mortalitatem suam præter cæteros, atque in meliorem transcribi sortem viderentur, nisi essent alii, qui ea non solùm scrutantur atque percipiunt, sed &, quantum humana ratio patitur, imitantur atque exprimunt. *οἱ ζωγράφοι μιμοῦνται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν, καὶ κεραννύντες τὰ χρώματα γράφουσι τὰς εἰκόνας τῶν ὁρωμένων σωμάτων, καὶ ποιοῦσιν ἀνθρώπους, καὶ ἄλογα, καὶ δένδρα, καὶ πολέμους, καὶ μάχας, καὶ αἱμάτων χειμάῤῥους, καὶ δόρατα, καὶ θώρακας, καὶ ἀσπίδας, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἰδιώτας, καὶ θρόνον βασιλικὸν, καὶ βασιλέα καθήμενον, καὶ βάρβαρον ὑποκείμενον, καὶ αἰχμὴν ἠκονημένην, καὶ ποταμοὺς ῥέοντας, καὶ πεδία ποικίλα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα τὰ ὁρώμενα διὰ τέχνης μιμούμενοι, παρέχουσι θεωρίαν τοῖς βλέπουσιν. Pictores naturam arte imitantur, ac colores miscentes, corporum quæ in aspectum cadunt, imagines depingunt, atque homines, & bruta, & arbores, & bella, & pugnas, & cruoris torrentes, & lanceas, & loricas, & clypeos, & reges, & privatos, & regium solium, & regem sedentem, & Barbarum infra eum jacentem, & peracutam cuspidem, & amnes fluentes, & varios campos effingunt, atque ut summatim loquar, omnia ea quæ oculis cernuntur artis industria repræsentant.* Ioh. Chrysost. Homiliâ in psalmum L. Pressiùs id ipsum Socrates apud Xenophontem lib. III Apomnem. *οἱ ζωγράφοι τὰ κοῖλα καὶ τὰ ὑψηλὰ, τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ φωτεινὰ, τὰ σκληρὰ καὶ τὰ μαλακὰ, τὰ τραχέα καὶ τὰ λεῖα, τὰ νέα καὶ τὰ παλαιὰ σώματα διὰ τῶν χρωμάτων ἀπεικάζοντες ἐκμιμοῦνται. Pictores & concava, & eminentia, & obscura, & lucida, & dura, & mollia, & aspera, & lævia, & nova, & vetera corpora per colores repræsentando exprimunt. Pausias amavit in juventâ Glyceram municipem suam, inventricem coronarum, certandoque imitatione ejus, ad numerosissimam florum varietatem perduxit artem illam.* Plin. XXXV, II. *οἱ ζωγράφοι τοιαῦτα πλαστουργοῦσι τοῖς πίναξιν, ὅσα πράττειν ἡ φύσις οὐ δύναται. Pictores talia per tabulas effingunt, quæ natura facere non potest.* Theophylactus Simocatus epist. 37. *Pinxit Apelles & quæ pingi non possunt: tonitrua, fulgetra, fulguraque: Bronten, Astrapen, Ceraunobolon appellant.* Plin. XXXV, 10.

§. 3. Et profectò inter tam multas variasque artes animi, quibus summa claritudo paratur, non postrema est ars imitandi cuncta quæ

cœlum

cœlum capaciſſimo circumflexu tegit. magnum quidem eſt animatarum inanimatarumque rerum vivas quaſdam imagines animo capere; majus tamen, earundem imaginum indiſcretam ſimilitudinem exhibere: præſertim, ſi non ſatis habeat artifex inhærere ſingularium naturæ operum ſimilitudini, ſed potiùs ex diligenti ſpecioſiſſimorum corporum inſpectione perfectum aliquod exemplar animo inſcribat, atque ad hoc, tanquam ad emendatiſſimum Polycleti canonem, conſpicuæ pulchritudinis imagines deſcribat. οἱ ἀγαλματοποιοὶ πᾶν τὸ παρ᾽ ἑκάστοις καλὸν συναγαγόντες καὶ κατὰ τὴν τέχνην ἐκ διαφόρων σωμάτων ἀθροΐζαντες εἰς μίμησιν μίαν, κάλλος ἓν ὑγιὲς καὶ ἄρτιον καὶ ἡρμοσμένον αὐτὸ αὐτῷ ἐξεργάζονται· καὶ οὐκ ἂν εὕροις σῶμα ἀκριβὲς κατὰ ἀλήθειαν ἀγάλματι ὅμοιον. ὀρέγονται γὰρ αἱ τέχναι τοῦ καλλίστου. *Statuarii è ſingulis corporibus, quæ in iis pulchra ſunt, mira arte colligunt, & ex tam diverſis unam imaginem efficiunt, & hæc tam apte inter ſe confundunt ac miſcent, ut nihil niſi unam quoque pulchritudinem, eamque concinnam ac veram exprimant. Nec invenias ullam naturalem pulchritudinem tam pulchram, ut cum imagine poſſit contendere. Artes nanque perfectum quid deſiderant.* Maximus Tyrius, Diſſertat. VII. Atque hoc illud eſt, quod innuere voluit Ovid. XII Metam. * ubi Cyllarum formoſiſſimum Centaurorum deſcribit, * verſ. 397.

Gratus in ore vigor: cervix, humerique, manuſque,
Pectoraque artificum laudatis proxima ſignis,
Ex quâ parte vir eſt. —

Philoſtratus quoque paſſim perfectiſſimarum formarum ſimilitudinem non aliunde quàm à ſtatuis petit. In Heroïcis enim de Proteſilao agens, τετράγωνος ἡ ἰδέα τῆς ῥινὸς, inquit, οἷον ἀγάλματος. *quadrangularis idea naſi, perinde ac ſtatuæ.* Et rurſus de Euphorbo, τὴν μέν γε ὥραν αὐτοῦ, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς φησι θέλγειν· ἐοικέναι γὰρ αὐτὸν ἀγάλματι, ὁπότε κάλλιστα ἑαυτοῦ ὁ Ἀπόλλων ἀκερσεκόμης τε, καὶ ἁβρὸς φαίνοιτο. *Ipſius itaque pulchritudinem Achivos quoque ait demulſiſſe, ſtatuæque ipſum ſimilem fuiſſe, ut cùm pulcherrimè Apollo & intonſus & mollis videretur.* De Neoptolemo denique agens, pulcherrimum ac patri Achilli quàm ſimillimum fuiſſe tradit, λείπεσθαι δ᾽ αὐτοῦ τοσοῦτον, ὅσον τῶν ἀγαλμάτων οἱ καλοὶ λείπονται. *Tantum verò ab ipſo ſuperatum, quantum pulcri à ſtatuis ſuperantur.* Rectè itaque Proclus lib. II in Timæum Platonis, εἰ λάβοις τὸν ὑπὸ φύσεως δεδημιουργημένον ἄνθρωπον, καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ἀνδριαντοποιητικῆς κατεσκευασμένον, οὐ πάντως ὁ ἐκ τῆς φύσεως κατὰ τὸ σῶμα σεμνότερος· πολλὰ γὰρ ἡ τέχνη μᾶλλον ἀκριβοῖ. *Si ſumas hominem à natura conditum & alium arte ſtatuaria factum, non prorſus, qui eſt à natura, præſtantior erit corpore. Multa enim ars præſtat accuratius.* Ovidius X Metam. † de Pygmalione, † verſ. 247.

Interea niveum mirâ feliciter arte
Sculpſit ebur: formamque dedit, quâ fœmina naſci

Nulla potest. —— Quod interim quàm sit arduum, nemo non perspicit. τὸ γὰρ ἄριστον, δυσεύρετόν τε καὶ δυσεπίκριτον. *Quod optimum, id difficile & inventu, & judicatu.* Apollonius Tyaneus epist. 19. *Ferunt difficillimam esse præcipuæ cujusque formæ imitationem; quia certis sui notis citò deformitas exprimatur; similitudo pulchritudinis tam sit ardua, quam rara est pulchritudo.* Panegyr. Maxim. & Constant. dictus. Sciebat Zeuxis naturam nihil in simplici genere omni ex parte perfectum polivisse*. Aliud enim alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur; tanquam non sit habitura quod cæteris largiatur, si uni cuncta concesserit. relicturus itaque Crotoniatis excellentem muliebris formæ pulchritudinem, non putavit in uno corpore omnem luculentæ venustatis gratiam quærendam; sed quinque virgines formosissimas delegit, ut mutum in simulachrum ex animali exemplo veritatem transferret, τὸ τῶν ἄλλων κρεῖττον ἀπανθίζων, *aliorum optimum quodque excerpens*: ut loquitur Dionys. Halicarnass. καὶ ἐκεῖνο τὸ ἀκρότατον ζητῶν κάλλος, ὅπερ ἀνάγκη ἓν εἶναι, *Ac excellentissimam illam pulchritudinem quærens, quam necesse est unicam esse*: ut loquar cùm Luciano in Hermotimo. Liquet ergò verissimum esse illud Socratis ad Parrhasium, ἐπειδὴ οὐ ῥᾴδιον ἑνὶ ἀνθρώπῳ περιτυχεῖν ἄμεμπτα πάντα ἔχοντι, ἐκ πολλῶν συνάγοντες τὰ ἐξ ἑκάστου κάλλιστα, οὕτως ὅλα τὰ σώματα καλὰ ποιεῖτε φαίνεσθαι, *Quando non facile est unum hominem nancisci, in quo reprehensionis omnia sint expertia, de multis colligentes ea quæ in singulis pulcherrima sunt, ita scilicet tota corpora ut pulchra videantur efficitis.* Xenophon lib. III Apomnem.

* *Vide Tullium in ipso statim initio libri secundi de Inventione.*

§. 4. Atque hæc est illa quæ dicitur Imitatio, unde Pictura, Plastice, ac reliquæ artes cognatæ originem trahunt: estque ea *inventum antiquissimum, & naturæ quàm maximè consentaneum.* Philostr. in prooemio Iconum. Grammaticorum certè filiis *imago* dicitur quasi imitago; quàm verè, mihi nunc non est negotium discutere. illud modò semel admonuisse satis erit, *Omnia, quæ ars consummaverit, à naturâ initia duxisse* †. *neque enim dubitari potest, quin artium pars magna contineatur imitatione. Atque omnis vitæ ratio sic constat, ut, quæ probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur; sic Musici vocem docentium, Pictores opera priorum; rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptũ formari videmus.* Quint. X, 2.

† *Quint.* II, 17.

§. 5. Neque est quod quemquam ab hac arte absterreat immensa rerum imitandarum copia; quum nulla omnino sit ars, in quâ omnia, quæ ab illâ arte effici possunt, à doctore tradantur: non patitur certè natura rerum tam latè fusa, singulas formarum species docendo persequi. *quod qui facere sunt conati, duo pariter subierunt incommoda; ut & nimium dicerent, nec tamen totum.* Quint. V, 10. Quamobrem etiam qui primarum & certarum

rum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur. *Neque enim artis officium est*, ut ait Columella lib. II de Re rust. cap. 2, *per species, quæ sunt innumerabiles, evagari; sed ingredi per genera.* Polycletus ille, quum Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret non quæsivit, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset. Phidias quoque Minervæ signum efficiens, non sanè, quemadmodum in clypeo minora illa opera faceret, laborabat. *ut enim in cæteris artibus, quum tradita sunt cujusque artis difficillima; reliqua, quia aut faciliora, aut similia sunt, tradi non necesse est: ita in Picturâ, qui hominis speciem pingere perdidicerit, poterit etiam cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, speciem pingere: neque est periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit* *. *Nemo sic in majoribus eminet, ut eum minora deficiant. nisi forte Iovem quidem Phidias optimè fecit; illa autem, quæ in ornamentum operis ejus accedunt, alius melius elaborasset* †. *Præceptoris est in alio atque alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerum, & quæ copulatio; ut paulatim fiat usus & ad similia transitus. tradi enim omnia, quæ ars efficit, non possunt. nam quis Pictor omnia, quæ in rerum naturâ sunt, adumbrare didicit? sed perceptâ semel imitandi ratione, assimilabit quicquid acceperit. Quis enim non faber vasculum aliquod, quale nunquam viderat, facit* *?

* Tullius II de Oratore.

† Quintil. II, 3.

* Quintil. VII, 10.

§. 6. Prima igitur artium imitandi rudimenta non sunt studii immensi, sed modicis & non nimium operosis legitimarum dimensionum præceptis contenta, faciles cupientibus præbent accessus. paucissimis certè præceptis ratio pingendi continetur; quæ ut per omnes numeros penitùs cognoscere, ad summam artis necessarium est, ita incipientibus brevius ac simplicius tradi magis convenit. aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent; aut eo tempore, quo præcipuè alenda ingenia atque indulgentiâ quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur; aut, si hæc sola didicerint, satis se ad artem instructos arbitrantur; aut, quasi ad certas quasdam operis leges alligati, conatum omnem reformidant. Viâ igitur opus est incipientibus, sed eâ planâ, & cùm ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expeditâ. Credere modò, qui discet, velit, certam quandam viam esse, in quâ multa etiam sine doctrinâ præstare debeat per se ipsa natura; ut præcepta, quæ traduntur, non tam inventa à præceptoribus, quam cum fierent observata esse videantur. Quinctilianus in procemio libri VIII. *Omnia fere quæ præceptis continentur, ab ingeniosis hominibus fiunt; sed casu quodam magis, quàm scientiâ. ideoque doctrina & animadversio adhibenda est, ut ea quæ interdum sine ratione nobis occurrunt, semper in nostrâ potestate sint; &, quoties res postulaverit, à nobis ex præparato adhibeantur.* Aquila Romanus de Figuris senten-

ſententiarum. Non eſt itaque, quòd quis amplius hîc ſegnitiæ ſuæ prætexat patrocinia difficultatis: etenim artes hæ nequaquam faſtidioſo ambitu excitatæ, ingenia vivida ad ſe penetrare patiuntur; neque hauſtum ſui, cùm aliquo perſonarum diſcrimine, largum malignumve indulgent: verùm omnibus æqualiter expoſitæ, quid cupiditatis potiùs, quàm quid dignitatis attuleris, æſtimant; inque captu bonorum ſuorum tibi ipſi pondus examinandum relinquunt; ut, quantum animo ſuſtinueris, tantum tecùm auferas. Neque eſt quòd ingens turba eorum, qui artes haſce infeliciter tractant, curam artis in quoquam depretiet; *quia naturâ comparatum eſt, ut in omnibus artibus hoc ſit ſcientiæ pretioſior pompa, quò rarior.* Sidonius Apollinaris lib. II, epiſt. 10. *σπάνια τὰ καλά. Quæ rara, pulcra.*

§. 7. Quòd verò pleroſque ab hiſce artibus deterret tædium, neſcio quod, laboris infiniti; ex eò eſt, quòd ad artium harum conſummatam perfectionem adſpirantibus audiunt nunquam opus uſque adeò abſolutum elaborari poſſe, ut non aliquid ſemper ulteriori curæ ſit relictum. quâ de re ſic Plato VI de Legib. *Pictorum facultas*, inquit, *nullum in pingendis animalibus terminum habere videtur, ſed ſemper inumbrando & deumbrando, vel quomodocunque aliter à pictoribus id vocetur, exornare conatur, nec ceſſat unquam. non enim poteſt fieri, ut ad pulchriora expreſſioraque incrementum non habeatur.* Perhorreſcunt itaque pondus rei, & deſperant antè experimentum. *Omne opus difficile videtur, antequam tentes.* Vegetius lib. II de re militari cap. 18. Sed hi primùm renuntient ſibi, quanta ſit humani ingenii vis, quàm potens efficiendi quæ velit; cùm maria tranſire, ſiderum curſus numeroſque cognoſcere, mundum ipſum penè dimetiri, minores ſed difficiliores artes potuerint. Τὶ γὰρ οὐκ ἂν ἐθελήσασα ἡ παντόλμος ψυχὴ ἐπιτυχήσαιτο? *Quid enim, modò velit, aſſequi non poſſit anima quidvis auſa experiri?* Maximus Tyrius Diſſertat. XVIII. Ingenium, ubi intenderis, valet. Tum cogitent, quantam rem petant, quamque nullus ſit hoc propoſito præmio recuſandus labor. *Quærenti defatigatio turpis eſt, cùm id quod quæritur pulcherrimum eſt* *. Quod ſi mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent, ut ipſum iter neque impervium, neque ſaltem durum putent. nam id quod prius, quodque majus eſt, voluntate maximè conſtat; quam qui verâ fide induerit, facilè has artes accipiet. neque enim aut tam perplexa aut tam numeroſa ſunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione diſcantur. Longam enim facit operam, quod repugnamus: brevis erit inſtitutio, ſi credamus eſſe: atque omnia hæc, ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcentiæ metiamur, abundè multos ad diſcendum annos habent. omnia enim breviora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima, libenter

* *Tullius circà initium libri primi de Finibus.*

benter detinentibus discipulos; partim, cupiditate diutius exigendi mercedulas; partim ambitione, quò difficilius habeatur quod pollicentur; partim etiam inscitiâ tradendi, vel negligentiâ. proxima est in nobis, qui morari in eo quod novimus, quàm discere, quæ nondum scimus, melius putamus. Breve adhæc nobis tempus nos facimus. quantulum enim artibus liberalioribus impertimur? alias horas vanus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias convivia trahunt: adjice tot genera ludendi, & insanam corporis curam. trahat inde peregrinatio; rura, calculorum anxiæ sollicitudines, multæ causæ libidinum, & vinum, & flagitiosus omni genere voluptatum animus. ne ea quidem tempora idonea; quæ supersunt: quæ si omnia studiis impenderentur, jam nobis longa ætas, & abundè satis ad discendum spatia viderentur, diurna tantùm computantibus tempora; etiam noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adjuvarent. Nunc computamus annos, non quibus studuimus, sed quibus viximus. Tot nos præceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut possit videri nulla sorte nascendi ætas felicior quàm nostra, cui docendæ priores elaboraverunt. Quint. XII, II.

§. 8. At perficere tantum opus arduum est. Antè omnia sufficit ad exhortationem diligentiæ, non capere id rerum naturam, ut quidquid non est factum, ne fieri quidem possit; cùm omnia quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primùm efficerentur, habuerint; denique, quidquid est optimum, antè non fuerat. verùm etiamsi quis summa desperet, (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor non deerunt?) tamen est pulchrum, aliis arcem tenentibus, in secundis tertiisque consistere. *Magnæ rei, quantulumcunque possederis, fuisse participem non minima est gloria.* Columella lib. XI de R. R. cap. I. Quinimò si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur; ii ipsi, qui sunt optimi, non fuissent. verùm ut transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi. nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Adde quod magnos modicus quoque artis usus parit fructus, & nullâ in parte plenius labor gratiam refert. ac si quis hæc imperfectioris etiamnum artis opera utilitate solâ metiatur, penè perfectioribus paria sunt. neque erat difficile, vel veteribus, vel novis exemplis palàm facere, non aliunde majores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futuram, hominibus contigisse, si tamen artibus dignum esset, ab opere pulcherrimo, cujus tractatus atque ipsa possessio plenissimam labori gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem; more eorum, qui à se non virtutes, sed voluptatem,

quæ

quæ fit ex virtutibus, peti dicunt. Ipsam igitur tantæ artis majestatem toto animo petamus, nitamurque semper ad optima: quod facientes, aut evademus in summum, aut certè multos infra nos relinquemus. Quintil. XII, II.

§. 9. Poëtæ in operum suorum exordiis Musarum opem solent implorare. artifex quoque principium trahet à Musis, atque eas in primo statim conatu advocans; ex earum nominibus veros minimè vulgaris scientiæ modos ac gradus percipiet. *Prima est Clio, quasi prima cogitatio discendi. κλέος enim Græcè fama dicitur. & quoniam nullus scientiam quærit, nisi in quâ famæ suæ protelet dignitatem, ob hanc rem prima κλειὼ appellata est, id est, cogitatio quærendæ scientiæ. Secunda, εὐτέρπη, quod nos Latinè benè delectans dicimus: quòd primum sit, scientiam quærere; secundum, delectari quod quæras. Tertia, μελπομένη, quasi μελέτην ποιουμένη, id est, meditationem faciens permanere: ut primum est velle, secundum desiderare quod velis, tertium instare meditando ad id quod desideras. Quarta, θάλεια, id est, capacitas. velut si dicatur τιθεὶς θάλειαν, id est, ponens germina. unde & Epicharmus in Deiphilo comœdiâ ait, θαλὸν, ὡς οὐ βλέπει, βούλιμος ἐπέσβεσεν, id est, germen dum non videt, fames consumit. Quintam πολύμνειαν quasi πολυμνήμην, id est multam memoriam facientem dicimus; quia post capacitatem est necessaria. Sexta, ἐρατὼ, id est, εὕρων ὅμοιον, quod nos Latinè inveniens simile dicimus: quia post scientiam & memoriam justum est, ut aliquid simile de suo inveniat. Septima, τερψιχόρη, id est, delectans instructione. ergò post inventionem oportet te etiam discernere ac dijudicare quod inveneras. Octava, οὐρανία, id est, cœlestis. post dijudicationem enim eligis quid sumas, quid despuas: eligere enim utile, caducumque despuere, cœleste ingenium est. Nona καλλιόπη, id est, optimæ vocis. Ergò hic erit ordo. primum est, velle doctrinam: secundum est, delectari quod velis: tertium est, instare ad id quo delectatus es: quartum est, capere id quod instas: quintum est, memorari quod capias: sextum est, invenire de tuo simile ad id quod inveneris: septimum est, judicare quod invenias: octavum est, eligere de quo judicas: nonum, benè proferre quod elegeris.* Fulgentius Mythologiarum lib. I.

CAPVT II.

PRæter eam, quam diximus, naturalium corporum imitationem, cujus operâ artifices, quidquid oculis obire datur, exprimunt, alia adhuc & quidem longè nobilior imitationis species occurrit; quum videlicet peritus artis audaci conatu accingitur ad producendum imagines earum quoque rerum, quæ subduxere se mortalium oculis. atque hujus imitationis tota vis in phantasiâ, sive in facultate imaginativâ, quam nonnulli εἰδωλοποιΐαν dicunt *, consistit. primam tamen omnium rerum notionem oculo-

* *Dionys. Longinus περὶ ὕψους.* S. 13.

oculorum sensui potissimùm debemus. ἡ διάνοια ἐκ τῶν αἰσθητῶν συντίθησι τὰ νοητά· σχῆμα γὰρ, χρόαν, καὶ μέγεθος μήλου, καὶ ὀσμὴν, καὶ ἁφὴν, καὶ χυμὸν ἀπαγγέλλουσιν αἱ αἰσθήσεις· ἐκ δὲ τούτων συντίθησιν ἡ διάνοια τὴν τοῦ μήλου νόησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν μεγάλων σχημάτων, τὰ μέρη μὲν ἡ αἴσθησις ὁρᾷ, τὸ δ' ὅλον ἐκ τῶν ὁραθέντων ἡ διάνοια συντίθησιν. *Intellectus ex iis quæ sensus suppeditat notiones in animo effingit. Figuram enim, colorem, magnitudinemque pomi, tum odorem, tactum, & saporem sensus indicant : ex his intellectus pomi notionem componit. Ipsarumque etiam magnarum figurarum partes sensus cernit, totum intellectus ex visis concipit.* Strabo lib. II. Recte Themistius Paraphrasi in Arist. lib. III de Anima : τύπος τῆς αἰσθήσεως καὶ ἴχνος ἐστὶν ἡ φαντασία. ὥσπερ γὰρ ὁ μοχλὸς κινηθεὶς ὑπὸ τῆς χειρὸς, κινεῖ τὸν λίθον, καὶ ἡ θάλαττα ὑπὸ τοῦ πνεύματος κινηθεῖσα, κινεῖ τὴν ναῦν, οὐδὲν θαυμαστὸν οὐδὲ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦτο συμβαίνειν· αὕτη γὰρ κινηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἔξωθεν αἰσθητῶν, καὶ τὸ εἶδος ἀναλαβοῦσα τοῦ κινήσαντος, κινεῖ δύναμιν ἑτέραν τῆς ψυχῆς, ἐπὶ τῶν τελείων ζώων, ἣν φαντασίαν καλοῦμεν· ἧς φύσις ἐστὶ, τοὺς τύπους οὓς ἡ αἴσθησις αὐτῇ παραδίδωσιν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀναμαξαμένη, κατέχειν ἐν ἑαυτῇ, καὶ ἐνσφραγίζεσθαι, καὶ δύνασθαι ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν διατηρεῖν ἐπί τινα χρόνον τὰ ἴχνη. *Typus & vestigium sensus est visio. Quemadmodum enim baculus à manu motus movet lapidem, & mare motum à ventis movet navem ; ita nihil mirum si hoc idem in sensu quoque noscatur. sensus enim à sensilibus exterioribus commotus simulachrum recipiens moventis, movet deinde illam animæ vim in perfectis animalibus, quam imaginationem seu visionem vocamus : cujus ea est natura, ut formas rerum, quas præbet & renunciat ipsi sensus, à sensilibus recipiens, retineat, & consignet in se, & ut possit, remotis sensilibus, ad tempus quoddam servare vestigia.* vide locum. inspice quoque ejusdem Themistii paraphrasin in Arist. de Memoriâ & reminiscentiâ. maximè tamen Alexandrum Aphrodisiensem lib. I de Animâ. φαντασίας autore Quintiliano * *visiones* transferre licet. οἱ Στωϊκοὶ λέγουσι φαντασίαν εἶναι τύπωσιν ἐν ψυχῇ τοῦ ὀνόματος οἰκείως μετενηνεγμένου ἀπὸ τῶν τύπων ἐν τῷ κηρῷ ὑπὸ τοῦ δακτυλίου γινομένων. *Phantasiam esse impressionem in animo, voce eâ* (impressionis) *proprie translata à figuris quæ in cera per annulos fiunt.* Laërt. lib. VII in Zenone. Quid inter se discrepent quatuor hæc, φαντασία, φανταστὸν, φανταστικὸν, φάντασμα, docet nos ex Chrysippo Plutarchus de Placitis philosophorum, lib. IV, cap. 12. vide quoque Damascenum Orthodoxæ fidei cap. 34.

* *lib.* VI, *cap.* 2.

§. 2. Cæterùm hanc fœcundissimorum animorum vim εἰδωλοποιϊκὴν vel εἰδωλοποιητικὴν vel εἰδωλουργικὴν dixit Plato in Sophistâ ; atque ejus duas facit species, εἰκαστικὴν & φανταστικὴν, quarum illa, vivas rerum formas coràm intuens, imitatur ; hæc, res imaginatione tantùm repræsentatas, describit. τῶν δημιουργῶν οἱ μὲν, ἄλλα μιμήσασθαι ἀκριβῶς δύνανται, οἱ δὲ, αὐτοὶ δύναμιν ἀναπλαστικὴν ἔχουσι θαυμαστῶν ἔργων πρὸς τὰς χρείας· ὡς ὁ πρῶτος

τὴν ναῦν ποιήσας, ἐν ἑαυτῷ τὸ παράδειγμα τῆς νεὼς ἀνέπλασε φανταστικῶς. *Artificum hi quidem alia imitari accurate possunt, illi vero & potestatem habent fingendi mirabilia opera quæ ad usum spectant. Quemadmodum qui primus in navi conficienda laboravit, exemplum navis imaginando excogitavit.* Proclus lib. II in Timæum Platonis. & mox, τὸ πρὸς τὸ νοητὸν γεγονὸς, καλόν ἐστι· τὸ πρὸς τὸ γεννητὸν γεγονὸς, οὐ καλόν ἐστιν· ὁ γὰρ πρὸς τὸ νοητὸν ποιῶν, ἢ ὁμοίως αὐτῷ μιμεῖται, ἢ ἀνομοίως. εἰ μὲν δὴ ὁμοίως, καλὸν ποιήσει τὸ μιμηθέν· ἦν γὰρ ἐκεῖ τὸ πρώτως καλόν. εἰ δὲ ἀνομοίως, οὐ πρὸς τὸ νοητὸν ποιεῖ. τοὐναντίον γὰρ ἀπολισθαίνει τῆς ὁμοιότητος. καὶ ὁ πρὸς τὸ γεγονός τι ποιῶν, εἴπερ ὄντως ἐφορᾷ πρὸς ἐκεῖνο, δῆλον ὡς οὐ καλὸν ποιεῖ. αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο πλῆρές ἐστιν ἀνομοιότητος, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρώτως καλὸν, ὅθεν πολλῷ μᾶλλον ἀφεστήξεται τὸ πρὸς αὐτὸ γεγονὸς τοῦ κάλλους. ἐπεὶ καὶ ὁ Φειδίας ὁ τὸν Δία ποιήσας, οὐ πρὸς γεγονὸς ἀπέβλεψεν, ἀλλ᾽ εἰς ἔννοιαν ἀφίκετο τοῦ παρ᾽ Ὁμήρῳ Διός. *Quod juxta imaginem animo conceptam factum est, pulchrum est. Quod juxta factum fit, non est bonum. Qui enim juxta imaginationem sive conceptum agit, vel similiter id imitatur, vel dissimiliter. Si similiter, bene conficiet id quod imitatur. Erat enim ibi illud summo gradu pulchrum. Si vero dissimiliter, non ad illud facit quod animo concipi potest. Contra enim deficit à similitudine. Et qui juxta factum aliquid agit, si vere ac sedulo id inspiciat, manifestum est non facere pulchrum. Id ipsum enim plenum dissimilitudine, neque id primum est pulchrum: unde longe magis deficiet id à pulchritudine, quod juxta hoc factum est. Quandoquidem & Phidias, qui Iovis statuam fecit, non ad factum quod respexit, sed in cogitationem ipsi venit Iupiter prout Homerus expressit.* Præclare Philostr. Iconum lib. II, in Panthiâ, Πανθία ἡ καλὴ, Ξενοφῶντι μὲν ἀπὸ τοῦ ἤθους γέγραπται· ἀλλὰ ἀνὴρ, ξυγγράφειν μὲν οὐχ ἱκανὸς, γράφειν δὲ ἱκανώτατος, αὐτῇ μὲν τῇ Πανθίᾳ οὐκ ἐντυχὼν, Ξενοφῶντι δὲ ὁμιλήσας, γράφει τὴν Πανθίαν, ὁποίαν τῇ ψυχῇ ἐτεκμήρατο. *Panthia formosa Xenophonti ab affectu scripta est. Sed vir ad scribendum quidem ineptus, ad pingendum vero aptissimus, cum Panthiæ nequaquam occurrisset; Xenophontem vero esset allocutus; Panthiam qualem animo conjecit pingit.* Tullius in Bruto, seu de perfecto oratore, *Ego sic statuo*, inquit, *nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest; cogitatione tantùm & mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, quum faceret Iovis formam aut Minervæ, contemplabatur aliquem è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. In formis igitur & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt. Has rerum formas appellat Ideas, ille non intelligendi solùm, sed etiam dicendi gravis-*

gravissimus auctor & magister Plato. Seneca quoque epist. LXV, *Exemplar Plato Ideam vocat, hoc est, ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrùm foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit & posuit.* Seneca rhetor lib. x, Controvers. 5, *Non vidit Phidias Iovem; fecit tamen velut tonantem. nec stetit ante oculos ejus Minerva; dignus tamen illâ arte animus, & concepit Deos, & exhibuit.* & rursus lib. VIII, Convers. 2, *Tunc demùm illa majestas exprimi potest, cùm animus opera prospexit.* maximè tamen totum hunc locum de admirandâ vi phantasiæ illustrat elegans illud inter Thespesionem gymnosophistarum principem & Apollonium Tyaneum colloquium, quod plenissimè nobis retulit Philostratus lib. VI, cap. 9. *An vestri Phidiæ & Praxiteles, inquit Thespesion, cœlum scandentes, atque ibi Deorum effigies exprimentes, eas postmodò ad artem attulerunt; anne aliud quid est, quod eos fingere docuit? Aliud, inquit Apollonius, & quidem sapientiâ plenum. Quidnam id est? inquit ille; nihil enim dixeris, præter imitationem. Phantasia, inquit Apollonius, hæc perfecit; artifex imitatione sapientior. Imitatio enim hoc tantùm operabitur, quod vidit: phantasia verò etiam quod non vidit; proponet enim sibi id ipsum quod non novit, ad ejus quod est relationem. Imitationem quoque sæpè stupor impedit; phantasiam verò nihil. etenim ipsa impavida fertur ad id quod ei subjicitur. Oportet autem eum qui Iovis imaginem animo concipit, cum cœlo & horis & astris eum contueri: talem enim tunc eum Phidias sibi proposuit. Palladem verò effingere volentem, exercitus, consilia, artes meditari oportet, quomodo denique ex ipso Iove prosiliit.*

§. 3. Quinimò plurima sunt, quæ nec frequenter, nec diu oculis artificum exponuntur; imò, quorum nunquam fortè conspectu frui datum sit: ad quæ delineanda, quis non videt phantasiæ vires advocandas? *Quid facturi sumus, si bellum voluerimus pingere? diversas virorum statuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus; victi sequentur; victores cruenti revertentur. Ne Parrhasii manus ludat temerè coloribus, internecioni humanæ timendum est.* Seneca lib. x, controvers. 5.

§. 4. Cuivis igitur ex jam dictis manifestum fit, magnam esse phantasiæ potentiam, atque artifici adprimè utilem: quandoquidem virtute ejus absentium, imò nunquam conspectarum rerum genuinæ quædam species animis humanis usque adeò ad vivum imprimuntur, ut vel invocatæ adsint, & quantumvis anxiæ imitationi nullo non in oculos incurrente exemplari melius inserviant. *quare sibi quemque suo commodo convenit imagines has comparare.* Cornificius *. *Quod quidem nobis volentibus facilè continget. nam ut inter otia animorum, & spes inanes, & velut somnia quædam vigilantium, ita nos hæ de quibus loquimur imagines prosequuntur, ut peregrinari, navigare, præliari, populos*

* *Sive auctor ad Herennium sub finem libri tertii.*

pulos

pulos alloqui, divitiarum quas non habemus usum videamur disponere; nec cogitare, sed facere; hoc animi vitium ad utilitatem non transferemus? Quintil. VI, 3. τὸ φαντάζεσθαι ἐφ᾽ ἡμῖν κεῖται· καὶ οὐ τὰ δυνατὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδύνατα παντελῶς· οἷον πολυκεφάλους ἀνθρώπους, ὡς τὸν γερυόνην· καὶ πτερωτούς, ὡς τοὺς βορεάδας· καὶ ἱπποκενταύρους, καὶ σκύλλας· ὡς γὰρ τοῖς ζωγράφοις ἐπ᾽ ἐξουσίας γράφειν ἃ βούλονται, οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ. *Imaginari quidem in nostra potestate est non modo quæ possunt esse, sed etiam quæ non possunt esse, ut multis capitibus præditos veluti Gerionem, ut alatos quales Boreades, ut hippocentauros, ut Scyllas: quemadmodum enim pictoribus facultas pingendi quæ volunt, ita & animæ.* Themist. in Arist. III de Anima. Sectemur modo subinde secretum atque liberum arbitris locum; cùm nemo unquam dubitaverit silentium quàm altissimum huic studio maximè convenire. Quod si tamen silentium & secessus & undique liber animus, ut sunt maximè optanda, non contingant; non ideò statim, si quid obstrepet, abjicienda commentationis hujus cura, & deplorandus dies. Quid alioqui fiet, si fortè in luce publicâ, in circumstantium coronâ, inter dissentientes ac magnis quoque clamoribus interpellantes momenta artis recto judicio ponderanda sint? itaque ab ipso protinus exercitationis hujus primordio *incommodis repugnandum, & hic faciendus usus, ut omnia quæ impediunt vincat intentio: quam si totâ mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum, quæ oculis vel auribus incursant, ad animum perveniet. An verò frequenter hoc etiam fortuita cogitatio præstat, ut obvios non videamus, & itinere deerremus; non consequemur idem, si & voluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. nam si nonnisi refecti, nonnisi hilares, nonnisi omnibus aliis curis vacantes, studendum existimaverimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turbâ, itinere, conviviis etiam, faciat sibi cogitatio ipsa secretum* ‡. *Sicut aves ad volatum, equi ad cursum, ad sævitiam feræ gignuntur; ita nobis propria est mentis agitatio atque solertia; unde origo animi cœlestis creditur. Hebetes verò & indociles, non magis secundum naturam hominis eduntur, quàm prodigiosa corpora & monstris insignia: sed hi pauci admodum. Fuerit argumentum, quòd in pueris elucet spes plurimorum; quæ cùm emoritur ætate, manifestum est, non naturam defecisse, sed curam.* Quintil. I, I.

‡ Quintil. x, 3.

§. 5. Omnibus igitur artium harum candidatis parandæ sunt quædam velut opes; quibus uti, ubicunque desideratum erit, possint; quasque in procinctu semper ad omnes casus paratas habeant. *Vestiaria nostra, cùm fuerint plena, nihil capiunt. Hoc thesaurarium, non gravatur ornatum; sed cùm multa condiderit, sciendi desiderio plus requirit.* hæ sunt opes velut sanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad subitos quoque casus, cùm res exiget, proferantur, & usu non exhauriantur. Alioqui, sicut qui patrimonium non paraverunt, subinde quærunt; ita quoque, qui non satis hac in parte

in parte laborârunt. Magnus ille Achæorum dux Philopœmen, qui terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel uſu vel ingenio æquabat, aſſiduâ ſeriaque ſcientiæ militaris commentatione quarumvis artium candidatis ſaluberrimum providæ induſtrię præbuit exemplum. *Erat Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine lociſque capiendis ſollertiæ atque uſus*, inquit Livius lib. xxxv ab v. c. *nec belli tantùm temporibus, ſed etiam in pace ad id animum maximè exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem tranſitu ſaltum veniſſet, contemplatus ab omni parte loci naturam, cùm ſolus iret, ſecum ipſe agitabat animo; cùm comites haberet, ab iis quærebat, ſi hoſtis eo loco apparuiſſet, quid ſi à fronte, quid ſi ab latere hoc aut illo, quid ſi à tergo adoriretur, capiendum conſilii foret? poſſe inſtructos rectâ acie, poſſe inconditum agmen & tantummodò aptum viæ occurrere; quem locum ipſe capturus eſſet, cogitando aut quærendo exequebatur; aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim intereſſe) uſurus; quò impedimenta, quò ſarcinas, quò turbam inermem rejiceret; quanto ea aut quali præſidio cuſtodiret; & utrum pergere quâ cœpiſſet ire viâ, an eam quâ veniſſet, repetere melius eſſet: caſtris quoque quem locum caperet; quantum munimento amplecteretur loci; quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumque copia eſſet; quà poſtero die caſtra moventi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibuſque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio eſſet.* Studio igitur præcedente, & acquiſitâ facultate, & quaſi repoſitâ etiam hîc opus eſſe, perſpicuum eſt: quumque delineare nec ubique nec ſemper poſſimus, cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. appoſitè Ovid. III de Ponto †, † *Eleg.* 5, *verſ.* 48.

Gratia Dîs, menti quolibet ire licet.

hæc paucis admodum horis magnas etiam res complectitur. hæc, quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adjuvatur. hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque verò rerum ordinem modò intra ſe ipſa diſponit, ſed totam ita contexit materiam, ut ei nihil præter manum deſit. nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nullâ delineandi ſecuritate laxatur: videlicet quod illa quæ ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſâ ſecuritate dimittimus.

§. 6. Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri poteſt, aut ſubitò, aut citò. nam primùm facienda quotidiano exercitio quædam forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur: tum aſſumendus uſus paulatim, ut pauca primùm complectamur animo, quæ reddi fideliter poſſint: mox per incrementa tam modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augenda uſu & exercitatione multâ continenda eſt. Eò tandem perveniet hæc cogitationis excolendæ cura, ut is, cui non refragetur ingenium, acri ſtudio

 adjutus

adjutus tantùm consequatur, ut ea etiam quæ cogitârit, ubi ad delineandum ventum erit, fidem servent. Alioqui vel extemporalem temeritatem malim, quàm malè hærentem cogitationem. Quint. x, 6.

Concipiendis visionibus (quas φαντασίας vocant) Theo Samius est præstantissimus. Quint. XII, 10.

Vidimus nunc quâ ratione virtus imaginativa fovenda sit atque excitanda; quod non perfunctoriè faciemus; præsertim, cùm excellens illa phantasiæ vis studium imitationis, ab ipsâ naturâ nobis inditum, humi repere non sinat: verùm, ut proximè sequenti capite apparebit, ad majores ausus porrò impellat atque erigat.

CAP. III.

QVàm tenuia fuerint olim imitationis hujus initia, ex Æliano facilè intelligas. Is enim variarum hist. lib. x, cap. 10, tradit, primos illos artifices, quum ars jam primùm excoli cœpisset, & quodammodo in lacte adhuc fasciisque versaretur, adeò rudi atque impolito penicillo animalia expressisse, ut necesse habuerint informibus figuris adscribere, Hoc est bos, illud equus, hoc arbor. vide quoque Aristot. Problem. cap. 10. Prima certè pictura nihil aliud fuit, quàm *umbra hominis lineis* circumducta, teste Plin. lib. xxxv, cap. 3. Athenagoras quoque Legatione pro Christianis meminit σκιαγραφίας εὑρεθείσης ὑπὸ Σαυρίου, ἵππον ἐν ἡλίῳ περιγράψαντος· γραφικῆς δὲ ὑπὸ Κράτωνος, ἐν πίνακι λελευκωμένῳ σκιὰς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐναλείψαντος. *Vmbratilis picturæ inventæ à Saurio equum in sole umbra circumscribentis. Graphicæ vero à Cratone in tabula dealbata viri & mulieris umbras delineantis.* Respexit ad rudia hæc artis primordia Quintilianus in eo loco quem mox plenius adducemus, *si prioribus*, inquit, *adjicere nefas fuisset, non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas umbræ, quum corpora in sole fecissent, circumscribit.* exinde semper ab hac primâ consuetudine *adumbrandi* vox obtinuit. *quis pictor omnia*, inquit Quintil. VII, 10, *quæ in rerum naturâ sunt, adumbrare didicit?* Testantur etiam scriptores alii non ignobiles, cunctas ante Dædalum statuas conniventibus oculis, pedibus junctis, brachiis in latera demissis, statu rigido ac prorsus inconcinno factitatas fuisse. τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων τέχνη ἐδόκει ἡ συστολὴ καὶ ἰσχνότης. *Veterum simulachrorum ars videbatur contractio & tenuitas.* Demetrius Phalereus (ut vulgari cognomine ejus utar) de Elocut. §. 14. Parmeniscus certè Metapontinus, genere atque opibus apud suos primarius, quum in antrum Trophonii descendisset, reversus nunquam postea ridere potuit: oraculum super eâ re sciscitanti, respondit Pythia, Matrem domi suæ risum

ipsi

ipsi restituturum. Sperans igitur se post reditum in patriam denuò risurum, cùm id non contigisset, deceptum se ab oraculo putavit. tandem tamen casu Delum appulit, ubi cùm singula quæ visebantur in eâ insulâ admiraretur, Latonæ quoque fanum ingressus est, visurus insignem, ut putabat, matris Apollinis statuam; verùm conspicatus eam, præter opinionem, ligneam ac prorsus deformem, in risum effusus est. responsum itaque Dei cùm animo suo revolvens, & miraculo improvisi eventus permotus, Deam exinde maximis quibusque honoribus est prosecutus. Athenæus circa initium libri XIV Deipnosoph. Longum & ab hoc loco alienum esset stupentibus plura exempla artis in ipso primordio imperfectæ exhibere, cùm res aliter se non potuerit habere. *Nihil est enim simul & inventum & perfectum.* Cicero de claris oratoribus. *nihil est in naturâ rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repentè evolet; sic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit.* Idem II de oratore. *quæ porro ars statim fuit? quid non cultu nitescit?* Quint. IX, 4. rectè Arnobius lib. II adv. gentes, *Non cùm animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt; sed exquisitæ & natæ sunt in terris hîc omnes, & cùm processu temporum paulatim meditatione conflatæ. inops vita, & multarum indigens rerum, fortuita conspiciens quædam commodulè provenire, dum imitatur, experitur, & tentat; dum labitur, reformat, immutat; ex assiduâ reprehensione parvas & concinnavit scientiolas artium, & ad unum exitum temporibus pluribus commentatas perduxit.* Manilius lib. I Astron.* * vers. 95.

Omnia conando docilis sollertia vincit.

Artes certè primitùs nascentes atque etiamnum imperfectas, per manus aliquamdiu tradidere priores, neque aliud quàm nudam rudium observationum sylvam in unum congesserunt; donec tempus, unica lima & lex artium, temerè congesta distinxit, inque artis justæ formam contraxit. unde etiam nunc prima quoque, quæ traduntur, artium adhuc excolendarum præcepta, magis instruunt, quàm faciunt artificem; nec tam consummare scientiam, quàm adjuvare promittunt. *usus & experientia dominantur in artibus*; inquit Columella lib. I de Re rust. cap. I, *neque est ulla disciplina, in quâ non peccando discatur. nam ubi quid perperam administratum cesserit improsperè, vitatur quod fefellerat; illuminatque rectam viam docentis magisterium.* sic Tragœdiam olim solus chorus agebat; Thespis deinde, ut chorus interdum requiesceret, unum invenit histrionem; secundum postea Æschylus adjecit; tertium Sophocles, ad consummationem Tragœdiæ addidit. vide Laërtium lib. III in Platone. Philostratum lib. VI de vitâ Apollonii, cap. 6. pari prorsus ratione, teste eodem Philostrato lib. II de vitâ Apollonii, cap. 10, unus tantùm color primis pictoribus

in usu

in usu fuit; posteriores verò quatuor adhibuerunt; donec tandem ad immensam illam, quâ postea sunt usi, colorum varietatem perventum est.

§. 2. Quocircà hoc tantùm dixisse contentus ero; imitationis nudæ nullum aut exiguum prorsus esse fructum; quandoquidem isti, *qui nunquam tutelæ suæ fiunt, primùm in eâ re sequuntur priores, in quâ nemo à priore descivit; deinde in eâ re sequuntur, quæ adhuc quæritur: nunquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. præterea, qui alium sequitur, nihil sequitur, nihil invenit, imò nec quærit.* vide Senecam epist. XXXIII. *nihil enim crescit solâ imitatione; &, si prioribus adjicere nefas fuisset, non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscribit. Ac si omnia percenseas, nulla ars est qualis inventa est, nec intrà initium stetit: nisi fortè nostra potissimùm tempora damnamus hujus infelicitatis, ut nunc demùm nihil crescat. quamobrem etiam, qui summa non appetunt, contendere potiùs quàm sequi debent. nam qui agit ut prior sit, forsitan, etiamsi non transierit, æquabit. eum verò nemo potest æquare, cujus vestigiis utique sibi insistendum putat. necesse est enim semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere, quàm idem. tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res, quæ simillimæ videantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quòd quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo quod imitatur: namque iis quæ in exemplum assumimus, subest natura & vera vis; contrà, omnis imitatio ficta est, & ad alienum*
* Quint. x, 2. *propositum commodatur* *? *Vnde plurimi, cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam quem ex ingenio suo potuerant habere conatum, velut adstricti certis legum vinculis, perdiderunt; & magistrum respicientes, naturam ducem sequi desierunt.* Quint. v, 10. Horat. lib. 1, epist. 19:

O imitatores, servum pecus, ut mihi sæpè
Bilem, sæpè jocum vestri movere tumultus!
Libera per vacuum posui vestigia princeps,
Non aliena meo pressi pede. qui sibi fidit,
Dux regit examen. —

§. 3. Verissimum est illud Isocratis in Euagorâ, τὰς ἐπιδόσεις ὁρῶμεν γιγνομένας, καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, οὐ διὰ τοὺς ἐμμένοντας τοῖς καθεστῶσιν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπανορθοῦντας, καὶ τολμῶντας ἀεί τι κινεῖν τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων. *Et artes & omnia cætera esse aucta videmus, non per eos qui usitata retinuerunt, sed eorum opera qui correxerunt, locoque movere prava omnia non dubitarunt. Inutile est ei, qui discere vult, putare non unum omnia posse.* Auctor rhet. ad Herennium lib. IV. τῶν γὰρ πρωτείων οὐκ ἄλλως τύχοιμεν, μὴ τοῖς πρώτοις ἁμιλλώμενοι. *Neque enim aliter primas partes consequi poterimus, nisi certemus cum primis.* Dio Chrysost. orat. LXIV. *Turpiter desperatur, quicquid fieri potest.* Quintil. I, 10. *etenim supervacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis.*

teritis. Quint. III, 3. *πολλὰ τῶν δεόντων ὁ χρόνος ἐξεῦρε καὶ διωρθώσατο. οὐχ ἅπαντα πρὸς παράδειγμα γίνεται· καὶ τῶν γενομένων ἕκαστον, ἀρχὴν ἔχει· καὶ πρὶν γενέσθαι, μήπω γινόμενον ἦν. ἀξιώτερόν ἐστι προτιμηθῆναι τῆς συνηθείας τὸ χρήσιμον. Tempus multa quæ necessaria erant invenit & emendavit. Non ad exemplum fieri omnia solent; & unumquodque eorum quæ facta sunt initium habuit, & antequam fieret nondum erat factum. Consuetudini utilitatem anteponere præstabilius est.* Synesius epist. 57.

§. 4. Nequeo igitur hîc temperare mihi, quin vestigiis insistam Quintiliani, graviter ac salubriter in pari negotio disputantis. Quidam fugiunt ac reformidant omnem in pingendo voluptatem, nihil probantes nisi planum, & humile, & sine conatu. Ita, dum timent ne aliquando cadant, semper jacent. Quod enim tantum in picturâ bona crimen est? non arti prodest? non spectatorem movet? non artificem commendat? At est quoddam genus, quo veteres non utebantur. ad quam usque nos vocatis vetustatem? nam si ad illam extremam: multa Phidias & Apelles, quæ antè eos nemo. quomodo poterit Praxitelem aut Protogenem probare, qui nihil putet ex Calamidis aut Polygnoti operibus mutandum? Sed antè hos simplicior adhuc pingendi ratio fuit. ego verò hæc lumina artis, velut oculos quosdam esse picturæ puto: sed, neque oculos esse toto corpore velim, ne cætera membra officium suum perdant: &, si necesse sit, veterem illum horrorem pingendi malim, quàm istam novam licentiam. Sed patet media quædam via. sicut in cultu victuque accessit aliquis citra reprehensionem nitor; quem, sicut possumus, adjiciamus virtutibus. Prius tamen sit, vitiis carere: ne, dum volumus esse meliores veteribus, simus tantùm dissimiles. Quint. VIII, 5.

§. 5. Quisquis igitur exemplum artis ex aliorum operibus ritè petere volet, nunquam primæ observationis impetu transcurret ea quæ imitanda sibi proponit, sed sæpius resumet ac repetet. quemadmodum enim cibos mansos ac propè liquefactos demittimus, quo facilius digerantur; ita observatio, non cruda, sed multâ iteratione subacta & velut confecta, imitationi tradatur. Ac diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minimè fallat, imitandus est; sed diligenter; quoniam præstantissimus quisque virtutes suas frequenter ex industriâ occultat. Neque id statim imitaturo persuasum sit, omnia quæ magni artifices elaborârint, utique esse perfecta. nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati; nec semper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur. Summi sunt: homines tamen. acciditque iis, qui quicquid apud illos reperiunt, faciendi legem putant, ut, quod facilius est, deteriora imitentur, ac se abundè similes putent, si vitia maximorum

* Quintil. x, 1. artificum consequantur *. Quòd si tamen è multis eligere homines commodissimum quemque, quàm se uni alicui certo mallent addicere; minùs in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitiis perseverarent, aliquantò ex inscitiâ leviùs laborarent. non enim parùm cognôsse, sed in parùm cognito stultè & diu perseverasse turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum †. Modestè tamen & circumspecto judicio de tantis viris pronuntiandum est; ne (quod plerisque accidit) damnent ea quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum imitantibus placere, quàm multa displicere maluerim. Paucos enim, vel potiùs, vix ullum ex iis qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui judicium adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliquid. si quis tamen est, qui ne minimâ quidem alicujus certæ fiduciâ partis, memoriam posteritatis frustrà speraverit,. is primo statim intuitu deprehendetur, & citiùs nos dimittet, quàm ut ejus nobis magno temporis detrimento constet experimentum. Verùm hîc quidam solos veteres imitandos putant; neque in ullis aliis esse naturalem speciem & robur viris dignum arbitrantur. alios recens hæc lascivia, deliciæque, & omnia ad voluptatem imperitæ multitudinis composita, delectant. alii pressa demùm & tenuia sana putant. quosdam elatior ingenii vis, & magis concitata, & plena spiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compositi generis non pauci amatores ‡. Summatim igitur quid à quâ imitatione petere possint, qui confirmare facultatem pingendi volunt, attingerem, nisi majoris esset operæ, quàm præsentis instituti ratio fert; & ad pictores, discipulorum institutioni vacantes, pertinere videretur. Hoc tantùm addo; quòd ea quæ in artifice maxima judicantur, minimè sunt imitabilia: ingenium nempe, inventio, vis, facilitas, & quidquid arte non traditur *. atque hîc utilissima nobis est rei difficultas; dum maximos quosque artifices sic diligentiùs cognoscimus. non enim opera eorum observatione securâ transcurrimus, sed tractamus singula, & necessariò introspicimus; & quantum virtutis habeant vel hoc ipso deprehendimus, quòd imitari non possumus. Quint. x, 5.

† Tullius lib. II de Inventione.

‡ Quintil. x, 1.

* Quintil. x, 2.

§. 6. Quapropter exactissimo judicio circà hanc partem curæ examinanda sunt omnia. Primùm, quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cujusque & corruptissimi concupierint. Deinde, in ipsis quos elegerimus, quid sit ad quod efficiendum nos comparemus. nam in magnis quoque artificibus incidunt aliqua vitiosa, & peritis inter ipsos etiam mutuò reprehensa. atque utinam tam bona imitantes exprimerent melius, quàm mala pejus exprimunt. nec verò saltem iis, quibus ad vi-

ad vitanda vitia judicii ſatis fuit, ſufficiat inanem virtutum imaginem effingere; & ſolam, ut ſic dixerim, cutem; vel potiùs illas Epicuri figuras, quas è ſummis corporibus dicit effluere. hoc autem iis accidit, qui non introſpectis penitùs virtutibus, ad primum ſe velut adſpectum operis aptârunt, & cùm iis feliciſſimè ceſſit imitatio, qui lineis atque coloribus ſunt non multum differentes, vim tamen artis non aſſequuntur, ſed plerumque declinant in pejus, & proxima virtutibus vitia comprehendunt; fiuntque pro grandibus, tumidi; preſſis, exiles; fortibus, temerarii; lætis, corrupti; compoſitis, exultantes; ſimplicibus, negligentes. Ideoque qui horridè atque incompoſitè quidlibet frigidum illud & inane expreſſerunt, antiquis ſe credunt pares, quia carent cultu atque luminibus †. videndum ergò ne quis nimius triſtis illius atque impexæ antiquitatis mirator in eorum imitatione dureſcere velit. nam qui nondum adhuc ſatis vim eorum intellectu conſequuntur, dum vitia, & ſi quid in pejus notabile eſt, parùm cautè exprimunt & effingunt, ſimiles ſibi (quod eſt peſſimum) magnis viris videbuntur. *Quæ ergò invidia eſt, ſi inter ſarmenta ſterilia de vite veteri plantaria eligantur; quibus in ordinem complantatis, uberioris vineæ ſucceſſio propagetur?* Caſſiod. de Amicitiâ, in Prologo. Firmis autem judiciis, jamque extra periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos imitari, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac virilis ingenii vis, deterſo rudis ſæculi ſquallore, tum noſter hic cultus clariùs eniteſcet. & novos, quibus & ipſis multa virtus adeſt. nec enim nos tarditatis natura damnavit; ſed totum pingendi fingendique mutavimus genus, & ultrà nobis, quàm oportebat, indulſimus. ita non tam ingenio illi nos ſuperârunt, quàm propoſito. Multos ergò licebit eligere, ſed curandum erit, ne iis, quibus permiſta ſunt eorum opera, inquinemur. Quoſdam verò etiam, quos totos imitari oporteat, & ſemper fuiſſe, & nunc eſſe, libenter non conceſſerim modò, verùm etiam contenderim. ſed hi qui ſint, non cujuſque eſt pronuntiare. tutiùs circa priores vel erratur. Quint. 11, 5.

† *Quintil.* x, 2.

§. 7. Intelligat igitur quiſque quod imitaturus eſt; &, quare bonum ſit, ſciat. tum in ſuſpiciendo onere conſulat ſuas vires. nam quædam ſunt inimitabilia; quibus aut infirmitas naturæ non ſufficiat, aut diverſitas repugnet. nec cui tenue ingenium erit, ſola velit fortia & abrupta; cui forte quidem, ſed indomitum, amore ſubtilitatis & vim ſuam perdat, & elegantiam, quam cupit, non aſſequatur. tenuia fortioribus, ut non dicam pinguioribus, ita cautè miſcebimus, ne virtus utraque pereat ipſâ confuſione. nihil enim tam indecens, quàm cùm mollia durè fiunt. Sua cuique propoſita lex, ſuus decor eſt ‡. ubi nos minùs adjuvabit ars, rerum inventione pugnandum erit: ſenſus ſublimes variique eruantur: il-

‡ *Quintil.* x, 2.

luminetur opus multo affectuum nitore. non possumus esse tam graciles? simus fortiores. subtilitate vincimur? valeamus pondere. proprietas penes alios est certior? copiâ vincamus. quorundam ingenia etiam minora suos portus habent? nos majoribus velis moveamur; validior spiritus nostros sinus tendat. non tamen alto semper feremur; nam & littora interim sequenda sunt *. Nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. alios, ut diximus, horrida, inculta, abdita, & opaca; contrà alios nitida, læta, collustrata delectant. quid est, quo præscriptum aliquod aut formulam exprimas, cùm in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? hac religione à conatu non repellitur artifex; existimans in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi latet; idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus est, judicari †. Itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui propriè, quem per omnia sequamur, addicere. Longè perfectissimus Apelles; aliquid tamen aliquo in opere melius alii. plurima ille; sed non qui maximè imitandus, etiam solus imitandus est. quid ergò? non est satis omnia sic facere, quomodo Apelles fecit? mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. quid tamen nocet ad venustatem Apellis quibusdam in locis assumere felicem illam Zeuxidis audaciam, Protogenis diligentiam, Timanthis ingenium, gravitatem Nicophanis. nam præter id quòd prudentis est, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere; tum in tantâ rei difficultate unum intuentes, vix aliqua pars sequitur. ideoque, cùm totum exprimere quem elegeris, penè sit homini inconcessum; plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat ‡. Licebit tamen, perfectis jam constitutisque viribus, mediocrium etiam artificum opera inspicere: non quidem, ut corpus artis faciant; verùm ut, quod etiam in cœnis grandibus sæpè facimus, cùm optimis satiati simus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata sit. Sed dum assequimur illam firmam facilitatem, optimis assuescendum est; & multâ magis, quam multorum imitatione firmanda mens.

* Quintil. XII, 10.

† Cicero de Perfecto oratore.

‡ Quintil. X, 2.

§. 8. Imitatio autem (nam sæpiùs idem repetam) non sit tantùm in cultu. Illuc potiùs intendenda mens, quantum fuerit illis viris decôris in rebus, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia, etiam quæ delectationi videntur data, ad famam spectent. Hæc si perviderimus, tum verè imitabimur. qui verò etiam propria his bona adjecerit, ut suppleat quæ deerunt, circumcidat si quid redundabit, is erit (quem quærimus) perfectus artifex. nam erit hæc quoque laus ejus, ut priores superasse, posteros docuisse dicatur. * Atque hoc est illud potissimum in arte, ideoque paulò pluribus verbis debet haberi venia.

* Quintil. X, 2.

§. 9. Cæterùm quum ex Quintiliani verbis liqueat, debere artificem

anxiæ

anxiæ imitationis curæ suos quoque conatus addere; commodè quoque eò, unde digressi eramus, reducimur, perspicimusque quanto cùm judicio negaverit Varro †, *Apellem, Protogenem, aliosque artifices egregios reprehensionem mereri, quod consuetudinem Myconis, Dioris, Arimnæ, & aliorum superiorum, non sint secuti.* phantasiâ enim exactiores rerum imagines animis illorum sine exemplo suggerente, nihil profectò aliud quàm bonæ mentis ejuratio videri potuisset, si flos hominum pravum illaudatæ consuetudinis amorem inventis melioribus prætulisset. ἀναγράφει γὰρ τι ἡ γνώμη καὶ ἀναλυπεῦται δημιουργίας κρεῖττον, *Mens enim describit & format aliquid omni sculptura picturave præclarius*, ut inquit Apollonius apud Philostr. lib. VI, cap. 9. Et Iulianus Imp. orat. VIII, οὐ τὰ πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡ φαντασία μόνον ἀπολύπεμένη, δίδωσι τῷ νῷ κρίνειν καὶ καθορᾷν· ἀλλὰ καὶ τὰ πόῤῥω μυριάσι σταδίων ἀπῳκισμένα, τῶν λεγομένων περὶ πόδα καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, δείκνυσιν ἐναργέστερον. *Phantasia, non solum ea quæ sunt ante oculos, præbet menti judicanda & videnda: sed & ea quæ multis stadiorum millibus inde dissita, clarius illis quæ ante pedes & oculos sunt, demonstrat.* atque hoc est grande illud beneficium phantasiæ, traducentis vegeta & strenua ingenia, à tritâ sterilique receptæ imitationis orbitâ, ad artis audaciam generosiorem illam ac fiduciâ sui novare quædam gestientem. πᾶσα γὰρ τέχνη ἰσχυρόν τι ἔχει καὶ θαῤῥαλέον ἐν τοῖς ἑαυτῆς, *omnis enim ars habet molestum quid & difficile in se* *. *Celsos cursus nisi confidentia magna non appetit. dum generosi est animi optare, quod summum est. Audentes facit homines fiducia sui; qui se non patitur occulere, quem præcipit natura prodire* ‡.

* *Arriani Epict. lib.* II, *cap.* 13.

† *lib.* VIII *de L. L.*

‡ *Cassiod. Variarum* II, 3.

§. 10. Est certè aliquid ars consummata; neque ad eam pervenire natura humani ingenii prohibet: quòd si non contingat, altiùs tamen ibunt qui ad summa nitentur, quàm qui, præsumptâ desperatione quò velint evadendi, protinùs circa ima substiterint; & quamvis optimos transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi. *Feratur igitur ars non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colligatur, sed ut latissimi amnes, totis vallibus fluat; ac sibi viam, si quando non acceperit, faciat. nam quid lege miserius illâ, velut præformatas infantibus litteras persequentium; &, ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicitè custodientium?* Quint. V, 14. *Plerasque artes nihil magis quàm ancipitia commendant. Vides, qui per funem in summa nituntur, quantos soleant excitare clamores, quum jam jamque casuri videntur. sunt enim maximè mirabilia quæ maximè insperata, maximeque periculosa, quæ grandi sunt subjecta discrimini. Ideò nequaquam par gubernatoris est virtus, quum placido, & quum turbato mari vehitur: tunc, admirante nullo, illaudatus & inglorius subit portum: at quum stridunt funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt, tunc ille clarus & Diis maris proximus.* Plin. Iunior IX, 26. τὸ μὲν γὰρ ἀσφαλὲς, ἐπαινεῖται μόνον· τὸ δὲ ἐπικίνδυνον, καὶ θαυμάζεται. *quod tutum est lauda-*

tur

tur ſolum ; quod periculis obnoxium, etiam admirationi habetur. Plut. de Educat. liberorum. quiſquis igitur ancipites atque aſperas ſibi deſumpſerit materias, altius & excelſius *in ore hominum aget ; quorum ea natura eſt, ut dubia laudent, ſecura nolint.* Auctor dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ, cap. 38.

§. 11. Frænis tamen hîc indigebunt artifices πολὺ τὸ διάπυρον καὶ θυμικῶς ἐκφλεγόμενον ἔχοντες. neque enim leve periculum erit, ne modum teneant ardentiſſima copioſiſſimaque præſtantium artificum ingenia, ineſcata fallaci promptiſſimè ſubeuntium imaginum illecebrâ. περὶ τὸ καινόσπουδον μάλιστα κορυβαντιῶσιν οἱ νῦν. ἀφ' ὧν γὰρ ἡμῖν τἀγαθά, σχεδὸν ἀπ' αὐτῶν τούτων καὶ τὰ κακὰ γίγνεσθαι φιλεῖ. *Ob novitatis ſtudium ii, qui nunc ſunt, maxime inſaniunt. A quibus enim ipſa bona nobis, ferme ab iis ipſis, quæ mala ſunt, ortum ſuum habere ſolent.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους. §. 4. videas itaque aridos ac jejunos artifices fidelius ferè, quod propoſuerant, premere. nihil enim eos ſollicitat, nulla novæ Inventionis dulcedo alicunde ſubrepit. *Sic, quæ malam faciem habent, ſæpius pudicæ ſunt : non animus illis deeſt, ſed corruptor* *. & hoc ipſum *certiſſimum eſt melioris ingenii pignus, non corrumpi bonitate ejus, ut illo malè utaris.* Seneca in procemio libri ſecundi Controverſiarum.

* Seneca Controverſ. II, I.

§. 12. Videat itaque artifex, ne luxuriâ exultantis nimiumque ſibi indulgentis animi monſtrificas, & à rerum naturâ abhorrentes imagines effingat. μάλιστα δὲ κατόπτρῳ ἐοικυῖαν παρεχέσθω τὴν γνώμην, ἀθόλῳ καὶ στιλπνῷ, καὶ ἀκριβεῖ τὸ κέντρον, καὶ ὁποίας ἂν δέξηται τὰς μορφὰς τῶν ἔργων, τοιαῦτα καὶ δεικνύτω αὐτά. διάστροφον δὲ, ἢ παράχροον, ἢ ἑτερόσχημον μηδέν. *Præcipue autem ſpeculo ſimilem mentem præbeat, liquido nimirum & ſplendido quodque accuratum centrum habeat, & quales operum formas receperit, eaſdem tales etiam ſpectandas exhibeat : at nihil perverſum, nihil colore, nihil ſpecie diverſum reddat.* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. Nequaquam igitur de qualibet phantaſiâ hæc, quæ diximus, intelligenda ſunt ; ſed de viſionibus legitimè conformatis. νοεῖται ἡ φαντασία ἡ ἀπὸ ὑπάρχοντος κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη, καὶ ἐναποτετυπωμένη, καὶ ἐναπεσφραγισμένη, οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος. *Viſio ea eſſe intelligitur, quæ ex eo quod eſt, ſicut eſt, talis expreſſa & effiicta, ſignataque ſit, qualis ex eo quod non eſt, effingi non poſſet.* ut rectè ex ſententiâ Stoicorum Laërt. lib. VII, in Zenone. *Si quæ figuræ ſunt, ex rebus conſiſtentibus fiant neceſſe eſt, non ex vacantibus : quia nihil poteſt ad ſimilitudinem de ſuo præſtare, niſi ſit ipſum quod tali ſimilitudine præſtet.* Tertullianus adverſus Hermogenem. γραφική ἐστιν εἰκασία τῶν ὁρωμένων ‡, inquit Socrates apud Xenophontem lib. III Apomn. Antiqui certè, ſi credimus Vitruvio †, *quod non poteſt in veritate fieri, id non putaverunt, in imaginibus factum, poſſe certam rationem habere. Omnia enim*

‡ Pictura eſt aſſimilatio eorum quæ videntur.

† lib. IV, cap. 2.

enim certâ proprietate, & à veris naturæ deducta moribus, traduxerunt in operum perfectiones; & ea probaverunt, quorum explicationes in disputationibus rationem possunt habere veritatis. unde idem Vitruvius pretium operæ se facturum putavit, si alibi quoque * præceptum hoc intentiore curâ urgeret atque inculcaret. *Pictura sit imago ejus quod est,* inquit, *seu potest esse; ut hominis, ædificii, navis, reliquarumque rerum, è quarum formis certisque corporum finibus figuratâ similitudine sumuntur exempla. itaque in conclavibus vernis & autumnalibus, æstivis etiam atriis & peristyliis constitutæ sunt ab antiquis ex certis rebus certæ rationes picturarum. Sed hæc quæ à veteribus ex veris rebus exempla sumebantur, nunc iniquis moribus improbantur. nam pinguntur tectoriis monstra potius, quàm ex rebus finitis imagines certæ. At hæc falsa videntes homines, non reprehendunt, sed delectantur: neque animadvertunt si quid eorum fieri potest, nec ne. Iudiciis autem infirmis obscuratæ mentes, non valent probare quod potest esse cùm autoritate & ratione decoris: neque enim picturæ probari debent, quæ non sunt similes veritati. nec si factæ sunt elegantes ab arte, ideò de his statim debet repentè judicari, nisi argumentationis certas habuerint rationes, sine offensionibus probatas.* Horatius quoque, in ipso statim initio judiciosissimi de Arte poëticâ scripti, damnat prodigiosas & ægri somniis simillimas imaginum species †,

* *lib.* VII, *cap.* 5.

† *Qualis erit pictura Ononychitis Dei, in contumeliam Christianorum Romæ propositi. vide Tertulliani Apologiam adversus gentes, cap.* 16.

Humano capiti cervicem pictor equinam
Iungere si velit, & varias inducere plumas,
Vndique collatis membris, ut turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa supernè:
Spectatum admissi risum teneatis amici?

cônfutat exinde Horat. vulgatum errorem adscribentium pictoribus atque poëtis parem quidlibet audendi licentiam:

— Pictoribus atque poëtis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.
Scimus, & hanc veniam petimusque damusque vicissim;
Sed non ut placidis coëant immitia, non ut
Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.
Denique sit, quod vis, simplex duntaxat & unum.
Qui variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum sylvis adpingit, fluctibus aprum.

ad quæ verba Commentator vetus, *Fingendi potestas,* inquit, *debet esse artificiosa, non ètiam immoderata.* Subit hîc itaque mirari, quòd homines ad singula statim pictorum ac poëtarum portenta, licentiæ tam immanis patrocinium ab Horatio mutuari soleant; cùm luce meridianâ clarius sit,

eum hanc fingentium vanitatem exoſam habuiſſe, & pro viribus hoc egiſſe, ne pernicioſæ huic veſaniæ porrò indulgeant levia atque inepta ingenia. De ſuis igitur operibus pictor bonus dicet, quod de ſuis olim ſcriptis teſtatus eſt Martialis lib. x, Epigr. 4:

Non hic Centauros, non Gorgonas, Harpyaſque
Invenies: hominem pagina noſtra ſapit.

neque malè Lactant. divin. inſtit. lib. 1, cap. 11: *Neſciunt homines qui ſit poëticæ licentiæ modus, quouſque progredi fingendo liceat: quum officium poëtæ in eo ſit, ut ea, quæ verè geſta ſunt, in alias ſpecies obliquis figurationibus cum decore aliquo converſa traducat. Totum autem, quod referas, fingere, id eſt ineptum eſſe, & mendacem potius quàm poëtam*, &c.

§. 13. Quum itaque licentia pudenter ſumpta maximè ſemper commendet artificem, minimè quoque videtur hîc prætereunda inſignis Plutarchi * ſuper hac re obſervatio. ἐν Ῥώμῃ τινὲς τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἀνδρειάντας ἐν μηδενὶ λόγῳ τιθέμενοι, περὶ τὴν τῶν τεράτων ἀγορὰν ἀναστρέφονται, τοὺς ἀκνήμους, καὶ τοὺς γαλεάγκωνας, καὶ τοὺς τριοφθάλμους, καὶ τοὺς στρουθοκεφάλους καταμανθάνοντες, καὶ ζητοῦντες εἴ τι γεγένηται σύμμικτον εἶδος καὶ ἀποφώλιον τέρας. ἀλλ᾽ ἐὰν συνεχῶς τις ἐπάγῃ τοῖς τοιούτοις αὐτοὺς θεάμασι, ταχὺ πλησμονὴν καὶ ναυτίαν τὸ πρᾶγμα παρέξει. *Romæ quidam picturis, ſtatuis, pulchritudine adeo puerorum vænalium & mulierum ſpreta, in foro monſtrorum obverſantur & quærunt, ſiqui ſint vitioſis tibiis, aut cubitis, tribus oculis, aut ſtruthionis capite præditi, denique an ſit monſtrum abominabile, è mixtis naturis natum, quos tamen ſi frequenter ad hæc adducerentur ſpectacula, mox ſatietas & nauſea invaderet.* quamobrem neque dubium cuiquam eſſe poteſt, quin toto errent cœlo, qui rectum opus & ſecundùm naturam expreſſum, nihil ex ingenio habere arbitrantur; illa verò, quæ utcunque deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora mirantur: *non aliter quàm diſtortis & quocunque modo prodigioſis corporibus apud quoſdam majus eſt pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt.* Quintil. 11, 5.

* περὶ πολυπραγμοσύνης.

Sed quoniam in hoc capite frequens pictorum ac poëtarum mentio peroportunè injecta fuit, diſpiciendum porrò videtur, quænam ſint præcipua arctiſſimi illius nexus, qui Picturam & Poëſin continet, vincula: cum præſertim apud omnes in confeſſo ſit, eam, de quâ nunc egimus, phantaſiam Poëtis non minùs quam Pictoribus competere: memores interim, pleraque eorum quæ de Pictoribus dicentur, ad reliquos etiam imitandi artifices pertinere.

CAPVT IV.

VEro verius est illud Tullii pro Archiâ poëtâ, *Omnes artes,* inquit, *quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur.* Tertullianus de Idololatriâ, *Nulla ars non alterius artis*, inquit, *aut mater, aut propinqua est.* Quare cùm instituti operis ratio postulet, ut hujus dicti veritatem in mutuâ Poësios ad Picturam relatione demonstremus, omissâ quidlibet audendi licentiâ, quam satis impudenter sibi ipsis arrogare solent infelicioris genii Pictores, & *Sæcli incommoda, pessimi poëtæ* *, pauca quædam in medium afferemus, unde appareat Poësios ac Picturæ penè idem esse ingenium, καὶ ὅτι στενῷ τῷ ἰσθμῷ διώρισται, ut inquit Lucianus de Conscrib. hist. hoc est, *arcto interscinduntur freto*: ut Livius loquitur lib. XXVIII ab V. C.

* Catullus Carm. 14.

I. Vtraque certè sequitur occulta quædam naturæ semina: unde persæpè videas cùm Poëtas, tum Pictores, ad amorem artis non tam provido multùm diuque pensitatæ rationis consilio duci, quàm cœco quodam avidæ mentis impetu trahi atque impelli. De Poëtis est illud Ovidii Fastorum lib. VI, circà initium,

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Et rursus IV de Ponto, Eleg. 2.

Impetus ille jacet, qui vatum pectora nutrit.

De Pictoribus est illud Plinii, nat. hist. lib. XXXV, cap. 10, *Nicophanes impetuosi animi, & cui pauci comparentur.* & rursus, *Impetus animi, & quædam artis libido in hæc potius tulere Protegenem.* rectè sanè *quædam artis libido*, quum nulli unquam felicius tractent artes, quàm qui ad eas concitatione quadam animi & soluto liberoque motu feruntur: atque hoc illud est quòd *Peripatetici nihil quemquam, nisi quod libeat, præclarè facere posse dicunt.* Tullius lib. IV Tuscul. quæst. Hanc *artis libidinem* Callistratus in Bacchâ ἐνθουσιασμὸν τῆς τέχνης *divinum-afflatum artis* dixit. Suidas quoque in Ἰάκωβος ἰατρὸς, post magnifica eximii medici præconia, tribuit eidem τὴν ἐρωτικὴν τοῦ ἐπιτηδεύματος ἐπιμέλειαν, ἣ μάλιστα φιλεῖ τοὺς τεχνίτας ἑκάστους οἰκειοῦν καὶ προσάγειν τοῖς ἐφορείοις τῆς τέχνης· οὕτω καὶ Φειδίαν ἐνθουσιῶντα δημιουργεῖν, οὕτω δὲ Ζεῦξιν εἰκάζειν τὰ ἀγάλματα. *amatoriam artis diligentiam, quæ singulos artifices maxime conciliare, & artis præsidibus commendare solet. Sic & Phidiam numine-afflatum statuas-fecisse, & Zeuxim imagines effinxisse.* inesse igitur Pictoribus debent animi atque ingenii celeres quidam motus, qui & ad excogitandum acuti, & ad exprimendum ornandumque sint uberes. Neque est quod quis

hæc artium ſemina putet ab arte poſſe proficiſci ; ſunt enim naturæ donum : & præclarè ſe res habet, quod hæc augeri & excoli arte poſſunt ; inſeri certè & infundi ab arte non poſſunt. atque ex hoc nata eſt quæſtio, quam decidit Horat. in Arte,

Naturâ fieret laudabile carmen, an arte,
Quæſitum eſt. ego nec ſtudium ſine divite venâ,
Nec rude quid proſit video ingenium. alterius ſic
Altera poſcit opem res, & conjurat amicè.

præclarè Quintil. 11, 19, *Scio quæri, naturáne plus ad artem conferat, an doctrina. quod ad propoſitum quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim conſummatus artifex, niſi ex utrâque fieri poteſt. plurimùm tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionem velimus. nam ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrinâ multum valebit, doctrina nulla eſſe ſine naturâ poterit. Sin ex pari coëant; in mediocribus quidem utriſque, majus adhuc naturæ credam eſſe momentum: conſummatos autem, plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo: ſicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit; è terrâ uberi, utile aliquid etiam nullo colente naſcetur: at in ſolo fœcundo, plus cultor, quàm ipſa per ſe bonitas efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exſculpere, Parium marmor mallem rude: at ſi illud artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. nihil ars ſine materiâ; materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materiâ optimâ melior.* Sufficeret hoc, niſi unum his adjiciendum eſſet ex eodem Quintiliano *, cùm præcipuè in operibus ſpectetur decorum, naturæ tamen beneficio *ſæpe alíud alios decere. Eſt enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: &, ut verè hoc dictum eſt, Caput eſſe artis, decere quod facias; ita id neque ſine arte eſſe, neque totum arte tradi poteſt. In quibuſdam virtutes non habent gratiam: in quibuſdam vitia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diverſis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quòd alter Deos, & juvenes, & bonos patres, ſervoſque, & matronas, & graves anus optimè: alter acres ſenes, callidos ſervos, paraſitos, lenones, & omnia agitatiora melius. fuit enim natura diverſa. nam vox quoque Demetrii jucundior, illius acrior. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant: manus jactare, & dulces exclamationes theatri cauſâ producere, & ingrediendo ventum concipere veſte, & nonnunquam dextro latere facere geſtus, quod neminem alium præter Demetrium decuit; namque in hæc omnia ſtaturâ & mirâ ſpecie adjuvabatur. Illum curſus, & agilitas, & vel parùm conveniens perſonæ riſus, (quem non ignarus rationis populo dabat) & contracta etiam cervicula. quicquid horum alter feciſſet, fœdiſſimum videbatur. Quare nôrit ſe quiſque: nec tantùm ex communibus præceptis, ſed etiam ex naturâ ſuâ capiat conſilium formandi operis. neque illud tamen eſt nefas,*

** ſub finem libri Vndecimi orat. inſtitutionum.*

fas, ut aliquem vel omnia vel plura deceant. Propert. lib. III, Eleg. 8:

Turpe est, quod nequeas, capiti committere pondus,
Et pressum inflexo mox dare terga genu.
Omnia non pariter rerum sunt omnibus apta,
Fama nec ex æquo ducitur ulla jugo.
Hic satus ad pacem, hic castrensibus utilis armis.
Naturæ sequitur semina quisque suæ.
Gloria Lysippo est animosa effingere signa.
Exactis Calamis se mihi jactat equis.
In Veneris tabulâ summam sibi ponit Apelles, &c.

Liquet ergò non statim in arte pejus esse, quicquid aliquo modo diversum. *Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Vna fingendi est ars, in quâ præstantes fuerunt, Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Vna est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte suâ deesse videatur.* Tullius lib. III de Oratore. ἄλλος πρὸς ἄλλό τι πέφυκε, *alius ad aliud quid natus est.* Arriani Epict. lib. III, cap. 15. Effervescit nempe vivida pulcherrimæ naturæ vis, dum formam sui quisque & ingenii & animi paratissimè reddit. Pausias sanè pictor multiplicem florum varietatem felicissimè expressit, dum opera Glyceræ coronariæ, quam deperibat, picturâ imitaretur, *& illa provocans variaret: essetque certamen artis ac naturæ: quales etiamnunc extant artificis illius tabellæ: atque in primis appellata Stephanoplocos, quâ pinxit ipsam.* Plin. XXI, 2. Androcydes pictor piscibus circà Scyllam pictis nobilitatur, creditusque est eos (tanquam qui piscibus impensè gauderet) magis affectu exstimulante pinxisse, quàm arte magistrâ. Plut. Symposiacôn lib. IV, quæst. 2. Parrhasius magno cultu paratuque, multis quoque corporis animique deliciis diffluens, ἁβροδίαιτος ἀνὴρ, gravem animi libidinosi morbum mollibus lascivisque tabulis prodidit. talis est Suetonio memorata in Tiberio, cap. 44. Verùm hanc in iis *libidinem artis* ex nimiâ insanientium animorum libidine impetum sumpsisse dicas. reliquæ autem, quas referemus, proprietates, ex peculiari quadam ad hoc vel illud pronitate nascentes, eoque in alios nonnisi rarò & imperfectè translatæ, minimè sunt hîc prætereundæ. plurimùm enim ea, quæ diximus, juvant.

Propriæ Lysippi videntur esse argutiæ operum, custoditæ in minimis quoque rebus. Plin. XXXIV, 8.

Proprium Polycleti, ut uno crure insisterent signa. Plin. XXXIV, 8.

Præcipua Apellis in arte venustas fuit. Plin. XXXV, 10.

Dionysius nihil aliud quàm homines pinxit, ob id Anthropographus cognominatus. Plin. xxxv, 10.

Nicias Atheniensis diligentissimè mulieres pinxit. Plin. xxxv, 11. & mox ibidem, *Huic adscribuntur quadrupedes. Prosperrimè canes expressit.*

Apellas fecit adorantes fœminas. Plin. xxxiv, 8.

Antimachus & Athenodorus fecerunt fœminas nobiles. Plin. xxxiv, 8.

Aristodemus fecit luctatores. Plin. xxxiv, 8.

Apollodorus, Androbulus, Asclepiodorus, Alevas fecerunt philosophos. Plin. xxxiv, 8. atque in hac eorum picturâ, ut singulos certa quædam proprietas distingueret, curabant. *per gymnasia pinguntur Areopagitica vel Prytaneum, Zeusippus ‡ cervice curvâ, Aratus pandâ, Zenon fronte contractâ, Epicurus cute distentâ, Diogenes barbâ comante, Socrates comâ candente, Aristoteles brachio exserto, Xenocrates crure collecto, Heraclitus fletu oculis clausis, Democritus risu labris apertis, Chrysippus digitis propter numerorum indicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis, Cleanthes propter utrumque corrosis.* Sidon. Apollin. lib. ix, epist. 9.

‡ *fort.* Speusippus.

Calamis fecit quadrigas, bigasque, equis semper sine æmulo expressis. Plin. xxxiv, 8.

Serapion scenas optimè pinxit. Plin. xxxv, 10.

Pyreicus arte paucis postferendus, tonstrinas sutrinasque pinxit. Plin. xxxv, 10.

Calaces comicis tabellis inclaruit. Plin. xxxv, 10.

Ludio D. Augusti ætate primus instituit amœnissimam parietum picturam, villas, & porticus; ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora qualia quis optaret, varias ibi obambulantium species, aut navigantium, terraque villas adeuntium asellis aut vehiculis. Iam piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in ejus exemplaribus nobiles palustri accessu villæ; & qui succollantium specie labantes, mulieres trepidas ferunt: plurimæ præterea tales argutiæ, & facetissimi sales. Idemque subdialibus maritimas urbes pingere instituit, blandissimo adspectu, minimoque impendio. Plin. xxxv, 10.

II. Vtraque plurimùm imitationi vacat. cernas enim Poëtas Pictoresque mutuâ æmulatione non modò formas Deorum audaci conatu designare, verùm etiam in hominibus & humanis actionibus imitandis tòtos esse: exprimunt convivandi lascivam hilaritatem, venandi laboriosam amœnitatem, præliandi cruentam diritatem, naufragiorum inevitabilem horrorem, feralem alligatorum in profundissimâ cœci carceris nocte squallorem ac situm: quicquid denique uspiam se nostris ingerit oculis. de Poëtis est illud Hermogenis, *ἡ ποίησις*, inquit *, *μίμησις ἁπάντων ἐστὶ· ὁ δὲ μετὰ τῆς περὶ λέξιν κατασκευῆς ἄριστα μιμούμενος καὶ ῥήτορας δημηγοροῦντας, καὶ κιθαρῳδοὺς πανηγυρίζοντας, ὥσπερ τὸν Φήμιον καὶ Δημόδοκον, καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τε, καὶ*

* περὶ τῶν ἰδεῶν, *lib.* II, *cap.* 10, *quod est* περὶ τοῦ πολιτικοῦ λόγου.

τε, καὶ πάντα πράγματα, οὗτος ἄριστός ἐστι ποιητής. *Poësis est imitatio omnium : qui vero eloquutionis constitutione eximia refert oratores ad populum orationem habentes, & citharœdos in cœtu Græcorum canentes, Phemium puta & Demodocum, item qui optime effingit alias personas, & omnia negotia, optimus est ille poeta.* Plastes quoque teste Flacco lib. II, epist. 2 : *— argillâ quidvis imitabitur udâ.* ὅστις μὴ ἀσπάζεται τὴν ζωγραφίαν, inquit Philostratus in procemio Iconum, ἀδικεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀδικεῖ δὲ καὶ σοφίαν, ὁπόση ἐς ποιητὰς ἥκει· φορὰ γὰρ ἴση ἀμφοῖν ἐς τὰ τῶν ἡρώων εἴδη καὶ ἔργα. *Quicunque picturam minime amplectitur, non modo veritatem, verum & eam, quæ ad poetas pertinet, injuria afficit sapientiam. Eadem enim est utrisque ad herοum quam species, tam gesta, intentio.* Dio quoque Chrysost. orat. XII, quæ est de Cognitione Dei, *Pictores,* inquit, *& statuarii non omninò, in formis Deorum effingendis, à Poëtis discesserunt : tum, ne viderentur transgressores, & ob hoc pœnis obnoxii essent : tum etiam, quòd se à Poëtis præoccupatos cernerent, eorumque simulachra fingendi modum, ut antiquiorem, obtinere. Quare noluerunt vulgò hominibus videri mendaces, & injucundi nova promendo. ut plurimùm igitur, Poëtarum vestigiis insistentes, & cùm iis consentientes, finxerunt : quædam verò de suo quoque introduxerunt, æmuli & sectatores ejusdem artis facti cùm Poetis : ut quod illi per auditum exhibuerunt palàm *, id ipsi per visum, enarraturi divina pluribus pauperioribusque spectatoribus.* quamobrem etiam non ineleganter Simonides dixit, *Picturam esse Poesin tacentem; Poesin verò Picturam loquentem. quas enim res, ac si coràm agerentur, Pictores repræsentant, eæ oratione ut præteritæ enarrantur atque conscribuntur. quumque Pictores idem coloribus & figuris exprimant, quod Scriptores verbis & dictionibus, differunt tantùm inter se materiâ & modo imitationis. utrisque autem idem propositus est finis. & is habetur Historicorum optimus, qui narrationem personis & figuris animum moventibus, haud aliter ac Picturam conformat.* Plutarch. Bellóne an pace clariores fuerint Athenienses.

* ἀτίχνως.

Arctissimam hanc Scriptorum Pictorumque affinitatem evincit antiqua ratio Ægyptiorum, pingentium sculpentiumve quidquid seræ posteritatis memoriæ commendatum volebant; cujus picturatæ scriptionis plurima passim vestigia, etiamnum in antiquis obeliscis, *effigiatis scriptilibus elementis* †, videre est. Græcorum quoque τὸ γράφειν eandem ob causam scribentium pingentiumque facultatem designat. Latini denique, quemadmodum passim rem aliquam coloribus orationis ad vivum depictam esse dicunt, ita vicissim *scribere* frequenter iis nihil est aliud quàm *pingere.* Statius I Sylvarum, in Equo Domitiani ‡,

— Apelleæ cuperent te scribere ceræ.

& mox in Tiburtino Manlii Vopisci *,

Visa manu tenerâ tectum scripsisse voluptas.

† *ut loquitur Ammianus Marcellinus lib.* XVII.

‡ *vers.* 102.

* *vers.* 9.

* *verſ. 94.* rurſus III Sylv. in Hercule Surrentino*,

Tot virides lucos, tot ſaxa imitantia vultus,
Æraque, tot ſcripto viventes limine ceras.

† *verſ. 270.* VIII denique Thebaïd. † *— ſolus ſtat puppe magiſter*
Pervigil, inſcriptaque Deus qui navigat alno.

exſcribere imagines legas apud Plinium Iun. IV,28. *deſcribere tabulas* eſt apud Quint. X,2. *tranſcribere* dixit Plinius lib. XXV nat. hiſtoriæ, cap. 2. *herbarum pictura,* inquit, *multum degenerat tranſcribentium ſorte variâ.* quemadmodum autem probatis autoribus *ſcribere* eſt *pingere*, ita pari prorſus ratione ‡ *verſ. 34.* Virgil. VI Æneïd. ‡ *perlegere oculis* picturam dixit. ad quem locum Servius, *Perlegerent, perſpectarent, ſcilicet picturam. non incongruè dictum Legerent; nam γράψαι ſcribere ſignificat & pingere. Hoc eſt quod ait Horatius in Arte poëticâ, Et nova fictaque nuper habebunt verba fidē, ſi Græco fonte cadant parcè detorta. —*

III. Vtraque grato jucundoque introitu mentibus hominum illabitur, ac blandæ admirationis lenocinio ſufficienter inſtructa, fictis rerum imaginibus haud aliter ac veris animos noſtros capit & quaſi ſtupore quodam defixos tenet. Quod ad Poëtas attinet, Comicis certè ac Tragicis proxima eſt cùm Pictoribus cognatio. *quid eſt enim Comœdia aliud, quàm imago vitæ humanæ*?* quod ipſum de Tragœdia quoque pari jure dixeris, de quâ appoſitè Gorgias. Γοργίας, inquit Plutarchus †, τὴν τραγῳδίαν εἶπεν ἀπάτην, ἣν ὅ, τε ἀπατήσας, δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος· καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος. *Gorgias Tragœdiam fraudem eſſe dicebat, in qua qui decipit juſtior eſt eo qui non decipit, & deceptus ſapientior eo qui non decipitur.* De blandis Picturarum illecebris oculos animoſque ſpectatorum gratâ fraude fallentibus eſt hoc Epigramma Anthologiæ IV, 6.

* *Commentator vetus in Horatium de Arte.*
† *de Poetis audiendis.*

Μικροῦ κατέσχον τὸν βότρυν τοῖς δακτύλοις,
ὑπεραπατηθεὶς τῇ θέᾳ τῶν χρωμάτων.
Pæne apprehendiſſem uvam digitis
Deceptus aſpectu colorum.

Ovid. VI Metamorph.

Mœonis eluſam deſignat imagine tauri
Europam; verum taurum, freta vera putares.
Ipſa videbatur terras ſpectare relictas,
Et comites clamare ſuas, tactumque vereri
Aſſilientis aquæ, timidaſque recondere plantas.

Bonas itaque Picturas nihil aliud eſſe dixeris, quàm ludibria quædam oculorum pro veris credita. & rectè Philoſtratus junior in prooemio Iconum, *jucunda hac in re deceptio eſt, neque ullum ferens probrum. Enimverò, iis quæ non ſunt, perinde ac ſi eſſent, inhærere, atque ab iis ita duci, ut (ſine damno tamen) exiſtimentur*

ſtimentur eſſe, qui non ad animos demulcendos ſit idoneum & ab omni crimine liberū? Cur autem falſâ rerum ſimilitudine decepti gaudeamus, ex Laërtii lib. II in Ariſtippo diſcimus, οἱ Κυρηναϊκοὶ λέγουσι μηδὲ κατὰ ψιλὴν τὴν ὅρασιν, ἢ τὴν ἀκοὴν, γίνεσθαι ἡδονάς· τῶν γοῦν μιμουμένων θρήνους ἡδέως ἀκούομεν, τῶν δὲ κατ' ἀλήθειαν, ἀηδῶς. *Cyrenenſes dicunt, ne nudo quidem vel viſu vel auditu gigni voluptates. Itaque eos qui lamentationes imitantur, libenter; qui autem vere lamentantur, hos ſine voluptate audimus.* conſulatur inſuper Plutarchus Sympoſ. Problem. v, I. locus eſt per quàm elegans & lectu digniſſimus. Quid Ptolomæo Philopatori reſponderit Sphærus Boſphoranus, cùm Rex decepiſſet eum cereis malis Punicis, vide apud Laërtium lib. VII in Sphæro.

IV. Vtraque gratâ & non improviſâ fraude intellectum noſtrum quaſi fallens, movet animos, & affectibus noſtris quam viſum eſt legem dicit. Horat. † *Ille per extentum funem mihi poſſe videtur*
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, vanis terroribus implet,
Vt magus: & modò me Thebis, modò ponat Athenis.

† lib. II, epiſt. I.

Baſil. Homil. 40 Mart. *Res in bello fortiter geſtas tum eloquentes homines ſæpenumero, tum Pictores exprimunt: illi ſermone ornantes, hi tabulis delineantes: & utrique multos ad fortitudinem excitant.* validius tamen id præſtat Pictura, utpote aptior ad ciendos animorum motus, atque ad ſenſum vulgi ipſâ eloquentiâ accommodatior: cujus rei rationem reddit Horat. in Arte:

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm quæ ſunt oculis commiſſa fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator —— Nazarius quoque in Panegyr. *Languidius ad animum accedunt quæ aurium viâ manant, quàm quæ oculis hauriuntur.* ὦτα τυγχάνει ἀνθρώποισιν ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν, *Aures hominum minus fidei merentur, quam oculi.* Herodot. Clio. ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες, *Oculi ſunt accuratiores teſtes auribus.* Polybius lib. XII. ὠτίων πιστότεροι ὀφθαλμοὶ, *Oculi ſunt magis fidi quam aures.* Apoſtolius Centur. XXI, Parœm. 27. non malè itaque Quint. XI, 3. *Pictura tacens opus & habitus ſemper ejuſdem, ſic in intimos penetrat affectus, ut ipſam vim dicendi nonnunquam ſuperare videatur.* ſenſerunt hoc olim naufragi. etenim eos prætuliſſe ſuos caſus in tabulâ pictos, ad eliciendam hominum miſericordiam, notius eſt quàm ut referri debeat. cauſas quoque acturi frequenter ſolebant exhibere *depictam tabulam in imaginem rei, cujus atrocitate judex erat commovendus*, Quint. VI, I. pari modo, quod mirere, S. Baſilius Homil. in Barlaam mart. *Exurgite nunc*, inquit, *ô ſplendidi egregiorum factorum athleticorum pictores, Imperatoris imaginem mutilatam veſtris artibus magnificate; coronatum athletam obſcurius à me depictum, veſtræ ſapientiæ coloribus illuſtrate.*

discedo fortium martyris factorum picturâ à vobis superatus; gaudeo tali vestræ fortitudinis victoriâ hodie victus; video manus ad ignem, luctam à vobis exactius depictam; video luctatorem in vestrâ imagine illustrius à vobis depictum. Latinus quoque Pacatus Panegyr. Theod. Aug. dicto, postquam exitium nefarii istius Maximi plenissimè descripsit, Poëtas tamen Pictoresque omnes advocat, *Huc huc,* inquit, *totas pii vates doctarum noctium conferte curas: vos quoque artifices, vulgata illa veterum fabularum argumenta despicite; hæc potiùs, hæc gesta sollertes manus ducant; his fora, his templa decorentur; hæc ebore reddantur, hæc marmore, hæc in coloribus vivant, hæc in ære moveantur, hæc gemmis augeant pretium. Pertinet ad securitatem omnium sæculorum, quondam id factum videri: ut, si quis unquam nefaria vota conceperit, monumentis nostrorum temporum recensitis, per oculos hauriat innocentiam.* rectè sanè Pacatus, *per oculos* hauriat innocentiam, usque adeò verum est illud Senecæ lib. II de Irâ, cap. 2, *movet mentes & atrox pictura, & justissimorum suppliciorum tristis eventus.* Alexander certe magnus Ephesi Palamedem per dolum occisum in tabulâ spectans, manifesto turbati animi indicio trepidare proditus est, quod ei per fraudem interempto per quàm similis esset Aristonicus, Alexandri in pilæ lusu socius (ὁ σφαιριστὴς Ἀλεξάνδρου,) Photius ex Ptolomæi Hephæstionis novæ ad variam eruditionem historiæ libro primo. meminit quoque hujus historiæ Tzetzes Chiliad. VIII, hist. 198, addens ex Æschrionis Mitylenæi Ephemeridibus, hanc occisi Palamedis tabulam opus fuisse Timanthis. Gregor. Nyssenus in oratione de Deitate Filii & Sp. sancti, post prolixam satis ac prorsus patheticam immolationis Isaaci descriptionem, etiam hoc addere non dubitavit, εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἀδακρυτὶ τὴν θέαν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὄψιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν. *Sæpenumero miserabilis hujus rei imaginem in pictura vidi, neque absque lachrymis spectaculum præterii, adeo perspicue atque evidenter ars pingendi oculis rem gestam subjecit.* Valer. Maximus lib. V, cap. 4, exemplo ext. 1, ubi agit de tabulâ repræsentante pietatem Perûs, quæ patrem suum Cimona, jam ultimæ senectutis, & custodiæ carceris traditum, pectori suo admotum aluit, *Hærent ac stupent,* inquit Valer. *hominum oculi, cùm hujus facti pictam imaginem vident, casusque antiqui conditionem, præsentis spectaculi admiratione renovant: in illis mutis membrorum lineamentis viva ac spirantia corpora intueri credentes.* Præsentissimam tamen artis hujus potentiam perspicias ex eâ Polemonis tabulâ, quam refert Nazianzenus Carm. Iambico XVIII, quod est de Virtute. De Polemonis in melius mutatione vide Laërt. lib. VII in Polemone. Lucianum Bis accusato. Horat. lib. II, Satyrâ 3. Valer. Maximum lib. VI, cap. 9, exemplo ext. 1. *Perditæ luxuriæ Athenis adolescens Polemo,* inquit Valerius, *neque illecebris tantummodò, sed etiam ipsâ infamiâ gaudens;*

gaudens; quum è convivio, non post occasum Solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens Xenocratis philosophi patentem januam vidisset; vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucidâ veste amictus, refertam turbâ doctorum hominum scholam ejus intravit. Nec contentus tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium & prudentissima præcepta temulentiæ lasciviis eluderet. Ortâ deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissisque de quibus disserebat, de modestiâ ac temperantiâ loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus Polemo, primum coronam capite detractam projecit; paulò post brachium intra pallium reduxit; procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exuit; uniusque orationis saluberrimâ medicinâ sanatus, ex infami ganeone, maximus philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitiâ, non habitavit. multum quidem esset, quod dicit Valerius, eum deposuisse *oris convivalis hilaritatem*, nisi ex Nazianzeni verbis disceremus, tantam ad seria magis sobriaque verso fuisse vultus gravitatem, ut scortillum projectissimæ libidinis, fortuito picti Polemonis conspectu verecundiâ tactum, resipuerit. sed ipsum nunc audiamus Nazianzenum tantæ rei miraculum fusius tradentem,

Οὐδ' ὁ Πολέμων ἔμοιγε σιγηθήσεται·
Καὶ γὰρ τὸ θαῦμα τῶν ἄγαν λαλουμένων·
Ην μὲν τὸ πρόσθεν ἔτος οὐκ ἐν σώφροσι,
Καὶ σφόδρα γ' αἰσχρὸς ἡδονῶν ὑπηρέτης·
Επεὶ δ' ἔρωτι τοῦ καλοῦ κατεσχέθη
Σύμβουλον εὑρῶν, οὐκ ἔχω δ' εἰπεῖν τινα,
Εἶτ' οὖν σοφόν τιν', εἶθ' ἑαυτὸν, ἀθρόως
Τοσοῦτον ὤφθη τῶν παθῶν ἀνώτερος,
Ως θ' ἕν τι θήσω τῶν ἐκείνου θαυμάτων.
Εταῖραν εἰσεκάλει τίς ἀκρατὴς νέος,
Η δ' ὡς πυλῶνος ἦλθε φασὶ πλησίον,
Τῆς δ' ἦν προκύπτων Πολέμων ἐν εἰκόνι,
Ταύτην ἰδοῦσα· καὶ γὰρ ἦν σεβασμία·
Απῆλθεν εὐθὺς, καὶ θέας ἡττημένη,
Ως ζῶντ' ἐπαισχυνθεῖσα τὸν γεγραμμένον.

Polemo nec ipse dignus est silentio.
Sermone celebre namque est omnium hoc quoque.
Erat impudicus moribus primo admodum,
Libidinumque servus. at postquam est boni
Amore captus (nescio an sui ipsius
Suasu sit usus, an sophi cujuspiam)
Statim suarum sic faces libidinum

 Extinxit

Extinxit omnes, istud ex miraculis
Vt ejus unum prosequi haut verbis graver.
Scortum vocarat quispiam juvenis salax.
Vt ergo meretrix atrium tetigit domus,
Polemona pictum prominentem conspicans,
(Ore venerando namque erat, perquam & gravi)
Superata solo rettulit visu pedem,
Pictum perinde verita, luce ut præditum.

Plurima non absimilium effectuum exempla referre possem, nisi urgerer magno exemplo Picturæ vincentis iram, odium prosternentis, & incitatam violentissimi bellatoris ferociam frangentis. Rege Demetrio, cui ab expugnandarum urbium sollertiâ cognomentum Poliorcetes inditum, obsidente atque oppugnante Rhodum, Protogenes in suburbano hortulo suo pingebat Ialysum, & constanter adeò inter arma & horrendum ruentium murorum fragorem inhærebat operi, ut ferocissimus hostis, fidentis animi miraculo motus, ultrò ad Pictorem, relictis victoriæ suæ votis, commeaverit, pingentemque avidissimè spectaverit. Ergò artis dulcedo etiam in efferata pertinacibus inimicitiis pectora penetrat, torvosque ac truces hostium oculos ad se trahit, ac victoriæ insolentissimos spiritus admiratione sui flectit: neque illi difficile atque arduum est, inter arma contraria, inter districtos cominus enses, placidam tutamque stationem à truculentissimo bellatorum exorare.

V. Vtraque effectus suos in claris viris recognoscit, æternitatē largiens omnibus, quorum imagines posteris tradere dignatur, atque ipsos Deos (si vatibus nō est deroganda fides) cœlo adscribens. De Poësi rectè Synesius
† Eleg.8. ep.49, ποιητικῇ ἔδωκεν ὁ θεὸς ἀποταμιεύειν τὴν εὔκλειαν. & Ovid. IV de Ponto †,

Carmine fit vivax virtus: expersque sepulchri,
Notitiam seræ posteritatis habet.
Dii quoque carminibus (si fas est dicere) fiunt,
Tantaque majestas ore canentis eget.

Idem Amorum lib. 1, Eleg. 10:

Scindentur vestes, gemmæ frangentur & aurum,
Carmina quam dederint, fama perennis erit.

De Picturâ id ipsum quoque testatur Plin. XXXIV, 8, *Mirum in hac arte est, quod nobiles viros nobiliores facit.* Latinus Pacatus Panegyr. *Artificibus secun-*
* vers.401. *da sors* (à vatibus) *cessit, dare famam rebus.* Ovid. III de Arte *,

Si Venerem Cois nunquam pinxisset Apelles,
Mersa sub æquoreis illa lateret aquis.

Augustus Cæsar in Curiâ tabulam Philocharis impressit parieti. Ejus tabulæ

bulæ admiratio est, puberem filium seni patri similem esse salvâ ætatis differentiâ; *immensâ, vel unam si quis tantùm hanc tabulam spectet, potentiâ artis: cùm propter Philocharem, ignobilissimos alioquin, Glaucionem filiumque ejus Aristippum Senatus populusque Romanus tot sæculis spectet.* Plin. xxxv, 4.

VI. Vtraque viribus phantasiæ subnixa, manifesta præbet indicia virtutis aliquid sibi in consuetudine novandâ licentiæ sumentis. ποιητικῆς ἀκρατὴς ἡ ἐλευθερία, καὶ νόμος εἷς, τὸ δόξαν τῷ ποιητῇ. ἔνθεος γὰρ καὶ κάτοχος ἐκ μουσῶν, κἂν ἵππων ὑποπτέρων ἅρμα ζεύξασθαι θέλῃ, κἂν ἐφ᾽ ὕδατος ἄλλους ἢ ἐπ᾽ ἀνθερίκων ἄκρων θευσομένους ἀναβιβάσηται, φθόνος οὐδείς. οὐδ᾽, ὁπόταν ὁ Ζεὺς αὐτῶν ὑπὸ μιᾶς σειρᾶς ἀνασπάσας αἰωρῇ ὁμοῦ γῆν καὶ θάλατταν, δεδίασι, μὴ ἀποῤῥαγείσης ἐκείνης, συντριβῇ τὰ πάντα κατενεχθέντα. ἀλλὰ κἂν Αγαμέμνονα ἐπαινέσαι θέλωσιν, οὐδεὶς ὁ κωλύσων, Διὶ μὲν αὐτὸν ὅμοιον εἶναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ὄμματα, τὸ στέρνον δὲ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ τῷ Ποσειδῶνι, τὴν δὲ ζώνην τῷ Αρει· καὶ ὅλως, σύνθετον ἐκ πάντων θεῶν γενέσθαι δεῖ τὸν Ατρέως καὶ Αερόπης· οὐ γὰρ ἱκανὸς ὁ Ζεὺς, οὐδ᾽ ὁ Ποσειδῶν, οὐδ᾽ Αρης, μόνος ἕκαστος ἀναπληρῶσαι τὸ κάλλος αὐτοῦ. *Poetices mera libertas unaque lex, quod poetæ visum fuerit. Etenim fanaticus est, & à musis afflatus: & sive equos alatos curruï jungere voluerit, sive super aquam alios, aut super summas aristas cursuros conscendere faciat, nemo vetat. Neque cum Iupiter ipsorum una catena suspensam simul terram attraxerit, metuunt ne dirupta illa conterantur præcipitata omnia. Quin etiam si Agamemnonem laudare velint, nemo prohibet quo minus capite & oculis Iovem, pectore vero fratrem ejus Neptunum, balteo Martem referat. Atque omnino illum Atrei & Aëropes filium ex omnibus diis quiddam compositum esse oportet. Neque enim sufficit Iupiter, neque Neptunus, neque Mars, ut pulchritudinem ipsius singuli compleant.* Lucianus de Conscrib. historiâ. *Pingendi ars*, inquit Philostr. junior in prooemio Iconum, *cognationem quandam cùm Poësi habere deprehenditur; & utrique communis aliqua phantasia inesse videtur. Poëtæ enim Deorum præsentiam in scenam suam inducunt, & quæcunque pompam & gravitatem & oblectationem adjunctam habent. Pictura similiter ea in tabulâ designat, quæ Poëtæ memorare queunt.* vide quoque Aurel. Prudentium lib. II contra Symmachum. Atque hoc est præcipuum illud, cujus gratiâ totam hanc Poësios & Picturæ comparationem instituendā putavimus. Poëta certè phantasiæ viribus, veluti enthusiasmo ac vaticino quodam furore correptus, lætas interdum Nympharum choreas & protervam Satyrorum nequitiam, arma quandoque & effrænatos cum curribus suis equos, facies quoque Deorum & miscentes prælia Furias attonitus adspicit: atque in hoc motæ semel mentis calore, non sustinens velut clausis thesauris diutiùs incubare, majore quadam vi gravidæ mentis concitatus & instinctus, per ambages, Deorumque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum, præcipitat liberum spiritum. αἱ ποιητικαὶ φαντασίαι, ὥς τις εἶπεν, διὰ

τὴν ἐνάργειαν ἐγρηγορότων ἐνύπνιά εἰσιν. *Poeticæ phantasiæ, ut quispiam dixit, ob evidentiam suam somnia sunt vigilantium.* Plut. in Erotico. Ovidius certè, ut unum uberrimi poëtæ exemplum pro omnibus sit, cùm describit improvidum juvenem Solis equis per æthera hàc illac raptatum; an non videtur tibi unà cùm ipso Phaëthonte præsens quasi conscendisse currum, & volucrium equorũ indomito ardore abreptus in medio quoque discrimine versatus esse? nunquam enim vel minimam tam multiplicis confusionis umbram imaginando assequi potuisset, nisi temerarium aurigam ab ipsis carceribus animo prosecutus, & ancipiti periculo veluti immixtus, in tanto tamen turbine singula exitiabilis ausi momenta, ut deprehenderat oculis, enotasset. Equos videt pulsu pedum repagula carcerum lacessentes, & ante ipsum cursum, dum se prætentant, atque iræ suæ proludunt, mille perdentes vestigia; adolescentem interim, conscenso jam curru seriò triumphantem, admissi semel equi, onus non suum agnoscentes & imparis aurigæ imperium detrectantes, quà visum est, tanquam nullo fræna tenente, agunt feruntque. non opus est hîc per singula ire, cùm totam rem satis libero egressu ipse Poëta memoraverit. Etiam Pictor pari modo omnia hæc, atque his majora quoque, coràm quasi contuetur; non aliud interim fœtæ mentis levamentum inveniens, quàm ut profundæ imaginationis obvia sibi lineamenta propero partu in tabulam egerat atque transfundat. Liquet ergò quod is tantùm artifex, qui res de quibus acturus est, quasi præsentes contuetur, efficax esse possit, & naturæ rerum, quas sibi proponit, haud dissimilis, ἐνεργὴς καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ὅμοιος, *efficax & subjectis similis.* ut loquitur Philostratus lib. I de vitis Sophistarum, in Dione Prusæo. quod maximè locum habet in affectibus; *qui cùm sint alii veri, alii ficti & imitati; veri, naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium; sed carent arte; ideoque sunt disciplinæ traditione formandi. contrà, qui effinguntur imitatione; artem habent; sed hi carent naturâ; ideoque in his primum est, benè affici; & concipere imagines rerum, & tanquam veris moveri.* Quint. XI, 3. affectus ergo quacunque ratione ex vero ducat artifex; atque omnia potius tentet, quàm ut concitæ mentis imaginem affectatæ imitationis frigore corrumpi patiatur. *Histrio in terrâ Græciâ fuit famâ celebris*, inquit Agell. noct. Attic. VII, 5. *qui gestus & vocis claritudine & venustate cæteris antistabat. nomen fuisse ajunt Polum. tragœdias poetarum nobilium scitè atque asseveratè actitavit. is Polus unicè amatum filium morte amisit. eum luctum cùm satis visus est eluxisse, rediit ad quæstum artis. in eo tempore Athenis Electram Sophoclis acturus, gestare urnam quasi cùm Oresti ossibus debebat. ita compositum fabulæ argumentum est, ut veluti fratris reliquias ferens Electra comploret commiserẹaturque interitum ejus, qui per vim extinctus existimabatur. igitur Polus lugubri habitu*

Electræ

Electræ indutus, ossa atque urnam è sepulchro tulit filii, & quasi Oresti amplexus, opplevit omnia, non simulachris neque imitamentis, sed luctu atque lamentis veris & spirantibus. itaque cùm agi fabula videretur, dolor accitus est. Hoc tantùm curent hîc artifices, ne plus quàm par est hac in parte sibi indulgeant. πολλαχοῦ γὰρ ἐνθουσιᾶν ἑαυτοῖς δοκοῦντες, οὐ βακχεύουσιν, ἀλλὰ παίζουσι. *Sæpissime cum videantur sibi divino correpti & incitati furore, non bacchantur, sed nugantur pueriliter* *. præsertim cùm Poeticæ phantasiæ finis sit ἔκπληξις †, Pictoriæ verò ἐνάργεια ‡. ὅτι τὰ μὲν παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ut loquitur idem Longinus †, μυθικωτέραν ἔχει τὴν ὑπερέκπτωσιν, καὶ πάντη τὸ πιστὸν ὑπεραίρουσαν· τῆς δὲ ζωγραφικῆς φαντασίας κάλλιστον ἀεὶ τὸ ἔμπρακτον ὅτι τὸ ἐνάληθες. *Quæ apud Poetas reperiuntur, fabulosiores continent & modum omnẽ fidemque superantes casus. At vero in pictoriâ phantasiâ præstantissimũ semper actionis possibilitas est, & insita veritas.* Quũ itaque ex jam dictis perspicuum sit, phantasiam Poëtis atque Pictoribus magnificas imitandarum rerum species promptissimè suppeditare: nemini quoque dubium est, quin utrisque fœcundissima hæc imaginum parens sedulò sit fovenda atque excitanda: præsertim cùm, *quod est omnium difficillimum, necesse sit opifici imaginem in animo permanere eandem semper, frequenter etiam multis annis, donec absolverit opus.* Dio Chrysost. orat. XII, quæ est de Cognitione Dei. Excitabitur autem & roborabitur vis phantasiæ, si rebus magnis & observatu dignis non leviter tantùm atque perfunctoriè oculos animumque intendant, sed mentes suas quotidianâ inspiciendarum formarum exercitatione vivis omnium rerum imaginibus usque adeò altè imbuant, ut memores visarum rerum species vel invitos sequantur. Atque hinc etiam liquet, cur Dionys. Longinus ‡ phantasiæ finem faciat ἐνάργειαν, sive evidentiam: cur itidem tantam tribuat phantasiæ potentiam, ut affirmare ibidem non vereatur, orationem ejus, qui vim hanc imaginativam usu assiduo roboraverit, οὐ μόνον πείθειν τὸν ἀκροατὴν, ἀλλὰ καὶ δουλοῦσθαι, *non allicere modo, sed etiam subigere auditorem.* etenim artem phantasiæ viribus adjutam facillimè impetrare credas ipsa illa quæ extorquet: &, cùm transversum vi suâ spectatorem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Vidimus nunc quem sui usum phantasia præbeat iis, qui ipsi tractant artes omnia imitantes: restat ut porrò demonstremus etiam illis necessariam, qui insignia præclarissimarum artium opera cùm fructu & voluptate inspicere satagunt.

* *Dionys. Longinus* περὶ ὕψους. §.2.
† *admiratio.*
‡ *evidentia.*
† περὶ ὕψους. §.13.
‡ περὶ ὕψους. §.13.

CAPVT V.

NEmo unquam artium imitandi miracula dignâ æstimatione pensavit, qui non alto pinguique otio perfruens, delicatum illud occupatissimæ

ſimæ contemplationis ſtudium ſeductioris etiam loci ſecreto adjuverit. notum eſt illud Ovidii lib. I Triſt. Eleg. I. *Carmina ſeceſſum ſcribentis, & otia quærunt.* addo, non tantùm carmina ſcripturis, verùm etiam poëmata cum curâ atque attentione lecturis, & pictas tabulas ſtatuaſque cum judicio inſpecturis (ut hoc quoque accedat ad illam, quæ ſuperiori capite fuit, Poëſios & Picturæ comparationem) ſeceſſu atque otio eſſe opus. rectè Plin. XXXVI, 5. *Magni officiorum negotiorumque acervi omnes à contemplatione talium abducunt; quoniam otioſorum & in magno loci ſilentio apta admiratio talis eſt.* in promptu eſt ratio. Phantaſiam enim, cujus in diligenti artis inſpectione præcipuæ partes ſunt, vacuus animus & ſola tacentiaque loca mirificè excitant atque alunt. quumque perfectum accuratumque Picturarum admiratorem veras omnium rerum ſpecies animo concipere, conceptaſque ad examinanda pulcherrimæ artis experimenta advocare oporteat, manifeſtum etiam eſt neutrum horum ſine virtute imaginativâ effici poſſe; ac ne ipſam quidem imaginum conformationem, quotidianis negotiis & diſcurrentium tumultu interpellatam, benè procedere. Videas itaque cultores artis minimè vanos, ſi fortè aliquando liberiores & magis vacuos ab interventoribus dies nacti ſunt, nunquam non per otium adſuefacere animos abſolutiſſimis quibuſque rerum imaginibus colligendis atque in animum congerendis. atque hoc eſt illud quod ait Apollonius apud Philoſtratum lib. II, cap. 10. *eos, qui pictoriæ artis opera inſpiciunt, indigere imaginativâ facultate. nemo enim rectè laudaverit pictum equum, niſi qui animal illud animo concipiat, cujus ſimilitudinem pictura exprimit.* vide locum. inſpice quoque Platonem lib. II de Legibus. Quamvis autem ratio hæc, quam attulimus, ſolitudinem ſatis commendet artificum opera dijudicaturis; præſtò tamen eſt & alia non minùs prægnans, quæ idem ſuadeat. quemadmodum enim medicis non apparentia modò vitia notanda ſunt, verùm etiam invenienda quæ latent; ſæpè ipſis, qui ſanandi ſunt, ea occulentibus: ita ad inſpiciendas Picturas admiſſus, plura, quàm primâ facie oſtendi videntur, rimabitur; cujus rei in ſolitudine certius judicium; quod in turbâ ſpectantibus frequenter aut ſuus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet. pudet enim diſſentire, & velut tacitâ quadam verecundiâ inhibemur plus nobis credere; cùm interim & vitioſa pluribus placeant, & ab adulantibus laudenter etiam quæ non placent; cùm denique optimè pictis gratiam prava judicia non referant. Quint. X, I.

§. 2. Quotquot igitur huic curæ ſedulò incumbere in animum inducunt, de induſtriâ quandoque ſumunt certas quaſdam imagines, quas quàm numeroſiſſimè verſent, velut eadem cerâ aliæ atque aliæ formæ duci ſolent. præcipuè tamen in hominibus notant ætatis, ſexus, conditionis

tionis diſcrimina; latiſſimè patens cœlum micantibus ſtellis variegatum atque diſtinctum; umbriferas imbriferaſque nubes; debilem exſurgentis cadentiſque Solis fulgorem, & qualis vertici noſtro ardentiſſimus inſiſtit; ardua montium edita, nunc æquali dorſo continua, nunc in profundum abſciſſa; ſylvas crebris arboribus condenſas, purâ interim humo inter arborum truncos internitente; collium flexa; porrecta camporum; virentia prata; lætas ſegetes; fontes perennibus venis jugiter manantes; rivulos etiam dulce ſtrepentibus aquis inter obſtantes calculos decurrentes; humiles fumoſaſque villas; ſplendidas denique urbes, ac turrito murorum præſidio ſeptas, non minùs animo quàm oculis luſtrant. in leonibus, equis, aquilis, ſerpentibus, & quibuſvis aliis animantibus, abſolutam perfectæ formæ gratiam curioſè ſpeculantur, ac vivas omnium rerum ſpecies animis inſcribunt, quas in promptu ſemper atque in officio ſic habeant, ut non modò ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper inhærere ſenſibus videantur. cogitant adhæc comitia, ſacrificia, feſtas compotationes, tripudiantium choros, agricolas, fabros, curſores, piſcatores, nautas quoque ſolventes oram, ſerenitatem, tempeſtates, & mare nunc tranquillum nunc procelloſum. caſtra denique armis viriſque horrentia, agrorum depopulationes, urbium expugnationes, quæque in iis contingunt animo complectuntur: globi armatorum effractis portis, ac murorum parte ſtratâ, tumultuoſè per urbem diſcurrunt, & ruinæ propè ſimilem trepidationem, ſacra, profana, ferro flammaque vaſtantes, paſſim faciunt: ruentium tectorum fragor, clamor quoque variis terrentium paventiumque vocibus, miſto ſimul mulierum ac puerorum ploratu, & ex diverſis clamoribus unus quidam ſonus, miſcet cuncta: plangor præcipuè matrum retinere infantes pugnantium, & incerta concurſatio mulierum, nunc hos nunc illos effuſo curſu proſequentium, ac viros natoſque interrogantium cui ſe miſeras fato relinquant: facies tantæ calamitatis varia, incerta, fœda, horrida: diverſæ victorum cupidines, aliud cuique fas, nec quicquam illicitum. non dignitas, non ætas protegit, quò minùs ſtupra cœdibus, cœdes ſtupris miſceantur. armatos, omnemque ferendis armis idoneam ætatem trucidant. fratres, ſorores mutuum extremi complexus ſolatium expetentes, in diverſa abripiunt. grandævos, & malè uſque in illum diem fato ſervatos ſenes, exactâ quoque ætate fœminas, viles ad prædam in ludibrium trahunt. ubi adulta fortè virgo incidit, vi manibuſque rapientium tantùm non divulſa, ipſos poſtremò direptores in mutuam perniciem agit; dumque opimum ſpolium ſibi quiſque vindicat, majore aliorum vi obtruncatur. quidam obvia adſpernati, verberibus tormentiſque dominorum abdita ſcrutantur, defoſſa eruunt. faces interim in manibus, quas egeſtâ

egeſtâ prædâ in vacuas domos per inſolentem laſciviam ejaculentur. quocunque adſpexeris, acti antè ſuum quiſque prædonem catenati occurrunt; perſonat raucus efferentium repetentiumque prædas clamor: armati, inermes, pueri, equi, tela, fœminæ, viri, hoſtes, cives permixti; nihil conſilio agi; fors omnia regere; ipſa res facieſque fatalis horæ etiam iratis miſerabilis. alibi tamen ipſi quoque victores, exercendæ iræ materiâ magis quàm irâ deficiente, torpent; trucibus adhuc oculis circumſpectantes, ſi quem fortè pavidum inconſulta fuga iræ ſuæ alicunde objiciat; ſed pleroſque horum ſimul ignis, clamor, cædes, velut attonitos atque alienatos ſenſibus, nec audire, nec providere quidquam ſinunt, & publicâ ſtrage privatos luctus ſtupefaciente, in ſuis quiſque penatibus adventum hoſtium obſtinato ad mortem animo exſpectant; dum pugnaciſſimi confirmatis ultimâ deſperatione animis hoſtem jugulo provocantes, in confertiſſimam eorum manum, non impunè morituri, irrumpunt; & extremâ periturorum rabie velut lymphati, ubi quemque periculum occupat, ibi reſiſtunt, propulſant, & qualicunque inimicorum ſtrage urbis ſuæ excidio parentantes, in veſtigio occumbunt. alios fuga infert in mediam cædem. alios in pugnam reverſuros, agmen fugientium avertit atque aufert. dulcia exinde tecta, in quibus natus quiſque & educatus, ſubinde reſpicientes relinquunt; ac latiùs fugâ manante, clàm dilabentes, ſine ullo duce aut conſenſu ſuam quiſque ſpem, ſua conſilia, communibus deploratis, diſperſi ac palantes exſequuntur. in portis denique coacervantur, non cæde ſolùm, ſed etiam fugâ, dum alii ſuper alios ruentes, atque integri ſauciis, vivi mortuis incidentes cumulantur. triſte mox ac ſquallidum fugientium agmen implet vias, ac tum demùm flere ibi vacat, aliorum conſpectu miſeratione mutuâ uberes lachrymas eliciente. ſed rurſùs hîc patentibus campis grande atque atrox ſpectaculum. ſequi, vulnerare, capere, atque eoſdem aliis oblatis trucidare: paſſim arma, & corpora, & laceri artus, & cruenta humus, & aliquando etiam victis ira virtuſque; donec firmis inſequentium hoſtium ordinibus rurſus in fugam verſi, non agmine, ut prius, nec alius alium reſpectantes, ſed rari & vitabundi invicem, longinqua atque avia continenti impetu petebant. Plures non abſimilium rerum uberrimas imagines artium harum inſpectioni quandoque vacaturi in animis ſuis aſſiduâ meditatione depingunt. nihil enim obſtat quò minùs hanc imaginum conformationem Picturæ nomine ſignemus, eadem prorſus ratione quâ Philoſtratus lib. IV de vitâ Apollonii, cap. 8, refert Apollonium depinxiſſe formoſiſſimum adoleſcentem, cujus formam acribus tantùm oculis denotaverat atque in animum quaſi recondiderat. Ἀπολλώνιος ἀνδρείκελον ὁποίου δήλου, inquit, ἐς τὸν Μένιππον βλέπων, ἐζωγράφει

γράφει τὸν νεανίαν καὶ ἐθεώρει. *Apollonius, statuarii instar Menippum contuitus, diligenter designabat juvenem & contemplabatur.* & rursus Iconum lib. II, in Insulis, ἡ Βάκχη τοῦ Διονύσου ἔρωτι, ἀναλυποῦται αὐτόν τι, καὶ ἀναγράφει, καὶ ὁρᾷ μὴ παρόντα. *Baccha Dionysi amore capta ipsum meditatur; atque animo inscribit, absentemque intuetur.* Theodoretus de Providentiâ, Serm. v, οἰκίαν ὁρῶντες τεχνικῶς μάλα γεγενημένην, εὐθὺς τὸν τεχνίτην θαυμάζομεν, καὶ τὸν οὐ παρόντα ζωγραφοῦμεν τῇ διανοίᾳ. *Si domum videamus artificiose admodum structam, statim artificem admiramur & absentem designamus animo.*

§. 3. Sic instructi, sano rectoque judicio summorum artificum labores excutiunt, ipsis quandoque artificibus (absit invidia dicto) felicius; cùm in iis proprii operis amor, atque alienæ artis obtrectatio severitatem integritatemque judicii non rarò infringant. nam quod ad vulgus hominum attinet, de eo apposité satis pictor quidam apud Plutarchum * *ajebat rudes & artis ignaros spectatores similes esse eorum, qui magnam simul turbam salutant; scitos autem & artificii studiosos, eorum, qui singulatim obvios compellant. illos nempe non exactè in artificum opera inspicere, sed informem quandam operum concipere imaginem. hos autem cum judicio partes operis perlustrantes, nihil inspectatum, nihil inobservatum relinquere eorum quæ vel benè vel malè facta sunt.* Intelligentes artis Luciano in Zeuxide sunt γραφικοὶ καὶ μετὰ τέχνης ἕκαστα ὁρῶντες, *pictores & cum arte singula intuentes.* Callistratus in statuam Occasionis, εἷς τις τῶν περὶ τὰς τέχνας σοφῶν, καὶ εἰδότων σὺν αἰσθήσει τεχνικωτέρᾳ τὰ τῶν δημιουργῶν ἀνιχνεύειν θαύματα, *unus vero quidam in artibus illustris, & ex eorum numero, qui norunt, cum sensu magis artificioso, opificum miranda indagare.* insignia præcellentium artificum opera *deliciæ* vocantur Horatio lib. IV, Carm. 8. uti Tullio in Parad. *delicatæ pateræ* sunt dictæ; quibus lib. IV in Verrem opponitur *luteum negotium*, pro opere ineleganti. intelligentes harum artium dicuntur *elegantes* Ciceroni lib. IV in Verrem. quemadmodum idem ibidem quoque testatur Verrem minus intelligentes harum artium *idiotas* appellasse. illa denique vis animi delicata opera à luteis discernens, eidem Tullio de Optimo genere oratorum *intelligens judicium* nuncupatur. & rursus Academ. quæst. lib. IV, *quàm multa vident pictores in umbris & in eminentiâ, quæ nos non videmus?* οὐκ ἔχει ἴσην κρίσιν τὸ βλέπειν· καὶ γὰρ ὄψις ὄψεως φύσει τε μᾶλλον διήρθρωται, καὶ τέχνῃ συγγεγύμνασται πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ διάγνωσιν· ἐν μορφαῖς καὶ ἰδέαις αἱ τῶν ζωγράφων φρένες· ὥσπερ εἰπεῖν ποτε Νικόμαχον λέγουσι πρὸς ἄνθρωπον ἰδιώτην, φήσαντα μὴ καλὴν αὐτῷ φανῆναι τὴν Ζεύξιδος Ἑλένην· λάβε τοὺς ἐμοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ Θεός σοι φανήσεται. *Haud omnibus videndi idem judicium est. Nam visus visu, vel natura perfectior est vel exercitatior arte, ad discernendum meliora. Nempe ad formas speciesque judicandas pictores ingenio sensuque plus valent. Quemadmodum Nicomachum aliquando*

* in ipso statim initio libelli de Genio Socratis.

 dixisse

dixisse ferunt ad rudem quendam, qui sibi Zeuxidis Helenam non pulchram videri dixerat, ita loquutus fertur. Sume tibi meos oculos, & deam existimabis. Stobæus Serm. de Venere & Amore, ex Plut. de Amore. Ælianus tamen, var. hist. XIV, 47, Nicostrato tribuit hoc apophthegma. Sunt certè quorundam oculi tales, ut eos cùm Æliano, loco proximè citato, τεχνικὰ ὄμματα dicere liceat. *eruditos oculos* dixit Tullius Parad. 5. eos igitur habere nos oportet. sic enim fiet, ut assidua harum artium tractatio quotidie ex se gignat aliquid, quod cùm desidiosâ delectatione vestigemus.

§. 4. Si quis tamen ad artes hasce oculos satis exercitatos afferre nondum possit, non ideò statim ab inspectione artis erit excludendus. quamquam enim imperitus rationem judicii sui fortasse non reddat, sentiet tamen hoc illo melius esse. ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ χάρις πᾶσιν ἐπανθεῖ τοῖς ἔργοις, πρᾶγμα παντὸς κρεῖττον λόγου καὶ θαυμασιώτερον. ἄριστον μὲν γάρ ἐστιν ὀφθῆναι, καὶ παντὶ ὁμοίως ἰδιώτῃ τε ἢ τεχνίτῃ φανερόν. χαλεπώτατον δὲ λόγῳ δηλωθῆναι, καὶ οὐδὲ τοῖς κράτιστα εἰπεῖν δυναμένοις εὔπορον. ὥς τε εἴ τις ἀξιοίη λόγῳ διδαχθῆναι ταύτην τὴν δύναμιν, ἥ τις ποτέ ἐστιν, οὐκ ἂν φθάνοι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ καλῶν πραγμάτων δυσεκλαλήτων ἀπαιτῶν λόγον. λέγω δὲ ἐπὶ κάλλους μὲν σωμάτων τί δή ποτ' ἐστὶν ὁ καλοῦμεν ὥραν· ἐπὶ κινήσεως δὲ μελισμοῦ καὶ πλοκῆς φθόγγων τί λέγεται τὸ ἐνάρμοστον· ἐπὶ συμμετρίας δὲ χρόνων, τίς ἡ τάξις καὶ τί τὸ εὔρυθμον· καὶ ἐπὶ παντὸς δὲ συλλήβδην ἔργου τε καὶ πράγματος, τίς ὁ λεγόμενος καιρὸς, καὶ ποῦ τὸ μέτριον· αἰσθήσει γὰρ τούτων ἕκαστον καταλαμβάνεται, καὶ οὐ λόγῳ. Dionys. Halicarnass. in Lysiâ. *Virtus & venustas quæ in omnibus operibus apparet, res quâ in tota oratione illa nec melior est nec excellentior: quod & indocti juxta & docti facillimè judicabunt, cum tamen id oratione explicare longe sit difficillimum etiam iis qui in dicendo valent. Quare si quis cupiat, quænam illa sit, edoceri non poterit, quin simul multarum rerum pulchrarum & perdifficilium rationem petat; scilicet quid sit in hominis pulchritudine quod vocamus* ὥραν; *in motu vero membrorum & vocis quid dicatur* ἐνάρμοστον, *in dimensione temporis quid sit* τάξις, *& quid* εὔρυθμον, *& quid in omni demum opere & facto dicatur* καιρὸς, *& ubi* μέτριον. *Hæc enim singula sensibus non oratione comprehenduntur.* brevius totum hunc locum complectitur Quintil. IX, 4. *docti, rationem artis intelligunt: indocti, voluptatem.* itaque ex æquo sæpè quæ plena sunt sentiunt; parum expleta desiderant, fragosis offenduntur, lenibus mulcentur, fortibus excitantur, stabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia & nimia fastidiunt. *Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in judicando.* Cicero III de Oratore. & mox, *Omnes tacito quodam sensu sine ullâ arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava dijudicant: idque etiam faciunt in picturis, & signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiã à naturâ minùs habent instrumenti.*

§. 5. Li-

§. 5. Liquet ergò rem rectâ reputantibus viâ, imperitos quoque ac rudes mirari posse præclara artificum opera, ut ut de iis exactè judicare non valeant. de primo agit Symmachus lib. I, epist. 23, *Licet alienas spectare virtutes. nam & Phidiæ Olympium Iovem, & Myronis buculam, & Polycleti Canephoras rudis ejus artis hominum pars mirata est. Intelligendi natura indulgentiùs patet. Alioqui præclara rerum paucis probarentur, si boni cujusque sensus etiam ad impares non veniret.* & rursus lib. VIII, epist. 22, *Careret quippe fama magnorum virorum celebritate, si etiam minoribus testibus contenta non esset.* Tullius quoque III de Off. *In picturis usu venit,* inquit, *& aliis compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sunt; ob eam credo causam, quod insit in his aliquid probi, quod capiat ignaros; qui iidem, quid in unaquaque re vitii sit, nequeant judicare: itaque cùm sunt docti à peritis, desistunt facilè sententiâ.* ἔγωγε καὶ ἐν τοῖς πολυανθρωπολάτοις θεάτροις, ἃ συμπληροῖ παντοδαπὸς καὶ ἄμουσος ὄχλος, ἔδοξα καταμαθεῖν ὡς φυσική τις ἐστὶν ἁπάντων ἡμῶν οἰκειότης πρὸς ἐμμέλειάν τε καὶ εὐρυθμίαν, κιθαριστήν τε ἀγαθὸν σφόδρα εὐδοκιμοῦντα ἰδὼν θορυβηθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους, ὅτι μίαν χορδὴν ἀσύμφωνον ἔκρουσε καὶ ἔφθειρε τὸ μέλος· καὶ αὐλητὴν κατὰ τῆς ἄκρας ἕξεως χρώμενον τοῖς ὀργάνοις, καὶ αὐτὸ τοῦτο παθόντα, ὅτι ἀσυμφώνως ἐμπνεύσας ἢ μὴ πιέσας τὸ στόμα, θρυλιγμὸν ἢ τὴν καλουμένην ἐκμέλειαν ηὔλισε. καί τοι εἴτις κελεύσειε τὸν ἰδιώτην τούτων τὶ ὧν ἐνεκάλει τοῖς τεχνίταις ὡς ἡμαρτημένων, αὐτὸν ποιῆσαι λαβόντα τὰ ὄργανα, οὐκ ἂν δύναιτο. τί δή ποτε; ὅτι τοῦτο μὲν ἐπιστήμης ἐστὶν, ἧς οὐ πάντες μετειλήφαμεν, ἐκεῖνο δὲ πάθους, ὃ πᾶσιν ἀπέδωκεν ἡ φύσις. *Ego & in frequentissimis theatris omnigena & illiterata turba plenis visus sum mihi didicisse, naturalem quandam esse nobis cognationem ad suavitatem & concinnitatem; citharœdum etiam bonum admodumque clarum vidi explosum à multitudine, quod unicam chordam male pulsasset, carmenque corrupisset. Item tibicinem, quantum ex arte possit, utentem instrumentis, id ipsum passum, incongruenter quod inspirans, vel os non comprimens, murmur quoddam inconcinnum, & modulandi artificio adversum edidisset. Et siquis idiotæ eorum, quæ culpabat in artificibus, tanquam peccantibus, accipientem instrumenta jusserit agere, non posset. Quapropter? quoniam hoc quidem est scientiæ, cujus omnes participes non sumus; illud vero est affectus, quem omnibus natura concessit.* Dionys. Halicarnass. περὶ συνθεσ. ὀνομάτων. de posteriori est illud Anacharsis apud Laërtium lib. I, qui mirari se dixit, quomodo apud Græcos artifices certarent, judicarent verò qui artifices non essent. quod non minùs in hisce artibus fieri mirabitur, qui sciet in iis non raro latere aliquid nonnisi artificibus intellectum. ita Mechopanes placuit *diligentiâ, quam intelligant soli artifices.* Plin. XXXV, II. τὸ τὸν ἀνδριάντα ὡς δεῖ κατασκευάσαι, τίνος σοι φαίνεται; ἀνδριαντοποιοῦ. τὸ δ' ἰδεῖν ἐμπείρως, οὐδεμιᾶς σοι προσδεῖσθαι φαίνεται τέχνης; προσδεῖται καὶ τοῦτο, *statuam rite conficere cujus tibi videtur? statuarii. Perita vero statuæ consideratio nullamne*

tibi artem requirere videtur? requirit & hæc. Arriani Epict. lib. II, cap. 24. τὸ τὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι κρίνειν· καθ᾽ ὅ, τι τε καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀκριβῶς, καὶ καθ᾽ ὅ, τι μὴ· εἴτ᾽ οὖν τῶν ἀρχαίων εἴη τινὸς, ἢ τῶν νεωτέρων, οὐκ ἄνευ τῆς περὶ ταῦτα ἐπιστήμης γένοιτ᾽ ἄν. *aliorum ſcripta poſſe dijudicare quatenus ſunt bene, & accurate inſtituta, & quatenus minime, ſive veterum, ſive recentiorum, ſine ſcientia circa hæc fieri non poteſt.* Hermogenes lib. I de Formis orationum. diſertiſſimis denique verbis ait Plin. Iunior lib. I, epiſt. 10, *de pictore, ſculptore, fictore, niſi artifex judicare non poteſt.* artifices hîc intellige, non tantùm opifices manum tabulæ aut marmori admoventes, verùm etiam rarâ imaginativæ virtutis facultate in tantum pollentes, ut veras firmaſque omnium rerum ſpecies animo ſemper obverſantes, cum picturis ſtatuiſque naturam imitantibus conferre valeant; & certâ ſollertique conjecturâ artificum diverſiſſimas manus in operis modo ac formâ deprehendere poſſint. optimè Tullius de optimo genere oratorum, *ad picturam probandam adhibentur etiam inſcii faciendi, cum aliquâ ſollertiâ judicandi.* Idem de Oratore, *ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum, & negarem poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet; neque ea quum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet; ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem.* Plutarchus adſcribit Arato Sicyonio κρίσιν οὐκ ἄμουσον ἐν γραφαῖς καὶ πίναξι. *judicium non imperitum in picturis & tabulis.* talis fuit nobilis ille Vindex celebratus Statio Papinio:

— quis namque oculis certaverit unquam
Vindicis, artificum veteres agnoſcere ductus,
Et non inſcriptis autorem reddere ſignis?
Hic tibi quæ docto multum vigilata Myron
Æra, laboriferi vivant quæ marmora cœlo
Praxitelis, quod ebur Piſæo pollice raſum,
Quod Polycletæis viſum eſt ſpirare caminis,
Linea quæ veterem longè fateatur Apellem
Monſtrabit. namque hæc, quoties chelyn exuit ille,
Deſidia eſt; hic Aoniis amor avocat antris.

vide Statium IV Sylv. in Hercule epitrapezio.

§. 6. Plures profectò eminentiſſimæ ac nobiliſſimæ ſortis viri, exemplo Vindicis hujus, etiam nunc elegantiſſimè intervalla occupationum ſuarum amœno quodam otio diſpungentes, ſi quando cùm influentibus fortè negotiis paria fecerunt, divina illa excellentium artificum opera & proprio quodam excultiſſimæ elegantiæ lepôre jucunda ſedulò inſpiciunt: parvula quoque momenta artis tam ſcrupuloſâ curâ examinant, ut nullam potiorem voluptatem agnoſcere videantur. *Mihi liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. & verus otii*

fructus

fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Cicero lib. II de Oratore. *præcipuè tamen velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optimè rerum talium blanditiâ reparantur.* Quint. X, I. *Vt homines labori assiduo & quotidiano assueti, cùm tempestatis causâ opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum aliquem sibi in otio excogitant ludum; sic illi à negotiis publicis, tanquam ob opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate suâ feriati, totos se, alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt.* Cicero lib. III de Oratore.

§. 7. Quod autem vegeta illustrium virorum ingenia hujus potissimùm voluptatis dulcedine trahantur, admirationem nullam meretur. *pulchritudo enim corporis aptâ compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipsô, quod inter se omnes partes cum quodam lepôre consentiunt.* Cicero lib. I de Officiis. τὸ καλὸν καὶ λίθον κινῆσαι δύναται. *quod pulchrum est vel lapidem movere valet.* Arriani Epict. lib. III, cap. 23. Aristoteles interroganti, Cur quæ pulchra sunt amentur, Cœci, respondit, hæc interrogatio, Laërt. lib. V in Aristotele. Vnicè quidem humanos animos afficit ipsa speciosissimorum corporum pulchritudo, magis tamen pulchritudinis hujus accurata imitatio. etenim mens nostra perfectæ venustatis contemplatione elata & alacrior reddita, gaudium suum capere ipsa amplius non potest, neque aliter exsultat lætitiâ & gestit ostentatione, ac si ipsa rarum illud tantæ pulchritudinis exemplum ex se genuisset. ὅρασις πλάσματα, καὶ γραφὰς, καὶ γλυφὰς, καὶ ὅσα δημιουργήματα χειρῶν ἀνθρωπίνων ὁρῶσα, ὅταν εὑρίσκῃ τό, θ᾽ ἡδὺ ἐνὸν αὐτοῖς καὶ τὸ καλὸν, ἀρκεῖται καὶ οὐδὲν ἔτι ποθεῖ. *Visio & fictiones, & picturas, sculpturasque, & quæcunque sunt humana manu fabrefacta cernens, quando invenerit quid suave & pulchrum ipsis insit, acquiescit, & nihil amplius desiderat.* Dionys. Halicarn. περὶ συνθεσ. ὀνομάτων. οἱ τὰ κάλλη τῶν ἀγαλμάτων θεώμενοι, ἔχονται μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τοῦ πρώτου προσπίπτοντος· μεταβιβάζοντες δὲ ἄλλοτε ἐπ᾽ ἄλλο τὴν θέαν, ἀποροῦσιν ὅ, τι καὶ πρῶτον θεάσωνται; *Qui pulchritudines statuarum considerant, conjiciunt oculos in id, quod primum inciderit. Visu autem ab alio in aliud transeuntes, animi pendent, quid primum contemplentur.* Himerius apud Photium. verumtamen, cùm in eximiis præstantium artificum operibus non tam ipsa pulchritudo teneat oculos, quàm felix quædam audacia artis naturam ipsam in certamen quasi provocantis, usu quoque venire solet, ut non pulchrarum modò rerum, sed & turpium apta imitatio mentem humanam oblectet ac reficiat. ἔστι γὰρ φιλοθέωρον τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, *est enim homo animal spectandi cupidum*, Arriani Epict. lib. I, cap. 29. *pictam lacertam,* inquit Plut. de aud. poëtis, *aut simiam, aut Thersitæ faciem videntes, delectamur & miramur; non pulchritudinis, sed similitudinis causâ. Suapte enim naturâ id quod turpe est, pulchrum fieri non potest: imitatio, sive pulchræ sive turpis rei similitudinem expri-*

 mat,

mat, laudatur. vide quoque eundem Plut. Sympoſiacôn lib. v, quæſt. 1, ubi præclarè admodum ſuper hac ipſâ re diſputat, nec non pluribus eam exemplis illuſtrat.

§. 8. Deſinant itaque rudes harum artium mirari, quidnam ſit illud, quod acres alioquin ac perſpicaces animos in picturarum ſtatuarumque lineamentis tam otioſè conſiderateque perpendendis detineat: quandoquidem ſemper *difficilis eſt ſatietas bonarum rerum; & tunc maximè animos jucunda quæque ſollicitant, cùm videntur explere.* Symmachus lib. IV, epiſt. 16. Deſinant quoque mirari, quod magni viri præclariſſimorum artificum opera ad rationem ſuam uſumque æſtimantes, permagno ea certatim emant atque in pinacothecas congerant: etenim, qui modus eſt in his rebus perceptæ voluptatis, idem erit æſtimationis: audiendus itaque Tullius lib. IV in Verrem, ubi de ſtatuarum pretiis agens, *Arbitror*, inquit, *hæc à nobis ita ſpectari oportere, quanti eorum judicio, qui ſtudioſi ſunt harum rerum, æſtimantur.* Fieri adhæc poteſt tabularum ſtatuarumque pretia quandoque intendi ab iis, dum moleſtè & acerbè accipiunt artes haſce paſſim in contemptionem omnibus venire; neque commodiorem ullam rationem inveniunt, quàm ut veſtigiis Apellis, conſilio ab omni parte laudabili, inſiſtant, quem Plin. XXXV, 10, tradit hac ratione Protogeni dignationem Rhodi primùm conſtituiſſe: *Sordebat ille ſuis,* inquit, *ut plerumque domeſtica: percontantique quanti licitaretur opera effecta, parvum neſcio quid dixerat: at ille quinquagenis talentis popoſcit: famamque diſperſit ſe emere ut pro ſuis venderet. Ea res concitavit Rhodios ad intelligendum artificem; nec, niſi augentibus pretium, ceſſit.* ἀγαλμάτων καλῶν ἀκούω πολλοὺς ἐραστὰς γενέσθαι, μὴ μόνον τοῦ δημιουργοῦ τὴν τέχνην μὴ βλάπτοντας, ἀλλὰ καὶ τῷ περὶ αὐτὰ πάθει τὴν ἔμψυχον ἡδονὴν τῷ ἔργῳ προστιθέντας. *Multos egregiarum ſtatuarum amatores fuiſſe audio, qui non ſolum artificis laudi nihil obfuerint, verum etiam ſuo erga illas amore, veram vivamque voluptatem operi addiderint.* Iulianus imp. epiſt. 34.

§. 9. Non meretur ergò reprehenſionem, quiſquis erogandæ per honeſta pecuniæ cupiens, licitis atque innoxiis voluptatibus eam impendere potius habet, quàm patrimonium ſuum damnoſâ aleâ populari, & avitas opes per gulam ventremque tranſmittere. Virgil. Eclogâ II, —*trahit ſua quemque voluptas.* quamobrem etiam in manifeſto verſantur errore, qui alienos mores ad ſuos referunt, atque ea quæ ipſis leviora ſunt pari modo apud cæteros eſſe arbitrantur. *Demus igitur alienis oblectationibus veniam, ut noſtris impetremus.* Plin. Iunior IX, 17. Graviter quoque Seneca de Tranq. animi, cap. 9. *Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum autorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti, cui voluminum ſuorum frontes maximè placent titulique?*

tulique? Marcellus ſanè, victis Syracuſis, primus omnium Vrbem imbuit Græcarum venuſtatum intelligentiâ; idque ipſum, aliis eum vellicantibus, ſedulò triumphabat. vide Plutarchum in ejus vitâ. Cæterùm magnos fortè viros, quibus ad id opes non deſunt, animus etiam ſupereſt, facilè feras duplici facultatum ac temporis impendio honeſtiſſimis voluptatibus indulgentes: culpes tamen mediocris conditionis homines deliciis hiſce vacantes; tanquam qui ſuæ ſortis parùm memores, nimio facultatum ſuarum ac boni pariter otii diſpendio nihil profutura conſectentur. At tu, quiſquis tandem es, cui tantùm à re tuâ otii eſt, aliena ut cures, toto, quod ajunt, cœlo erras. neque enim inutilem rectè dixeris contemplationem, quæ judicio noſtro veram pulchritudinem, maximum ſanè rerum creatarum bonum, inſcribit; quæ animorum nubila, diſcuſſâ omni mœſtitiâ, ſerenat; quæ multiplicem ac planè mirabilem ſui uſum humano generi præſtat; quæ per imagines rerum geſtarum mentibus noſtris ſtudium virtutis atque innocentiæ amorem inſtillat; quæ denique, ut & hoc adjiciam, potentiſſimis amoris atque iræ affectibus frænum injicit. Propertius certè lib. III, Eleg. 20, contemplationis hujus beneficio Amoris æſtum ac furori ſimilem impetum reprimi poſſe teſtatur. diſcas etiam ex Plutarcho quàm parata ſemper ſit ſinceræ reconciliationis gratia in candidis elegantiſſimorum hominum pectoribus; aureo ſæculo, ſi penitus inſpexeris, dignos dicas; quotuſquiſque enim eorum eſt, quorum animos humaniſſimæ oblectationis dulcedo ſemel intravit, qui amoribus ſerviat, honores appetat: invident nemini, neminem deſpiciunt; pinacothecas tantùm imaginantur & benè inſtructas porticus: hæc ſumma curarum, ſumma votorum: mollemque inpoſterum & pinguem, hoc eſt, innoxiam beatamque deſtinant vitam. unde etiam uſu venire ſolet, ut ſtatim bonâ fide redeant in gratiam cùm iis quibus ſubiraſcuntur, omnemque ſcabitudinem animo ſine cicatrice deleant, præſertim ſi eos ab iſtâ voluptate, quâ ipſi capiuntur, minimè abhorrere deprehendant. non latuit hoc Polemonem, de quo Plut. περὶ ἀοργησίας agit, *Πολέμων, λοιδοροῦντος αὐτὸν ἀνθρώπου φιλολίθου καὶ περὶ σφραγίδια πολυτελῆ νοσοῦντος, ἀπεκρίνατο μὲν οὐδὲν, τῶν σφραγιδίων δὲ ἑνὶ προσεῖχε τὸν νοῦν, καὶ κατεμάνθανεν· ἡσθεὶς οὖν ὁ ἄνθρωπος, Μὴ οὕτως (εἶπεν) ὦ Πολέμων, ἀλλ' ὑπ' αὐγὰς θεῶ, καὶ πολὺ σοι βέλτιον φανεῖται. Polemo maledictis inceſſitus à quodam homine lapidum pretioſorum ſtudioſo, & qui vitio conquirendi ſigilla magno empta laboraret, nihil reſpondit, ſed ſigillorum uni animũ advertit, idque perſpexit. Quo facto delectatus ille, non ſic, inquit Polemo, ſed expoſitum luci contemplare: longe enim pulchrius tibi videbitur.* Arbiter Satyrico, *Incultis aſperiſque regionibus diutius nives hærent: aſt ubi ea aratro domefacta tellus nitet; dum loqueris, levis pruina dilabitur. Simliter in pectoribus ira conſidit:*

feras

feras quidem mentes obsidet, eruditas prælabitur. memorabilis est Virgilii locus lib. I Æneid.

Hoc primùm in luco nova res oblata, timorem
Leniit: hic primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens; dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque laborem
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas
Bellaque jam famâ totum vulgata per orbem:
Atridas, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.
Constitit, & lachrymans, Quis jam locus, inquit, Achate
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi,
Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait; atque animum picturâ pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

ad quem locum Servius. *Omnis Æneæ sollicitudo de moribus Afrorum erat; quam nunc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miseratione tanguntur.* Fieri tamen potest advenas Tyrios, Persarum consuetudinem secutos, hæc potissimùm delineasse. etenim apud Persas, teste Ammiano Marcellinò libro XXIV, *non pingitur vel fingitur aliud, præter varias cædes & bella.*

§. 10. Quisquis igitur & animo & ingenio magnus humanissimarum artium elegantias præcipuè in deliciis atque in delectamentis habebit, famæ securus & ad invidiam usque felix, festivis hisce contemplationibus mentem expleat. meminerit modò incredibili huic voluptati temperamentum hoc indicere, ne fortè imprudens artium harum dignitatem propriæ dignitatis jacturâ tueri studeat. Adriano certè Imp. cucurbitarum picturam, quâ sibi Imperator hic suprà modum placebat, aspero satis joco exprobravit Apollodorus architectus. vide Xiphilinum. Antiochus quoque Epiphanes, Polybio teste, nonnunquam se è conspectu omnium cum duobus tribusve famulis abripiens, & ab aulæ strepitu, omissis excubiis & fortunæ suæ mole, quam longissimè secedens, ἐυείσκετο μάλιστα πρὸς τοῖς ἀργυροκοπείοις καὶ χρυσοχοείοις ἐυρησιλογῶν καὶ φιλοτεχνῶν πρὸς τοὺς τορευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας. *inveniebatur maxime cum argenti sculptoribus & auri fusoribus in ipsorum officinis copiose verba funditans, & de artis subtilitate disputans cum cœlatoribus & aliis opificibus.* vide Athenæum lib. V Deipnosoph. Sequatur

quatur ergò elegantiarum amator ſanum graviſſimi ſcriptoris conſilium, οὐκ εὐθὺς ἀκολουθεῖ τῷ θαυμάσαι τὸ πραχθὲν, ὁρμὴ πρὸς τὸ πρᾶξαι· πολλάκις δὲ καὶ τοὐναντίον, χαίροντες τῷ ἔργῳ, τοῦ δημιουργοῦ καταφρονοῦμεν· ὡς ἐπὶ τῶν μύρων καὶ τῶν ἁλουργῶν, τούτοις μὲν ἡδόμεθα, τοὺς δὲ βαφεῖς καὶ μυρεψοὺς ἀνελευθέρους ἡγούμεθα καὶ βαναύσους. ἡ δ᾽ αὐτουργία τῶν ταπεινῶν, τῆς εἰς τὰ καλὰ ῥαθυμίας μάρτυρα τὸν ἐν τοῖς ἀχρήστοις πόνον παρέχεται καθ᾽ αὐτῆς. καὶ οὐδεὶς εὐφυὴς νέος ἢ τὸν ἐν Πίσῃ θεασάμενος Δία, γενέσθαι Φειδίας ἐπεθύμησεν, ἢ τὴν Ηραν τὴν ἐν Αργει, Πολύκλειτος, οὐδ᾽ Ανακρέων, ἢ Φιλήμων, ἢ Αρχίλοχος, ἡσθεὶς αὐτῶν τοῖς ποιήμασιν. οὐ γὰρ ἀναγκαῖον εἰ τέρπει τὸ ἔργον ὡς χάριεν, ἄξιον σπουδῆς εἶναι τὸν εἰργασμένον. *Non continuo qui admiratur factum aliquod, incitatur ad id efficiendum; imo ſæpe contra, quos opus delectavit, hi contemnunt opificem. Quod in unguentis uſu venit & purpura: hæc nobis grata ſunt, tinctores, & unguentarios ſerviles & ſordidos ducimus. Qui vero viles per ſe artes obit, hic ſuæ ad honeſta ſtudia ſocordiæ induſtriam in futilibus rebus profert contra ſemetipſum teſtem. Neque ſane qui Piſæ ſpectavit Iovem, Phidias eſſe juvenis ingenioſus cupivit ullus: neque qui Iunonem Argis, Polycletus: neque Anacreon, aut Philemon, aut Archilochus, horum qui ductus eſt poematibus. Neque enim, ſi opus ut venuſtum oblectet, ſtatim ſuſpiciendus fuerit auctor.* Atque hunc in modum Plutarchus initio Periclis. Cui conſentit Boëthius Muſices lib. 1, cap. 34. *Omnis ars, omniſque etiam diſciplina honorabiliorem naturaliter habet rationem, quàm artificium quod manu atque opere artificis exercetur. multò enim eſt majus atque altius ſcire quid quiſque faciat, quam ipſum illud efficere quod ſciat. etenim artificium corporale, quaſi ſerviens famulatur; ratio verò, quaſi domina imperat.*

Hactenus attigimus quaſi cunabula quædam atque elementa artis; reſtat ut procurſum ejus porrò patefaciamus.

FINIS LIBRI PRIMI.

DE PICTVRA VETERVM LIBER SECVNDVS.

Argumentum Libri Secundi.

Studium cuncta imitandi hominibus à naturâ inditum, ut Phantasia ad actum perducit atque excolit, ita multæ aliæ causæ augent ac promovent. Principalioribus tamen quæ quondam artes hasce provexerunt causis, piè præmittimus omnis boni fomitem ac fontem Deum: cujus immensam bonitatem protinus excipit sedula Parentum benevolentia, tum demum de carissimis pignoribus secura, quum nacta est Præceptorem, cui tutò omnes spes suas ac vota committat. Proximus itaque à Parentibus est Præceptor, cujus fideli operâ ad omnia fœcundissimæ artis arcana admissus adolescens, ac jam industriæ suæ relictus, si fortè à rectis moderatoris sui præceptis ad sequiora declinare parabat, statim commonefaciebat eum officii sui Metus legum in corruptores artium latarum: sin autem recto ingenio præditus à primæ institutionis integritate desciscere nefas habebat, nihil eum æquè atque Æmulatio & semper melior aliquis incitabat: quumque priores in prodigiosâ planè Simplicitate artis operibus suis commendationem ex vi potiùs artis, quàm exquisitis colorum pigmentis, soliti essent captare, ipse quoque in hoc æmulæ artis certamine Simplicitatis hujus potissimam semper habebat rationem. Pertentabat interim animum ejus mira quædam Dulcedo artis inaffectatâ æmulatione unicè gaudentis, & robur quasi colligentis ex Multiplici ac passim obvio harum artium usu; nec non ex Honore, quem omnis ordinis homines dignissimis artibus habent: adblandiente mox olim speratæ gloriæ successu, lætus ac fidens animi, Audaciâ promptiore ad magna accingebatur; non dimissâ tamen Curâ tantis artibus debitâ; accedente præsertim Candore animi, non artifices modò, verùm etiam idiotas quandoque in partem hujus curæ, laudabili prorsus ingenuitate, advocantis: quemadmodum denique ardorem æmulationis, gloriæ cupiditatem, & plerasque alias hîc assignatas causas, Publica temporum felicitas maximè juvabat, sic eas Privata artificum fortuna, nescio quâ ratione occultâ, ad finem perducebat.

CAPVT I.

Eus Opt. Max. & Natura, quasi quædam lex Dei, præcipuum incrementum artibus omnia imitantibus adjecisse videntur. *Certè, si quis Sophistarum more loqui velit,* inquit Philostratus in procemio Iconum, *Deorum est inventum Pictura, cùm ob species quibus diversæ tempestates anni prata pingunt, tum ob ea quæ in cœlo apparent.* Acutos nimirum homines

homines & acri copioſoque ingenio præditos dicas, qui tantum negotium tam paucis verbis confectum reddunt. Prata ſcilicet floribus vernantia, & cœlum variis aſtrorum nubiumque formis conſpicuum ſatis explorata ratio erit ad id quod volunt ſtatim confirmandum : cùm certum ſit aſtris, humani ingenii ſollertiâ, formas animatarum inanimatarumque rerum adſcriptas; incertam quoque nubium imaginem cuilibet rei, quam vagus & errori oculorum indulgens animus concipit, adſimilari. Philoſtr. de vitâ Apollonii lib. II, cap. 10 *. prata adhæc floribus diſtincta ſpectantium mentes mirè quidem afficere, non tamen ullam ad nobiliſſimas artes viam præſternere. Palladium etiam, ancilia, & quotquot unquam ſtatuas cœlo delapſas credula antiquitas celebrat, non ſatis probum ſunt argumentum referendi artes haſce ad Deos. vani eſt, narrare talia : ſtulti, credere. potentiſſimis præſertim regibus tali impoſturâ, ut miſeris mortalibus fallax miraculum præpararent, unicè gaudentibus. Epheſiorum ſanè urbs, quæ ſe odioſè ſatis jactat νεωκόρον τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς, *æditüam eſſe magnæ deæ Dianæ & à Iove delapſi ſimulachri*, Act. XIX, 35, decepta fuit Alexandrino ſimulachro. Rex etenim Ptolemæus ſtatuariis nobilioribus ad conficiendam Dianæ ſtatuam convocatis, artifices omnes, opere jam perfecto, magnifico regiarum epularum paratu excepit : quumque locum cœnæ deſtinatum fraude clandeſtinâ altè ſuffodiſſet, evadere non potuerunt, quin univerſi fatalibus epulis intenti, ruinâ terræ abſorberentur. atque ita, veris nobiliſſimæ ſtatuæ autoribus è medio ſublatis, pronum Regi fuit eam quibuſvis, ut cœlo demiſſam, obtrudere. vide Suidam in Διοπετές. vel potius Iſidorum Peluſiotam lib. IV, epiſt. 207. nam ex eo Suidas hæc mutuatus eſt.

* *in Africâ certè, ventis maximè quieſcentibus, atque ob hoc aëre concreſcente, immania quædam ſpectra, variarum tremendarumque belluarum formas referentia, ſtuporem ac metum ignaris injiciunt. Diod. Siculus lib.* III. *Vide quoque Plinium nat. hiſt. lib.* VII, *cap. 2.*

§. 2. Quæ cùm ita ſint, ſatiùs eſſe videtur recurrere ad *primos homines, Promethei molli luto formatos : prout Democrito Abderitæ ex aquâ limoque primùm viſum eſt homines procreatos* †. neque enim alium intelligit Promethea, quiſquis ſanam poſſidet mentem, præter illam divinæ providentiæ vim, cui uni primordia ſua mortales debent, Geneſ. II, 7. quod magis etiam liquet, cùm Palladem, Sapientiæ præſidem, Prometheo homines fingenti ex præſcripto Iovis opem tuliſſe fingunt ‡. quemadmodum & cùm Curam ex luto cretoſo homines finxiſſe narrant. vide Hyginum fabulâ 220. De hac *hominis figulatione* vide Tertullianum de Reſurr. carnis. Lactant. Divin. inſtitut. II, 11. Fulgentium lib. II Mytholog. Greg. Nyſſenum de hominis opificio, cap, 22. unde eidem quoque orat. I de Beatitudinibus homo nuncupatur γήϊνος ἀνδριάς. & rectè Minucius Felix Octavio, *ipſe homo, ſi rectè exiſtimes, Dei ſimulachrum eſt.* Vxorem Loth reſpicientem convertit Dominus in ſtatuam ſalis, Geneſ. XIX, 26. μνημονεύετε τῆς γυναικὸς

† *Cenſorinus de die natali, cap. 4.*

‡ *vide Etymolog. magnum in Ἰκόνιον.*

Λώτ, *recordemini uxoris Lothi*, inquit Salvator noſter, Luc. XVII, 32. Vt itaque ex præcepto Chriſti memoriam uxoris Lot non temerè demitteremus, verſa eſt in materiam, ut videtur, durabilem. Plinius certè nat. hiſt. XXXI, 7, meminit ſalis qui lapicidinarum modo vix etiam ferro cædi queat. mirum prorſus eſt quod de hac ſtatuâ refert Aur. Prudentius Hamartigeniâ: *— ſolidata metallo*

Diriguit fragili, ſaxumque liquabile facta
Stat mulier, ſicut ſteterat prius omnia ſervans
Caute ſigillati longum ſalis effigiata
Et decus, & cultum, frontemque, oculoſque, comamque,
Et flexam in tergum faciem, paulumque relata
Menta retrò, antiquæ monumenta rigentia noxæ.
Liquitur illa quidem ſalſis ſudoribus uda,
Sed nulla ex fluido plenæ diſpendia formæ
Sentit deliquio, quantumque armenta ſaporum
Attenuant ſaxum, tantum lambentibus humor
Sufficit, attritamque cutem per damna reformat.

Huc etiam refer typum illius arcæ, quam Noachus ex præſcripto Domini architectatus eſt, Geneſ. VI, 14. typum adhæc tabernaculi oculis Moſis à Domino coram exhibitum, Exod. XXV, verſ. ult. Serpentem æneum Domini juſſu à Moſe conflatum, Numer. XXI, 8. Formam templi Hieroſolymitani, quam rex David filio Salomoni ex præſcripto Dei tradidit, 1 Chron. XXVIII, 19.

Ezechiël propheta, quò urbi Hieroſolymitanæ non ſolùm verbis, verùm etiam vivâ quadam imagine ob oculos poneret omnes impendentium calamitatum gradus, mandatum divinitus accepit, ut urbis obſidionem in tegulâ depingeret. vide Ezech. IV, 1. præcipuè tamen hîc ſunt memorandi Bezaleël & Aholiab, de quibus ipſe Dominus Exod. XXXI, & XXXV Moſen alloquitur, teſtaturque ſe eos nominatim evocaſſe ad exſtruendum tabernaculum fœderis, neque ſolùm animos eorum Spiritu Dei impleviſſe, ut ipſi poſſent in omni opere ſcitè operari, verùm etiam hanc ſuam ſcientiam in alios docendo transfundere. neque eſt quod hîc prætereamus τὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *ſine manu factum ſimulachrum domini & Dei noſtri Ieſu Chriſti*, de quâ ſic habe: Augarus Edeſſæ regulus gravi atque inexplicabili implicitus morbo, famâ atque auditione nonnihil de divinis Salvatoris noſtri miraculis accepit. in animum itaque induxit eum amicè ad ſe per litteras evocare; deligens ad hoc miniſterium Ananiam quendam è curſoribus ſuis, pingendi minimè rudem; quò, ſi ipſum fortè Chriſtum adducere nequîſſet, imaginem ſaltem

ſaltem ejus ad vivum deſcriptam reportaret. Ananias traditâ jam epiſtolâ, oculis in Chriſtum defixis totius corporis ac vultus lineamenta in animum tranſferre parans, importunitate multitudinis undique circumfuſæ impeditus, contulit ſe in ſaxum aliquod eminentius, ut ibi extrà impulſum inquietæ multitudinis deſiderati domino ſuo vultus diſcretam ſimilitudinem enotaret. ſed fruſtrà ſemper fuit, & ad inchoata ſemel lineamenta minimè reſpondebant reliqua, Salvatore noſtro ſubinde vultum ſuum immutante *. Tandem tamen eum voti compotem fecit Chriſtus aquâ ad abluendam faciem poſtulatâ, & quadruplici linteo ad detergendam faciem ſumpto †, expreſſam in linteo divini vultus imaginem Ananiæ curſori cùm ſuis ad Augarum litteris tradidit. de fide tanti miraculi conſule Cedrenum & cæteros Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptores. Quamobrem, cùm Spiritus Domini dignatus ſit nobis frequentia hæc Plaſtices atque Picturæ exempla ſuppeditare, meritò quoque excellentiſſimarum artium harum autorem Deum opt. max. cùm Theodoreto ſtatuimus, quam vide Serm. IV de Providentiâ. neque malè Seneca de Beneficiis lib. IV, cap. 6, *Inſita ſunt nobis omnium artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.* quod ipſum plenius aliquanto expreſſit Iulianus Imp. orat. VII, ὥσπερ ὄρνιθες ἵπτασθαι, καὶ νεῖν ἰχθύες, αἵ τε ἔλαφοι θεῖν ἐπειδὴ πεφύκασι, οὐδὲν τοῦ διδαχθῆναι προσδέονται· κἂν δήσῃ τίς, κἂν καθείρξῃ, πειρᾶται ὅμως χρῆσθαι τούτοις τοῖς μορίοις, πρὸς ἃ σύνοιδεν αὐτοῖς πεφυκόσι ταυτὶ τὰ ζῶα. οὕτως οἶμαι καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος οὐκ ἄλλό τι τὴν ψυχὴν ἔχον, ἢ λόγον καὶ ἐπιστήμην ὥσπερ ἐγκαθειργμένην, ὃ δὴ καὶ λέγουσιν οἱ σοφοὶ δύναμιν, ἐπὶ τὸ μανθάνειν τι, καὶ ζητεῖν, καὶ πολυπραγμένην, ὡς πρὸς οἰκειότατον ἑαυτῷ τῶν ἔργων τρέπεται· καὶ ὅτῳ μὲν εὐμενὴς θεὸς ταχέως ἔλυσε τὰ δεσμά, καὶ τὴν δύναμιν εἰς ἐνέργειαν ἤγαγεν, τούτῳ πάρεστιν εὐθὺς ἐπιστήμη. *Quemadmodum aves volare, & natare piſces, cervi vero currere, natura habent, ut diſcere non habeant neceſſe: etiamſi quiſpiam incluſerit & coercuerit, unumquodque nihilominus partibus hiſce uti tentat, ad quæ ſciunt ſe nata eſſe hæc animalia: ita & arbitror quod humanum genus, non aliud ratione animæ habens, quam rationem & ſcientiam velut incluſam (quam dicunt ſapientes eſſe facultatem ad diſcendum aliquid, & inquirendum, & circa multa negotia verſandum) ad opus ſibi maxime proprium convertitur. Et cui benevolus deus cito ſolvit vincula, & facultatem in actum reduxit, huic continuo adeſt ſcientia.* Epicharmus de Republicâ:

Ἔστιν ἀνθρώπῳ λογισμός, ἔστι καὶ θεῖος λόγος.
ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίον καὶ τὰς τροφάς·
ὁ δέ γε τὰς τέχνας ἅπασι συνέπεται θεῖος λόγος,
ἐκδιδάσκων αἰὲν αὐτούς, ὅ, τι ποιεῖν δεῖ συμφέρον·
οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχναν εὗρ', ὁ δὲ Θεὸς ταύταν φέρει.
ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θείου λόγου.

* *aliam affert rationem Damaſcenus Orthod. fidei l. IV, c. 17, negat enim pictorem hunc veram Salvatoris noſtri ſimilitudinem exprimere potuiſſe* διὰ τὴν ἀποστίλβουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, ob reſplendentem faciei ſuæ claritatem.

† ἐναπεμάξατο τῷ ἱματίῳ τὸ ἑαυτοῦ ἀπεικόνισμα, καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποθοῦντι τῷ Αὐγάρῳ, quaſi abſtergendo expreſſit ſui ipſius imaginem & ſic deſideranti Augaro miſit, *ut ibidem loquitur Damaſcenus.*

† Ex versione clariss. Grotii.

Est † humana ratio; hanc præter est & divina altera.
Ratio humana circà vitam & victum semet occupat.
At divina ratio est artis opifex & comes omnibus,
Edocens ipsos quid usus maximè facto siet.
Quippe homo non reperit artem, sed dat hanc autor Deus.
Ipsaque illa humana ratio nata est ratione ex Dei.

§. 3. Interea tamen ne Natura quidem, omnis bonæ malæque rei fœcunda artifex, otiosa hîc fuit; sed jus præpotentis regni usque adeò licenter exercuit, ut scires rectè ab eâ plurimùm licentiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit. quamquam, *quid aliud est Natura, quàm Deus & divina ratio, toti mundo partibusque ejus inserta?* Seneca de Benef. IV,7, & Nat. quæst. II,45. Inter præcipua verò efficacis Naturæ miracula non conabor hîc verbis assequi, *ineffabilem florum maximè subtilitatem; quando nulli potest facilius esse loqui, quàm rerum naturæ pingere: lascivienti præsertim, & in magno gaudio fertilitatis tam variè ludenti.* Plin. XXI,1. supersedebo quoque commemorare *pavones, aut tigrium pantherarumque maculas, & tot animalium picturas* *. talia enim quamvis oblectent spectatorem, artificem tamen minimè instruunt. nisi fortè cuiquam pavonum hîc videatur injicienda mentio. οὐ γὰρ βασκαίνουσι τὴν ἑαυτῶν εὐκοσμίαν ζωγράφους διδάσκοντες, *non invident ornatum suum quibus exemplo sunt pictoribus.* ut loquitur Theophyl. Simocatus, epist. 31. *Pavo pluma vestis, & quidem de cataclitis, imò omni conchylio depressior quà colla florent, & omni patagio inauratior quà terga fulgent, & omni syrmate solutior quà caudæ jacent, multicolor & discolor & versicolor, nunquam ipsa, semper alia, etsi semper ipsa quando alia, totiens denique mutanda quotiens movenda.* Tertull. de Pallio. relictis itaque id genus reliquis, referenda potiùs videtur *gemmarum pictura tam multiplex, lapidum tam discolores maculæ* †: interque omnes istas *regia famæ gemmæ Pyrrhi illius, qui adversus Romanos bellum gessit. namque habuisse traditur achaten, in quâ novem Musæ & Apollo citharam tenens spectarentur, non arte, sed spontè naturæ ita discurrentibus maculis, ut Musis quoque singulis sua redderentur insignia.* Plin. XXXVII, 1. Solinus cap. 12. τότε ἡ φύσις ἐπιτυχὴς, ὅταν λανθάνουσαν περιέχῃ τὴν τέχνην. *tunc natura successu est felix, quando latentem continet & tegit artem.* Dionys. Longinus περὶ ὕψους. §. 19. Fortuitas gemmarum lapidumque maculas ab arte non abludentes, ut & reliqua Naturæ in simili genere lascivientis miracula, Gamahè peculiari nomine appellant raritatum curiosi. de quibus consule Gafarellum cap. V Curiositatum inauditarum. Quod si quis tamen in his rara ista opificis Naturæ miracula fortè fortunâ inter tam multiplices ejus conatus exstitisse dicat; non tamen, puto, negaverit eam in corporibus humanis consultò quandoque vim suam exseruisse.

* Plin. VII, 1.

† Plin. II, 93.

ſeruiſſe. neque enim fortuitum fuit, quod Seleucum regem, reliquoſque ab eo Seleucidas imago ancoræ, femori eorum innata, nobilitavit. quâ de re vide Appianum in Syriacis, abbreviatorem Trogi lib. xv. Auſonium in Claris urbibus. τοῖς ἐν Θήβαις Σπαρτοῖς πότε λεγομένοις σημεῖον λέγεται εἶναι τοῦ γένους, λόγχη τις, οἶμαι, ἐπὶ τοῦ σώματος· ὅς τις δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον μὴ ἔχοι, οὐ δοκεῖ τῶν Σπαρτῶν εἶναι. *Apud Thebanos illis, qui appellantur Sparti, ſignum quoddam dicitur eſſe generis, lanceam (opinor) quandam in corpore, & quiſquis id ſigne non habeat, non videtur ex Spartis eſſe.* Dio Chryſoſt. orat. IV de Regno. λόγχην λέγεται περὶ τὴν Βοιωτίαν τοῖς Σπαρτίοις ἐντυπωθῆναι παρὰ τῆς τεκούσης καὶ θρεψαμένης αὐτοὺς βώλου, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐπὶ πολὺ διασωθῆναι τοῦτο τῷ γένει σύμβολον. *Haſta dicitur Spartis, qui circa Bœotiam degunt, eſſe impreſſa à procreante & nutriente ipſos gleba, ſibique generi illi diu remanere indiciū.* Iulianus Imp. orat. II, quæ eſt de rebus geſtis Conſtantii Imp. Σπαρτιάτας ἡ λόγχη γνωρίζει· ὦμος τοὺς Πελοπίδας· λόγοι τὸν μέγαν Θεμίστιον. *Spartos haſta indicat, humerus Pelopidas; ſermones magnum Themiſtium.* Greg. Nazianz. in epiſtolâ ad Themiſtium. Plutarchus περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδ. τιμ. ἀκροχορδόνες καὶ μελάσματα καὶ φακοὶ πατέρων ἐν παισὶν ἀφανισθέντες, ἀνέκυψαν ὕστερον ἐν υἱωνοῖς καὶ θυγατριδοῖς· καὶ γυνή τις Ἑλληνὶς τεκοῦσα βρέφος μέλαν, εἶτα κρινομένη μοιχείας, ἐξανεῦρεν αὑτὴν Αἰθίοπος οὖσαν γενεὰν τετάρτην. τῶν δὲ Πύθωνος τοῦ Νισιβέως παίδων, ὃς ἔναγχος τέθνηκε, λεγομένου τοῖς Σπαρτοῖς προσήκειν, ἐξανήνεγκε λόγχης τύπον ἐν τῷ σώματι, διὰ χρόνων τοσούτων ἀναχύσης καὶ ἀναδύσης, ὥσπερ ἐκ βυθοῦ, τῆς πρὸς τὸ γένος ὁμοιότητος. *Verrucæ, nævi, lentes parentum in filiis non viſi aliquando in nepotibus apparuerunt. Quædam mulier Græca, cùm nigrum peperiſſet infantulum, adulterii poſtulata, invenit ſe quarto gradu progeniei ab Æthiope procreatam. Ac Pythonis Niſibenſis, qui nuper commutavit vitam cum morte, dictus genus à Spartis ducere, filiorum quidam haſtæ figuram in corpore ſuo in lucem extulit: ſimilitudine generis tam multis poſt ætatibus, tamquam è profundo, emergente.* Neque his contenta Natura, Plaſtices quoque non obſcura ſpecimina edidit; non modò quod montibus quibuſdam & promontoriis à diverſiſſimarum rerum imaginibus nomen famamque quæſiverit. quâ de re vide Euſtathium ad verſum 89, & 157 Dionyſii τοῦ περιηγητοῦ. ſed quod è divite ſinu quandoque perduxerit conſummatiſſimæ ac ſtupendæ prorſus artis opera. Carneades apud Ciceronem lib. I de Divinat. narrat in Chiorum lapicidinis, ſaxo diſciſſo, Paniſci caput exſtitiſſe. Sic in Pariorum marmore mirabile proditur, glebâ lapidis unius cuneis dividentium ſolutâ, imaginem Sileni intus exſtitiſſe. Plin. XXXVI, 5. de lapidibus dracontiis αὐτογλύφοις vide Tzetzem Chiliad VII, hiſt. 144. & Chiliad VIII, hiſt. 213.

CAPVT II.

PArentum seria cura, vel potius anxia sollicitudo, de rectâ liberorum suorum educatione: idque ex sententiâ Cratetis, qui sæpissimè dicere solebat, conscendendum esse editiorem, si fieri posset, urbis locum, & ex eo auribus omnium occinendum, ὦ ἄνθρωποι, ποῖ φέρεσθε, οἵτινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πᾶσαν ποιεῖσθε σπουδήν, τῶν δὲ υἱέων, οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε; *quo tenditis homines qui rei faciundæ omne impenditis studium? filiis quibus opes vestras relinquetis curam perparvam.* Plut. de Educat. liberorum. unde etiam Diogenes, videns Megarenses majorem pecorum suorum quàm liberorum curam gerere, dixit, se malle Megarensis hominis arietem esse, quàm filium. Ælianus var. hist. XII, 56. & Laërt. lib. VI, in Diogene. Plut. περὶ φιλοπλουτίας. à gravissimo hoc Megarensium errore cultiores Græci quàm longissimè aberant. nam *Græcorum plerique*, teste Aristotele lib. VIII Polit. cap. 3, *liberos suos pingendi artem docebant, ut ne in vasorum & supellectilis emptione & venditione decipi possent; seu potius, quod in pulchritudine corporum cognoscendâ sollertiores redderentur.* Varro, Cato, vel De liberis educandis apud Nonium Marcellum in Plumarium, *Etenim nulla quæ non didicit pingere, potest benè judicare quid sit bene pictum à plumario, aut textore, in pulvinaribus plagis.* non est ergò quod quis arbitretur, solos Græcos hanc in educandis liberis viam instituisse, cùm ex hoc Varronis loco liqueat, Romanorum quoque antiquioribus hanc liberorum suorum institutionem nequaquam displicuisse. Paulus certè Æmilius (at quantus ille vir!) liberis suis non Sophistas modò & rhetores, sed sculptores etiam atque pictores magistros addidit *. præcipuè tamen id curarunt Græci. etenim teste Plinio XXXV nat. hist. cap. 10, *Pamphili autoritate effectum est, Sicyone primùm, deinde in totâ Græciâ, ut pueri ingenui ante omnia diagraphicen, hoc est, picturam in buxo docerentur, reciperetúrque ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit, ut ingenui eam exercerent; mox, ut honesti; perpetuo interdicto, ne servitia docerentur. Ideò neque in hac, neque in Toreutice, ullius qui servierit opera celebratur.* quibus Plinii verbis non erit alienum adjicere salubre Galeni consilium in Exhort. ad perdiscendas artes. τέχνην ἀσκητέον ἐστὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου παραμένουσαν. ἀλλὰ διττῆς οὔσης διαφορᾶς τῆς πρώτης ἐν ταῖς τέχναις· ἔνιαι μὲν γὰρ αὐτῶν λογικαί τ' εἰσὶ καὶ σεμναί· τινὲς δ' εὐκαταφρόνητοι, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πόνων, ἃς δὴ βαναύσους τε καὶ χειρωνακτικὰς ὀνομάζουσιν· ἄμεινον ἂν εἴη τοῦ προτέρου γένους τῶν τεχνῶν μετέρχεσθαί τινα· τὸ γάρ τοι δεύτερον γένος αὐτῶν, ἀπολείπειν εἴωθε γηρῶντας τοὺς τεχνίτας· εἰσὶ δ' ἐκ τοῦ προτέρου γένους, ἰατρική τε, καὶ ῥητορικὴ, καὶ μουσικὴ,

* Plut. in Paulo Æmilio.

μουσικὴ, γεωμετρία τε, καὶ ἀριθμητικὴ, καὶ λογιστικὴ, καὶ ἀστρονομία, καὶ γραμματικὴ, καὶ νομική. πρόσθεις δ' εἰ βούλει ταύταις πλαστικήν τε, καὶ γραφικήν· εἰ γὰρ καὶ διὰ τῶν χειρῶν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἰσχύος νεανικῶς δεῖται τὸ ἔργον αὐτῶν. ars aliqua perdiſcenda eſt per omnem vitam permanſura. Porro cum prima diviſione in geminum diſcrimen artes diſtribuantur (quædam enim ex his ratione conſtant, ſuntque liberales & honeſtæ: quædam contra contemptibiles, quod corporis laboribus conſtent, quas ſedentarias ac manuarias vocant) præſtiterit ex priore genere quampiam diſcere: nam poſterius illud genus deſtituere ſolet ſenectute gravatos artifices. Prioris autem generis ſunt Medicina, Rhetorica, Muſica, Geometria, & Arithmetica, Dialectica, Aſtronomia, Grammatica, ac legum prudentia. Adde his ſi voles fingendi pingendique artificium: quanquam enim hæc manuaria conſtant opera, tamen earum exercitatio non eget robore juvenili. Quum itaque ex inſtituto univerſæ Græciæ pueros ingenuos ante omnia harum artium rudimentis imbui ſolitos conſtet: minime quoque mirum videbitur hæc Plinii verba ponderantibus, cur lib. xxxv, cap. 5, de Sicyone agens, dicat, *diu fuit illa patria picturæ.* Strabo quoque lib. VIII Geogr. *μάλιστα ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ηὐξήθη γραφική τε, καὶ πλαστικὴ, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη δημιουργία. maxime Corinthi Sicyone adauctum eſt pingendi fingendique & omne hujuſmodi artificium.* atque ob eandem hanc cauſam omnes in univerſum Græcos *pingendi fingendique conditores* vocat Plinius in Præfatione ardui operis. neque immeritò *Græcia pictoribus ſignificibuſque illuſtris* dicitur Sidonio Apollinari lib. VI, epiſt. 12. Etenim pueri Græcorum ætate adhuc tenerâ primum artis limen ingreſſi, manifeſtam ſtatim qualiſcunque indolis ſpem prodebant; atque ex eâ ſpe, aut ad alias artes traducebantur, ſi minùs hac arte capi viderentur, aut in arte feliciter inchoatâ conſtanter perſeverabant. quæ duo quantum ad perfectionem artis contulerint momentum, nemo non perſpicit. magnum quidem eſt tractare artem ad quam naturæ tuæ ſpontè propendeas, *μέγιστον εἰς τὸ κατορθοῦν ἐφόδιον, ἡ φιλία τοῦ πράγματος, maximum ad rem conficiendam adjumentum amare id ipſum quod geratur.* Syneſius epiſt. 57. majus tamen eſt ab ineunte ſtatim ætate eam perdiſcere. Virg. II Georg.

—— adeò in teneris conſueſcere multum eſt.

Res quidem meâ ſententiâ ſic ſe habet, inquit Tullius lib. III de Oratore, *ut, niſi quod quiſque citò potuerit, nunquam omninò poſſit perdiſcere.* rectè quoque Quint. I, 12. *Magis ſcias, ſi quem jam robuſtum inſtituere cœperis, non ſine cauſâ dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſuâ quidque arte optimè faciant.*

§. 2. Præcipuam itaque curam parentes in eo collocabant, ut liberis ſuis præceptor optimus atque electiſſimus obtingeret, *qui ſumeret antè omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à quibus ſibi liberi tradebantur, exiſtimaret.* Quintil. II, 2. *qui faciem artis, non imaginem*

 præſtaret.

præstaret. Autor dialogi de causis corruptæ eloqu. cap. 34. quo semel invento, reliqua fidei ejus committebant; ὁποῖον ἂν ἐπιστήσῃς τοῖς ἵπποις ἡνίοχον, τοιοῦτον ἔλπιζέ σοι τὸ ἅρμα φέρεσθαι. *qualem scias equis aurigam, talem spera tibi currum fore.* Libanius in Legatione ad Iulianum Imp. Cavebant interim, ne cruda adhuc liberorum suorum studia, maturioris lucri spe, ante peractum justi tyrocinii tempus, in publicam lucem protraherent. *Fruges quoque maturitatem statuto tempore exspectant: adeò etiam illa sensus omnis expertia, tamen suâ lege mitescunt.* Q. Curtius, lib. VI, cap. 3. quod cùm parùm caverent posterioris ævi homines, expresserunt Arbitro justissimam querelam, quam nos, ob parem sæculi nostri hac in parte incuriam, verbis ejus insistentes, non possumus non repetere: *Quid ergò est? parentes objurgatione digni sunt, qui nolunt liberos suos severâ lege proficere. Primùm enim, sicut omnia, spes quoque suas ambitione donant: deinde, cùm ad vota properant, cruda adhuc studia in forum propellunt; & artem, quâ nihil esse majus confitentur, pueris induunt adhuc nascentibus. Quod si paterentur laborum gradus fieri, ut studiosi juvenes exercitatione severâ mitigarentur; ut sapientiæ præceptis animos componerent; ut placita semel lineamenta atroci penicillo delerent; ut, quod vellent imitari, diu inspicerent; sibi nihil esset magnificum, quod pueris placeret: jam illa grandis ars haberet majestatis suæ pondus. Nunc pueri in scholis ludunt; juvenes ridentur in publico; &, quod utroque turpius est, quod quisquis perperam discit, in senectute confiteri non vult.*

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt:
Vel quia turpe putant parere minoribus: & quæ
Imberbes didicere, senes perdenda fateri. Horat. lib. II, epist. I.

CAPVT III.

Fidelis præceptorum in erudiendis discipulis cura, statim excipit timidam parentum de liberis suis sollicitudinem. In Pamphilo certè, ex cujus scholâ prodiit Apelles, atque alii plures magni nominis pictores, duo notat Plin. XXXV, 10. *docuit neminem,* inquit, *minoris talento, annis decem.* exegit *talentum,* non ob aliud, quàm ut majorem arti conciliaret autoritatem, si ea nemini gratis obtingeret. atque hoc est ipsum illud quod tradit Philostr. lib. I de vitis Sophist. Πρωταγόρας τὸ μισθοῦ διαλέγεσθαι πρῶτος μὲν εὗρε· πρῶτος δὲ παρέδωκεν Ἕλλησι πρᾶγμα οὐ μεμπτόν· ἃ γὰρ σὺν δαπάνῃ σπουδάζομεν, μᾶλλον ἀσπαζόμεθα τῶν προῖκα. *Protagoras primus de disserendo mercedis causa cogitavit, ac proinde primus negotium nequaquam reprehensibile Græcis tradidit. Nam ea studia quæ sumtu comparamus, longe cupidius complectimur, quam ea quæ gratis exequimur.* docuit deinde eos *annis decem*, ut nonnisi post justam

designa-

deſignationis commentationem ad colorum pigmenta tardè traducerentur. Hanc eorum conſuetudinem tangere hîc ſupervacuum fuerat, niſi nunc plerique præceptorum, quæſtuoſam inſtitutioni ſuæ caliginem injicientes, conſultò miſcerent ambages, & *ambitioſâ feſtinatione à poſterioribus inciperent; dumque oſtentare diſcipulos circà ſpecioſa malunt, compendio morarentur.* Quintil. I, 4. Lycon certè, φραςικὸς ἀνὴρ, καὶ περὶ παίδων ἀγωγῆς ἄκρως συντεταγμένος, *vir eloquens, & qui de puerorum inſtitutione librum abſolutiſſimum compoſuit*, longè melius olim rectæ liberorum educationi conſuluit. ἔφασκε γὰρ δεῖν παρεζεῦχθαι τοῖς παισὶ τὴν αἰδῶ καὶ φιλοτιμίαν, ὡς τοῖς ἵπποις μύωπα καὶ χαλινόν. *Ajebat enim, ut equis frenum & calcaria, ſic pueris pudorem & ambitionem adjunctas eſſe oportere.* Diogenes Laërtius lib. v.

§. 2. Perſpectâ interim diſcipulorum indole, diverſiſſimè ſingulos, pro diverſiſſimâ ingeniorum ratione, tractabant. *Videmus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cùm ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cujus eſt vel maximè inſigne illud exemplum (ut cæteras artes omittam) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frænis uti ſolere: alterum enim exſultantem verborum audaciâ, reprimebat; alterum cunctantem & quaſi verecundantem, incitabat. neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantùm alteri affinxit, de altero limavit; ut id confirmaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.* Cicero III de Oratore. *Virtus, etiamſi quoſdam impetus ex naturâ ſumit, tamen perficienda doctrinâ eſt.* Quintil. XII, 2. quotidie tamen omnibus promiſcuè, ſine ullo ingeniorum diſcrimine, frequentia veræ atque incorruptæ artis exempla præmonſtrabant. *Longum iter eſt per præcepta, breve & efficax per exempla.* Seneca epiſt. 6. *Tum dignum operæ pretium venit, cùm inter ſe congruunt præcepta & experimenta.* Quintil. XII, 6. *Facilius quid imitandum & quid vitandum ſit, docemur exemplo.* Seneca Controverſ. IX, 2. *exempla teſtimoniorum locum obtinent: id enim quod admonuerit, & leviter præceperit ars & ratio; exemplo, ſicut teſtimonio, comprobatur.* Auctor rhet. ad Herennium, circà initium libri Quarti. & mox ibidem, *Chares quoque à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut ei Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycreti; ſed omnia magiſtrum coràm facientem videbat; cæterorum opera vel ſuâ ſponte conſiderare poterat.* τοῖς ζωγράφοις καὶ πλάςαις οὐκ ἀπόχρη εἰπεῖν, ὅτι δεῖ τοιάδε χρώματα εἶναι, καὶ τοιάσδε τὰς γράμμας, ἀλλὰ μεγίςη ὠφέλεια, εἴ τις αὐτοὺς ἢ γράφοντας ἢ πλάττοντας ἴδοι. *Pictoribus & plaſtis non ſatis eſt dicere tales eſſe oportere colores: ſed maxima utilitas eſt, ſi quis eos aut pingentes aut fingentes cernat.* Dio Chryſoſt.

 orat.

orat. XVIII, quæ eſt de Exercitat. dicendi. Huc etiam refer elegans illud tetraſtichon Greg. Nazianzeni,

Η μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ·
Μὴ τῇ μὲν ἕλκειν, τῇ δ' ἀποθεῖσθαι χεροῖν·
Ἧττον δεήσῃ τοῦ λέγειν, πράττων ἃ δεῖ.
Γραφεὺς διδάσκει τὸ πλέον τοῖς ἐκτύποις.
Vel ne doceto, vel doceto moribus:
Illa trahas me ne manu, pellas at hac.
Erit loquendum, ſi probe vivas, minus.
Sermone non tam, quam manu, pictor docet.

* *lib. v de Hippocratis & Platonis dogmatibus.* Polycletum teſtatur Galenus * non modò præcepta exactiſſimi canonis ſcripto conſignaſſe, verùm etiam ſtatuam, unde exemplum peti poſſet, ad eorundem præceptorum normam elaboraſſe. *Fecit Polycletus quem Canona artifices vocant, lineamenta artis ex eo petentes, velut à lege quadam: ſoluſque hominum artem ipſe feciſſe, artis opere judicatur.* Plin. XXXIV, 8.

§. 3. Neque tamen hæc ſic accipi velim, ac ſi diſcipulos ſuos primi illi artifices ſemper in imitando detinuerint, atque eos nunquam ſuæ ipſorum fiduciæ permiſerint: contrà enim præcipit Quintil. II, 6. *nonnunquam credi ſibi diſcipulos oportebit*, inquit, *ne malâ conſuetudine ſemper alienum laborem ſequendi, nihil per ſe conari & quærere ſciant.* conſtat certè Lyſippum, *primò ærarium fabrum, audendi rationem cœpiſſe pictoris Eupompi reſponſo. Eum enim interrogatum, quem ſequeretur antecedentium, dixiſſe demonſtratâ hominum multitudine, Naturam ipſam imitandam, non artificem.* Plin. XXXIV, 8. quemadmodum igitur timidè adhuc incipientibus manum mento ſollicitè ſupponebant, ita jam ſine cortice nataturos ſibi relinquebant: minimè quidem primum perceptæ ſemel inſtitutionis laborem deſerentes, ſed eum paratâ ſalutarium præceptorum copiâ porrò proſequentes; certi, nihil eſſe cuiquam feracius atque uberius ad laudem, profectu diſcipulorum. unde factum eſt ut Apelles, non contentus diſcipulum Perſeum docuiſſe, inſuper adhuc ad eum de hac arte ſcripſerit. Plin. XXXV, 10. præterque Apellem plures alios invenias, qui artes haſce ſcriptis ac diſſertationibus ſuis illuſtrare ſunt conati. utrumque Philoſtratum, Calliſtratum, atque eos qui omnium manibus terentur, prætereo; eos tantùm nominaturus, quorum de hoc argumento ſcripta interciderunt.

Adæus Mitylenæus περὶ ἀγαλματοποιῶν, *de ſtatuariis*, citatur apud Athenæum Deipnoſoph. lib. XIII, cap. 8.

Alcetas περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων, *de iis, quæ Delphis conſecrata*, memoratur eidem Athenæo Deipnoſoph. lib. XIII, cap. 6.

Alexis poëta fecit drama inſcriptum Γραφὴ, *Pictura.* videtur autem fabulæ

bulæ iſtius argumentum ab argumento ſcriptorum, qui hîc recenſentur, non planè abhorruiſſe; ſi quidem conjecturam facere liceat ex eo loco quem adduxit Athenæus XII, 8. id ipſum quoque ſentire liceat de Pherecratis Γραφεῦσι, *Pictoribus*, apud eundem Athenæum IX, II. quemadmodum etiam de Diphili Ζωγράφῳ, *Pictore*, apud eundem VI, 4.

Anaſimenes ſcripſit de Picturis antiquis, teſte Fulgentio Placiade lib. III Mytholog. in Actæone.

Antigonus ſtatuarius condidit volumina de ſuâ arte, Plin. XXXIV, 8. item XXXV, 10, alterius, ut videtur, Antigoni meminit, qui de Picturâ ſcripſit.

Ariſtodemus Carius operam ſingulorum, qui pingendi artem altiùs evexerunt, litteris prodidit; ac ſimul recenſuit quot Reges Vrbeſque bene erga eam fuerint affecti. Fla. Philoſtr. in procemio Iconum.

Artemon περὶ Ζωγράφων, *de Pictoribus*. Harpocration in Πολύγνωτος.

Callixenus ſcripſit ζωγράφων τε καὶ ἀνδριαντοποιῶν ἀναγραφὴν, *Pictorum & ſtatuariorum deſcriptionem*. atque ex hoc Callixeni ſcripto refert Photius coacervatum fuiſſe librum XII excerptorum variorum Sopatri.

Chriſtodorus ſcripſit ἔκφρασιν τῶν ἐν τῷ Ζευξίππῳ ἀγαλμάτων, *deſcriptionem ſtatuarum Zeuxippi*. vide Suidam.

Democritus Epheſius ſcripſit de templo Dianæ Epheſiæ. Laërtius lib. IX in Democrito. & Athenæus XII, 5.

Duris, Δοῦρις περὶ ζωγραφίας, *Duris de Pictura*. Laërt. lib. I in Thalete.

Euphorion, Εὐφορίων ἐν τῷ Ποτηριογλύπτῃ, *Euphorion in poculorum ſculptore*, citatur à Scholiaſte Theocriti ad verſum I Edyllii Secundi.

Euphranor Iſthmius pictor volumina compoſuit de ſymmetriâ & coloribus, Plin. XXXV, II.

Hegeſander, Ἡγήσανδρος ὁ Δελφὸς ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ ὑπομνήματι ἀνδριάντων καὶ ἀγαλμάτων, *Hegeſander Delphus in commentario quem perſcripſit de ſtatuis & imaginibus*, citatur Athenæo lib. V, cap. 13.

Hippias Eleus ſophiſta diſputavit de Picturâ & Statuariâ, teſte Philoſtrato lib. I de vitis Sophiſtarum.

Hypſicrates περὶ πινάκων, *de tabulis*, memoratur Laërtio lib. VII in Chryſippo.

Iamblichus περὶ ἀγαλμάτων, *de imaginibus*, quod opus ejus confutare aggreſſus eſt Ioh. Philoponus. de utroque vide Photium.

Iuba rex Mauritaniæ *, ſcripſit περὶ ζωγράφων, *de Pictoribus*, atque operis ejus librum octavũ citat Harpocration in Παῤῥάσιος. ſcripſit etiam περὶ γραφικῆς, *de Pictura*, eodẽ Harpocratione teſte in Πολύγνωτος. Photius quoq; in Sopatri variis excerptis citat Iubæ librũ Secundum περὶ γραφικῆς, *de Pictura*.

* *hic Iuba rex fuit* ſtudiorum claritate memorabilior etiam, quàm regno. *Plin.* V, I, *ſub finem capitis*.

Malchus Byzantius sophista ἔγραψε τὸν ἐμπρησμὸν τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ αὐγουσταίου, *scripsit conflagrationem publicæ Bibliothecæ, & statuarum Augustalis.* Suidas.

Melanthius pictor περὶ ζωγραφικῆς, *de Pictura,* citatur apud Laërtium lib. IV in Polemone.

Menæchmus statuarius scripsit de suâ arte, Plin. XXXIV, 8.

Menæchmus περὶ τεχνιτῶν, *de artificibus,* citatur apud Athenæum lib. II, cap. 24, & lib. XIV, cap. 4.

Menetor περὶ ἀναθημάτων, *de donis sacris.* Athenæus XIII, 7.

Menodotus, Μηνόδοτος ὁ Σάμιος περὶ τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σαμίας Ἥρας, *de iis quæ visuntur in Iunonis Samiæ templo.* Athenæus XIV, 20.

Pamphilus scripsit περὶ γραφικῆς καὶ ζωγράφων ἐνδόξων, *de pictura & pictoribus illustribus.* vide Suidam.

Polemon περὶ πινάκων, *de tabulis*, Laërt. lib. VII in Chrysippo. περὶ τῶν ἐν Σικυῶνι πινάκων, *de tabulis Sicyoniis*, Athenæus XIII, 2. περὶ ζωγράφων πρὸς Ἀντίγονον, *de pictoribus ad Antigonum*, Athenæus XI, 6. περὶ τῶν ἐν τοῖς Προπυλαίοις πινάκων, *de tabulis in ingressu sive vestibulis*, Harpocration in Λαμπάς. Πολέμων ὁ περιηγητὴς τέτταρα βιβλία συνέγραψε περὶ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει, *Polemon qui orbem descripsit, quatuor libros composuit de donariis in Athenarum arce.* Strabo lib. IX Geograph. videturque idem esse ac ille quem sæpè nominat Clemens Alexandr. in Protreptico. & Laërtius lib. II in Aristippo.

Porphyrius περὶ ἀγαλμάτων, *de imaginibus.* affert ex eo quædam Stobæus cap. XXV Eclogarum physicarum. fortè idem est ac Malchus.

Prasiteles quinque volumina scripsit nobilium in toto orbe operum. Plin. XXXVI, 5.

Protogenes pictor reliquit περὶ γραφικῆς καὶ σχημάτων βίβλια β', *de pictura & figuris libros duos.* Suidas.

Theophanes περὶ γραφικῆς, *de pictura,* Laërtius lib. II in Aristippo.

Xenocrates statuarius de suâ arte composuit volumina. Plin. XXXIV, 8. & rursus XXXV, 10. testatur idem quod Antigonus & Xenocrates de Picturâ scripsere. quamquam ibi fortè Hypsicrates legendum ex Laërtio; qui lib. VII in Chrysippo tres περὶ πινάκων, *de tabulis*, scriptores conjungens, Polemonem, Hypsicratem, & Antigonum nominat.

CAPVT IV.

METus legum severissimarum in corruptores artium latarum. Musicæ profectò non malè consuluerunt Argivi, quum mulctam indixerunt ei qui

ei qui artem adulterabat, aucto ſeptem chordarum numero, quem reliqui antè eum artifices cònſtanter obſervaverant. Ἀργείους καὶ κόλασιν ἐπιθεῖναί ποτέ φασι τῇ εἰς τὴν μουσικὴν παρανομίᾳ, ζημιῶσαί τε τὸν ἐπιχειρήσαντα πρῶτον τοῖς πλείοσι τῶν ἑπτὰ χρήσασθαι παρ' αὐτοῖς χορδῶν, καὶ παραμιξολυδιάζειν ἐπιχειρήσαντα. *Argivos etiam multam definiviſſe traditur, iis qui muſicam violaviſſent: eamque ab iis exegiſſe, qui primus fuiſſet auſus, pluribus quam ſeptem ab ipſis receptis fidibus, & ad mixolydium tonum alludere.* Plut. περὶ μουσικῆς. magnus quoque Alexander Chœrilo, quem rerum à ſe geſtarum ſcriptorem elegerat, duram dixit legem, *pactus cùm eo, ut ſi bonum faceret verſum, aureo numiſmate, id eſt, nummo Byzantino donaretur; ſi malum, colapho feriretur: qui ſæpius malè ſcribendo colaphis necatus eſt.* Commentator vetus in Horat. de Arte. *Nobili Græcorum & amplâ civitate Epheſi lex vetuſta dicitur eſſe à majoribus conſtituta, durâ conditione, ſed jure non iniquo. nam architectus, quum publicum opus curandum recipit, pollicetur quanto ſumptu id futurum: traditâ æſtimatione, magiſtratui bona ejus obligantur, donec opus ſit perfectum. eo autem abſoluto, cùm ad dictum impenſa reſpondet, decretis & honoribus ornatur. item, ſi non amplius quàm quarta pars in opere conſumitur, ad æſtimationem eſt adjicienda & de publico præſtatur, neque ullâ pœnâ tenetur. cùm verò amplius quàm quarta in opere conſumitur, ex ejus bonis ad perficiendum pecunia exigitur.* Vitruvius in præfat. libri Decimi. hanc in malos muſicos, poëtas; & architectos ſeveritatem nihilò remiſſius in pictores malos exercuerunt. *Lex erat Thebis, quâ artifices ac pictores ſinguli jubebantur imaginum formas quoad poſſent optimè exprimere. omnibus autem, qui deterius aut feciſſent aut pinxiſſent, mulcta pecuniaria irrogabatur.* Ælianus var. hiſt. IV, 4.

§. 4. Præclarum quidem & antiquæ ſeveritatis plenum erat, ſecuritatem artium pœnâ malè feriatorum tueri; præclarius tamen & humanitati convenientius dixeris, quod ſaluberrimo legum temperamento providere ſunt conati, ne pœnâ eſſet opus. Λευκανοὶ δικάζονται ἀλλήλοις, ὥσπερ ἄλλου τινὸς ἀδικήματος, οὕτω καὶ ἀργίας· καὶ Ἀθήνησι δὲ τῆς ἀργίας εἰσὶ δίκαι. *Lucani tanquam criminis alicujus etiam ignaviæ judicia agitant. Etiam apud Athenienſes punitur inertia.* Nicolaus de morib. gentium apud Stobæum Serm. de Legib. & conſuetud. Τῆς ἀργίας, ἐπὶ μὲν Δράκοντος, ἀτιμία ἦν τὸ τίμημα· ἐπὶ δὲ Σόλωνος, εἰ τρίς τις ἁλῴη, ἠτιμοῦτο. *Otii porro, ex Draconis lege pœna erat infamia: ex Solonis vero, ſi ter reus peractus eſſet infamiæ mulctabatur.* Pollux Onomaſt. lib. VIII. inter Solonis leges etiam hæc fuit, ὁ ἀργὸς ὑπεύθυνος ἔστω παντὶ τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι. *Otioſus obnoxius eſto cuivis ſcribere volenti.* Diogenes Laërtius lib. I in Solone, ad quem locum vide Iſaac. Caſaubonum. *apud prudentiſſimos pacis moribus Athenienſes inertia languore marcens è latebris ſuis in forum, perinde ac*

delictum

delictum aliquod, protrahitur, fitque ut facinorosæ, ita erubescendæ rea culpæ. Est & ejusdem urbis sanctissimum consilium Areopagus, ubi quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu sustentaretur, diligentissimè inquiri solebat; ut homines honestatem (vitæ rationem memores reddendam esse) sequerentur. Valer. Max. lib. II, cap. 6, ex. 3, 4. *Athenis vetus lex erat præclarissimè constituta; ut adolescentes, quum pubertatis annos attigissent, ad artes deducerentur; deducerentur autem ad hunc modum. Cujuslibet artis instrumenta publicè proponebantur, atque adolescentes ad ea adducebantur; quocunque autem delectari quemque contigisset, atque ad id accurreret, hujus quoque artem edocebatur. quod videlicet ea ut plurimùm rectè succedant, quæ naturâ duce aggredimur: ac contrà ea, quæ invitâ naturâ suscipiuntur, spem frustrari soleant.* Gregor. Nazianzenus epist. 63. *Alexis Athenienses ait ideò oportere laudari, quod omnium Græcorum leges cogunt parentes ali à liberis: Atheniensium non omnes, nisi eos, qui liberos artibus erudîssent: omnia enim munera fortunæ cùm dantur, ab eâ facillimè adimuntur: disciplinæ verò conjunctæ cùm animis, nullo tempore deficiunt, sed permanent stabiliter ad summum exitum vitæ.* Vitruvius in præfat. libri Sexti. quâ verò occasione lex hæc fuerit lata, docet Plutarchus in Solone, ὁρῶν τὸ μὲν ἄστυ πιμπλάμενον ἀνθρώπων ἀεὶ συῤῥεόντων πανταχόθεν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν Ἀττικήν, τὰ δὲ πλεῖστα τῆς χωρας ἀγεννῆ καὶ φαῦλα, τοὺς δὲ χρωμένους τῇ θαλάττῃ μηδὲν εἰωθότας εἰσάγειν τοῖς μηδὲν ἔχουσιν αντιδοῦναι, πρὸς τὰς τέχνας ἔτρεψε τοὺς πολίτας· καὶ νόμον ἔγραψεν, υἱῷ τρέφειν τὸν πατέρα μὴ διδαξάμενον τέχνην ἐπάναγκες μὴ εἶναι. *Quum videret hominibus quotidie in Atticam undique propter securitatem & libertatem confluentibus urbem compleri, agrum autem fere infœcundum malignumque: eos autem qui mare exerceant, nihil solere iis qui nihil reddere habeant importare: traduxit ad artificia cives, tulitque legem, ne filius parentem, qui ipsum non docuisset artem, cogeretur alere.* quamobrem etiam non injuriâ arbitretur aliquis, Athenienses virtute legis hujus promeritos laudem, quam tribuit iis Plut. *Urbs Atheniensium*, inquit, *multarum benigna mater & nutrix fuit artium; quarum alias prima reperit & in lucem protulit; aliis honorem, vim, & incrementa contulit. non minimùm verò ab hac urbe provecta est ars pingendi.* Vide eum, Bellone an pace clariores fuerint Athenienses. Aristides quoque in orat. Panathenaïcâ Athenas appellat omnium rerum bonarum patriam, omnisque scientiæ & artis magistram: unde fit, inquit, ut non statuis tantùm, sed & statuariis ipsis excellat. Memoratis nunc Argivorum, Ephesiorum, Thebanorum, & Atheniensium saluberrimis legibus, non videtur hic prætereunda lex Ægyptiorum, *qui artificia maximè excoluerunt, & ad justum perduxerunt finem. etenim inter Ægyptios, si quis opificum Remp. capessit, aut plura exercet artificia, gravissimas incurrit pœnas. apud hos enim solos fabris & opificibus universis nullum in Rep. munus aliud vel ordinem suscipere licet *, nisi à legibus definitum & à parentibus traditum:*

* *Strabo lib.* XV *Geogr. apud Indos quoque legem hanc obtinere tradit. idem lib.* XVI *consuetudinem hanc non minùs in Arabia servari affirmat.*

traditum: ut neque magiſtrorum invidia, neque rerum civilium occupatio, neque aliud quidquam, illorum circa hæc ſtudium impediat. Diod. Siculus lib. I. Dicæarchus apud Scholiaſten Apollonii Rhodii, ad verſum 272 libri quarti Argonaut. teſtatur, Ægypti regem Seſonchoſin tuliſſe legem, ne quis paternam artem deſereret: illud enim arbitrabatur initium eſſe aviditatis inexhauſtæ. vide Iſocratem in Buſiridis laudatione, ubi de hac lege aliquanto plenius agit. quin etiam videri poſſunt Ægyptii beneficio legis hujus aſſecuti mirabilem illam perfectionem artis, quam in Catalogo artificum ex Diodoro Siculo referemus *. omninò enim artifices illos præcellere neceſſe eſt, qui non admittunt duas curas. unde etiam Plato lib. IX de Legib. ex civitate ſuâ exulare jubet artifices duabus ſimul artibus vacantes. rectè Plin. junior IX, 29. *Satiùs eſt unum aliquid inſigniter facere, quàm plurima mediocriter.* Αἴσωπος τότε ἔλεγεν κακῶς ἔσεσθαι πᾶσιν, ὅταν πάντες πάντα ἐπιτηδεύωσιν. *Æſopus dicebat male tum fore omnibus, quando omnes omnibus operam dant.* Stobæus Serm. de Republicâ. *neque enim ſe bonâ fide in multa ſimul intendere animus totum poteſt; & quocunque reſpexerit, deſinit intueri, quod propoſitum erat.* Quintil. X, 3. οὐδεὶς γὰρ ἐπαμφοτερίζων δύναται προκόψαι. *nemo enim huc atque illuc inclinans proficere poteſt.* Arriani Epict. IV, 2. Lucanorum atque Athenienſium lex inertiam atque ignaviam tollens; Athenienſium rurſus puerorum indolem explorans; quemadmodum & alia eorundem lex liberorum ſollicitam ac liberalem educationem ſollicitis parentibus imperans; Ægyptiorum denique lex artificem in ſolâ arte patriâ detinens, quid aliud quàm bonarum artium curam gerunt? quibus omnibus ſi adjecerimus unicum illud ex Epheſiorum ſcriptis præceptum, Συνεχῶς ὑπομιμνήσκεσθαι τῶν παλαιῶν τινος τῶν ἀρετῇ χρησαμένων, *aſſidue reminiſci alicujus ex antiquis qui virtutem coluiſſent,* M. Anton. Imp. de vitâ ſuâ, lib. XI: velut manu ducimur ad Æmulandi ſtudium, proximam provectarum artium cauſam.

* *in Telecles.*

CAPVT V.

MVtua artificum æmulatio ſequitur. etenim *æmulandi amor validior quàm pœna ex legibus & metus.* Tacit. III Ann. cap. 55. *naturâ enim glorioſa eſt virtus, & anteire priores cupit.* Seneca de Benef. III, 36. *Habet mens noſtra naturâ ſublime quiddam & erectum, & impatiens ſuperioris.* Quint. XI, 1. præclarè Scipio apud Livium lib. XXVIII ab v. c. *maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut ſe non cum præſentibus modò, ſed cum omnis ævi claris viris comparet.* Ovid. †

Tunc bene fortis equus reſerato carcere currit,
Cùm, quos prætereat, quoſve ſequatur, habet.

† *lib.* III *de Arte, verſ.* 595.

πέφυκεν ἄνθρωπος, ὅσα καὶ πρὸς ἅμιλλαν διαπράξεται, σπουδαιότερον ἀπεργάζεσθαι· ὅσα δὲ ἄνευ φιλονεικίας, ταῦτα ῥᾳδιουργεῖν. καὶ χάσμης ἐμπίπλησιν ἡμᾶς καὶ ἀργίας, τὸ παντάπασιν ἀνανταγώνιστον. ἐρεθίζεται γὰρ ἀεὶ ῥᾳδίως ὑπὸ τοῦ φιλονείκου πρὸς τὸ φιλόπονον ἡ ψυχή. *Homo ita natus est, ut quæ cum æmulatione quadam perfici debent, eadem omni nervorum contentione curet; quæ vero absque æmulatione efficiuntur, cum quadam negligentia peragat; adeoque inertia & ignavia nostros animos complet, quidquid omni caret adversario. Semper enim facile excitatur animus à studio alios superandi ut in ardua tendat.* Themistius orat. III. Quandoquidem igitur manifestum est, maxima quæque ingenia stimulis æmulationis ad majora semper impelli; dubium quoque non potest esse, quin languidi jacentisque sit animi candidatus ille, quem ingens undique circumfusa competitorum turba non impellit ad æmulandum: præterquam quod ferè accidit, ut nimis odiosè sibi placeant, qui cum nemine contendunt, neminem æmulantur. ῥᾷστον, οἶμαι, κατὰ τὴν παροιμίαν, μόνον θέοντα κρατεῖν, *facillimum est, juxta proverbium, solum currentem vincere.* Lucianus pro Imaginib. *Necesse est sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat.* Quintil. I,2. Æmulatione igitur est opus, atque eâ quidem non vulgari. Martial. lib. XII, Epigr. 36.

Vis cursu pedibusve gloriari?
Tigrim vince, levemque Passerinum.
Non est gloria præterire asellos.

Marcus Tullius Cicero circa initium libri de Perfecto oratore, *Par est*, inquit, *omnes omnia experiri, qui res magnas & magno opere expetendas concupiverunt. quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis fortè deficiet, aut minùs instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum, quem poterit. prima enim sequentem, honestum est in secundis tertiisque consistere. neque opifices se ab artibus suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. nec simulachro Iovis Olympii, aut Doryphorii statuâ deterriti, reliqui minùs experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possunt; quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cùm summa miraremur, inferiora tamen probaremus.* quo de Ciceronis loco Columella in præfatione libri primi de re rust. *rectissimè dixit M. Tullius in Oratore, Par est eos, qui generi humano res utilissimas conquirere, & perpensas exploratasque memoriæ tradere concupiverint, cuncta tentare. nec, si vel illa præstantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit instrumentum, confestim debemus ad otium & inertiam devolvi; sed, quod sapienter speravimus, perseveranter consectari. Summum enim culmen affectantes, satis honestè vel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiæ Musæ non solos adytis suis Accium & Virgilium recepere, sed eorum & proximis, & procul à secundis sacras concessere sedes? nec Brutum, aut Cælium*

Cælium, Pollionemve cum Messallâ & Catulo deterruere ab eloquentiæ studio fulmina illa Ciceronis. nam neque ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demostheni Platonique. nec parens eloquentiæ, deus ille Mæonius, vastissimis fluminibus facundiæ suæ posteritatis studia restinxerat. An ne memoris quidem famæ opifices per tot jam sæcula videmus laborem suum destituisse, qui Protogenem & Apellem cum Parrhasio mirati sunt: nec pulchritudine Iovis Olympii Minervæque Phidiacæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxin, Lysippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere aut quousque progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, & summis admiratio veneratioque, & inferioribus merita laus contingit. Vell. Paterculus lib. 1 hist. cap.16, & 17: *Nequeo temperare mihi,* inquit, *quin rem sæpè agitatam animo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stylo. Quis enim abundè mirari potest, quod eminentissima cujusque professionis ingenia, in eandem formam & in idem artati temporis congruant spatium, & quemadmodum clausa capsâ, aliove septo, diversi generis animalia, nihilo minus separata alienis, in unum quæque corpus congregantur; ita cujusque clari operis capacia ingenia, in similitudinem & temporum & profectuum, semet ipsa ab aliis separaverint? Hoc evenisse tragicis, comicis, philosophis, historicis, grammaticis, plastis, pictoribus, scalptoribus, ut quisque temporum insiiterit notis, reperiet eminentia cujusque operis artissimis temporum claustris circumdata. Hujus ergò præcedentisque sæculi ingeniorum similitudines congregantis & in studium par & in emolumentum, causas cùm semper requiro, nunquam reperio quas esse veras confidam, sed fortasse verisimiles, inter quas hanc maximè. Alit æmulatio ingenia; & nunc invidia, nunc admiratio imitationem accendit; matureque, quod summo studio petitum est, adscendit in summum, difficilisque in perfecto mora est; naturaliterque, quod procedere non potest, recedit. &, ut primo ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur; ita, ubi aut præteriri aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit; & quod assequi non potest, sequi desinit; & velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid, in quo nitamur, conquirimus: sequiturque ut frequens ac mobilis transitus, maximum perfecti operis impedimentum sit.*

§. 2. Nullam profectò res hæc dubitationem habet, quin artifices ardor imitationis, semperque melior aliquis olim accenderit: sic tamen, ut non tantùm mutuâ artificum ad invicem æmulatione artem provectam esse censeamus, sed & facundissimorum sui sæculi virorum gloriâ magnos animos ad simile aliquid elaborandum æmulationis stimulis excitatos fuisse arbitremur. atque hoc illud est, quod innuere voluit Felix Faber monachus Vlmensis in historiâ Suevorum lib. 1, cap. 8. *Revixit in Germaniâ,* inquit, *scientia & eloquentia, & ex consequentiâ quæque ingeniosæ artes, ut picturæ & sculpturæ. amant enim se artes hæ ad invicem. ingenium pictura expetit; ingenium eloquentia cupit, non vulgare, sed altum & summum. Mirabile dictu est,*

dum viguit eloquentia, viguit pictura; sicut Demosthenis & Ciceronis tempora docent. postquam cecidit facundia, jacuit & pictura, &c.

CAPVT VI.

ARtis ipsius simplicitas. μεγάλας ποιοῦσι τὰς τέχνας, οὐχ οἱ τολμῶντες ἀλαζονεύεσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οἵτινες ἂν, ὅσον ἔνεστιν ἐν ἑκάστῃ, τοῦτο ἐξευρεῖν δυνηθῶσιν. *artibus auctoritatem conciliant, non qui multa insolenter de iis jactare audent, sed qui id eruere ac proferre possunt, quod unaquaque continetur.* Isocrates contrà Sophistas. *Vnumquodque genus cùm castè pudiceque ornatur, fit illustrius; cùm fucatur atque prælinitur, fit præstigiosum.* Agell. noct. Attic. VII, 14. nec aliunde major lues artis, quàm ex attonitâ quorundam persuasione, qui prodesse nisi pretiosa non putant. *Sed hæc est omni in re animorum conditio, ut à necessariis orsa primò, cuncta pervenerint ad nimium.* Plin. XXVI, 4. *Quatuor coloribus solis immortalia illa opera fecere, ex albis melino, ex silaceis Attico, ex rubris Sinopide Ponticâ, & nigris atramento, Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus, clarissimi pictores, cùm tabulæ eorum singulæ oppidorum venirent opibus. Nunc, & purpuris in parietes migrantibus, & Indiâ conferente fluminum suorum limum, & draconum & elephantorum saniem, nulla nobilis pictura est. Omnia ergò tunc meliora fuere, cùm minor copia. Ita est: quoniam rerum, non animi pretiis excubatur.* Plin. XXXV, 7. *quare vincat veritatem ratio falsa, non erit alienum exponere. quod enim antiqui insumentes laborem & industriam probare contendebant artibus, id nunc coloribus & eorum eleganti specie consequuntur; & quam subtilitas artificis adjiciebat operibus autoritatem, nunc dominicus sumptus efficit ne desideretur. Quis enim antiquorum, non, uti medicamento, minio parcè videtur usus esse? at nunc passim plerumque toti parietes inducuntur. accedit huc chrysocolla, ostrum, armenium. hæc verò cùm inducuntur, etsi non ab arte sunt posita, fulgentes tamen oculorum reddunt visus; & ideò, quod pretiosa sunt, legibus excipiuntur, ut à domino, non à redemptore, repræsententur.* Vitruvius lib. VII, cap. I. *Pictura, ars quondam nobilis, nunc in totum marmoribus pulsa, jam quidem & auro; nec tantùm ut parietes toti operiantur, verùm & interraso marmore, vermiculatis ad effigies rerum & animalium crustis. Non placent jam abaci, nec spatia montis in cubiculo delitentia; cœpimus & lapidem pingere. Hoc Claudii principatu inventum. Neronis verò, maculas quæ non essent, in crustis inserendo, unitatem variare; ut ovatus esset Numidicus, ut purpurâ distingueretur Sinnadicus; qualiter illos nasci optarent deliciæ.* Plin. XXXV, 1. postquam altæ securæque pacis mala in Rep. invaluere, picturæ quoque dignatio imminuta est, & marmoris ac ligni maculis pretium accessit. vide Plin. XXXVI, 6. Tertullianus quoque de Pallio, *plus togæ,* inquit, *læsere Remp. quàm loricæ. M. Tullius quingentis millibus nummum*

orbem

orbem citri emit : qua bis tantum Asinius Gallus pro mensâ ejusdem Mauritaniæ numerat. Hem, quantis facultatibus æstimavere ligneas maculas!

§. 2. Antiqui melioris notæ pictores constanter tenebant hanc sectam, & aliam insistentibus viam minimè parcebant: corruptum enim atque omnibus vitiis fractum pingendi genus, eoque perniciosius, quod abundaret dulcibus vitiis, revocare ad severiora judicia contendebant. Ἀπελλῆς ὁ ζωγράφος, θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἑλένην ὀνόματι πολύχρυσον γράψαντα· ὦ μειράκιον, εἶπεν, μὴ δυνάμενος γράψαι καλὴν, πλουσίαν πεποίηκας. *Apelles pictor cum vidisset quendam ex suis discipulis pinxisse Helenam multo auro ornatam: O adolescens, inquit, cum non posses pingere pulchram, fecisti divitem.* Clemens Alexandr. lib. II Pædag. cap. 12. nequaquam tamen obstare potuerunt, quò minùs imperiti specie quadam nitoris ducti, delicatam posteriorum pictorum socordiam resupinâ voluptate probarent, cùm passim jam quæ fortia, si licuisset, futura erant, ut dura mollirent; & habitum ipsum artis virilem, atque illam vim strictè robusteque pingendi, tenerâ quadam fucatæ venustatis cute operirent; dumque lævia essent ac nitida, quantum valerent, nihil interesse arbitrarentur. *Sed mihi naturam intuenti,* inquit Quintil. V, 12. *nemo non vir spadone formosior erit: nec tam aversa unquam ab opere suo videbitur providentia, ut debilitas inter optima inventa sit. nec id ferro speciosum fieri putabo, quod, si nasceretur, monstrum erat. Libidinem juvet ipsum effœminati sexus mendacium: nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut, si qua pretiosa fecit, fecerit & bona.* & rursus lib. XII, cap. 10. *in eo, qui se non ad luxuriam ac libidinem referet, eadem speciosiora quoque, quæ honestiora.* περιεργίαν οἶμαι πάμπολυ διαφέρειν καθαρότητος. *Existimo permultum interesse inter supervacuum cultum & munditiem.* vide Plutarch. Sympos. Problem. VI, 7.

CAPVT VII.

DVlcedo quædam oblectans pingentis animum. etenim *artifici jucundius est pingere, quàm pinxisse. illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsâ occupatione. non æquè delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. jam fructu artis suæ fruitur; ipsâ fruebatur arte, cùm pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum; sed infantia dulcior.* Seneca epist. 9. οὐ κάμνει τὰ πράγματα πρασσόμενα. *non lassantur res dum fiunt.* Apollonius ad Danaum apud Stobæum Serm. de Assiduitate. evidens hujus rei exemplum habes in Niciâ, de quo sic Plutarchus *, *Picturæ dediti adeò afficiuntur operum suorum specie, ut Nicias pingens Necyan sæpè è servis quæsierit, Pransusne esset.* mens ejus artis rationibus exquirendis agitandisque alebatur, cùm

* *Non posse suaviter vivi secundùm Epicurum.*

oblectamento ſollertiæ, *qui eſt unus ſuaviſſimus paſtus animorum.* Cicero lib. v Tuſc. quæſt. Excitatur, qui pingit, ipſo adblandientis ſucceſſus ſpiritu; nec imaginibus rerum, ſed quaſi rebus incedit. *vivunt enim omnia, & moventur; excipimuſque nova illa, velut naſcentia, cum favore ac ſollicitudine.* Quintil. x, 1. quamobrem etiam illud affirmare non veremur, iſtam in opere ſuo occupatam ſollicitudinem tam plenam ex ipſâ occupatione percipere voluptatem, ut laborem ſedulitas commendet, reliquorumque omnium oblectamentorum memoriam ac ſenſum excutiat.

§. 2. Quotquot igitur indefeſſum hunc eximii operis ardorem in ſummis ingeniis mirantur ac rident, nihil unquam magno ſtudio dignum amaverunt; neque optimam noſtri partem, quæ in nobis divina ducenda eſt, ali laboribus vel ex primis puerulorum ætatulis didicerunt. *videmus igitur ut conquieſcere ne infantes quidem poſſint; quum verò paulum proceſſerint, luſionibus vel laborioſis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri poſſint; eaque cupiditas agendi aliquid adoleſcit unà cum ætatibus.* Cicero lib. v de Finib. bon. & mal. ubi mox addit, *Apparet ergò nos ad agendum natos.* rectè quoque Seneca epiſt. 39. *quemadmodum flamma ſurgit rectum, jacere ac deprimi non poteſt, non magis quàm quieſcere; ita noſter animus in motu eſt, eò mobilior & actuoſior, quò vehementior fuerit.*

§. 3. Vllane adhæc tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quàm ſpectare homines totius orbis gratiâ ſubnixos, in ſummâ omnium rerum abundantiâ coire & circumfundi coràm? Iam verò qui cunctorum comitatus! quæ in publico ſpecies! quæ in circulis veneratio! quod gaudium conſurgendi adſiſtendique inter tacentes & in unum artificem converſos! illud quoque quantum eſt, quod nullius nomen prius parentes liberis ingerunt! quod ſæpius vulgus imperitum & tunicatus hic populus tranſeuntem nomine vocat, & digito demonſtrat! advenæ quoque & peregrini, jam in municipiis & coloniis ſuis auditos, quum primùm urbem attigerunt, requirunt, ac vultum eorum cognoſcere cupiunt. Ovid. III de Ponto, Eleg. 4.

Plauſibus ex ipſis populi, lætoque favore
Ingenium quodvis incaluiſſe poteſt.

§. 4. Sed quid ego hic vulgata & imperitorum quoque oculis expoſita gaudia percenſeo? illa ſecretiora, & tantùm ipſis pingentibus nota, majora ſunt. ſive accuratum elaboratumque affert opus; eſt quoddam, ſicut ipſius operis, ita gaudii quoque ſolidi ac ſinceri pondus & conſtantia. ſive novam & recentem curam, non ſine aliquâ trepidatione animus attulerit; ipſa ſollicitudo commendat eventum, & lenocinatur voluptati — *magnis favor ortus ab auſis* *. quomodo denique non videatur ſibi beatiſ-

* *Valer. Flaccus* lib. IV *Argonaut.* v. 669.

beatissimus, qui jam liber invidiâ famam in tuto collocavit, quique elato ab ingenti virtutum suarum fiduciâ animo, impletur certioris spei, quàm quantam ratio ex fiduciâ rerum subjicere solet, & veluti jam nunc æternitati consecratus, sentit vivus eam, quæ post fata præstari magis solet, venerationem; & quid apud posteros futurus sit, coràm quasi contuetur. *Rerum, quas assequi cupias, præsumptio ipsa jucunda est.* Plin. junior lib. IV, epist. 15. & Latinus Pacatus Paneg. Theodosio Aug. dicto, *Fugitiva successuum repentinorum voluptas, ut occupat, sic relinquit: felicitas longior est, exspectare securum.* neque aliud olim propositum sibi habuere præstantissimi artifices, qui consummata jam opera in celeberrimo Apollinis Delphici templo suspendebant, quàm ut vivum quendam perennaturi gaudii fructum animo præciperent: de quo sic Libanius in Antiochico, *οἱ τοῖς θείοις μέγιστα ἀνάψαντες ἀναθήματα, σὺν εὐφροσύνῃ τὸν ὑπόλοιπον ζῶσι χρόνον, ἔχοντες ἐν ταῖς συνουσίαις ὅ,τι κάλλιστον ἑαυτῶν διηγοῦνται· μᾶλλον δὲ πάντα λέγειν ἔχοντες ἃ λαμπρύνειν πέφυκεν ἄνθρωπον, τὰ ἄλλα σιγῶντες, ἐνὶ τούτῳ φιλοτιμοῦνται θαρροῦντες, ὡς οὔποτε αὐτοὺς λήθη καταλήψεται, τῶν ἔργων αὐτοῖς ἐν τῷ καλλίστῳ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἑστηκότων, καὶ θαρροῦσί γε εἰκότως· ὁ γὰρ οὗ πλεῖσται σύνοδοι τῆς αὐτοῦ γνώμης σπουδὴν ἐνδείξας, εἰς ἀείμνηστον κατέθετο τὴν δόξαν. ὥσπερ, οἶμαι, τῶν ζωγράφων, οἱ τὴν σοφίαν τῶν χειρῶν εἰς Δελφοὺς ἀναθέντες.* *Qui numinibus maxima consecrant donaria, hilariter reliquam ætatem transigunt, habentes in consortiis pulcherrimum quid quod de se commemorent: ea autem maxime dicentes, quæ apta sunt ad splendorem homini afferendum, reliqua silentio prætereuntes, id unum ambitiosius student, confidentes nunquam nomen suum oblivione deletum iri, operibus suis in pulcherrimo sub sole loco constitutis. Recteque in eo fiduciam collocant. Qui enim, ubi plurimus est concursus ingenii, elaboratum opus ostendit, sempiternam comparat gloriam. Quemadmodum, ut arbitror, pictorum ii, qui manuum suarum opus artificiosum Delphis suspenderunt.*

CAPVT VIII.

MVltiplex ac passim obvius harum artium usus. *Auxere & artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines cælare juvit, ac per obscœnitates bibere,* inquit Plinius in procemio libri XXXIII. Dædalus Pasiphaën ligneæ vaccæ inclusam pudendæ cupidinis compotem fecit. vide Hyginum fabulâ XL. sed nos honestioribus tantùm causis insistendum putamus. & profectò pessimum vitæ scelus fecere, qui prodigiosa hæc projectissimæ libidinis ministeria ab arte petenda putaverunt, quemadmodum & importunissimi homines ingenii meritò dixeris, qui humanissimas artes ad instrumenta crudelitatis converterunt. Medea concinnato cavo Dianæ simu-

ſimulachro ad excidium Peliæ ſe accinxit, Diod. Siculus lib. IV. Perilli taurus æneus ipſius Phalaridis ad Athenienſes epiſtolâ innotuit. de Agathoclis lecticâ conſule Diod. Siculum lib. XX. Nabidis tyranni Apegam
* *verſ. 569.* deſcribit Polybius lib. XVIII. Ovid. in Ibin *, meminit equi acerni, in quo guttur miſerorum elidebatur. erat apud Carthaginienſes ænea Saturni ſtatua, quæ manus ſupinas extendebat, atque ita ad terram inclinatas, ut impoſitus illis infans devolveretur, & incideret in ſuppoſitam ſuccenſamque voraginem ignis, Diod. Siculus lib. XX. Gallorum aliqui habent immani magnitudine ſimulachra, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus ſuccenſis, circumventi flammâ exanimantur homines. Cæſar lib. VI de bello Gallico, cap. 16. Cicero pro Manio Fontejo. Strabo lib. IV Geogr. Impii quoque Reges ac Principes piorum quondam animos pertentabant, ſuis aliorumque falſorum numinum ſtatuis in adorationem propoſitis; non ob aliud, quàm ut veri Dei cultores in lucem paſſim protractos perderent ac penitùs exſtirparent. Nabuchodonoſor certè, ſecundis rebus elatus, ſtatuam ſibi auream immenſæ magnitudinis poſuit; quam cùm certatim omnes depravatis adulatione animis adorarent, Ananias, Azarias, & Miſaël deprehenſi ſunt prophano abſtinuiſſe officio: vinctos itaque in medias ardentis camini flammas conjici Rex juſſit. vide proph. Dan. cap. 3. non abſimili quoque ratione in Auxentium Licinius ſævire aggreſſus eſt. vide Suidam in Αὐξέντιος. Sed valeant ſævitiæ plus quàm belluinæ exempla, indigna prorſus quæ inter cauſas artis quondam excultioris locum inveniant. longè melius illi, qui artibus hiſce incrementum addiderunt, uſum earum ad varias res honeſtas, aut ſaltem non inhoneſtas, paſſim transferendo.

§. 2. Ac primò quidem non paucos invenias, qui Neceſſitatem prima harum artium initia extudiſſe putant: quandoquidem apud omnes in confeſſo eſt, quod *neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quàm voluptatis.* Tullius de Perfecto oratore. *Priores partes agit quod utile eſt, quàm quod delectat*, Varro lib. I de re ruſt. cap. 4. etenim quum homo, ſociale animal, ſermonem cùm alterius linguæ hominibus, abſentibus etiam & poſt futuris, habere prohibitus eſſet; neceſſariò quoque, litteris nondum inventis, confugiendum ei fuit ad notas quaſdam & imagines animalium, plantarum, atque aliarum rerum ab arte profectarum; quibus omnibus primorum hominum induſtria utebatur ad intimos animorum ſenſus exprimendos. Diod. certè Siculus de Æthiopibus, quos omnium gentium antiquiſſimos tradit, *ſunt Æthiopum litteræ,* inquit, *variis animantibus, extremitatibuſque hominum, atque artificum præcipuè inſtrumentis perſimiles: non enim ſyllabarum compoſitione aut litteris verba eorum exprimuntur, ſed imaginum formâ earumque ſignificatione*

ficatione usu memoriæ hominum traditâ. Tacitus quoque Ann. lib. xi, cap. 14. *primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant: & antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur.* ad hanc necessitatem refer etiam exemplum Philomelæ totam violentissimæ injuriæ seriem textili picturâ exprimentis, Ovid. vi Metam. Auson. epist. 23. videntur adhæc principes quoque viri, necessitatis hujus consideratione adducti, Q. Pedio, naturâ muto, celebre illud consilium dedisse, quod refert Plinius lib. xxxv, cap. 4. *Q. Pedius, nepos Q. Pedii consularis triumphalisque, à Cæsare dictatore cohæredis Augusto dati, quum naturâ mutus esset, eum Messalla orator, ex cujus familiâ pueri avia erat, picturam docendum censuit; idque etiam divus Augustus comprobavit. Puer magni profectus in eâ arte obiit.* Parvum quidem dictu, sed immensum æstimatione, quod in tot gentium sermonibus, tot linguis, tantâ loquendi varietate, ut externus alieno penè non sit hominis vice, sola Pictura velut unâ omnium linguâ loquatur.

§. 3. Artium denique variarum præcepta tradentes, post satis prolixos de artibus suis sermones, subsidium tamen à Picturâ petere solent. Naturalium profectò rerum cognitionem non parùm adjuvat Pictura, dum nobis vivas quasdam formas herbarum, arborum, avium, piscium, quadrupedum, serpentum, insectorum, marmorum, atque earum etiam rerum, quæ peregrinæ nobis sunt, tradit: ac dubio procul densioribus tenebris humanum genus immersum jaceret, neque unquam ingruentes undiquaque difficultates superaret, si non arduæ atque excelsæ vis artis quotidie vetustis daret novitatem, novis autoritatem, obsoletis nitorem, fastiditis gratiam, obscuris lucem. minùs quoque belli pacisque artes, defectæ Picturâ, procedent. hærebit Tacticus, non expediet propositi rationem operis architectus, nisi priùs, quicquid illud est quod sunt aggressuri, oculis suis facili designatione subjecerint. prisci sanè atque Heroïci illius ævi bellatores non omninò expertes harum artium fuisse videntur; de quibus in Ovidii epistolis Heroïdum hoc testatur Penelope,

Atque aliquis positâ monstrat fera prælia mensâ,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.

& lib. ii de Arte *, Æneæ id ipsum quoque tribuitur, * *vers.* 125.

Ah quoties illum doluit properare Calypso,
Remigioque aptas esse negavit aquas!
Hæc Trojæ casus iterumque iterumque rogabat;
Ille referre aliter sæpè solebat idem.
Littore constiterant; illic quoque pulchra Calypso
Exigit Odrysii fata cruenta ducis.

Ille levi virgâ (virgam nam fortè tenebat)
Quod rogat in spisso littore pingit opus.
Hæc, inquit, Troja est, (muros in littore fecit)
Hic tibi sit Simois; hæc mea castra puta.
Campus erat (campum fecit) quem cæde Dolonis
Sparsimus, Hæmonios dum vigil optat equos.
Illic Sithonii fuerant tentoria Rhesi;
Hac ego sum captis nocte reversus equis.
Pluraque pingebat; subitus cùm Pergama fluctus
Abstulit; & Rhesi cum duce castra suo.

discas itaque ex Vegetii lib. II de Re milit. cap. II, unicuique legioni additos fuisse pictores. *Habet legio fabros lignarios*, inquit, *instructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquosque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæteraque quibus vel expugnantur adversariorum civitates, vel defenduntur propriæ, præparatos. qui arma, qui vehicula, cæteraque genera tormentorum vel nova facerent, vel quassata repararent. Hæc enim erat cura præcipua, ut, quicquid exercitui necessarium videbatur, nunquam deesset in castris.* Oportet sanè Architectum graphidos scientiam habere, *quò facilius exemplaribus pictis, quam velit, operis speciem deformare valeat.* Vitruvius lib. I, cap. I. exemplum hujus rei suggerit Agell. noct. Attic. XIX, 10. *assistebant fabri ædium complures,* inquit, *balneis novis moliendis adhibiti; ostendebantque depictas in membranulis varias species balnearum. ex quibus cùm elegisset unam formam speciemque operis; interrogavit, quantus esset pecuniæ conspectus, ad id totum opus absolvendum.* quamquam non solùm pinget exemplaria peritus artifex, verùm etiam finget. οὐκ εἴδετε τοὺς μηχανικοὺς, ὅπως τῶν μεγάλων καὶ ἐξαισίων οἰκοδομημάτων ἐν ὀλίγῳ κηρῷ τὰς μορφὰς καὶ τοὺς τύπους προαναπλάττουσι; καὶ ὁ ἐν τῷ μικρῷ λόγος τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ μεγάλαις κατασκευαῖς. *An non videtis mechanicos, quemadmodum magnorum & ingentium ædificiorum formas & figuras in exigua cera speciminis loco effingunt atque designant? ac ratio quæ in parvo est, eandem vim habet in multis ac magnis structuris.* Greg. Nyssenus orat. III in Resurr. Christi. atque hæc est illa quæ Ciceroni lib. I de Off. *ædificandi descriptio* dicitur. Symmacho verò lib. IX, epist. 17, *pictura fabrilis operis* nuncupatur. *Geometria & Astrologia Apellem Polycletumque transcendunt; ita quippe memorantur posse omnia effigiare, ut labyrintheus Dædalus eas credendus sit genuisse.* Martianus Capella lib. VI. *Archimedes Siculus concavo ære similitudinem ac figuram mundi, & astrorum figuras in illo ære pictas effictasque machinatus est.* Lactant. de Orig. erroris, cap. 5. *Græci autores medicinæ, Crateuas, Dionysius, Metrodorus, ratione blandissimâ pinxêre effigies herbarum, atque ita subscripsere effectus.* Plin. XXV, 2. *Complura genera avium depicta erant in Hetruscâ disci-*

disciplinâ. Plin. x, 5. Qui magnorum virorum vitas ſcriptis conſignabant, ut non animorum tantùm, ſed corporum quoque qualeſcunque formas poſteritati relinquerent, depictas eorum imagines operibus ſuis inſerebant. T. Pomponius Atticus expreſſit verſibus, qui honore, rerumque geſtarum amplitudine cæteros Romani populi præſtiterunt: *ita ut ſub ſingulorum imaginibus facta magiſtratuſque eorum non amplius quaternis quiniſque verſibus deſcripſerit.* Corn. Nepos in Attici vitâ. Varro quoque pari prorſus ratione illuſtrium virorum famam conatus eſt extendere; de utroque conjunctim Plinius lib. xxxv, cap. 2. *Imaginum amorem flagraſſe quondam, teſtes ſunt & Atticus ille Ciceronis edito de his volumine, & M. Varro benigniſſimo invento inſertis voluminum ſuorum fœcunditati non nominibus tantùm ſeptingentorum illuſtrium, ſed & aliquo modo imaginibus. non paſſus intercidere figuras, aut vetuſtatem ævi contra homines valere: inventione muneris etiam Diis invidioſus: quando immortalitatem non ſolùm dedit, verùm etiam in omnes terras miſit, ut præſentes eſſe ubique & claudi poſſent.* Sacrarum etiam rerum interpretes à picturâ nonnunquam petiverunt auxilium. exemplo eſt Caſſiodorus de Divinis lectionib. cap. 5. *Tabernaculum,* inquit, *templum Domini, ad inſtar cœli formatum, depicta ſubtiliter lineamentis propriis in pandecte Latino competenter aptavi.* & rurſus cap. 30, *cooperiendorum codicum artificibus multiplices ſpecies facturarum in uno codice depictas, ni fallor, expreſſimus; ut qualem maluerit ſtudioſus tegumenti formam, ipſe ſibi poſſit eligere.* Geographiæ denique longè utiliſſimum ſtudium, Picturæ ſubſidio deſtitutum, vago temere oberrantis animi labore omnem ſpem noſtrã fruſtrabitur. unde Propert. lib. iv, Eleg. 3.

Cogor & è tabulâ pictos ediſcere mundos,
Qualis & hæc docti ſit poſitura Dei.

rectè *cogor*: etenim parùm admodum proficiet induſtria ingentes Geographorum commentarios evolvendo, & nonniſi craſſè ac veluti per caliginem quandam comprehendet ea, quæ breviſſimo pictæ paginæ ſpatio oculis ſubjiciuntur. *Qui obierunt maria & terras, gaudent, cùm de ignoto multis vel terrarum ſitu, vel ſinu maris interrogantur; libenterque reſpondent, & deſcribunt modò verbis, modò radio loca: glorioſum putantes, quæ ipſi viderint, aliorum oculis objicere.* Macrob. Saturnal. lib. vii, cap. 2. promptum hîc eſſet oſtendere ſimilem in pluribus aliis ſcientiis Picturæ uſum, niſi alia eſſent artis hujus, & quidem longè majora commoda, belli paciſque artibus inſervientia.

§. 4. Statuarum certè peroportuno admodum ſtratagemate non rarò antiquiores privatim ac publicè ſibi ſuiſque ſalutem quæſiverunt. ita Michal patrem Saul à cæde mariti ſui David inhibuit, in locum Davidis, quem ægrum ſimulabat, ſubjectâ ſtatuâ, 1 Sam. xix, 13. Cteſias Cnidius in

rerum Perſicarum hiſtoriâ apud Photium refert, Cyrum Sardeis oppugnantem lignea Perſarum ſimulachra Oebaræ conſilio per muros exhibuiſſe; unde incolas perterrefactos urbem tradidiſſe. Theon Sophiſta progymn. cap.XI. Iul. Frontinus lib.III Strat. cap.8. Tzetzes Chil.I, hiſt.I. Semiramidis non abſimile ſtratagema habes apud Diod. Siculum lib. II, & Tzetzen Chil. XII, hiſt.452. Spartacus etiam pari fraude imminentibus ſibi illuſit, Frontinus lib.I Stratagematum cap.5. notum eſt illud Virgilii lib.II Æneid. —— *Fracti bello, fatiſque repulſi*

Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum divinâ Palladis arte
Ædificant, ſectaque intexunt abiete coſtas.

L. Sylla, quò paratiorem haberet militem ad pugnandum, prædici ſibi à Diis futura ſimulavit. poſtremò etiam in conſpectu exercitus, priuſquam in aciem deſcenderet, ſignum modicæ amplitudinis, quod Delphis ſuſtulerat, orabat ut promiſſam victoriam maturaret. Frontinus lib. I Stratag.145. Valer.Max. lib.I,cap.2,exemplo 3. pari quoque modo Theagenes aliquò iturus, Hecates ſimulacrum, quod ſemper penes ſe habuit, conſulere ſolebat. vide Suidam in Θεαγένης & in Εκάτειον. Iupiter Iunonem ligneo ſimulachro decepit, Pauſan. lib. IX. Amaſin Ægyptii inter initia principatus ut plebejum atque ignobilem contemnebant; donec ſollertiſſimo invento plebis animos ad venerationem tanto faſtigio debitam traduxit. Inter innumera ſupellectilis regiæ ornamenta pelvis erat aurea, abluendis pedibus ipſius Regis, atque eorum quos convivas advocaverat, inſerviens: eam ille fregit, atque ex eâ conflatum Numinis alicujus ſimulachrum publicè colendum ſubditis propoſuit. quumque eos id ſummâ cùm religione venerari didiciſſet, aperuit Ægyptiis ex eâ pelvi factum eſſe ſimulachrum illud, in quâ evomere aliquando, & immejere, & pedes abluere ſoliti eſſent: poſtulabat itaque, ut ex hac imagine de ſe quoque judicium facerent; fuiſſe quidem unum è multis, & nihil à ſordidâ plebe diſcretum; nunc tamen Regio faſtigio debitam reverentiam ſibi quoque deberi. vide Herodotum in Euterpe. Amaſis quoque Heliopoli ritum homines mactandi ſuſtulit, jubens pro tribus hominibus Iunoni ſacrificandis, tres cereas imagines ſubjici. vide Porphyrium lib.II de Abſtinentiâ. appoſitè Servius ad verſum 116 Secundi Æneïd. *ſciendum,* inquit, *in ſacrificiis ſimulata pro veris accipi. unde, quum de animalibus quæ difficulter inveniuntur, eſt ſacrificandum, de pane vel cerâ fiunt, & pro veris accipiuntur.* Cadaver Alexandri magni, præfectis de ſucceſſione inter ſe contendentibus, aliquamdiu inhumatum jacuit: vaticinante verò Ariſtandro nullis hoſtium incurſionibus obnoxiam fore terram, quæ feliciſſimi Regis corpus

pus

pus reciperet, certatim pro se quisque cadaver ad sepulturam poposcit. quum verò sensisset Perdiccas Ptolemæum jam præripuisse illud, magnisque itineribus in Ægyptum asportare, non destitit armatâ manu prosequi Ptolemæum: & jam civili utrimque sanguine manus imbuissent, nisi Ptolemæus Alexandri simulachrum Perdiccæ pro ipso corpore obtrusisset. Ælian. var. histor. lib. XII, cap. ultimo. Hannibal, devicto à Romanis Antiocho rege, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quò se tutò reciperet, consideraret. vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore in discrimine, nisi quid prævidisset, propter avaritiam Cretensium. magnam enim secum pecuniam portabat, de quâ sciebat exisse famam. itaque capit tale consilium. amphoras complures complet plumbo, summas operit auro & argento. has Gortyniis præsentibus deponit in templo Dianæ, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem ductis, statuas æneas, quas secùm portabat, omneis suâ pecuniâ complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magnâ curâ custodiunt, non tam à cæteris, quàm ab Annibale; ne quid ille inscientibus illis tolleret, secumque portaret. Sic conservatis suis rebus Pœnus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit. Corn. Nepos in Hannibale. Alcibiades, quum nonnisi capto prius acri experimento, consiliorum omnium participem eligendum sibi putaret, statuam in obscurioris latebræ caligine abstrusam amicorum singulis timidè, velut hominis à se occisi cadaver ostentans, supplex silentii fidem, nec non consilium auxiliumque expetebat. tergiversantibus plerisque, ac tanto se periculo immiscere metuentibus, solus Callias ad negotii tam ancipitis societatem bonâ fide animum suum applicavit; quo factum est, ut eum exinde intimum semper habuerit Alcibiades. Polyænus libro I Stratag. Lepidissimo quoque commento Canopi sacerdos divinitatem ignis, à Chaldæis numinis loco culti, elevavit. Chaldæis enim unicè sibi placentibus omnia consumentis ac depopulantis flammæ cultu, eoque de omnibus omnium, quotquot adierant, gentium Diis strenuè triumphantibus, occurrit inter alios Canopi sacerdos, & hydriam fictilem crebris tenuibusque foraminibus undiquaque pertusam cerâ rursus obstruxit, & implevit aquâ: mox alterius statuæ caput abscissum unà cum aliis membris hydriæ adaptans, coloremque subdolo huic simulacro inducens, in certamen descendit; gnarus, liquefactâ cerâ, ignem statim exsudantis liquoris abundantiâ exstinctum iri. refert Cedrenus ad annum undecimum Imperii Theodosiani. obiter tamen hîc nota, Sacerdotem adaptandæ fortè hydriæ consilium cepisse, dum ex more Ægyptiorum sacerdotum hydriam ad templum ædemque justâ religione refert. de quâ eorum consuetudine

 vide

vide Vitruvium in procemio libri Octavi. vide quoque Suidam in Κάνωπος, ubi plenius hæc narrat. *Non tantùm à tyronibus,* inquit Veget. lib. I de Re milit. cap. 18. *ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalitio equorum deſtrictè eſt ſemper exacta. quem uſum uſque ad hanc ætatem, licet cum diſſimulatione, perveniſſe manifeſtum eſt. Equi lignei, hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo. ſuper hos juniores primo inermes, dum conſuetudine proficerent; deinde armati cogebantur adſcendere. tantaque cura erat, ut non ſolum à dextris, ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent, evaginatos etiam gladios vel contos tenentes; hoc enim continuâ meditatione faciebant. ſcilicet ut in tumultu prœlii ſine morâ adſcenderent, qui tam ſtudioſe exercebantur in pace.* Perſæ non ſolùm aſſuefaciunt equos ferre tinnulum illum reſonantium armorum crepitum, ac gravem armatæ aciei fremitum, ſed & referta paleis cadaverum ſimulacra incitatis objiciunt, ne fortè inutiles fiant proſtratos cæſoſque in vero rerum diſcrimine calcare metuentes. Ælian. de Animalib. XVI, 25. Horat. lib. I, epiſt. 2.

Fingit equum tenerâ docilem cervice magiſter
Ire viam quam monſtrat eques. venaticus ex quo
Tempore cervinam pellem latravit in aulâ,
Militat in ſylvis catulus —.

Duo, quæ ſequuntur, exempla, ut ut non pertineant ad fictarum pictarumque imaginum hiſtoriam, prætereunda tamen non putavi; quandoquidem ex iis intelligitur, quantum apud muta quoque animantia polleant imagines ſpeculo vel aquâ repræſentatæ. Ψιττακὸς ἀπατώμενος μιμεῖται· ἐσόπτρῳ γὰρ παρακειμένῳ τὴν μίμησιν κλέπτεται. λανθάνοντες γὰρ ὄπισθεν λαλοῦσιν τοῦ παρατεθέντος ἐσόπτρου, ἃ μανθάνειν ἐκεῖνον βούλονται· ὁ δὲ Ψιττακὸς ἄλλον δοκῶν ὁρᾶν Ψιττακὸν, σπεύδει πρὸς μίμησιν ἐκείνου φωνῶν. *Pſittacus quoque aſtu deceptus (humanam vocem) imitatur, quando per ſpeculum appoſitum non animadverterit, quem imitetur. Clanculum enim poſt ſpeculum quod objectum eſt loquuntur, quæ diſcere ipſos cupiunt. Pſittacus vero ratus ſe alium pſittacum videre, voces illas exprimere conatur.* Photius ex lib. V Theodori epiſcopi Tarſi, contra Fatum. ἀγλαΐα δὲ ἐν τοῖς ἵπποις ἡ χαίτη, καὶ γαυριῶσι, δὲ καλλωπίζονται ἐπ᾽ αὐτῇ. ὁπότε καὶ ὀνοβατοῦντες, ἐπειδὰν αἱ ἵπποι τὴν μίξιν τῶν ὄνων ἀτιμάζωσι καὶ ἐφυβρίζωσιν εἰς αὐτοὺς, ἀποκείρουσι τὰς ἵππους, δὲ ἐπὶ πηγὰς ἄγουσιν· αἱ δὲ, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ θεασάμεναι τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος ἀπηγλαϊσμένης τῆς κόμης, ἀνέχονται τότε τὴν πρὸς τὰ χείρω ὁμιλίαν. *Etiam decus in equis eſt jubæ; & ſuperbiunt, ornanturque per hanc. Quapropter hi qui volunt, ut ab aſinis equæ ineantur, ſi equæ aſinorum congreſſum aſpernentur, eoſque contumelioſe excipiunt, equarum jubas radunt & ad fontes deducunt. Hæ vero tanquam in ſpeculo cernentes deformitatem corporis & jubæ ſplendorem amiſſum, deterioris poſtea animalis congreſſum admittunt.* Pollux Onomaſt. lib. I, cap. II.

cap. II. vide quoque Ælianum lib. II de Animalib. cap. 10. Præcipuus tamen inauguratarum ſtatuarum uſus erat: ut pote quibus hoſtium irruptionem inhiberi, aut alia quædam mala averti poſſe putabant, vide Photium in excerptis ex hiſtoriis Olympiodori. dicebantur olim *Tutelares dii*, de quibus vide Macrob. Saturnal. lib. III, cap. 9. *averrunci*, & contractè *aurunci*. Gloſſ. vetus, *Aurucus*, θεὸς ἀποτρόπαιος. dicuntur etiam ἀποπομπαῖοι θεοὶ apud Suidam, quemadmodum & ἀλεξίκακοι apud eundem. talis fortè fuit Talus ille, non modò Apollonio Rhodio lib. IV Argonaut. * verùm etiam pluribus aliis ſcriptoribus memoratus †. Palladium quoque ad certam ſiderum rationem ab Aſio philoſopho in eundem finem fabricatum fuit, ut teſtis eſt Tzetzes in Lycophronis Caſſandram. Orobanche, eſt herba quæ cicer enecat & ervum, circumligando ſe: ὀροβάγχη Græcis; quibus etiam alio nomine ὀσπρολέον vocatur; quod legumina leonis inſtar quaſi invadat atque enecet: quapropter eam ex agris exſtirpare volentes, quinque teſtas picturam Herculis leonem ſuffocantis continentes in medio agro atque in quatuor ejus angulis defodiunt. vide Geoponica Conſtantino Imp. inſcripta lib. II. *Varro autor eſt, ſi Fidiculæ occaſu, quod eſt initium Autumni, uva picta conſecretur inter vites, minùs nocere tempeſtates.* Plin. nat. hiſt. lib. XVIII, cap. 29. Ælianus denique lib. V de Animalib. cap. 47, refert haud abſimili ratione annulo ferreo ſe vidente vim additam oculis medendi. vide locum. Cæterùm de his plenius adſpirante ſummi Numinis favore in Catalogo artificum dicemus: de ſtatuis interim atque imaginibus inauguratis, quæ pervulgato jam nomine Taliſman appellant, conſule Gafarellum, Curioſitatum inauditarum cap. 6.

* *verſ. 1638.*

† *in Rhodio monte Atabyrio boves æreı fuiſſe traduntur, qui mugitum edere ſolebant, cùm Rhodo impenderet aliqua calamitas. Tzetzes Chiliad.* IV, *hiſtor.* 138.

§. 5. Quàm ſit immenſi laboris omnes ſtatuarum atque imaginum ſpecies ad uſum atque ornatum olim factitatas perſequi, vel ex uno Caſſiodoro Variarum VII, 15, intelligas, *Statuas primum Thuſci in Italiâ inveniſſe referuntur; quas amplexa poſteritas, penè parem populum Vrbi dedit, quàm natura procreavit.* quemadmodum igitur temerariæ prorſus inſaniæ ſit omnia referre velle, ita modicis viribus noſtris conveniens magis, præter ea, quæ jam diximus, pauca quædam, prout occurrent, de multiplici ſtatuarum atque imaginum uſu adjicere. Iterùm tamen hîc in primo ſtatim conatu copiâ obrutus de ſacrarum ædium auguſtiſſimo ornatu ſilere potiùs habeo, quàm ſermonis inopiâ quidquam deterere. præteribo quoque Forum ac Porticus publicas artificioſiſſimis antiquitatis monumentis ad miraculum uſque excultas: illud potiùs referam, quod publicè ac privatim pulcherrimarum picturarum ac ſtatuarum ſtudioſiſſimi fortè fuerint antiquiores, ob eandem fortè cauſam propter quam Lacedæmonii quondam,

dam, in reliquis horridiores, pulcherrimas quasque picturas in summo semper habuerunt pretio: dicuntur enim de liberorum suorum pulchritudine tantopere solliciti fuisse, ut formosissimorum adolescentium Nirei, Narcissi, Hiacynthi, Castoris & Pollucis, Deorumque speciosissimorum, Apollinis nempe ac Bacchi effigies gravidis uxoribus repræsentarent *. notius est illud Heliodori quàm ut referatur, quod Charicleam candidissimam prolem, ex Hydaspe Æthiopum rege & Persinâ reginâ prognatam, picturæ Andromedæ, quam ipso conceptus momento intuita erat mater, quàm simillimam ætas illa viderit. vide Heliod. lib. x. Medicorum certè filii ab hac opinione non omninò abhorrent. etenim *Soranus medicinæ artis magister scripsit, regem Cyprium deformem conjugi suæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formosam solere picturam.* Augustinus Retractat. lib. II, cap. 62. Galenus quoque de Theriacâ ad Pisonem, ἐμοὶ λόγος τὶς ἀρχαῖος ἐμήνυσεν, ὅτι τῶν ἀμόρφων τὶς δυνατὸς θέλων εὔμορφον γεννῆσαι παῖδα, ἐποίησε γράψας ἐν πλατεῖ ξύλῳ εὐειδὲς ἄλλο παιδίον, καὶ ἔλεγε τῇ γυναικὶ συμπλεκόμενος, ἐκείνῳ τῷ τύπῳ τῆς γραφῆς ἐμβλέπειν· ἡ δὲ ἀτενὲς βλέπουσα, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ὅλον τὸν νοῦν ἔχουσα, οὐχὶ τῷ γεννήσαντι, ἀλλὰ τῷ γεγραμμένῳ ὁμοίως ἀπέτεκε τὸ παιδίον· τῆς ὄψεως οἶμαι διαπεμπούσης τῇ φύσει, ἀλλ' οὐκ ὄγκοις τισὶ, τοῦ γεγραμμένου τοὺς τύπους. *Mihi quædam vetus historia exposuit, hominem opulentum quidem sed deformem extitisse, qui cum affectaret pulchrum sibi filium procreare, formosum in ampla tabula puerum depinxit. Inde uxori congrediens præcepit, ut è regione positam imaginem diligenter consideraret: Illa vero attente respiciens, &, ut sic dicam, totum animum illuc conjiciens, puerum peperit non patri sed picturæ similem, oculis puto, non molibus, picturæ exemplum naturæ tradentibus.*

* *vide Oppianum lib.* I Κυνηγετ. *ubi etiam docet equorum atque columbarum altores pari arte uti in pullis equorum ac pipionibus quasi depingendis. refer huc solertiam patriarchæ Iacobi, Genes.* XXX, *ubi vide B. Hieronymum Quæstionib. in Genesin, & Isidorum lib.* XII *Originum, cap.* I.

§. 6. *Non est omittenda in Picturæ mentione celebris circa Lepidum fabula. si quidem is in Triumviratu quodam loco deductus à magistratibus in nemorosum hospitium, minaciter cùm iis postero die expostulavit, somnum ademptum sibi volucrium concentu. At illi draconem in longissimâ membranâ depictum circumdedere loco; eoque terrore aves tum siluisse narratur; & posteà cognitum est ita posse compesci.* Plin. XXXV, II. Antoninus Imp. ut populum Ro. adsuefaceret ferre mollem istum, quo ipse delectabatur, Phœnicum habitum, picturam suam Romam præmisit; atque ita nihil insolens Roma visa est sibi pati, cùm Imperatorem in isthoc habitu adventantem faustâ gratulatione exciperet. Herodianus lib. V. Reges quoque dignam tori consortem exquirentes, utebantur ad hoc internuntiâ picturâ. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ †,

Non ego luxuriam Regum, moremque secutus
Quæsivi vultum tabulis, ut nuntia formæ
Lena per innumeros iret pictura penates.

† *vers.* 23.

Nec

Nec variis dubium thalamis lecturus amorem,
Ardua commisi falsæ connubia ceræ.

quinetiam in legationibus usum quandoque habuisse picturam, discimus ex Agellio, noct. Attic. x, 27. *Q. Fabius imperator Romanus dedit ad Karthaginienses epistolam, ubi scriptum fuit, populum Ro. misisse ad eos hastam & caduceum, signa duo belli aut pacis; ex quis, utrum vellent, eligerent: quod elegissent, id unum ut esse missum existimarent. Karthaginienses responderunt, neutrum sese eligere: sed posse, qui attulissent, utrum mallent relinquere; quod reliquissent, id sibi pro lecto futurum. M. autem Varro non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicit; sed duas tesserulas; in quarum alterâ caducei, in alterâ hastæ simulachra fuerunt incisa.* Eubata Cyrenæus ad tuendam conjugii fidem, pictâ Laïdis imagine Cyrenen deportatâ, Laïdem ipsam frustratus est. quamobrem etiam reduci statuam posuit uxor. vide Ælianum var. hist. lib. x, cap. 2. Apelles vi tempestatis Alexandriam expulsus, regnante Ptolemæo, cùm quo ei non fuerat gratia in comitatu Alexandri, capitale periculum adiit, dum subornato fraude æmulorum plano regio invitatus ad cœnam Regis venit; indignantique Ptolemæo, & vocatores suos ostendenti, ut diceret à quo eorum invitatus esset, arrepto carbone exstincto è foculo, imaginem in pariete delineavit, agnoscente vultum plani Rege ex inchoato protinus. Plin. xxxv, 10. Imago Iulii Cæsaris cerâ expressa, ac viginti tribus immaniter inflictis vulneribus conspicua, populi Ro. animos ad ulciscendam cædem mirè inflammavit. Appianus lib. II de bello civili. τὰς εἰκόνας εἰώθαμεν ἀγαπᾶν τῶν ἐρωμένων, ὅταν αὐτοὺς μὴ δυνηθῶμεν ἰδεῖν. *soliti sumus amare imagines eorum quos diligimus, cum ipsos videre non possumus.* Dionys. sophista Antiochenus epist. I. vide quoque Æneam sophistam epist. 12. expressit hoc ipsum Plinius junior lib. II, epist. 7. *Amavi consummatissimum juvenem,* inquit, *tam ardenter, quàm nunc impatienter requiro. Erit ergò pergratum mihi effigiem ejus subinde intueri, subinde respicere, sub hac consistere, præter hanc commeare. Etenim si defunctorum imagines domi positæ dolorem nostrum levant, quantò magis eæ, quibus in celeberrimo loco non modò species & vultus illorum, sed honor etiam & gloria refertur?* quin etiam videntur prima harum artium initia ex hoc animi humani motu provenisse. vide quæ super hac de Syrophane Ægyptio referuntur à Fulgentio*. Virgo certè Corinthia, amore suadente, rudem dexteram tantarum artium primordiis ausa est applicare, umbramque amasii peregre profecturi ad lucernam lineis designare; mox, ut est mos hominum parvula initia pertinaci studio persequendi, pater virginis Dibutades figulus spatium lineis comprehensum exsculpens atque argillâ complens, typum fecit, eumque induravit igne, ex tam tenuibus initiis prima Picturæ & Plastices rudimenta exhibiturus:

* *lib. I Mytholog. s. unde Idolum dicatur.*

unde apparuit verissimum esse illud Cassiodori Variarum 1, 2, *mos est hominibus occasiones repentinas ad artes ducere.*

§. 7. Prisci quoque ævi hæc fuit non illaudata consuetudo, ut benè de sæculo suo meritos honore statuarum post mortem æternitati consecrarent: quumque defunctorum desiderium ferre non possent, suo pariter dolori quærebant remedium, & reliquos mortales humani generis bono natos splendore gloriæ ad parem virtutis curam exacuebant. *ita quum dignis fructus tribuitur, eandem viam capessentibus spes paratur.* Symmachus lib. 1, epist. 37. & lib. IX, epist. 102, *omnes sibi delatum decus judicant, quod dignus acceperit. Astrologiâ Berosus enituit; cui ob divinas prædictiones Athenienses publicè in gymnasio statuam inauratâ linguâ statuerunt.* Plin. nat. hist. VII, 37. Phædrus sub finem lib. II Fabularum,

Æsopo ingentem statuam posuere Attici,
Servulumque collocarunt æternâ in basi:
Patêre honoris scirent ut cuncti viam:
Nec generi tribui, sed virtuti gloriam.

Chabrias Atheniensis obnixo genu scuto, projectâ hastâ, impetum excipere hostium docuit. *hoc usque eo totâ Græciâ celebratum est, ut illo statu Chabrias statuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. ex quo factum est, ut postea Athletæ, cæterique artifices his statibus statuis ponendis uterentur, cùm victoriam essent adepti.* Æmil. Probus in Chabriâ. Refert Vell. Paterc. lib. I hist. cap. II, *magnum Alexandrum impetrasse à Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turmâ apud Granicum amnem ceciderant, expressâ similitudine figurarum, faceret statuas, & ipsius quoque iis interponeret.* idem quoque refert Arrianus lib. I de Expedit. Alexandri. *Legatorum*, inquit Livius lib. IV ab V. C. *qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicè in Rostris positæ sunt.* addit Florus, *quoniam ob remp. occubuerant.* vide Plinium nat. hist. XXXIV, 6. Statua Accii Navii auguris, qui cotem novaculâ discidit, ut effectum suæ professionis oculis Tarquinii regis subjiceret, fuit in gradibus ipsis ad lævam curiæ, quo in loco res acta est. cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant; *ut esset ad posteros miraculi ejus monumentum.* Livius lib. I ab V. C. Cùm Porsena rex ad Ianiculum venisset, prohibitus est virtute Coclitis Horatii, ne Tiberim transiret: solus universam Hetruscorum aciem, aliis interim sublicium rescindentibus pontem, sustinuit: ponte rupto, armatus in Tiberim desiluit; multisque superincidentibus telis, incolumis ad suos tranavit: *rem ausus, plus famæ habituram apud posteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit, statuâ in comitio positâ.* Livius lib. II ab V. C. ergo ita honoratâ virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitæ. etenim Clœlia inter plures

alias

alias virgines obſes Porſenæ data, cuſtodibus deceptis equum conſcendit, ducemque ſe reliquarum virginum agmini præbens, Tiberim tranavit. *Romani novam in fœminâ virtutem novo genere honoris, ſtatuâ equeſtri, donavere. in ſummâ Sacrâ viâ fuit poſita virgo inſidens equo.* Livius ibidem. Invenitur ſtatua decreta & Taraciæ Cajæ ſive Suffetiæ virgini Veſtali, ut poneretur ubi vellet: quod adjectum non minus honoris habet, quàm fœminæ eſſe decretam. meritum ejus, *Quod campum Tiberinum gratificata eſſet populo.* Plin. nat. hiſt. XXIV, 6. Miſcuit denario Triumvir Antonius ferrum. igitur ars facta, denarios probare: *tam jucundâ lege plebi, ut Gratidiano vicatim totas ſtatuas dicaverint.* Plin. XXXIII, 9. Actiones quoque ex ſubitâ impetuoſi animi commotione profectas, honore ſtatuarum dignas quandoque judicaverunt. *namque Semiramis Aſſyriorum regina, cùm ei circa cultum capitis ſui occupatæ nuntiatum eſſet Babylonem defeciſſe; alterâ parte crinium adhuc ſolutâ, protinus ad eam expugnandam cucurrit: nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem in poteſtatem ſuam redegit. quocirca ſtatua ejus Babylone poſita eſt illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit.* Valer. Max. lib. IX, cap. 3, exemplo ext. 6. *Artemiſia Rhodo captâ; tropæum in urbe Rhodo ſuæ victoriæ conſtituit, æneaſque duas ſtatuas fecit; unam, Rhodiorum civitatis; alteram, ſuæ imaginis: & illam figuravit Rhodiorum civitati ſtigmata imponentem. poſtea autem Rhodii religione impediti (quod nefas eſt tropæa dedicata removeri) circa eum locum ædificium ſtruxerunt, & id erectâ Grajâ ſtatione texerunt, ne quis poſſet adſpicere, & id Abaton vocitari juſſerunt.* Vitruvius lib. II, cap. 8. Ptolemæus denique rex vindictam ſumpturus de Arſinoë uxore, Dinochari operâ, teſte Auſonio in Moſellâ, uſus eſt,

Iuſſus ob inceſti qui quondam fœdus amoris
Arſinoën Pharii ſuſpendit in aëre templi.
Spirat enim tecti teſtudine Corus Achates,
Afflictamque trahit ferrato crine puellam.

vide quoque Plinium lib. XXXIV, cap. 14. nec non Suidam in Μαγνῆτις. Cedrenum denique ad undecimum annum Theodoſii Imp. *Præmia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt. Pauci adeò ingenio valent, ut non turpe honeſtumque, prout bene ac ſecus ceſſit, expetant fugiantve: cæteri, ubi laboris inertiæ, vigilantiæ ſomno, frugalitatis luxuriæ merces datur, eadem iſta, quibus alios artibus aſſecutos vident, conſectantur; qualeſque ſunt illi, tales eſſe & videri volunt, & dum volunt, fiunt.* Plin. Panegyr. *Non ſine ratione ſacra eſt magnarum virtutum memoria; & eſſe plures bonos juvat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat.* Seneca de Benef. lib. IV, cap. 30. *Quia ornamentis bonorum incitatur imitatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alieni; hinc factum eſt, ut ruſticis adhuc ſæculis optimi quique civium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. atque utinam nihil*

huic decori facilitas adulantium postea derogasset : quamvis paria non sint, quæ dispari arte quæruntur. Symmachus lib. x, epist. 25. *Effigies hominum non solebant exprimi, nisi aliquâ illustri causâ perpetuitatem merentium : primò sacrorum certaminum victoriâ, maximeque Olympiæ, ubi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat : eorum verò qui ter ibi superavissent, ex membris ipsorum similitudine expressâ, quas iconicas vocant. excepta deinde res est à toto orbe terrarum humanissimâ ambitione. & jam omnium municipiorum foris statuæ ornamentum esse cœpere, prorogarique memoria hominum, & honores legendi ævo basibus inscribi, ne in sepulchris tantùm legerentur. mox forum & in domibus privatis factum atque in atriis. honos clientum constituit sic colere patronos.* Plin. xxxiv, 4. in bibliothecis etiam ex auro argentove, aut saltem ex ære dicabantur illi, quorum immortales animæ in iisdem locis ibi loquebantur. *Asinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. An priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine instituere, non facilè dixerim.* Plin. xxxv, 2. vide quoque Plinium juniorem lib. iv, epist. 28. quamvis autem defunctorum tantùm imagines in publicis bibliothecis dicari mos esset, datum tamen hoc aliquando fuit reverentiæ litterarum, ut unius M. Varronis imago poneretur in bibliothecâ ab Asinio Pollione publicatâ. Plin. nat. hist. vii, 30. in privatis verò bibliothecis vivorum quoque imagines poni solere, docet nos Martialis in ipso statim initio libri Noni. apud majores denique *in atriis imagines erant, quæ spectarentur : non signa externorum artificum, nec æra, aut marmora : expressi cerâ vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quæ comitarentur gentilia funera ; semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Stemmata verò lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum. Aliæ foris & circa limina animorum ingentium imagines, affixis hostium spoliis, quæ nec emptori refringere liceret ; triumphabantque etiam dominis mutatis ipsæ domus ; & erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum.* Plin. xxxv, 2. *Sæpè audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere ; quum majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi. scilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere ; sed memoriâ rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere ; neque priùs sedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit.* Sallust. bello Iugurth. vide quoque Valer. Max. lib. v, cap. 8, ex. 3. Observandum tamen, quod non tantùm in atriis majorum imagines repositas habebant, sed frequenter etiam in annulis circumgestabant. vecors ille Lentulus, Catilinæ in conjuratione socius, avi sui imaginem annulo insculptam habuit : de quo sic Tullius orat. iii in L. Catilinam,

tilinam, *oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi, cognoſceret ne ſignum; annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam & cives ſuos; quæ quidem te à tanto ſcelere, etiam muta, revocare debuit.* & ſi fortè nobilia portenta, teterrimis ignaviæ ac nequitiæ ſordibus imbuta, ab avitarum imaginum ſplendore degenerarent, non patiebatur eos juſta propinquorum ſeveritas fulgentiſſimam familiæ gloriam ultra obfuſcare. Filio certè Scipionis Africani, præclaram patris ac patrui gloriam erubeſcendæ turpitudinis maculis polluenti, *propinqui è manu annulum, in quo caput Africani ſculptum erat, detraxerunt.* Valer. Max. lib. III, cap. 5, exemplo I.

§. 8. *Picturæ præcipua dignatio Romæ increvit (ut exiſtimo) à M. Valerio Maximo Meſſalâ, qui princeps tabulam picturæ prælii, quo Carthaginienſes & Hieronem in Siciliâ devicerat, propoſuit in latere Curiæ Hoſtiliæ, anno ab Vrbe conditâ quadringenteſimo nonageſimo.* Plin. XXXV, 4. *Clariorem eam artem Romæ fecit gloria ſcenæ. Habuit Scena ludis Claudii Pulchri magnam admirationem picturæ; quum ad tegularum ſimilitudinem corvi decepti imagine advolarent.* Plin. XXXV, 4. vide quoque Val. Max. lib. II, cap. 4, ex. 6. *Scena aut verſilis erat, aut ductilis. Verſilis tunc erat, cùm ſubito tota machinis quibuſdam convertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat. Ductilis tunc, cùm tractis tabulatis hac atque illac, ſpecies picturæ nudabatur interior.* Servius ad verſ. 24 lib. IV Georg. καταβλήματα, ὑφάσματα ἢ πίνακες ἦσαν, ἔχοντες γραφὰς τῇ χρείᾳ τῶν δραμάτων προσφόρους. *Catablemata, texturæ, aut tabulæ erant, ad fabularum dramaticarum uſum utiles.* Pollux lib. IV Onomaſt. cap. 9, & mox ibidem, τὸ ὑποσκήνιον κίοσι καὶ ἀγαλματίοις ἐκεκόσμητο πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένον, ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον. *Hypoſcenium columnis & imaginibus ornatum erat, ad Theatrum converſum, pulpito ſubjacens.* Heſychius quoque, Ἀναδείγματα, τὰ ἐν ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς εἴδωλα δεικνύμενα. *Anadigmata ſunt picturæ quæ in Tragicis ſcenis oſtenduntur.* Quæ hactenus de multiplici artium imitatricium uſu dicta ſunt, abundè ſufficere judicarem, niſi reliquæ eſſent quædam apud bonos ſcriptores paſſim obviæ minutiæ, quarum ipſa varietas oblectandis ac ſubinde quoque inſtruendis animis non inidonea videretur.

§. 9. Acu pingere veſtes *Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellati ſunt.* Plin. VIII, 48. quamquam Ægyptiis quoque gloriam hanc tribuit Lucanus lib. X*. verùm de his alibi uberius. Textilis picturæ meminit * *verſ.* 142.
Tullius in ipſo ſtatim initio libri quarti in Verrem. *nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuiſſe, quin quæſierit, inſpexerit.* Macrob. Saturnal. V, 17, *pictores fictoreſque, & qui figmentis liciorum contextas imitantur effigies.* Lucretius lib. II †, † *verſ.* 34.

Nec calidæ citiùs decedunt corpore febres,

Textilibus ſi in picturis, oſtroque rubenti
Iacteris, quàm ſi plebejâ in veſte cubandum eſt.

Valer. Maximus lib. IX, cap. I, exem. ext. 4. *Antiochi regis Syriæ exercitus* * verſ. 86. *tabernacula textilibus ſigillis adornara ſtatuit.* Ovid. VI Metam. * in Palladis & Arachnes certamine,

Quattuor in partes certamina quattuor addit,
Clara colore ſuo, brevibus diſtincta ſigillis.

exemplum textilis hujus picturæ quondam exhibuere Attalicæ veſtes, Babylonica texta, Iudaica vela, pepla, togæ pictæ. Attalicarum veſtium meminit Plin. VIII, 48. veſtibus aurum intexere *invenit Attalus rex*, inquit, *unde Attalicis nomen.* Silius tamen Italicus ſub finem libri XIV aulæa Attalica acu picta refert,

— *quæque Attalicis variata per artem*
Aulæis ſcribuntur acu —.

Babylonica texta. Plin. VIII, 48, *Babylon colores diverſos picturis intexere maximè celebravit, & nomen impoſuit.*

Iudaïca vela, nimiis monſtris notabilia. meminit horum Claud. lib. I † verſ. 355. in Eutropium †, —*jam frugibus aptum*

Æquor, & aſſuetum ſylvis delphina videbo;
Iam cochleis homines junctos, & quicquid inane
Nutrit Iudaicis quæ pingitur India velis.

Peplum Minervæ, quod Athenienſes in Panathenaïcis quinto quoque ‡ verſ. 29. anno circumferebant. vide Suidam in Πέπλος. Virgil. Ceiri ‡,

Ergò Palladiæ texuntur in ordine pugnæ;
Magna Giganteis ornantur pepla tropæis;
Horrida ſanguineo pinguntur prœlia cocco;
Additur auratâ dejectus cuſpide Typho,
Qui prius Oſſæis conſternens æthera ſaxis,
Æmathio celſum duplicabat vertice Olympum.
Tale Deæ velum ſolenni in tempore portant.

vide ſis Ioſ. Scaligerum in hæc verba.

Diademata Regum Ægyptiorum variegata fuerunt imaginibus aſpidum; mortifero ſæviſſimi animalis morſu gravem invictamque offenſi ſemel Regis potentiam adumbrante. Ælian. lib. VI de Animalib. cap. 38. Τῶν ὑπ' ἀσπίδος δηχθέντων οὐ μνημονεύεται οὐδεὶς ἐξάντης γεγονέναι τοῦ κακοῦ. ἔνθέν τοι καὶ τοὺς βασιλεῖς ἀκούω τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ τῶν διαδημάτων φορεῖν πεποικιλμένας ἀσπίδας, τῆς ἀρχῆς αἰνιττομένους τὸ ἀνίκητον ἐκ τῆς τοῦ ζώου μορφῆς. *Nemo unquam ab aſpide morſus evaſiſſe memoratur. Et audio quod iccirco reges Ægyptiorum pictas aſpides in diadematibus gerant, ex ejus beſtiæ forma regni firmitatem adumbrate ſignificantes.*

Chla-

Chlamydas militares, ſagulaque equeſtria picturata, nec non reliquam omnis generis armaturam auro argentoque inductam indulſit elegantiarum ſtudioſiſſimis Achæis princeps eorum Philopœmen, quò mentes popularium à frivolis luxuriæ apparatibus ad neceſſariam honeſtamque decoræ armaturæ curam traduceret: exiſtimans ſe hac ratione militaribus animis additurum alacritatem. neque eum ratio fefellit. ἡ γὰρ ὄψις αὕτη, inquit Plut. in Philopœmene, τὸ θάρσος αὔξουσα, καὶ παρακαλοῦσα τὴν ὁρμὴν, ἐποίει φιλοπαράβολον καὶ πρόθυμον ἐπὶ τοῖς κινδύνοις. ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις θεάμασι πολυτέλεια, τρυφὴν ἐπάγεται καὶ μαλακίαν ἐνδίδωσι τοῖς χρωμένοις, ὥσπερ ὑπὸ νυγμῶν καὶ γαργαλισμῶν τῆς αἰσθήσεως συνεπικλώσης τὴν διάνοιαν· ἡ δ' εἰς τὰ τοιαῦτα, ῥώννυσι καὶ μεγαλύνει τὸν θυμόν. ὥσπερ Ομηρος ἐποίησε τὸν Ἀχιλλέα, τῶν καινῶν ὅπλων παρατεθέντων ἐγγὺς ὑπὸ τῆς ὄψεως, οἷον ὀργῶντα καὶ φλεγόμενον πρὸς τὴν δι' αὐτῶν ἐνέργειαν. *Ipſa enim ſpecies animos incendebat eorum & alacritatem excitabat, unde periculorum contemptores & prompti ad ſubeunda diſcrimina evaſerant. Quippe profuſio aliis in rebus voluptatem producit, & animos enervat utentium, quaſi per ſtimulos & titillationes animum ſenſu infringente. contrà impenſa in hujuſmodi res corroborat eum extollitque. Sicut Achillem induxit Homerus novis armis prope ſub oculis poſitis, quaſi exultantem & ardentem, ut ea in opus educeret.*

Togæ pictæ. Iſidorus Originum lib. XIX. *Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hoſtibus palmas. Vocabatur & Toga picta, eò quod victorias cum palmis intextas haberet.* Sidonius Apollinaris *: * *in ipſo ſtatim initio Panegyrici Iulio Valerio Majorano dicti.*

— meritiſque laborum
Poſt palmam palmata venit —.

dicebatur etiam Triumphalis, quoniam eâ triumphantes utebantur. nam, ut rectè obſervavit Turnebus Adverſar. V, 9. Metellus à Valerio in veſte Palmatâ, à Salluſtio in Pictâ, à Plutarcho ἐν θριαμβικῇ convivia celebraſſe dicitur. frequenter quoque nominabatur Tunica Iovis, Ornatus Iovis, Exuviæ Iovis, teſte Servio ad verſ. 27 Eclogæ X. Iuvenal. Satyrâ X †, *In tunicâ Iovis —.* Livius lib. X ab v. c. in oratione P. Decii, † *verſ.* 38. *Qui Iovis opt. max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium aſcenderet.* Sueton. in Auguſto, cap. 94, de ſomnio Octavii, *videre viſus eſt filium mortali ſpecie ampliorem, cum fulmine & ſceptro, exuviiſque Iovis opt. max. ac radiatâ coronâ ſuper laureatum currum bis ſenis equis candore eximio trahentibus.* quod verò Triumphalis nomina hæc obtinuerit à ſimilitudine tunicæ Iovis, perſpicuum eſt ex eâ deſcriptione ornatus Iovis, quam habes apud Sidonium Apollinarem Carm. XV, quod eſt Epithalamion Polemio & Araneolæ dictum ‡, ‡ *verſ.* 126.

At parte ex aliâ textrino prima Minervæ
Palla Iovis rutilat —. inſpice locum, & intelliges Iovis ornatum

ornatum non fuisse ὁλοπόρφυρον, *plane purpureum*, sed varia ei emblemata, diversissimasque picturas fuisse intextas, unde ipsi purpuræ decor quidam accedebat. pari ratione Pausanias lib. v, ornatum Iovis Olympii describens, τῷ ἱματίῳ, inquit, ζώδιά τε καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ κρίνα ἐστὶν ἐμπεποιημένα. *tunicæ & animalcula, & ex floribus lilia sunt intexta.* ab hujus igitur Olympii Iovis ornatu exemplar variegatæ illius tunicæ, quâ Iovem ornabant, petiisse Romani viderentur, nisi eos constaret togam pictam, quemadmodum & pleraque alia magistratuum insignia, Hetruscis debere. Macrobius Saturnal. II, 6. *Tullius Hostilius Hosti filius, rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem lictoresque & togam pictam atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant; primus, ut Romæ haberentur, instituit.* Sallust. Catilin. *majores nostri insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt.*

§. 10. Portæ urbium & privatarum ædium januæ Minervæ olim picturâ conspicuæ erant, quemadmodum in ipso statim suburbiorum introitu Martem depingebant; innuentes Minervæ consilio prudentiaque intrà urbis mœnia ac privatos familiæ cujusque parietes cuncta administranda: Martis verò patrocinio indigere, quæ extra urbem erant. Scholiastes in Æschyli ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. Tzetzes ad versum 356 Lycophronis Cassandræ. quidam tamen pro arbitrio ac lubitu quidvis in ædium suarum januis depingebant. unde Auson. Epigramm. 25 notat vanitatem hominis obscurissima sordidæ originis initia antiquis Romuli ac Remi nominibus velantis,

Quidam superbus opibus & fastu tumens,
Tantumque verbis nobilis,
Spernit vigentis clara sæcli nomina,
Antiqua captans stemmata:
Martem, Remumque, & conditorem Romulum,
Primos parentes nuncupans.
Hos ille Serum veste contexi jubet,
Hos cœlat argento gravi;
Ceris inurens januarum limina,
Et atriorum pegmata.
Credo, quod illi nec pater certus fuit,
Et mater est verè lupa.

Canis ingens catenâ vinctus, non longè ab ostiarii cellâ, in pariete erat pictus, superque quadrata littera scriptum, CAVE. CAVE. CANEM. Arbiter Satyrico.

Palatium suum Theudelinda regina Langobardorum in Modiciâ condidit; qui locus supra Mediolanum duodecim millibus abest; atque in eo aliquid

aliquid & de Langobardorum geſtis depingi fecit. in quâ pictura maniſeſtè oſtenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tonderent; vel qualis illis veſtitus, qualiſve habitus fuerit. ſiquidem cervicem uſque ad occipitium radentes nudabant, capillos à facie uſque ad os demiſſos habentes, quos in utramque partem in frontis diſcrimine dividebant. Veſtimenta verò eis erant laxa & maximè linea, qualia Anglo-Saxones habere ſolent, ornata inſtitis latioribus, vario colore contextis. Calcei verò eis erant uſque ad ſummum pollicem penè aperti, & alternatim laqueis corrigiarum retenti. poſtea verò cœperunt hoſis uti, ſuper quas equitantes tubrugos birreos mittebant. ſed hoc de Romanorum conſuetudine traxerunt. Paulus Diaconus de geſtis Langobard. lib. IV, cap. 23. in pluribus tabernis muſtelarum ac murium pugna depicta viſebatur. vide Phædrum fabulâ LXIV.

Nullus ſine Genio locus eſt, inquit Servius ad verſum 85. lib. V Æn. *qui per anguem plerumque oſtenditur. Perſius, Pinge duos angues: pueri, ſacer eſt locus, extrà Mejite* ——. Perſii locus, quem citat Servius, eſt Saty. I *, ad quem locum Cornutus, *Mos erat ut tabernarii, cupientes terrere pueros, ne mingerent per ſtationum ſuarum angulos, pingerent ſupra duos angues: deinde interdicerent micturientibus, oſtendentes religionem loci, per quod deſignat ſacrum.* * verſ. 113.

In thermarum quoque calidiſſima parte M. Agrippa marmoribus incluſerat parvas tabellas. Plin. XXXV, 4. de peculiaribus denique portarum, domorum, thermarum, & ſtabulorum Geniis agit Prudent. lib. II contra Symmac.

Quamquam cur Genium Romæ mihi fingitis unum?
Quum portis, domibus, thermis, ſtabulis ſoleatis
Adſignare ſuos Genios; perque omnia membra
Vrbis, perque locos Geniorum millia multa
Fingere, ne propria vacet angulus unus ab umbra.

Iuvenalis Satyrâ VIII †, —*jurat* † verſ. 157.

Solam Eponam, & facies olida ad præſepia pictas.

recreati à morbo, in tabulâ depictum habebant Æſculapium, ut gratâ memoriâ ſalutaris numinis cultum proſequerentur. Libanius Declamat. XXXIX.

Naufragorum & cauſas agentium tabellas alibi attigimus.

Tutela navis committebatur certo alicui Deo in puppe depicto. Virgil. X Æneïd. --- *aurato fulgebat Apolline puppis.*

Valer. Flaccus lib. VIII Argonaut. ‡ ‡ verſ. 292.

Puppe procul ſumma vigilis poſt terga magiſtri,
Hæſerat auratæ genibus Medea Minervæ.

Pictores ea quæ mittebantur hoſpitibus, picturis imitantes, xenia appellaverunt.

Vitruvius lib. VI Architect. cap. 10. Philostratus Iconum lib. II pictam Xeniorum tabellam eleganter describit.

Monumenta mortuorum pigmentis quibusdam solebant exornare. Suidas in γραφεύς. Monumenta verò martyrum, in ipso passionis loco erecta, totam plerumque crudelis lanienæ speciem depictam præferebant. vide Prudentium Peristeph. in Passione Cassiani martyris; quem, cùm ludimagister esset, discipuli sui stilorum acuminibus, tyranno cogente, confoderunt. vide quoque eundem ibidem in passione Hippolyti martyris. nec non Paulum Diaconum lib. IV de gestis Langobardorum, cap. 17.

De topiario opere ac diagraphice Plinii verba alibi attulimus.

Mæandrum, genus picturæ, dictum à similitudine flexus amnis, qui appellatur Mæandrus. Festus. picturæ quoque in lacunaribus propterea dicuntur μαίανδροι, *mæandri.* atque inde est *mæandratus.* Varro ταφῇ μενίππου apud Nonium Marcellum in Mæander, *Mihi facies mæandrata & vermiculata, atque adeò cingens orbem terræ.* vide quoque Servium ad illud V Æneïd.

Victori chlamydem auratam, quam plurima circùm
Purpura mæandro duplici Melibæa cucurrit.

Cupressus trahitur etiam in picturas, opere historiali: venatus, classesve, & imagines rerum tenui folio, brevique, & virente supervestiens. Plin. XVI, 33.

Pavimenta apud Græcos originem habent elaborata arte, picturæ ratione, donec lithostrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Sosus, qui Pergami stravit quem vocant asaroton œcon; quoniam purgamenta cœnæ in pavimento, quæque everri solent veluti relicta fecerat parvis è testiculis, tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, & aquam umbra capitis infuscans, abripiente alia escam. Ludentes videres in canthari labro. Apricantur aliæ, scabentes sese. Plin. XXXVI, 25. *Lacedæmone excisum lateritiis parietibus opus tectorium propter excellentiam picturæ ligneis formis inclusum, Romam deportavere in Ædilitate, ad comitium exornandum, Muræna & Varro. quod opus cùm per se mirum esset, translatum tamen magis mirabantur.* Plin. XXXV, 14.

* vers. 157. Tentoria picta. Claudianus lib. I de laudib. Stilic. *

--- *hic picta Saces, fucataque Medus,*
Hic gemmata niger tentoria fixerat Indus.

† vers. 11. Picti fasti. Ovid. lib. I Fast. †

‡ vers. 15. Picti cothurni. Ovid. Amorum lib. II, Eleg. 18 ‡. & rursus Amorum
* vers. 31. lib. III, Eleg. I *.

Murrhina picta. Martial. XIII, 107.

Testudinem pingebant. Seneca de Benef. VII, 9.

Vitrum picturæ accommodatissimum est. Plin. XXXVI, 26. *argentum*

tingit

tingit & Ægyptus, ut in vaſis Anubim ſuum ſpectet. pingitque, non cælat argentum. Tranſit inde materia & ad triumphales ſtatuas; mirumque, creſcit pretium fulgoris excœcati. vide Plinium XXXIII, 9.

Scuta pingebant. Servius ad illud Virgilii ſub finem VII Æneïd. --- *picti ſcuta Labici. picti ſcuta*, inquit, *id eſt in bello frequenter probati. nam apud majores virorum fortium picta erant ſcuta: è contra inertium & tyronum pura erant. unde eſt illud, Parmaque inglorius albâ, id eſt, non pictâ:* Vegetius lib. II de Re milit. cap. 18. *ne milites aliquando in tumultu prœlii à ſuis contubernalibus aberrarent, diverſis cohortibus diverſa in ſcutis ſigna pingebant, quæ ipſi nominant δείγματα, ſicut etiam nunc moris eſt fieri: præterea in adverſo ſcuto uniuſcujuſque militis litteris erat nomen adſcriptum, addito ex quâ cohorte, quave centuriâ.*

Imaginarii, vel imaginiferi, inter principalium militum nomina appellantur, qui Imperatorum imagines portant. Veget. lib. II de Re milit. cap. 7. Primis quoque Imperatorum Chriſtianorum temporibus teſte Aur. Prudentio lib. I contra Symmachum,

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat, ardebat ſummis crux addita criſtis.

Regum purpuras, & ardentes diadematum gemmas, patibuli ſalutaris pictura condecorat. D. Hieronymus lib. II epiſt. famil. 15.

Statuas denique ipſas quandoque pingebant. non minio tantùm pingentes, ut eſt apud Plin. XXXIII, 7. aut bitumine tingentes, ut eſt apud eundem XXXIV, 4; ſed uſitatos picturis colores ad earum etiam ornatum adhibentes. Pauſanias certè lib. IX, Creuſide, quod Theſpienſium navale erat, ſignum Liberi patris fuiſſe affirmat picturâ illuminatum, ἄγαλμα Διονύσου, γύψου πεποιημένον, καὶ ἐπικεκοσμημένον γραφῇ. *ſignum Bacchi gypſo fabricatum, & pictura illuminatum.* Ægyptii quoque in conviviis circumferunt in loculo mortuum è ligno factum, ſed picturâ atque opere verum mortuum quam maximè referentem, νεκρὸν ἐν σορῷ ξύλινον πεποιημένον, μεμιγμένον ἐς τὰ μάλιστα καὶ γραφῇ καὶ ἔργῳ. *Mortuum in loculo è ligno factum, quam maxime vero pictura atque opere variegatum.* Herodot. lib. II. vide quoque eundem ibidem, ubi deſcribit ſepeliendi morem prorſus mirabilem, Ægyptiis olim uſitatum. quemadmodum & lib. III, non abſimilem Æthiopum morem deſcribit. Statuarum tamen nullis colorum pigmentis imbutarum frequentior apud antiquos erat uſus; tanquam quæ non ſolùm intra privatos parietes, ſed etiam ſub dio perdurarent, & veros exactiſſimæ artis ductus colorum fuco minimè celarent. Tranſeo itaque ad frequentiſſimum Statuarum uſum.

§. II. Sentio quidem quas res, quantaque earum commoda, quo am-

bitu orationis amplectar; ſed cùm multa & magna breviter dicenda ſint de clariſſimis præſtantiſſimæ artis monumentis, ſermo infinitis rebus circumfuſus ad propoſiti noſtri rationem accommodabitur: non enim omnia accuratè nobis deſcribenda, ſed recordanda ſumimus.

Ægis. Virgil. VIII Æneïd. de Cyclopibus in officinâ Vulcani operi intentis:

Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquammis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.

ad quem locum Servius, *Ægis propriè eſt munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum ſi in pectore numinis fuerit, Ægis vocatur: ſi in pectore hominis, ſicut in antiquis Imperatorum ſtatuis videmus, lorica dicitur. Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic eſt omnis prudentia, quæ confundit alios, & imperitos ac ſaxeos comprobat.* Martialis lib. VII, Epigr. I.

Ἀγοραῖος ἑρμῆς, Mercurius forenſis æneus, juxta pœcilen, litteris undiquaque circumſcriptis, teſte Luciano in Iove Tragœdo. vide quoque Pauſaniam in Achaïcis. Ariſtophanes Equitibus. Νὴ τὸν ἑρμῆν τὸν ἀγοραῖον, *per Mercurium forenſem.* ad quæ verba Scholiaſtes, ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ἵδρυται ἑρμοῦ ἀγοραίου ἄγαλμα. *In medio fori poſitum eſt ſignum Mercurii forenſis.*

Agyieus vel Agylleus, villanus Apollo: quia in villis & vicis ejus ſtatuæ erant. Comment. vetus in Horat. lib. IV Carm. ode 6. Macrob. Saturn. I,9. Stephanus de Vrbib. in Ἀγυιά. Heſychius. Suidas. Harpocration.

Antefixa, quæ ex opere figulino tectis adfiguntur ſub ſtillicidio. Feſtus. ad quem locum vide Ioſ. Scaligerum.

Ἀντήλιοι θεοὶ, οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. Ἀντήλιος, ὁ ἀντικρὺ ἡλίου ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός. *Antelii, ſive ſoli obverſi dii qui ante portas collocati ſunt.* Ἀντήλιος *Soli oppoſitum altare aut Deus.* Heſychius.

Aries, teſtudo, muſculus, & plures aliæ id genus machinæ bellicæ ab animalium variâ ſimilitudine olim nomen ſortitæ, antiquis paſſim ſcriptoribus memorantur.

Βασκάνια. Pollux Onomaſt. lib. VII, cap. 24. πρὸ τῶν καμίνων τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾷν ἢ ἐπιπλάττειν, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ. ἐκαλεῖτο δὲ βασκάνια. *Fabris mos erat ante caminos ridicula quædam ſuſpendere, aut illinere ad invidiæ averſionem; quæ Baſcania appellabantur.* diſcimus quoque ex Euſtath. ad verſ. 455 Odyſſ. P, juxta quoſvis olim caminos collocatos fuiſſe Vulcanos fictiles, velut δαίμονας quoſdam ἐπιστάτας, *deos præſides.* Bullâ aureâ utebantur

tur patricii. Aſconius Pedianus in III contra Verrem orat. *ſimul cum prætexta etiam bulla ſuſpendi in collo infantibus ingenuis ſolet aurea, libertinis ſcortea.* cæterum aureæ huic bullæ cordis figuram addebant, ut ex Macrobio lib. I Saturnal. cap. 6 diſcimus. *nonnulli credunt ingenuis pueris attributum,* inquit, *ut cordis figuram in bullâ ante pectus annecterent; quam inſpicientes, ita demum ſe homines cogitarent, ſi corde præſtarent. togamque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur.* vide locum.

Canes aurei atque argentei circa veſtibulum regiæ Alcinoi utrimque quaſi excubabant. Homerus Odyſſ. H *. * *verſ.* 91.

Charila. Χαρίλας παιδικὸν εἴδωλον. *Charila pueri ſimulacrum.* Plut. κεφ. ἑλλην. κεφ. §. 12. ubi quæritur Τίς ἡ παρὰ Δελφοῖς χαρίλα; *Quis apud Delphos Charila.*

Cicadas aureas geſtabant olim Athenienſes in capillorum cincinnis, teſte Thucyd. lib. I, ad quem locum Schol. vet. ἐφόρουν τέττιγας, διὰ τὸ μουσικὸν, ἢ διὰ τὸ αὐτόχθονες εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ζῶον γηγενές. *Portabant cicadas, quia animal eſt Muſicum, & quia indigenæ ſint. Quippe animal hoc è terra naſcitur.* priſcos quoque Ionas, Athenienſium colonos, id ipſum quoque factitaſſe, idem Thucyd. ibidem auctor eſt. Samiis denique hanc ipſam conſuetudinem cicadas capillis inſerendi uſurpatam olim fuiſſe, diſcimus ex Aſii verſibus apud Athenæum lib. XII, cap. 6.

Citeria appellabatur effigies quædam arguta & loquax, ridiculi gratiâ, quæ in pompâ vehi ſolita eſt. Feſtus.

Conviviorum hilaritatem maximi quondam duces Deorum epitrapeziorum ſimulachris adhibitis celebrabant: non tantùm ut convivium ac ſacra menſæ reverenter habenda eſſe monerent; verùm etiam ut non minus oculos animumque gratiſſimo ſpectaculo, quàm corpus exquiſitiſſimis cupediis paſcerent ac ſatiarent, utque multiplices epularum libentias gratiaſque utilibus delectabilibuſque ſermonibus inde tractis veluti condirent. hunc morem tangit Arnob. lib. II adv. gentes, *ſacras facitis menſas, ſalinarum appoſitu, & ſimulachris Deorum.* illuſtre hujus rei exemplum habes apud Statium lib. IV Sylv. ibi enim Herculem epitrapezium inter alia multa antiquitatis monumenta, quæ penes Vindicem erant, ſummis effert laudibus.

Hæc inter caſtæ Genius Tutelaque menſæ
Amphitryoniades, multo mea cepit amore
Pectora, nec longo ſatiavit lumina viſu:
Tantus honos operi; firmoſque incluſa per artus
Majeſtas: Deus ille, Deus: ſeſeque videndum
Indulſit Lyſippe tibi, parvuſque videri

 Senti-

Sentirique ingens; & cùm mirabilis intra
Stet mensura pedem, tamen exclamare libebit,
(Si visus per membra feras) Hoc pectore pressus
Vastator Nemees; hæc exitiale ferebant
Robur, & Argoos frangebant brachia remos.
Hoc spatio tam magna brevi mendacia formæ.
Quis modus in dextrâ, quanta experientia docti
Artificis curis, pariter gestamina mensæ
Fingere, & ingentes animo versare Colossos?

inspice sis ipsum Statium, & ex eo disces eundem hunc Herculem Lysippi Alexandro magno, Hannibali, ac Syllæ quoque, velut omnium expeditionum socium, in deliciis præcipuè fuisse. quod ipsum quoque testatur Martialis lib. IX, Epigr. 44. quem vide.

Cubilia virorum salutatoria simulachris noctium consciis conspicua erant. Plin. XV, 11. Cubiculares imagines, Sueton. in Augusto, cap. 7, ad quem locum vide Casaubonum.

Currum Darii regis Deorum simulachra ex auro argentoque expressa utrimque decorabant; distinguebant intervenientes gemmæ jugum; ex quo eminebant duo aurea simulachra cubitalia, quorum alterum * in alterum belli gerebat effigiem. inter hæc auream aquilam pinnas extendenti similem sacraverant. Q. Curtius lib. III, cap. 3.

* *Ita Curtii edit. vett. sed placet emendatio Ios. Scaligeri,* Quorum alterum Nini, alterum Beli gerebat effigiem.

Delphinos quinis millibus sestertiis in libras emptos C. Gracchus habuit. Plin. XXXIII, 11. ubi intellige elegantissimum aliquod vasorum argenteorum genus in formam delphinorum fabricatum. δελφινίδος τραπέζης, *delphinidis mensæ*, meminit Lucianus in Lexiphane. Δελφὶν, σιδηροῦν κατασκεύασμα ἢ μολύβδινον, εἰς δελφῖνα ἐσχηματισμένον· τοῦτο δὲ ἐκ τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ ἠφίεσαν εἰς τὰς τῶν πολεμίων, καὶ κατεδύον τὸ· δελφινοφόρος τὲ ἡ ναῦς. *Delphin. Ferreum instrumentum, vel plumbeum, quod ad Delphinis piscis similitudinem est factum. Hoc autem ex mali antennis in hostium naves impetuosè dimittebant, & eas demergebant. Et navis Delphinos hujusmodi ferens* Δελφινοφόρος *vocabatur.* Suidas. vetus Scholiastes in Equites Aristophanis. Thucydides lib. VII meminit navium delphinos ferentium, ubi vide Scholiasten. in hydraulicis machinis etiam Delphinos æreos adhibet Vitruvius lib. X, cap. 12.

Dracones apud Indos equitum turmis erant loco vexilli. vide Suidam in Ἰνδοί. Scytharum quoque non absimile vexillum describit idem in Σημεῖα Σκυθικά. utrobique sanè per quàm eleganter ac fusè istiusmodi Draconum formam rationemque tradit. antiquiores olim Romani solas noverant Aquilas, donec posteriorum Impp. ævo in earum locum successere dracones. Augustinus lib. II de doctrinâ Christianâ, cap. 2: *vexilla draco-*

draconesque militares per oculos insinuant voluntatem ducum. vide quoque Greg. Nazianz. orat. III. Ammianus Marcellinus lib. XVI, ubi describit Constantii Imp. Romam ingressuri pompam triumphalem, *alios purpureis subtegminibus*, inquit, *texti circumdedere dracones, hastarum aureis gemmatisque summitatibus illigati, hiatu vasto perflatiles, & ideò velut irâ perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.* Aurel. Prudentius Peristeph. hymno in Hemiterium & Cheledonium martyres Calagurritanos,

Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat,
Cæsaris vexilla linquunt, eligunt signum Crucis:
Proque ventosis Draconum quos gerebant palliis,
Præferunt insigne lignum, quod Draconem subdidit.

Ἑκαταῖα, τὰ πρὸ τῶν θυρῶν Ἑκάτης ἀγάλματα· τινὲς δὲ τὰ ἐν τριόδοις. *Hecatæa, signa pro foribus Hecates. aut secundum alios in triviis.* Hesychius. unde etiam ἐνοδία ἡ θεὸς καλεῖται, *compitalis Dea nuncupatur.* Artemid. Oneirocrit. lib. II, cap. 42. Hecate sive Diana triformis in triviis colebatur, Ovid. I Fastor. * Eustathius ad versum 206 Iliad. Α. Pausanias in Corinthiacis. quamobrem autem triformis fingatur Diana, docet Cleomedes lib. II, cap. 5. * vers. 141.

Ἑρμῆς στροφαῖος, ὁ παρὰ ταῖς θύραις ἱδρυμένος· ἀπὸ τῆς στροφαῖς τῆς θύρας. *Mercurius versatilis, qui juxta fores consistit, à conversione januæ.* Etymolog. magnum. vide quoque Hesychium in Ἀνδοκίδου ἑρμῆς, & in Ἑρμῆς στροφαῖος. Harpocration in Πρὸς τῇ πυλίδι ἑρμῆς.

Ἑρμῖνες, οἱ τῆς κλίνης πόδες. *Hermines lecti pedes.* Suidas. Ἑρμὶς, ὁ κλινόπους· ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς ἔγλυφον ἀγάλματα Ἑρμοῦ, ὡς ἐφόρου ὕπνου καὶ ὀνείρων. *Hermis, lecti pes. quoniam in ipsis sculpebant signa Mercurii, tanquam præsidis somni & somniorum.* Etymolog. magnum. Hesychius in Ἕρμινα. vide quoque Didymum ad versum 198 Odyss. Ψ.

Εὔμνοστος, ἀγαλμάτιον εὐτελὲς ἐν τοῖς μύλωσιν, ὃ δοκεῖ ἐφορᾶν, *Eumnostus, sigillum exiguum in pistrinis quod videtur inspicere.* vide Hesychium.

Galeis diversarum ferarum immania rictibus ora ad hostium terrorem addita fuisse, passim apud auctores invenias. longum esset insistere exemplis. Facetum interim in armaturâ Mirmillonum, quod in eorum galeis imago piscis inerat: unde etiam, Retiario pugnanti adversus Mirmillonem, cantabatur: *Non te peto: piscem peto. Quid me fugis Galle?* Festus in Retiario pugnanti, &c.

Γέρων ἐκαλεῖτο τὸ ἐργαλεῖον καθ' οὗ ἔκλωθον ἐξαρτῶντες τὰ στυππεῖα· ἦν δὲ ἐκ ξύλου πεποιημένον κιόνιον, χεῖρας Ἑρμοῦ τετραγώνου ἔχων, ᾧ γέροντος ἐπῆν πρόσωπον, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα. *Seneculus vocabatur instrumentem cui stuppas circumvolvunt suspendentes. Erat autem factum ex ligno columnari, manus Mercurii tetragoni habens,*

habens, cui senis facies inerat, unde & nomen sumpsit. Pollux Onomast. VII, 16.

Gymnasiis præsidebant Mercurius, Hercules, Theseus; atque ideò statuas eorum in Gymnasiis passim consecrabant. vide Pausaniam in Messeniacis, Ciceronem lib. I ad Att. epist. 5, 6, 7, 8. consule denique Didymum ad versum 198 Odyss. Ψ. & Servium ad versum 141 libri Octavi Æneïd.

Hermæ. Arnobius lib. VI adv. gentes, *quis est qui ignoret Athenienses illos Hermas Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos?*

Ipsullices, bracteæ in virilem muliebremque speciem expressæ. Festus suo loco, & in Subsiles. vide Ios. Scaligerum.

Irminsul effigies erat armati toto corpore, quam Saxones divinis olim honoribus prosequebantur. Conr. Abbas Vrsperg. ad annum DCCCCXIV. vide quoque Bataviam Hadr. Iunii, cap. XVI.

Καλιαὶ, νοσσιαὶ ἐκ ξύλων καὶ ξύλινα τινὰ περιέχοντα ἀγάλματα εἰδώλων. *Nidi è ligillis ac festucis, ac cellulæ ligneæ quibus simulachra continentur.* Hesychius.

Κάναθρα καλοῦσιν εἴδωλα γρυπῶν ξύλινα καὶ τραγελάφων, ἐν οἷς κομίζουσι τὰς παῖδας ἐν ταῖς πομπαῖς. *Canathra appellant, gryphorum & tragelaphorum lignea simulachra, quibus puellas in pompa transferunt.* Plutarchus in Agesilao. vide quoque Hesychium.

Κίνναβος, τὸ εἴδωλον πρὸς ὃ οἱ πλάσται καὶ οἱ ζωγράφοι βλέποντες, διατίθενται πλάττοντες καὶ γράφοντες. *Cinnabus, simulachrum & exemplar in quod intuentes fictores & pictores suum opus delineant fingentes & pingentes.* Suidas & Apostolius parœmiographus in Απ' ἀκροφυσίων.

Lampades in usum nocturni luminis præferebant simulachra aurea ar-
* vers. 24. genteave in juvenilem speciem efformata. Lucretius lib. II *,

Si non aurea sunt juvenum simulachra per ædes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur. vide quoque Ho-
† vers. 100. merum Odyss. H †. & Athenæum lib. IV Deipnosoph. cap. 2.

Leones lapidei mortuorum tumulis imponebantur. Photius in excerptis ex lib. II Ptolemæi Hephæstionis Novæ ad variam eruditionem historiæ tradit Herculem, devorato à Nemæo leone digito, novem duntaxat digitos habuisse. quamobrem etiam leonem lapideum Lacedæmone tumulo digiti impositum fuisse, in signum Herculei roboris: unde mos inolevit in reliquorum quoque sepulchris lapideos leones statuendi. apud Langobardos quoque posterioribus sæculis tale quid factitatum. si quis enim in aliquam partem, aut in bello, aut quomodocunque exstinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulchra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset,
ubi

ubi illorum dilectus obîsset: scilicet, ut sciri posset, in quam partem is qui defunctus fuerat quiesceret. Paulus Diaconus lib.v de gestis Langobard. cap.34. Sæpè tamen vetustiores clarorum virorum monumenta decorabant imagine aliquâ mores eorum ac studia referente. Sardanapali certè busto prope ipsa Anchiali mœnia sito, superstabat ipsius Sardanapali plaudentium more manus collidentis statua, cum hac inscriptione, *Sardanapalus Anacyndaraxæ filius Anchialum & Tarsum uno die condidit, tu verò, hospes, ede, bibe, lude; quum cæteræ res humanæ tanti non sint.* plausum significans, quem manus collisæ faciunt. Arrianus lib. II de Expedit. Alexandri magni. Suidas in Σαρδανάπαλος. Corinthii quoque Diogenis Cynici tumulo superimposuere canem ex Pario marmore. Laërtius lib. VII in Diogene. Archimedis sepulchro sphæram cum cylindro imposuere Syracusani. quâ de re vide Tullium lib. v Tuscul. quæst. *prior Africanus Q. Ennii statuam sepulchro suo imponi, clarumque illud nomen, imò verò spolium ex tertiâ orbis parte raptum, in cinere supremo cum poëtæ titulo legi jussit.* Plinius lib. VII nat. hist. cap. 30.

Locis sacris Deorum suorum simulachra statuebant ethnici, ut Christianis profanatorum jam locorum venerationem excuterent. *ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis, simulachrum Iovis; in crucis rupe, statua ex marmore Veneris à gentibus posita colebatur; existimantibus persecutionis autoribus, quod tollerent nobis fidem Resurrectionis & Crucis, si loca sancta per Idola polluissent.* D. Hieronymus lib. II epist. famil. 14. Orosius quoque lib. VII, cap. 5, *Caligula omnes Iudæorum sacras ædes*, inquit, *atque imprimis antiquum illud in Hierosolymis sacrarium profanari sacrificiis gentilium, ac repleri statuis simulachrisque imperavit, seque ibi ut Deum coli præcepit.* fecerat hoc ante Caligulam Antiochus, quâ de re vide lib. II Machab. cap. 6. quemadmodum & Suidam in Βδέλυγμα ἐρημώσεως.

Manducus, effigies in pompâ antiquorum inter cæteras ridiculas formidolosasque ire solebat, magnis malis, ac latè dehiscens, & ingentem dentibus sonitum faciens. Festus.

Μάνης ἀνδριάς, *Manes statua*, vide Suidam in Κοττα6ίζειν.

Marsyas minister Liberi patris per civitates in foro positus, libertatis indicium est: qui erectâ manu testatur nihil urbi deesse. Servius ad versum 58 libri IV Æneïd. quemadmodum & ad versum 20 libri III Æneid. Civitates, inquit, apud majores aut stipendiariæ erant, aut fœderatæ, aut liberæ. sed in liberis civitatibus simulachrum Marsyæ erat, qui in tutelâ Liberi patris est, cui sacrificabant causâ libertatis.

Νευρόσπαστα. vide Lucianum de Syriâ Deâ, Herodotum in Euterpe.

* vers. 82. Horatius lib. II, Satyrâ 7 *,

Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.

Aristoteles de Mundo, *οἱ νευροσπάσται μίαν μήρινθον ἐπισπασάμενοι, ποιοῦσι καὶ αὐχένα κινεῖσθαι, καὶ χεῖρα τοῦ ζώου, καὶ ὦμον, καὶ ὀφθαλμόν, ἔστι δὲ ὅτε πάντα τὰ μέρη, μετά τινος εὐρυθμίας.* quem locum sic transtulit Apulejus, *qui in ligneolis hominum figuris gestus movent, quando filum membri, quod agitari solet, traxerit; torquebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad ministerium præsto erunt, nec invenustè totus videbitur vivere.* Apud Xenophontem etiam in Symposio circulatores & præstigiatores hujusmodi *νευροσπάστοις* vulgi admirationem captant, atque ita pecuniâ emungunt imperitiores. refert itaque Xenophon, quendam ex hoc hominum genere à Socrate interrogatum *ἐπὶ τινι μέγα φρονοίη, ob quam causam se efferret,* respondisse, *ἐπὶ τοῖς ἄφροσιν. ὅτι γὰρ τὰ ἐμὰ νευρόσπαστα θεώμενοι, τρέφουσί με. propter homines stultos. nam illi quod spectent imagunculas meas, quæ fidiculis tentæ moventur, me alunt.*

Oppidorum captorum argenteæ atque eburneæ imagines inter pompam triumphalem circumferebantur. Ovid. II de Ponto, Eleg. I.

Protinus argento veros imitantia muros
Barbara cum victis oppida lata viris.

Idem III de Ponto, Eleg. 4.

Oppida turritis cingantur eburnea muris;
Fictaque res vero more putetur agi.
Squallidus immittat fractâ sub arundine crines
Rhenus, & infectas sanguine notet aquas.

mos hic locum dedit facetissimo joco, quem refert Quintilianus orat. instit. lib. VI, cap. 3. *Chrysippus, cùm in triumpho Cæsaris eborea oppida essent translata, & post dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit.*

Oraculum quercuum Dodonæarum harmonico æris tinnitu, à statuâ moto, nobilitatur. vide Suidam in Δωδωναῖον χαλκεῖον, & in Δωδώνη.

Oscilla. Virgilius lib. II Georg.

Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex altâ suspendunt mollia pinu. ad quem locum videndus Servius. Festus in Oscillum. Hyginus fabulâ 130. Macrob. lib. I Saturnal. sub finem capitis undecimi. Ausonius in epistolâ Centoni nuptiali præfixâ. *Ludicrum quod Græci στομάτιον vocavere, Oscilla sunt: ad summum quatuordecim figuras Geometricas habent. sunt enim æquilatera; vel triquetra; extentis lineis; aut rectis angulis, vel obliquis; isoscele, vel isopleura; orthogonia quoque, vel scalena. Harum vertibularum variis coagmentis simulantur species*

mille

mille formarum : elephantus bellua, aut aper bestia : anser volans, & mirmillo in armis subsidens; venator, & latrans canis; quin & turris, & cantharus, & alia hujusmodi innumerabilium figurarum, quæ alius alio scientius variegant. sed peritorum concinnatio, miraculum est; imperitorum junctura, ridiculum. vide Ios. Scaligerum Ausonianarum lectionum lib. 11, cap. 25.

Palæstras athletarum imaginibus & ceromata sua exornabant. Plin. XXXV, 2.

Παλλάδια ἐν ταῖς πρώραις τῶν τριήρων ἦν ἀγάλματά τινα ξύλινα τῇ Ἀθηνᾷ καθιδρυμένα· ὧν ἐπεμελοῦντο μέλλοντες πλεῖν. *Palladia in triremium proris sunt lignea simulachra Minervæ collocata, quorum curam gerebant navigaturi.* vetus Scholiastes in Acharnenses Aristophanis. Suidas in Παλλαδίων.

Pataïci Phœnicum effigiem hominis Pygmæi exprimebant, atque eos Phœnices in triremium suarum proris circumferre solebant. Herodotus Thaliâ. Suidas in Παταϊκοὶ θεοί. Hesychius in Παταϊκὸς, & in Ευφράδης. vide locum.

Penates. vide Servium ad versum 12 libri Tertii Æneïd. quemadmodum & ad versum 148 ejusdem libri. Cornutus in Persii Satyram Quintam, *Gabino habitu cinctuque*, inquit, *Dii Penates formabantur, obvoluti togâ supra humerum sinistrum, dextro nudo.*

Portis urbium adstabant statuæ. *Ambracia ante portas statuit duas virileis species aheneas.* Varro lib. IV de L.L. Cedrenus etiam testatur, Edessæ ante publicam urbis portam in sublimiore loco consecratam olim fuisse statuam, quam ingressuri urbem adorare solebant.

Προσωπεῖον παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὠνομάζετό τι χαλκοῦν ἀγγεῖον, ἐχίνῳ παραπλήσιον, περὶ τὸ στόμα ἔχον πρόσωπα λεόντων ἢ καὶ βοῶν· ἀφ' ὧν καὶ ὠνόμαστο. *προσωπεῖον apud Atticos vas quodpiam erat æneum echino simile, circa os facies leonum boumque habens, à quibus & nomen accepit.* Pollux lib. 11, cap. 4. Hesychio est πολέμου ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἔχων ἐπὶ τοῖς χείλεσι πρόσωπα, ἐν ᾧ τὰ ἱερὰ ἔπεμπον. *bellicum vas æneum habens in labris imagines quasdam, quo sacra mitterent.* atque inde est quod Polluci lib. IV, cap. 18, σκευοποιὸς dicitur ὁ προσωποποιός, *qui ad apparatum histrionium personas sive larvas efficit.* & rursus lib. 11, ἡ νέα κωμῳδία καὶ προσωποποιὸν εἴρηκεν, ὃν ἡ ἀρχαία σκευοποιὸν ἐκάλει, *nova comœdia prosopopæum dixit, quem Sceuopæum vetus vocabat.*

Satyrica signa tutelæ hortorum adhibebantur. Plinius lib. XIX, cap. 4. de Lampsaceno sive Hellespontiaco Deo in hortis passim consecrato, notius est quàm ut referatur.

Sceptro Babyloniorum singuli utebantur, atque in ejus summitate aut malum, aut rosa, aut lilium, aut aquila, aut aliud aliquod insigne semper visebatur. de quo sic Herodotus lib. 1, σφρηγῖδα δ' ἕκαστος ἔχει, καὶ σκῆπτρον,

χειροποίητον· ἐπ᾽ ἑκάστῳ δὲ σκήπτρῳ ἔπεστι πεποιημένον ἢ μῆλον, ἢ ῥόδον, ἢ κρίνον, ἢ αἰετὸς, ἢ ἄλλό τι. ἄνευ γὰρ ἐπισήμου οὔ σφι νόμος ἐστὶ ἔχειν σκῆπτρον. *annulum signatorium singuli gestant & sceptrum affabrefactum, cui superstat aut malum, aut rosa, aut lilium, aut aquila, aut aliud quippiam. Nam absque insigni gestare sceptrum ipsis nefas est.*

Sistrum. τῇ ἁψῖδι τοῦ σείστρου κατὰ κορυφὴν ἐντορεύουσιν αἴλουρον ἀνθρώπου πρόσωπον ἔχοντα· κάτω δὲ ὑπὸ τὰ σειόμενα, πῆ μὲν Ἴσιδος, πῆ δὲ Νέφθυος πρόσωπον. *Curvamini sistri autem in vertice insigunt felem humanâ facie : imæ parti, qua quatiuntur, aliquando Isidis, interdum Nephthyos faciem.* Plutarchus de Iside & Osiride.

Σκελετὸς in locupletiorum Ægyptiorum conviviis circumlatus erat mortui cubitalis aut quandoque etiam bicubitalis imago è ligno. Herodotus Euterpe. ejus haud alius erat usus, quàm Larvæ istius argenteæ, de quâ in Satyrico suo Arbiter; *potantibus nobis,*inquit, *& accuratissimè lautitias mirantibus, larvam argenteam attulit servus, sic aptam, ut articuli ejus vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm super mensam semel iterumque abjecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adjecit,*

Heu, heu nos miseros, quàm totus homuncio nil est!
Sic erimus cuncti postquam nos auferet Orcus.

vide quoque Plutarchum in Symposio septem sapientum. nec non Tzetzem Chiliad. III, hist. 92. aliquando tamen Ægyptii non sceleton aliquod ligneum, sed ipsa verorum mortuorum cadavera condita atque exsiccata convivio adhibebant; quemadmodum legere est apud Lucianum de Luctu.

Sphinges. Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἱδρύονται, ὡς αἰνιγματώδους τοῦ περὶ θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος. τάχα δὲ καὶ ὅτι φιλεῖν τε δεῖ καὶ φοβεῖσθαι τὸ θεῖον· ἀγαπᾶν μὲν, ὡς προσηνὲς καὶ εὐμενὲς τοῖς ὁσίοις· δεδιέναι δὲ, ὡς ἀπαραιτήτως δίκαιον τοῖς ἀνοσίοις. θηρίου γὰρ ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡ σφὶγξ αἰνίσσεται τὴν εἰκόνα. *Ægyptii ante templa ponunt Sphingas, quia doctrina, quæ de Deo, ænigmatica est & obscura. Fortè autem quod Deum oporteat amare & timere : amare quidem, ut sanctis benignum ac propitium : timere autem, ut qui sit impiis justus inexorabiliter. Feræ enim simul & hominis imaginem Sphinx significat.* Clemens Alexandrinus Stromat. lib. v. Plutarchus de Iside & Osiride. Strabo lib. XVII Geograph.

Stabulum Eponæ simulachris adornabant. *respicio pilæ mediæ*, inquit Apulejus lib. III Metam. *quæ stabuli trabes sustinebat, in ipso ferè meditullio Eponæ Deæ simulachrum residens ædiculæ, quod accuratè corollis roseis, & quidem recentibus, fuerat ornatum.*

Tabernaculum Alexandri magni statuæ sustinere solitæ traduntur. Plin. XXXIV, 8.

Ver-

Vertumnus multiformis positus in multis locis civitatis. & ferè in omnibus municipiis Italiæ consecrabantur simulachra ambigui vultus, qui pro habitus diversitate in diversas facies Deorum vertebantur. Acron in Horat. lib. II, Sat. 7.

Veritatis simulachrum in gemmâ exsculptum sacerdotes Ægyptiorum de collo pendens gestabant, *ἄγαλμα τῆς ἀληθείας, simulachrum veritatis.* vide Ælianum var. hist. XIV, 34. vide quoque Diod. Siculum lib. I, pag. 45, & 68. confer cum historiâ sacrâ. Plinius quoque lib. XXXIII, cap. 3, *Harpocrationem, statuasque Ægyptiorum numinum, in digitis viri quoque portare incipiunt.* ex quibus loquendi modis manifestum est, sculpturam ac cælaturam cum statuariâ plurimùm distare: quemadmodum enim gemmis incisæ imagines *statuæ* hic per translationem dicuntur, ita passim apud scriptores æneæ, eburneæ, argenteæ figuræ alteri cuipiam materiæ impressæ, *signa* generali nomine dici solent. Virgil. V Æneïd.

— hoc munus habebis Cratera impressum signis —.

Statius III Sylv. in Hercule Surrentino *, * vers. 38.

— signis crescit torus asper eburnis.

quin etiam præstantissimi quique significes cælasse deprehenduntur. *Phidias Amazonum prælium cælavit intumescente ambitu parmæ.* Plin. XXXVI, 5. & mox, *Scopas, Bryaxis, Timotheus, & Leochares pariter cælavere Mausoleum.* mensam quoque ex ebore & auro fecit Colotes, de quâ vide Pausaniam I Eliac. valvas quoque ex ebore atque auro magnifice cælatas describit Virgil. III Georg. † † vers. 26.

In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini.

scribit Zozimus lib. V Stiliconem in magnâ pecuniæ inopiâ mandasse, ut fores Capitolii, quæ magno pondere auri obductæ erant, laminis iis spoliarentur; quibus detractis, apparuit scriptura quæ sub ipsis antea laminis delituerat, INFELICI REGI SERVANTVR. eas autem laminas egregiâ cælaturâ fuisse notabiles discas ex Claudiani Paneg. in VI Cons. Honorii ‡, *— juvat intrà tecta Tonantis* ‡ vers. 44.

Cernere Tarpejâ pendentes rupe Gigantes,
Cælatasque fores —. cæterùm omissâ eâ, quæ in ædibus sacris erat, cælaturâ, ad varium in aliis rebus cælaturæ usum transibo.

§. 12. Baltheus cælatus. Ovid. IX Metam. * * vers. 189.

Thermodontiaco cælatus baltheus auro.

Capuli militum ebore etiam fastidito, cælantur argento; vaginæ, batillis; balthei, laminis crepitant. Plin. XXXIII, 12. Theseo eburnea capuli cælatura saluti fuit. Ovid. VII Metam. † Macedonum regi Philippo Pausaniæ capu- † vers. 423.

 lus,

lus, quadrigæ cælaturâ insignis, fatalis fuit. Val. Max. l. I, c. 8, ex. ext. 9.

Carrucas ex argento cælare invenimus. Plin. XXXIII, 11.

Crystallis quibusdam est *capillamentum rimæ simile; hoc artifices cælaturâ occultant.* Plin. XXXVII, 2.

* vers. 89. Cunæ segmentatæ. Iuvenal. Satyrâ VI *,

Esseda cælata, Propert. II, 1. *Esseda cælatis siste Britanna jugis.*

Figulina vasa cælata. Plutarchus in apophth. regum & impp. Κότυς φύσει ὀξὺς ὢν εἰς ὀργήν, καὶ πικρὸς τῶν ἁμαρτανόντων ἐν ταῖς διακονίαις κολαστής, σκεύη ποτὲ κεράμεα κομίσαντος ξένου εὔθραυστα καὶ λεπτά, πιθανῶς δὲ καὶ περιττῶς εἰργασμένα γλυφαῖς τισι καὶ τορείαις, τῷ μὲν ξένῳ ἔδωκε δῶρα, τὰ δὲ σκεύη πάντα συνέτριψεν, ὅπως (εἶπε) μὴ δι᾽ ὀργὴν πικρότερον κολάζω τοὺς συντρίβοντας. *Cotys, cum natura iracundus esset, acerbeque in ministrorum delicta animadvertens, cum hospes quidam ei fictilia vasa attulisset, tenuia ac fragilia admodum, alioquin eleganter ac subtiliter sculpturis cælaturisque adornata: hunc quidem donis affecit, sed vasa ista omnia confregit, quod vereri se diceret, ne ministros ea si confringerent sævius puniret.* Martial. lib. IV, Epigr. 46.

Parcæ cistula non capax olivæ,
Et crasso figuli polita cælo.

Galeæ æneæ cælatæ opere Corinthio. Cicero lib. IV in Verrem. Cas-
† vers. 103. sidis cælatæ meminit Iuvenalis Sat. XI †.

Hydriæ grandes cælatæ opere Corinthio. Cicero lib. IV in Verrem.

Lesbium, genus vasis cælati à Lesbis inventum. Festus.

Panis cælaturæ. Plin. XIX, 4.

Putealia sigillata. Cicero lib. I ad Atticum, epist. 8.

Scutis, qualibus apud Trojam pugnatum est, continebantur imagines, unde & nomen habuere Clypeorum; non, ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit, à cluendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in scuto cujusque, qui fuerit usus illo. Pœni ex auro factitavere & clypeos & imagines, secumque in castris tulere. Certè captis eis talem Asdrubalis invenit Q. Marcius, Scipionum in Hispaniâ ultor: isque clypeus supra fores Capitolinæ ædis usque ad incendium primum fuit. Plin. XXXV, 4. Clypeum Achillis à Vulcano mirâ arte cælatum describit Homerus I-
‡ vers. 474, & seqq. liad. Σ ‡. Alcibiades, ut semper aliàs, ita maximè in bello cùm præesset exercitui, pulcher videri studuit; itaque scutum ex ebore & auro confectum habuit, & in eo Cupidinis fulmen amplexantis insigne, Athenæus lib. XII Deipnosoph. cap. 9. vide quoque Plutarchum in Alcibiade.
* vers. 187. Ovid. V Metamorph. *

At Nileus, qui se genitum septemplice Nilo
Ementitus erat; clypeo quoque flumina septem
Argento partim, partim cælaverat auro.

Silius

Silius Italicus lib. XIV *, * vers. 212

Ductor Grosphus erat, cujus cælata gerebat
Taurum parma trucem, pœnæ monumenta vetustæ.

Statius IX Thebaïd. † describit clypeum Crenæi cælato opere insignem. vide locum. † vers. 333.

Vehicula decem, multo auro argentoque cælata prosequebantur agmen Darii. Q. Curtius lib. III, cap. 3.

Vitrum aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Plin. XXXVI, 26. Achilles Tatius lib. II de amoribus Clitophontis & Leucippes, κρατῆρα παρέθηκεν μετὰ τὸν Γλαύκου τοῦ Χίου δεύτερον· ὑάλου μέν τι πᾶν ἔργον ὀρωρυγμένης· κύκλῳ δὲ αὐτὸν ἄμπελοι περιέστεφον ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ κρατῆρος πεφυτευμέναι, οἱ βότρυες πάντῃ περικρεμάμενοι, ὄμφαξ μὲν αὐτῶν ἕκαστος ὅσον ἦν κενὸς ὁ κρατήρ. ἐὰν δὲ ἐγχέῃς οἶνον, κατὰ μικρὸν ὁ βότρυς ὑποπερκάζεται, καὶ σταφυλὴν τὴν ὄμφακα ποιεῖ. Διόνυσός τε ἐντετύπωται τῶν βοτρύων, ἵνα τὴν ἄμπελον γεωργῇ. *A Glauci Chii cratere alterum poculum adhibuit. E cœlato id vitro erat, ejusque oram vites in eo ipso natæ coronabant: à quibus racemi passim pendebant, sicco omnes poculo acerbi: immisso autem vino paulatim rubentes & maturi: inter racemos vero Dionysius effictus erat ut vitem coleret.*

§. 13. Pecunia hîc minimè prætereunda est. quæ Iuvenali Satyrâ XIV ‡, rectè dicitur *Concisum argentum in titulos faciesque minutas.* & quem- ‡ vers. 291.
admodum ex ipsâ antiquiorum numismatum monetâ curiosi harum rerum elegantiora sæcula à rudioribus facilè dignoscunt; ita inter omnia accuratioris monetæ genera in maximâ semper æstimatione fuere Cyziceni stateres. Κυζικηνοὶ στατῆρες διεβεβόηντο οὗτοι ὡς εὖ κεχαραγμένοι· πρόσωπον δὲ ἦν γυναικεῖον ὁ τύπος· ἐπὶ δὲ θατέρου προτομὴ λέοντος. *Cyziceni stateres. Hi celebres fuerunt ut bene excusi. Typus autem eorum erat muliebris facies, in altera vero parte erat leonis anterior pars.* Suidas. vide quoque Hesychium, quemadmodum & Zenobium & Diogenianum paræmiographos in Κυζικηνοὶ στατῆρες.

§. 14. Annulos signatorios Hebræorum vetustissimis in usu fuisse, perspicitur ex eo annulo, quem Thamar à Iudâ pignori acceperat. Genes. XXXVIII. huc etiam refer gemmas illas in pectorali sacerdotis, quibus lapidarii artifices ex præscripto Domini sigilli sculpturis insculpserant nomina filiorum Israël, Exod. XXXVIII, 11. apud Græcos nonnisi serò videntur adhibiti; videturque serior eorum usus provenisse, aut ex ignorantiâ scalpendi gemmas, aut ex nimiâ earum reverentiâ. Ignorantiam videtur arguere, quod ne quidem ferro, ære, argento, auro signasse eos legamus: quin contrà testis est Hesychius vetustiores ante inventionem annulorum

lorum signatoriorum ligno à vermibus corroso signasse. vide Hesychium in Θριπόβρωτος. Tzetzes quoque ad versum 508 Cassandræ Lycophronis, πρὶν εὑρεθῆναι τὰς σφραγῖδας, οἱ παλαιοὶ ἐσφράγιζον ξύλοις ὑπὸ θριπῶν βεβρωμένοις, διὰ τὸ αὐτὰ πολυκέντητα εἶναι. *antequam invenirentur annuli signatorii, veteres signabant lignis à vermibus corrosis, quod essent multis punctis distincta.* imò ne suâ quidem ætate majorem partem gentium hominumque, qui sub imperio Romano degebant, ullos omnino annulos habuisse affirmat Plin. XXXIII, 1. ubi & hoc addit, *Non signat Oriens aut Ægyptus etiam nunc, litteris contenta solis.* Reverentiæ gemmis quondam exhibitæ meminit Plinius in procemio libri Trigesimi septimi, *Vt nihil instituto operi desit*, inquit, *gemmæ supersunt, & in arctum coacta rerum naturæ majestas; multis nullâ sui parte mirabilior. tantum tribuunt varietati, coloribus, materiæ, decori, violari etiam signis gemmas nefas ducentes.* & mox cap. V ejusdem libri, de smaragdis loquens, *iidem plerumque concavi, ut visum colligant. quapropter decreto hominum iis parcitur, scalpi vetitis.* Herodotus tamen Thaliâ tradit, nobilem illam Polycratis Samii gemmam signatoriam smaragdum fuisse à Theodoro Samio scalptum, contrà quàm Plinius lib. XXXVII, cap. I. de quo plura, adspirante Deo opt. max. dicemus in Catalogo artificum.

CAPVT IX.

HOnor artibus olim exhibitus. *Honos alit artes, omnesque trahimur ad studia gloriâ; jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur.* Cicero circa initium lib. I Tusc. quæst. *Gloriâ industria alitur.* Sallust. II de Rep. ordinandâ. τῷ γὰρ ὄντι φύσις αὕτη, ὡς ἔοικεν, ἀσκεῖσθαι μὲν τὸ τιμώμενον, ἀμελεῖσθαι δὲ τὸ ἀτιμαζόμενον. *naturale enim est, eam quæ magni fit, artem exerceri frequenter; quæ contra res contemptui habeatur, eam aspernari omnes.* Themist. orat. II. Adeò præmium omnia spectant, ut Pictura quoque, quamquam plurimùm habeat in se voluptatis, maximè tamen præsenti fructu laudis opinionisque ducatur. *nam quid sibi voluit C. Fabius nobilissimus civis? qui cùm in æde Salutis, quam C. Iunius Bubulcus dedicaverat, parietes pinxisset, nomen his suum inscripsit. Id enim demùm ornamenti familiæ consulatibus, & sacerdotiis, & triumphis celeberrimæ deerat. videlicet Phidiæ secutus exemplum, qui clypeo Minervæ effigiem suam inclusit; quâ convulsâ, tota operis colligatio solveretur.* Valer. Max. lib. VIII, cap. 14, ex. 6. *Pendemus ex laude, atque hanc laboris nostri ducimus summam.* Quint. IV, 2. in hujus rei exemplum Sauron atque Batrachon præterire minimè debemus, *qui fecere templa Octaviæ porticibus inclusa; natione ipsi Lacones. quidam & opibus præpotentes fuisse eos putant, ac suâ impensâ construxisse, inscriptionem sperantes. quâ negatâ, hoc tamen alio loco & modo*

modo usurpasse. sunt certè etiamnum in columnarum spiris inscalpta nominum eorum argumento Rana atque Lacerta. Plin. xxxvi, 5. pulchrè itaque Plutarchus in ipso statim initio libri Secundi de virtute aut fortunâ Alexandri, demonstrat regis magni temporibus maximum fuisse artificum proventum, non ob aliud, quàm quod viderent præclara ingenia paratam sibi fore tanti judicis æquam æstimationem. appositè quoque Plin. lib. xxxv, cap. 1. *Pictura, ars quondam nobilis, tunc cùm expeteretur à regibus populisque.*

§. 2. Intelligentissimos certè artis fuisse priscorum sæculorum magnates, ex eo quo artifices prosequebantur amore, facilè percipias. nam ut rectè Sidon. Apollinaris lib. v, epist. 10, *naturali vitio fixum est radicatumque pectoribus humanis, ut qui non intelligunt artes, non mirentur artifices.* Vitruvius quoque in procemio libri Tertii, *Propter ignorantiam artis virtutes obscurantur.* Artifici clamore plausuque opus est, & velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis artificibus obtingebant, quum plures viri nobiles officinas eorum nunquam non coartarent: quod quantum ardorem ingeniis, quas artificibus faces admovisse putamus? Demetrius ille poliorcetes, bellatorum acerrimus, Protogenem picturæ Ialysi intentum videre non dubitavit; *relictisque victoriæ suæ votis, inter arma & murorum ictus spectavit artificem.* Plin. xxxv, 10. Alexander quoque magnus frequenter in officinam Apellis ventitabat; quamquam ei honorem clariore præbuerit exemplo. *namque cùm dilectam sibi ex pallacis suis præcipue nomine Campaspen nudam pingi ob admirationem formæ & ab Apelle jussisset, eumque tum pari captum amore sensisset, dono eam dedit. magnus animo, major imperio sui; nec minor hoc facto, quàm victoria aliqua; quippe se vicit; nec torum tantùm suum, sed etiam affectum donavit artifici, ne dilectæ quidem respectu motus; ut, quæ modò regis fuisset, modò pictoris esset.* Plin. xxxv, 10. ex eo quoque quem artibus hisce honorem idem Rex habuit, processit *quòd imaginem suam, quo certior posteris proderetur, noluit à multis artificibus vulgo contaminari; sed edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere assimilaret ære, colore, cælamine; quin solus eam Polycletus ære duceret, solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles cælamine duceret. Præter hos tres, multò nobilissimos in suis artificiis, si quis uspiam reperiretur alius sanctissimæ imagini regis manus admolitus, haud secùs in eum quàm in sacrilegum vindicaturus. Eo igitur omnium metu factum, solus Alexander ut ubique imaginum summus esset: utque omnibus statuis, & tabulis, & toreumatis idem vigor acerrimi bellatoris, idem ingenium maximi honoris, eadem forma viridis juventæ, eadem gratia relicinæ frontis cerneretur.* Apulejus in Floridis.

§. 3. Insana denique tabularum statuarumque pretia, quid aliud quam venerationem artibus olim præstitam produnt? Apelles certè, cum pinxisset Alexandrum magnum fulmen tenentem, in templo Ephesiæ Dianæ,

viginti talentis auri; manupretium ejus tabulæ in nummo aureo mensurâ accepit, non numero. Plin. xxxv, 10. In confesso est Bularchi pictoris tabulam à Candaule rege Lydiæ repensam auro. tanta jam dignatio picturæ erat. Plin. xxxv, 8. L. Mummius, cùm in prædâ vendendâ rex Attalus vi Mil. sestertium emisset Aristidis tabulam, pretium miratus, suspicatusque aliquid in eâ virtutis, quod ipse nesciret, revocavit tabulam, Attalo multum querente. Plin. xxxv, 4. Aristides Thebanus pinxit prælium cum Persis, centum homines eâ tabulâ complexus, pactusque in singulos minas decem à tyranno Eleatensium Mnasone. Valuit in arte tantùm, ut Attalus rex unam tabulam ejus Centum talentis emisse tradatur. Plin. xxxv, 10. Polycletus Diadymenum fecit molliter juvenem, centum talentis nobilitatum. Plin. xxxiv, 8. Arcesilao plastæ à Lucullo H-S. LX signum Felicitatis locatum, cui mors utriusque inviderit. Plin. xxxv, 12. & mox, Octavio equiti Romano cratera facere volenti, exemplar è gypso factum talento. Asclepiodoro Mnason tyrannus pro duodecim Diis dedit in singulos mnas trecentas; idemque Theomnestro in singulos heroas mnas centenas. Plin. xxxv, 10. Cydiæ tabulam Argonautas H-S. XLIIII Hortensius orator mercatus est, eique ædem fecit in Tusculano suo. Plin. xxxv, 11. Timomachus Byzantius Cæsaris dictatoris ætate Ajacem ei pinxit & Medeam, ab eo in Veneris Genetricis æde positas, octoginta talentis venumdatas. Plin. xxxv, 11. In mentione statuarum est & una non prætereunda, licet autoris incerti, juxta Rostra, Herculis tunicati Eleo habitu Romæ, torvâ facie, sentienteque suprema in tunicâ. in hac tres tituli: L. Luculli imperatoris de manubiis: alter, pupillum Luculli filium ex S. C. dedicasse: tertius, T. Septimium Sabinum Ædilem curulem ex privato in publicum restituisse. Tot certaminum tantæque dignationis simulachrum id fuit, Plin. xxxiv, 8. M. Agrippa, vir rusticitati propior quàm deliciis, mercatus est à Cyzicenis duas tabulas Ajacis & Veneris H-S. XII M. Plin. xxxv, 4. Tiberius Cæsar amavit Archigallum Parrhasii, atque, ut autor est Decius Eculeo, LX sestertiis æstimatam, cubiculo suo inclusit. Plin. xxx, 10. Ajunt Cois pro Veneris anadyomenes picturâ de tributi imperati summâ remissa fuisse C talenta. Strabo lib. XIV Geogr. Nicomedes rex voluit à Gnidiis Praxitelicam Venerem mercari, totum æs civitatis alienum, quod erat ingens, dissoluturum se promittens. omnia perpeti maluere. nec immeritò: illo enim signo Praxiteles nobilitavit Gnidum. Plin. xxxvi, 5. Lysippus fecit distringentem, quem M. Agrippa ante thermas suas dicavit, mirè gratum Tiberio principi; qui non quivit sibi temperare in eo, quamquam imperiosus sui inter initia principatus, transtulitque in cubiculum,

culum, alio ibi ſigno ſubſtituto: cùm quidem tanta populi Ro. contumacia fuit, ut magnis theatri clamoribus reponi apoxyomenon flagitaverit: princepſque, quamquam adamatum, repoſuerit. Plin. xxxiv. 8. refer huc etiam illa Tullii verba ex lib. iv accuſat. in C. Verrem, *Quid arbitramini Rheginos mereri velle, ut ab eis marmorea Venus illa ne auferatur? quid Tarentinos, ut ne Europam in tauro ſedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cætera. quid Theſpienſeis, ut Cupidinis ſignum, propter quod unum viſuntur Theſpiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Epheſios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Ialyſum? quid Athenienſeis, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære Myronis buculam?* Ætas noſtra vidit in Capitolio, priuſquàm id noviſſimè conflagravit à Vitellianis incenſum, in cellâ Iunonis canem ex ære vulvas ſuum lambentem: cujus eximium miraculum & indiſcreta veri ſimilitudo non eo ſolum intelligitur, quod ibi dicatus fuerat; verum & novâ ſatiſdatione: nam ſumma nulla par videbatur: capite tutelarios cavere pro eo inſtituti publici fuit. Plin. xxxiv, 7. Olympum & Pana, Chironemque cum Achille in Septis, quæſtio eſt qui fecerint; præſertim cùm capitali ſatiſdatione fama judicet dignos. Plinius xxxvi, 5. Exemplum denique Cleſidis injuriâ Stratonices reginæ nobilitati, minimè hic prætereundum. nullo enim honore exceptus ab eâ, pinxit volutantem cum piſcatore, quem reginam amare ſermo erat; eamque tabulam in portu Epheſi propoſuit; ipſe velis raptus eſt. Regina tolli vetuit, utriuſque ſimilitudine mirè expreſſâ. atque ita quem artifici negaverat honorem, arti in ſe contumelioſiſſimæ habuit. Plin. xxxv, 11.

§. 4. Ex omnibus hiſce exemplis liquet, quanto olim ſtudio reges urbeſque præclara ingenia foverint: neque id immeritò: nullorum enim æquè intererat ne diſcrimen omne virtutis ignaviæque periret. quinetiam ipſis quoque artificibus profuit cultus ille, quem mortalium celſiſſimi artibus exhibebant: adeò jam nihil ampliùs humile atque abjectum de ſuis artibus ſentientes, tanti eas arbitrabantur eſſe, quanti eas ab orbis terrarum moderatoribus fieri videbant; animoſque hac opinione imbutos, extemplò quoque intrabat ſtupendus raræ magnanimitatis amor. *Polygnotus pinxit Athenis porticum, quæ Pœcile vocatur, gratuito; cùm partem ejus Mycon mercede pingeret: unde major huic autoritas: ſiquidem Amphictyones, quod eſt publicum Græciæ conſilium, hoſpitia ei gratuita decrevere.* Plin. xxxv, 9. & mox, *Zeuxis donare opera ſua inſtituit, quod ea nullo ſatis digno pretio permutari poſſe diceret; ſicuti Alcmenam Agrigentinis, Pana Archelao.* Nicias quoque, teſte Plin. xxxv, 11. *Necyian vendere noluit Attalo regi talentis ſexaginta; potiuſque patriæ ſuæ donavit, abundans opibus.* prudenter omnes. noluerunt ele-

vare tantæ artis autoritatem. quandoquidem *pleraque hoc ipso possunt videri vilia, quod pretium habent.* Quint.XII,7.

§. 5. Artium adhæc tam impensè ab omnibus honoratarum consideratione, ipsi quoque artifices ad majorem artibus hisce honorem habendum accendebantur : nam tantæ ac tam latè patentis artis verecundiâ eos tenente, *non parietes excolebant dominis tantùm, nec domos uno in loco mansuras, quæ ex incendiis rapi non possent. Casulâ Protogenes contentus erat in hortulo suo. nulla in Apellis tectorio pictura erat. nondum libebat parietes totos pingere. omnis eorum ars urbibus excubabat. pictorque res communis terrarum erat*, Plin. XXXV, 10. *Exstat certè M. Agrippæ oratio magnifica & maximo civium digna, de tabulis omnibus signisque publicandis : quod fieri satius fuisset, quàm in villarum exilia pelli.* Plin.XXXV,4. nevè speratâ fortè gloriâ exciderent *pingendi fingendique conditores inscripserunt absoluta opera, & illa quoque quæ mirando non satiamur, pendenti titulo : ut, Apelles faciebat, aut Polycletus : tanquam inchoatâ semper arte & imperfectâ, ut contra judiciorum varietates superesset artifici regressus ad veniam, velut emendaturo quidquid desideraretur, si non esset interceptus. Quare plenum verecundiæ illud est, quod omnia opera tanquam novissima inscripsere, & tanquam singulis fato adempti. Tria non amplius, ut opinor, absolutè traduntur inscripta; Apelles fecit; quæ suis locis reddam : quo apparuit summam artis securitatem autori placuisse; & ob id magnâ invidiâ fuere omnia ea.* Plinius in præfatione ardui operis. quod autem cura gloriæ tam anxiæ benè cesserit iis, docet idem Plinius XXXV,11. *illud verò per quàm rarum ac memoriâ dignum,* inquit, *etiam suprema opera artificum imperfectasque tabulas, sicut Irim Aristidis, Tyndaridas Nicomachi, Medeam Timomachi, & Venerem Apellis, in majori admiratione esse, quàm perfecta. Quippe in iis lineamenta reliqua, ipsæque cogitationes artificum spectantur : atque in lenocinio commendationis dolor est : manus, cùm id agerent, exstinctæ desiderantur.* ad quæ postrema senioris Plinii verba mirè facit hîc junioris Plinii locus lib.V, epist.5. *mihi videtur acerba semper,* inquit, *& immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. nam qui voluptatibus dediti, quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt : qui verò posteros cogitant, & memoriam sui operibus extendunt, his nulla mors non repentina est, ut quæ semper inchoatum aliquid abrumpat.* Illud interim hîc in transitu minimè prætereundum, quòd cùm perennaturæ spem gloriæ summis olim artificibus calcar subdidisse contendimus, de solidâ veraque gloriâ id volumus intelligi, minimè verò de caducâ falsaque ejus umbrâ, quam aviditate mirâ captare solent artifices vanæ tantùm ostentationi inservientes. etenim dum præproperè nimis ad finem gloriæ laudisque tendunt, omnes pingendi artes, perversâ quadam ambitione ducti, statim aperire satagunt, ornatum omnem frivolo imprimis ac scenico more confestim exponere gestiunt,

& quic-

& quicquid uſpiam nitidum, jucundum, elaboratum, velut inſtitores quidam artis intuendum atque oculis penè pertrectandum exhibere ſtudent: nam eventum ad ſuam ipſorum, non ad artis gloriam referunt. *Sed tam contumelioſos in ſe, invicem ars ridet.* Quint. x, 7. dumque videri volunt imperitis periti, peritis imperiti videntur. *τὸ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν, τοῖς σοφοῖς ἐστιν ἀπαρέσκειν, multis placere, eſt ſapientibus diſplicere.* Plut. de Educat. liberorum.

§. 6. Duravit artificibus generoſus veræ laudis amor, quàm diu regibus populiſque artium reverentia manſit: at poſtquam pecuniæ amor eam ex animis hominum ejecit, defecerunt & ipſi artifices. notavit illud elegantiſſimus Arbiter, *Cœpi prudentiorem conſulere ætates tabularum,* inquit, *& quædam argumenta mihi obſcura, ſimulque cauſam deſidiæ præſentis excutere, cùm pulcherrimæ artes periſſent, inter quas Pictura ne minimum quidem ſui veſtigium reliquiſſet. Tum ille. Pecuniæ, inquit, cupiditas hæc tropica inſtituit. priſcis enim temporibus, cùm adhuc nuda virtus placeret, vigebant artes ingenuæ, ſummumque certamen inter homines erat, ne quid profuturum ſæculis diu lateret. Verùm, ut ad plaſtas convertar, Lyſippum, ſtatuæ unius lineamentis inhærentem, inopia exſtinxit; & Myron, qui penè hominum animas ferarumque ære comprehenderat, non invenit hæredem. At nos vino ſcortiſque demerſi, ne paratas quidem artes audemus cognoſcere. ſed accuſatores antiquitatis, vitia tantùm docemus & diſcimus. Noli ergò mirari; ſi Pictura defecit, cùm omnibus Diis hominibuſque formoſior videatur maſſa auri, quàm quidquid Apelles Phidiaſve, Græculi delirantes, fecerunt.* vide quoque Plinium lib. XIV in Procemio. quemadmodum & Dionyſ. Longinum περὶ ὕψους, § ultimâ.

§. 7. Poſtquam igitur ſummi viri, qui præſidio artibus eſſe debuerant, ſola gaudia in poſſidendo ponere cœperunt, peſſum quoque iere vitæ pretia; omneſque à maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, fœdamque ſubiere ſervitutem; artificibus paſſim libidini atque avaritiæ, cùm gloriæ ampliùs non poſſent, inſervientibus: quumque eorum operâ nemo uteretur, otii ſolatium libidine quærentes, libidinis autem ſumptus avaritiâ ſupplentes, qualeſcunque vividæ indolis reliquias duplici hac vitiorum peſte penitùs exſtinguebant. *nihil eſt tam mortiferum ingeniis, quàm luxuria.* Seneca in procemio libri primi Controverſiarum. *quod ſi agrorum nimia cura, & ſollicitior rei familiaris diligentia, & venandi nimia voluptas, & dati ſpectaculis dies, multum ſtudiis auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunque alteri datur) quid putamus facturas cupiditatem, avaritiam, pœnitentiam? quarum impotentiſſimæ cogitationes, ſomnos etiam ipſos, & illa per quietem viſa perturbant. Quis inter hæc bonis artibus locus? non hercle magis, quàm frugibus in terrâ ſentibus ac rubis occupatâ.* Quint. XII, 1. ἐπιθυμία πλούτου ταπεινοὺς ποιεῖ.

ποιεῖ. *divitiarum cupiditas ignavos facit.* Arriani Epict. IV, 4. ita est profecto: nam ut primùm ars cœpit esse in quæstu, institutumque ejus bonis malè uti, curam quoque cultus, qui artifices habebantur, omiserunt: unde ars destituta ac desolata infirmioribus statim ingeniis velut prædæ fuit. paucissimis ergò remansit operis amor: nec quia sit ars hæc pulcherrima atque honestissima, petitur ipsa, sed plerique ad vilem usum & sordidum lucrum accinguntur, vividam illam & maximæ arti suffecturam ingenii vim enervantes frangentesque. Horat. de Arte,

Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere. dicat
Filius Albini, si de quincunce remota est
Vncia, quid superat? poteras dixisse triens. en,
Rem poteris servare tuam. redit uncia: quid fit?
Semis. ad hæc animos ærugo, & cura peculi
Cùm semel imbuerit; speramus carmina fingi
Posse linenda cedro, & lævi servanda cupresso?

Quondàm æs confusum auro argentoque miscebatur, & tamen ars pretiosior erat: nunc incertum est, pejor hæc sit, an materia. mirumque, cùm ad infinitum operum pretia creverint, autoritas artis exstincta est. quæstus causâ enim, ut omnia, exerceri cœpta est, quæ gloriæ solebat. Plin. XXXIV, 2. non est tamen quod quis arbitretur omne lucrum hîc à me damnari; neque enim video, quæ justior esse possit ratio acquirendi, quàm ex honestissimo labore; præsertim, cùm hæc ipsa opera, tempusque omne huic negotio datum, facultatem aliter acquirendi recidant: sed famæ primam semper atque præcipuam rationem habendam puto; lucrum verò in secundis ponendum: tanquam quod, si non adsit sordida animi solam pecuniam adpetentis cupiditas, curam artis non leviter soleat intendere. usque adeò in omnibus artibus locum habet illud Teletis *, τέχνας πάσας μισθὸς ὁ μέγας τρέφει. *justis commodis studia constat artium nutrienda*, Cassiodorus variarum VII, 15. λυσιτελῶς λιμώττει χρυσοῦ τὸ ἀνθρώπειον γένος· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ τέχναι τῷ βίῳ εἰσήχθησαν, καὶ πόλεις ᾠκίσθησαν, καὶ συναλλαγμάτων εὐμάρεια. εἰ δὲ δεῖ συλλήβδην εἰπεῖν, πάσης εὐκοσμίας ἐστέρητο ἂν τὸ περίγειον ἐνδιαίτημα, εἰ μὴ χρυσὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλων ἐπιδεεῖς ἐτεκτήνατο. οὐ γὰρ ἂν πλωτὴρ ἐναυτίλλετο· οὐχ ὁδοιπόρος ἐνεπορεύετο. οὐκ ἀροτῆρα βοῶν οἱ γεωργοῦντες ἐκέκτηντο· οὐ βασιλικῆς ἡγεμονίας ἐπρεσβεύετο σκῆπτρα· οὐκ ἀρχαῖς καὶ προσφόροις τὸ ὑπήκοον ἐκεκόσμητο· οὐ στρατηγὸς ἐδημαγώγει τὸ στράτευμα. εἰ δὲ καὶ ἀπόρρητον λόγον θέλεις μαθεῖν, ἀρετῆς καὶ κακίας ὁ χρυσὸς τὰς ἰδίας πιστεύεται, καὶ βασανίζεται ἔφεσις ψυχῆς δι᾽ αὐτοῦ, καὶ τῷ Κελτικῷ ποταμῷ ἐστιν ἐφάμιλλος· νόθου γὰρ ἀρετῆς καὶ κακίας ἔλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος. *Vtilis est auri fames in humano genere. Inde etenim & artes vitæ accesserunt & urbes ædificatæ sunt, & in*

* apud Stob. Serm. de Laude auri.

contra-

contractibus orta conventio. si vero summatim dici debeat, omni ornatu privatus esset quacunque terrarum locus inhabitatus, si non auri intercessione factum foret, ut homo alter alterius invicem indigeret. Nam neque nauta navigabat, neque viator faciebat iter, neque aratorem bovem agricolæ possidebant, non regiæ majestatis adorabantur Sceptra, non magistratibus & juridicis ornati erant subditi, non dux agebat exercitum. Quod si autem secretum sermonem scire vis, virtutis & malitiæ habenas habet aurum, & probatur appetitus animæ per ipsum, Celticique fluminis est æquale viribus. Falsæ enim virtutis & vitii verissimum est argumentum. Theophylactus Simocatus epist. 10.

CAPVT X.

AVdax majora aggrediendi conatus. etenim bonæ mansuræque famæ consensu ad justam sui fiduciam elatus artifex, incrementis quoque gloriæ, celebrior jam factus, intendit animum. *Evecta supra humanam fidem ars est successu,* inquit Plin. XXXIV, 7, *mox & audaciâ.* per *successum* hic intellige dignationem illam, quam ars, regibus populisque eam expetentibus, est consecuta. *mox & audaciâ*, inquit: innuens artificibus ex eo successu additam alacritatem & majora conandi studium, placendi cupidine secundos impetus mirificè semper augente. exemplo sunt immanes antiquorum Colossi, quos idem Plinius ibidem in fidentioris audentiæ testimonium recenset: usqueadeò verum est illud Livii lib. IV ab V. C. *magnos animos magnis honoribus fieri* affirmantis. præcipuus tamen hac in parte Zeuxis, qui *fores artis ab Apollodoro apertas intravit, audentemque jam aliquid penicillum ad magnam gloriam perduxit.* Plin. XXXIV, 7. de hac tanti artificis audentiâ vide Lucianum in Zeuxide. notabile quoque exemplum confidentiæ exhibuit Dinocrates, quod in Catalogo artificum referemus. ἡ πλαστικὴ ἀπαυθαδιεῖ, Philostr. Iconum lib. I, in Amphione. Μελάνθιος ὁ ζωγράφος ἐν τοῖς περὶ ζωγραφικῆς φησὶ δεῖν αὐθάδειαν τινὰ καὶ σκληρότητα τοῖς ἔργοις ἐπιτρέχειν. *Melanthius pictor in libris de pictura ait in operibus contumaciam quandam & duritiem expressam esse oportere.* Laërt. lib. IV in Polemone. *Euphranoris Theseus est, in quo dixit, eundem apud Parrhasium rosâ pastum esse, suum verò carne.* Plin. XXXV, 11. cæterùm nos, *tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cùm multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* Quintil. VIII, 6.

§. 2. Plurimùm itaque hîc valet animi præstantia, quam nec verecundia frangat, nec judicantium autoritas ultrà debitam reverentiam tardet. nam ut abominanda sunt contraria his vitia confidentiæ, temeritatis, arrogantiæ, ita citrà constantiam & fiduciam, nihil ars, nihil studium, nihil profe-

profectus ipse profuerit, ut si des arma timidis & imbellibus. Vitanda igitur præpostera verecundia, quæ nihil est aliud quàm *timor quidam reducens animum ab iis quæ facienda sunt; unde confusio & cœpti pœnitentia. quis porrò dubitet vitiis adscribere affectum propter quem honestè facere pudet? Invitus mehercle dico, quoniam & aliter accipi potest, ipsam verecundiam, vitium quidem, sed amabile, & quæ virtutes facillimè generet; esse interim aversam; multisque in causâ fuisse, ut bona ingenii studiique in lucem non prolata, situ quodam secreti consumerentur. Optima est autem emendatio verecundiæ fiducia; & quamlibet imbecilla frons, magnâ conscientiâ sustinetur.* Quintil. XII, 5. sollicitus tamen sit artifex, & periculum intelligat; sed intellectus hic sit operis, non metus; moveaturque, non concidat. nam quantum in hoc opere periculum est, in quo frequenter specie recti decipimur:

—sectantem lævia, nervi
Deficiunt, animique: professus grandia, turget:
Serpit humi tutus nimium timidusque procellæ.
In vitium ducit culpæ fuga, si caret arte. Horat. de Arte.

ingenti quoque malè judicantium turbâ in errorem inducimur, dum indocti fortius iis pingere videntur. Imperiti enim majorem vim habere credunt ea, quæ non habent artem: ut effringere, quàm aperire: rumpere, quàm solvere: trahere, quàm ducere putant robustius. rudia quoque politis majora, sparsa compositis numerosiora credunt. Quint. 11, 12. Vnde etiam, ut quisque optimè pingit, ita maximè difficultatem operis, variosque eventus artis, ac dubiam hominum exspectationem pertimescit. In mediâ luce, atque inter vera adolescentis famæ discrimina, nemo impunè stultè aliquid facit. Magnum est onus orbis universi judicium opera sua publicando subire: multumque apparatus interest apud invitatum hospitem & oblatum: morosius judicant, qui provocantur; neque illecebris tantùm & gratâ novitate tenendi sunt, sed veræ viribus artis. fermè etiam fit, ut acutius atque acrius vitia in alienis operibus, quàm recta videamus: atque ita, si quid est in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda sunt obruit. In iis præcipuè artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm sollicitè & quàm propè fastidiosè judicamus! Horat. de Arte,

Vt gratas inter mensas symphonia discors,
Et crassum unguentum, & Sardo cum melle papaver
Offendunt: poterat duci quia cœna sine istis:
Sic animis natum inventumque poëma juvandis,
Si paulùm summo discessit, vergit ad imum.

quod de poëtis dicit hîc Horatius, pictoribus quoque ac statuariis usu venit;

nit; præsertim cùm omnis eorum labor æquè desudet ἐπὶ εὐφροσύνῃ ὀφθαλμῶν, *ad oblectationem oculorum*, ut loquitur Maximus Tyrius dissertat.v.

§. 3. Est igitur artifici diligenter providendum, non ut illis tantùm, quibus necesse est, satisfaciat; sed ut iis quoque admirabilis esse videatur, quibus liceat liberè judicare. Non tuo, sed judicis arbitratu benè pingendum est; cui si non videare benè pingere, non solùm nequicquam, ut consignatissimè locutus est Iul. Scaliger, sed etiam nequaquam benè pinxeris: igitur fine tuo frustratus abeas, etiamsi fueris consecutus. Horat. de Arte,

Nec si quid fricti ciceris probat, & nucis emptor,
Æquis accipiunt animis, donantve corona.

quod sæculis dedicatur & in exemplum editur, tersum ac limatum & ad certam legem normamque compositum esse oportet; quia veniat in manus intelligentium, & judices artis habeat artifices. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine artificis, dignum hominum oculis efficere, neque tamen artem ipsam quam contaminat reveretur; is mihi, etiamsi infamiam quàm maximè declinare studeat, tamen impudens videbitur. *non enim pudendo, sed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus.* Cic. lib. I de Oratore. quamobrem etiam hic modus mihi videtur quidam tenendus, *ut neque præproperè distringatur immatura frons, & quicquid est illud adhuc acerbum proferatur. nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta jaciuntur impudentiæ, & (quod est ubique perniciosissimum) prævenit vires fiducia. nec rursus differendum est tyrocinium in senectutem: nam quotidie metus crescit, majusque fit semper quod ausuri sumus; & dum deliberamus quando incipiendum sit, incipere jam serum est. Quare fructum studiorum viridem & adhuc dulcem promi decet, dum & venia, & spes est, & paratus favor, & audere non dedecet; &, si quid desit operi, supplet ætas; & si qua sunt picta juveniliter, pro indole accipiuntur*, Quint.XII,6. & mox, *Cæterùm juvenem teneris adhuc viribus nitentem, incipere à quàm maximè facili ac lætâ materiâ velim, ut catuli ferarum molliore prædâ saginantur; & non utique ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere. Sic & tyrocinii metum, dum facilius est audere, transierit; nec audendi facilitatem usque ad contemptum operis adduxerit.* primò tamen ductorem fidum cautè sequatur, usque dum tutum esse deprehendat audendi rationem cum Lysippo sumere pictoris Eupompi responso, *eum enim interrogatum, quem sequeretur antecedentium, dixisse ferunt demonstratâ hominum multitudine, Naturam ipsam imitandam esse, non artificem.* Plin. XXXIV,8. vide quæ super hac re diximus cap.III hujus libri, §.3.

CAPVT XI.

CVra ut diligens, ita minimè præceps & ad operis finem quomodocunque festinans. rectè Fabius Maximus apud Livium lib. XXII ab V. C. *omnia non properanti certa claraque erunt : festinatio improvida est & cæca.* artifici ergò apprimè utilis est *diligentia, maximum etiam mediocris ingenii subsidium.* Seneca in procemio libri Tertii Controvers. Μητροκλῆς ἔλεγε τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν, ἀργυρίου ὠνητὰ εἶναι, οἷον οἰκίαν· τὰ δὲ, χρόνου καὶ ἐπιμελείας, ὡς παιδείαν. *Metrocles rerum quasdam esse ajebat quæ argento emi possent, ut domum; quasdam quæ tempore & studio, ut scientiam.* Diog. Laërt. lib. VI. Pamphili schola, ut suprà ex Plinio didicimus, discipulos nonnisi post exactum decem annorum tyrocinium dimittebat. salubri prorsus instituto : quia *profectus præcipuè diligentiâ constat*, ut loquitur Quint. 11, 7. Cæterùm diligentiam hanc, quam ad prima artis rudimenta afferebant antiqui, non statim, ex umbrâ scholarum in publicam lucem progressi, deserebant; sed artem studioso animo semel inchoatam, constanti perseverantiâ porro excolendam sibi putabant. ita Niciæ diligentiam suprà attigimus. *Protogenes, cùm pingeret Ialysum, traditur madidis lupinis vixisse, quoniam simul famem sustinerent & sitim, ne sensus nimiâ cibi dulcedine obstrueret. Huic picturæ quater colorem induxit, subsidio injuriæ & vetustatis, ut decedente superiore inferior succederet.* Plin. XXXV, 10. *Apelli fuit perpetua consuetudo, nunquam tam occupatam diem agendi, ut non lineam ducendo exerceret artem; quod ab eo in proverbium venit.* Plinius ibidem. ubi etiam discas, Apellem ex quotidiano hoc lineas ducendi exercitio palmam præripuisse Protogeni in celeberrimo subtilium linearum certamine. *Scitum est inter Protogenem & Apellem quod accidit,* inquit Plinius. *Ille Rhodi vivebat; quò cùm Apelles adnavigasset, avidus cognoscendi opera ejus famâ tantùm sibi cogniti, continuò officinam petiit. Aberat ipse; sed tabulam magnæ amplitudinis in machinâ aptatam, anus una custodiebat. Hæc Protogenem foris esse respondit; interrogavitque, à quo quæsitum diceret. Ab hoc, inquit Apelles; arreptoque penicillo lineam ex colore duxit summæ tenuitatis per tabulam. Reverso Protogeni, quæ gesta erant, anus indicavit. Ferunt artificem protinùs, contemplatum subtilitatem, dixisse Apellem venisse : non enim cadere in alium tam absolutum opus : ipsumque tunc alio colore tenuiorem lineam in illâ ipsâ duxisse : præcepisseque abeuntem, si redisset ille, ostenderet, adjiceretque hunc esse quem quæreret. atque ita evenit. Revertitur enim Apelles; sed vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nullum relinquens amplius subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, in portum devolavit, hospitem quærens. placuitque sic eam tabulam posteris tradi, omnium quidem, sed artificum præcipuo miraculo. Consumptam eam constat*

ſtat priore incendio domus Cæſaris in palatio, avidè antè à nobis ſpectatam, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud continentem, quàm lineas viſum effugientes, inter egregia multorum opera inani ſimilem, & eo ipſo allicientem, omnique opere nobiliorem. non latet me, quàm multi paſſim Pliniani hujus loci longè aliam faciant mentem; minimè tamen movent ut verba hæc aliter accipienda putem, quàm de nudo linearum ſuſpenſâ manu ſubtiliſſimè ductarum certamine. de quo alibi. nunc ad inceptum redeo: quandoquidem operæ pretium eſt penitiùs artificum veterum diligentiam pernoſcere, differentiamque noſtræ deſidiæ & inſcientiæ adverſus acerrima & fœcundiſſima eorum ſtudia demonſtrare.

§. 2. Ac primùm quidem perſuaſione ſuâ frui ſinimus eos, qui hominibus, ut ſint artifices, ſatis putant naſci: noſtro modò labori dent veniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura curâ juvetur *. præſertim, quum eos tantùm magnorum olim artificum famam aſſecutos videamus, qui non contenti pictorum ſcholas proſpexiſſe, ac breve tyrocinium quaſi tranſiſſe, diu penituſque perdiſcenda putaverunt quæ mox præcipere deberent, ne quidquam diſcendum haberent tempore docendi. quâ curâ paulatim elangueſcente, funditus quoque obtrita eſt majeſtas artis incuriâ ſeneſcentis. quamobrem etiam non leviter errant, qui falſâ præceptorum perſuaſione inducti, artem hanc ab elegantiâ ſeverioris doctrinæ ſegregant, eamque in facili quodam & expedito ingenii atque exercitationis genere præcipuè collocandam putant. *Feſtinantibus omnia, quæ antequam id quod ultimum eſt exſequuntur, inania videri neceſſe eſt.* Quintil. IV, 5. unde non infrequenter ſequitur eos hoc vitium, ut neceſſaria deſerant, dum ſpecioſa ſectantur. negligunt enim & faſtidioſè prætereunt magna illa quæ artibus hiſce ſubſterni debent adminicula; *nullam ingenii ſperantes gratiam circa res, etiamſi neceſſarias, procul tamen ab oſtentatione poſitas; ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta.* Quintil. in prooemio libri primi. Alii pigritiæ arrogantioris, poſtquàm paulum aliquid ſederunt in Pictorum ſcholis, prima artis præcepta deſpicientes, captant autoritatem contemptu eorum qui non modò manum ſuam tabulis, ſed omnia quæcunque ſciunt profutura, deberi putant. *Hi ſunt qui parva facilè faciunt; & audaciâ provecti, quidquid illud poſſint, ſtatim oſtendunt. poſſunt autem id demùm, quod in proximo eſt. non multum præſtant, ſed citò. non ſubeſt vera vis, nec penitùs immiſſis radicibus nititur; ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celeriùs ſe effundunt; & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis antè meſſem flaveſcunt. Placent hæc annis comparata; deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit.* Quintil. I, 3.

* *Quintil.* XI, 3.

§. 3. Quiſquis igitur ad artium harum plenam cognitionem adſpirat,

 nihil

nihil ſibi alienum, ſine quo artificem non poſſe fieri conſtat, judicabit; neque ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initiis perveniri; atque ob hoc etiam ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit majoribus locus, demittere ſe non recuſabit. *Eſt etiam ſua ſtudiis infantia*, Quintil. I, I. & ut corporum mox etiam fortiſſimorum educatio à lacte cuniſque initium ducit, ita futurus in arte conſummatiſſimus, hæſit aliquando circa primas linearum formas, & uſque dum firmaret articulos, adjutorio manum ſuam manu ſuperimpoſitâ regentis indiguit. *ut perveniri ad ſumma, niſi ex principiis non poteſt; ita procedente jam opere, minima incipiunt eſſe quæ prima ſunt.* Quintil. X, I. *Omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat, radices non item; ſed illa ſine his non poteſt.* Cicero de Perfecto Oratore. Manilius lib. II Aſtronom.

Vt rudibus pueris monſtratur littera primùm
Per faciem nomenque ſuum: tum ponitur uſus:
Tum conjuncta ſuis formatur ſyllaba nodis:
Hinc verbis ſtructura venit per membra legendi:
Tum rerum vires, atque artis traditur uſus,
Perque pedes proprios naſcentia carmina ſurgunt.
Singulaque in ſummâ prodeſt didiciſſe priora.
Quæ niſi conſtiterint propriis fundata elementis;
Verſis, quæ properè dederant præcepta magiſtri,
Effluat in vanum rerum præpoſterus ordo.

Parva iſta (quamquam nihil in ſtudiis parvum eſt) non contemnendo, priores maximam hanc artem fecerunt; contenti tardo magis rerum exitu, quàm dubio: *adeò ex parvis ſæpe magnarum momenta rerum pendent.* Livius lib. XXVII ab V. C.

§. 4. Quam longè ab hac ſectâ diſcrepant noſtrorum adoleſcentium mores? *nam quotuſquiſque vel ætati alterius, vel autoritati ut minor cedit? Statim ſapiunt, ſtatim ſciunt omnia; neminem verentur, imitantur neminem, atque ipſi ſibi exempla ſunt.* Plin. junior VIII, 23. vix unum aliquem invenias, qui per utilium præceptorum tritam antiquioribus ſemitam contendendo, & in minoribus quoque documentum ſui dando, ad qualemcunque magnificæ artis conſummationem adſpiret: ſed omnes pravo conſenſu utiliſſimam arti in minoribus diligentiam faſtidientes, dum tranſcendunt media atque ima ſummis continuant, nullum quoque laboris incaſſum exantlati reportant fructum: οὐδὲν γὰρ καλὸν ἀπὸ ῥαστώνης γίγνεται, *nihil quod pulchrum ab ignavia producitur.* Maximus Tyrius diſſert. XXXIV. & rectè Libanius in Progymnaſm. οὔτε τοῖς μικροῖς ἱδρῶτας συνέζευξεν ἡ φύσις, οὔτε τοῖς μεγίστοις τὴν ῥαθυμίαν. *neque parvis ſudorem natura admiſcuit, neque ſecordiam maximis.* neque

quæ ad bonam interim revocari possunt mentem; quoniam sensus eorum præsenti lætitiâ occupati, nihil, quo vanius fiat gaudium suum, non modò ad animum, sed ne ad aures quidem admittunt. *probant qualecunque ingressi sunt iter; nec facilè inculcatas pueris persuasiones mutaveris: quia nemo non didicisse mavult quàm discere.* Quintil. III,1. Ille demùm in id quod quærimus, aut ei proximum, poterit evadere, qui ante discet rectè pingere, quàm citò. qui secùs fecerit, nihil ei pro spe continget, neque alium circulatoriæ jactationis fructum reportabit, quàm inane stolidorum spectatorum gaudium, &, quæ magnos quoque profectus frequenter perdidit, arrogantem de se persuasionem, contemptum adhæc operis, inverecundam frontem, & consuetudinem pessimè faciendi. φασὶν Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρονοῦντος ἐπὶ τῷ ταχὺ καὶ ῥᾳδίως τὰ ζῶα ποιεῖν, ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν εἰπεῖν, Ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ. ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον, οὐδὲ κάλλους ἀκείβειαν. ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανισθεὶς χρόνος, ἐν τῇ σωτηρείᾳ τοῦ γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν. *Memorant cum gloriantem pictorem Agatharchem quod cito & facile pingeret imagines, audivisset Zeuxis, dixisse, Ego vero longò tempore. Dexteritas enim in faciendo & acceleratio non addit pondus operi durabile, neque absolutum decorem; tempus vero ad producendum labori conjunctum, robur addit ad operis conservationem.* Plut. in Pericle. εἰ καὶ σφόδρα ἦν σοφὸς Φειδίας ἐν χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι μορφὴν ἐπιδείξασθαι θείαν ἢ ἀνθρωπίνην, ὅμως χρόνου γε ἐδεῖτο καὶ σχολῆς πλείονος εἰς τὰ ἔργα. λέγεται οὖν, ἡνίκα ἐδημιούργει τὴν Ἀθηνᾶν, οὐδὲ εἰς τὴν κρηπῖδα τοῦ θεοῦ μόνην ὀλίγου χρόνου προσδεηθῆναι. *Atqui etiamsi ad exprimendam auro, atque ebore Dei aut hominis effigiem peritus esset admodum Phidias, temporis nihilominus otiique abundantiam ad opera perficienda requirebat. Sic igitur ferunt; cum is Minervæ simulacrum effingeret, ad unam basim ac crepidinem non parum insumpsisse temporis.* Themistius orat. ad eum, qui postulaverat, ut ex tempore sermonem haberet.

§. 5. Prima rudimenta non tam artis indigent, quàm laboris: constet modò quos imitari & quorum similes velimus esse, ne pravâ consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus; de quo satis superque alibi diximus. Educenda deinde ars est ex hac domesticâ & umbratili exercitatione medium in agmen, in clamorem, in summum discrimen; subeundus est usus omnium, periclitandæ vires ingenii, & illa commentatio inclusa in lucem proferenda. *Difficile est tenere quæ acceperis, nisi exerceas.* Plin. junior VIII,14. *quamquam ipsi arti exercitatio inest: nec quisquam percipere tot reconditas ac tam varias res potest, nisi ut scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis accedat. per quæ colligitur eandem esse rationem & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis.* Autor dialogi de causis corr. eloquentiæ, cap. 33. videas profectò nonnullos, cùm in publicam

lucem protrahuntur, novitate rerum ſtupentes omnia adhuc privatis exercitationibus ſimilia deſiderare. etenim dum judex ſuſpenſus tacet, æmulus obſtrepit, fautor applaudit, & nihil rectè aut ſecus pictum præteritur, fiduciâ in ſollicitudinem verſâ miſerè tumultuari ac trepidare incipiunt. Optimè ergò excolunt artem, qui eam indefeſſo ſtudio tractant & ad uſum quotidianum applicant. etenim, cùm in omni diſciplinâ infirma ſit artis præceptio, ſine ſummâ aſſiduitate exercitationis, tum verò in *μιμητικοῖς* minimùm valet doctrina, niſi induſtriâ, ſtudio, labore, diligentiâ comprobetur, niſi denique ars ipſa multo & pertinaci ſtudio laborata congeſtaque in publicum proferatur. Et hercle, quantumlibet ſecreta ſtudia contulerint, eſt tamen proprius quidam publicationis profectus: *pluſque, ſi ſepares, uſus ſine doctrina, quàm citra uſum doctrina valet.* Quintil. XII, 6.

§. 6. Adhibitis igitur extrinſecus omnibus auxiliis, ut laboris ſic utilitatis longè plurimum affert exercitatio frequens & aſſidua. etenim artibus hiſce initium dedit, natura; ſtudium & incrementum, utilitas; ſummam, ratio & exercitatio. Quint. x, 3. *Πρωταγόρας ἔλεγε, μηδὲν εἶναι μήτε τέχνην ἄνευ μελέτης, μήτε μελέτην ἄνευ τέχνης. Protagoras dicebat, nihil eſſe vel artem ſine cura, vel curam ſine arte.* Stobæus Serm. de Diſciplinâ & eruditione. *τοῖς ζωγραφεῖν βουλομένοις, οὐδὲν ὄφελος καταvοεῖν τά τε Ἀπελλοῦ καὶ Πρωτογένους καὶ Ἀντιφίλου ἔργα, ἐὰν μὴ καὶ αὐτοὶ γράφειν ἐπιχειρῶσιν. picturæ ſtudioſis nihil profuerit cognoviſſe Apellis, Protogenis, & Antiphili tabulas, niſi & ipſi pingere tentarint.* Theo ſophiſta Progymn. cap. I. Nihil certè ipſa rerum natura voluit magnum effici citò; præpoſuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ naſcendi quoque hanc fecerit legem, ut majora animalia diutiùs viſceribus parentum continerentur. & quemadmodum terra altè effoſſa generandis alendiſque ſeminibus fœcundior eſt; ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberiùs, & fideliùs continet. Quintil. x, 3. Poteſt quidem ars, ſi qua eſt, velociter viam demonſtrare omnibus iis, qui ſpontaneo animorum impetu ad eam feruntur; verùm ars ſatis præſtat, ſi copias ſuas ponit in medio: noſtrum eſt uti eis ſcire. Quintil. VII, cap. ultimo. Exercendum ergò quàm diligentiſſimè; & ſic antè omnia vires faciemus, quæ ſufficiant tuendæ artis dignitati. nihil enim æquè augetur curâ, vel negligentiâ intercidit. Sit tamen in ipſâ etiamnum incude ſtudiorum poſitis, primò vel tardum, dummodò diligens exercitium. Hoc, dum egredimur è portu, ſi nos nondum ſatis aptatis armamentis aget ventus; deinde paulatim ſimul euntes aptabimus vela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Quint. x, 7. Hanc moram & ſollicitudinem, cùm profectus adhuc adoleſcit, initiis impero. nam primum hoc conſtituendum, hoc obtinendum eſt, ut quàm optimè facia-

faciamus; mox celeritatem dabit consuetudo; paulatim res faciliùs se ostendent & sequentur; cuncta denique, ut in familiâ benè institutâ, in officio erunt. Summa hæc est rei; Citò faciendo, non fit ut benè faciamus: benè faciendo, fit ut citò. Quintil. x, 3. Consuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ si paululum intermissa fuerit, non velocitas illa modò tardatur, sed & νάρκημα ipsum coit atque concurrit. minore tamen studio continetur hæc facultas, quàm paratur: etenim proprium hoc & in expedito positum, qualicunque quotidiani usus exercitatione facillimè contineas. Quintil. x, 7.

§. 7. Abundè nunc de iis egimus, quorum festinatio temeritatis crimine laborat: restat ut attingamus etiam eos, quorum nimia cura tarditatis notam subit. neque enim à præcipiti temerariæ festinationis cursu candidatos artis eò inhibui, ut aliquousque jam progressos ad infelicem calumniandi se pœnam rursus alligarem. nam quomodo quæso tantæ arti tandem aliquando sufficient, qui singulis partibus ejus insenescunt? Finem hunc spectabit artifex, ut videatur optumum argumentum optumè expressisse: & abundè pinxit benè, qui materiæ satisfecit. Quint. XII, 9. *Quicquid in suo genere satis effectum est, valet.* Quint. VIII, 3. plurimùm certè obest anxius limæ labor & mora. peritus artifex, si qua *Desperat tractata nitescere posse, relinquit*, Horat. de Arte. maximamque in eo semper curam ponit, ne curam fassus incidat in κακοζηλίαν ὑπερβαινόντων τὸ μέτρον τῆς μιμήσεως καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιτεινόντων. *Malam affectationem imitationis modum transgredientium, & æquo vehementius eam intendentium.* Lucianus de Saltatione. néve *nimiâ contrà se calumniâ verum sanguinem perdat.* Quintil. x, 1. etenim in augustissimis accuratæ artis operibus, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄγαν πλούτοις, εἶναί τι χρὴ καὶ παρολιγωρούμενον, *quemadmodum in maximis divitiis appetendis, necesse est aliquid ferme negligi.* Dionys. Longinus περὶ ὕψους §. 29. negligentia quædam appareat; & habebit Pictura quandam ex illâ vitii similitudine gratiam; ut in cibis interim acor ipse jucundus est. Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis penè lineis commorandi, qui etiam cùm optima sint reperta, quærunt aliquid quod sit melius; neque intelligunt κακόζηλον esse, quicquid est ultrà virtutem; quoties ingenium judicio caret, & specie boni fallitur; omnium in arte *vitiorum pessimum; nam cætera cùm vitentur, hoc petitur.* Quint. VIII, 3. *Sunt ergò quibus nihil sit satis; omnia mutare, omnia aliter formare, quàm occurrerit, volunt: increduli quidam & de ingenio suo pessimè meriti, qui diligentiam putant, facere sibi operis difficultatem. Nec promptum est dicere, utros peccare validius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam generosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, & in torporem usque descendant nimiâ benè faciendi cupiditate.*

tate. Ita se res habet: Curandum quidem est ut quàm optimè faciamus, faciendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. quare, si ferat flatus, danda sunt vela: & aliquando sequemur affectus, in quibus ferè plus calor, quàm diligentia valet. dummodò nos indulgentia illa non fallat. omnia enim nostra nobis, dum nascuntur, placent. Quintil. x, 3.

§. 8. Quapropter etiam præter eam quam paulò antè suasimus moram, quamque in hoc designationis exercitio, quamlibet properato, cogitationi nostræ dat non consequens celeritatem ejus manus, subinde redibimus ad judicium, & laxamento quodam cogitationibus dato, retractabimus suspectam facilitatem. nam præter id, quod sic melius jungentur prioribus sequentia, vitabimus quoque inimicam ulteriori diligentiæ nimiam fatigationem (nam ingenii lassitudo, quæ non minor est quàm corporis, sed occultior, non ad præsens modò tempus animos nostros, sed etiam in futurum afficit) & calor ille, qui diutinâ in experiundo morâ nonnihil refrixit, recipiet ex integro vires, & velut repetito spatio sumet impetum; quod in certamine saliendi fieri videmus, ut conatum longiùs petant, & ad illud quo contenditur spatium cursu ferantur: utque in jaculando brachia reducimus, & expulsuri tela nervos retrò tendimus. Quintil. x, 3. Diversum est huic eorum vitium, qui primò decurrere per materiam cogitatione quàm velocissimè volunt, & sequentes calorem atque impetum ex tempore delineant; repetunt deinde quæ effuderant; sed partes emendantur; manet in rebus temerè congestis quæ fuit levitas. *protinùs ergò adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit.* Quintil. x, 3.

§. 9. Curam tamen hanc utcunque excipiet longè utilissima severæ emendationis cura. Ita enim servabitur pondus, & innatans illa primorum conceptuum facilitas in altum reducetur; sicut rustici proximas vitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducant, ut inferiores penitùs descendendo firmentur. Quintil. x, 7. non omittenda sunt hîc Favorini philosophi verba, prout ea refert Agell. noct. Attic. XVII, 10. *Amici, inquit, familiaresque P. Virgilii, in his quæ de ingenio moribusque ejus memoriæ prodiderunt, dicere eum solitum ferunt, parere se versus more atque ritu ursino. namque ut illa bestia fœtum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id postea, quod ita edidisset, conformaret & fingeret: proinde ingenii quoque sui partus recentes, rudi esse facie & imperfectâ: sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris & vultus lineamenta.* Αἱ τέχναι πρῶτον ἀτύπωτα καὶ ἄμορφα πλάττουσιν, εἶτα ὕστερον ἕκαστα τοῖς εἴδεσι διαρθροῦσιν· ᾗ Πολύκλειτος ὁ πλάστης εἶπε χαλεπώτατον εἶναι τὸ ἔργον, ὅταν ἐν ὄνυχι ὁ πηλὸς γίνηται. *Artes initio rudia fingunt & informia opera, postmodo singula suis formis concinnantes. quare etiam Polycletus fictor dixit, opus*

tunc

tunc esse difficillimum, quum ad unguem exigitur lutum. Plutarchus Sympos. probl. II, 3. Ovid. III de Ponto, Eleg. ultimâ,

Scribentem juvat ipse favor, minuitque laborem,
Cumque suo crescens pectore fervet opus.
Corrigere at tanto res est magis ardua, quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat.

neque enim sine causâ creditum est penicillum non minùs agere, cùm delet. *Hujus autem operæ est adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusque judicium, quæ replenda vel dejicienda sunt. premere verò tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ. nam & damnanda sunt, quæ placuerant: & invenienda, quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si delineata in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post intervallum velut nova atque aliena redeamus, ne nobis inventa nostra tanquam recentes fœtus blandiantur.* Quintil. x, 4. Ita est profectò; animi nostri veluti prono decurrentis Inventionis flumine ducti, tum magis atque acrius judicant, cùm impetus ille stetit & intuendi tempus dedit: unde etiam usu venire solet, quòd pictores, qui post aliquam temporis intercapedinem, refrigerato jam novæ Inventionis amore, ad intermissum opus velut spectatores redeunt, arti melius consulant, quàm qui festinatione præproperâ manum ultimam tabulæ imponere gestiunt. Καλῶς μοι δοκοῦσι ποιεῖν οἱ ζωγράφοι, διὰ χρόνου τὰ ἔργα, πρὶν ἢ συντελεῖν, ἐπισκοποῦντες· ὅτι τὴν ὄψιν αὐτῶν ἀφιστάντες, τῇ πολλάκις κρίσει ποιοῦσι καινὴν, καὶ μᾶλλον ἁπτομένην τῆς περὶ μικρὸν διαφορᾶς, ἣν ἀποκρύπτει τὸ συνεχὲς καὶ τὸ σύνηθες. *Rectè mihi facere videntur pictores, qui priusquam absolvant opera sua, ex intervallo temporis solent ea contemplari, propterea quod dum ea seponunt nec in oculis habent, frequenter judicando faciunt ut novum sit judicium, quo tenue discrimen magis attingitur, id quod celat assiduitas & assuetudo.* Plut. in ipso statim initio libelli περὶ ἀοργησίας. Modicum modò spatium illud sit quod interponitur: quandoquidem *constat omnem operam, si longâ intercapedine quiescat, ægrè resumi. quisnam enim ignorat cunctis aut artificibus aut artibus maximum decus usu venire? quumque studia consueta non frequentantur, brachia in corporibus, ingenia pigrescere in artibus? unde est & illud, quòd sero correptus aut raro, plus arcus manui, jugo bos, equus fræno rebellat.* Sidon. Apollinaris lib. IX, epist. 12.

§. 10. Prolixius adhuc diligentiæ minimè præcipitis curam artifici commendavimus; brevius id sibi præcipiet ipse artifex, si auribus suis quotidie putet occini sapiens illud Σπεῦδε βραδέως. *Festina lente.* Cæterùm lentæ huic festinationi, quemadmodum plurima, quæ hactenus retulimus, officiunt; ita maximè adversatur ei compendiaria pingendi ratio. etenim pessimè consulunt arti, quotquot justi laboris tædio confugiunt ad hoc

diverticulum desidiæ. Arbiter sanè in Satyrico recensens artes inertissimorum sæculorum injuriâ afflictas, *Grandis,* inquit, *&, ut ita dicam, pudica oratio non est maculosa, nec turgida, sed naturali pulchritudine exsurgit. Nuper ventosa isthæc & enormis loquacitas Athenas ex Asiâ commigravit, animosque juvenum ad magna surgentes veluti pestilenti quodam sidere afflavit, semelque corrupta eloquentiæ regula stetit & obmutuit. ac ne carmen quidem sani coloris enituit: sed omnia quasi eodem cibo pasta, non potuerunt usque ad senectutem canescere. Pictura quoque non alium exitum fecit, postquam Ægyptiorum audacia tam magnæ artis compendiariam invenit.* quænam verò fuerit compendiaria hæc via pingendi, quam ab Ægyptiis detrimento summæ artis Petronius inventam tradit, nondum videor mihi conjecturâ assequi potuisse. neque enim adduci possum, ut ex sententiâ quorundam compendiariæ artis nomine intelligam *libros literis ignorabilibus prænotatos; partim figuris cujuscemodi animalium, concepti sermonis compendiosa verba suggerentes; partim nodosis, & in modum rotæ tortuosis, capreolatimque condensis apicibus, à curiosâ profanorum lectione munita,* Apulejus XI Metam. vide quoque Plin. XXXVI, 8. imò ne quidem compendium hoc artis constituendum puto in eâ vestium tingendarum pingendarumve ratione, quam exponit Plinius, lib. XXXV, sub finem capitis undecimi. *Pingunt & vestes in Ægypto,* inquit, *inter pauca mirabili genere; candida vela, postquam attrivere, illinentes non coloribus, sed colorem sorbentibus medicamentis. hoc cùm fecere, non apparet in velis; sed in cortinam pigmenti ferventis mersa, post momentum extrahuntur picta. Mirumque, cùm sit unus in cortinâ colos, ex illo alius atque alius fit in veste, accipientis medicamenti qualitate mutatus. nec postea ablui potest. ita cortina non dubie confusura colores, si pictos acciperet, digerit eos ex uno, pingitque dum coquit. & adustæ vestes firmiores fiunt, quàm si non urerentur.* quin potius aliud aliquod pingendi compendium, nobis incognitum, in usu fuisse Ægyptiis arbitror. nihil enim prohibet, quò minus etiam ipsi quoque Ægyptii potuerint invenire novam aliquam pingendi rationem, qualem nempe Philoxenus Eretrius discipulus Nicomachi pictoris velocissimi, invenit. *Hic enim celeritatem præceptoris secutus, breviores etiamnum quasdam picturæ vias & compendiarias invenit.* Plin. XXXV, 10.

CAPUT XII.

CAndor animi non spernentis judicia hominum. Minucius apud Livium lib. XXII ab V. C. Hesiodum exprimens, *Sæpè ego audivi,* inquit, *eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit; secundum eum, qui benè monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parêre scit, eum extremi ingenii esse.* propius hanc rem pressit atque ad disciplinas applicavit Heraclitus

clitus physicus, de quo Maximus *, Ἡράκλειτος ὁ φυσικὸς τὴν οἴησιν ἔλεγεν ἐγκοπὴν προκοπῆς. *Heraclitus Physicus persuasionem esse dicebat impedimentum profectui.* nihil itaque pejus est iis, qui paulùm aliquid ultra primas lineas progressi, falsam sibi artis persuasionem induerunt; nam ut cedere peritioribus indignantur, & veluti quodam nescio cujus autoritatis jure, quo ferè hoc hominum genus intumescit, securi, stultitiam suam produnt. Quintil. I, I. Alia longè veteribus mens, alius animus: *Pictores, & ii qui signa fabricantur, & verò etiam poëtæ, suum quisque opus à vulgo considerari vult; ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur; iique & secum, & cum aliis, quid in eo peccati, exquirunt.* Cicero I de Off. *nihil curæ meæ satis est,* inquit Plinius junior VII, 17. *Cogito quàm sit magnum, dare aliquid in manus hominum: nec persuadere mihi possum, non & cum multis & sæpe tractandum, quod placere & semper & omnibus cupias.* οἱ βουλόμενοι κιθαρίζειν, ἢ αὐλεῖν, ἢ ἱππεύειν, ἢ ἄλλό τι τῶν τοιούτων ἱκανοὶ γενέσθαι, πειρῶνται ὡς συνεχέστατα ποιεῖν ὅ, τι ἂν βούλωνται δυνατοὶ γενέσθαι, καὶ μὴ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρίστοις δοκοῦσιν εἶναι· πάντα ποιοῦντες, καὶ ὑπομένοντες ἕνεκα τοῦ μηδὲν ἄνευ τῆς ἐκείνων γνώμης ποιεῖν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἀξιόλογοι γενόμενοι. *Qui cupiunt citharizare, tibia ludere, sive equitare, aut similis artis compotes fieri, student continuè facere ea, in quibus excellere volunt, neque id solum sua sed & optimorum sententia. Omnia agentes & tolerantes nequid præter ipsorum sententiam faciant, tanquam aliter si agerent celebres minime fierent.* Xenophon lib. I Apomnem.

* Serm. XXXVI, περὶ κενοδοξίας.

§. 2. Incidas rursus in alios, nullo quidem falso de se opinionis tumore inflatos, frontis tamen usque adeò imbecillæ, ut hominum de suis operibus judicia elicere atque experiri vereantur. Horat. lib. I, epist. 16.

Stultorum incurata malus pudor ulcera celat.

Virgil. III Georg. *— alitur vitium, vivitque tegendo.*

Cæterùm hi renuncient sibi primùm, quod *pudoris sustinere jacturam nesciunt, qui se priùs judice corriguntur.* Cassiod. variarum V, 4. de quo si fortè desperabunt, proximum erit, ut cogitent, quòd *confessæ imperitiæ summa prudentia est*, Minucius Felix in Octavio. Horat. in Arte,

Cur nescire pudens pravè, quàm discere malo?

ad quæ verba Commentator vetus, *Pudens pravè, præposterè verecundus & erubescens. quare ille est pudens pravè, qui erubescit discere, quod ei est utile & honestum scire.* vide locum. viderint itaque isti ne in ipsos quadret illud M. Porcii Catonis, *Næ simul pudere, quod non oportet, cœperit; quod oportet, non pudebit.* Livius lib. XXXIV ab V. C.

§. 3. Nec deest ratio gravissima, cur importunum profectui nostro pudorem deponere atque aliorum judiciis committere nostra debeamus. *nescio quo pacto suum cuique pulchrum est,* inquit Cicero lib. V Tusc. quæst.

 sic

sic se res habet; Te tua, Me delectant mea. viderunt hoc Amazones in templo Dianæ Ephesiæ dicaturi. etenim *quum Amazones in templo Ephesiæ Dianæ dicarentur, placuit eligi probatissimam ipsorum artificum, qui præsentes erant, judicio; cùm apparuit eam esse, quam omnes secundam à suâ quisque judicasset.* Plin. XXXIV, 8. quamobrem, cùm nostra nobis plus justo placere semper soleant, consultissimum quoque judicaverunt ex alieno potiùs quam ex proprio pendere judicio. videas itaque priscos illos, qui in ore Famæ sunt, artifices, aliorum artificum de suis operibus judicia maximi semper fecisse. τὰς πιθήκους φασὶν ἐπειδὰν τέκωσιν, ὥσπερ ἀγάλμασιν ἀτενίζειν τοῖς βρέφεσιν, ἀγαμένας τοῦ κάλλους· οὕτως ἐστὶν ἡ φύσις φιλότεκνον· τὰ δὲ ἀλλήλων ὁρῶσιν, ἅπερ ἐστι, πιθήκων παιδία. ἑτέροις οὖν ἐπιτρεπτέον ἐξετάζειν τὰ ἔκγονα· αἱ γὰρ εὔνοιαι δειναὶ δεκάσαι τὰς ψήφους· διὰ τοῦτο Λύσιππος Ἀπελλῷ εἰς τὰς γραφὰς εἰσῆγε, καὶ Λύσιππον Ἀπελλῆς. *Simias ferunt postquam peperint, in fœtibus suis, tanquam simulachris, obtutus defigere, pulchritudinem demirantes: adeo natura ejus quod pepererit amans est. Aliorum porro invicem vident id quod sunt, simiarum esse partus. Quamobrem aliis permittenda in sobolem inquisitio est, favor enim corrupendis suffragiis efficacissimus est. Ob id Lysippus Apellem ad tabellas admittebat, & Apellem Lysippus.* Synesius epist. I. *De Niciâ dicebat Praxiteles interrogatus, quæ maximè opera sua probaret in marmoribus, quibus Nicias manum admovisset: tantùm circumlitioni ejus tribuebat.* Plin. XXXV, 11.

§. 4. Non tamen solos ad hoc artifices advocabant, sed frequentes ac subinde novos spectatores, ex invidis & faventibus, dari sibi exoptabant, ut nec malè nec benè facta dissimulanter præterirent. *Scias enim magnam illam & duraturam famam, non minus in diversis subselliis parari, quàm suis: quinimò constantius surgere ibi, fidelius corroborari* *. Gnari denique, *plus pollere multorum ingenia consiliaque* †, ne quidem infimam plebem à societate hujus curæ excludebant; imò etiam ab eâ carpi opera sua quandoque sustinebant: *neque enim ulli patientius reprehenduntur, quàm qui maximè laudari merentur*, Plin. junior. VII, 20. Quòd verò despicatissimis vilissimorum homuncionum capitibus tantùm in opera sua juris concesserint, non eò factum est, quod ex eorum insulso infrunitoque judicio ad famæ suæ summam vel minimam sperarent accessionem.

* *Autor dialogi de causis corr. eloqu. cap.* 34.
† *Livius lib.* III *ab* V. C.

Indoctus quid enim saperet, liberque laborum
Rusticus urbano confusus, turpis honesto? Horat. de Arte.

an quidquam stultius est, quàm quos singulos, sicut operarios barbarosque contemnas, eos aliquid putare esse universos? Cicero lib. V Tuscul. quæst. Polycletus certè facetissimo joco crassis insubidæ plebis judiciis illusit; quâ de re vide Ælianum var. hist. XIV, 8. sed quemadmodum singulos in istis quas profitebantur artibus nonnihil videre putabant, ita eos ultrà exspatiari

non

non ſinebant. *Apelles perfecta opera proponebat pergulâ tranſeuntibus, atque poſt ipſam tabulam latens, vitia quæ notarentur auſcultabat, vulgum diligentiorem judicem quàm ſe præferens. Feruntque à ſutore reprehenſum, quod in crepidarum unâ intus pauciores feciſſet anſas. eodem poſtero die ſuperbo emendatione priſtinæ admonitionis, cavillante circà crus, indignatum proſpexiſſe, denuntiantem, ne ſupra crepidam ſutor judicaret; quod & ipſum in proverbium venit.* Plin. xxxv, 10. Sequatur igitur hanc laudatiſſimam priſcorum artificum conſuetudinem, quiſquis clariſſimam ſibi per gentes notiſſimamque famam conciliare volet. aut, ſi deſint periti judices apud quos qualemcunque deſideratæ ſibi famæ ſpem prætentet, Quinctilio ſaltem alicui ſe ſuaque committat. de quo Horat. in Arte,

Quinctilio ſi quid recitares, Corrige, ſodes,
Hoc, ajebat, & hoc. melius te poſſe negares,
Bis terque expertum fruſtra; delere jubebat,
Et malè tornatos incudi reddere verſus.
Si defendere delictum, quàm vertere, malles;
Nullum ultra verbum, aut operam ſumebat inanem,
Quin ſine rivali teque & tua ſolus amares.
Vir bonus & prudens verſus reprehendet inerteis:
Culpabit duros: incomptis allinet atrum
Tranſverſo calamo ſignum: ambitioſa recidet
Ornamenta: parùm claris lucem dare coget:
Arguet ambiguè dictum: mutanda notabit:
Fiet Ariſtarchus: nec dicet, Cur ego amicum
Offendam in nugis? Hæ nugæ ſeria ducent
In mala, deriſum ſemel, exceptumque ſiniſtrè.

CAPVT XIII.

PVblica temporum felicitas. Cæterùm hanc nequaquam in eo conſtituo, quod antiquiorum ſæculorum ingenia noſtrorum hominum ingeniis præſtitiſſe cum Senecâ credam, *neque enim dubium eſt,* inquit Seneca epiſt. 90, *quin meliora mundus nondum effœtus ediderit, & alti ſpiritus fuerint viri (ut ita dicam) à Diis recentes.* Sidonius quoque Apollinaris lib. VIII, epiſt. 6, *Artium virtutes ſæculis potiùs priſcis ſæculorum rector ingenuit; quæ per ætatem mundi ſeneſcentis, laſſatis veluti ſeminibus emedullatæ, parùm aliquid hoc tempore in quibuſcunque, atque id in paucis mirandum ac memorabile oſtentant.* aliter legatus Rhodius apud Livium lib. XXXVII ab v. c. de ſuæ gentis hominibus agens; *Certare pio certamine cujuſlibet bonæ artis ac virtutis auſi ſumus*

mus

mus cum parentibus. Plinius quoque junior lib. VI, epist. 21, *Sum ex iis, qui mirer antiquos; non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio. neque enim quasi lassa & effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat.* Tacitus denique lib. III Annalium cap. 55: *rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur. nec omnia apud priores meliora; sed nostra quoque ætas multa laudis & artium imitanda posteris tulit. verùm hæc nobis in majores certamina ex honesto maneant.* neque aliam veriorem iniquissimæ de sæculorum nostrorum infelici sterilitate opinionis causam invenio præter eam, quam reddidit Autor dialogi de causis corr. eloqu. cap. 18. *vitio malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio sunt.* Paterculus quoque lib. II hist. *naturaliter audita visis laudamus libentiùs: præsentia, invidiâ; præterita, veneratione prosequimur: & his, nos obrui; illis, instrui credimus.* Phædrus denique lib. V Fabularum, in principio,

— plus vetustis nam favet
Invidia mordax, quàm bonis præsentibus.

Quod si tamen omnino aliquid priscis illis temporibus est tribuendum, illud certè fateri liceat, Heroïca priorum sæcula feraciora fuisse virtutum: atque ex eo factum, ut præmia quoque virtutum frequentius ab artibus peterentur. *ita est profectò; artes desidia perdidit: & quoniam animorum imagines non sunt, negliguntur etiam corporum.* Plin. XXXV, 2.

§. 2. Intelligimus ergò hîc per Publicam temporum felicitatem, inconcussum tranquillæ pacis bonum. nam ut rectè Cassiodorus Variarum I, I. *Pax est bonarum artium decora mater.* Solinus quoque cap. I de temporib. Augusti, *hoc tempus fermè solum repertum est, quo plurimùm & arma cessaverunt, & ingenia floruerunt: scilicet, ne inerti justitio languerent virtutis opera, bellis quiescentibus.* excutiunt profectò omnem ingeniis constantiam fatales regnorum ac rerump. motus, quum præter atrocia multa quæ premunt, adhuc pejora sunt quæ timentur. Ovid. IV de Ponto, Eleg. 12.

Crede mihi, miseros prudentia prima relinquit,
Et sensus cum re, consiliumque fugit.

ardorem adhæc æmulationis & gloriæ cupiditatem secura florentis ævi hilaritas maximè nutrit. Tacit. Annal. lib. XV, cap. 16. *Certamen virtutis, & ambitio gloriæ, felicium hominum affectus.* Ovid. V Trist. Eleg. 12.

Nominis & famæ quondam fulgore trahebar,
Dum tulit antemnas aura secunda meas.
Non adeò est benè nunc, ut sit mihi gloria curæ;
Si liceat, nulli cognitus esse velim.

atque hoc illud est, quod urget Diod. Siculus in ipso statim initio libri duodecimi. *Xerxis in Græciam expeditio,* inquit, *propter stupendam exercitus*

multi-

multitudinem, summum Graecis terrorem incussit, cùm extremae servitutis periculum hoc bello adire sibi viderentur. Caeterùm bello praeter omnium exspectationem secundum eventum sortito, non modò à tanto discrimine Graecorum gens liberata est, sed ingentem praeterea gloriam obtinuit. & tantis tunc opibus singulae Graecorum civitates repletae sunt, ut cuncti relapsas in contrarium fortunae vices demirarentur. ex eo namque tempore per annos quinquaginta insignes ad summam felicitatem progressus fecit. temporibus enim hisce omnes bonae artes propter opum abundantiam, magnopere excultae, & artifices maximi saeculum illud gloriâ auxisse memorantur, è quorum numero est Phidias statuarius. non est denique praetereundus memorabilis Athenaei locus sub finem libri quarti Deipnosoph. *Renovatae sunt omnes disciplinae sub Aegypti septimo rege Ptolemaeo, quem verè atque apte Cacergeten vocavere Alexandrini. Hic enim plurimis Alexandrinorum jugulatis, & non paucis eorum, qui cum ipsius fratre pubescentes adoleverant, in exilium actis, urbes insulasque replevit Grammaticis, Philosophis, Geometris, Musicis, Pictoribus, ludimagistris, Medicis, & aliis multis artificibus, qui ob inopiam ea docentes quae scirent, omni humanitate praeclaros viros expoliverunt.*

CAPVT XIV.

PRivata ipsorum artificum fortuna inter tam multa quae artem olim provexerunt, novissimum jure locum occupat; quandoquidem sine hac parùm admodùm per se valebunt ea quae praemisimus. Divinum propensioris naturae donum, sedula Parentum ac Praeceptorum cura, Metus legum saluberrimarum, Aemulatio, Simplicitas & Dulcedo artis, atque ea quae porrò sequuntur, qualemcunque ipsius artificis fortunam adhuc exspectant: non eam, quae Protogenis canem & Nealcis equum miro quodam casu perfecit; sed eam, quae artificem, veluti alumnum suum, Regibus ac dynastis ingerit, ut per eos Orbi terrarum commendentur. *plurimùm refert, in quae cujusque virtus tempora inciderit* *. *neque enim cuiquam tam clarum statim ingenium est, ut possit emergere, nisi illi materia, occasio, fautor etiam commendatorque contingat.* Plin. junior VI, 23.

* *Plinius nat. hist.* VII, 28.

§. 2. Non statuimus tamen totam artificum famam ex fortunâ pendere. necesse est enim, ut primùm insigni aliquo exactissimae artis specimine januam famae sibi aperiant. *nemo imaginem suam pingendam committit, nisi probato prius artifici per quaedam experimenta.* Corn. Celsus in epist. ad C. Iulium Callistum. τοὺς ἀνδριαντοποιοὺς δοκιμάζομεν, inquit Socrates apud Xenophontem lib. III Apomnem. οὐ τοῖς λόγοις αὐτῶν τεκμαιρόμενοι, ἀλλ' ὃν ἂν ὁρῶμεν τοὺς πρόσθεν ἀνδριάντας καλῶς εἰργασμένον, τούτῳ πιστεύομεν καὶ τοὺς λοιποὺς εὖ ποιήσειν. *statuarios probamus non sermonibus ipsorum confidentes, sed quem videmus*

priores

priores statuas rite perfecisse, eum credimus & reliquas recte facturam. mox inter illos, quos eadem vis artis commendat, peculiaris quædam secundioris fortunæ potentia deprehenditur. quâ de re fusè Vitruvius in Præfatione libri tertii: *Artifices*, inquit, *etiamsi polliceantur suam prudentiam, si non sint pecuniâ copiosi, seu vetustate officinarum habuerint notitiam, aut etiam gratiâ & forensi eloquentiâ non fuerint præditi, pro industriâ studiorum autoritates non possunt habere, ut eis, quod profitentur scire, id credatur. Maximè autem id animadvertere possumus ab antiquis statuariis & pictoribus, quod ex his, qui dignitatis notas & commendationis gratiam habuerunt, æternâ memoriâ ad posteritatem sunt permanentes; uti Myron, Polycletus, Phidias, Lysippus, cæterique qui nobilitatem ex arte sunt consecuti. namque ut civitatibus magnis, aut regibus, aut civibus nobilibus opera fecerunt, ita id sunt adepti. At qui non minore studio, & ingenio, sollertiaque fuerunt, ignobilibus & humili fortunâ civibus non minùs egregiè perfecta fecerunt opera, nullam memoriam sunt assecuti; quod non ab industriâ, neque artis sollertiâ, sed à felicitate fuerunt deserti; ut Hellas Atheniensis, Chion Corinthius, Myagrus Phocæus, Pharax Ephesius, Bedas Byzantius, etiamque alii plures. Non minus item pictores; uti Aristomenes Thasius, Polycles Atramitenus, Nicomachus, cæterique quos neque industria, neque artis studium, neque sollertia defecit; sed aut rei familiaris exiguitas, aut imbecillitas fortunæ, seu in ambitione certationis contrariorum superatio obstitit eorum dignitati.* Telephanem Phocæum nimia loci, ubi habitavit, ignobilitas fecit obscuriorem. Plin. XXXIV, 8. Idem quoque Plinius alibi testatur, exactissima quædam Scopæ opera, quemvis alium locum nobilitatura, Romæ viventibus penè incognita fuisse, tot tantarumque artificiosissimarum rerum copiâ gloriam ejus premente atque obscurante. *multorum artificum obscurior fama est, quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum; quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nominari possunt.* Plin. XXXVI, 5.

§. 3. Fieri denique potest sano de artificum operibus judicio præjudicium aliquod de ipsis artificibus obstitisse; splendidâ nempe eorum fortunâ aut famâ autoritatem iis conciliante. in Zeuxide certè, quemadmodum & in Polycleto, & Phidiâ, si Maximo Tyrio dissertat. XXXIX credimus, παρέπεμπεν τὰ ἔργα αὐτὰ μετ᾽ εὐφημίας ἡ τῆς τέχνης δόξα. *absolvebat opera ipsa cum celebritate, & artis gloria.* similem certè hallucinantium animorum errorem in amantibus deprehendere est. etenim *de formâ judicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor.* Quint. VI, 2. τὰ τῶν ἐρωμένων, ὁποῖά ποτ᾽ ἂν ᾖ, καλὰ φαίνεται τοῖς ἐρῶσι· καὶ τὸ δοκιμάζειν ἀφέντες, ὡς ἐπὶ θαυμαστοῖς βοῶσι. *Amatorum res qualescunque sint, pulchræ videntur amantibus, & æstimationem mittentes, tanquam de mirabilibus clamant.* Libanius Prosphonetico. τὸ αὐτὸ τῆς αἰσθήσεως πάθος οὐχ ὁμοίως διατίθησι τὴν ψυχὴν ὅταν μὴ προσῇ δόξα τῶν λογικῶς ἢ

φιλοδί-

φιλοτίμως περαίνεσθαι τὸ γινόμενον. eadem sensus affectio non eodem modo animum adficit, nisi accedit persuasio, id quod fit studiose, ac cum ratione conficitur. Plut. Sympos. problem. lib. v, quæst. 1. ubi & inter alia hujus loci propria facetissimam de sue Parmenonis narratiunculam subnectit. vide sis locum lectu dignissimum. *Sic est vulgus: ex veritate, pauca: ex opinione, multa æstimat.* Tullius pro Q. Roscio Comœdo. vide Ælianum var. hist. lib. 1, cap. 24.

FINIS LIBRI SECVNDI.

DE PICTVRA VETERVM LIBER TERTIVS.

Argumentum Libri Tertii.

Vidimus nunc, quemadmodum cuncta imitandi studium à naturâ nobis inditum non phantasia modò adjuverit atque excitaverit, sed & multæ aliæ causæ porrò provexerint. reliquum adhuc est, ut consideremus, quid imitatricem illam animorum nostrorum vim perfecerit, atque ad artis consummatæ fastigium perduxerit. Observabantur itaque ab antiquioribus in Picturâ quinque hæc capita: Inventio sive Historia: Proportio sive Symmetria: Color, & in eo Lux & Vmbra, Candor & Tenebræ: Motus, & in eo Actio & Passio: Collocatio denique sive Oeconomica totius operis dispositio. Quatuor prima capita, Inventionem nempe, Proportionem, Colorem, & Motum; in omnibus Picturis sollicitè observabant, sive eæ ex unâ tantùm figurâ, sive ex pluribus constarent: solam Dispositionem in plurium figurarum tabulâ præcipuè curabant, ut ipsa variorum schematum apta collocatio lucem aliquam adderet diversissimis rebus hinc inde, pro argumenti naturâ, in unum corpus congestis. Nequaquam tamen in legitimâ horum quinque capitum observatione summam artis collocandam esse putabant, nisi peculiaris quædam Venus ac Gratia ex singulorum capitum decorâ concinnitate, mutuaque congruentiâ resultans, totam Picturam commendaret. quamobrem etiam penitiorem Gratiæ istius considerationem minimè hic prætereundam existimavimus: præsertim, cùm sine pleniore ejus notitiâ nemo unquam homo tam varia fertilissimæ artis momenta rectè excutere ac percensere valuerit.

CAPVT I.

PRimas atque præcipuas partes Inventioni meritò assignamus. etenim nemo, *quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid velit pingere*, Seneca epist. 71. quæque artifex elaboraturus est, *ut vult Zeno, sensu tincta esse debent.* Quintil. IV, 2. γραπτὴ πανοπλία, τέρψιν μὲν ἔχει, χρείαν δὲ οὐδεμίαν παρέχεται. *picta totius hominis armatura voluptatem quidem, nullam verò utilitatem adfert.* Socrates apud Stobæum Serm. de Adulatione. *picta nebula non longius, quàm dum videtur, oblectat*, Auson. epist. 17. nisi fortè ea sit talis, qualem idem Ausonius describit Edyllio 6. ibi enim pictâ nebulâ furvam infernæ caliginis umbram repræsentans pictor, Cupidinem in eâ cruci affixum argumento satis ingenioso designavit. Artificem ergo ante omnia par est sibi proponere, quid potis-

potiſſimum imitari velit : quod in tantâ rerum varietate arduum ei non erit, niſi fortè omninò ἀφαντασίωτος † fuerit : alioqui metuendum magis erit, ne copiâ obrutus, in tam numeroſâ digniſſimarum rerum materiâ electionem experiatur difficillimam. difficilior enim delectus eſt, ubi copiâ laboratur. certè *mens noſtra quidvis videtur cogitatione poſſe depingere*, Tullius lib. I de Nat. Deorum. *Cogitatio quamvis regionem poteſt amplecti, & in eâ ſitum loci cujuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari.* Auctor Rhet. ad Herennium lib. III. *Tendimus vigorem animi in diverſas partes multaſque regiones, & phantaſticâ imaginatione ad capitis noſtri judicium perducitur, quod per diverſas mundi partes cognoſcitur exquiſitum.* Caſſiod. de Animâ, cap. 15. *Nihil eſt feracius ingeniis, iis præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt.* Cicero in Bruto. præclarè Maximus Tyrius diſſertat. XXVIII, ἴδιον ψυχῆς εὕρεσις, αὐτογενής τις οὖσα, καὶ αὐτοφυὴς, καὶ ξύμφυτος. *propria enim animæ eſt inventio, quæ ſpontanea genuinaque, & agnata eſt nobis.*

† *nulla imaginandi vi præditus.*

§. 2. Iudicium tamen hic adhibebit artifex; nec inveniet ſolùm quid pingat, ſed proprias quoque vires expendet, juxta illud Horatii de Arte,

Sumite materiam veſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus; & verſate diu, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri. cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deſeret hunc, nec lucidus ordo.

Martialis lib. XII, Epigramm. 100.

Qui ſua metitur pondera, ferre poteſt.

Plin. XXXV, 11. *Pauſias & ipſe pinxit parietes Theſpiis, cùm reficerentur quondam à Polygnoto picti; multumque comparatione ſuperatus exiſtimabatur, quoniam non ſuo genere certâſſet.* præcipuè tamen audiendus hîc erit Tullius in Bruto, *Sumendæ res erunt*, inquit, *aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares: neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares admiratione aut omninò laude dignæ videri ſolent.* præclarè auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 36, & 37, *Ars magnâ, ſicut flamma, materiâ alitur, & motibus excitatur, & urendo clareſcit. Creſcit enim cum amplitudine rerum vis ingenii; nec quiſquam clarum & illuſtre opus efficere poteſt, niſi qui materiam parem invenit.* Nazarius quoque Panegyrico Conſtantino Aug. dicto, *Certum eſt pro negotii modo animoſam eſſe virtutem, quòd ex uſu rerum captum ſuum temperat. in parvis, propè ad ſecuritatem remiſſa; in mediocribus, modicè intentior; ubi magna venerunt, juxta magnitudinem exantlandi operis erigitur.* prudenter itaque Ariſtoteles philoſophus Protogeni ſuaſit, *ut Alexandri magni opera pingeret, propter æternitatem rerum.* Plin. XXXV, 10. *Lyſippus fecit Alexandrum magnum multis operibus, à pueritiâ ejus orſus.* Plin. XXXIV, 8. *Pompejus magnus in ornamentis theatri mirabiles famâ poſuit effigies, ob id diligentius magnorum artificum in-*

geniis elaboratas. Plin. VII, 3. obſervatum hoc etiam fuit in illis viginti & ſeptem tabulis, quas pulcherrimè pictas Verres ex æde Minervæ ſuſtulit, *in quibus erant imagines Siciliæ regum ac tyrannorum; quæ non ſolùm pictorum artificio delectabant, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum.* Cicero lib. IV in Verrem. in hac verò magnorum virorum picturâ non raro uſu venit, ut inſignia quædam eorum facta aut dicta expeditam aliquam non abſurdæ Inventionis rationem ſuggerant. appoſitè Nazianz. orat. III, ταῖς τῶν βασιλευόντων εἰκόσιν, ἄλλοι μὲν ἄλλο τι τῶν βασιλέων προσπαραγράφεσθαι χαίρουσιν· οἱ μὲν τῶν πόλεων τὰς λαμπροτέρας δωροφοροῦσας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανούσας, οἱ δὲ τοὺς ἐν τέλει προσκυνοῦντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν τιμωμένοις συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὐστοχίας· οἱ δὲ βαρβάρων ἡττημένων καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶν ἐρριμμένων πολυειδῆ σχήματα· φιλοῦσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον, ἐφ᾽ οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἰνδάλματα. *Imperatoriis imaginibus alii Imperatores aliud quiddam præterea appingi gaudent, quidam clariſſimas quaſque urbes dona offerentes; alii victorias caput eorum corona cingentes, nonnulli magiſtratus adorantes, & dignitatum notis exornatos, alii ferarum cædes & ſcitas jaculationes, alii Barbarorum domitorum atque ad pedes jacentium varias multiplicesque figuras. Neque enim rerum earum, ob quas magnifice de ſe ſentiunt, veritatem ſolùm amant: ſed earum quoque ſimulachra.* Timotheus, dux Athenienſium, maximis rebus proſperè geſtis, negabat ſibi tantarum rerum gloriam tribuendam, ſed Fortunæ. unde eum fœcunda procacium pictorum ingenia pinxerunt in tentorio dormitantem; Fortunâ interim, quæ ei ad caput adſtabat, civitates in naſſam pertrahente. Ælian. var. hiſt. XIII, 43. Schol. in Plutum Ariſtophanis. Suidas in Τιμόθεος. Galaton quoque pictor, teſte Ælian. var. hiſt. XIII, 22, totum poëtarum gregem pinxit limpidas aquas ex ore Homeri redundantes avidiſſimè haurientem. hanc imaginem repræſentat Ovid. III Amorum, Eleg. 8.

Adſpice Mæoniden, à quo, ſeu fonte perenni
Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Plin. quoque Nat. hiſt. lib. XVII, cap. 5. *Fons ingeniorum Homerus.*

§. 3. Hiſtoria quoque tanto robuſtior, quanto verior, expeditam dignæ Inventionis rationem ſuggeret. ſic tamen, ut ea non ſit prorſus arida atque jejuna, ſed abundantior, ſuperfluens, atque ultra quàm oporteat fuſa: ut eâ gaudens animus generoſo lætæ indolis conatu exſpatietur, & vel plura juſto concipiens ſpiritus audeat licentius aliquid, & nimiis floribus atque affluentiâ peccet potius, quàm inopiâ contabeſcat. nam quid agat, quo ſe vertat, ubi immoretur caſſa rebus Inventio? non ſuadeo licentiam inconſultam illam ac temerariam, quæ paſſim amœniſſima quæque ingenia in certiſſimum exitium impellit: ſed hoc intelligi volo; laxandos

xandos esse Inventioni frænos, nec angustissimo gyro ingeniorum acres impetus restringendos. quemadmodum enim nobiles equos cursus & spatia probant; sic est aliquis artificum campus, per quem nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur concitatus generosissimæ artis cursus. quamobrem etiam nonnihil videtur hic adolescentiæ indulgendum, neque ea statim ad sobriam severioris artis legem acerbè revocanda est, si forte juvenilis animi luxuriâ in durioris Inventionis ubertate acquieverit. quin potius audiendus hic est Accius poëta Tragicus apud Agell. noct. Atticarum lib. XIII, cap.2. *quod in pomis est*, inquit, *itidem esse ajunt in ingeniis; quæ dura & acerba nascuntur, post fiunt mitia & jucunda. sed quæ gignuntur statim vieta & mollia, atque in principio sunt uvida; non matura mox fiunt, sed putria. relinquendum igitur est in ingenio, quod dies atque ætas mitificet.* Seneca Hippolyto, Act.II, Sc.2.

Quid te coërces, & necas rectam indolem?
Seges illa magnum fœnus agricolæ dabit,
Quæcunque lætis tenera luxuriat satis:
Arborque celso vertice evincit nemus,
Quam non maligna cædit aut resecat manus.
Ingenia melius recta se in laudes ferunt,
Si nobilem animum vegeta libertas alit.

rectè Horatius de Arte,

— nec desilies imitator in arctum,
Vnde pedem proferre pudor vetet, aut operis lex.
Omne supervacuum pleno de pectore manat.

Sed facile remedium est ubertatis: sterilia nullo labore vincuntur. *Semper ad sanitatem proclivius est, quod potest detractione curari*, Seneca Controvers. IX,2. multum inde decoquet ratio: multum cura limabit: aliquid opere ipso veluti deteretur. sit modò unde excidi possit, & quod exsculpi. erit autem, si non ab initio tenuem nimis laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat.

§. 4. Res denique artis suæ curâ dignas, artifex non optimè tantum, sed etiam facillimè inveniet. neque enim vis summa inveniendi est admiratione digna, si infelix usque ad ultimum sollicitudo persequitur artificem, eumque macerat & coquit, ægrè oblatarum rerum momenta vertentem, & perpendendis eis coagmentandisque intabescentem. Nitidus ille, & sublimis, & locuples, circumfluentibus undique Inventionis copiis imperat. desinit enim in adversa niti, qui pervenit in summum. scandenti circa ima labor est; cæterùm, quantum processeris, mollietur dives ac lætius solum: inde fructus illaborati offerunt sese, & omnia spontè proveniunt;

veniunt; quæ tamen quotidie, nisi decerpantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile nec salutare est; & nitor ille cultum virilem habeat, & Inventio judicium. sic erunt magna, non nimia; sublimia, non abrupta; fortia, non temeraria; severa, non tristia; gravia, non tarda; læta, non luxuriosa; jucunda, non dissoluta; plena, non tumida. similis in cæteris ratio est. Tutissima ferè per medium via est, quia utriusque ultimum vitium est. Quint. XII, 10. *Optimus quidem modus est; quis nescit? sed non minùs non servat modum, qui infra rem, quàm qui supra. Alius, excessisse materiam; alius, non implesse. æque uterque: sed ille, imbecillitate; hic, viribus peccat. quod certe, etsi non limatioris, majoris tamen ingenii indicium est.* Plin. junior, lib. I, epist. 20. Quos verò illa magnæ indolis fiducia destituit, humiles statim fiunt, & velut terram spectantes nunquam se attollere audent: dumque, quod maximè nocet, omnia timent, nihil conantur. *macies illis pro sanitate, & judicii loco infirmitas est; & dum satis putant vitio carere, in id ipsum incidunt vitium, quod virtutibus carent.* Quint. II, 4. *aridi, & exsucci, & exsangues imbecillitati suæ Sanitatis appellationem, quæ est maximè contraria, obtendunt; & quia clariorem illam vivi splendoris vim, velut Solem, ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt.* Quint. XII, 10. quotquot denique in eodem valetudinario hæc ossa & hanc maciem probant, mœsti ut plurimum atque inculti illam ipsam, quam jactant, sanitatem infirmitate & jejunio consequuntur. *porrò ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingat. parum est ægrum non esse, fortem & lætum & alacrem volo. prope abest ab infirmitate, in quo sola Sanitas laudatur.* Autor dialogi de causis corr. eloqu. cap. 23.

§. 5. Nequaquam igitur cuiquam autor hic fuerim, ut ad arcessendam Inventionem multum diuque in cogitando persistat. deteritur enim fulgor nimia rerum tractatione, atque ipse ille mucro ingenii supervacuo & nihil profuturo labore retunditur. frequenter etiam *extemporalis audaciæ, atque ipsius temeritatis vel præcipua jucunditas est. nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quæ suâ sponte nascuntur.* Autor dialogi de causis corr. eloqu. cap. 6. *Sectas ad nimiam tenuitatem vires, ipsa subtilitas consumit.* Quintil. XII, 2. τὸ γὰρ κατὰ θεωρίαν βούλεσθαι προάγειν πάντα, ἀσχολεῖ τὴν γνώμην, καὶ ἀπαλλάττει τοῦ ἑτοίμου. *nam ex speculatione omnia velle producere, mentem occupat, & à promptitudine arcet.* Philostr. lib. II de vitis Sophist. in Aristide. non patiemur ergo frigescere hoc opus; &, Inventione ad summum perductâ, acquiescemus; quia *quicquid non adjicit prioribus, etiam detrahere videtur.* Quintil. VI, 1. *At plerosque videas hærentes circa singula, & dum inveniunt, & dum inventa ponderant ac dimetiuntur. quod etiamsi idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda*

nanda

nanda tamen hæc infelicitas erat, quæ cursum animi refrænat, & calorem cogitationis exstinguit morâ ac diffidentiâ. Quintil. in proœmio libri Octavi. *humilitatis est ubique perhorrescere. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum mentis, & à potioribus avertat.* Quintil. IX,4. quamobrem etiam satius est, quandoque σχεδιάζειν, & primum illum incalescentis animi impetum, quem tamen interim excolas, sequi. *equorum cursum, qui dirigit, minuit: & passus qui æquat, cursum frangit.* Quintil. IX, 4. nam benè concepti affectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ sæpe manum non exspectant, & semel dilatæ non revertuntur. utique verò cùm infelix illa cavillatio accessit, & cursus ad singula vestigia resistit, non potest ferri contorta vis Inventionis & æquabili impetu placere: sed ut optimè singularum partium cedat electio, non tamen continua erit, sed composita. Quintil. X,7. Suffecit sæpe operi, cui se parem credidit, quisquis rem aggressus est toto animo. pectus enim est, quod promptos facit, & vis mentis. maxima pars Inventionis constat animo: hunc affici, hunc concipere imagines rerum & transformari quodammodo ad naturam eorum, de quibus agimus, necesse est: *is porro quò generosior celsiorque est, hoc majoribus velut organis commovetur: ideoque & laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet.* Quintil. I,2.

§. 6. Quicquid tandem illud erit, in quod artis suæ curam artifex conferre dignabitur, aliter atque aliter à scriptoribus vocari solet. Luciano in Zeuxide nunc ὑπόθεσις est, aliquando ἐπίνοια, interdum γνώμη τῆς γραφῆς. Demetrio Phalereo de Elocutione, §. 76, similiter ὑπόθεσις dicitur, & præterea ὕλη. Philostrato Iconum lib. I in Andriis, & lib. II in Ajace Locro, & in Thessaliâ, nec non juniori Philostrato in Hercule vel Acheloo vocatur ὁ λόγος τῆς γραφῆς. rursus Iconum lib. II in Antilocho, in Panthiâ, & in Cassandrâ, τὸ τοῦ ζωγράφου δρᾶμα dicitur. nominatur denique ab eodem Philostrato Iconum lib. II in Panthiâ ἱστορία τοῦ ἔργου. atque inde est ἱστορίας τὸ ἀκριβὲς apud Lucianum epist. Saturnal. 3. quinimò si morale aliquid in se continet, dicitur ἦθος τῆς γραφῆς Philostrato in vitâ Apollonii, lib. II, cap. 9. quemadmodum & juniori Philostrato in Achille in Scyro. Sed omnes hæ denominationes locum habent in tabulâ in quâ perspicuum statim est quid sibi velit artifex: ubi verò id minus apparet, sed conjecturâ indiget, jam non amplius ἱστορία, verùm αἴνιγμα τῆς γραφῆς vocatur. Philostratus Iconum lib. I, in Amoribus, καλὸν τὸ αἴνιγμα, inquit. vide locum. Lucianus in Hercule Gallico, ἐγώ σοι λύσω τῆς γραφῆς τὸ αἴνιγμα· *solvam tibi picturæ ænigma.* non luserit operam, si quis Lucianum consulens ænigmatis illius enodationem inde petierit. Cebetis tabula de se testatur, quod sit similis τῷ τῆς σφιγγὸς αἰνίγματι, ὃ ἐκείνη προὔβαλλε τοῖς ἀνθρώποις.

θρώποις. ænigmati sphingis quod illa proponebat hominibus. vide locum. Probatis scriptoribus Latinis est *argumentum.* nam teste Agrætio, vetere Grammatico, *Arguere est ostendere & patefacere.* Virgil. *degeneres animos timor arguit.* de hac argumenti voce ita Quintil. v, 10. *apparet omnem ad scribendum destinatam materiam Argumentum appellari; nec mirum; cùm id inter opifices quoque vulgatum sit. unde Virgilio, Argumentum ingens. vulgoque paulò numerosius opus dicitur argumentosum.* locus Virgilii est sub finem libri septimi Æneid.

At lævem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos.
Argumentum ingens; & custos virginis Argus;
Cælataque amnem fundens pater Inachus urnâ.

** vers. 69.* Ovid. vi Metamorph.*

Et vetus in telâ deducitur argumentum.

† vers. 684. rursus xiii Metam.† *—fabricaverat Alcon*
Myleus; & longo cælaverat argumento.

Propert. lib. iii, Eleg. 8.

Argumenta magis sunt Mentoris addita formæ.

nisi quis fortè in hoc Propertii loco formas ipsas & sigilla putet *argumenta* dici; quemadmodum & in hisce Tullii verbis lib. iv in Verrem, *Ex ebore diligentissimè perfecta argumenta erant in valvis. ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit atque abstulit.* Plin. lib. xxxv, cap. 12, *Nealces pinxit Venerem, ingeniosus & solers in arte. Siquidem cùm prælium navale Ægyptiorum & Persarum pinxisset, quod in Nilo, cujus aqua est mari similis, volebat intelligi; argumento declaravit, quod arte non poterat. Asellum enim in littore bibentem pinxit, & crocodilum insidiantem ei.* Ausonius in epistolâ ad Gregorium filium, præfixâ Edyllio vi de Cupidine cruci affixo, *Hanc ego imaginem specie & argumento miratus sum.* In pavimento lithostroto & vasis appellatur *emblema.* ἔμβλημα. Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
Arte pavimenti atque emblemate vermiculatæ.

Plin. xxxiii, 12. *Vlysses & Diomedes erant in phialæ emblemate, Palladium surripientes.* Cicero lib. iv in Verrem, *Scaphia cum emblematis.* & mox ibidem, cùm retulit Verrem Haluntinorum vasa omnia cælata ex urbe ad se deportata corripuisse, addit vasis omnibus probatioribus crustas aut emblemata detracta (ea enim exemptilia fuisse, vel ex hoc uno loco liquere potest.) & Haluntinis nihil relictum præter purum argentum, *Sic Haluntini,* inquit, *excussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt. Quod unquam, judices, hujusmodi everriculum in ullâ provinciâ fuit? &, ne fortè homi-*

nem

nem existimetis hanc tantam vim emblematum sine causâ coacervare voluisse; videte quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges & judicia, quanti testes Siculos negotiatoresque fecerit. posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset; instituit officinam Syracusis; in regiam maximam palàm artifices omnes, cælatores, ac vascularios convocari jubet; & ipse suos complures habebat: eò conducit magnam hominum multitudinem. menses octo continuos opus his non defuit; cùm vas nullum fieret, nisi aureum; tum illa, ex patellis & thuribulis quæ evellerat, ita scitè in aureis poculis illigabat, ita apte in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceres. Obiter interim hîc monendum, quod prorsus mirum sit temporibus Tiberii Imp. de voce hac Latinè reddendâ tam anxiè laboratum *, præsertim, cùm Publius Mimus jam ante sub Augusto *inserta* dixerit. *Frugalitas inserta est rumoris boni.* ad quæ verba pretium operæ consulere Iosephum Scaligerum.

* *Suetonius in Tiberio, cap.* 71.

§. 7. Quin verò nunc vel unius hujus imitationis ergò artifex dici Sapiens mereatur, nemini dubium esse potest. neque id eo tantùm sensu, quo antiquioribus quivis artifex teste Didymo & Eustathio † dicebatur σοφὸς, sed nimirum majus est hoc quiddam quàm homines opinantur & pluribus ex artibus studiisque collectum, quo solo verus ille profectus & altis radicibus nixus paratur. etenim quamvis anxius inveniendi labor citrà hæc studiorum adminicula, veluti rectore carens, vagatur ac fluitat. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit esse omni laude cumulatus artifex, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. *tardi ingenii est, rivulos consectari; fontes rerum, unde omnia manant, non videre.* Cicero lib. II de Oratore. etenim ex profundâ omnium rerum cognitione efflorescat & exuberet & redundet oportet recta Inventio, quæ nisi subest, res animo percepta & manu elaborata inanem quandam & penè puerilem habebit voluptatem, quæ aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. plurimarum itaq; disciplinarum scientia comprehendenda, onerandum complendumque pectus maximarum & plurimarum rerum suavitate, copiâ, varietate. neque enim fœcundissimæ artis hujus vis & facultas, sicut cæterarum rerum, angustis & brevibus terminis cluditur. tenenda præcipuè est omnis antiquitas & immensa illa historicorum atque poëticorum exemplorum vis. omnes animorum motus, quos hominum generi natura rerum tribuit, penitùs pernoscendi, quòd vis omnis ratioque pingendi in iis ad vivum exprimendis versetur, & nihil æquè in tam numerosâ tabularum statuarumque varietate dominetur. unde neque dubium cuiquam potest esse, quin vetustioribus pictores fictoresque peculiari quadam ratione Sapientes vocentur; cùm vix aliam aliquam liberalium artium plura majoraque altioris doctrinæ adjumenta

† *ad versum 392 Iliad. o.*

menta desiderare certum sit. (loquor hîc de arte consummatâ & omnibus numeris perfectâ. *semper enim quacunque de arte aut facultate quæritur, de absolutâ & perfectâ quæri solet*, Tullius de Oratore) atque hoc illud est, quod urgere non destitit Pamphilus ille præceptor Apellis, & primus in picturà omnibus litteris eruditus, præcipuè Arithmeticæ & Geometricæ; negabat enim artem sine his perfici posse, teste Plin. XXXV, 10. *Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis studiis inter præcipuos, & pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.* Quintil. XII, 10.

§. 8. Quod verò Geometria & Optica summum habeant in picturis usum, multis docet Tzetzes, Chiliad. XI, hist. 381, expressius tamen Chil. VIII, hist. 193. ubi illustre hujus rei adducit exemplum. Athenienses, inquit, cùm in animo haberent simulachrum aliquod nobile super excelsâ columnâ Minervæ consecrare, Phidiæ & Alcameni negotium hoc dederunt; quo deinde geminarum imaginum unam, quæ judicio omnium elegantiæ primas ferret, Deæ dedicarent. Alcamenes Geometriæ & Optices expers talem Deam fecit, ut nihil eâ prope adspectantes elegantius fieri potuisse judicaverint: Phidias autem, circa plurium artium species præstantissimus, præcipue tamen in Opticis & Geometricis versatissimus, considerans pro ratione altitudinis totam quoque rerum faciem immutari, labia Deæ aperta finxit, nares ejus convulsas, & cætera ad hunc modum. in medium itaque prolato utroque simulachro, parum abfuit quin Phidiam universus populus lapidibus incesseret. donec tandem, imaginibus in destinatam altitudinem evectis, immane quantum discrimen omnes deprehenderint; unde Alcamenem insignis infamia, Phidiam verò debita laus & gratulatio sunt prosecuta. Harum quoque artium atque Optices præcipuo subsidio perfecta est Amulii Minerva *spectantem adspectans quacunque adspiceretur.* Plin. XXXV, 10. In templo Syriæ deæ simulachrum Iunonis erat, quod, si ex adverso stans intuearis, ad te adspicit: si inde transeas, visu te sequitur: si alius quispiam aliunde intuetur, eadem erga illum facit. vide Lucianum de Syriâ deâ. *Bupali & Anthermi in Chio Dianæ facies in sublimi posita, cujus vultum intrantes tristem, exeuntes exhilaratum putant.* Pin. XXXVI, 5. *Apellis arbitrantur manu esse in Antoniæ templo Herculem aversum, ut (quod est difficillimum) faciem ejus ostendat veriùs pictura, quàm promittat.* Plin. XXXV, 10. Suspicari denique liceat, ab hoc loco πλαστικὴν illam θαυματοποιΐαν minimè alienam, quam Greg. Nyssenus cap. 18 de Hominis opificio attingit. ἔστιν ἰδεῖν, inquit, ἐν τοῖς πλάσμασι τὰς διγλύφους μορφὰς, ἃς μηχανῶνται πρὸς ἔκπληξιν τῶν ἐντυγχανόντων οἱ τὰ τοιαῦτα φιλοτεχνοῦντες, μιᾷ κεφαλῇ δύο μορφὰς προσώπων ὑποχαράσσοντες. *videre est quasdam effigies in quibus duplex est expressa forma, fingentibus has artificibus, atque uni capiti geminas vultuum*

tuum formas insculpentibus, ut eas spectatores quodam cum stupore intueantur. neque enim videtur hoc intelligendum de ridiculis istis Antonini picturis, quæ in capite uno duos Antonini atque Alexandri dimidiatos vultus exhibebant, ὑπὸ περιφερείᾳ κεφαλῆς μίας, ὄψεις ἡμιτόμους δύο, *in circuitu unius capitis duos dimidiatos vultus.* ut est apud Herodianum lib. IV. quemadmodum neque de statuis ad exemplum Iani bicipitis atque Hecates triformis elaboratis: sed plus aliquid hæc Nysseni verba comprehendunt; sicut & illa Luciani, in Iove tragœdo, ὁ χρησμὸς ὃν τῷ Λυδῷ ὁ Πύθιος ἔχρησεν, ἀκριβῶς ἀμφήκης ἦν καὶ διπρόσωπος, οἷοί εἰσι τῶν ἑρμῶν ἔνιοι, διττοὶ, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὅμοιοι, καὶ πρὸς ὁπότερον ἂν αὐτῶν μέρος ἐπιστραφήσῃ. *Oraculum quod Pythius Lydo respondit, callide anceps erat: cujusmodi sunt quædam Mercuriales imagunculæ duplices, & utrimque similes, ad quamcunque illarum partem te verteris.* Theod. quoque Prodromus lib. IX de Rhodanthes & Dosiclis amoribus in serico opere non absimiles textoriæ artis præstigias vidisse tradit; nisi fortè crassum ac vulgare fuit hoc opus, quale etiamnum hodie aulæa multa referunt. ait autem Prodromus, se vidisse unum caput in quatuor corpora recedens, aut quatuor capita in unum corpus veluti coalescentia. Leonem & leones. nam cervices & reliqunm omne corpus ad extremam usque caudam distantiâ suâ feras multiplicabant; unico verò capite unum tantummodo leonem omnes exhibebant. sed satius est ipsius Prodromi verba adscribere.

Εἶδον κἀγὼ πολλάκις ἐν πολλοῖς πέπλοις,
οὓς δημιουργεῖ σηρικὴ μιτουργία·
μία μὲν οὖσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας,
πολυχρόοις τε ταῖς βαφαῖς κεχρωσμένη·
τοιοῦτον εἰκόνισμα καινοῦ ζωγράφου,
ὑφαντικῆς εὕρημα δηλαδὴ τέχνης,
μίαν κεφαλὴν εἰς τετρακτὺν σωμάτων,
οἷον συνιζηκυῖαν εἰς κάραν μίαν·
ζωόν τι τετράσωμον· ἢ τοὐναντίον,
μονοπρόσωπον τεττάρων ζώων πλάσιν.
λέοντα καὶ λέοντας. οἱ γὰρ αὐχένες
ἅπαν τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς οὐρᾶς μέχρι
τοὺς θῆρας ἐπλήθυνον τῇ διαστάσει·
τῷ δὲ προσώπῳ πάντες ἦσαν εἷς λέων.

§. 9. Naturalium autem rerum scientiam artifici apprimè necessariam docet nos Philostratus Iconum lib. I, in Paludib. ibi enim luculento satis exemplo testatur, quàm expeditam pulchræ Inventionis rationem in ponte jungendo suggerit artifici, quod naturam palmarum rectè per-

 spectam

ſpectam cognitamque habuerit. vide locum. Audiendus etiam eſt Philoſtratus junior in procœmio Iconum, *Oportet*, inquit, *eum qui pingendi artem rectè moderaturus eſt, cùm naturam humanam pulchrè perſpectam habere, tum idoneum eſſe ad morum notas judicioſe exprimendas, etiam in iis qui tacent: adhæc, quid in genarum conſtitutione, quid in oculorum temperie, quid in ſuperciliorum indole ſitum ſit, & ut ſummatim dicam, quæcunque ſpectant judicium. quiſquis hac cognitione ſatis ſuperque imbutus erit, omne proculdubio feret punctum, & cuivis operi non infeliciter manum admovebit. inſaniâ percitum, ſi fors feret, aut iratum, aut cogitabundum, aut lætitiâ exſultantem, aut incitatum, aut amantem; uno verbo, quod cuique concinnum ac maximè proprium eſt, id pinget.* non requiritur hic ut artifex omnia philoſophorum de hiſce rebus placita excutiat, nec utique ad minutiſſima Geometriæ opera deſcendat, (etenim *diviſæ ſunt profeſſionum vices*, Quint. in procœmio libri primi.) ſatis ſuperque inſtructus accedet, ſi per animos hominum peragrando & ſenſus menteſque eorum pertractando, quemadmodum varii affectus variè vultus hominum afficiant, obſervaverit. *omnis enim motus animi, ſuum quendam à naturâ habet vultum*, inquit Cicero lib. III de Oratore.

Reſpicere exemplar vitæ morumque jubebo
Doctum imitatorem, & vivos hinc ducere vultus.

Quamvis autem pictorem (qui debet eſſe Sapiens) non moralis philoſophus aut Geometres faciat, juvabunt tamen hæ quoque artes ut ſit conſummatus; neque quidquam ex iis nocuerit, præterquam quod ſupervacuum eſt. niſi fortè antidotum quidem atque alia quæ morbis aut vulneribus medentur, ex multis atque interim contrariis quoque inter ſe effectibus componi videmus, quorum ex diverſis virtutibus fit illa miſtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt quibus conſtat, ſed proprias vires ex omnibus ſumit; & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi ſaporem, vario florum ac ſuccorum genere perficiunt: nos mirabimur, ſi pictura pluribus artibus eget *, quæ etiam cùm ſe nō oſtendunt in opere, nec proferunt, vim tamen occultam ſuggerunt, & tacitè quoque ſentiuntur. Fuit fortè aliquis ſine his non contemnendus artifex: at ego Pictorem volo: id eſt, virum cùm ingenii naturâ præſtantem, tum verò tot pulcherrimas artes penitùs mente complexum; datũm tandem rebus humanis qualem nulla antea vetuſtas cognoverit, ſingularem, perfectumque. Cæterùm artes hæ non ita multum adjiciunt: ſed æquè non erit totum, cui vel parva deerunt. Quintil. I, 10.

* *Auſonius Edyllio* VII, Pingere ſi noſtram pictor meditaris alumnam, Æmula Cecropias ars imitetur apes.

§. 10. Hac ſcientiâ inſtructus Zeuxis pinxit Penelopen, in quâ mores pinxiſſe videtur, Plin. XXXV, 9. Timomachus Ajacem furentem, Philoſtr. in vitâ Apollonii lib. II, cap. 10. Silanion Apollodorum iracundiſſimum;

mum; nec hominem tantum ex ære fecit, ſed & ejus inſaniam, Plinius XXXIV, 8. Protogenes Philiſcum meditationi intentum, Plin. XXXV, 10. Praxiteles Phrynen gaudentem, Plin. XXXIV, 8. Parrhaſius puerum cum armis in certamine decurrentem, Plin. XXXX, 10. Ariſtidis anapauomenos celebris fuit propter fratris amorem moriens, Plin. XXXV, 10. Bacchus quoque ille apud Philoſtratum Iconum lib. I, in Ariadne ἐκ μόνου τοῦ ἐρᾶν γέγραπται, *ex ſolo amore pictus eſt.* Quin etiam exemplo notabili monentur artifices, nihil rerum naturalium curâ ſuâ indignum judicare. etenim equum abſolutiſſimi operis à Nicone, vel ſecundum alios Polygnoto, in Pœcile depictum, conſtat ſæculi iſtius judiciis traductum, æſtimantis totam elegantiſſimæ picturæ gratiam imminutam, propterea quod contra naturam animalis pilos inferioribus palpebris adpictos haberet, Tzetzes Chil. XII, hiſt. 427. Pollux tamen Onomaſtici ſui libro ſecundo § περὶ βλεφάρων hiſtoriam hanc, ut videtur, tangens, ὁ Σίμων, inquit, τοῦτο ὄνειδος τῆς ἀμαθίας Μήκωνι προήνεγκεν, ὅτι καὶ τὰς κάτω βλεφαρίδας προσέγραψεν ἵππου γραφῇ. *Simon dedecus hoc inſcitiæ Meconi intulit, quod in equi deſcriptione etiam inferiorum palpebrarum pilos poſuiſſet.* vide quoque Ælianum lib. IV de Animalib. cap. 50.

§. 11. Apelles etiam hac Sapientiâ duce ſtupendam illam Calumniæ picturam, Luciano memoratam, elaboravit; quemadmodum & Lyſippus eam conſuluit, vivam prætervolantis occaſionis imaginem mortalibus exhibiturus. Theophyl. Simocatus epiſt. 54. ἐπαινῶ τοὺς ζωγράφους· ὑποπτέρους γὰρ τοὺς ἔρωτας ἀναγράφουσι, καὶ τέχνῃ διαμορφοῦσι τὰ πράγματα, καὶ τοῖς πλάσμασι τὴν ἀλήθειαν τεραλεύονται. *laudo pictores: alatos enim amores pingunt, & arte transformant id quod vere eſt, & fictionibus veritatem exprimunt.* vide ſis Tzetzem Chil. V, hiſt. 11. notum eſt illud Propertii lib. II, Eleg. 10.

Quicunque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem,
Nonne putas miras hunc habuiſſe manus? vide locum.

Heliodorus lib. IV Æthiop. οὐκ οἶδα ὅτι καὶ τὸν Ἔρωτα πτεροῦσιν οἱ γράφοντες, τὸ εὐκίνητον τῶν ὑπ' αὐτοῦ κεκρατημένων αἰνιττόμενοι. *neſcis quod alatum faciant Amorem pictores, agilitatem eorum qui ab eo detinentur ænigmatice deſignantes.* Xenophon lib. I Apomnem. ἴσως καὶ οἱ Ἔρωτες τοξόται διὰ τοῦτο καλοῦνται, ὅτι καὶ πόρρωθεν οἱ καλοὶ τιτρώσκουσιν. *ſimiliter & Amores ſagittarii propterea vocantur, quod pulchri etiam eminus vulnerent.* Latinus Pacatus Panegyrico Theodoſio Aug. dicto, *Rectè profectò germana illa pictorum poëtarumque commenta Victoriam fecere pennatam; quod hominum cum Fortunâ euntium, non curſus eſt, ſed volatus.* non incommodè *germana pictorum poëtarumque commenta* dixit: nam quod de poëtis Theophyl. Simocatus epiſt. 82 teſtatur, τὰ τῆς ποιήσεως παίγνια, inquit, πάσης σύμπλεα σοφίας, *Poeſeos etiam luſus plena ſunt ſapientiæ.* id ipſum

quoque de pictoribus ac ſtatuariis refert Ælianus var. hiſtor. XIV, 37, *Statuas & imagines*, inquit, *quas nobis ars fictorum exhibet, non oſcitanter aut obiter ſpectare ſoleo: nam in his etiam ars manuaria judicium aliquod ſapientiamque adhibet. atque id ſic ſe habere, cùm ex multis aliis conjici poteſt, tum ex eo potiſſimum, quod nemo pictorum ſeu plaſtarum auſus eſt unquam Muſis, filiabus Iovis, adulterinas atque alienas ſpecies affingere; neque quiſquam opificum tam eſt à ratione alienus, qui eas armatas exhibuerit. certiſſimo argumento, vitam quæ Muſis tribuitur, placidam, facilem, tranquillamque iis eſſe oportere.* Sapientiæ hujus non obſcurum exemplum exhibuit Prodicus in imagine Herculis. cujus quaſi veſtigiis inſiſtens Themiſtius parem prorſus veræ fictæque amicitiæ imaginem nobis reliquit in orat. de Amicitiâ. vide quoque apud Agell. noct. Attic. XIV, 4, imaginem Iuſtitiæ ſeveris atque venerandis verborum coloribus à Chryſippo depictam. huc denique refer Cebetis tabulam. & illam Cleanthis, quam verbis pingere ſolebat, jucundam vitam ſine honeſtâ vitâ haberi non poſſe diſputans. *Iubebat eos, qui audieb..nt, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo veſtitu & ornatu regali in ſolio ſedentem: præſto eſſe virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut Voluptati miniſtrarent, ut eam tantùm ad aurem admonerent (ſi modò id picturâ intelligi poſſet) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum; aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes ſic natæ ſumus, ut tibi ſerviremus; aliud negotii nihil habemus.* Cicero lib. II de Finibus bonorum & malorum. Plura Sapientiæ hujus exempla paſſim apud probatiſſimos quoſque ſcriptores invenias: præcipua tamen plurium avido ſuggeret Philoſtratus Iconum lib. I in Paludibus, in Paſiphaë, in Mercurii natalibus, & in Penelope. ſimiliter Iconum lib. II, in Venere, in Antigone, in Palæſtrâ, & alibi. Ex his ergo cuivis perſpicuum, quod artium harum ſtudia reconditis ferè atque abditis è fontibus hauriuntur Sapientiæ. ac proinde Apollonio apud Philoſtr. lib. VI, cap. 9, phantaſia, quæ Inventionis hujus mater eſt, non injuriâ dicitur *μεϛὸν σοφίας πρᾶγμα, negotium plenum ſapientiæ.*

§. 12. Quod ſi quis tamen Sapientiæ hujus ingenium aliquanto altiùs inſpicere dignabitur, is deprehendet, præter ea quæ jam diximus, quatuor potiſſimum eſſe quæ eam perficiant. *ἀλήθεια* nempe, *καιρὸς*, *δικαιοσύνη*, atque ex omnibus his promanans *σεμνότης*. Ac primum quidem Pictura veritatis eſt ſtudioſiſſima; quamobrem etiam *ἡ γραφὴ τὴν ἀλήθειαν τιμῶσα, Pictura veritatem colit*, ut loquitur Philoſtr. Iconum lib. I, in Narciſſo. duo hæc quàm maximè in exprimendâ veritate obſervat: ut nihil eorum exprimat, quæ non ſunt in rerum naturâ: ut nihil eorum omittat, quæ ſunt in rerum naturâ. prorſus ut in hiſtoriâ *fallere non minùs videtur,*

qui

qui gesta præterit sciens, quàm ille qui nunquam facta fingit. Amm. Marcellinus lib. XXIX. De primo Vitruvius lib. VII, cap. 5, *Pictura fit imago ejus quod est, seu potest esse*, &c. οἱ ζωγράφοι τὴν φύσιν μιμοῦνται, καὶ τῶν ὁρωμένων γράφουσι τὰς εἰκόνας. *Pictores naturam imitantur, & eorum quæ videntur imagines pingunt.* Theodoretus dialogo II, qui inscribitur ἀσύγχυτος. ἅπας ὁ μιμητὴς διὰ τῶν φύσει προσηκόντων τοῖς παραδείγμασιν ἀπεικονίζεται τὴν ἐκείνων ἰδέαν, ἀλλ' οὐ διὰ τῶν ἐναντιωτάτων καὶ πόῤῥω τῆς τῶν ἀρχετύπων οὐσίας καὶ δυνάμεως βεβλημένων. *Omnis imitator juxta ea, quæ natura conveniunt exemplis, effingit eorum ideam; non autem juxta ea quæ maxime contraria & longe ab exemplorum essentia & potentia sunt.* Proclus in Polit. Platonis. De secundo Philostr. lib. II in Venere, τὰ συμβαίνοντα οἱ μὴ γράφοντες, οὐκ ἀληθεύουσιν ἐν τῇ γραφαῖς. *qui ea minime pingunt, quæ contingere solent in picturis, mentiuntur.* quinimò pulchritudinem quoque ipsam veritati loco cedere debere, pictorum præstantissimi semper judicàrunt. Philostr. Iconum lib. I, in Amphiarao de equis Amphiaraï sudore multo ac pulvere superfuso squallidis agens, διαβρόχοις τε ὑπὸ ἱδρῶτος οὖσι, inquit παρίκειται λεπτὴ κόνις· ἣ τὸν μὲν καλοὺς ὑποφαίνουσα τοὺς ἵππους, ἀληθεστέρους δέ. *At sudore madefactis equis tenuis inhæret pulvis, deformiores quidem, verùm veriores eos reddens.* pulchrè sanè. neque enim poterat hic alius equorum habitus animo concipi, totâ re in discrimen ultimum adductâ & aciebus utrimque mistis. ubi verò necessitas usque adeo accuratam in minimis rationem veritatis non exiget, prudenter quoque offecturam pulchritudini similitudinem minore cum curâ elaborabimus. τοὺς τὰ καλὰ καὶ πολλὴν ἔχοντα χάριν εἴδη ζωγραφοῦντας, ἂν προσῇ τι μικρὸν αὐτοῖς δυσχερὲς, ἀξιοῦμεν μήτε παραλιπεῖν τοῦτο τελέως, μήτε ἐξακριβοῦν· τὸ μὲν γὰρ αἰσχρὰν, τὸ δ' ἀνομοίαν παρέχεται τὴν ὄψιν. *pictores qui decoras & eximie venustas pingunt imagines, si aliquid insit iis levis vitii, nolumus neque ut prætereant id prorsus, neque ut undequaque exprimant, quippe hoc deformem, discrepantem illud reddat effigiem.* Plutarchus in vitâ Cimonis. Artifex denique utrumque hoc observans, eidem Philostrato Iconum lib. II in Telis dicitur ἀγαθὸς δημιουργὸς καὶ δεινὸς τὴν ἀλήθειαν. *artifex bonus & ad amussim vera referens.* & rursus Callistrato in Bacchæ statuâ δημιουργὸς ἀληθείας, *artifex veritatis*, vocatur. Præcipuam autem in Picturâ semper habendam rationem Veritatis fatebimur, si cogitemus Picturam non tantùm Delectationem verùm etiam Vtilitatem sibi habere propositam, τὸ γὰρ χρήσιμον ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται, *utile enim ex sola veritate colligitur*, ut loquitur Lucianus de conscribenda Historiâ.

§. 13. Καιρὸν exinde observant artifices. unde Philostr. Iconum lib. I in Paludib. σοφίαν καὶ καιρὸν, *peritiam & occasionem*, non injuria κράτιστα τῆς τέχνης, *potissima in arte*, vocat. & rursus in Ariadne, ὁ Διόνυσος ἐκ μόνου τοῦ ἐρᾶν γέγραπται· σκευὴ μὲν γὰρ ἠνθισμένη, καὶ θύρσοι, καὶ νεβρίδες, ἔῤῥιπται ταῦτα, ὡς ἔξω τοῦ καιροῦ.

καιροῦ. *Dionysus amoris tantùm causa pictus est. Florida enim vestis, thyrsique ac nebrides, ut ad præsentem occasionem minime facientia, abjecta sunt.* Philostratus junior in Hesione, τὸ τῆς κόρης κάλλος ὁ καιρὸς ἐφερμηνεύειν ἐπ' ἀκριβὲς οὐκ ἐᾷ· τὸ γὰρ περὶ τῇ ψυχῇ δέος, καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς ὁρωμένοις ἀγὼν, ἀπομαραίνει μὲν τὸ τῆς φύσεως ἄνθος, δίδωσι δ' ὅμως τοῖς ὁρῶσιν ἐκ τῶν παρόντων τὸ ἐντελὲς στοχάζεσθαι. *Virgines decus, tempus accurate explanare non permittit. Atenim formido de vita & certamen super iis quæ videntur, naturæ florem exsiccat; videntibus tamen concedit ex iis quæ adsunt, rei perfectionem conjectura assequi.* similem Andromedæ mox dilaniandæ pulcherrimum timorem expressit pictor ille apud Achillem Tatium lib. IV de Clitophontis & Leucippes amoribus. Vitruvius lib. VII, cap. 5. *neque picturæ probari debent,* inquit, *quæ non sunt similes veritati; nec, si factæ sunt elegantes ab arte, ideò de his statim debet repente judicari, nisi argumentationis habuerint rationes sine offensionibus explicatas. etenim etiam Trallibus cùm Apaturius Alabandeus eleganti manu finxisset scenam, in eaque fecisset pro columnis signa, Centaurosque sustinentes epistylia, coronasque capitibus leoninis ornatas: præterea supra eam nihilominus episcenium, in quo tholi, pronai, semifastigia, omnisque tecti varius pictoris fuerat ornatus. itaque cùm aspectus ejus scenæ propter asperitatem eblandiretur omnium visus, & jam id opus probare fuissent parati; tum Licinius Mathematicus prodiit, & ait Alabandeos satis acutos ad omnes res civiles haberi, sed propter non magnum vitium indecentiæ insipientes eos esse judicatos; quod in gymnasio eorum quæ sunt statuæ, omnes sunt causas agentes; in foro autem discos tenentes, aut currentes, seu pilâ ludentes. Ita indecens inter locorum proprietates status signorum, publicè civitati vitium existimationis adjecit. Itaque Apaturius contra respondere non est ausus, sed sustulit scenam, & ad rationem veritatis commutatam, postea correctam approbavit.* neque est quod quispiam hic studiosis harum artium præcepta immutabili necessitate constricta, tanquam rogationibus plebisve scitis sanctas quasdam leges, ferri posse putet. Erat enim pictura res prorsus facilis & parva, si uno ac brevi præscripto, pro solis frequentissima tradens, contineretur: sed passim alibi, maximè tamen in rectâ Occasionis hujus consideratione, pleraque causis, temporibus, necessitate mutantur. *in artifice res præcipua consilium est; quia variè & ad rerum momenta convertitur.* Quintil. 11, 13. & rursus lib. VI, cap. ultimo, *Illud dicere satis habeo, nihil esse in omni vitâ prius consilio; frustraque sine eo tradi cæteras artes: plusque vel sine doctrinâ prudentiam, quàm sine prudentiâ facere doctrinam. Nec multum à judicio credo distare consilium, nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omninò nondum repertis, aut dubiis; & quod judicium frequentissimè certum est, consilium verò est ratio quædam alte petita, & plerumque plura perpendens & comparans, habensque in se & inventionem & judicationem.* Multo labore, assiduo studio, variâ exercitatione, pluribus experimentis altis-

altiſſimâ prudentiâ, præſentiſſimo conſilio conſtat ars pingendi. præceptis interim adjuvatur quoque; ſi tamen ea rectam viam, non unam orbitam monſtrent. & quotieſcunque præcepta deficiunt, ingenium advocandum eſt, ut pro circumſtantiarum ratione diſpiciamus quid deceat, quid expediat. *Pingendi rectè ſapere eſt & principium & fons.* Timanthes certè, in eâ quâ Coloten vicit tabulâ, quædam operienda ſibi animadvertit; aut oſtendi ea non debere, aut pro dignitate exprimi non poſſe, judicans: quamobrem *cùm in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Vlyſſem, addidiſſet Menelao quem ſummum poterat ars efficere mœrorem, conſumptis affectibus, non reperiens quo dignè modo patris vultum poſſet exprimere, velavit ejus caput, & ſuo cuique animo dedit æſtimandum.* Quintil. 11, 13. de hoc plenius aliquanto Plin. xxxv, 10. *Timanthi vel plurimum adfuit ingenii. Ejus enim eſt Iphigenia, oratorum laudibus celebrata: quâ ſtante ad aras periturâ, cùm mœſtos pinxiſſet omnes, præcipue patruum; cùm triſtitiæ omnem imaginem conſumpſiſſet, patris ipſius vultum velavit, quem digne non poterat oſtendere. Sunt & alia ingenii ejus exemplaria; veluti Cyclops dormiens in parvulâ tabellâ: cujus & ſic magnitudinem exprimere cupiens, pinxit juxta Satyros, thyrſo pollicem ejus metientes: atque in omnibus ejus operibus intelligitur plus ſemper, quàm pingitur; &, cùm ars ſumma ſit, ingenium tamen ultra artem eſt.*

§. 14. Δικαιοσύνη denique τῆς γραφῆς pictori minimè negligenda eſt. non rarò enim adverſus eam peccant, qui ἀλήθειαν & καιρὸν plus quàm par eſt ſectantur. & quemadmodum in Tragœdiâ, ſic etiam in picturâ, non omnia in propatulo ſpectatorum oculis ſubjicienda ſunt; juxta illud poëtæ Venuſini in Arte,

Nec pueros coram populo Medea trucidet, &c.

Auſonius Epigramm. 122, in Medeam Timomachi.

Laudo Timomachum; matrem quod pinxit in enſem
Cunctantem, prolis ſanguine ne maculet.

Sunt nimirum quædam ſeveris moribus indigna, quæ ſatius eſt vel hiſtoriæ detrimento præterire, quàm verecundiæ. & in materiis, quas hilarior quædam ac petulans laſcivia improvidis animis commendare ſolet, hoc tenebimus temperamentum, ne dum ingenioſi artificis captamus famam, perdamus viri boni & gravis autoritatem. Lucianus profectò de Domo picturam Pyladis & Oreſtis, quâ Clytemneſtræ atque Ægiſthi cœdes ab iis patrata deſignatur *, nominare non dubitavit γράμμα δικαιότατον, & hujus denominationis, ut videtur, novæ hanc reddit rationem. σεμνόν τι ὁ γραφεὺς ἐπενόησε, τὸ μὲν ἀσεβὲς τῆς ἐπιχειρήσεως δείξας μόνον, καὶ ὡς ἤδη πεπραγμένον παραδραμών, ἐμβραδύνοντας δὲ τοὺς νεανίσκους ἐργασάμενος περὶ τὸν μοιχοῦ φόνον. *honeſtum quiddam pictor excogitavit; qui quod impium in hac re fuit id oſtendit*

* *Theon pinxit* τὴν Ορέςου μητροκτονίαν. *Plut. de aud. poetis. Theodorus pinxit ab Oreſte matrem & Ægiſthum interfici.* Plin. xxxv, 11.

 ſolum,

solum, & quasi jam actum prætercurrit: sed adolescentes in cæde adulteri immorantes, exprimit. Huc etiam facit elegans Epigramma ex cap. 9 libri quarti Anthologias,

Τὰν ὀλοὰν Μήδειαν ὅτ' ἔγραφε Τιμομάχε χείρ,
ζάλῳ καὶ τέκνοις ἀντιμεθελκομέναν,
μυρίον ἄρατο μόχθον ἵν' ἤθεα δισσὰ χαράξῃ,
ὧν τὸ μὲν εἰς ὀργὰν νεῦε, τὸ δ' εἰς ἔλεον.
ἄμφω δ' ἐπλήρωσεν. ὅρα τύπον· ἐν γὰρ ἀπειλᾷ
δάκρυον, ἐν δ' ἐλέῳ θυμὸς ἀναστρέφεται.
ἀρκεῖ δ' ἁ μέλλησις, ἔφα σοφός· αἷμα δὲ τέκνων
ἔπρεπε Μηδείῃ, κοὐ χερὶ Τιμομάχου.

Perniciosam Medeam cum pinxit Timomachi manus
Æmulatione & liberis varie distractam
Infinitum pertulit laborem, ut mores duplices exararet,
Quorum hic quidem ad iram annuebat, hic vero in misericordiam.
Vtrumque implevit. Vide imaginem: nam in minatione,
Lacruma, in misericordia vero ira versatur.
Sufficit cunctatio, dixit sapiens, sanguis vero liberorum
Decebat Medeam, non manus Timomachi.

Præcipuè tamen δικαιοσύνην hanc lædunt, quotquot lascivioribus picturis animos spectantium in fœdas cupiditates improbè præcipitant. Propertius lib. II, Eleg. 5.

Quæ manus obscœnas depinxit prima tabellas, &c.

Eun. act. III, sc. 5. Chæream certè apud Terentium * amor & nihil moderabile suadens solitudo satis ad vitium virgini inferendum stimulabant, ut ut non accessisset repentè pictura ad reliqua aggrediendæ virginis hortamenta. *Suspectans tabulam quandam*, inquit, &c. ubi Donatus; *philosophicè nunc Terentius demonstravit, quam cladem moribus hominum & civitatibus afferant figmenta poëtarum, cùm exempla scelerum afferunt peccaturis.* simili picturarum libidinosarum incitamento permotus ille apud Arbitrum, *Ergo amor etiam Deos tangit?* inquit. κἂν γὰρ εἰς σωφροσύνην τὶς ἑαυτὸν νουθετῇ, τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν μίμησιν ἐρεθίζεται, καὶ μάλιστ' ὅταν ἐκ τοῦ κρείττονος ᾖ τὸ παράδειγμα· ἡ γὰρ ὧν ἁμαρτάνει τὶς αἰδὼς, τῷ τοῦ βελτίονος ἀξιώματι παῤῥησία γίνεται. *quamquam ad temperantiam aliquis comparatus est, exemplò tamen ad imitandum trahitur: eoque facilius quo nobilius proponitur exemplum. nam pudor, qui à peccando revocabat, præstantioris alicujus dignitate loco pulsus, in licentiam commutatur.* Achilles Tatius lib. I de Clit. & Leu. amoribus. *Massilia severitatis custos acerrima est; nullum aditum in scenam mimis dando, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continent actus; ne talia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumat.*

Val.

Val. Maximus lib. II, cap. 6, exemplo 7, refer huc etiam *vaſa adulteriis cælata, tanquam per ſe parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas.* Plin. XIV, 22. adde quoque exemplum illud virginis Afræ componentis ſe ad ſimulachrum Veneris. Proſper Aquitanus Dimid. temp. cap. 6. Sidonius quoque Apollinaris lib. II, epiſt. 2, prædium ſuum Abitatum deſcribens, ait, *non hic per nudam pictorum corporum pulchritudinem turpis proſtat hiſtoria; quæ ſicut ornat artem, ſic devenuſtat artificem.* Qui hanc δικαιοσύνην obſervant, Tertulliano † *licitè pingere* dicuntur. neglexit hanc virtutem Arellius ille, de quo Plinius XXXV, 10. *Fuit Arellius Romæ celeber, paulò ante Divum Auguſtum, niſi flagitio inſigni corrupiſſet artem, ſemper alicujus fœminæ amore flagrans, & ob id Deas pingens, ſed dilectarum imagine.*

† *adverſus Hermogenem.*

§. 15. Σεμνότης ſive μεγαλοπρέπεια Quintiliano lib. IV, cap. 2. dicitur *magnificentia.* Plinio juniori lib. VI, epiſt. 21, & lib. IX, ep. 26 *granditas* vocatur, & maximam arti gratiam autoritatemque conciliat. debet enim Pictura plurimum gravitatis habere, & omnino omnia in ſe continere, quæ pertinent ad amplificandam dignitatem: ſplendoris tamen, feſtivitatis, & quæſitæ concinnitudinis minimum præ ſe ferat; propterea quod ex his ſuſpicio quædam diligentiæ nimis anxiæ naſcitur, quæ artifici ſæpius adimit, quàm addit autoritatem. Quiſquis autem imperitus & accuratiſſimæ artis hujus parùm intelligens, *dum vitat humum, nubes & inania captat.* Horat. de Arte. Solent profectò ſtaturâ breves in digitos erigi, & plura ſemper minantur infirmi. etenim quo quiſque ingenio minùs valet, hoc ſe magis attollere & dilatare conatur.

Vt Tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
Grande aliquod cujus per hiatum carmen anhelet. Prudent. lib. II contra Symm.

fit igitur interdum, ut valentioris Inventionis laudem ſine dubio reportet, ac turgenti germine veluti effloreſcat, ſicut indomitus ager quaſdam quoque lætiores herbas ſubinde producit; maximum tamen quod eſt in ipſâ Inventione *periculum minus vitat, conaturque perdite: unde evenit nonnunquam ut aliquid grande inveniat, qui ſemper quærit quod nimium eſt. verum & raro invenit, & cætera vitia non penſat.* Quintil. II, 12. quæ verò à tali animo proficiſcuntur, τεθορύβηται ταῖς φαντασίαις μᾶλλον, ἢ δεδείνωται· κἂν ἕκαστον αὐτῶν πρὸς αὐγὰς ἀνασκοπῇς, ἐκ τοῦ φοβεροῦ κατ' ὀλίγον ὑπονοστεῖ πρὸς τὸ εὐκαταφρόνητον. *turbata & phantaſiis exæſtuantia potius, quam cum gravitate tractata & exaggerata videntur, etſi unumquodque iſtorum ad rationis radios inſpicias, ex terribili ad vile contemtumque paulatim abcedit.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, § 2. Cui malo medicas confeſtim manus admovere ſatius eſt, quam committere, ut frivola, & acrioribus oculis intuenti ridiculè tumida

pro excelsis & grandibus amplectatur ad alta adspirans animus; sciatque artifex, quod quemadmodum *quadrupedes, cùm viridi pabulo nimis distentæ sunt, sanguinis detractione curantur, & sic ad cibos viribus conservandis idoneos redeunt; ita sibi quoque tenuandas adipes, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, si esse sanus ac robustus volet. alioqui tumor ille inanis primo cujusque veri operis conatu deprehendetur.* Quintil. 11, 10. in exemplum itaque hic assumendus est Nicophanes, gravissimus artifex, de quo Plinius xxxv, 10. *Nicophanes elegans & concinnus, ita ut vetusta opera pingeret propter æternitatem rerum: impetuosi animi, & cui pauci comparentur: cothurnus ei & gravitas artis.* contra, ut idem Plinius ibidem testatur, *Pyreicus arte paucis post ferendus, proposito nescio an destruxerit se; quoniam humilia quidem secutus, humilitatis tamen summam adeptus est gloriam. tonstrinas, sutrinasque pinxit, & asellos, & opsonia, ac similia; ob hoc cognominatus Rhyparographus; in iis consummatæ voluptatis: quippe eæ pluris væniere, quam maximæ multorum.* genuinam magnificentiæ ac granditatis noram suggerit nobis Dionys. Longinus περὶ ὕψους, § 5. τοῦτο τῷ ὄντι μέγα, inquit, οὗ πολλὴ μὲν ἡ ἀναθεώρησις, δύσκολος δὲ, μᾶλλον δ' ἀδύνατος ἡ κατεξανάστασις, ἰσχυρὰ δὲ ἡ μνήμη καὶ δυσεξάλειπτος· ὅλως δὲ καλὰ νόμιζε ὕψη καὶ ἀληθινὰ, τὰ διὰ παντὸς ἀρέσκοντα καὶ πᾶσιν. ὅταν γὰρ τοῖς ἀπὸ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων, βίων, ζήλων, ἡλικιῶν, ἕν τι καὶ ταυτὸν ἅμα περὶ τῶν αὐτῶν ἅπασι δοκῇ, τότε ἡ ἐξ ἀσυμφρόνων ὡς κρίσις καὶ συγκατάθεσις τὴν ἐπὶ τῷ θαυμαζομένῳ πίστιν ἰσχυρὰν λαμβάνει καὶ ἀναμφίλεκτον. *illud vere magnum, quod subinde cogitandum considerandumque nobis occurrit, quod vix, ac ne vix quidem, animo excidere potest, sed constanti, firma, ac indelebili memoria retinetur. Denique præclaram illam demum granditatem & veram esse ducito, quæ per omnia & omnibus placeat. Quum enim in oratione aliqua, qui moribus, vitæ ratione institutis, studiisque & ætatibus differunt, idem simul de iisdem sentiunt omnes, tum à dissidentibus aliàs & discrepantibus velluti profectum judicium & approbatio unanimis ei, quod habetur in admiratione, fidem certam & minime dubiam acquirit. Non patet suspicionibus judicatum, à quo nemo dissentit.* Symmachus lib. 1, epist. 72. sumpsit ex occasione non absimili fiduciam Plinius junior benè de suis scriptis sperandi, *libellis meis,* inquit †, *peregre manere gratiam, quam in urbe collegerint, delector. Incipio enim satis absolutum existimare, de quo tantâ diversitate regionum discreta hominum judicia consentiunt.* Cæterùm insignis hæc sublimioris Inventionis vis, quemadmodum ex ingenitâ quadam animorum magnitudine proficisci videtur; ita ex imitatione optimorum autorum, qui grandes materias non infeliciter tractàrunt, incrementum ac vires sumit. γεννᾶται τὰ μεγαλοφυῆ, καὶ οὐ διδακτὰ παραγίνεται, καὶ μία τέχνη πρὸς αὐτὰ, τὸ πεφυκέναι. *Naturâ quæ magna sunt constant, nec ulla doctrina comparari possunt, & una ars ad illa consequenda, ita à natura comparatum esse.* Dionys. Longinus περὶ ὕψους, § 2. & rursus § 7. εἰς

† lib. IX, ep. 11.

τοὺς

τοὺς μάλιστα φρονηματίας ἐμπίπτει τὰ ὑπερφυᾶ, in elati ſpiritus homines maxime cadunt, quæ ſunt grandia. perſpicitur id in Parrhaſio. Quæritur ergò hîc artifex τῇ φύσει μεγαλόφρων τὶς ὤν, εἰ δὲ μὴ, τῇ γε προαιρέσει πάντως τὸ σεμνὸν καὶ θαυμαστὸν διώκων, *ſive natura ipſa magnanimus, ſive de induſtria quovis modo gravitatem captans & admirabilitatem.* Dionyſ. Halicarn. in Iſocrate. quumque certum ſit hanc Imaginum ſublimitatem nihil aliud eſſe, quàm ἀπήχημα quoddam μεγαλοφροσύνης, ſequitur etiam animum artificis ad maxima hæc ſe accingentis, omnem humilium ac ſordidarum rerum curam deponere debere, atque iis potiſſimum cogitationibus vacare, unde eum non id agentem vivus quidam auguſtæ majeſtatis decor furtim proſequatur. non poteſt quidem ſtudio pulcherrimi operis vacare mens, niſi ſoluta ſordidis curis: ſic enim libera demum, ac tota, nullâ deſtringente atque alio ducente cauſa, ſpectabit id ſolum, ad quod accingitur. & quemadmodum in eodem pectore nullum poteſt eſſe excelſarum humiliumque rerum conſortium; ita cogitare elata ſimul atque abjecta, non magis eſt unius animi, quam ejuſdem hominis largum eſſe animo & anguſtum. rectè Longinus περὶ ὕψους, §. 7. οὐχ οἷόν τε μικρὰ καὶ δουλοπρεπῆ φρονοῦντας καὶ ἐπιτηδεύοντας παρ᾽ ὅλον τὸν βίον, θαυμαστόν τι καὶ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐξενεγκεῖν ἄξιον. *neque enim fieri poteſt, ut qui parva, & quæ ſervitiorum ſunt propria, obeunt per omnem vitam, admiratione & dignum omni ævo quidquam edant.* Pictorum ergo & poëtarum hac in parte par quoque ratio eſt. Iuvenal. Sat. VII.

Sed vatem egregium, cui non ſit publica vena,
Qui nihil expoſitum ſoleat deducere, nec qui
Communi feriat carmen triviale monetâ;
Hunc, qualem nequeo monſtrare, & ſentio tantum,
Anxietate carens animus facit, omnis acerbi
Impatiens, cupidus ſilvarum, aptuſque bibendis
Fontibus Aonidum: neque enim cantare ſub antro
Pierio, thyrſumve poteſt contingere ſana
Paupertas, atque æris inops, quo nocte dieque
Corpus eget. ſatur eſt, cùm dicit Horatius Euhoe.
Quis locus ingenio, niſi cùm ſe carmine ſolo
Vexant, & dominis Cirrhæ Nyſæque feruntur
Pectora noſtra, duas non admittentia curas?
Magnæ mentis opus, nec de lodice parandâ
Attonitæ, currus & equos, facieſque Deorum
Adſpicere, & qualis Rutulum confundat Erynnis.

Caſſiod. XI variarum, in præfat. *Argutum inventum lætum fundit ingenium.* Protogenes certè nonniſi poſt longiſſimum tempus, anguſtiâ rei familia-

ris conatibus ejus obſtante, emergere & ad majora aſſurgere potuit. *ſumma ejus paupertas initio, artiſque ſumma intentio, & ideò minor fertilitas. quidam & naves pinxiſſe uſque ad annum quinquageſimum putant.* Plin. xxxv, 10. Quiſquis igitur adſpirabit ad magna, is mentem ſordidâ abjectiſſimarum rerum curâ vacuam non magnis tantum cogitationibus implebit, quemadmodum ſupra monuimus; verùm etiam generoſiores hoſce humo ſe tollentis animi, meliorum ſcriptorum æmulatione fovebit ac nutriet. multarum enim magnarumque rerum ubertatem ac divitias dabit lectio, ut iis non ſolùm quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oporteat, utamur. *Ægreſcit profectò ingenium, niſi jugi lectione reparetur. Cito expenduntur horrea, quæ aſſiduâ non fuerint adjectione fulcita. Theſaurus ipſe quàm facilè profunditur, ſi nullis iterùm pecuniis compleatur? Sic humanus ſenſus, cùm alieno non farcitur invento, citò poteſt attenuari de proprio.* Caſſiod. in præfat. libri XI variarum. Ἀναξαγόραν τὸν Κλαζομένιον, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι νοῦν προσηγόρευον, ὑπερφυῶς θαυμάσας ὁ Περικλῆς, καὶ τῆς λεγομένης μετεωρολογίας καὶ μεταρσιολεσχίας ὑποπιμπλάμενος, οὐ μόνον (ὡς ἔοικε) τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχεν καὶ καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας, ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα, καὶ πρᾳότης πορείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πάντας θαυμαστῶς ἐξέπληττεν. *Anaxagoram Claſomenium, quem illius temporis æquales mentem appellavere, mirum quanti Pericles fecerit. Imbutus autem rerum ſcientia ſublimium & cœleſtium, non ſolum ſcilicet elato fuit animo, & ſublimi uſus eſt dicendi genere, puro à plebejo ac accerſita garrulitate: verum etiam vultus, inceſſus comis, modeſtus veſtitus, & reliqua ejus generis omnes ſupra modum adduxerunt in ſtuporem.* Plut. in Pericle. Lectione tamen poëtarum præcipuè alitur & eniteſcit, veluti pabulo lætiore, Imaginatio. μεγαλήγορος γὰρ καὶ διηρμένη ἡ ποιητική. *magniloqua enim & elata eſt Poëſis.* Lucianus de Conſcrib. hiſt. *à poëtis & in rebus ſpiritus ac ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur.* Quintil. x, 1. neque immerito cuiquam videri poſſit Phidias tantum contuliſſe artibus hiſce lumen, quod in hos quoque ſtudiorum ſeceſſus excurrit. unde ne quidem ipſe fateri erubuit, ſe in fingendo Iove Olympio ſecutum Homericam Iovis deſcriptionem. Val. Max. lib. III, cap. 7, exem. ext. 4. Et non injuria tribuit ei Dionyſ. Halicarnaſſ. in Iſocrate τὸ σεμνὸν, καὶ μεγαλότεχνον, καὶ ἀξιωματικόν. *gravitatem, amplitudinem, & majeſtatem.* Dem. Phalereus de Elocut. §. 14. μεγαλεῖόν τι καὶ ἀκριβὲς ἅμα. *magnum quid & accuratum ſimul.* Plin. xxxv, 5, *magnificentiam* eidem Phidiæ adſcribit. *Apelles quoque pinxit Dianam ſacrificantium virginum choro immiſtam, ſecutus Homerum id ipſum deſcribentem.* Plin. xxxv, 10. Calliſtratus quoque in deſcriptione Bacchi Praxitelici teſtatur Praxitelem in iſthoc ſimulachro effingendo Euripidem ſecutum. Medeam quoque inter cædem ac miſericor-

diam fluctuantem expreſſuri artifices, ab Euripide veram æſtuantis animi ſpeciem petendam ſibi putaverunt, teſte eodem Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Medeæ. paſſim denique in operibus artificum, qui huic curæ incubuerunt, deprehendas proprium quendam guſtum liberalioris doctrinæ, & tacitam quandam eruditionem ex optimorum auctorum lectione depromptam: quæ cum ſemper ſecum afferat aliquid propriæ voluptatis, habet etiam quiddam, quod nobis faciat videndi ſitim. Quintil. VI, 3. Quod verò mentes noſtræ, quotieſcunque divinos tantorum animorum ſpiritus libero hauſtu attraxerunt, altius inſurgere ſoleant, perelegant ſimilitudine teſtatum fecit Longinus, §. 11. πολλοὶ, inquit, ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται πνεύματι, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι πλησιάζουσαν, ἔνθα ῥῆγμά ἐστι γῆς ἀναπνέον, ὥς φασιν, ἀτμὸν ἔνθεον αὐτόθεν, καὶ ἐγκύμονα τῆς δαιμονίου καθισταμένην δυνάμεως παραυτίκα χρησμῳδεῖν κατ' ἐπίπνοιαν· οὕτως ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχαίων μεγαλοφυΐας εἰς τὰς τῶν ζηλούντων ἐκείνους ψυχὰς, ὡς ἀπὸ ἱερῶν στομίων ἀπόρροιαί τινες φέρονται, ὑφ' ὧν ἐπιπνεόμενοι καὶ οἱ μὴ λίαν φοιβαστικοὶ, τῷ ἑτέρων συνενθουσιῶσι μεγέθει. ἔστι δ' οὐ κλοπὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ καλῶν ἠθῶν, ἢ πλασμάτων, ἢ δημιουργημάτων ἀποτύπωσις. καὶ τῷ ὄντι καλὸς οὗτος καὶ ἀξιονικότατος εὐκλείας ἀγών τε καὶ στέφανος· ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι τῶν προγενεστέρων οὐκ ἄδοξον. *Multi alieno ſeu divino ſpiritu afflati rapiuntur eodem prorſus modo, quo fama eſt Pythiam tripodi admotam corripi: ubi ut perhibent hiatus quidam eſt terræ vaporem inde auramque exhalans divinam: factamque Deo plenam numinis inſtinctu, conſulentibus reſponſa dare & oracula reddere: ſic ab illis priſcorum magnis ingeniis in animos imitantium ipſos, tanquam ex ſacris oſtiis rivi quidam feruntur à quibus afflati etiam qui ſuapte natura non iſto Phœbeo aguntur furore, aliorum, magnitudine impulſi rapiuntur ſimul. Factum porro hoc non eſt cenſendum furtum, ſed tanquam ab honeſtis & præclaris moribus, aut figmentis effecta expreſſaque forma. Et revera præclarum hoc & victoria digniſſimum pro gloria certamen & prœlium: quippe in quo à majoribus vinci non ſit inglorium.* Altius tamen adhuc eriget animum, & majores ad opus afferet ſpiritus artifex, qui præter utiliſſimum hunc æmulæ virtutis conatum, Apellem, Protogenem, Phidiam, Polycletum, in operis quaſi ſocietatem adſciſcit; non tantum ſe conſulens, quid in ſimili opere elaborando magnæ animæ, ſi fortè pingentibus fingentibuſve nobis interveniant, ſuaſuræ ſint; verum etiam, quam de operibus noſtris ad finem perductis opinionem ſint habituræ. addit enim ad hanc curam etiam pudor ſtimulos, addit & exſpectata laus, placendi cupidine ſecundos impetus mirifice augente. mirumque videri poteſt, quod plerique artifices qui tantopere, dum intenti ſunt operi, ſecreto gaudent, ut omnes fere arbitros reformident; perfectis jam operibus ſpectatorum frequentia, ut milites congeſtu ſignorum, excitantur. *Res enim, quæ ad omnes pertinet, nunquam*

quam uno teste contenta est. Symmachus lib. 1, epist. 49. est videlicet quædam tacita dedignatio, vim pingendi, tantis comparatam laboribus, tanto temporis impendio emptam, ad unum alterumve spectatorum demittere. Sensit hunc animi motum Martialis quoque, *Si quid est in libellis meis quod placeat*, inquit, *dictavit auditor.* vide epistolam ejus ad Priscum, præfixam libro duodecimo Epigrammatum. unde etiam inutile non esse intelligas, ut quotidie opera nostra inspecturos admittamus, maximè tamen de quorum simus opinione atque judicio solliciti. *rarum est enim, ut satis se quisquam vereatur.* Quintil. x, 7. Sed hoc ipsum plus etiamnum habebit momenti, si præsentis ac futuri sæculi de nobis æstimationem ex eorum, quibus nos reformandos ac velut recoquendos tradidimus, judicio pendere sentiamus: neque enim fieri potest, ut humile quid sapiat animus æternitatem cogitans. *τῷ γὰρ ὄντι μέγα τὸ ἀγώνισμα, τοιοῦτο ὑποτίθεσθαι τῶν ἰδίων ἔργων δικαστήριον καὶ θέατρον, καὶ ἐν τηλικούτοις ἥρωσι, κριταῖς τε, καὶ μάρτυσιν ὑπέχειν τῶν γραφομένων εὐθύνας, καὶ μὴ παῖξαι. revera enim illud decus magnum, & quod palmarium ducendum, tale operum suorum constituere judicium & theatrum; nec non apud tantos heroas arbitros & testes pro scriptis causam dicere, eademque illorum judicio citra omnem jocum subjicere.* Dionys. Longinus περὶ ὕψους, § 12. vide locum. Lucianus etiam sub finem libri de Conscrib. historiâ, id ipsum quoque historiam scripturo præcipit; atque hanc immortalitatis curam ei commendat exemplo Sostrati Cnidii architecti Ptolemæo Philadelpho Pharum exstruentis. *non potest quicquam abjectum & humile cogitare, qui scit de se semper loquendum.* Mamertinus Paneg. Iuliano Imp. dicto. *ita est profecto; insurgunt mente, qui non modò proximum tempus lucemque præsentem intueri satis credunt, sed omnem posteritatis memoriam spatium vitæ honestæ & curriculum laudis existimant.* Quintil. xii, 2. *Longius quàm quantum humanæ vitæ spatium est, cupiditas gloriæ extenditur; maximaque pars ejus in memoriam ac posteritatem prominet.* Livius lib. xxviii ab v. c. Quamobrem quisquis imaginem ipsam subsecuturæ gloriæ divinâ quadam mente conceperit, fructumque non ex vili mercede, sed ex animo suo & contemplatione ac scientiâ petet, perpetuum illum, nec fortunæ subjectum, is anxius de famâ ingenii, facilè persuadebit sibi, ut tempora, quæ plerique spectaculis, campo, tesseris, otiosis denique sermonibus, ne dicam somno & conviviorum morâ conterunt, magnificis potius imaginibus conformandis impendat, longe plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis voluptatibus. *dedit enim hoc providentia hominibus munus, ut honesta magis juvarent.* Quintil. 1, 12.

§. 16. Desinamus igitur mirari, quæ causa sit artificum paucitatis, cùm ex iis rebus universis hæc ars constet, quibus in singulis elaborare permagnum

gnum eſt. Non quidem latet me plures eſſe, qui communi eruditione ſatis ſuperque imbuti, contemnunt potius litteras quàm neſciunt; tanquam majorem induſtriæ & laboris gloriam habituri, ſi ingenium eorum nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur *; cæterùm hos ex antiquitatis veſtigiis malè diſſimulatis ſtatim deprehendere licebit. illorum potius hominum os miremur, qui ad tantam artem ſine ullâ rerum neceſſariarum ſcientiâ audent accedere; cùm ne quidem communia illa & protrita humaniorum diſciplinarum præcepta primoribus labris delibaſſe deprehendantur; tantum abeſt ut unquam eruditum illum pulverem, qui maxima artibus hiſce ſubſidia ſubminiſtrat, attigerint. uſque adeò in malos quoq; Pictores quadrat illud Martialis †, *Nil ſecurius eſt malo poëtâ.*

* *Auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap.* 2.

† *lib.* XII, *ep.* 64.

Non ſufficit hîc ut ad tempus ſimplex quid & uniforme doceamur. primùm enim aliter utimur propriis, aliter commodatis; longeque intereſſe manifeſtum eſt, poſſideat quis quæ profert, an mutuetur. deinde ipſa multarum artium ſcientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minimè credas, eminet, excellit. idque non doctus modò & prudens ſpectator, ſed etiam populus intelligit, ac ſtatim ita laude proſequitur, ut legitime ſtuduiſſe, ut per omnes eruditionis numeros iſſe, ut denique Pictorem etiam fateatur: quem non poſſe aliter exiſtere, neque unquam exſtitiſſe confirmo, niſi eum, qui tanquam in aciem omnibus armis inſtructus, ſic in publicum omnibus artibus ornatus exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum artificibus, ut in operibus eorum fœdo ac pudendo vitio trivialium Inventionum fæces deprehendantur; dumque ſapientiæ ſtudium & præcepta prudentium penitùs reformidant, in pauciſſimos ſenſus & anguſtiſſimos limites auguſtam detrudunt artem, velut expulſam regno ſuo: ut quæ olim omnium domina artium pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumciſa & amputata, ſine apparatu, ſine honore, penè dixerim ſine ingenuitate, quaſi una ex ſordidiſſimis artificiis diſcatur *. Sed quid indignor? ridere ſatius eſt: ne ſe magnum aliquod adeptos putent, qui huc felicitate perveniunt, ut rideantur †. Gratulemur itaque ſummis illis ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplinâ artificibus; illud interim cogitantes, quod ii qui mentem multo ſtudio ſubactam & vires ſummis operibus ſuffecturas ad artem non afferunt, magno conatu nullâ re geſtâ plerumque ſteriles animos & inveniendis rebus impares, relictis irritæ ſpei illecebris, alio vertant, & nihil habere niſi beneficii alieni curent; illaudatos illos pictores ſectari contenti, qui *in id ſolum ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant.* Quintil. x, 2. ſimiles infelicibus iſtis procis Penelopes, qui cùm ipſâ potiri non poſſent, ad cultum famularum ejus ſe convertebant. *ajunt in Græcis artificibus eos aulœdos*

* *Auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap.* 32.

† *Plin. junior lib.* VII, *epiſt.* 29.

dos esse, qui citharœdi fieri non potuerint. Cicero pro Murænâ. Horat. de Arte,

—fortasse cupressum
Scis simulare. quid hoc, si fractis enatat exspes
Navibus, ære dato qui pingitur? amphora cœpit
Institui; currente rotâ cur urceus exit?

Neque enim tales rectè dixeris pingere; quod eorum tantum est proprium, qui omnia, quæ sublimi conceperint animo, expeditè quoque promere atque ad spectaturos perferre valent. Illud enim nisi assecutus fuerit artifex, supervacuo tantum labori insudaverit, ac priora omnia similia sint gladio condito atque intra vaginam suam hærenti. Hoc itaque maximè docetur; hoc nullus nisi arte adsequi potest; huc studium adhibendum; hoc exercitatio petit; hoc imitatio quærit; hic omnis ætas consumitur; hoc uno artifex artifice præstantior; hoc genera ipsa pingendi alia aliis potiora. Verum longius fortasse progredior, fallente transitu. proximum est ut de Proportione sive Symmetriâ nonnihil dicamus.

CAPVT II.

INvento Argumento, proximum est, ut in eo delineando artifex justæ Proportionis rationem habeat; quæ Philostrato atque aliis passim *ξυμμετρία, ἀναλογία, ἁρμονία* vocari solet. quamobrem etiam tria hæc non putavit disjungenda Philostratus junior in procemio Iconum, *δοκοῦσί μοι παλαιοί τε καὶ σοφοὶ ἄνδρες*, inquit, *πολλὰ ὑπὲρ ξυμμετρίας τῆς ἐν γραφικῇ γράψαι· οἷον νόμους τιθέντες τῆς ἑκάστου τῶν μελῶν ἀναλογίας, ὡς οὐκ ἐνὸν τῆς κατ' ἔννοιαν κινήσεως ἐπιχειρεῖν ἄριστα, μὴ εἴσω τοῦ ἐκ φύσεως μέτρου τῆς ἁρμονίας ἡκούσης. τὸ γὰρ ἔκφυλον καὶ ἔξω μέτρου, οὐκ ἀποδέχεσθαι φύσει, ὀρθῶς ἐχούσης κίνησιν. Videntur porro antiqui ac sapientes viri, multa de proportione in pingendi arte conscripsisse: quasi leges de quaque artuum ratione constituerent: tanquam integrum non esset motionem optime, secundum animi notionem, instituere; nisi concentus intra modum à natura datum accederet (quod enim extra genus suum & mensuram est, natura non admittit) dum rectum obtinet modum. Non habet Latinum nomen Symmetria,* inquit Plin. XXXIV, 8. Videtur tamen eam *congruentiæ* atque *æqualitatis* nominibus reddere voluisse Plinius junior lib. II, epist. 5: *si avulsum statuæ caput aut membrum aliquod inspiceres*, inquit, *non tu quidem ex illo posses congruentiam æqualitatemque deprehendere; posses tamen judicare, an id ipsum satis elegans esset.* Tullius eam vocat *convenientiam partium* & *aptam compositionem membrorum*: etenim lib. I de Officiis, de summâ hominis dignitate agens, *eorum*, inquit, *quæ adspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit.* & mox, *Pulchritudo corporis aptâ compositione membrorum movet oculos,*

oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cùm quodam lepôre consentiunt. Agellius noct. Attic. lib. 1, cap. 1, appellat eam *naturalem membrorum omnium inter se competentiam.* Vitruvius passim *commensum* dixit, & aliquando aliter. Quamquam autem Symmetriæ vocem ita variè varii autores interpretandam putaverint, minimè tamen arbitramur ignorâsse Plinium, quod Symmetriæ vox his & pluribus aliis modis potuerit transferri; sed accuratissimo diligentissimi scriptoris judicio nihil horum satisfecisse putamus. Aliter de Analogiæ voce sensit Quintil. 1, 6. *Analogiam*, inquit, *proximè ex Græco in Latinum transferentes, proportionem vocaverunt.* Agellius quoque noct. Attic. 11, 24, *Analogiam quidam Latinè proportionem vocant.* Seneca denique epist. 120, *Analogiæ verbum cùm Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum.*

§. 2. Ἀναλογίας certè & ἁρμονίας voces videntur hîc artifices mutuati ab eâ, quæ in numeris Arithmeticis & concentibus Musicis deprehenditur proportione. neque enim aliud quid est Proportio, quàm certa quædam lex numerorum, quam sequuntur artifices. *omnium formarum corporearum artifices homines*, inquit Augustinus *, *in arte habent numeros, quibus coaptant opera sua; & tam diu manus atque instrumenta in fabricando movent, donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus est lucem numerorum relatum, quantam potest impetret absolutionem, placeatque per interpretem sensum interno judici supernos numeros intuenti.*

* lib. II de libero arbitrio, cap. 16.

Plutarchus quoque περὶ τοῦ ἀκούειν hanc ipsam rem disertissimis tradidit verbis, τὸ μὲν καλὸν, inquit, ἐκ πολλῶν οἷον ἀριθμῶν εἰς ἕνα καιρὸν ἡκόντων, ὑπὸ συμμετρίας τινὸς καὶ ἁρμονίας ἐπιτελεῖται. τὸ δ᾽ αἰσχρὸν, ἐξ ἑνὸς τοῦ τυχόντος ἐλλείποντος ἢ προσόντος ἀτόπως, εὐθὺς ἑτοίμην ἔχει τὴν γένεσιν. *Id quod in quacunque re pulchrum est, ex multis numero diversis & ad unum temporis articulum convenientibus quadam concinnitate & concentu perficitur: cum turpitudo statim existat, vel una aliqua etiam levicula re deficiente, aut absurde posita.* Mintanor quoque musicus, suadente arctissimâ Musices atque Picturæ cognatione, videtur Musicæ artis librum à se editum inscripsisse χρωματοποιὸν, teste Fulgentio lib. 1 Mytholog. patet denique ex Plin. xxxv, 5, Pictores τόνου & ἁρμογῆς voces à Musicis desumptas ad artem suam transtulisse. videmus ergo non Musicos tantùm à Pictoribus, sed Pictores etiam à Musicis vice versâ terminos artis non ob aliud mutuatos, quàm ut ostenderent parem prorsus in utraque arte rationem esse multiplicis illius, quæ in numeris consistit, Proportionis: prorsus quasi altera alterius auxilio indigeret.

§. 3. Quamobrem cùm apud omnes in confesso sit numerorum considerationem quamlibet levem præsentissimum rectæ rationis usum postulare, (nihil enim æquè imminutæ mentis homines prodit, quàm in

continuandis & comparandis numerorum rationibus laborare, hærere, excidere) liquet etiam hanc analogiam tanto magis exigere judicium acre, tanquam quæ numerorum proportionem animo conceptam ad materiam porrò applicare & veram artificis Naturæ rationem quàm proximè exprimere studeat. διὰ συμμετρίαν λόγου ἡ τέχνη ἅπτεται, *per symmetriam ars ipsa rationem attingit*, Philostr. in procemio Iconum. ex hac denique symmetriæ cùm rectâ ratione cognatione perspicuum cuivis esse potest, rectè tradi in libro Sapientiæ, cap. XI, vers. 21, Deum opt. max. unicam veræ atque incorruptæ rationis scaturiginem, disposuisse omnia mensurâ, numero, & pondere. Plut. quoque περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας sub finem libri, οἱ πάλαι θεολόγοι, inquit, πρεσβύτατοι φιλοσόφων ὄντες, ὄργανα μουσικὰ θεῶν ἐνεχείριζον ἀγάλμασιν· οὐχ ὡς λύραν που κρούουσιν καὶ αὐλὸν, ἀλλὰ οὐθὲν ἔργον οἰόμενοι θεῶν, οἷον ἁρμονίαν εἶναι καὶ συμφωνίαν. *Prisci Theologi, Philosophorum vetustissimi, instrumenta musica in manus deorum imaginibus posuerunt: non sane quod eos lyra aut cythara ludere putarent, sed quod nullum Deo opus convenientius esse judicarent, quam consonantiam & harmoniam.* Vniversi sanè machinator atque opifex Deus non obscura pulcherrimæ harmoniæ vestigia rebus omnibus à se creatis impressit, quæ sequantur artifices; neque ullus unquam artifex, sine accuratâ symmetriæ hujus observatione, vel minimam assecutus est umbram pulchritudinis istius, quæ aptâ membrorum compositione & lepido partium omnium inter se consensu oculos movet. atque hæc est illa εὐαρμοστία τοῦ σώματος, *congruentia corporis*, Philostr. Heroïc. in Protesilao. ἡ τῶν μελῶν ἐπισύνθεσις, *apta conjunctio membrorum*, quæ una absolvit atque consummat corpora. τῶν γὰρ μελῶν ἓν μὲν οὐδενὶ τμηθὲν ἀφ' ἑτέρου καθ' ἑαυτό τι ἀξιόλογον ἔχει· πάντα δὲ μετ' ἀλλήλων ἐκπληροῖ τέλειον σύστημα, σωματοποιούμενα τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἔτι τῷ δεσμῷ τῆς ἁρμονίας περικλειόμενα, *membrorum unum amputatum ab altero per se ipsum nihil quidem retinet laudabile: sed alia cum aliis conjuncta omnia simul totius corporis compagem constituunt, & justam ipsi magnitudinem afferunt.* Dionys. Longinus περὶ ὕψους, § 35. τὸ κάλλος τοῦ σώματος ἐστι συμμετρία τῶν μελῶν καθεστώτων αὐτῶν πρὸς ἄλληλά τε, καὶ πρὸς τὸ ὅλον, *pulchritudo corporis est congruentia membrorum apte constitutorum ad invicem, & ad totum.* Stobæus Eclog. Ethic. cap. v. quemadmodum igitur vera naturalium corporum pulchritudo sine hac harmoniæ concinnitate nulla prorsus est; ita etiam recta naturalium corporum imitatio in legitimâ proportionis hujus observatione potissimum consistit. ἀγάλματος πάντα τὰ μέρη καλὰ εἶναι δεῖ, *imaginis omnia membra pulchra esse oportet*, Socrates apud Stobæum Serm. I. ἐν τοῖς κολοσσικοῖς ἔργοις, οὐ τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβὲς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς καθόλου προσέχομεν μᾶλλον, εἰ ἔχει καλῶς τὸ ὅλον, *in operibus enormibus, non quærimus quid accuratum sit in singulis partibus, sed potius ad universam rem attendimus,*

mus, ut pulchrum sit totum, Strabo lib. I. μάλιϛα ταῦτα γελῶμεν τῶν μιμημάτων, ὅσα τὴν ἐν τοῖς πλείϛοις μορίοις ὁμοιότητα διαφυλάττοντα, τὴν ἐν τοῖς κυριωτάτοις παμπόλλυ σφάλλεται, *maxime inter opera quæ imitamur ea ridemus, quæ in plurimis partibus similitudinem servant, in præcipuis vero sæpe peccant,* Galenus lib. I de usu partium corporis humani. in Symmetriâ præter cæteros excelluere Parrhasius, Polycletus, Asclepiodorus. *Parrhasius primus symmetriam picturæ dedit,* Plin. XXXV, 10. *Polycletus symmetriam diligentissime custodivit,* Plin. XXXIV, 8. *Apelles cedebat Asclepiodoro de mensuris, hoc est, quanto quid à quo distare deberet.* Plin. XXXV, 10. & mox, *Asclepiodorum in symmetriâ mirabatur Apelles.*

§. 4. Præcipuum igitur studium suum artifex in pernoscendâ corporis humani symmetriâ ponet, commensum porportionum præmonstrante Vitruvio lib. III, cap. I. discet quoque ex indefessâ emendatissimorum corporum inspectione *corpus hominis id demùm pulchrum esse, in quo non eminent venæ, nec ossa numerantur; sed temperatus ac bonus sanguis implet membra & exsurgit toris, ipsos quoque nervos rubore tegit & decore commendat.* Auctor dialogi de causis corr. eloqu. cap. 21. *Ossa, ut esse & adstringi nervis suis debent, sic corpore operienda sunt.* Quintil. in procemio libri primi. *Recta facies, ut stupere immobili rigore non debet, ita sæpius in eâ quam natura dedit specie continenda est.* Quintil. IX, 3. monebitur etiam in oculos passim incurrentibus exemplis, quod *corporis bonam habitudinem sæpe tumor imitatur,* Auctor rhet. ad Herennium, lib. IV. κακοὶ ὄγκοι ἐπὶ σωμάτων, *mali tumores in corporibus,* Dionys. Longinus περὶ ὕψυς, § 2. *Virgines propter ætatis teneritatem gracilioribus membris figuratas, effectus recipere in ornatu venustiores.* Vitruvius lib. IV, cap. I. *Non est formosa mulier, cujus crus laudatur, aut brachium; sed illa, cujus universa facies admirationem singulis partibus abstulit,* Seneca epist. 33. talis facies Aristæneto lib. I, epist. 16 vocatur πρόσωπον εὐπρόσωπον, *facies formosa.* nisi fortè quis putet illam tantùm fœminam festivam ac lepidam esse, cujus elegantissimum os, minima quasi pars est decôris in omnibus totius corporis partibus elucentis. Statius lib. VI Thebaïd. * de Parthenopæo * *vers. 570.* Atalantæ filio formosissimo,

Emicat, & torto chlamydem diffibulat auro.
Effulsêre artus. membrorumque omnis aperta est
Lætitia, insignesque humeri, nec pectora nudis
Deteriora genis, latuitque in corpore vultus.

Aristænetus lib. I, epist. 3, ἡ Λιμώνη δὲ ὑπερφυῶς εὐπρόσωπος ἦσα, ὅμως ὅταν ἀπεκδύηται, δι' ὑπερβολὴν τῶν ἔνδον ἀπρόσωπος εἶναι δοκεῖ. *Limona licet formosa supra naturam, tamen exuta comparatione internorum bonorum deformis paret.* Tullius lib. I de Officiis, *Cùm pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero*

venuſtas ſit, in altero dignitas; venuſtatem, muliebrem ducere debemus; dignitatem, virilem. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda eſt; color, exercitationibus corporis. Agrœcius quoque in viro quidem dignitatem oris, in fœminâ verò venuſtatem commendari teſtatur. quamobrem etiam Tullius in Oratore perfecto utrumque conjunxit, *Vultus verò*, inquit, *qui ſecundùm vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem?* dignitatis hujus illuſtriorem aliquanto ſpeciem operum ſuorum amplitudine quærebant; *ſtatuas, ſigna, picturas, hominum denique mutorumque animalium formas, arborum etiam, ſi modò ſint decoræ, nihil magis quàm amplitudo commendat.* Plin. junior lib. I, epiſt. 20. *Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque auguſtius ratus, atque (ut exiſtimant) Homerum ſecutus, cui validiſſima quæque forma etiam in fœminis placet.* Quintil. XII, 10. *Deprehenditur Zeuxis grandior in capitibus articuliſque.* Plin. XXXV, 9. *Euphranor primus videtur uſurpaſſe ſymmetriam; ſed fuit in univerſitate corporum exilior, capitibus articuliſque grandior.* Plin. XXXV, 11.

§. 5. Omnium ſæculorum annales evolve; ſingulos, qui artes haſce feliciter tractarunt, obſerva; & quocunque te animo ac cogitatione converteris, deprehendes, eos tantùm in hiſce artibus nomen famamque conſecutos, qui naturæ conſentaneam ſymmetriarum rationem non incurioſè introſpexerant. etenim ex commentationis hujus aſſiduitate perfectiſſimarum intelligentes formarum, ad eas potiſſimùm imitandas toto impetu ferebantur; & quotidianæ exercitationis beneficio, dum contemplationi pulcherrimorum corporum ſemper inhærebant, abſolutiſſimâ veræ pulchritudinis Ideâ animos imbuentes, nihil non perfectum & exactis legitimarum proportionum rationibus ſubnixum dabant. prima tamen pingendi fingendique rudimenta ex ſingularium corporum imitatione hauſerunt, dum nonniſi formoſiſſima quæque imitanda ſibi ſumebant. *Statuarum artifices pictoreſque clariſſimi, cùm corpora quàm ſpecioſiſſima fingendo pingendove efficere cuperent, nunquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabyzum aliquem in exemplum operis ſumerent ſibi, ſed Doryphoron illum aptum vel militiæ vel palæſtræ, aliorumque juvenum bellicoſorum & athletarum corpora, quæ eſſe decora verè exiſtimarunt.* Quintil. V, 12. Appoſitè itaque Plin. junior lib. I, epiſt. 5, *Stultiſſimum credo ad imitandum non optima quæque proponere.* videntur ſane Abderitæ notabile aliquid habuiſſe in vultu, propter quod eos pictores in exemplum frequentiſſime aſſumebant. πλεῖστοι Ἀβδηρεῖται ὑπὸ τῶν πινακογράφων ἀναγράφονται, *plurimi Abderitæ à pictoribus pinguntur.* Stephanus de Vrbib. in Ἄβδηρα. pictores olim ad Laïdem confertim curſitare ſolebant, pectus atque ubera belliſſimi corporis delineaturi; eamque ob id ipſum, vix dum adultam, magno in pretio habuit Apel-

Apelles; qui etiam nobilem illam Venerem anadyomenen pinxit ad exemplum Phrynes apud Eleusinem Neptuni feriis mare ingressæ, capillo passo, depositis vestibus, Athenæus lib. XIII. quamquam Plinius lib. XXXV, cap. 10, ad exemplum Campaspes pellicis Alexandri magni pictam tradat Venerem illam è mari emergentem. testatur etiam Clemens Alexandrinus in Protreptico, imagines Veneris à pictoribus Phrynes formam, quamdiu ea in flore ætatis fuit, imitantibus delineatas; à marmorariis similiter Hermas ad accuratissimam Alcibiadis formam effictos. Aristænetus lib. I, epist. I, de Laïde sua. ταύτην ἑαυτοῖς, ὡς οἷόν τε ἦν, οἱ κορυφαῖοι γεγράφασι τῶν ζωγράφων. ἡνίκα οὖν δέοι γράφειν Ἑλένην, ἢ Χάριτας, ἢ καὶ αὐτήν γε τὴν ἀρχηγέτιν τῶν Χαρίτων, οἷον εἰς ὑπερφυὲς παράδειγμα κάλλους ἀφορῶντες, ἀνασκοποῦσι τὴν εἰκόνα Λαΐδος, κἀντεῦθεν ἀπολυποῦνται θεοπρεπῶς τὸ φιλοτεχνούμενον εἶδος. *Pinxere ipsam sibi quàm potuere optime pictorum eximii: tum si quando ipsis Helena, Gratiæve, aut ipsa Gratiarum præses effingenda, velut ad eximium pulchritudinis exemplar, respiciunt ad imaginem Laidis, atque inde formam, quam accurate fingendam sibi proposuere, divine exprimunt.* Pari planè ratione confluebant artifices ad Theodotam meretricem, cujus cùm Socrate dissertatiunculam refert Xenophon Apomnem. lib. III. *quis Praxitelem nescit, Posidippum si relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perditè diligebat, os Veneris Cnidiæ sollerti aliarum coëgisse certamine?* Arnob. lib. VI adv. gentes. Plautus Pœnulo, Actu V, Sce. *Fuit hodie, &c.*

—— ô Apella, ô Zeuxis pictor,
Cur numero estis mortui? hinc exemplum ut pingeretis.
Nam alios pictores nihil moror hujusmodi tractare exempla.

Potissimam tamen in hoc picturarum genere vultus habuerunt rationem, atque ei non immeritò plurimum semper impenderunt laboris ac studii. videas profectò *in facie vultuque nostro, cùm sint decem aut paulò plura membra, nullas duas in tot millibus hominum indiscretas effigies existere.* Plin. VII, I. quumque reliqua humani corporis lævia propemodum sint; solus vultus varietatis plurimum habet, propter operosam in eo partium eminentium ac recedentium asperitatem. τραχὺ γὰρ τὸ πρόσωπον, διότι ἐξ ἀνωμάλων καὶ ἀνίσων σύγκειται μορίων, στόματος, καὶ ῥινὸς, καὶ ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν, τῶν μὲν προπετῆ ἐχόντων τὴν θέσιν, τῶν δὲ κοίλην. *Facies enim aspera quia ex particulis inæqualibus & imparibus constat, ut ex naso, oculis, & reliquis, quarum situs partim propensus est, partim cavus.* Ammonius in decem categorias Aristotelis, cap. περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος. quamquam non ob hoc tantùm plus laboris atque operæ in vultu collocandum olim putaverint; verùm etiam, quod totius oris lineamenta quasi quoddam specimen morum exhibeant. οἱ ζωγράφοι τὰς ὁμοιότητας ἀπὸ τοῦ προσώπου, καὶ τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν, οἷς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος, ἀναλαμβάνουσιν,

βάνουσιν, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες. Pictores ex facie & vultu, ex quibus elucent mores imagine desumunt, nec de cæteris membris laborant magnopere. Plut. in Alexandro circa initium. *qui corporum formas æmulantur, postpositis quæ reliqua sunt, ante omnia effigiant modum capitis, nec in alia membra prius lineas destinant, quàm ab ipsâ (ut ita dixerim) figurarum arce auspicium faciant inchoandi.* Solinus in epistolâ ad Antium Polyhistori præfixâ. cavebant interim ne à similitudine prorsus exciderent, si vultui, quem exprimendum sibi sumpserant, plusculum gratificarentur: manum itaque *ne in melius quidem sinebant aberrare*, ut loquitur Plinius junior lib. IV, epist. 28. *οἱ τοὺς ἐν ὥρᾳ γράφοντες, ὅταν χαρίζεσθαί τι παρ' ἑαυτῶν εἰς τὴν γραφὴν βουληθῶσι, τὸ πᾶν εἶδος τῆς ὁμοιώσεως διαφθείρουσιν· ὥς τε ἅμα τε τοῦ παραδείγματος ἡμαρτηκέναι καὶ τοῦ κάλλους. qui formosulos in ætatis flore constitutos pingunt, voluntque picturæ lenocinium quoddam & gratiam de suo adjicere, totam depravant repræsentatam effigiem, sic ut ab exemplari proposito pariter, & à vera forma aberrent.* Eunapius in Iamblicho.

§. 6. Post hanc singularium corporum imitationem instructiore jam animo transibant ad magis arduam imitationem pulchritudinis crebrâ exercitatione animo impressæ; atque hîc non ita anxiè curabant, ut certi alicujus corporis indiscretam similitudinem exprimerent, sed ut corpus aliquod juxta veram symmetriæ rationem effingerent, assequerenturque illam decoræ formæ gratiam, quæ ut fortè in uno aliquo corpore nusquam deprehenditur, ita multorum perfectissimorum corporum curiosa inspectione efficitur. *καὶ πλάσται, καὶ γραφεῖς, ἀνδριαντοποιοί τε, καὶ ὅλως ἀγαλματοποιοὶ τὰ κάλλιστα γράφουσί τε καὶ πλάττουσι καθ' ἕκαστον εἶδος, οἷον ἄνθρωπον εὐμορφότατον, ἢ ἵππον, ἢ βοῦν, ἢ λέοντα, τὸ μέσον ἐν ἐκείνῳ τῷ γένει σκοποῦντες· καί πού τις ἀνδριὰς ἐπαινεῖται Πολυκλείτου κανὼν ὀνομαζόμενος, ἐκ τοῦ πάντων τῶν μορίων ἀκριβῆ τὴν πρὸς ἄλληλα συμμετρίαν ἔχειν, ὀνόματος τοιούτου τυχών. plastæ, pictores, statuarii, aliique denique fictores, quæ pulcherrima in omni specie sunt pingunt finguntque, veluti hominem, equum, bovem, leonem formosissimum, ad id, quod medium est in illa specie collineantes. Laudantque homines quandam Polycleti statuam, canonem appellatam, inde adeo id nomen sortitam, quod partium inter se omnium competentiam ad unguem habeat.* Galenus lib. I περὶ κράσεων.

§. 7. Similitudini quidem quantum satis erant indulgebant, juxta illud Dionysii Longini περὶ ὕψους, §. 32, *ἐπὶ ἀνδριάντων ζητεῖται τὸ ὅμοιον ἀνθρώπῳ. in statuis requiritur quod est simile hominibus. Neque enim rectum est dicere aut appellare simulachrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat.* Arnob. lib. VI adversus gentes. vide quoque Nazianzenum orat. IV de Theolog. *τὸ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι γεγραμμένον τοῦ Σωκράτους ὁμοίωμα, εἰ μὴ τὸ καὶ τὸ φαλακρὸν, καὶ τὸ σιμὸν, καὶ τὸ ἐξόφθαλμον ἔχει τοῦ Σωκράτους, οὐκέτ' ἂν αὐτοῦ λέγοιτο*

εἶναι

εἶναι ὁμοίωμα. nisi enim in imagine depicta Socratis similitudo, & calvitiem, & simas nares, & oculos prominentes habeat Socratis, ejus imago nequaquam dici possit. Ammonius in Aristot. περὶ ἑρμηνείας. Apelles certè *adeò indiscretæ similitudinis imagines pinxit, ut incredibile dictu Apion grammaticus scriptum reliquerit, quendam ex facie hominum addivinantem (quos metoposcopos vocant) ex iis dixisse aut futuræ mortis annos, aut præteritæ.* Plin. xxxv, 10. Semper itaque, quanto quis artifex melior, tanto minus à verâ similitudine corporum aberrat. atque hoc est illud, quod tangit Philoponus in lib. IV Aristotelis de Generat. animalium, ὀλιγάκις γίνεται ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὰ τέρατα, διὰ τὸ τέλεια γεννᾶν· ὅσα δὲ δύναται τέλεια γεννᾶν, βραδέως ἀποτυγχάνει. ὥσπερ γὰρ οἱ χαριέστατοι τῶν ζωγράφων βραδέως ἀποτυγχάνουσι περὶ τὸ τῶν μιμουμένων ὑπ' αὐτῶν ἐμφερείας, οὕτω καὶ τὰ τελειογόνα. *raro nascuntur ex hominibus monstra, quoniam perfecta gignunt. Quæcunque vero perfecta gignunt, raro fine suo excidunt. Quemadmodum enim optimi pictores raro aberrant à similitudine eorum quæ imitantur, ita & quæ perfecta gignunt.*

§. 8. Quemadmodum igitur ex jam dictis constare potest, antiquos artifices non levem veræ similitudinis rationem habuisse: ita iidem impensiore curâ, præter nudam similitudinem, exprimere studebant præcipuam illam virtutem, quæ ex observatione symmetriæ promanat; quemadmodum hæc duo eleganter distinxit Maximus Tyrius Dissertat. XVI. ἡ Ὁμήρου πόιησις τοιάδε τίς ἐστιν, οἷον εἰ καὶ ζωγράφον ἐννοήσας φιλόσοφον Πολύγνωτον, ἢ Ζεῦξιν, μὴ γράφοντα εἰκῆ. καὶ γὰρ τούτων ἔσται τὸ χρῆμα διπλοῦν· τὸ μὲν ἐκ τῆς τέχνης, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀρετῆς. κατὰ μὲν τὴν τέχνην, τὰ σχήματα καὶ τὰ σώματα εἰς ὁμοιότητα τοῦ ἀληθοῦς διασώζοντι· κατὰ δὲ τὴν ἀρετὴν, εἰς μίμησιν τοῦ κάλλους τὴν εὐσχημοσύνην τῶν γραμμῶν διατιθέντι. *Talis est Homeri poesis, qualis pictura Polygnoti futura erit aut Zeuxidis, si simul pictores illi fiant philosophi. Duplicem enim sibi scopum proponent: quorum alter artem, alter virtutem spectabit. Quod ad artem, ut figuræ ac corpora veritatem referant: quod ad virtutem, ut congrui linearum ductus, ipsam pulchritudinem diligenter exprimant.* Hæc Tyrius. *Traditur etiam Zeuxin pinxisse puerum uvam tenentem; & cùm tanta esset similitudo uvæ, ut etiam aves advolarent operi, quendam ex præsentibus dixisse, aves malè existimare de tabulâ: non fuisse enim advolaturas, si puer similis esset. Zeuxin ajunt oblevisse uvam, & servasse illud quod melius erat in tabula, non quod similius.* Seneca Controv. 5, libri decimi. *Ad veritatem Lysippum & Praxitelem accessisse optimè affirmant. nam Demetrius tanquam nimius in eâ reprehenditur, & fuit similitudinis quàm pulchritudinis amantior.* Quintil. XII, 10. Lysippus certè, teste Plinio lib. XXXIV, cap. 8, *statuariæ arti plurimum traditur contulisse; capillum exprimendo; capita minora faciendo, quàm antiqui; corpora graciliora siccioraque, per quæ proceritas signorum major videretur. Symmetriam diligentissime custodivit, novâ intactaque ratione*

quadraginta veterum ſtatuas permutando : vulgoque dicebat ab illis factos, quales eſſent homines; à ſe, quales eſſe viderentur. prætulerunt ergo antiquiores ſymmetriam ſimilitudini ; ſentientes ſimilitudinem eſſe ex arte ; congruam verò ſymmetriarum rationem ex virtute quadam artificis artem ipſam ſuperante promanare.

§. 9. Quoniam autem nuda corpora *vitia, ſi qua ſunt, non celant, nec laudes parum oſtentant,* ut loquitur Plin. junior lib. III, epiſt. 6. in iis potiſſimùm elaborandis antiquiores deſudârunt. *Ipſa nuditas hominis mirè ad pulchritudinem facit.* Lactant. de Opificio Dei, cap. 7. Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, ἐνδεδυμένη μὲν εὐπροσωποτάτη· ἐκδῦσα δὲ, ὅλη πρόσωπον φαίνεται. *Veſtem induitur, formoſa ; exuitur, tota forma eſt.* Geſtiebant itaque ſimpliciſſimum nudæ proportionis ornatum, ſine ullo veſtium tegmine oculis omnium exponere. quod quantâ cùm ratione ab iis factitatum ſit, vel uno Praxitelis exemplo ſatis oſtenditur. *Duas fecerat Veneres Praxiteles, ſimulque vendebat ; alteram velatâ ſpecie, quam ob id quidem prætulerunt optione, quorum conditio erat, Coi ; cùm alteram etiam eodem pretio detuliſſet ; ſeverum id ac pudicum arbitrantes. rejectam Gnidii emerunt ; immenſâ differentiâ famæ. illo enim ſigno Praxiteles nobilitavit Gnidum. Ædicula ejus tota aperitur, ut conſpici poſſit undique effigies Deæ ; favente ipſâ, ut creditur, facto. nec minor ex quâcunque parte admiratio eſt.* Plin. XXXVI, 5. *Pinxit Apelles Heroa nudum, eaque picturâ naturam ipſam provocavit.* Plin. XXXV, 10. *Græca res eſt, nihil velare ; at contrà Romana ac militaris thoracas addere.* Plin. XXXIV, 5. Eſt ſanè ſimplicitatis iſtius ex ipſâ rerum naturâ deductæ in veterum ſtatuis præcipua laus. quamobrem etiam non malè de iis Caſſiodorus variarum VII, 15, affirmat, quod quiſquis eas intuebitur, *videbit profectò meliora, quàm legit ; pulchriora, quàm cogitare potuit ; ſtatuas illas auctorum ſuorum ſcilicet adhuc ſigna retinentes. conſpiciet expreſſas in ære venas, niſu quodam muſculos tumentes, nervos quaſi gradu tenſos, & ſic hominem fuſum in diverſas ſimilitudines, ut credat potius eſſe generatum. Mirabitur formis equinis etiam ineſſe fervores. criſpatis enim naribus ac rotundis, conſtrictis membris, auribus remulſis, credat forſitan curſus appetere, quum ſe metalla noverit non movere.*

§. 10. Præter hanc concinnæ proportionis gratiam ex nudâ atque inaffectatâ naturalium corporum ſimilitudine deſumptam, illud etiam ſummo ſtudio curabant antiqui artifices, ne baſis ipſa, aut locus ſtatuis à ſe factis deſtinatus, ab ipſarum ſtatuarum poportione diſſideret. de primo agit Plut. de Alexandri fortunâ aut virtute, οἱ φαῦλοι τεχνῖται βάσεις μεγάλας μικροῖς ὑφιστάντες ἀναθήμασιν, ἐλέγχουσιν αὐτῶν καὶ τὰς μικρότητας. *Viles artifices magnas baſes parvis ſupponentes ſtatuis, redarguunt ſeſe & exiguitatem ejus.* de ſecundo loquitur Vitruvius lib. III, cap. I, *Sacrarum ædium membra, ad univer-*

universam totius magnitudinis summam, ex partibus singulis convenientissimum debent habere commensuum responsum. quod enim ad *membra sacrarum ædium* etiam statuæ earum atque imagines pertineant, docet nos Arrianus in ipso statim initio peripli ponti Euxini. ibi enim Adrianum Imp. certiorem facit Mercurii ac Philesii statuas in Trapezuntiorum templo minores esse, quàm pro ipsius templi ratione debeant. vide locum. Strabo quoque lib. VIII testatur, simulachrum Iovis Olympii tantæ magnitudinis à Phidiâ factum, ut, quamquam sit maximum, bonam tamen videatur proportionis rationem habuisse, quod sedentem finxit, ita ut vertice culmen propemodum tangat, & ex ipsâ specie appareat eum, si surgeret seque erigeret, tecto templum esse nudaturum. ad quem locum vide Casaubonum, qui aliter aliquanto Strabonis verba intelligit. maxime tamen altitudinis habuerunt rationem, quotquot inter antiquos excellebant; prout enim altior humiliorve locus assignatus erat operum suorum consecrationi, aliter quoque atque aliter ea effingebant; cujus rei quamquam superiore capite illustre attulerimus exemplum, rationem tamen hìc ex Vitruvio * adducemus, *Quo altius oculi scandit acies, non facilè persecat aëris crebritatem; dilapsa itaque altitudinis spatio, & viribus extrita, incertam modulorum renuntiat sensibus quantitatem. Quare semper adjiciendum est rationis supplementum in symmetriarum membris; ut cùm fuerint in altioribus locis opera, aut etiam ipsa colossicotera, certam habeant magnitudinum rationem.* * *lib.* III, *c.* 3.

§. 11. Qui symmetriarum rationem habent exploratam, scientiæ ejus beneficio stupenda quandoque edunt opera. *φασὶ τῶν πλαστῶν τινα, Φειδίαν οἶμαι, ὄνυχα μόνον λέοντος ἰδόντα, ἀπ' ἐκείνου ἀναλελογίσθαι ἡλίκος ἂν ὁ πᾶς λέων γένοιτο, κατ' ἀξίαν τοῦ ὄνυχος ἀναπλασθείς. Ajunt statuarium quendam, opinor Phidiam, tantum ab ungue leonis conspecto, æstimasse in quantam magnitudinem totus leo exurgeret, si juxta unguis rationem fuisset formatus.* Lucianus in Hermotimo. similis fuit in occasione non absimili sollertia Pulchri geometræ; de quo in Catalogo artificum.

§. 12. Præcipuum tamen symmetriæ hujus usum in lineari picturâ deprehendas; quæ, cùm nullo colorum fuco velata sit, perfectæ proportionis legem oculis nostris apertissime subjicit. *γραμμὴν γὰρ, καὶ τὸ ἄνευ χρώματος, ὃ δὴ σκιᾶς τε σύγκειται καὶ φωτὸς, ζωγραφίαν προσήκει καλεῖν· καὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς ὁμοιότης τε ὁρᾶται, εἶδός τε, καὶ νοῦς, καὶ αἰδὼς, καὶ θρασύτης· καί τοι χηρεύει χρωμάτων ταῦτα· καὶ οὔτε αἷμα ἐνσημαίνει, οὔτε κόμης τινὸς ἢ ὑπήνης ἄνθος· ἀλλὰ μονοτρόπως ξυντιθέμενα, τῷ τε ξανθῷ ἀνθρώπῳ ἔοικε, καὶ τῷ λευκῷ· κἂν τῶν Ἰνδῶν τινα λευκῇ τῇ γραμμῇ γράψωμεν, μέλας δήπου δόξει· τὸ γὰρ ὑπόσιμον τῆς ῥινὸς, καὶ οἱ ὀρθοὶ βόστρυχοι, καὶ ἡ περιττὴ γένυς, καὶ ἡ περὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς οἷον ἔκπληξις, μελαίνει τὰ ὁρώμενα, καὶ Ἰνδὸν ὑπογράφει τοῖς γε μὴ ἀνοήτως ὁρῶσιν. lineamentum enim, & quod*

ſine colore, quod umbra duntaxat & lumine conſtat pictura appellanda eſt. In ipſa enim rei ſimilitudo cernitur, etiam forma, & mens, & pudor, quamvis coloribus tales affectus careant. Neque verò ſanguinem, neque comarum aut pubeſcentis barbæ florem non exprimit: ſed quamvis ſimpliciter unoque modo compoſita, flavi hominis aut albi ſimilitudinem repræſentant. Quinimo ſi Indum ex his quendam albis lineamentis deſignaverimus, tamen nigrum ſe aſpicientibus offert. Naſi enim ſimitas, & erecti capillorum concinni, tum genarum eminentia, & ſtuporis imago quædam oculis circumfuſa denigrat ea, quæ ab oculis alba conſpiciuntur, atque illum qui pictus eſt, Indum eſſe recte conſiderantibus demonſtrat. Philoſtr. de vitâ Apollonii, lib. II, cap. 10. Horat. lib. II, Satyrâ 7,

—— contento poplite miror
Prælia rubricâ picta aut carbone; velut ſi
Re verâ pugnent, feriant, vitentque moventes
Arma viri ——. quamvis igitur linearis hæc pictura Symmetriarum rationibus adjuta, à verâ rerum ſimilitudine quàm proximè abſit; requirit tamen amplius aliquid, & veluti manca eſt, uſque dum ad prima illa lineamenta pigmentorum flos acceſſerit. Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſtarum, in Chreſto. Plut. in Pericle, circà ipſum ſtatim initium, ὀφθαλμῷ χρόα πρόσφορος, ἧς τὸ ἀνθηρὸν ἅμα καὶ τερπνὸν ἀναζωπυρεῖ καὶ τρέφει τὴν ὄψιν. *Oculo is demum gratus eſt color, qui floridus ſimul & amœnus recreat alitque viſum.* Quamobrem etiam in his primis operibus, quæ non ipſa parva ſunt, ſed majorum quaſi membra atque partes, bene inſtituto ac ſatis jam exercitato, majora ſunt aggredienda. unde nos quoque res ipſa proximè ducit ad perfectiſſimam illam picturæ ſpeciem, quam ex variegatâ diverſiſſimorum colorum elegantiâ χρωματογραφίαν dixit Polyb. lib. V, quæ veritati proximam imaginem reddit; atque ideo ita eſt celebrata, ut pleriſque videatur ad formandam artem vel ſola ſufficere.

CAPVT III.

Artifex inſtrumenta ſua tractat ex facili. Rector navis ſcit gubernaculum flectere. Pictor colores, quos ad reddendam ſimilitudinem multos varioſque ante ſe poſuit, celerrimè denotat, & inter ceram opuſque facili vultu ac manu commeat. Seneca epiſt. 121. ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnis litteris ſcribitur; ſic omnem in picturam non omnis colorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet; non fortuitò in tabulam conjecta, ſed arte ac judicio digeſta. Greg. Nazianz. Carm. X.

Ζωγράφος ἐστὶν ἄριστος, ὃς ἐν πινάκεσσι χαράσσει
Μορφὰς ἀτρεκέας, ἔμπνοα δερκομένας·

Οὐχ

Οὐχ ὃς χρώματα πολλὰ καὶ εὔχροα μάψ ἐπιμίξας,
Λειμῶνα γραπτὸν δείκνυσιν ἐκ πινάκων.

Optimus est pictor, veras vivumque tuentes
Qui scite formas exprimit in tabulis:
Non qui multiplices frustra variosque colores
Miscens, ante oculos florida prata locat.

Curet modò pictor, ut naturam ac vim colorum, qui fortè ei ad variandum expositi erunt, accuratè cognitam habeat. οὐ γὰρ οἷόν τέ ἐστι μίξιν οὔτε λόγου, οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν πάντων γνῶναι καλῶς ἤτοι ποιήσασθαι, μὴ πρότερον αὐτὰ ἕκαστα ἐξ ὧν ἡ κρᾶσις γέγονεν, ἢ φύοιτο ἄν, ἐπιγνόντα· οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος φύσιν, ἐξ ὧν τὸ φαιὸν, εἰ κραθείη, γίνεσθαι πέφυκεν. *Non enim possibile est mixtionem vel orationis, vel alterius rei bene scire aut facere aliquem, priusquam singula ex quibus commixtio illa fit, vel posset fieri, cognoverit. Quemadmodum albi & nigri naturam, unde, si misceantur, fuscum enascitur.* Hermogenes lib. I περὶ ἰδεῶν. Plutarchus quoque de Oraculorum defectu, ἄνευ φαρμακειῶν συντριβέντων καὶ συμφθαρέντων ἀλλήλοις, οὐδὲν ἦν οἷόν τε τοιαύτην διάθεσιν λαβεῖν καὶ ὄψιν, *sine coloribus contritis & per se invicem corruptis, non est possibile istius modi constitutionem & speciem accipere.*

§. 2. Quod verò frequenter artifices in miscendis coloribus plurimum differant inter se, ex magis minusve exactâ colorum notitiâ provenit. οἱ τὰ ζῶα γράφοντες, τὰ αὐτὰ φάρμακα λαμβάνοντες, οὐδὲν ἐοικότα ποιοῦσιν ἀλλήλοις τὰ μίγματα. *qui animalia pingunt sumentes eosdem colores, dissimiles inter se faciunt mixturas.* Dionys. Halicarnass. περὶ συνθεσ. ὀνομάτων. has colorum commixtiones φθορὰς vocant. τὰς μίξεις φθορὰς οἱ ζωγράφοι λέγουσιν. *mixturas corruptiones vocant pictores.* Porphyrius lib. IV de Abstinentiâ. Ἀπολλόδωρος ὁ ζωγράφος, ἀνθρώπων πρῶτος ἐξευρὼν φθορὰν καὶ ἀπόχρωσιν σκιᾶς, Ἀθηναῖος ἦν. *Apollodorus pictor, qui primus inter homines reperit corruptionem & usum umbræ, erat Atheniensis.* Plut. Bellóne an pace illustriores fuerint Athenienses. Idem tamen de Iside & Osiride φθορὰς καὶ ἐπιχρώσεις appellat. Denominationis hujus rationem adfert Plut. Sympos. problem. VIII, 5. πάντα τὰ μεμιγμένα τῶν ἀμίκτων ἐπισφαλέστερα πρὸς σῆψίν ἐστι. ποιεῖ γὰρ ἡ μίξις μάχην, ἡ δὲ μάχη μεταβολήν, ἡ δὲ μεταβολὴ δέ τις ἡ σῆψις. διὸ τάς τε μίξεις τῶν χρωμάτων οἱ ζωγράφοι φθορὰς ὀνομάζουσι, καὶ τὸ βάψαι μιῆναι κέκληκεν ὁ ποιητής. ἡ δὲ κοινὴ συνήθεια τὸ ἄμικτον καὶ καθαρὸν, ἄφθαρτον καὶ ἀκήρατον. *Omnia mixta facilius sinceris putrescunt, mixtione pugnam, hac mutationem inferente. Est autem putrefactio de mutationum genere, ideoque pictores colorum mixtiones corruptelæ nomine afficiunt, & tingere μιῆναι extulit Poeta. Communis autem consuetudo sincerum & parum, corruptionis & interitus expers.* vide quoque eundem Plut. περὶ τοῦ εἶ τοῦ ἐν Δελφοῖς. atque hoc est συμμιγὲς ἐκεῖνο καὶ ποικίλον, memoratum Luciano in Ima-

in Imaginibus; cujus beneficio *pictura ex discordibus pigmentorum coloribus, atris, albis, luteis, & puniceis, confusione modicâ temperatis, imagines iis quos imitatur similes facit.* Apulejus de Mundo. ζωγραφία συμβέβληται μὲν ἐκ χρωμάτων· πράττει δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πλείω σοφίζεται. ἀπὸ τούτου γε ἑνὸς ὄντος, ἢ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἑτέρα τέχνη. σκιάν τε γὰρ ἀποφαίνει, καὶ βλέμμα γινώσκει, ἄλλο μὲν τοῦ μεμηνότος, ἄλλο δὲ τοῦ ἀλγοῦντος, ἢ τοῦ χαίροντος. καὶ αὐτὰς ὀμμάτων, ὁποῖαί εἰσιν, ὁ πλαστικὸς μέν τις ἥκιστα ἐργάζεται· χαροπὸν δὲ ὄμμα, καὶ γλαυκὸν, καὶ μέλαν, γραφικὴ οἶδε. καὶ ξανθὴν κόμην οἶδε, καὶ πυρσὴν, καὶ ἡλιῶσαν, καὶ ἐσθῆτος χρῶμα, καὶ ὅπλων. θαλάμους τε, καὶ οἰκίας, καὶ ἄλση, καὶ ὄρη, καὶ πηγὰς, καὶ τὸν αἰθέρα, ἐν ᾧ ταῦτα. *Pictura coloribus quidem constat, sed non hoc solum efficit iterum ab hoc sane uno existente, longe plura, quam ars alia ex multis molitur. Vmbram enim demonstrat, & alium furentis, alium mœrentis, aut gaudentis aspectum novit, oculorumque fulgores quales fuerint; quid plasticus quispiam minime præstaret. Nam & fulvum cæsiumque ac nigrum novit oculum, nec non & comam flavam ruffamque ac subcandidam vestiumque atque armorum colorem: thalamos præterea ac domos nemoraque & montes, ac fontes & in quo hæc sunt ætherem.* Philostratus in prooemio Iconum.

§. 3. Præcipuum ergo Pictoris opus erit τῶν χρωμάτων ἀκριβῆ τὴν κρᾶσιν, καὶ εὔκαιρον τὴν ἐπιβολὴν ποιήσασθαι, καὶ σκιάσαι ἐς δέον, *colores accurate miscere, & tempestivam adjectionem facere, & decenter inumbrare*, ut loquitur Lucianus in Zeuxide. quod tum demum commodè fiet, si huic operi idoneas tantùm adhibeamus tabellas, & linteum aptum. tabulæ pictorum è quo ligno fieri sint solitæ, docet Plinius lib. XVI, cap. 39. & Theophrastus lib. III hist. plant. cap. 10. ut & lib. V, cap. 8. De linteo agit Ioannes Grammaticus in Aristot. lib. II nat. auscultat. ὁ γραφεὺς σκοπὸν ἔχων τοῦ καλῶς γράψαι, διὰ τὴν χάρτην πολλάκις μανότερον ὄντα, ἢ διὰ πλεονεξίαν, ἢ διὰ ἀνεπιτηδειότητα τοῦ μέλανος ἁμαρτάνει τοῦ σκοποῦ. ὁμοίως καὶ ὁ ζωγράφος τὰ αὐτὰ ἂν πάθοι, ἢ διὰ τὴν τῶν χρωμάτων, ἢ τῆς σινδόνος ἐν ᾗ γράφει ἀνεπιτηδειότητα. *Scriptor qui hoc sibi proponit pulchre scribere, is quia charta sæpe tenuior sit, aut bibula, aut quia atramentum minus sit idoneum, aberrat à scopo: similiter etiam pictor ea ipsa perpetiatur, vel quia colores, aut linteum in quo scribit, minime sit idoneum.*

§. 4. Exinde requiritur ut quatuor hæc, prout exegerit rei natura, in picturis opportunè adhibeamus: Lumen, Vmbram, Tenebras, Splendorem. Plutarchus certè, de descr. adulatoris & amici, quatuor hæc aptissimè conjunxit, οἱ ζωγράφοι, inquit, τὰ φωτεινὰ καὶ λαμπρὰ τοῖς σκιεροῖς καὶ σκοτεινοῖς ἐπιτείνουσιν ἐγγὺς παρατιθεμένοις, *pictores lucida & splendida umbrosis & tenebrosis intendunt prope constituentes.* ubi in transitu monemur, coloribus maximè contrariis ex ipsâ diversissimorum colorum vicinitate plus vigoris accedere. διὸ καὶ ἡ μὲν ἀπὸ μέλανος γραφὴ ἐν λευκοῖς τοῖς ὑποδεχομένοις γίνεται.

γίνεται· ἡ δὲ λευκογραφία καὶ χρυσογραφία τοὐναντίον ἐν μέλανι. τὸ γὰρ ἐναντίον τῷ ἀντικειμένῳ διαφανέστερον· τὸ δ' ὅμοιον ἐν τῷ ὁμοίῳ δυσδιάκριτον, οἷον εἰ ἐν λευκῷ τινι σώματι λευκογραφήσεις, ἢ ἐν μέλανι διὰ μέλανος γράψειας. ὅθεν καὶ οἱ ἐν νυκτὶ μελανειμονοῦντες μᾶλλον εἰσὶ τῶν λευκοσχημονούντων δυσδιάκριτοι· καὶ ἐν ἡμέρᾳ τοὔμπαλιν οἱ λευκοσχημονοῦντες, ἢ εἰ ἐν ἡλίῳ μάλιστα τύχοιεν, ἀμυδρὰν ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν. *Quapropter & nigra scriptura in albis id recipientibus fit. Alba vero scriptura & aurea è contrario in nigro : contrarium enim contrario appositum magis elucet : simile vero in simili discernere est difficile : quemadmodum si in albo quopiam corpore scribas albo, aut in nigro scribas nigro. Vnde & nocte nigro induti difficilius cerni possunt, quam albo habitu utentes. Contra autem de die albati, & maxime in sole constituti, obscure ac tenuiter visu apprehenduntur.* Ioannes Grammaticus in Aristot. lib. I Meteorolog. τὰ ἐναντιώτατα τῶν χρωμάτων ἐς τὴν τοῦ κάλλους συνθήκην ὁμολογεῖ, *diversissimi colores in pulchritudinis compositionem conspirant.* vide notabile hujus rei exemplum apud Philostr. Iconum lib. II, in Centauridibus. quinetiam illud Plutarchi περὶ εὐθυμίας minimè prætereundum hic est, δεῖ χρωμάτων, inquit, τὰ φαιδρὰ καὶ λαμπρὰ ἐν πινακίῳ προβάλλοντας, ἀποκρύπτειν τὰ σκυθρωπὰ καὶ πιέζειν· ἐξαλεῖψαι γὰρ οὐκ ἔστι παντάπασιν οὐδ' ἀπαλλαγῆναι. *Oportet iis qui sibi colores hilares & splendidos proponunt, abscondere tristia & reprimere. deleri enim ea omnino non possunt neque mutari.*

§. 5. Quod Lumen attinet, Tertullianus adv. Hermogenem pessimi ac planè bardi pictoris notam certissimam hanc ponit, *umbram planè sine lumine colorare.* arte nondum satis adhuc excultâ, monochromatea tantùm fuere genera picturæ; *tandem se ars ipsa distinxit, & invenit Lumen atque Vmbras; differentiâ colorum alternâ vice sese excitante.* Plin. XXXV, 5. *Annulari muliebres picturæ illuminantur.* Plin. XXXV, 6.

§. 6. Vmbra Lumini arctè adeo adhæret, ut alterum sine altero esse non possit. *in picturâ Lumen non alia res magis, quàm Vmbra commendat.* Plin. junior lib. III, epist. 13. unde etiam ii, *qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt; sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent.* Quintil. XI, 3. solent itaque artifices picturis umbram aliquam addere & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. αἱ γραφαὶ τῇ μὲν ὄψει δοκοῦσιν εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς ἔχειν, οὐ μὴν καὶ τῇ ἁφῇ. *picturæ, visu quidem videntur partes concavas & protuberantes habere, non verò tactu.* Sextus Empiricus Hypotyp. lib. I. ἐπὶ τῆς γραφῆς ἡ μὲν ὄψις ἐξοχάς τινας ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ ἁφὴ προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. *in pictura oculi quidem eminentias quasdam cernunt narium & cæterorum. At accedens tangendi vis ejus errorem coarguit.* Nemesius de nat. homi-

hominis, cap. 8. *Pictor, cùm vi artis suæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam recessisse credamus, ipse ea plana esse non nescit.* Quintil. 11, 17. ὅτι τῶν αὐτῶν κειμένων ἐπιπέδων παραλλήλων ἐν χρώμασι τῆς σκιᾶς τε καὶ φωτὸς ὅμως προὔπαντᾷ τε τὸ φῶς τῇ ὄψει καιόμενον ἔξοχον καὶ ἐγγυτέρω παρὰ πολὺ φαίνεται. *collocatis in eodem plano lineis æquali spatio distantibus, tum umbræ, tum luminis adhibitis coloribus, occurrit imprimis oculis nostris quod luminosum est flagrans vehementer, & propius aspectui multo magis conspicuum apparet.* Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 15. οἱ ζωγράφοι, ὅσα μὲν βούλονται προσεχῆ δεικνύναι, τῷ λευκῷ ἀπογράφουσιν· ὅσα δὲ κοῖλα καὶ ἐν βάθει, τῷ μέλανι. ἀντρώδεις οὖν τόπους γράφοντες, φωτὶ τραχύνουσι τὴν ὄψιν, ἅτε φύσει τοῦ μὲν λαμπροῦ προσβάλλοντος ἔξω καὶ ἀνωθοῦντος τὴν φαντασίαν, τοῦ δὲ μέλανος ὑποσκιάζειν καὶ βαθύνειν δοκοῦντος. *pictores quæcunque propinqua volunt pingere albo delineant. quæcunque concava autem & profunda nigro. Cavernosos igitur locos pingentes luce exasperant aspectum tanquam natura splendidum appropinquante, extraque pellente phantasiam, nigro autem tanquam obumbrante & in profundum eam agente.* Schol. in Arati διοσημεῖα. τὰ μᾶλλον λευκὰ ἢ λαμπρὰ τῶν μελάνων προκινεῖ τὴν ὄψιν εἰς ἀντίληψιν· διὸ κἂν ἐν τῷ αὐτῷ τύχωσιν ὄντα ἐπιπέδῳ, ἐξέχοντα δοκεῖ εἶναι· τὸ δὲ μέλαν, ἐν βάθει· διὸ καὶ οἱ ζωγράφοι, ἐπειδάν τι ἐξέχον ζητῶσι ποιῆσαι, οἷον μαζοὺς, λευκοὺς αὐτοὺς ποιοῦσιν· ὅσα δ' ἐν βάθει, μέλανα, οἷον ὀφθαλμούς· διὰ τὸ λευκὸν, ὡς μᾶλλον κινοῦν, πλησίον φαίνεσθαι· τὸ δὲ μέλαν, ὡς ἧττον, πορρωτέρω. *Quæ sunt admodum alba, vel splendida, nigri speciem in contrarium vertunt. Idcirco si in eodem sint plano, eminentiora apparent, nigra autem profundiora. Ideo pictores, quando quid eminens facere cupiunt, ut mammillas, eas albas fingunt. Quæ vero profunda, nigra, quemadmodum oculos. Quapropter album, quoniam magis movet, propinquius apparet; nigrum autem, quod id minus faciat, longius.* Olympiodorus in Aristot. lib. 1 Meteorol. excelluerunt in hac Vmbrarum ratione Zeuxis, Polygnotus, Euphranor. Ζεῦξις, Πολύγνωτος, Εὐφράνωρ τὸ εὔσκιον ἠσπάσαντο, καὶ τὸ ἔμπνουν, καὶ τὸ εἰσέχον τε καὶ ἐξέχον. *Zeuxis, Polygnotus, Euphranor, umbras etiam atque spiritus tum emissa, tum eminentia arte sua expresserunt.* Philostr. de vitâ Apollonii, lib. 11, cap. 9. & Iconum lib. 11, in picturâ Arrichionis athletæ, στάδιον ἡ γῆ δίδωσιν ἐν ἁπλῷ αὐλῶνι, καὶ εἰσεχύση τοσοῦτον. *tellus in simplici valle, tantum quantum cernis continente, stadium præbet.* Itidem, *Apelles pinxit Alexandrum, fulmen tenentem: digiti eminere videntur, & fulmen extra tabulam esse.* Plin. xxxv, 10. *Pausias eam picturam primus invenit, quam postea imitati sunt multi, æquavit nemo. Ante omnia, cùm longitudinem bovis ostendere vellet, adversum eum pinxit, non transversum; unde & abunde intelligitur amplitudo. Dein, cùm omnes, quæ volunt eminentia videri candicantia faciant, coloremque condiant ex nigro; hic totum bovem atri coloris fecit, umbræque corpus ex ipsâ dedit: magnâ prorsus arte in æquo exstantia ostendens, & in confracto solida omnia.* Plin. xxxv, 11. & mox ibidem, *Nicias Athe-*

Atheniensis Lumen & Vmbras custodivit, atque ut eminerent è tabulis picturæ, maximè curavit. Philostratus Iconum lib. II, de picturâ Veneris eburneæ, ἀλλ' οὐ βούλεται γεγράφθαι δοκεῖν ἡ θεὸς, inquit, ἐκκεῖται δὲ οἷα λαβέσθαι. *At dea minime vult picta videri. itaque extat, ut capi posse videatur.* Præcipuam tamen Vmbrarum rationem habuerunt in picturâ sedentium. τὰ τῶν κειμένων σχήματα, καὶ οἱ ὀρθοὶ μάλα εὔσκιοι· καὶ τὸ ἀκριβοῦν ταῦτα, οὔπω σοφόν. αἱ δὲ τοῦ Ἄτλαντος σκιαὶ, σοφίας πρόσω· οὕτωσὶ γὰρ συνιζηκότος, συμπίπτουσί τε ἀλλήλαις, καὶ οὐδὲν τῶν ἐκκειμένων ἐπιθολοῦσιν, ἀλλὰ φῶς ἐργάζονται περὶ τὰ κοιλά τε, καὶ εἰσέχοντα τὴν γαστέρα. *Iacentium atque erectorum habitus facile inumbrantur: & hæc adamussim effingere nullam præ se fert sapientiam. Atlantis vero umbræ supra sapientiam. Sic enim considentis & invicem concidunt, & extantium nihil confundunt, sed lumen præter concava ventremque excipientia efficiunt.* Philostr. Iconum lib. II in Atlante. & in Palæstrâ, καθῆσθαι δὲ τὴν κόρην, πάνσοφόν τι τοῦ ζωγράφου· πλεῖσται γὰρ τοῖς καθημένοις αἱ σκιαί. *quod autem puella sedeat, summam indicat pictoris sapientiam: plurimæ namque sedentibus umbræ.* Plin. xxxv, 6, *Sine ustâ non fiunt Vmbræ.* Plin. xxxIII, 13, *Silis Nestoriani ratio in picturâ ad Incisuras, hoc est, Vmbras dividendas ab Lumine.*

§. 7. Tenebras nihil aliud hîc dixeris, quàm profundioris Vmbræ quasi quandam opacitatem; quemadmodum etiam Splendor nihil videtur aliud esse, quàm Luminis intensio quædam. ἀπεσκοτωμένα, ἐσκιαγραφημένα, κεχρωσμένα· τὰς γὰρ χρίσεις σκότη καλοῦσιν οἱ ζωγράφοι, *obtenebrata, juxta umbram picta, uncta. Vnctiones enim tenebras vocant pictores.* Suidas. καὶ γὰρ εἰ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ λευκὸν θείης ἢ μέλαν, καὶ πόῤῥωθεν αὐτὰ θεωρήσειας, ἐγγύτερον εἶναι δόξει τὸ λευκὸν, τὸ δὲ μέλαν ποῤῥώτερον. τοῦτο καὶ οἱ γραφεῖς εἰδότες, ὅταν κοῖλον εἶναί τι δοκεῖν ἐθέλωσιν, οἷον πηγὴν, ἢ δεξαμενὴν, ἢ βόθυνον, ἢ ἄντρον, ἢ τὶ τοιοῦτον, μέλανι καταχρίουσι τοῦτο, ἢ κυανῷ· καὶ ὅσῳ πλέον μελαίνεται, τοσοῦτο καὶ τὸ βάθος μεῖζον εἶναι δοκεῖ. τὸ γὰρ μᾶλλον μέλαν, πλείονος βάθους δίδωσι φαντασίαν. τοὔμπαλιν ὅτε προπετῆ βούλονται φαίνεσθαι, οἱονεὶ μαζοὺς κόρης, ἢ χεῖρα τεινομένην, ἢ πόδας ἵππου, τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ μορίου τούτου μελαίνουσιν, ἵνα τούτων κοίλων εἶναι δοκούντων, τὸ μεταξὺ αὐτῶν γραφὲν ἐξέχειν νομίζεται. *Si enim in eodem plano album videas aut nigrum, & è longinquo ea contempleris, propius esse album videbitur, nigrum vero remotius. Quod scientes pictores, quando cavum aliquid esse volunt, quemadmodum fontem, aut cisternam, aut foveam, aut antrum, aut tale quidpiam, nigro illud illinunt aut cæruleo. Et quo quid magis nigricat, eo & profunditas major esse videtur: quod enim magis nigrum est majoris profunditatis gignit imaginationem. E contrario vero si quædam eminentia velint videri, quemadmodum mamillas puellæ, aut manum extensam, aut pedes equi, utrimque membrum illud denigrant, ut his nigris apparentibus, quod in medio ipsorum pictum est protuberare videatur.* Io. Grammaticus in Aristot. lib. I Meteorolog. Philostr. junior in Pyrrho, τὸ τοῦ κράνους κυανὸν,

ἐτεχνήθη, οἶμαι, τῷ δημιουργῷ, πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐν αὐτῇ βάθους. *At cœruleum fossæ affabre credo factum est ab artifice, ut indicaret quanta ejus esset altitudo.* Splendorem sæpè necessitas exigit, semper ornatus postulat. Necessitate adhibetur in picturâ angelorum, gemmarum, armorum, florum, ignis, auri, & similium. de angelis agit Greg. Nazianz. orat. XXIII: ἀγγελικὸν ἡ λαμπροφορεία καὶ φαιδρότης, ὅταν τυπῶνται σωματικῶς, σύμβολον οἶμαι τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος, *angelorum est splendor & hilaritas quando corporaliter efformantur: quod symbolum esse arbitror naturalis ipsorum puritatis.* tales certè describuntur angeli, Matth. XXVIII, 3. Apocal. X, 1. & passim alibi. de gemmis, egregius est locus Philostrati Iconum lib. II, in Venere, ἐπαινετέα ἡ σοφία τῆς γραφῆς, inquit, τὰς ἀγαπωμένας λίθους περιβαλοῦσα· οὐκ ἐκ τῶν χρωμάτων αὐτὰς ἐμιμήσατο, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ φωτός· οἷον ὀφθαλμῷ κέντρον τὴν διαύγειαν αὐταῖς ἐνθεῖσα. *laudanda est picturæ sapientia dilectos circumponens lapides, quos non à coloribus sed à lumine imitata est, ipsis perinde atque oculo centrum, splendorem addens.* Varro Hecatombe, apud Nonium in Margaritum.

Vbi illa phalera, gemmeaque ephippia,
Et arma margarito candicantia.

Observa tamen hîc in transitu, non arma tantùm margaritis insignia trahere oculos candicante splendore: sed & usitatis armis, modò sint nitida, inesse aliquid splendoris præfulgidi. Plautus Mil. Glor. Actu I, Sc. I.

Curate, ut splendor meo sit clypeo clarior,
Quàm Solis radii esse olim, cùm sudum 'st, solent:
Vt, ubi usus veniat, contrà consertâ manu,
Oculorum præstringat aciem in acie hostibus.

Illud quoque minimè prætereundum, hunc armorum splendorem Iridis instar colores mirabiliter quandoque variare, propter inæqualem convexi & concavi rationem, quâ eminentes armorum partes largo lumine illustrantur, recedentes autem profundiore umbrâ opacantur. vide Philostr. Iconum lib. I, in Amphione. & rursus lib. II, in Palladis ortu. vide quoque Cassiod. Variarum V, I. Floribus quoque atque igni splendorem tribuit Ovid. V Fastorum *,

— nec flos est hebeti nec flamma colore,
Atque oculos in se splendor uterque rapit.

Idem I Fastorum †,

Flamma nitore suo templorum verberat aurum,
Et tremulum summâ spargit in æde jubar.

Quod verò in repræsentanda auri picturâ coruscantis quoque splendoris fulgor locum habeat, discimus ex Philostr. Iconum lib. II, in Themistocle, οὐκ ἀξιοῖ ἐπαινεῖσθαι ὁ ζωγράφος, εἰ τιάραν καλῶς μεμίμηται, καὶ καλάσιριν, ἢ κάνδυν,

* vers. 365.

† vers. 77.

δῶν, ἢ θηρείων τερατώδεις μορφὰς, οἷα ποικίλλουσι βάρβαροι· ἀλλ' ἐπαινείσθω μὲν ἐπὶ τῷ χρυσῷ, γράφων αὐτὸν ἐυηλόειον, καὶ σώζοντα ὃ ἠνάγκασται. *Pictor minime laudari expetit, ſi tiaram belle imitatus eſt : vel Calaſirim, aut Candyn, ſive ferarum prodigioſas formas, qualia variant ac diſtinguunt Barbari. Sed ob aurum laudem aſſequatur, quod ita pinxit ut animum oblectet, & in quod coactum ac transformatum eſt ſervet.* Ornatus verò cauſâ in picturâ color ipſe, quamlibet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conſpergitur, quæ brevi vibrantique lumine oculos feriant, ut aliquatenus exſtare videantur : *tamen lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris; quæ ne apparent quidem, ubi tota pictura lucet, ut in ſole ſidera ipſa deſinunt cerni : at quæ crebris parviſque conatibus ſe attollunt, inæqualia tantùm, & velut confragoſa, nec admirationem conſequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt.* Quintil. VIII, 5. Expreſſè Philoſtr. lib. I de vitis Sophiſtarum, in Lolliano, διαφαίνονται αἱ λαμπρότητες λήγουσαι ταχέως, ὥσπερ τὸ τῆς ἀστραπῆς σέλας. *Orationis ſplendores, fulgetri coruſcantis inſtar, cito deſinunt.* quod tantundem eſt, ac ſi cùm Apulejo † dicas, *candidum lumen interdum velut in artiſſimis tenebris rapidiſſimo coruſcamine intermicare.* Quoniam verò ornamenta hæc, ſi rara diſponantur, diſtinctam coloribus; ſi crebra & excitatiora collocabuntur, oblitam reddunt picturam; & ſatietatem, ut varietas eorum, ita raritas effugit; ſalubre Dionyſii Mileſii ſophiſtæ conſilium amplectantur hîc artifices, χρὴ τοῦ μέλιτος ἄκρῳ δακτύλῳ ἀλλὰ μὴ χειρὶ γεύεσθαι. *Oportet mel ſummo digito, non vero manu guſtare*, Philoſtr. lib. I de vitis ſophiſtarum. & illud Corinnæ ad Pindarum plus juſto in ſuâ poëſi luxuriantem, τῇ χειρὶ σπείρειν δεῖ, ἀλλὰ μὴ ὅλῳ τῷ θυλάκῳ. *manu ſerere oportet, non vero toto ſacculo.* Plut. Bellóne an pace clariores fuerint Athenienſes. *Neque enim fieri poteſt, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non invicem officiant.* Quintil. XII, 10. *Lumina hæc ſunt ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia; non quod ſola ornent, ſed quod excellant.* Cicero in Bruto, & Quint. IX, I.

† de Deo Socratis.

§. 9. Ex omnibus his facile perſpicitur verum eſſe illud Senecæ epiſt. 31, *ſine mixturâ lucis nihil ſplendidum eſt.* & non niſi poſt inventum Lumen atque Vmbras, *adjectus eſt Splendor, alius hic quàm Lumen : quem, quia inter hoc & Vmbram eſſet, appellaverunt Tònon : commiſſuras verò colorum & tranſitus, Harmogen.* Plin. XXXV, 5. hujus Harmoges exempla quædam non prætereunda ipſa nobis rerum natura ob oculos ponit in ætheris & æquoris commiſſurâ, tenui quadam caligine cœli ſalique confinia conſerente, Statius lib. V Thebaïd. * * verſ. 493.

Proſequimur viſu, donec laſſavit euntes
Lux oculos, longumque polo contexere viſa eſt
Æquor, & extremi preſſit freta margine cœli.

Manifestius tamen in versicolore Iridis miraculo,

In quo diversi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit;
Usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.

Ovid. VI Metam. † Boëthius quoque Musicæ artis lib. V, cap. 4. *Ut voces communi fine jungantur, fit hoc modo. sicut quum in nubibus arcus adspicitur, ita colores sibimet sunt proximi, ut non sit certus finis, cùm alter ab altero disgregatur: sed ita verbi gratiâ à rubro discedit ad pallidum, ut per continuam mutationem in sequentem vertatur colorem, nullo medio certoque interveniente, qui utrosque distinguat. ita etiam fieri solet in vocibus: ut si quis percutiat nervum, eumque dum percutit torqueat; evenit, ut in principio pulsus gravior sit; dum torquetur verò, vox illa tenuetur, continuique fiant gravis vocis sonitus & acutæ.* rectè itaque Tullius lib. III de nat. Deorum, *Iris,* inquit, *quia speciem habet admirabilem, Thaumante dicitur esse nata.* vide quoque Plut. de placitis philosophorum lib. III, cap. 5. Marcus denique Byzantius apud Philostr. lib. I de vitis Sophistarum, ὁ τὴν Ἶριν ἰδὼν, ὡς ἓν χρῶμα, οὐκ εἶδεν ὡς χρὴ θαυμάσαι· ὁ δὲ ὅσα χρώματα, μᾶλλον ἐθαύμασεν. *Qui irim vidit ut colorem unum, non novit ut par est mirari: qui autem multis coloribus insignem intuetur, longe magis admiratur.* Hanc colorum commissuram non infeliciter ars tractat, ut videre est in Chironis Centauri picturâ, prout eam describit Philostr. Iconum lib. II, in Achillis educatione, ὁ Χείρων γέγραπται μὲν ὅσα κένταυρος· ἀλλὰ ἵππον ἀνθρώπῳ συμβαλεῖν, θαῦμα οὐδέν. συναλεῖψαι μὲν, καὶ ἑνῶσαι, καὶ διαδοῦναι ἄμφω λήγειν, καὶ ἄρχεσθαι, καὶ διαφεύγειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἰ τὸ τέρμα τοῦ ἀνθρώπου ἐλέγχοιεν, ἀγαθοῦ οἶμαι ζωγράφου. *Chiron pictus est ut centaurus: cæterum equum homini committere nihil mirum: conjungere tamen atque unire, & utrisque finem atque initium ita distribuere: ut, siquis hominis terminum quærat, id oculos effugiat, periti (ut puto) est pictoris.* Lucianus quoque in Zeuxide, ἡ μίξις δὲ καὶ ἡ ἁρμογὴ τῶν σωμάτων, καθὸ συνάπτεται καὶ συνδεῖται τῷ γυναικείῳ τὸ ἱππικὸν, ἠρέμα, καὶ οὐκ ἀθρόως μεταβαίνουσα, καὶ ἐκ προσαγωγῆς τρεπομένη, λανθάνει τὴν ὄψιν ἐκ θατέρου εἰς τὸ ἕτερον ὑπαγομένη. *Corporum autem junctura atque commixtio, quatenus muliebris pars cum equina coit atque conjungitur, sensim & non dense subsurgens, atque ex lento successu derivata, spectantium fallit oculos ex altero in alterum perducta.*

† vers. 65.

§. 10. Præter hanc Harmogen, cujus virtute diversissimi colores sensim sine sensu miscentur, extremis quoque lineis artifex non levem impendet curam: præsertim cùm artis hujus consummatio requirat interminatos corporum terminos tam leviter leniterque ductos, ut intelligatur ex iis etiam quod non cernitur, putetque oculus videre se quod non videt, extremis imaginum lineis paulatim se nostris oculis fallaci

fugâ

fugâ teneriter ſubducentibus, evaneſcentibus, & quaſi in fumum abeuntibus. δεῖ τὰν σκιὰν καὶ τὰν γραμμὰν παρεμφαίνεσθαι ἐπὶ τῆς γραφῆς· τὸ γὰρ ἔμψυχον καὶ τὸ ἁπαλὸν, καὶ τὸ μεμιμημένον τὴν ἀλήθειαν, σὺν τῇ χρηστότητι τῶν χρωμάτων, μάλιστα γίνεται διὰ τούτων. *Oportet in pictura umbram & lineam oſtendi. Ipſum enim ſpirans, & amœnum, & quod exprimit rem ipſam, adjutum bonitate colorum, potiſſimum per illa effingitur.* Theagis Pythagoricus apud Stobæum Serm. primo. *Parrhaſius confeſſione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Hæc eſt in picturâ ſumma ſubtilitas. Corpora enim pingere & media rerum, eſt quidem magni operis, ſed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modum includere, rarum in ſucceſſu artis invenitur. Ambire enim debet ſe extremitas ipſa, & ſic deſinere, ut promittat alia poſt ſe, oſtendatque etiam quæ occultat. Minor tamen videtur ſibi comparatus in mediis corporibus exprimendis.* Plin. xxxv, 10. Arbiter Satyrico, *in pinacothecam perveni*, inquit, *vario genere tabularum mirabilem. nam & Zeuxidos manus vidi, nondum vetuſtatis injuriâ victas; & Apellis, quem Græci monocnemon vocant, etiam adoravi. tantâ enim ſubtilitate extremitates imaginum erant ad ſimilitudinem præciſæ, ut crederes etiam animorum eſſe picturam.* Vides quantam hîc extremarum linearum ſubtilitatem Petronius Arbiter ac Plinius in exactiore picturâ requirant. unde etiam ſuſpicari libet, eos in extremitatibus imaginum poſtulaſſe lineas haud abſimiles imaginariis iſtis lineis, quas Geometricas vocant. longitudinem latitudinis expertem dicunt. μῆκος ἀπλατές. totamque hanc ſubtiliſſimarum linearum rationem ſic ſatis illuſtrare videntur verba Ammonii, in Ariſtotelis prædicamenta, §. περὶ ποσοῦ. ὅτι οὐκ ἀνάπλασμα τῆς ἡμετέρας τυγχάνει διανοίας, inquit, τὸ εἶναί τι μῆκος ἀπλατὲς, ἀλλ᾽ ἔστι τοῦτο καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, δεικνύουσι σαφῶς οἱ διορισμοὶ τῶν πεφωτισμένων τόπων ἀπὸ τῶν ἐσκιασμένων. τοῦ γὰρ ἡλίου εἰς τοῖχον εἰ τύχοι, προσβαλόντος, καὶ μέρος τούτου φωτίζοντος, ἀνάγκη τὸ διορίζον μεταξὺ τοῦ πεφωτισμένου καὶ τοῦ ἐσκιασμένου τόπου, μῆκος εἶναι μόνον ἀπλατές. εἰ γὰρ ἔχει πλάτος, ἢ πεφωτισμένον ἐστὶ πάντως τοῦτο, ἢ συνεσκιασμένον· οὐ γάρ ἐστί τι τούτων μεταξύ· ἀλλ᾽ εἰ μὲν εἴη πεφωτισμένον, τῷ πεφωτισμένῳ συντακήσεται· εἰ δὲ ἐσκιασμένον, τῷ ἐσκιασμένῳ. ἀλλὰ μὴν ἐναργῶς ὁρᾶται μεταξὺ γραμμὴ, ἥ τις κατὰ μῆκος ἐπιτεταγμένη μόνον διορίζει τὸ ἐσκοτισμένον ἀπὸ τοῦ πεφωτισμένου. εἰ γὰρ διώρισται ταῦτα ἀλλήλων, ἀνάγκη εἶναί τι παρὰ ταῦτα, τὸ διορίζον αὐτὰ, ὅπερ οὔτε πεφωτισμένον ὑπάρχει, οὔτε ἐσκιασμένον, οὐδὲ πλάτος ἕξει. *Quod vero non ſit noſtræ cogitationis figmentum, quod dicimus, longitudinem ſine latitudine, ſed in rerum quoque natura inveniri, plane oſtendunt illuſtrium locorum ab opacis diſtinctiones. Vbi enim ſol, verbi gratia, in murum radios miſerit, ejuſque partem illuſtrarit, neceſſe eſt, quod locum illuſtratum ab opaco diſterminat, eſſe ſolum longitudinem expertem latitudinis. Nam ſi habeat latitudinem, id vel omnino lumine colluſtratum,*

vel omnino tenebris obductum est, cum inter hæc nihil medium intercedat; verum si illustratum est, adjungetur illustrato; si opacum, opaco. Sed enim linea intermedia perspicue conspicitur, quæ in solam longitudinem extenditur: quæ solum partem illuminatam ab opaca distinguit. Si enim hæ partes distinctæ sunt, aliquid ab eis diversum sit necesse est, quod eas disjungat: idque neque luce collustratum, neque tenebris obductum, neque latitudinem habens. quisquis ergo vel leviter modò intelliget, quantopere crassæ pinguesque lineæ adversentur picturarum elegantiæ, non poterit non tales aliquas lineas animo concipere, atque eas in consummatæ artis operibus requirere. quinetiam ob hoc ipsum summos olim artifices in tenuissimis lineis suspensâ manu ducendis plurimùm desudasse judicabit ex eo Protogenis atque Apellis certamine, quod supra lib. II, cap. XI, §. I, retulimus.

§. II. Ad hæc omnia denique accedat oportet picturæ quidam sine ullo fuco veritatis color. Neque enim aliter fieri potest, ut artifex vivam veræ pulchritudinis gratiam assequatur. κάλλος ἐστὶ συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ᾽ εὐχροίας, *Pulchritudo est competentia membrorum & partium cum pulchritudine colorum.* Hermogenes lib. I de Formis orationis, §. περὶ ἐπιμελείας καὶ κάλλους. οὐκ ὀλίγα πρὸς εὐμορφίαν συντελεῖ, χρόα, καὶ τὸ ἑκάστῳ πρέπον· ὡς μέλανα μὲν εἶναι ἀκριβῶς, ὁπόσα μέλανα· λευκὰ δὲ, ὅσα τοιαῦτα χρή· καὶ τὸ ἐρύθημα ἐπανθεῖν. *Non parum ad summam formæ præstantiam colores addunt, & quod in quaque corporis parte decorum: ut perfectæ nigra sunt quæcunque nigra, & alba quæcunque esse alba convenit, utque decenti rubore florescant omnia.* Lucianus in Imaginibus. Corpora certè plus habebunt decôris, si non nudos & velut carne spoliatos artus ostenderint; sed si membris omnibus modicâ carne tumentibus, quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus insideat color. *ornatus virilis, fortis, & sanctus sit: nec effœminatam lævitatem, nec fuco eminentem colorem amet; sanguine & viribus niteat.* Quintil. VIII, 3. τὸ σῶμα μὴ ἄγαν λευκὸν εἶναι δεῖ, ἀλλὰ ἔναιμον ἁπλῶς· οἷον δέ τι τοῖς Μενελάου μηροῖς τὸ χρῶμα ὁ ἄριστος τῶν γραφέων Ὅμηρος ἐπέβαλλεν, ἐλέφαντι εἰκάσας ἠρέμα πεφοινιγμένῳ, τοῖον δὲ ἔστω τὸ πᾶν. *Corpus non nimium album esse oportet, sed plane temperanter rubescat. Qualem præstantissimus inter omnes pictores Homerus colorem adjecit Menelai femoribus, ebori purpureo ostro infecto assimilatis, tali universum corpus colore niteat.* Lucianus in Imaginibus. Ovid. IV Met. † vers. 331.

Hic color apricâ pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto est, aut sub candore rubenti
Cùm frustrà resonant æra auxiliaria Lunæ.

Idem lib. II Amorum, Eleg. 5.

Quale rosæ fulgent inter sua lilia mistæ:
Aut ubi cantatis Luna laborat equis:

Aut

Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,
Mœonis Assyrium fœmina tingit ebur:
Hic erit, aut aliquis color ille simillimus horum.

Ausonius Edyllio 7.

Bissula nec ceris nec fuco imitabilis ullo,
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & cerussa alias simulate puellas;
Temperiem hanc vultus nescit manus. ergo age pictor,
Puniceas confunde rosas, & lilia misce;
Quique erit ex illis color aëris, ipse erit oris.

In Venere Coâ corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus & candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo. Cicero lib. 1 de naturâ Deorum.

§. 12. Atque hæc sunt illa in coloribus observatu digna, quæ sensus nostros maxime afficiunt. verissimum est enim illud Plutarchi de poëtis aud. ἐν γραφαῖς κινητικώτερόν ἐστι χρῶμα γραμμῆς, διὰ τὸ ἀνδρείκελον καὶ ἀπατηλόν. *In picturis color magis movet lineatura, quia hominis habeat similitudinem, eâque facile fallat.* Quamvis enim in lineari picturâ, ut supra ostendimus, nonnunquam sit fallax quædam actionum ac motus similitudo, & statuæ quoque signaque persæpè vividum aliquid præ se ferant, longè tamen efficacius imagines coloribus animantur. ὁ ζωγράφος ποιεῖ πρῶτον κοινὸν ἄνθρωπον ἐν σκιαγραφίᾳ, εἶτα χρωματουργῶν, ἄγει εἰς τὸ ποιῆσαι Σωκράτην ἢ Πλάτωνα. *Pictor primo facit communem hominem in adumbratione, postea coloribus illinens fingit Socratem, aut Platonem.* Ammonius in decem categorias Aristot. Sed hujus quoque loci clausula sit eadem necesse est, quæ cæterorum; regnare maximè modum. nam *ornatus omnis non tam suâ, quàm rei cui adhibetur, conditione constat. qui nisi fuerit accommodatus rebus, non modò non illustrabit eas, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet.* Quintil. XI, 1. *Odi in parvo corpore longa velamina. Illa vestis decenter indutui est, quæ non trahit pulverem, nec humum demissa calcatur.* Symmachus lib. III, epist. 10. Apelles certè, qui modum in plerisque arti adhibuit arti, ne colorum nimiâ hilaritate spectantium oculos perstringeret, inimitabili invento *absoluta opera atramento illinebat ita tenui, ut id ipsum repercussu claritates colorum excitaret, custodiretque à pulvere & sordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed & cum ratione magna, ne colorum claritas oculorum aciem offenderet; veluti per lapidem specularem intuentibus è longinquo; & eadem res nimis floridis coloribus austeritatem occultè daret.* Plin. XXXV, 10. Quamobrem etiam nemo me hactenus cedentem, insequatur ultrà: do quidem tempori, ut præcipua nobis sit cura colorum, non tamen sola. neque enim omnia semper ad arbitrium fastidiosi specta-

ſpectatoris facienda ſunt: nam quis hominum, liberi modò ſanguinis, ſuſtineat ineptus eſſe ad alterius arbitrium? Occurram enim neceſſe eſt, velut in veſtibulo, protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meam; reſiſtam iis, qui omiſſâ rerum (qui nervi ſunt in picturis) diligentiâ, quodam inani circa colores ſtudio ſeneſcunt: idque faciunt gratiâ decôris: quod eſt in arte meâ quidem opinione pulcherrimum; ſed cùm ſequitur, non cùm affectatur. *non ideò tamen ſegnius precor, ut quandoque veniat dies; utinamque jam venerit; quo auſteris illis ſeveriſque, dulcia hæc blandaque, ut juſtâ poſſeſſione decedant.* Plin. junior lib. III, epiſt. 18.

§. 13. Falluntur itaque plurimum, qui vitioſum & corruptum pingendi genus, quod aut licentiâ puerili laſcivit; aut immodico tumore turgeſcit; aut inani conatu bacchatur; aut caſuris, ſi leviter excutiantur, floſculis nitet; aut præcipitia pro ſublimibus habet; aut ſpecie libertatis inſanit, magis exiſtimant populare atque plauſibile. quod quidem placere multis nec inficior, nec miror. eſt enim jucundioris ac magis favorabilis artis, & paratam ſemper habet vulgi coronam, ducens animos imperitorum, naturali quidem, at minimè durabili voluptate. etenim nemo unquam ex hoc picturæ genere manſuram in animo cujuſquam retulit admirationem; ſed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre, atque omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herbâ vel flore præcepta, ad nullam certam & ſolidam pervenit frugem. & ſi fortè in picturæ hujus locum exquiſitius quid pictum accidat oculis eorum, qualecunque id, quod modò ſe ipſi poſſe deſperent, ſtatim habet admirationem majorem. evaneſcunt enim prima hæc atque emoriuntur comparatione meliorum. *ut lana tincta fuco, citra purpuram placet: at ſi contuleris etiam lacernæ, conſpectu melioris obruatur, ut Ovidius ait. Si verò judicium his corruptis adhibeas, ut buccinis purpuram, jam illud, quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fœditate palleſcat. Luceat igitur hæc citra Solem; ut quædam exigua animalia igniculi videntur in tenebris. Denique mala multi probant, nemo improbat bona.* Quintil. XII, 10. *Qui ſpecie capiuntur, vulſis, lævigatiſque, & inuſtas comas acu comentibus, & non ſuo colore nitidis, plus eſſe formæ putant, quàm poſſit tribuere incorrupta natura; ut pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus.* Quintil. II, 5. *Corpora ſana & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, & iiſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires: namque & colorata, & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt; ſed eadem ſi quis vulſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſint ipſo formæ labore. & cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, ut Græco verſu teſtatum eſt, autoritatem; at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem.* Quintil. in procemio libri octavi. ſimiliter illa tranſlucida & verſicolor quorundam pictura, & petita

tita paulo licentius voluptas, res ipſas effœminat, quæ illo colorum fuco veſtiuntur, ὥσπερ εἴ τις ἀθλητὴν τῶν καρτερῶν τούτων, ἐν κομιδῇ πορφυρίνων, ἀλουργέσι περιβάλοι, καὶ τῷ ἄλλῳ κόσμῳ τῷ ἑταιρικῷ, καὶ φύκιον ἐντρίβοι, καὶ ψιμύθιον τῷ προσώπῳ, Ἡράκλεις ὡς καταγέλαστον αὐτὸν ἀπεργάσαιτο, αἰσχύνας τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ. *Quemadmodum ac ſi quis athletæ alicui iſtorum validorum; & vehementer robuſtorum purpuram induat, ac cæteris ornamentis meretriciis eum exornet, præterea & fuco & ceruſſa faciem ejus oblinat, quàm Hercule ridiculum ipſum redderet deformando ipſum ornatu illo!* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. Adeò plerumque melius eſt opus ſuum vel hirtâ togâ induere, quàm fucatis & meretriciis veſtibus inſignire. rectè Ovid. III de Arte *, * verſ.256.

Pulchraque ſunt ſemper deteriora bonis.

Auſon. Heroum epitaph. 20.

Ocyus iſta ruunt, quæ ſic cumulata locantur.
Major ubi eſt cultus, magna ruina ſubeſt.

Sit ergo colorum, cura; rerum, ſollicitudo. neque tamen optimum ſemper eſſe putabimus, quod latet; nam plerumque optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine; obvia ſunt, &, niſi conniveamus, in oculos ſtatim incurrunt. at nos quærimus illa, tanquam lateant ſemper, ſeque ſubducant; ita nunquam putamus circà id eſſe, de quo agimus; ſed aliunde petimus, & inventis vim afferimus. *Non putatur abundare, quod quæritur.* Caſſiod. variarum XI, 5. Majore profectò animo aggredienda eſt ars; quæ ſi toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non tantopere ad curam ſuam pertinere exiſtimabit. Horat. de Arte,

Æmilium circa ludum faber imus & ungueis
Exprimet, & molleis imitabitur ære capillos.
Infelix operis ſumma: quia ponere totum
Neſciet. hunc ego me, ſi quid componere curem,
Non magis eſſe velim, quàm pravo vivere naſo,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Ad quem locum Commentator vetus, *Æmilius ludus,* inquit, *dicebatur locus non procul à Circo, ubi Æmilius quidam gladiatores ſuos habuit, circa quem erat ſtatuarius, qui ungues & capillos benè expreſſit, cætera imperfecta relinquens; unde multum deriſus eſt.* Sed nos monendi cura longius duxit. neque tamen hæc eò pertinuerunt, ut in pictura nullus ſit ornatus; ſed ut preſſior & ſeverior, atque eò minùs confeſſus. *Niciæ comparatur, & aliquantò præfertur Athenion Maronites, & auſterior colore, & in auſteritate jucundior, ut in ipſâ picturâ eruditio eluceat.* Plin. XXXV, 11. Nunc ad ordinem inceptum revertemur, & conſiderabimus, quid in omnibus hiſce vocetur Actio & Paſſio, nec non τὸ ζωτικὸν καὶ ἔμπνουν, *vivens & ſpirans*, è duobus iſtis reſultans.

CAPVT IV.

IMago, cùm omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipsâ caret, non habens Motum. Tertull. lib. II advers. Marcionem. *deest enim & luto vigor, & saxo color, & picturæ rigor, & Motus omnibus, qui præcipuâ fide similitudinem repræsentat.* Apul. in Apologiâ. & mox, *enimverò quod luto fictum, vel ære infusum, vel lapide incisum, vel cerâ inustum, vel pigmento illitum, vel alio quopiam humano artificio adsimulatum est, ritu cadaveris unum vultum & immobilem possidet.* quamobrem etiam primi illi artifices corpora in nullos recedentia flexus effingentes, nimio durissimi rigoris stupore spectantium oculos minus afficiebant, donec tandem *Cimon Cleonæus catagrapha invenit; hoc est, obliquas imagines, & variè formare vultus, respicientes, suspicientes, despicientesque.* Plin. XXXV, 8. exinde in statuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, status, & ad Actionem quandam conformari. *nam recti quidem corporis vel minima gratia est. nempe enim adversa sit facies, & demissa brachia, & juncti pedes, & à summis ad ima rigens opus: flexus ille, & , ut sic dixerim, Motus, dat actum quendam effictis. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in vultu mille species. cursum habent quædam, & impetum; sedent alia, vel incumbunt; nuda hæc, illa velata sunt; quædam mista ex utroque. Quid tam distortum & elaboratum, quàm est ille Discobolos Myronis? si quis tamen, ut parum rectum, improbet opus, nonne ab intellectu artis abfuerit, in quâ vel præcipuè laudabilis est illa ipsa novitas ac difficultas?* Quintil. II, 13. Atque hujus summæ virtutis, judicio quidem meo, facillima via est. naturam intueamur, hanc sequamur. omnis hæc ars circa opera vitæ est; & id facillimè admittunt spectantium animi, cujus indiscretam similitudinem in rebus naturalibus, collatione invicem ad amussim respondente, agnoscunt. Quintil. VIII, 3.

§. 2. Omnis certè Decor à gestu atque Motu venit. & præcipuum in Actione, sicut in corpore ipso, caput est, cùm ad illum, quem dixi, Decorem, tum etiam ad significationem Decoris. nam & dejecto, humilitas; & supino, arrogantia; & in latus inclinato, languor; & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis ostenditur. suntque in eo præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, etiam verecundiæ, dubitationis, admirationis, & indignationis noti & communes omnibus affectus. Dominatur itaque hîc maximè vultus. hoc supplices, hoc minaces; hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus; ex hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam antequam movemur aut loquimur. hoc amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est sæpè pro omnibus verbis. In vultu quoque sanguis ille qui mentis

habitu

habitu movetur, cùm infirmam verecundiâ cutem accipit, effunditur in ruborem; cùm metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit; temperatus medium quoddam ſerenum efficit. Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat; ut citra motum quoque & hilaritate eniteſcant, & triſtitiâ quoddam nubilum ducant. quin etiam lacrymas his natura mentes indices dedit; quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu verò intenti, remiſſi, ſuperbi, torvi, mites, aſperi fiunt; quæ, ut Actus popoſcerit, fingentur. rigidi verò & extenti, aut operti & compreſſi, aut languidi & torpentes ſtupenteſve, aut laſcivi & mobiles, aut natantes & quadam voluptate ſuffuſi, aut limi & (ut ſic dicam) Venerei, aut poſcentes aliquid pollicenteſve nonnunquam eſſe debebunt. Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis eſt quoddam deſerviens his miniſterium. Multum & ſuperciliis agitur. nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. his contrahitur frons, attollitur, demittitur; ut nulla res in eâ plus valeat. Superciliis contractis, triſtitia; diductis, hilaritas; remiſſis, pudor oſtenditur. annuendi quoque renuendive ratione demittuntur aut allevantur. Naribus labriſque deriſus, contemptus, faſtidium ſignificari ſolent. Labrorum quoque in ipſo conatu ſermonis modicus debet eſſe motus. etenim ore magis, quàm labris loquendum eſt. unde etiam malè porriguntur labra, & ſcinduntur, & adſtringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & velut quodam faſtidio replicantur ac pendent. Cervicem rectam eſſe oportet, non rigidam aut ſupinam. Collum diverſâ quidem, ſed pari deformitate & contrahitur & tenditur. Humerorum raro decens allevatio atque contractio eſt; breviatur enim cervix, & geſtum quendam humilem atque ſervilem & quaſi fraudulentum facit, cùm ſe in habitum adulationis, admirationis, & metus humeri fingunt. Brachii moderata projectio, remiſſis humeris, atque explicantibus ſe in proferendâ manu digitis, familiarem ſermonem maximè decet. at cùm ſpecioſius quid uberiuſque dicentes repræſentamus, exſpatiatur in latus, ut ipſa quodammodo ſe cùm geſtu fundat oratio. Manus verò, ſine quibus trunca eſſet Actio ac debilis, vix dici poteſt quot motus habeant. nam cæteræ partes loquentem adjuvant; hæ (propè eſt ut dicam) ipſæ loquuntur. An non his poſcimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, minamur, ſupplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium denique, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? non eædem concitant, ſupplicant, inhibent, probant, admirantur, verecundantur? ut in tantâ per omnes gentes nationeſque linguæ diverſitate, hic mihi omnium hominum

communis ſermo videatur. Sunt & manui breves quidam geſtus; leviter enim pandata, qualis voventium eſt, parvis intervallis & ſubaſſentientibus humeris quandoque movetur; maximè apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi conveniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos, redeunte flexu ſimul quaſi explicatur atque convertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum componimus; plerumque tamen vertentes manum, utcunque compoſita eſt. Pollici proximus digitus, mediumque quà dexter eſt unguem pollici ſummo ſuo jungens, remiſſis cæteris, eſt & approbantibus & narrantibus decorus. Manus lenior, promittit & aſſentatur; citatior, hortatur; interim laudat. Eſt & illa cava, & rara, & ſupra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus. Digitos, cùm ſummi coiërunt, ad os referimus leviter admirantes, & interim ſubitâ indignatione velut paveſcentes & deprecantes. Quin compreſſam etiam manum in pœnitentiâ vel irâ pectori admovemus. Tolli verò manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere vitioſum habetur. Ad ſiniſtram intra humerum promovetur, ultrà non decet; ſed cùm averſantes in lævam velut partem propellemus manum, ſiniſter humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola geſtum rectè facit; dextræ ſe frequenter accommodat: ſive in digitos rationes noſtras digerimus; ſive averſis in ſiniſtrum palmis abominamur; ſive objicimus adverſas; ſive in latus utramque diſtendimus; ſive ſatisfacientes aut ſupplicantes. Plus etiam affectus interdum exhibent manus; ſint modò in rebus parvis, triſtibus, mitibus, breves; in magnis verò, lætis, atrocibus, extenſiores. Facit etiam aliquid & totius corporis motus. præcipuè tamen obſervandum, pectus ac venter ne projiciantur; pandant enim poſteriora; & eſt odioſa omnis ſupinitas. Latera cum geſtu conſentiant. In pedibus obſervetur ſtatus & inceſſus. Sed omnia hîc perſequi velle, propè laboris eſt infiniti. ſuffecerint hæc ex Quintil. XI, 3, adducta. quem pretium operæ fuerit inſpexiſſe.

§. 3. Hæc ubi rectè obſervata erunt, ſtatim in ipſis oculis elucebit *νῦς ὀφθαλμῶν, mens oculorum*, ut loquitur Philoſtr. in vitâ Apollonii lib. VI, cap. 3, & Iconum lib. II in Panthiâ. in toto denique opere apparebit *ἠθῶν ἱστορία, morum hiſtoria*, memorata Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Narciſſi. *μάλιστα γὰρ ἠθοποιός ἐστιν ἡ μίμησις, maxime enim mores exprimit imitatio.* Proclus in Polit. Platonis. unde etiam hæc ipſa ars Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Æſculapii *ἠθοποιήτος τέχνη, ars mores effingens*, nominatur; tanquam quæ in exhibendis corporum ſimulachris non modò ſequatur

ductus

ductus lineamentorum, sed morum quoque, pro personarum discrimine, vivam reddat speciem. In uniuscujusque profectò vultu, si quis advertat, inest quædam imago morum, quæ acres ac perspicaces oculos latere non potest; quandoquidem ex vigore corporis omnibus animi motibus consentaneo deprehenditur. τὸ ἐν Ἰλίῳ ἄγαλμα τοῦ Ἕκτορος, ἡμιθέῳ ἀνθρώπῳ ἔοικε, καὶ πολλὰ ἤθη ἐπιφαίνει τῷ θεωροῦντι αὐτὸ ξὺν ὀρθῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φρονηματῶδες δοκεῖ, καὶ γοργὸν, καὶ φαιδρὸν, καὶ ξὺν ἁβρότητι σφριγῶν, καὶ ἡ ὥρα μετ' οὐδεμιᾶς κόμης. ἔστι δ' οὕτω τι ἔμπνουν, ὡς τὸν θεατὴν ἐπισπάσασθαι θίγειν. *Quæ est Ilii Hectoris statua, semideum refert hominem, multosque præ se fert affectus, si quis diligenter accurateque aspexerit. etenim elata est, ac terribilis, alacrisque & cum mollitie vigens, & absque ulla coma pulchritudo. Est autem usque adeo spirans, ut ad se tangendam spectatores attrahat.* Philostr. in Her. rectè itaque suadet Horat. in Arte,

> *Si plausoris eget aulæa manentis, & usque*
> *Sessuri, donec cantor, vos plaudite, dicat:*
> *Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores,*
> *Mobilibusque decor naturis dandus & annis.*

Aliter itaque numinis alicujus regisve augustam majestatem, aliter senatorem, aliter vatem, aliter oratorem, aliter citharœdum ars effingit. — *Iovis est regalis imago*, Ovid. VI Metam.* Apulejus VI Metam. *supplicanti sese Iuno cum totius sui numinis augustâ dignitate præsentat.* Cæterùm quemadmodum Iovi regale aliquid hîc tribuit Ovidius, ita Agamemnoni ἔνθεον, *divinum* quid adscribit Philostr. Iconum lib. II, in Antilochi picturâ, ἐπίδηλος ὁ μὲν Ἰθακήσιος, ἀπὸ τοῦ στρυφνοῦ καὶ ἐγρηγορότος· ὁ δὲ Μενέλεως, ἀπὸ τοῦ ἡμέρου· ὁ δὲ Ἀγαμέμνων, ἀπὸ τοῦ ἐνθέου· τὸν δὲ τοῦ Τυδέως, ἡ ἐλευθερία γράφει· γνωρίζοις δ' ἂν καὶ τὸν Τελαμώνιον, ἀπὸ τοῦ βλοσυροῦ· καὶ τὸν Λοκρὸν, ἀπὸ τοῦ ἑτοίμου. *Evidens autem est, Ithacensis quidem severitate quadam & vigilantia: Menelaus vero lenitate: & Agamemnon divina quadam majestate: sed Tydei filium libertas exprimit: dignosceres præterea Telamonium à terribili, Locrensem à prompto.* divinum hoc Regiæ majestatis specimen Demetrium poliorceten præter cæteros venerabilem fecit, prout stupendam ejus formam Plutarchus describit, Δημήτριος ἰδέᾳ καὶ κάλλει προσώπου ἦν θαυμαστὸς καὶ περιττός. ὥς τε τῶν πλαττόντων καὶ γραφόντων μηθένα τῆς ὁμοιότητος ἐφικέσθαι· τὸ γὰρ αὐτὸ χάριν καὶ βάρος καὶ φόβον καὶ ὥραν εἶχε· καὶ συνεκέκρατο τῷ νεαρῷ καὶ ἰταμῷ δυσμίμητος ἡρωϊκή τις ἐπιφάνεια καὶ βασιλικὴ σεμνότης. *Demetrius forma & faciei venustate, adeo mira atque excellenti fuit, ut plastes vel pictor exprimere nullus imaginem ejus posset. Eadem enim venustatem & gravitatem, terrorem, & hilaritatem habebat, confusaque erat cum juvenili & feroci vultus aspectu pœne inimitabilis heroica quædam species & majestas quædam regia.* In Senatores quoque ab ipsis Regibus nonnulli majestatis rivuli videntur derivari, & quidam *senatorius decor*, Plin. Iunior lib. I, epist. 14.

* vers. 74.

Vatibus quoque ſuis Dii videntur neſcio quam ſacræ majeſtatis ſpeciem indulſiſſe. Philoſtr. Iconum lib. 1, in Amphiarao, Ἀμφιάρεως βλέπων ἱερὸν ἢ χρησμῶδες, *Amphiarei templum & oraculum adſpiciens.* Oratores ſerium quiddam atque excitatum in vultu ac totius corporis habitu à reliquis diſcernit. Ovid. lib. 11 de Ponto, Eleg. 5.

Surgit Iuleo juvenis cognomine dictus,
Qualis ab Eois Lucifer ortus aquis.
Dumque ſilent, adſtat: ſtatus eſt vultuſque diſerti.

Apud Apulejum quoque lib. 11 Metam. *Telephron aggeratis in cumulum ſtragulis, & effultus in cubitum, ſuberectuſque in torum, porrigit dextram, & adinſtar oratorum conformat articulum: duobuſque infimis concluſis digitis, cæteros eminentes porrigit, & infeſto pollice clementer ſubrigens,* &c. Citharœdos denique delicata membra & laxè molliterque fluentes veſtes, lubricum adhæc oculorum & canorum quid in ore patulo labriſque ſemihiantibus inſignit. Ovid. XI Metam. † de Phœbo componente ſe ad certamen cantus, in quod à Pane provocatus deſcenderat,

† *verſ. 166.*

Ille caput flavum lauro Parnaſſide vinctus
Verrit humum Tyrio ſaturatâ murice pallâ;
Diſtinctamque lyram gemmis & dentibus Indis
Suſtinet à lævâ, tenuit manus altera plectrum.
Artificis ſtatus ipſe fuit —.

Apulejus quoque in Floridis ſtatuæ Bathylli citharœdicum prorſus tribuit ſtatum, *Ante aram*, inquit, *Bathylli ſtatua à Polycrate tyranno dicata; quâ nihil videor effectius cognoviſſe. Adoleſcens eſt viſendâ pulchritudine, crinibus fronte parili ſeparatu per malas revulſis. ponè autem coma prolixior interlucentem cervicem ſcapularum finibus obumbrat. Cervix ſucci plena, malæ uberes, genæ teretes, ac modico mento facies; eique prorſus citharœdicus ſtatus. Deam conſpiciens, canenti ſimilis, tunicam picturis variegatam deorſus ad pedes dejectus ipſos, Græcanico cingulo, chlamyde velat utrumque brachium aduſque articulos palmarum. Cætera decoris hiſtrici dependent. Cithara baltheo cælato apta ſtrictim ſuſtinetur. manus ejus teneræ; procerula læva diſtantibus digitis nervos molitur: dextera pſallentis geſtu ſuo pulſabulum citharæ admovet, ceu parata percutere, cùm vox in cantico interquievit: interim videtur canticum ore tereti, ſemihiantibus in conatu labellis, eliquare.* Propertius lib. 11, Eleg. 31, de Apollinis ſtatuâ in porticu Auguſti Imperat.

Pythius in longâ carmina veſte ſonat.
Hic equidem Phœbo viſus mihi pulchrior ipſo
Marmoreus tacitâ carmen hiare lyrâ.

Vide quoque Philoſtr. Iconum lib. 1, in Amphionis picturâ. quemadmodum

modum & ibidem in Olympo deſcribit habitum tibias inflantis. Calliſtratus denique tibias inflantis Satyri ſtatuam deſcribit. vide loca. *Euphranor primus videtur expreſſiſſe dignitates & inſignia Heroum*, Plin. xxxv, 11. Solebant autem Heroës in pellibus pingi. συνήθες τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν, quemadmodum teſtatur Scholiaſtes Apollonii Rhodii ad verſum 324 libri primi Argonaut. præcipuè tamen Herculem fingebant cùm pelle; unde eum Tertullianus de Pallio *Scytaloſagittipelligerum* vocat, quod clavam, ſagittas, & pellem geſtaret. *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur.* Feſtus. obiter quoque ex epiſtolis Philoſtrati videtur hîc addendum, Heroas ut plurimùm ab antiquis excalceatos depictos, contra quàm pingebantur valetudinarii, ac ſenes. Philocteten itaque, claudum ſcilicet atque ægrum calceatum pinxerunt; Iaſonem verò altero tantùm pede. verba Philoſtrati ex epiſtolâ ad excalceatum adoleſcentulum hæc ſunt. λαυτία καὶ σανδάλια καὶ κρηπῖδες καὶ πέδιλα, νοσούντων εἰσὶ φορήματα ἢ γερόντων. τὸν γοῦν Φιλοκτήτην ἐν τούτοις γράφουσι τοῖς ἐρύμασιν, ὡς χωλὸν καὶ νοσοῦντα· τὸν δὲ ἐκ Σινώπης φιλόσοφον, καὶ τὸν Θηβαῖον Κράτητα, καὶ τὸν Αἴαντα, καὶ τὸν Ἀχιλλέα ἀνυποδήτους, καὶ τὸν Ἰάσονα ἐξ ἡμισείας· λέγεται γὰρ ὡς τὸν Ἄναυρον διαβαίνοντος αὐτοῦ τὸν ποταμὸν, ἐνεσχέθη κρηπὶς τῷ ῥεύματι εἰς ἀντίληψιν τῆς ἰλύος γενομένης· καὶ ὁ Ἰάσων οὕτως ἐλευθέρωτο τῶν ποδῶν τὸν ἕτερον· τύχῃ τὸ δέον διδαχθεὶς, οὐ γνώμῃ ἑλκόμενος. καὶ ἀπῄει καλῶς σεσυλημένος μηδενὶ τῷ μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ ποδός. *Lautia, Sandalia, crepidæ, calceique ægrotantium vel ſenum ſunt geſtamina, Philoctetem igitur his ſepimentis pingunt, tanquam claudum & ægrum. Sinopenſem vero Philoſophum, & Thebanum Cratetem, & Ajacem, & Achillem diſcalceatos, & Iaſonem ex parte dimidia. Traditur enim ipſo Anaurum flumen tranſiente, crepidam ejus fluctu amotam à limo fuiſſe comprehenſam. Et ſic Iaſon liberavit alterum ex pedibus, fortuna quoad opus eſſet edoctus, non tractus ſententia. Et abibat bene ſpoliatus, cum nihil eſſet inter terram & pedes ejus.* vide quoque Hyginum fabulâ XII. ex hoc more proficiſcitur etiam quod Val. Maximus velut inuſitatum quid annotat L. Scipionis Aſiatici ſtatuam chlamydatam & crepidatam in Capitolio fuiſſe. *quo habitu videlicet quia aliquando uſus fuerat, effigiem ſuam formatam poni voluit.* vide Valer. Max. lib. III, cap. 6. *Ariſtides Thebanus pinxit & currentes quadrigas, & ſupplicantem penè cùm voce,* Plin. xxxv, 11. *Zeuxis fecit Penelopen, in quâ pinxiſſe mores videtur,* Plin. xxxv, 9. *Echionis eſt nova nupta verecundiâ notabilis*, Plin. xxxv, 10. *Praxitelis duo ſigna ſpectantur, diverſos effectus exprimentia; flentis matronæ, & meretricis gaudentis. hanc putant Phrynen fuiſſe. deprehenduntque in eâ amorem artificis, & mercedem in vultu meretricis*, Plin. xxxiv, 8. *Euphranoris Alexander Paris eſt; in quo laudatur, quod omnia ſimul intelligantur: judex Dearum, amator Helenæ, & tamen Achillis interfector*, Plin. xxxiv, 8. *Parrhaſius pinxit Demon Athenienſium; argumento quoque ingenioſo.*

genioſo. volebat namque varium, iracundum, injuſtum, inconſtantem: eundem exorabilem, clementem, miſericordem, exelſum, glorioſum, humilem, ferocem, fugacemque, & omnia pariter oſtendere, Plin. xxxv, 10. *Boëthi infans eximiè anſerem ſtrangulat*, Plin. xxxiv, 8. *Polygnoti eſt tabula in porticu Pompeji, in qua dubitatur aſcendentem cùm clypeo pinxerit, an deſcendentem*, Plin. xxxv, 9. *Parrhaſii ſunt duæ picturæ nobiliſſimæ, Hoplitides: alter in certamine ita decurrens, ut ſudare videatur: alter arma deponens, ut anhelare ſentiatur*, Plin. xxxv, 10. *Philoxenus Eretrius pinxit Laſciviam; in quâ tres Sileni comeſſantur*, Plin. xxxv, 10. *Antiphilus puero ignem conflante laudatur, ac pulchrâ aliàs domo ſplendeſcente, ipſiuſque pueri ore: item lanificio, in quo properant omnium mulierum penſa: Ptolemæo venante*, Plin. xxxv, 11. Obſerva tamen hîc in tranſitu, longè aliam eſſe rationem picturæ quæ ſtatuas exprimit; præſertim quum in eâ rigoris aſperitatiſque aliquid requiri doceat Philoſtratus Iconum lib. II, in Pindaro. ἡ Ῥέα, inquit, ἄγαλμα ἐκπεπόνηται, καὶ καθίδρυται μὲν αὐτοῦ καὶ περὶ θύρας. εἶμαι δὲ καὶ λίθου τὸ ἄγαλμα φαίνεσθαι, καλεσκληκυΐας ἐνταῦθα τῆς γραφῆς· καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ἐξεσμένης. *Rheæ ſtatua elaborata, & ad ipſius fores erecta eſt, quæ eſſe lapidea videtur: exaſperata hic pictura, & quid aliud quam exſculpta.*

§. 4. Huic igitur curæ incumbat artifex, hoc opus ejus, hic labor ſit; ſine quo cætera nuda, jejuna, infirma, ingrataque ſunt. pulchrè Socrates apud Xenophontem lib. III Apomnem. τὸ ζωτικὸν μάλιστα ψυχαγωγεῖ διὰ τῆς ὄψεως τοὺς ἀνθρώπους, *vivificum maxime oblectat homines propter viſum.* adeo velut ſpiritus operis hujus atque animus eſt Motus ille, qui provenit ex affectibus ſemel motis, non tantùm concitatis illis, verùm etiam mitioribus ac magis compoſitis. Abſtineat modò artifex à nimiâ in elaborandis affectibus diligentiâ. *in affectibus ferè plus calor, quàm diligentia valet.* Quintil. x, 3. & quiſquis vivas affectuum imagines aſſiduâ improbi laboris pertinaciâ extundi poſſe ſperat, quàm longiſſimè recedit à vero. præcipua in exprimendis iis virtus hæc eſt, ut fluere omnia ex naturâ rerum hominumque videantur: quod tum demùm aſſequetur artifex, ſi præcipuam movendorum affectuum vim in eo ponat, ut moveatur ipſe. Horatius de Arte,

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Poſt effert animi motus interprete linguâ.
Vt ridentibus arrident, ita flentibus adſunt
Humani vultus. Si vis me flere, dolendum eſt
Primùm ipſi tibi: tunc tua me infortunia lædunt
Telephe vel Peleu —.

ex hoc certè provenit imperioſiſſima

ſima illa vis affectuum, cui repugnare ſpectantis animus nullâ ratione poteſt. *quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utique recenti dolore diſertiſſimè quædam exclamare videantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quàm quod illis ineſt vis mentis, & veritas ipſa morum? Quare in iis quæ veriſimilia eſſe volemus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui verè patiuntur, affectibus. nec incendit, niſi ignis; nec madeſcimus, niſi humore; nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud alios volumus; afficiamurque, antequam afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? neque enim ſunt motus in noſtrâ poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci vocant, nos ſanè viſiones appellemus: per quas imagines rerum abſentium ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere videamur. has quiſquis bene conceperit, is erit in affectibus potentiſſimus. hunc quidam dicunt εὐφαντασιωτὸν, qui ſibi res & actus ſecundùm verum optimè finget. Inſequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illuſtratio & evidentia nominatur; quæ rem videtur oſtendere; & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur.* Quint. VI, 2. Evidentiæ hujus exemplum ſuggerit nobis Philoſtratus Iconum lib. II, in Theſſaliâ, ἀγωνιζομένης δὲ πρὸς τὸ ἐναργὲς τῆς τέχνης, τὰ δεξιὰ τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε, καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν, οὐκ ἀπὸ τῆς χειρὸς, ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ σώματος. *Arte autem ipſa id perſpicue exprimente, Neptuni dextera pariter & contracta ſunt & projecta, vulnuſque non manu, ſed corpore minantur.* Philoſtr. quoque Iunior in Pyrrho, τὸ δὲ καὶ μυκωμένων βοῶν ὥσπερ ἀκούειν ἐν τῇ γραφῇ, καὶ τὸν ποταμὸν κελάδοντα εἶναι δοκεῖν, παρ᾽ ὃν αἱ βόες, πῶς οὐκ ἐναργείας πρόσω, *Quod autem etiam mugientes quaſi boves audire in pictura, & fluvium ſtrepentem quis putet, juxta quem ſunt boves, quomodo non ſupra omnem diluciditatem eſt?* Et quam multa hujus generis ſuppeditat nobis Naturalis Hiſtoriæ Scriptor? *Ariſtides Thebanus omnium primus animum pinxit, & ſenſus omnes expreſſit, quos vocant Græci ἤθη, item perturbationes. Hujus pictura eſt, oppido capto ad matris morientis è vulnere mammam adrepens infans: intelligiturque ſentire mater, & timere ne emortuo lacte ſanguinem infans lambat.* Plin. XXXV, 10. *Parrhaſius pinxit pueros duos, in quibus ſpectatur ſecuritas & ætatis ſimplicitas.* Plin. XXXV, 10. *Nicearchus pinxit Herculem triſtem inſaniæ pœnitentiâ*, Plin. XXXV, 11. *Antiphilus pinxit Hippolytum tauro emiſſo expaveſcentem*, Plin. XXXV, 10. *Cteſilas fecit vulneratum deficientem, in quo poſſit intelligi quantum reſtet animæ*, Plinius XXXIV, 8. *Sunt inter opera Apellis & exſpirantium imagines*, Plin. XXXV, 10. *Leocras fecit aquilam, ſentientem quid rapiat in Ganymede, & cui ferat: parcentem unguibus, etiam per veſtem.* Plin. XXXIV, 8. *Myron fecit Satyrum admirantem tibias.* Plin. XXXIV, 8. *Naucerus luctatorem anhelantem fecit.* Plin. XXXIV, 8. *Pythagoras Leontinus Syracuſis fecit claudicantem; cujus ulceris dolorem ſentire etiam ſpectantes videntur.* Plin. XXXIV, 8. *Athenis laudamus Vulcanum eum, quem*

fecit Alcamenes, in quo ſtante atque veſtito leniter apparet claudicatio non deformis. Cicero lib. I de nat. Deorum. Valer. Max. lib. VIII, cap. II. *Cteſilochus petulanti picturâ innotuit: Iove Liberum parturiente, depicto mitrato, & muliebriter ingemiſcente inter obſtetricia Dearum.* Plin. XXXV, II. *Theodorus pinxit Leontium Epicuri cogitantem*, Plin.XXXV,II. *Stratonicus Satyrum in phialâ gravatum ſomno collocaviſſe verius, quàm cælâſſe dictus eſt.* Plin. XXXIII, 12. *Lyſippus nobilitatur temulentâ tibicinâ*, Plin. XXXIV,8. *Myronis illius, qui in ære laudatur, anus ebria eſt Smyrnæ in primis inclyta.* Plin. XXXVI, 5. *Herculem fictores veteres non ſine cauſâ cum poculo fecerunt, & nonnunquam caſabundum & ebrium: non ſolùm, quod is heros bibax fuiſſe perhibetur, ſed etiam*, &c. vide Macrobium lib. V Saturnal. cap.21.

§. 5. Quoniam tamen inter hæc variorum affectuum exempla quædam ab auctoribus relata fidem ſuperare videntur, illud obiter hîc notandum eſt, priſcos illos artifices, maximè verò ſtatuarios, habuiſſe nonnulla artis adminicula poſterioribus ſæculis incognita. *Ariſtonidas artifex, cùm exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio præcipitato reſidentem, pœnitentiamque, ferrum & æs miſcuit, ut rubigine ejus per nitorem æris relucente, exprimeretur verecundiæ rubor.* Plin. XXXIV, 14. teſtatur quoque Plutarchus Sympoſiacôn lib.V, quæſt. I, artificem aliquem non ignobilem faciei Iocaſtæ, cujus ſtatuam effingebat, argenti nonnihil admiſcuiſſe,ut æs argento deficiente ac marceſcente congruum inde moribundæ traheret colorem. *Tingit & Ægyptus argentum, ut in vaſis Anubim ſuum ſpectet; pingitque, non cælat argentum. tranſit inde materia & ad triumphales ſtatuas, mirumque creſcit pretium fulgoris excœcati. Id autem fit hoc modo. miſcentur argento, tertia pars æris Cyprii tenuiſſimi, quod coronarium vocant, & ſulphuris vivi,quantum argenti. conflantur ita in fictili, circumlito argillâ. modus coquendi, donec ſe ipſa opercula aperiant. nigreſcit & ovi indurati luteo,ut tamen aceto & cretâ deteratur. Miſcuit denario Triumvir Antonius ferrum. mirumque,in hac artium ſola vitia diſcuntur; & falſi denarii ſpectatur exemplar, pluribuſque veris denariis adulterinus emitur.* Plin.XXXIII,9. *Cyprio æri ſi addatur plumbum, colos purpuræ fit in ſtatuarum prætextis.* Plin. XXXIV, 9. *Quondam æs confuſum auro argentoque miſcebatur, & tamen ars pretioſior erat: nunc incertum eſt,pejor hæc ſit,an materia. mirumque, cùm ad infinitum operum pretia creverint, ars exſtincta eſt. adeoque exolevit fundendi æris pretioſi ratio,ut jam diu ne fortuna quidem in ære jus artis habeat.* Plin. XXXIV, 2. Neronis ævo maximè deprehenſum eſt interiiſſe æris fundendi ſcientiam: quâ de re vide Plinium lib.XXXIV, ſub finem cap.7.

§. 6. In omnibus his, quæ nunc attulimus, exemplis facilè deprehendas emicuiſſe τὸ ζωτικὸν καὶ ἔμπνουν, *vivum & ſpirans*, illud memoratum Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Bacchi: αἱ Πραξιτέλειοι χεῖρες ζωτικὰ δι' ὅλου κατεσκεύαζον τὰ

ζον τὰ τεχνήματα. *Praxitelis manus spirantia prorsus conficiebant artis molimina.* Et rursus in statuâ Bacchæ, ὁ λίθος τῆς ζωτικῆς ἕξεως γεγυμνωμένος, τὸ ζωτικὸν εἶχεν. *Marmor vitali habitu nudatum ac destitutum, vitalem vim habebat.* In statuâ denique Orphei, κόμη οὕτως ἦν εὐανθής, καὶ ζωτικὸν ἐπισημαίνουσα καὶ ἔμπνουν, ὡς ἀπατᾶν τὴν αἴσθησιν. *Cæsaries adeo florida est, & vividum atque animatum quid præ sese ferens, ut sensum fallat.* Herculis cùm Antæo pugnam ære fusam, ἔμψυχον πλάσμα, *vivum figmentum,* dixit Damagetus lib. IV Anthol. epigramm. cap. 8. Latini quoque variis loquendi modis virtutem hanc describunt. nimius tamen est Ausonius Epigr. 63, quod est in Myronis buculam,

Ærea mugitum poterat dare vacca Myronis,
Sed timet artificis deterere ingenium.
Fingere nam similem vivæ, quàm vivere, plus est;
Nec sunt facta Dei mira, sed artificis.

Parcius alii, sed & rectius, cùm dicunt marmor, ebur, atque æs arte molliri. Ovid. III Fast.* *Quique facis doctâ mollia saxa manu.* sculptorem designat, qualem lib. X Metamorph. Pygmalionem facit; etenim is eburneam virginem à se elaboratam timidè contrectat, * vers. 832.

Et credit tactis digitos insidere membris;
Et metuit pressos veniat ne livor in artus.

Plin. XXXVI, 5, *Cephissodori laudatum est Pergami symplegma, signum nobile, digitis corpori verius, quàm marmori impressis.* Virgilius VI Æneïd.

Excudent alii spirantia mollius æra;
Credo equidem vivos ducent de marmore vultus.

Poëta certè hîc æri non *mollitiem* modò tribuit, sed & *spiritum*; quemadmodum etiam marmori *vitam.* Martiali lib. VII, epigr. 83, *spirare* dicuntur artificum opera,

Spirat & argutâ picta tabella manu.

Iuvenalis Satyrâ VIII †, vivere ea dixit, † vers. 103.

Et cùm Parrhasii tabulis, signisque Myronis,
Pheidiacum vivebat ebur —.

Statius I Sylv. in Tiburtino Manlii Vopisci ‡, ‡ vers. 47.

Vidi artes veterumque manus, variisque metalla
Viva modis —.

Idem II Sylv. in Surrentio Pollii *, * vers. 67.

Aut Polycletæo jussum est quod vivere cælo.

Idem III Sylv. in Hercule Surrentino †, † vers. 95.

— *tot saxa imitantia vultus,*
Æraque, tot scripto viventes limine ceras.

‡ *verſ.216.* Idem II Thebaïd. ‡

— vivis certantia vultibus æra.

* *verſ.132.* Idem IV Theb. *

— perfectaque vivit in auro Nox Danai —.

Propert. lib.II, Eleg.31, Myronis buculas propter ἔμπνουν illud καὶ ζωτικὸν, *ſpirans illud & vivens,* dixit, *vivida ſigna.*

Atque aram circùm ſteterant armenta Myronis
Quattuor artificis vivida ſigna boves.

Idem quoque lib.III, Eleg.8, ob eandem prorſus rationem Lyſippi *ſigna animoſa* vocat,

Gloria Lyſippo eſt animoſa effingere ſigna.

† *verſ.63.* Statius II Sylv. in Surrentio Pollii †,

Quid referam veteres ceræque æriſque figuras,
Siquid Apellæi gaudent animaſſe colores?

Idem V Sylv. Abaſcantii in Priſcillam pietas,

Si manus, aut ſimiles docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur, impreſſis aurumve animare figuris.

‡ *verſ.223.* Idem III Thebaïd. ‡

Fulmine criſtatum galeæ jubar, armaque in auro
Triſtia, terrificis monſtrorum animata figuris.

* *verſ.268.* Idem VI Thebaïd. *

Exin magnanimum ſeries antiqua parentum
Invehitur, miris in vultum animata figuris.

§. 7. Martianus Capella lib.I de nuptiis Philologiæ & Mercurii omnes hoſce loquendi modos conjunxit. *Celebrat mirabile præſtigium elegantiamque pingendi, cùm vivos etiam vultus æris aut marmoris ſignifex animator inſpirat.* Petronius Arbiter, *Lyſippum ſtatuæ unius lineamentis inhærentem, inopia exſtinxit. & Myron, qui penè hominum animas ferarumque ære comprehenderat, non invenit hæredem.* & mox, *Protogenis rudimenta, cùm ipſius naturæ veritate certantia, non ſine quodam horrore tractavi.* Apulejus XII Metamorph. *paucis admodum confectis paſſibus, ad domum Byrrhenæ pervenimus. Atria longè pulcherrima columnis quadrifariam per ſingulos angulos ſtantibus, attolerabant ſtatuas Palmaris Deæ: facies quà quà pinnis explicitis ſine greſſu pilæ volubilis, inſtabile veſtigium plantis roſcidis decitantes, nec ut maneant inhærent, & jam volare creduntur. Contrà lapis Parius in Dianam factus tenet libratam totius loci medietatem: ſignum perfectè luculentum, veſte reflatum, procurſu vegetum, introeuntibus obvium, & majeſtate numinis venerabile. Canes utrimque ſecus Deæ latera muniunt; qui canes & ipſi lapis erant: his oculi minantur, aures rigent, nares hiant, ora ſæviunt; &, ſicunde latratus de proximo ingruerit, eum putabis de faucibus lapidis exire: &,*

in quo

in quo summum specimen operæ fabrilis egregius ille signifex prodidit, sublatis canibus in pectus arduis, pedes imi resistunt, currunt priores. Ponè tergum Deæ saxum insurgit, in speluncæ modum muscis, & herbis, & foliis, & virgultis, & sicubi pampinis, & arbusculus alibi de lapide florentibus; splendet intus umbra signi de nitore lapidis. Sub extremâ saxi margine poma & uvæ faberrimè politæ dependent, quas ars æmula naturæ veritati similes explicuit. putes ad cibum inde quædam, cùm mustulentus autumnus maturum colorem adflaverit, posse decerpi. &, si fontes, qui Deæ vestigio discurrentes in lenem vibrantur undam, pronus adspexeris, credes illos, ut vite pendentes racemos, inter cætera veritatis, nec agitationis officio carere. Inter medias frondes lapidis Actæon curioso obtutu in Dianam projectus, jam in cervum ferinus, & in saxo simul & in fonte loturam Dianam operiens visitur. rectè Longinus περὶ ὕψους, §. 19, τότε ἡ τέχνη τέλειος, ἡνίκ' ἂν φύσις εἶναι δοκῇ, *Tunc ars est perfecta, quando natura esse videtur.* Intellexit hoc Apelles, equo in certamine picto: etenim arti suæ fidens, sed iniquiorum hominum judiciis diffidens, ad mutas quadrupedes ab hominibus confugit. *namque ambitu æmulos prævalere sentiens, singulorum picturas inductis equis ostendit: Apellis tantùm equo adhinnivere: idque postea semper illius experimentum artis ostentatur.* Plin. xxxv, 10. Ælianus var. hist. lib. 11, cap. 3. Valer. Max. lib. VIII, cap. 11, de equâ tale quid, suppresso tamen pictoris nomine, retulit. Contra verò quotquot minus fidebant se virtutem hanc assecutos, quàm longissimè picturas suas à veris, quas expresserant, animantium formis removebant. ὁ ζωγραφήσας τοὺς ἀλεκτρυόνας ἀθλίως, ἐκέλευσε τὸν παῖδα τοὺς ἀληθινοὺς ἀλεκτρυόνας ἀποσοβεῖν ἀπωτάτω τοῦ πίνακος. *Ille qui misere admodum gallum pingebat, jussit famulum longe à pictura repellere veros gallos.* Plut. de discr. adulat. & amici.

§. 8. Notandus hîc denique est error eorum, qui opera sua tum demùm animari credunt, si enormes ac violentos variarum actionum conatus iis affingant; atque ita, dum artem, ubi minimè oportebat, quærunt, non ipsam assequuntur artem, sed imprudentes incidunt εἰς νεανικὴν τινὰ ἀπειροκαλίαν, *in juvenilem pulchri ignorantiam.* quamobrem neque immeritò Plut. πρὸς ἡγέμονα ἀπαίδευτον, insubitos illos sculptores taxat, οἱ νομίζουσι μεγάλους καὶ ἁδροὺς φαίνεσθαι τοὺς κολοσσοὺς, ἂν διαβεβηκότας σφόδρα καὶ διατεταμένους καὶ κεχηνότας πλάσωσι. *qui putant magnos & crassos videri colossos, si eos ultra modum divaricatis cruribus, extensos, hiantesque fingant.* vitium hoc à quibusdam appositè satis παρένθυρσος nuncupatur. ἔστι δὲ πάθος ἄκαιρον καὶ κενὸν, ἔνθα μὴ δεῖ πάθους· ἢ ἄμετρον, ἔνθα μετρίου δεῖ. πολλὰ γὰρ, ὥσπερ ἐκ μέθης, τινὲς εἰς τὰ μηκέτι τοῦ πράγματος, ἴδια ἑαυτῶν, καὶ σχολικὰ παραφέρονται. *Est autem aliud nihil, quam intempestiva, inanis, & ubi nihil opus est affectibus, affectuum usurpatio: vel cum sine modo adhibentur, ubi moderati requiruntur. Sæpe enim tanquam*

quam ab ebrietate nonnulli non jam quidem rerum proprios, ſed quos à ſchola habent, adhibent affectus. Dionyſ. Longinus περὶ ὕψες, §. 3.

Caput V.

Δημόκριτος φύσιν μὲν μηδὲν εἶναι χρώματα φησί· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν συγκείματα κεχρῶσθαι διαταγῇ τε, καὶ ῥυθμῷ, καὶ προτροπῇ· ὧν ἡ μέν ἐστι τάξις, ἡ δὲ σχῆμα, ἡ δὲ θέσις· παρὰ ταῦτα γὰρ αἱ φαντασίαι. *Democritus nihil per ſe colorem eſſe ajebat. Quæ autem ex his componuntur, ſtructura, rhytmo, ac profectu colorari. Quorum unum quidem ordo, alterum figura, aliud vero diſpoſitio. Iuxta hæc enim viſa fiunt.* Stobæus Eclog. phyſic. cap. 19. tria hæc Democrito memorata, eodem planè ordine refert Quintil. VIII, 3, *quod malè diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον. quod malè figuratum, id ἀσχήματον. quod malè collocatum, id κακοσύνθετον vocant.* Vitruvius quoque lib. 1, cap. 2, diſtinguit in Architecturâ τάξιν, διάθεσιν, & οἰκονομίαν, ac reddit ea Latinè *ordinationem, diſpoſitionem, diſtributionem.* utcunque verò hæc ſe habeant, certiſſimum tamen eſt phantaſias noſtras nudis coloribus, niſi acceſſerint hæc tria, moveri minimè poſſe. Gaudent profectò homines varietate: φιλεῖ γὰρ τὰ μονοειδῆ ταχὺ ἐπάγειν τὸν κόρον, *amant enim ſimplicia celeriter inducere ſatietatem*, Theodoretus Serm. 11 de Providentiâ. & ſicut oculi noſtri diverſarum adſpectu rerum magis detinentur; ita ſemper argumentoſæ illæ tabulæ præſtant animis, in quod ſe velut novum intendant, & dant picturæ varios quaſi vultus: adſit modò debitus ex ipſo ordine cultus. οὐδὲν οὕτως οὔτ' εὔχρηστον, οὔτε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις, *nihil tam utile aut pulchrum hominibus, quam ordo.* Xenophon in Oeconomico. etenim nemo unquam tumultuarii fortuitive contextum operis miratus eſt. ſed ſingula, ut pro ſuâ quæque portione perfecta, ita inter ſe connexa eſſe debent. Horat. de Arte,

Singula quæque locum teneant ſortita decenter.

Atque hæc eſt ea, quæ dicitur Diſpoſitio ſive Collocatio, prout eam nominat Tullius in Oratore, circa finem. *ſi quis Phidiæ clypeum,* inquit, *collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem.*

§. 2. Requiritur autem hic judicium acre terſumque, nec non laborioſa cura. nam ut opera exſtruentibus ſatis non eſt ſaxa atque materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponendis iis collocandiſque artificium manus adhibeatur; ſic in pingendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantùm habeat atque congeſtum, niſi illas eaſdem Diſpoſitio in ordinem digeſtas atque inter ſe commiſſas devinxerit. Neque enim, quamquam fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur; & ſi quam in corporibus noſtris aliorumve animalium partem permutes

atque

atque transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen: & artus etiam leviter loco moti, perdunt, quo viguerunt, uſum: & turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipſam rerum naturam ſtare ordine putant; quo confuſo, peritura quoque ſint omnia. ſic pictura carens hac virtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi; velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine propoſito, caſum potius quàm conſilium ſequatur*. Contra verò, qui conceptæ ſemel materiæ Diſpoſitionem apud ſe formaverit, reliqua, artifex modò ſit, facillimo negotio expediet; juxta illud Horatii de Arte, *Verbaque proviſam rem non invita ſequentur.*

* *Quintil. in proœmio libri ſeptimi.*

Ad quæ verba Commentator vetus, *Menander, cùm fabulam diſpoſuiſſet, etiamſi nondum verſibus adornaſſet, dicebat tamen ſe jam compleſſe.*

§. 3. Nuſquam certè magis deprehendas τὸν τοῦ ζωγράφου ἆθλον, *laborem pictoris*, ut loquitur Philoſtratus Iconum lib. I, in Pelope. videas itaque nonnullos in minutis tabellis mirificos, cùm ab illo opere diſceſſerint, *non magis ſufficere in aliquo graviore actu, quàm parva quædam animalia, quæ in anguſtiis mobilia, campo deprehenduntur.* Quintil. XII, 2. Non malè itaque illos potiſſimum artifices palmam cæteris præripere cenſemus, qui non unam tantùm alteramve imaginem in tabulâ delineare, ſed qui multiplices perſonarum ac rerum figuras non ſolùm ordine, ſed etiam momento quodam atque judicio diſpenſare ſciunt. *Aptum eſt omne bonum locis ſuis: & laudabilia quæque ſordeſcunt, niſi congruâ ſede potiantur.* Caſſiod. variarum V, 22. ἐκμέμακται ἡ γραφὴ καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ γινόμενα, καὶ ὡς ἂν γένοιτο ἔνια, οὐ διὰ πλῆθος αὐτῶν ῥᾳδιουργοῦσα τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ᾽ ἐπιτελοῦσα τὸ ἑκάστου οἰκεῖον. ὥσπερ εἰ κᾂν εἰ ἕν τι γέγραφεν. *Nam & quæ ſunt, quæque fiunt, & ut quædam fieri poſſent, pictura ipſa expreſſit. Non per ipſorum multitudinem male effingens verum, ſed uniuſcujuſque proprium reddens ac perficiens ut ſi unum quid pinxiſſet.* Philoſtr. Iconum lib. I, in Boſporo. & lib. II, in Inſulis, περιβέβληκεν αὐτοῖς ἀχλὺν, ὡς ὅμοια γεγονόσι μᾶλλον, ἢ γινομένοις φαίνοιτο. *Caliginem autem ipſis circumfudit, ut ſimilia factis potius, quam quæ nunc fiant, viderentur.* quamobrem etiam intentiſſimâ curâ Diſpoſitioni vacandum; quæ quidem, ſi certâ aliquâ viâ tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet: adeo quidem ut Apelles, qui omnium quotquot unquam fuerunt artificum longè princeps ac penè lex pingendi fuit, ne hanc quidem ſibi gloriam tribuere ſit auſus, ſed *Amphioni cedebat de Diſpoſitione.* Plin. XXXV, 6. Quamobrem cùm infinitæ imaginum formæ ſemper fuerint, futuræque porro ſint, & tot ſæculis nulla unquam reperta ſit materia quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat hîc oportet artifex, & vigilet, & inveniat, & judicet, & conſilium à ſe ipſo petat. neque tamen inficias eo quædam eſſe, quæ demonſtrari poſſint, eaque non omittam.

§. 4. In

§. 4. In omni opere potentiſſima eſt ea, quæ verè dicitur Oeconomica totius rei diſpoſitio, quæ conſtitui niſi velut in re præſenti non poteſt: præſertim cùm in hac partium diſpoſitione ſemper ſit primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius; qui non modò ut ſint ordine collocati elaborandum eſt, ſed ut inter ſe juncti atque ita cohærentes, ne commiſſura pelluceat; corpus ſit, non membra. quod ita continget, ſi & quid in quoque conveniat viderimus, & ut ſchemata ſchematibus applicemus; non pugnantia, ſed quæ invicem complectantur. ita res diverſæ diſtantibus ex locis, quaſi invicem ignotæ, non collidentur, ſed aliquâ ſocietate copulaque ſe cùm prioribus ac ſequentibus tenebunt, ac videbuntur non ſolùm compoſita, ſed etiam continua. Quintil. VII, 10. Planè igitur neceſſe hic eſt, ut ex ipſâ rerum ſerie conſilium de diſpoſitione & collocatione ſchematum capiamus. urget hoc inſignis illa pictura, quam apud Photium proponit atque diſponit Himerius in excerptis ex Declam. de patre divite occidente pauperis filium adoptatum, atque in adulterio cùm matre deprehenſum. ζήτησον, inquit, ζωγράφον τραγικὸν μὲν τὴν χεῖρα, τραγικώτερον δὲ τὴν ψυχήν· κέλευε δὲ αὐτὸν, τὴν τάξιν τῶν ἐμῶν ἀτυχημάτων τάξιν ποιεῖσθαι καὶ τῆς γραφῆς, *inquire pictorem Tragicum manu, magis vero Tragicum animo. jubeas eum infortuniorum meorum ordinem & picturæ ordinem facere*, &c. vide locum elegantiſſimum.

§. 5. Præcipuum ergo in eâ, de quâ nunc agimus, Diſpoſitione eſt ſcire, quod quoque loco ſchema maximè quadret. quod per quàm facile erit, ſi nos duci ante omnia ipſâ rerum ſerie, velut duce patiamur: ſic nobis & initia, & quæ ſequuntur, natura ipſa præſcribet: præſens tractatio rerum certiora ſubjectura eſt conſilia. quumque nullum ſit hujus rei præſcriptum, occaſionibus utendum eſt, & cùm re præſenti nunquam non deliberandum. *Non eminet pictura, in quâ nihil circumlitum eſt: ideoque artifices etiam, cùm plura in unam tabulam opera contulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant.* Quintil. VIII, 5. ſed *ſpatia ipſa, quæ in hac quidem parte plurimùm valent, quod poſſunt niſi oculorum habere judicium?* Quintil. IX, 4. unde cuivis perſpicuum eſſe poteſt in plurium figurarum tabulis ſubtiliſſimam operoſioris Proportionis rationem ſollicitè obſervandam: præſertim cùm τὸ σόφισμα τοῦ ζωγράφου in eâ potiſſimùm eluceat. ἡδὺ τὸ σόφισμα τοῦ ζωγράφου, inquit Philoſtratus Iconum lib. I, in Menœceo, περιβάλλων γὰρ τοῖς τείχεσιν ἄνδρας ὡπλισμένους, τοὺς μὲν ἀρτίους παρέχει ὁρᾶν, τοὺς δὲ ἀσαφεῖς τὰ σκέλη, τοὺς δὲ ἡμισέας· καὶ στέρνα ἐνίων, καὶ κεφαλὰς νόμας, καὶ κόρυθας μόνας, εἶτα αἰχμάς· ἀναλογία ταῦτα, ὦ παῖ· δεῖ γὰρ κλέπτεσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοῖς ἐπιτηδείοις κύκλοις συναπιόντας. *Iucundum ac ſuave eſt pictoris inventum. Armatos enim viros mœnibus circumdans, hos quidem integros videndos præbet: hos vero crurum tenus*,

tenus, nonnullas dimidiatas, & quorundam pectora & sola capita, & galeas solas, deinde cuspides. Proportio hæc sunt, o puer. Oportet enim decipere oculos aptis orbibus coeuntes. Philostratus quoque junior in Hesione, ἐκκυρτουμένου τοῦ κήτους οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ κατὰ πολλὰ μέρη, τὰ μὲν ὕφαλα διαφαίνονται, τὸ ἀκριβὲς τῆς ὄψεως κλέπτοντα τῷ βάθει, τὰ δὲ ἀνίσχει. *Non semel exaggerato, sed per multas partes distento Ceto; submarina quædam interlucent, accuratum visum altitudine surripientia.* de piscibus verò sub aquâ natantibus, ac paulatim quasi evanescendo fallentibus oculos, insignis est Philostrati locus Iconum lib. 1, in Piscatoribus, ὁ σκοπιωρὸς, inquit, ἐς τὴν θάλατταν βλέπει, διαπέμπων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν τοῦ ἀριθμοῦ σύλληψιν. ἐν γλαυκῷ δὲ τῷ τῆς θαλάττης ἄνθει, τὰ τῶν ἰχθύων χρώματα. μέλανες μὲν οἱ ἄνω δοκοῦσιν, ἧττον δ' οἱ ἐφεξῆς. οἱ δὲ μετ' ἐκείνους, ἤδη παραψεύδονται τὴν ὄψιν. εἶτα σκιώδεις, εἶτα ὑδαροὶ, εἶτα ὑπονοῆσαι. καταβαίνουσα γὰρ εἰς τὸ ὕδωρ ἡ ὄψις, ἀμβλύνεται διακριβοῦν τὰ ἐν αὐτῷ. *Speculator spectat in mare in numeri conceptionem oculos diffundens. In cæruleo autem æquoris flore piscium colores. Superiores quidem nigri videntur: minus vero qui sequuntur. at qui post illos sunt, jam visum decipiunt, postea umbrosi, deinde aquosi, mox ut suspicari possis. Oculorum enim acies in aquam descendens ita hebetatur, ut quæ in ipsa sint, dignoscere nequeat.*

§. 6. Semper tamen hîc *incipiendum ab iis quæ prima sunt; nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit à pedibus; nec denique ars ulla consummatur ibi, unde ordiendum est.* Quintil. III, 9. præcipuum ergo quod est in Dispositione, à nobis ipsis (adsit modò natura, doctrina, studium) cùm argumento deliberantes petemus, & principalioribus in eo figuris principem semper assignabimus locum. aliter atque in coloribus; ibi enim ὁ ζωγράφος τῷ πολυτελεστάτῳ χρώματι τὴν ἡγουμένην οὐκ ἀποδίδωσι χώραν. *pictor pretiosissimo colori primarium non dat locum*, Plut. Sympos. problem. 1, 2. quod si tamen Inventionis Oeconomia postulet expressam formosi corporis faciem; exquisitissimo coloris atque artis apparatu eam ornare, ac minimè celare addecet. πρόσωπα ὀφείλεται μὲν παρὰ τῶν ζωγράφων τοῖς ἐν ὥρᾳ· καὶ τυφλώττουσί γε ἄνευ τούτων αἱ γραφαί. *facies autem debentur quidem à pictoribus his qui vigore sunt ætatis constituti, & absque his cæcutiunt picturæ.* Philostratus Iconum lib. 1, in Como, ubi interim rationem obiter affert, cur hoc in eâ, quam ibi describit, Comi picturâ observatum non sit. *Habet in picturâ speciem tota facies: Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantùm altero ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret.* Quintil. II, 13.

§. 7. Plurimùm utcunque facultatis parari existimandum est ex numerosissimo quoque argumento: non ut ex tot undique rebus in tam multiplici personarum, locorum, actionum varietate, unam alteramve apprehendat infirmitas, in quâ delitescat. *rectum genus approbari nisi maximis*

viribus non potest: hæc diverticula & anfractus suffugia sunt infirmitatis: ut, qui cursu parum valent, flexu eludunt. Quintil. IX, 2. videas itaque nonnullos robustam lætissimarum historiarum vim prorsus enervare, dum relictâ gravissimarum rerum serie clypeum ducis in eâ spectatissimi exquisitis coloribus adornant, aut antrum aliquod in historiâ fortè fortuna obvium hederâ, myrto, lauroque studiosè obumbrant: οὗτοι γὰρ ἐς πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα ἐμπίπτοντες, ἐοίκασιν οἰκέτῃ νεοπλούτῳ, ἄρτι τοῦ δεσπότου κληρονομήσαντι· ὃς οὔτε τὴν ἐσθῆτα οἶδεν ὡς χρὴ περιβαλέσθαι, οὔτε δειπνῆσαι κατὰ νόμον· ἀλλ' ἐμπηδήσας πολλάκις, ὀρνίθων, καὶ συείων, καὶ λαγωῶν προκειμένων, ὑπερεμπίπλαται ἔτνους τινὸς, ἢ ταρίχους, ἔστ' ἂν διαρραγῇ ἐσθίων. *Hi quoties in multa præclare gesta inciderint, similes sunt famulo recens ditato ex domini hæreditate, qui non novit quo pacto sit induenda vestis, neque ut ex lege cœnandum sit: sed in mensam sæpe irruens, quamvis appositæ sunt gallinaceæ, suillæ, leporinæ carnes, pulmento aliquo, vel salsamento, sic impletur, ut inter edendum disrumpatur.* Lucianus de Conscrib. historiâ. non ob hoc igitur uberior materia est expetenda, sed ut amplissimus artificis animus, velut campum nactus liberiorem, per totam ire materiam velit, atque in rebus plures excursus recipientibus magis abundet. Discimus sanè ex Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, τὸ χάριεν τῆς γραφῆς, *venustatem picturæ*, hac schematum atque actionum varietate plurimùm juvari. locum itaque hic habet illud Niciæ apud Demetr. Phalereum de Elocut. §. 76. Νικίας ὁ ζωγράφος καὶ τοῦτο εὐθὺς ἔλεγεν εἶναι τῆς γραφικῆς τέχνης οὐ μικρὸν μέρος, τὸ λαβόντα ὕλην εὐμεγέθη γράφειν, καὶ μὴ κατακερματίζειν τὴν τέχνην εἰς μικρά· οἷον ὀρνίθια, ἢ ἄνθη· ἀλλ' ἱππομαχίας καὶ ναυμαχίας· ἔνθα πολλὰ μὲν σχήματα δείξειεν ἄν τις ἵππων, τῶν μὲν θεόντων, τῶν δὲ ἀνθισταμένων ὀρθῶν, ἄλλων δὲ ὀκλαζόντων· πολλοὺς δὲ καταπίπτοντας τῶν ἱππέων· ᾤετο γὰρ καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν μέρος εἶναι τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ὥσπερ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν. *Nicias autem pictor & hoc statim dixit esse pingendi artis non parvam partem, ut cum cepisset materiam satis grandem pingeret, & non concideret artem in parvas res. Vt aviculas vel flores, sed equestres & navales pugnas. Vbi multas quidem figuras ostendere aliquis posset equorum: quorum hi currerent: hi autem recti starent: alii vero in genua prociderent: & equitum ipsorum multos jaculantes: multos autem decidentes ex equis: putabat enim & argumentum ipsum partem esse pictorum artis, quemadmodum fabulas poetarum.* eximia atque huic proposito nostro accommodatissima sunt verba Quintiliani, lib. X, cap. 7, *Intendendus animus*, inquit, *non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas: ut si per aliquam rectam viam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in eâ circaque intuemur; non ultimum tantùm videmus, sed ad ultimum.*

§. 8. Historia præcipuè alere artem quodam molli jucundoque succo potest: sed cùm totum opus ad memoriam tantùm posteritatis & ingenii famam

ſamam componatur, orbem quendam contextumque deſiderat *. namque omnia ejus membra connexa ſunt, quoniam lubrica eſt ac fluit; ut homines, qui manibus invicem apprehenſis gradum firmant; continent, & continentur †. *ubi nuda proponuntur membra, ſi quid aut numero, aut ordine excidit, manifeſtum eſt,* Seneca in procemio libri primi Controv. Nihil ergo in univerſâ hiſtoriâ lacerum & abruptum occurrat. meritò ridentur, qui narraturi aliquid, frequenter interſiſtentes atque offenſantes, breve quid atque conciſum ſingultantium modo ejectant. quamobrem illud tantùm hîc notaſſe ſatis habebo; quo pulchriora ſunt & ſenſu & arte quæ temerè in tabulam ſparguntur, hoc picturam quoque magis deformem fore; quia negligentia Collocationis ipſâ rerum luce deprehenditur ‡. carebit ſtructurâ ſolutum ferè opus & è ſingulis non membris ſed fruſtis collatum, cùm illa undique circumciſa inſiſtere invicem nequeant *. & quæ non cohærent, non commiſſuris modò, ut in opere malè juncto, hiantibus, ſed ipſâ quoque coloris inæqualitate deteguntur. Quintil. XII, 9.

* *Quintil.* X, 1.

† *Quintil.* IX, 4.

‡ *Quintil.* IX, 4.

* *Quint.* VIII, 5

§. 9. Quod verò materiam paulò uberiorem induſtriæ artificis tantopere commendamus, non eò à nobis factum eſt, quod laudandum putemus faſtidium nolentis aggredi materias minores, tanquam infra eum ſint, aut etiam detractura ſit opinionis minùs liberalis materia: Καὶ γὰρ ἐπὶ σμικροῖσι νόος διαφαίνεται ἀνδρός, *Etenim in parvis animus apparet viri*, ut eſt in Anthologiâ Epigr. lib. IV, cap. 32. quemadmodum neque laudamus eos, qui in argumenta paulò tenuiora incidentes, extrinſecus adductis rebus ea circumlinunt, ἢ φλοιῶδές τι, ἢ ἄσεμνον, ἢ σχολικὸν ἐγκατατάττοντες διὰ μέσου. λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ψήγματα ἢ ἀραιώματα ἐμποιοῦντα μεγέθη συνοικοδομούμενα τῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει συντετειχισμένα. *Aut corticeum, aut indecorum, aut Scholaſticum, per medium inſerentes. Totum enim hæc ipſum labefactant corrumpuntque, tanquam pſegmata, aut raritates, & interſtitia, quæ dum mutua inter ſe conſtructa affectione veniunt in conſtitutionem ædificii, faciunt ut in molem creſcat ingentem.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, §. 8. Horat. de Arte,

Inceptis gravibus plerumque & magna profeſſis,
Purpureus, latè qui ſplendeat, unus & alter
Aſſuitur pannus, cùm lucus & ara Dianæ,
Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluvius deſcribitur arcus.
Sed nunc non erat his locus —.

Nos itaque Pamphilum neſcio quem ſinamus in inſulis magnas res, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere †. Peritus artifex,

Non fumum ex fulgore, ſed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut ſpecioſa dehinc miracula promat.

† *Tullius lib.* III *de Oratore.*

Et quemadmodum Horatius de se ipso, *Ex noto fictum carmen sequar* —. Ita noster ille artifex,

> *Ex noto fictam rem sumet, quò sibi quivis*
> *Speret idem. sudet multùm, frustraque laboret*
> *Ausus idem. tantùm series juncturáque pollet;*
> *Tantùm de medio sumptis accedet honoris.*

Ita est profectò. plurimùm pollent series & junctura: quandoquidem picturæ ex eâ accedit singularis quidam Decor ac Gratia, quod est τὸ σαφὲς τῆς γραφῆς, *perspicuitas picturæ.* Lucianus de Conscrib. historiâ, τὸ σαφὲς ἐπανθείτω, μεμηχανημένον τῇ τῶν πραγμάτων συμπεριπλοκῇ· ἀπόλυτα γὰρ καὶ ἐντελῆ πάντα ποιήσει. καὶ τὸ πρῶτον ἐξεργασάμενον, ἐπάξει τὸ δεύτερον ἐχόμενον αὐτοῦ, καὶ ἁλύσεως τρόπῳ συνηρμοσμένον, ὡς μὴ διακεκόφθαι, μηδὲ διηγήσεις πολλὰς εἶναι ἀλλήλαις παρακειμένας, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πρῶτον τῷ δευτέρῳ μὴ γειτνιᾶν μόνον ἀλλὰ καὶ κοινωνεῖν, καὶ ἀνακεκρᾶσθαι κατὰ τὰ ἄκρα. *Deinde & perspicuitas efflorescat, dictione, & complexione rerum adornata. Absoluta enim & perfecta omnia reddet: & primo ad finem perducto, mox secundum inferet, illi continuatum, & in modum catenæ coaptatum, ut nihil interruptum insit, neque multæ sint narrationes mutuo sibi adjacentes: sed semper quod primum est, secundo non vicinum sit modo, sed etiam cum eo communicet & per extrema commisceatur.* Plut. in Arato, postquam retulit Aratum Pellenenses ab Ætolorum incursione liberasse, addit, τὸ δὲ ἔργον ἐν τοῖς μεγίστοις διεβοήθη, καὶ Τιμάνθης ὁ ζωγράφος ἐποίησε ἐμφαντικῶς τῇ διαθέσει τὴν μάχην ἔχουσαν. *id factum fuit in maximis celebratum. Timanthes pictor eam pugnam expressit, atque oculis quasi repræsentavit.* Philostratus quoque junior in Venatoribus σαφήνειαν hanc ab artifice observatam singularem picturæ isti lucem attulisse refert, οἷον ὦ θεὸν, inquit, καὶ ὡς ἡδὺ τὸ σαφὲς τῆς τέχνης, καὶ ὡς ἔστιν ὁρᾶν τὴν ἑκάστου τύχην. στιβὰς μὲν αὐτοσχέδιος αὕτη δικτύων οἶμαι συγκειμένη, δέχεται τοὺς ἄρχοντας καλὸν εἰπεῖν τῆς θήρας, καὶ πέντε μὲν οὗτοι. ὁρᾷς δὲ τὸν μεσαίτατον αὐτῶν, ὡς διεγείρας ἑαυτὸν, ἔστραπται πρὸς τοὺς ὑπερκατακειμένους, τὸν ἑαυτοῦ μοι δοκεῖν ἆθλον ἀφηγούμενος. *o Dii & quam suave, quod dilucidum est in arte! & quam expeditum est cujusque fortunam cernere. storea certe extemporalis hæc e retibus, opinor, contexta, ductores excipit venationis, ad honestè de ea loquendum: atque hi sane quinque sunt. Viden' eum qui in medio maxime ipsorum est? ut excitato semetipso conversus est, ad superincumbentes, suum, ut mihi videtur, enarrans certamen,*&c. vide totam eleganter dispositæ picturæ descriptionem, nec non plures alias rectissimè collocatarum imaginum descriptiones. in iis tamen picturis, quæ res de nocte gestas exprimunt, ardua magis est ratio Dispositionis. βραδεῖα γὰρ ἡ κατάληψις αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ ὡς ἐν νυκτὶ εἶναι· γέγραπται δὲ ἡ νὺξ, οὐκ ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ, *tarda autem ac difficilis ipsarum comprehensio ac cognitio; quod in tenebris sint: nox enim non à corpore, sed à tem-*

pore

pore picta est, &c. vide Philostratum Iconum lib. I, in Como. operosior quoque est Collocatio figurarum, quæ aliquam sui in aquis imaginem sunt redditutæ; quâ de re præclarus est Philostrati locus Iconum lib. I, in Olympo, *μέχρι τούτων σε τὸ ὕδωρ γράφει, Ὄλυμπε, κατακύπτοντα ἐς αὐτὸ ἀπὸ τῆς πέτρης. εἰ δὴ ἑστηκότα ἔγραφεν, οὐκ ἂν εὐσχήμονα τὰ ὑπὸ τῷ στέρνῳ ἔδειξεν. ἐπιπόλαιοι γὰρ αἱ μιμήσεις τῶν ὑδάτων, ὑπὸ τοῦ συνιζάνειν ἐν αὐτοῖς τὰ μήκη. Huc usque te effingit aqua in ipsam è saxo innuentem: quod si stantem effingere non utique formosa quæ sub pectore sunt, ostendisset: aquarum enim imitationes in superficie sunt, quod longitudines in ipsis considerant.* neque Ausonius hic prætereundus, qui perquàm eleganter in Mosellâ,

> *Hos Hyperionio quum Sol perfuderit æstu,*
> *Reddit nautales vitreo sub gurgite formas,*
> *Et redigit pandas universi corporis umbras.*
> *Utque agiles motus dextrâ lævaque frequentant,*
> *Et commutatis alternant pondera remis,*
> *Unda refert alios, simulachra humentia, nautas:*
> *Ipsa suo gaudet simulamine nautica pubes,*
> *Fallaces fluvii mirata redire figuras.*

Plin. junior lib. VIII, epist. 8, *ripæ fraxino multâ, multâ populo vestiuntur: quas perspicuus amnis, velut versas, viridi imagine annumerat.* ita enim ex Ausonio legendum videtur; quum in vulgatis editionibus *velut mersas* passim reperiatur. huc refer etiam hunc locum ex Agell. noct. Attic. XVI, 18, *si rectus speculum spectes, imago fiet tua hujusmodi, ut caput deorsum videatur, pedes sursum.*

CAPUT VI.

QUinque capita hæc, quæ recensuimus, ita sunt inter se connexa & indiscreta, ut, si quid ex his defuerit, frustra in cæteris laboretur. nec possumus quolibet uno eorum esse contenti ad consummationem picturæ, nisi porro ex omnibus his ritè observatis eluceat certa quædam Venustas ac Gratia, quâ non singula hæc, sed, ut semel dicam, pariter omnia decent. in scriptis nuncupatur *genius*, juxta illud Martialis lib. VI, Epigramm. 60.

> *Ingeniosa tui Pompilli, scripta feruntur;*
> *Sed famæ non est hoc, mihi crede, satis.*
> *Quàm multi tineas pascunt blattasque diserti,*
> *Et redimunt soli carmina docta coci?*

Nescio quid plus est, quod donat sæcula chartis:
Victurus genium debet habere liber.

Et profectò cum Inventio multum per se valeat, Symmetria delectet, Color etiam propriam quandam rebus adjiciat vim; necesse est perfectum quiddam, cùm omnia coierint, fieri; atque illam demùm insigniter florentem & multum expolitam dixeris picturam, cui omnes omnium gratiarum lepôres illigantur, & in quâ passim deprehenditur τὸ χάειν τῆς γραφῆς, *venustas picturæ*, Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, & mox in Melete. τὸ ἐπίχαρι, *gratiosum*, ut idem loquitur in procemio Iconum. Corpus certè humanum, quod singulis sui partibus habet concinnam aliquam accuratæ perfectionis speciem, non statim venustum dici meretur, sed quod ex universâ perfectissimarum partium juncturâ Gratiam quandam spirat, quæ spectantium oculos tenere ac trahere valeat. quamobrem etiam non inscitè fomam à Gratiâ distinxisse videtur Ovid. II de Arte*, *Multaque cùm formâ Gratia mista fuit.* recte quoque Quintil. orat. instit. IV, 2, *quædam partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt.* ita Nero, teste Suetonio in ejus vitâ, cap. 51, fuit *vultu pulchro magis quàm venusto.* Catullus quoque Carm. 87.

* vers. 570.

Quintia formosa est multis; mihi candida, longa,
Recta est. hoc ego. sic cætera confiteor.
Totum illud, formosa, nego. nam nulla venustas,
Nulla in tam magno est corpore mica salis.
Lesbia formosa est. quæ cùm pulcherrima tota est,
Tum omnibus una omnes surripuit Veneres.

Tibullus lib. IV, Eleg. 2, de Sulpitiâ.

Illam, quicquid agit, quoquò vestigia movit,
Componit furtim subsequiturque decor.
Seu solvit crines, fusis decet esse capillis;
Seu compsit, comptis est veneranda comis.
Vrit, seu Tyriâ voluit procedere pallâ;
Vrit, seu niveâ candida veste venit.
Talis in æterno felix Vortumnus Olympo
Mille habet ornatus, mille decenter habet.

Claudiam denique Rufinam decorâ formâ conspicuam describit Martialis lib. XI, Epigr. 54. quæ Britanna cùm esset, Romanis tamen Atticisque artibus naturale decus formæ auxerat,

Claudia cœruleis cùm sit Rufina Britannis
Edita, cur Latiæ pectora plebis habet?

Quale

Quale decus formæ? Romanam credere matres
Italides possunt; Atthides esse suam.

Κάλλος γυναικὸς τὸ μήτε ἀργὸν, μήτε ἀπίθανον, ἀλλὰ μεμιγμένον χάριτι καὶ κινητικὸν, ἁλμυρὸν καὶ δριμὺ καλοῦσιν. *forma mulieris nec otiosa, nec illiberalis, sed cum venustate & gratia quadam mixta, quæque sensus potest inflectere, salsa & acris dici solet.* Plut. Sympos. problem. v, 10. Lucretius lib. iv,

— Chariton mia, tota merum sal.

Picturæ par quoque ratio est. nam sicut cithara, ita Pictura perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta nervis consentiat. Non latuit hoc Apellem, cujus (quamquam eadem ætate maximi pictores essent) præcipua in arte venustas fuit: etenim is, quum opera reliquorum admiraretur, *collaudatis omnibus, deesse iis unam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant; cætera omnia contigisse; sed hac solâ sibi neminem parem.* Plin. xxxv, 10. Venerem hîc summus artifex dicit peculiarem Inventionis, Symmetriæ, Coloris, Motus, Dispositionis denique gratiam, per universa picturæ membra sic diffusam, ut non modò Inventione, Symmetriâ, Colore, Motu, Dispositione spectantes teneat, sed multiplici singularum partium harum venustate in unum collatâ efflorescat.

§. 2. Atque hæc est proculdubio Venus illa quam, ex ingenio artificis sponte suâ nascentem, nullæ regulæ artis tradunt, quamque nullâ vel morosissimâ præceptorum sedulitate artifices assequi valeant; nimiâ præsertim curâ omnem picturarum lepôrem destruente magis quàm adjuvante; neque enim aliâ viâ magis in κακοζηλίαν itur. *vitium est ubique, quod nimium est.* Quintil. viii, 3. *nihil potest placere, quod non decet.* Quint. i, 11. *ideoque etiam quod naturâ rei satis aptum est, nisi modo quoque temperetur, gratiam perdit. cujus rei observatio judicio magis quodam sentiri, quàm præceptis tradi potest. Quantum satis sit, & quantum recipiat præsens materia, non habet hæc res mensuram & quasi pondus: quia, ut in cibis, alia aliis magis complent.* Quintil. xi, 1. *præcipueque in hac parte præstandum est, ut deceant cuncta; quod prudentiâ magis, quàm ullâ præceptionis arte servatur.* Mart. Capella lib. v de nupt. Phil. & Merc. quamobrem etiam frequenter usu venit, ut multi, quibus à naturâ minora data sunt, tamen illud assequi possint, *ut iis quæ habeant, modicè & scienter utantur, & ut ne dedeceat; id enim est maximè vitandum, & de hoc uno minimè est facile præcipere. Roscium sæpè audio dicere, Caput esse artis, decere; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit.* Cicero i de Oratore. arte quidem non traditur hoc, attamen artem, vim suam dissimulantem, sequitur, cùm *nulla res sine arte satis valeat, & comitetur semper artem decor. An non eam, quæ emissa optimè est, hastam speciosissimè contortam ferri videmus? & arcu dirigentium tela, quò certior manus, hoc est habitus ipse formosior.* Quintil.

ix, 4.

IX, 4. nisi malis opinari quod artifex Venerem hanc naturâ duce melius assequetur, quàm arte; *sed naturæ ipsi ars inerit*, ut idem Quintil. ibidem loquitur. etenim hæc duo naturâ arctè adeo sunt inter se copulata ac devincta, ut separari atque intervelli salvo lepôre operum non possint. *ταύτην κρατίστην τε καὶ χαρακτηριστικωτάτην ἀρετὴν, εἴτε φύσεως εὐτυχίαν δεῖ καλεῖν, εἴτε πόνου καὶ τέχνης ἐργασίαν, εἴτε μικτὴν ἐξ ἀμφοῖν ἕξιν ἢ δύναμιν, hanc virtutem optimam & quæ maxime exprimit, sive ea ingenii felicitas, sive tum laboris, tum artis opus, vel mixtus ex ambobus habitus & facultas dicenda est.* Dionys. Halicarnass. in Lysiâ. *καὶ ἡ ἀλληλουχία τούτων ἴσως γένοιτ' ἂν τὸ τέλειον. ipsorum sane cohærentia est ipsa pulchritudo.* Dionys. Longinus *περὶ ὕψους*, §. 32. Atque hoc illud est, quod Philostrato agenti de picturâ serti florei, *τὸ χαῦνον τοῦ στεφάνου καὶ ἁπαλὸν* appellatur, Iconum lib. 1, in Como. *ἐλευθερία τῶν ἀνθέων*, ut idem Philostratus ibidem explicat. Italicè est *morbido & vago, leggiadro, svelto.* neque invenustè Catullus in Argonauticis corollas mirâ quadam artis facilitate plexas *indistinctas* dixit, quod flores casu potius congestos, quàm anxiè digestos spectantium oculis exhiberent. gratiam hanc molliter turgentium coronarum *teneritatem* dixit Tertullianus de Coronâ militis, *in capite*, inquit, *quis sapor floris? quis coronæ sensus, nisi vinculi tantùm? quia neque color cernitur, neque odor ducitur, neque teneritas commendatur.*

§. 3. Paret igitur, quàm sit arduum, exactæ artis opus posteris relinquere: præsertim, quum ne quidem ad consummationem picturæ sufficiat hæc, de quâ nunc egimus, Venus; nisi eam felix quidam firmæ facilitatis decor commendet. elegans festivæ facilitatis exemplum habes apud Philostratum Iconum lib. 1, in Amoribus. *γελῶσιν οἱ Ερωτες*, inquit, *καὶ καταπεπτώκασιν· ὁ μὲν, εἰς πλευράν· ὁ δὲ, πρηνής· οἱ δὲ, ὕπτιοι· πάντες ἐν τοῖς τῆς διαμαρτίας σχήμασι. rident Amores, & ceciderunt, hic quidem in latus, hic vero pronus, hi omnes supini, errorem vario indicante habitu.* videas itaque hîc, quantam elegantissimæ alioqui picturæ Gratiam adsperserit pictor, dum variè ludentes atque ex lascivâ quadam petulantiâ temerè lapsantes Cupidines pari fidentioris negligentiorisque artis veluti errore describit. Plinius certè loco ex cap. 10, libri XXXV nat. hist. proxime allato postquam Apellem præter cæteros gratiâ hac polluisse testatur, subjunxit hæc verba, *usurpavit Apelles & aliam gloriam, cùm Protogenis opus immensi laboris ac curæ supra modum anxiæ miraretur: dixit enim, omnia sibi cùm illo paria esse, aut illi meliora; sed uno se præstare, quod manum ille de tabulâ nesciret tollere: memorabili præcepto, nocere sæpè nimiam diligentiam.* Plutarchus quoque in Timoleonte facilitatem hanc à Venere distinguit, *ἡ μὲν Ἀντιμάχου ποίησις*, inquit, *καὶ τὰ Διονυσίου ζωγραφήματα, τῶν Κολοφωνίων, ἰσχὺν ἔχοντα καὶ τόνον, ἐκβεβιασμένοις καὶ καταπόνοις ἔοικε· τοῖς δὲ Νικομάχου γραφαῖς, καὶ τοῖς Ομήρου στίχοις, μετὰ τῆς ἄλλης δυνά-*

μεως

μεως καὶ χάειτος, πρόσεστι τὸ δοκεῖν εὐχερῶς καὶ ῥᾳδίως ἀπειργάσθαι. *Vt enim Colophoniorum Antimachi versus & Dionysii picturæ nervis prædititi & vigore imaginem referunt expressorum & elaboratorum; Nicomachi vero picturis & carminibus Homeri extra reliquas dotes & gratias etiam hoc inest, expedite ut facta & facile appareat.* Simile illud: *In omnibus rebus videndum est, Quatenus. etsi enim suus cuique modus est; tamen magis offendit nimium, quàm parum. in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis.* Cicero in Oratore. *Apollodorus fictor inter cunctos diligentissimus artis, & iniquus sui judex, crebrò perfecta signa frangens, dum satiare cupiditatem nequit artis, & ideò Insanus cognominatus.* Plinius XXXIV, 8. & mox, *Callimachus semper calumniator sui, nec finem habens diligentiæ, ob id Cacizotechnos appellatus; memorabili exemplo adhibendæ curæ modum. hujus sunt saltantes Lacænæ, emendatum opus; sed in quo gratiam omnem diligentia abstulerit.*

§. 4. Deturpat ergo nimia cura totam emendatissimarum quoque picturarum Gratiam, quemadmodum facilitas eam auget. Grande, &, ut ita dicam, pudicum exactæ consummatæque artis specimen, non est maculosum, nec turgidum, sed naturali pulchritudine exsurgit, calamistrorum fucique impatiens. huic igitur præcipuè virtuti attendat artifex, totam mentem, omnes cogitationes ad tantæ rei magnitudinem sedulò convertat, *Et curam totâ mente Decoris agat,* Ovid. III de Arte *. præsertim, cùm is demùm summus in arte dici mereatur, *cui disciplina, & studium, & exercitatio dederit vires facilitatis.* Quintil. XII, 9. ἀφέλεια *simplex & inaffectata*, inquit idem ille Quintil. VIII, 3, *habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum; & quasdam velut è tenui diligentiâ munditias.* κάλλος αὐτοφυὲς, καὶ ὅμοιον αὐτομάτῳ φυτῷ, *nativa forma similisque plantæ suo ingenio natæ*, Aristæn. lib. I, epist. 7. ἀσκεύαστον κάλλος, *non ficta pulchritudo*, Philostr. Iconum lib. II, in Panthiâ. Terent. Phorm. Act. I, Sc. 2, [* vers. 424.]

— Virgo pulchra, & quò magis diceres,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem.
Capillus passus: nudus pes: ipsa horrida:
Lachrymæ: vestitus turpis: ut, ni vis boni
In ipsâ inesset formâ, hæc formam exstinguerent.

Ovid. II Fast. † de Tarquinio in Lucretiâ commoto: [† vers. 763.]

Forma placet, niveusque color, flavique capilli,
Quique aderat nullâ factus ab arte decor.

Idem III de Arte ‡, [‡ vers. 257.]

Formosæ minus artis opem præceptaque quærunt.
Est illis sua dos forma sine arte potens.

Catalecta vet. poët. lib. I,

Fingere se semper, non est confidere amori.
Quid, quod sæpè decor, cùm prohibetur, adest?

Notat hoc in Semiramide Ælianus var. hist. VII, I, Σεμίραμιν τὴν Ἀσσυρίαν, inquit, ἄλλοι μὲν ἄλλως ᾄδουσιν· ὡραιοτάτη δὲ ἐγένετο γυναικῶν, εἰ καὶ ἀφελέστερον ἐχρῆτο τῷ κάλλει. *De Semiramide alii dicunt. Ea fuit inter omnes fœminas speciosissima, tametsi remissius & negligentius formam curabat.* in Alexandro quoque magno id ipsum observat idem Ælianus var. hist. XII, 14, Ἀλέξανδρον τὸν Φιλίππου ἀπραγμόνως ὡραῖον λέγουσι γενέσθαι. *Alexandrum Philippi filium sine curatione formæ, speciosum fuisse perhibent.* talis fœmina Horatio lib. I Carm. Ode 5, *simplex munditiis* dicitur. ἀπεριέργως καλὴ, ut loquitur Ælianus var. hist. XII, I. Tullius quoque in Oratore, *quædam etiam negligentia est diligens*, inquit, *nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum decet; sic hæc subtilis pictura etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque quo sit venustius, sed non ut appareat. tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur; elegantia modò & munditia remanebit.* imprimis ergo cavendum ne elaborata quæsitæ venustatis concinnitas & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat. etenim frigida illa nimiæ subtilitatis affectatio frangit atque concîdit vividum incalescentis animi impetum, & quicquid est in arte generosius. non raro quoque evenit, ut nimiâ diligentiâ deterius fiat opus; quia sunt optima minimè arcessita, & simplicibus atque ab ipsâ veritate profectis similia. nam illa quæ curam fatentur, non consequuntur gratiam; propterea quod sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant, ut loquitur Quintil. in prooemio libri octavi. *ipsa emendatio finem habet*, ut salubriter monet Quintil. X, 4, *sunt enim qui ad omnia tanquam vitiosa redeant; &, quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quicquid est aliud: similes medicis, etiam integra secantibus. accidit itaque ut cicatricosa sint, & exsanguia, & curâ pejora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod sufficiat; ut opus poliat lima, non exterat.* vide quoque Plinium Iuniorem lib. IX, epist. 35. Vnde etiam illud, quod in plerisque aliis artibus observatur, hîc quoque locum habet, Caput nimirum artis esse, artem premere. & profectò, si qua pingentium ars est, ea prima est, ne ars esse videatur. *Vtilissima est dissimulata subtilitas; quæ effectu apparet, habitu latet.* Seneca in prooemio libri primi Controvers. *Sed hoc pati non possumus; & perire artem putamus, nisi appareat; cùm desinat esse ars, si appareat.* Quintil. IV, 2. appositè Ovid. X Metam. † de Pygmalione,

Interea niveum mirâ feliciter arte
Sculpsit ebur, formamque dedit quâ fœmina nasci

† vers. 247.

Nulla

Nulla potest; operisque sui concepit amorem.
Virginis est verè facies, quam vivere credas,
Et, si non obstet reverentia, velle moveri,
Ars adeò latet —.

§. 5. Liquet ergo rem totam rectâ reputantibus viâ, præcipuam tantopere laudatæ venustatis gloriam ab expeditæ & minimè coactæ artis facilitate provenire, quâ permotus spectator veluti attonitus miratur illa doctarum manuum σοφίσματα, prout admiranda excellentium artificum opera vocat Philostratus Iconum lib. I, in Memnone. Himerius quoque δότε μοι, inquit, τὴν Ζεύξιδος τέχνην, καὶ τὰ Παῤῥασίου σοφίσματα, *date mihi Zeuxidis artem & Parrhasii in pingendo peritiam.* Damascius quoque apud Photium de semet ipso testatur, quantum senserit animi motum conspectâ Venere, quam Herodes sophista dedicaverat. ἵδρωσα μὲν ὑπὸ θάμβους τε καὶ ἐκπλήξεως, inquit, οὕτω δὲ τὴν ψυχὴν διετέθην ὑπὸ τῆς εὐφροσύνης, ὥστε οὐχ οἷός τ' οἴκαδε ἐπανιέναι· πολλάκις δὲ ἀπιὼν ἐπαναστρέφειν ἐπὶ τὸ θέαμα. τοσοῦτον αὐτῷ κάλλος ἐνεκέκρασεν ὁ τεχνίτης, οὐ γλυκύ τι καὶ ἀφροδίσιον, ἀλλὰ βλοσυρόν τε καὶ ἀνδρεῖον. *sudavi præ stupore & admiratione, & sic afficiebatur animus istac lætitia, ut domum ire non possem. Sæpe cum abivissem ad spectaculum revertebar. Tantam huic pulchritudinem immiscuerat artifex, non suavem aut veneream aliquam, sed terribilem ac plane virilem.* Hæc est illa virtus, quæ mirantium circulos undique contrahit; quæ tantos clamores, tantas admirationes efficit; in eâ vires pingendi constitutæ sunt: *Timanthes pinxit Heroa absolutissimi operis*, inquit Plin. XXXV, 10, *arte ipsâ complexus vires pingendi.* Philostrato in procemio libri primi Iconum, hæc vis artis κράτος τῆς ἐπιστήμης, *vis scientiæ* vocatur. Eidem quoque Iconum lib. II, in Rhodogyne dicitur ἰσχὺς τῆς γραφῆς, *efficacia picturæ*; Luciano denique in Zeuxide est δύναμις τῆς τέχνης, *vis artis.* hæc virtus oculos nostros capit, tenet, Propert. lib. III, Eleg. 10,

Aut certè tabulæ capient mea lumina pictæ,
Sive ebore exactæ, seu magis ære manus.

Plin. XXXV, 9, *neque ante Apollodorum ullius tabula ostenditur, quæ teneat oculos.* Ex vivo virtutis hujus sensu provenit attonitus ille stupor, qui occupare solet animos miracula tantæ artis justâ æstimatione ponderantium, atque in eâ contemplatione acquiescentium. ἀφασίᾳ πληγέντες εἱστήκειμεν, *muti constitimus*, Callistratus in Cupidine Praxitelis. Horat. lib. II, Satyrâ 7,

— *Pausiacâ torpes insane tabellâ.*

Non habent incredibilia vocem. quædam majora sunt, quàm ut illa capiat modus sermonis humani. Quint. Declam. XIX. *magnitudo stuporis, locum multis plausibus non relinquit.* Symmachus lib. X, epist. 22. Pictura itaque quæ admirationem non habet, nulla meritò judicatur: atque is demum prudentio-

 ribus

ribus verus videbitur artifex, in quo homines exhorreſcunt, in quo exclamant, quem ſtupefacti intuentur, quem plus quàm hominem putant: qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè, quicquid Inventio ſuggeſſerit, exprimet. Cicero III de Oratore. & mox, Quare Benè & Præclarè, quamvis illi ſæpè dicatur: Bellè & Feſtivè, nimium ſæpè nolo. quamquam illa ipſa exclamatio, Non poteſt melius, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa admiratio ac ſumma laus umbram aliquam & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare atque eminere videatur. Tandem tamen, expleto tam juſtæ admirationis ſtupore, temperare ſibi non valeat ſpectator, quin ſubinde, γράμμασι προστυχὼν χειρὸς ἀστείας, *literas elegantis manus nactus*, * exclamet, ὄντως παράδοξος ἡ τέχνη, καὶ κρείττων ἀνθρωπίνης χειρὸς, *ſtupenda vere fuit ars & humana manu præſtantior*, ut loquitur Calliſtratus in Memnonis ſtatuâ. & ſi fortè, dum in hoc animi æſtu verſatur, in Paſiphaës picturâ Cupidines ſerram ducentes obſervet, οἱ ἐπὶ τοῦ πρίονος Ἔρωτες, inquit, ἔννοιάν τε ὑπερβεβλήκασι πᾶσαν καὶ σοφίαν, ὁπόση χειρός τε καὶ χρωμάτων. σκόπει γὰρ, τῷ ξύλῳ πρίων ἐμβέβληται, καὶ διήκει αὐτοῦ ἤδη. *qui autem circa ſerram ſunt Amores, cogitationem omnem ſcientiamque ſuperarunt, quanta ad manus coloreſque pertinet. Adverte: ligno ſerra impoſita, jamque per ipſum ducta.* Philoſtr. Iconum lib. I, in Paſiphaë. Sin autem in tabulam argumento nativitatis Pindari inſignem incidat, ſingula abſolutiſſimæ artis momenta percenſens, non ceſſat in proximum quemque qualemcunque ſui ſenſus guſtum transfundere, οἶμαι θαῦμά σοι εἶναι καὶ τὰς μελίττας, οὕτω γλίσχρως γεγραμμένας, inquit, ὧν γε καὶ προνομαία δήλη, καὶ πόδες, καὶ πτερὰ, καὶ τὸ χρῶμα τῆς στολῆς οὐκ ἀπᾴδουσιν, ἴσα τῇ φύσει διαποικιλλούσης αὐτὰ τῆς γραφῆς. *Apes quoque ſic exiliter & affabre pictas tibi eſſe admirationi puto: quarum proboſcis, ac pedes evidentiſſime cernuntur, & pennæ ac ſtolæ color non incongrue habent, cum in ipſis variandis ars naturam adæquaverit.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Pindaro. rurſus picturam telâ Penelopes nobilem intuens, nihil non in eâ ſuſpicit; araneolum tamen in proximo conſpicatus, τὸ οὕτω γλίσχρως ἀράχνην διαπονῆσαι, inquit, καὶ δεῖξαι κατὰ τὴν φύσιν, καὶ τὸ ἔριον αὐτῆς ὑπομόχθηρον γράψαι καὶ ἄγριον, ἀγαθοῦ δημιουργοῦ καὶ δεινοῦ τὴν ἀλήθειαν, *araneum tam tenuiter elaboraſſe, ac juxta naturam indicaſſe, ipſumque filum laborioſum ac difficile pinxiſſe, artificis eſt prudentis, atque adamuſſim vera referentis.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Telis. in tabulâ Panthiæ morientis ſuſpenſus miratur τὰ σημεῖα τῶν ὀνύχων ἡδίω γραφῆς, *unguium veſtigia, quam picta ſint, longe ſuaviora.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Panthiâ. quemadmodum & Philoſtr. junior in Venatoribus. in tabulâ Veneris oſtendit qualiter ὁ περὶ τὰς ἐσθῆτας λειμὼν, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς χρώματα, καὶ ὡς ἄλλο ἄλλῳ ἐπιτρέπει, δαιμονίως ἐκμεμίμηται, *pratum quod veſtes circuit, & qui in eis ſunt colores, & quod alius alium interdicet, mirum in modum expreſſa*

* Philoſtr. junior in proœmio Iconum.

pressa sunt. Philostr. Iconum lib. II, in Venere. Visâ quoque aureâ veste Veneris, potissimùm in eâ subtilissimam suturæ speciem miratur. ῥαφὴ, οἵα νοεῖσθαι μᾶλλον, ἢ ὁρᾶσθαι, *Sutura, quæ mente potius percipi, quam videri potest.* Philostr. junior in Ludibundis. in marmoreâ Bacchæ bacchantis statuâ cuncta deprehendit signa animi furoris œstro perciti, τοσαῦτα πάθους διέλαμπε τὰ τεκμήρια, ὑπὸ τῆς τέχνης ἀῤῥήτῳ λόγῳ κραθέντα. *tot ac tanta affectus indicia ab arte emicabant, inenarrabili arcanaque ratione temperâta.* Callistratus iu Bacchæ statuâ. In contemplatione statuæ Narcissi defixus, cætera quidem miratur, τὸ δὲ οὐδὲ λόγῳ ῥητὸν, inquit, λίθος εἰς ὑγρότητα κεχαλασμένος, καὶ ἐναντίων σῶμα τῇ οὐσίᾳ παρεχόμενος. στερεωτέρας γὰρ τετυχηκὼς φύσεως, τρυφερότητος ἀπέστελλεν αἴσθησιν, εἰς ἀραιόν τινα σώματος ὄγκον διαχεόμενος. *Istud autem ne verbis quidem exprimi potest, ut lapis in humorem laxatus, corpus oppositum essentiæ suæ præbuerit: naturam namque solidiorem nactus; sensum tamen aliquem deliciarum emittebat, in rarum quendam corporis tumorem diffusus.* Callistr. in Narcissi statuâ. conspecto denique Cupidine Praxitelis, εἶδες ἂν τὸν χαλκὸν θρυπτόμενον, inquit, καὶ εἰς εὐσαρκίαν ἀμηχάνως χλιδῶντα. *Videas æs deliciis diffluens, & mirum in modum carnis teneritudine mollescens.* Callistr. in Cupidinis statuâ.

§. 6. Ex omnibus hisce locis perspicuum cuivis esse potest, modos hosce loquendi, ἀῤῥήτῳ λόγῳ, δαιμονίως, ἀμηχάνως, &c. satis exprimere vim aliquam præcepta subtilissimæ artis supergressam; artifice nimirum naturam ipsam in tantâ rerum varietate ludentem provocante, & in vivis diversissimarum rerum formis inaffectatâ jucundæ securitatis facilitate exprimendis juveniliter luxuriante & quasi ludente. Statius lib. I Sylv. in Tiburtino Manlii Vopisci *, — *lusit in ære Myronis manus* —. νεανιεύεται ὁ ζωγράφος, *adolescit pictor*, Philostr. junior in imagine Orphei. Callistratus quoque in Memnonis statuâ, ὁ Δαίδαλος μέχρι μὲν κινήσεως ἐνεανιεύετο, καὶ δύναμιν εἶχεν ἡ ἐκείνου τέχνη ἐξιστάναι τὰς ὕλας, καὶ εἰς χορείαν κινεῖν. *Dædalus ad motionem usque generose attentaverat, atque illius artificium vim materias mutandi & loco transferendi & ad choream excitandi habebat.* hic enim τὸ νεανιεύεσθαι nihil est aliud, quàm juvenilis animi vigore velut lascivientem & exsultantem aliquid aggredi. nam in eo præcipua & viva vis artis posita videtur, si in opere felix illa & fœcunda primi conatus facilitas eluceat: quâ sine mortuam esse artem cùm Plinio rectè dixeris. *Hactenus dictum sit,* inquit lib. XXXV, cap. 5, *de dignitate artis morientis.* benè *morientis,* quandoquidem supra ex Vitruvio & Plinio didicimus, artem hanc olim plurimorum sæculorum studio & consummatissimorum artificum curâ perfectam, circa tempora Augusti animam cœpisse agere: tunc enim ars, vitiis evincentibus, paulatim victa cessit; & artifices ultra modum cu-

* vers. 51.

ram cultui impendentes, relictâ priorum ingenuâ ſimplicitate, tabulis ſuis commendationem potius quærebant ex ſumptuoſis coloribus, quàm ex ipſius artis ſinceritate & elegantiâ, donec omnem gratiam rei nimiâ captatione conſumpſiſſent.

§. 7. Optimè verò decorum illud retinebimus, ſi *propriam naturam ſequamur, & ſtudia noſtra naturæ regulâ metiamur. neque enim attinet repugnare naturæ; nec quicquam ſequi, quod aſſequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale ſit decorum illud; ideò quia nihil decet invitâ (ut ajunt) Minervâ, id eſt adverſante & repugnante naturâ. quæ contemplantes, expendere oportebit quid quiſque habeat ſui, eaque moderari, nec velle experiri quàm ſe aliena deceant; id enim maximè quemque decet, quod cujuſque ſuum maximè. Suum igitur quiſque noſcat ingenium, acremque ſe & vitiorum & bonorum ſuorum judicem præbeat: ne Scenici plus quàm nos videantur habere prudentiæ. illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt. qui voce freti ſunt, Epigonos, Medeamque. qui geſtu, Menalippam, Clytæmneſtram. ſemper Rupilius Antiopam. non ſæpe Æſopus Ajacem. Ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimùm elaborabimus. ſin aliquando neceſſitas nos ad ea pertruſerit, quæ noſtri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, ſi non decorè, at quàm minimùm indecorè facere poſſimus. nec tam eſt enitendum, ut bona, quæ nobis data non ſunt, ſequamur; quàm ut vitia fugiamus.* Cicero lib. I de Officiis. Teneamus ergo ante omnia illud Quintiliani lib. VIII, cap. 3, *prima virtus eſt, vitio carere.* & cogitemus omnia quæ traduntur præcepta eò præcipuè tendere, ut vitia effugiamus; atque eos, qui hoc aſſequuntur, ab eximiâ illâ Gratiâ quàm proximè abfuturos. Horat. lib. I, epiſt. I,

Virtus eſt, vitium fugere; & ſapientia prima
Stultitiâ caruiſſe —. contra verò, *ſi plura ſunt quæ nocent, quæ proſunt obruentur,* Quintil. IV, 2.

CAPVT VII.

VIdimus nunc quod felix operum artificioſorum ſumma potiſſimùm conſiſtat in eâ, quam diximus, Venere & Gratiâ: Venerem quoque hanc ex Inventione, Symmetriâ, Colore, Motu, Diſpoſitione, ritè obſervatis, provenire: neque ullos unquam artifices vel minimam ejus umbram, ſine mutuis naturæ atque artis adminiculis aſſequi potuiſſe. quamobrem, cum tam multa in Gratiâ hac conſtituendâ concurrant, non pauciora quoque ad eam diſcernendam dijudicandamque requiri perſpicuum eſt: etenim *nunquam poteſt pleniſſimè inveſtigari, quod non per viam ſuam quæritur.* Caſſiod. de Divinis lectionib. cap. 28. Peccant igitur quotquot

quot profundiſſimarum artium miracula *ludificabundi non tam judicialiter quàm ocularitèr intuentur*, ut loquitur Sidon. Apollin. lib. VII, epiſt. 14. neque enim eſt quod facile judicium hoc arbitremur, aut ipſo tactu quicquam horum percipi amplius poſſe, ut ut Plutarchus * teſtetur, aſperiores etiamnum rudioris ævi tabulas judicio tactus olim explorari ſolitas. Majoris molis eſt hoc opus. *Omnium rerum ſunt quædam in alto ſecreta, & ſuo cuique corde pervidenda.* Plin. XVII, 4. ἀμίμητον τὸ ἐν πᾶσιν ἐπαφρόδιτον, inimitabilis illa Venuſtas per totum opus æquabiliter interſperſa atque diffuſa, non niſi argutâ quadam perſpicaciâ deprehenditur. nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita, ut admirabilis, ut polita, ut copioſa ſit Pictura, ut affectus habeat, quantum opus ſit; non eſt ſingulorum articulorum; in toto ſpectantur hæc corpore. rectè itaque Dionyſius Longinus περὶ ὕψους, §. 1, τὴν ἐμπειρίαν τῆς εὑρέσεως, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ οἰκονομίαν, οὐκ ἐξ ἑνὸς, οὐδ' ἐκ δυοῖν, ἐκ δὲ τοῦ ὅλου ὕφους μόλις ἐκφαινομένην ὁρῶμεν. *cognitionem inventionis, rerumque ordinem & oeconomiam, non ex uno neque ex duobus ſolum, ſed ex toto contextu effulgere videmus.*

* *circa initium libri de Defectu oraculorum. &* Sympoſ. probl. VIII, 10.

§. 2. Recedat igitur quiſquis cùm ſupercilio quodam, ne minimâ quidem ſui parte intellecta tranſiens, intelligentiam ponit in ſolo judicandi faſtidio: fruſtra enim ſperet cultiori huic ſæculo tam facilè imponi poſſe in ſerio ac ſevero negotio. opus eſt examine & librâ. ac primò quidem trutinanda eſt apta non ſtultæ Inventionis diſpoſitio, quid doceat, & quibus mentes noſtras viribus inſpiret atque impleat. inſpicienda deinde Colorum pigmenta juſtæ Proportionis legibus commendata quantum oblectent, & quâ jucunditate ſenſus noſtros permulceant. conſiderandi denique ſunt potentiſſimi Actionis & Paſſionis affectus, quemadmodum dominentur atque in pectora irrumpant, animoſque noſtros ſimiles iis, quæ ſpectamus, efficiunt. & ut breviter omnia complectar; Sicut optimi Oratores ac Poëtæ, ita Pictores quoque *& docent, & delectant, & permovent. Docere, debitum eſt; delectare, honorarium; permovere, neceſſarium. ad docendum, acuta; ad delectandum, quaſi arguta; ad commovendum, gravia ſectanda ſunt. ea igitur omnia in quo erunt ſumma, erit præſtantiſſimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus; ut Pictores appellantur etiam mali. quod ſi tamen alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat; contrà alius acutiorem ſe, quàm ornatiorem velit; etiamſi eſt in genere tolerabili, certè non eſt in optimo. ſi quidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum.* Cicero de optimo genere oratorum. ὁ γὰρ κατὰ τὸ μικρότατον ἐνδέων, ἀτελὴς, κἂν πάντα πλείω ἔχῃ. *qui enim vel in minimo aliquo deficit imperfectus eſt, quamvis in cæteris abundet.* Lucianus in Hermotimo.

§. 3. Non ſum ex judicibus ſeveriſſimis, qui omnia ad exactam redi-

gam

gam regulam : multa donanda ingeniis puto : ſed donanda vitia, non portenta ſunt. quibuſvis certè erroribus veniam denegare, humanitatem eſt exuere. Horat. in Arte, — *quandoque bonus dormitat Homerus.* Θνητῇ φύσει, κἂν ὅλως ἐπιτετευγμένη γένηται, οὐ δυνατὸν ἐφικέσθαι τῆς ἀμέμπτου πάντων εὐαρεστήσεως. οὔτε γὰρ Φειδίας, μάλιστα τε θαυμασμένος ἐπὶ τῇ τῶν ἐλεφαντίνων ἀγαλμάτων κατασκευῇ, οὔτε Πραξιτέλης, ὁ καταμίξας ἄκρως τοῖς λιθίνοις ἔργοις τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, οὔτε Ἀπελλῆς ἢ Παῤῥάσιος, οἱ τοῖς ἐμπειρικῶς κεκραμένοις χρώμασι προάγοντες εἰς ἀκρότατον ζωγραφικὴν τέχνην, οὕτως ἐπέτυχον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥς τε κατὰ πᾶν ἄμεμπτον ἐπιδείξασθαι τὸ τῆς ἐμπειρίας ἀποτέλεσμα. ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, καὶ τῆς τῶν ἐγχειρουμένων ὑπεροχαῖς ἐπιτυγχάνοντες, ὅμως διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν διέπιπτον ἐν πολλοῖς. *Fieri non poteſt, ut natura mortalis, etiamſi ſcopum attingat, comprobationem omnium ſine ulla reprehenſione conſequatur. Neque enim Phidias in magna habitus admiratione, ob imaginum eburnearum fabricationem; neque Praxiteles, qui excellenter lapides, operibus affectiones animi admiſcuit; neque Apelles, neque Parrhaſius; quamvis ad ſummum coloribus bene temperatis pictoriam artem provexerunt; tantam in operibus ſuis felicitatem experti ſunt, ut peritiæ ſuæ effectum omnino inculpabilem exhiberent. Cum enim homines eſſent, tametſi excellentiam eorum quæ ſuſcepiſſent conſequerentur, nihilominus propter infirmitatem humanam, in multis errarunt.* Diod. Siculus lib. XXVI. Fixum itaque nobis maneat, nunquam moderationis iſtius oblivifci, quam in Arte poeticâ ſuaſit Horatius,

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci.
Sunt delicta tamen, quibus ignoviſſe velimus.
Nam neque chorda ſonum reddit, quem vult manus, & mens;
Poſcentique gravem, perſæpe remittit acutum.
Nec ſemper feriet, quodcunque minabitur arcus.
Verùm ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parùm cavit natura —.

Et mox, — *hoc tibi dictum*
Tolle memor; certis medium & tolerabile rebus
Rectè concedi —.

Nam & in ratione conviviorum, quamvis à pleriſque cibis ſinguli temperemus, totam tamen cœnam laudare omnes ſolemus: nec ea quæ ſtomachus noſter recuſat, adimunt gratiam illis à quibus capitur. Plin. junior lib. II, epiſt. 5. Iudicandum ergò, & quidem perſeverè: quoniam ſuo quemque judicio res probare aut improbare oporteat, non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi. cæterùm in ipſâ illâ judicii noſtri ſeveritate ſanum hoc circumſpectæ moderationis temperamentum tenebimus, ne forte

forte aliis præcipites nimis, ac judicii nostri plus justo prodigi fuisse videamur. Megabyzus certè frigidâ parùm intellectæ artis censurâ, jocularium in malum incidit. de quo vide Ælianum var. hist. lib. II, cap. 2. frequenter enim inconsultè judicantes in exquisitissimis summorum artificum operibus carpunt quædam ut tumida, quæ prudentioribus sublimia videntur; ut improba, quæ sobriè judicantibus audentia sunt; ut nimia, quæ rectis judiciis plena putantur. *Plurimum autem refert, reprehendenda annotes, an insignia. Omnis enim advertit, quod eminet & exstat; sed acri intentione dijudicandum est, immodicum sit an grande, altum an enorme.* Plin. junior, IX, 6. *Singulis virtutibus vitia agnata sunt pari numero, quæ earum modum & habitum simulacris falsis ementiuntur. sic plerumque sufflati atque tumidi, fallunt pro uberibus; squallentes & jejuni dicti pro gracilibus; incerti & ambigui pro mediocribus.* Agell. noct. Attic. VII, 14. Ovid. lib. I de Remedio amor. * * vers. 323.

Et mala sunt vicina bonis; errore sub illo
Pro vitio virtus crimina sæpè tulit.

§. 4. Quoniam tamen recto judicio plerumque officiunt *Plurima, quæ invideant purè apparere tibi rem*, ut loquitur Horat. curandum hîc imprimis ne quid eorum, quæ visum adjuvant, desit. enumerat ea Themistius paraphrasi in Aristot. lib. II de Animâ, ἀνεξαπάτητος, inquit, περὶ τὰ χρώματα ἡ ὄψις, ὅταν αὐτή τε ἔχῃ εἰλικρινῶς, καὶ διὰ καθαροῦ τοῦ ἀέρος τὰς ἐνεργείας ποιῆται, καὶ ἀπὸ συμμέτρου διαστήματος, καὶ τῶν χρωμάτων οὕτω κειμένων. *decipi non potest visus circa colores, cum ipse sit purus, & per perspicuum aerem operatur, & in modica distantia coloribus constitutis.* plenius tamen recensuit ea Alexander Aphrodisiensis lib. II de Anima, §. περὶ αἰσθητῶν τῶν τε καθ' αὑτὰ ὄντων, καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκός. *de sensibilibus, eorumque quæ sunt secundum ea, & secundum accidens.* vide locum. Nemesius quoque de Naturâ hominis, cap. 7. τεσσάρων μάλιστα πρὸς ἐναργῆ διάγνωσιν ἡ ὄψις χρῄζει· ἀβλαβοῦς αἰσθητηρίου, συμμέτρου κινήσεως, διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ. *quatuor maxime necessaria sunt, ad rectam visus cognitionem, integrum instrumentum, motus congruens & intervallum, aer purus & inluminatus.* requiras ergo hic ex Themistii, Alexandri, Nemesiique sententiâ quatuor hæc: integrum atque illæsum sensus instrumentum; motum sive mutationem loci conspiciendarum rerum proportioni congruentem; justam distantiam; liquidam puramque lucem. de primo agit idem Nemesius cap. 18, κριτὴς ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ ὁ τυχὼν, inquit, ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος. *Rectus judex in omni re non quilibet incidens, sed sciens & juxta naturam constitutus.* vanum profectò sit pictas tabulas lippis admovere; postulant enim oculos perspicaces. rectè itaque Plut. in Phocione, ὄμμα φλεγμαῖνον, ἥδιστα τοῖς σκιεροῖς καὶ ἀλαμπέσιν ἐνδιατρίβει χρώμασι· τὰ δὲ αὐγὴν ἔχοντα καὶ φῶς, ἀποστρέφεται. *oculus phlegma-*

ticus libentissimè circa umbrosos & nullo splendore præditos colores versatur; à splendore vero & lumine se avertit. Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 6,

Quid juvat ad surdas si cantet Phæmius aures?
Quid miserum Thamyram picta tabella juvat?

Secundum primo ac tertio conjunxit Tullius lib. IV Academ. quæst. *ita est maxima in sensibus veritas,* inquit, *si & sani sunt & valentes, & omnia removentur, quæ obstant atque impediunt. itaque & lumen mutari sæpè volumus; & situs earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus; multaque facimus usque eò, ut adspectus ipse fidem faciat sui judicii.* Autor quoque Rhet. ad Herennium, *adspectus minùs valet, sive nimis procul amoveris, sive vehementer propè admoveris id, quod oportet videri.* de mediocri itaque distantiâ intellige hæc verba Lacydis apud Laërtium lib. IV, τὰς εἰκόνας πόῤῥωθεν δεῖ θεωρεῖσθαι, *imagines eminus oportet intueri.* Quartum est, *tabulas benè pictas collocare in bono lumine,* ut loquitur Tullius de Claris oratoribus. atque hæc ratio est, cur Vitruvius lib. I, cap. 2, pinacothecis & cæteris ædium partibus, quibus certis luminibus opus est, à septentrione lumina capienda dicat, *quod ea cœli regio neque exclaratur, neque obscuratur Solis cursu; sed est certa & immutabilis die perpetuo.* & rursus lib. VI, cap. 7, *pinacothecæ & plumariorum textrinæ, pictorumque officinæ, spectent ad septentrionem; uti colores eorum in opere, propter constantiam luminis, immutatâ permaneant qualitate.* Philostratus tamen in procemio Iconum testatur in suburbio quodam Neapolitano porticum præstantissimis picturis refertam spectasse occidentem. vide locum. ut ad rem redeamus, planè videtur iis, quæ jam diximus, addendus locus ex Arte Horatii,

Vt Pictura, Poësis erit; quæ, si propius stes,
Te capiat magis; & quædam, si longius abstes.
Hæc amat obscurum; volet hæc sub luce videri,
Iudicis argutum quæ non formidat acumen.
Hæc placuit semel; hæc decies repetita placebit.

Ad quæ verba vide veterem Comment. Quod verò γραφικὸς hanc oculos adjuvandi curam, ut à se alienam, omittere non debeat, constare potest ex eâ curâ, quam artifices operi intenti hac in parte adhibent. ἀναμιμνήσκειν σε πειράσομαι τῶν γραφέων, καὶ μάλισθ᾽ ὅταν ἐν λευκαῖς διφθέραις γράφουσιν, ὡς κάμνειν ῥᾳδίως αὐτῶν τὴν ὄψιν, εἰ παντάπασιν ἀβοήθητος εἴη· ταῦτ᾽ ἄρα προμηθούμενοι, κυανά τε καὶ φαιὰ παρατίθενται χρώματα, πρὸς ἃ συνεχῶς ἀποβλέποντες, ἀναπαύουσι τὰς ὄψεις. *memorem te facere tentabo pictorum, & maxime quando in albis membranis pingunt, quod visus eorum quam celerrime laboraret, si nullum esset remedium. Verum illi hæc animadvertentes, cæruleos sibi & fuscos proponunt colores, ad quos assidue respicientes, visum suum reficiunt.* Galenus lib. x de Vsu

partium corporis humani. *Cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, &, ut dici solet, pascit.* Seneca epist. 58. & rursus epist. 65. *Artifices ex alicujus rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliquâ regione ad populi otium dedicatâ, oculos liberâ luce delectant.* ἀργυροκόπος καὶ ἀναγλυφάριος ἀναγλύφων δίσκον, κατὰ μέρος σκεπάζει ἅπερ γλύφει διάφορα ζώδια· ἐπὰν δὲ τελέσῃ, τότε φανεροῖ αὐτὸν ἐξαστράπτοντα τῷ φωτί. *quemadmodum faber argentarius & sculptor quando discum insculpit, aliquatenus operit varia illa, quæ sculpit, animalia; ubi verò perfecit, tum discum splendentem profert in lucem.* Macarius Homiliâ XVI. Pari quoque ratione, subtiliter curiosa artificum opera inspecturi, nulla non adminicula sensuum fallacissimo solent admovere. *facilius obscuram operam Myrmecidis ex ebore oculi vident, si extrinsecus admoveant nigras setas.* Varro circa initium libri sexti de L. L.

§. 5. Rectè curatis omnibus, quæ judicium oculorum juvare possunt, proximum est, ut singula Picturæ membra percommodè satis explorantes, consummatissimorum operum inspectionem vel decies repetamus; semper in iis aliquid novi, quod placeat, inventuri. etenim primo statim intuitu non satis integrè pleraque dijudicat sensus, & in multis, quasi incallidus quidam æstimator, hallucinatur: solam rationem integritas judicii comitatur ac veritas. *Nam licet omnium penè artium atque ipsius vitæ momenta, sensuum occasione producta sint, nullum tamen his judicium certum, nulla veri est comprehensio, si arbitrium rationis abscedat. ipse enim sensus æquè maximis minimisque corrumpitur. nam neque minima sentire propter ipsorum sensibilium parvitatem potest, & majoribus sæpè confunditur.* Boëthius lib. I artis Musicæ, cap. 9. Atque idem lib. V, cap. I, *harmonica*, inquit, *est facultas differentias acutorum & gravium sonorum sensu ac ratione perpendens. Sensus namque confusum quiddam ac proximè tale, quale est illud quod sentit, advertit: ratio verò dijudicat integritatem, atque unas persequitur differentias. Itaque sensus invenit quidem confusa ac proxima veritati, accipit verò ratione integritatem: ratio verò ipsa invenit quidem integritatem, accipit verò sensu confusam ac proximam veri similitudinem. namque sensus nihil concipit integritatis, sed usque ad proximum venit; ratio verò dijudicat.* vide quoque Macrob. Saturnal. VII, 14. Præcipuam igitur in eo semper curam collocabimus, ut non oculis tantùm nuda schemata percenseamus; sed animo quoque velut in rem præsentem deduci nos patiamur. quo ritè observato, ipsa nos Pictura primo statim intuitu ad ista; quæ historiam atque argumentum maximè constituunt schemata deducet. atque hoc est illud, quod innuit Philostr. Iconum lib. I, in picturâ Amphiarai. postquam enim in ejus enarratione varios variorum Thebas oppugnantium bellatorum casus retulit, ἀλλὰ οὗτοι μὲν, inquit, ἑτέρου λόγου·

κελεύει δὲ ἡ γραφὴ βλέπειν ἐς μόνον τὸν Ἀμφιάρεων, φεύγοντα κατὰ τῆς γῆς αὐτοῖς στέμμασι, καὶ αὐτῇ δάφνῃ. Cæterum hi alterius sunt curæ: jubet autem pictura respicere in unum Amphiaraum, cum ipsis coronis ac lauro fugientem, &c. Idem Iconum lib. II in Panthiâ, *τὰ τείχη, ὦ παῖ, καὶ τὰς ἐμπιπραμένας οἰκίας, καὶ αἱ Λυδαὶ αἱ καλαὶ, Πέρσαις ταῦτα ἀφῶμεν ἄγειν τε καὶ αἱρεῖν, ὅ, τι αὐτῶν ἁλωτόν. τὸν δὲ Ἀβραδάτην, καὶ τὴν ἀποθανοῦσαν ἐπ' αὐτῷ Πανθίαν, ἐπειδὴ ταῦτα ἡ γραφὴ βούλεται, διασκεψώμεθα οἷον τὸ δρᾶμα. Mœnia, o puer, & incensas domos, & pulchras Lydas, Persis ista agenda ac rapienda omittamus. Cæterum Abradatem, & ipsius causa mortuam Panthiam posteaquam hæc innuit pictura, qualeque sit argumentum consideremus.* Præcipuis igitur, quas Pictura adumbrat, rebus totam curiosæ mentis intentionem præcipuè semper ex præscripto Philostrati impendamus, *ἵνα μὴ περὶ μικρῶν διεξίοιμεν*, inquit Philostr. Iconum lib. I in Piscatoribus, *ἀλλὰ περὶ ὧν λέγειν ἄξιον, τοὺς μὲν καλάμῳ θηρῶντας, ἢ κύρτῳ τεχνάζοντας, ἢ εἴ τις ἀνιμᾷ δίκτυον, ἢ ἐναράττει τρίαιναν, ἀφέλωμεν τοῦ λόγου· σμικρὰ γὰρ ἀκούσῃ περὶ αὐτῶν, καὶ φαίνεταί σοι μᾶλλον ἡδύσματα τῆς γραφῆς. τοὺς δὲ ἐπιχειροῦντας τοῖς θύννοις ἴδωμεν· ἄξιοι γὰρ οὗτοι λόγου, διὰ τὸ μέγεθος τῆς θήρας. Sed quæ memoratu digna sunt percurramus. Calamo quidem piscantes, vel nassa utentes, vel si quis rete extrahit, aut tridente illidit, ab oratione auferamus: parva enim audies, si de ipsis sermonem habuero, pictura condimenta potius videbuntur. Sed Thynnis insidiantes videamus. nam ob prædæ magnitudinem plurimi faciendi.*

§. 6. Quisquis certè nonnisi minutias sectatur, magnificentiæ istius ac granditatis parùm meminit, ad quam artificum opera inspecturi non minùs in judicando, quàm ipsi artifices in elaborando, adsuefacere se debent. *ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ μὲν ὅλον κάλλος, τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ὂν, μὴ βλέποι, μηδ' ἐπαινοῖ, μηδὲ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐξηγεῖτο· τοῦ ὑποποδίου δὲ, τό, τε εὐθυεργὲς καὶ τὸ εὔξεστον θαυμάζοι, καὶ τῆς κρηπῖδος τὸ εὔρυθμον, καὶ ταῦτα πάνυ μετὰ πολλῆς φροντίδος διεξιών. Non aliter ac siquis Iovis Olympici universam pulchritudinem ac formam, quæ tanta & talis est, non videat, nec laudet, neque etiam iis qui de ea nesciunt, quidquam narret, sed subsellii rectitudinem & expolitionem, & crepidinis concinnitatem admiretur, & hæc admodum cum multa diligentia & cura exponat.* Lucianus de Conscrib. historiâ. Frigida sanè ac prorsus ridicula futura esset hæc ratio judicandi; ac de hujusmodi judicibus optimo jure dixerit aliquis, *τοὺς τοιούτους τὸ μὲν ῥόδον αὐτὸ μὴ βλέπειν, τὰς ἀκάνθας δὲ αὐτοῦ τὰς παρὰ τὴν ῥίζαν ἀκριβῶς ἐπισκοπεῖν, tales rosam ipsam non videre, spinas vero quæ sunt ad radicem accurate perspicere*, ut idem Lucianus ibidem loquitur. *quorum miseret me*, inquit Apulejus de Mundo, *cùm tantopere nec magnis & oppidò paucis inexplicabili admiratione capiuntur. Hoc illis evenire adeò non est mirabile; cùm nihil majus suspexerint, neque ad aliquid intenderint, quod majore diligentiâ contemplandum est.* aliter profectò Amphinomi atque Anapi, fratrum

fratrum piorum ſtatuas, excuſſit Claudianus Epigramm. 25,

Adſpice ſudantes venerando pondere fratres,
Divino meritos ſemper honore coli.
Iuſta quibus rapidæ ceſſit reverentia flammæ,
Et mirata vagas reppulit Ætna faces.
Complexi manibus fultos cervice parentes,
Attollunt vultus, accelerantque gradus.
Grandævi geminâ ſublimes prole feruntur,
Et carâ natos implicuere morâ.
Nonne vides ut ſæva ſenex incendia monſtret?
Vt trepido genitrix invocet ore Deos?
Erexit formido comam, perque omne metallum
Fuſus in attonito palluit ore color.
In juvenum membris animoſus cernitur horror,
Atque oneri metuens, impavidusque ſui.
Rejectæ vento chlamydes. dextram erigit ille,
Contentus lævâ ſuſtinuiſſe patrem.
Aſt illi duplices in nodum colligit ulnas
Cautior in ſexu debiliore labor.
Hoc quoque præteriens oculis ne fortè relinquas,
Artificis tacitæ quod meruere manus.
Nam conſanguineos eadem cùm forma figuret,
Hic propior matri ſit tamen, ille patri.
Diſſimiles annos ſollertia temperat artis:
Alter in alterius redditur ore parens.
Et nova germanis paribus diſcrimina præbens,
Diviſit vultus cùm pietate faber.

Videas itaque hic periti ſpectatoris ingenium. Fuere procul dubio plures in tantæ confuſionis picturâ circumſtantiæ hominum, locorum, caſuum, quæ traherent oculos: nihil tamen horum prudentiſſimum ſpectatorem demoratur; ſed præcipuis tantùm nobilis argumenti ſchematibus intentus, dulces in iis potentiſſimæ artis præſtigias oculis atque animo proſequitur.

§. 7. Quamobrem etiam omiſſis frivolis, univerſam rerum adumbratarum ſpeciem, & quidquid in iis notabilius, latiore quadam comprehenſione animo ſemper complecti ſtudeamus, quò ſingula delineatarum rerum momenta cùm animo præconceptis imaginibus rectè atque ordine contendere poſſimus. quod quàm ſit facilè, pereleganter docet Maximus Tyrius Diſſertat. XXVIII, κοῦφον γάρ τι χρῆμα ἀνάμνησις, inquit, καὶ ἔυκολον.

καὶ ὥσπερ τὰ εὐκίνητα τῶν σωμάτων τοῦ χειραγωγοῦντος προάγοντος δεῖται, καὶ παραλαβόντα τὴν ἐξ ἐκείνου ἀρχὴν, φυλάττει ἐπὶ πολὺ τὴν κίνησιν· οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἐπιλαβόμενος πρὸς μνήμην βραχείας ἀρχῆς, ἣν ἡ αἴσθησις αὐτῷ ὀρέγει, ἐπὶ πολλὰ χωρεῖ προϊὼν κατὰ ἀνάμνησιν. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν μακρῶν καὶ λεπτῶν δοράτων, ὁ τὸν στύρακα κινήσας, παρέπεμψε τὴν κίνησιν κατὰ παντὸς τοῦ δόρατος μέχρι τῆς αἰχμῆς· καὶ ὥσπερ τῶν μακρῶν καὶ διατεταμένων κάλων, ὁ διασείσας τὴν ἀρχὴν, παραδίδωσι τὴν κίνησιν τῷ ὅλῳ, βαδίζουσαν ἐπὶ τὸ πέρας· οὕτω καὶ τῷ νῷ βραχείας ἀρχῆς δεῖ πρὸς ἔννοιαν τῶν πραγμάτων ὅλων· *agilis & expedita res est reminiscentia. Sicut enim ea quæ facilè moventur corpora, motum tamen impulsumque manus postulant, ut initio motus inde accepto, diutissime conservent eum; sic mens nostra, occasionem reminiscentiæ, quam sensus suggerit semel amplexa, ab hoc initio longè lateque recordando progreditur. & quemadmodum in longâ tenuique hastâ fieri videmus, ut extremam partem movens, motum istum per totam hastam usque ad ipsam cuspidem diffundat; in longo quoque protensoque fune, qui primam ejus partem quatit, totum necessario, eunte ad finem usque motu illo, movet: ita menti exiguo tantùm ad reminiscentiam totius rei opus est initio.* Venantium itaque picturâ oblatâ, statim quoque spectantis animus ad memoriam rei venaticæ revolvetur, totamque masculæ oblectationis voluptatem sibi ante oculos alacri cogitatione reponet. Obversabitur frequens & insignis venandi studio turba: alii dubiâ etiamnum luce, dum roscidæ telluri impressa adhuc sunt pedum signa, feras cubilibus excussuri, tacitis canibus lora sensim laxant, umbrosasque sylvas densâ indagine cingunt; canibus interim demissis presso rostro lustra quærentibus, atque aures nare sagaci captantibus: alii lata venabula excîtis feris obtendentes, præcipiti eas clamore territant, atque in obstantes plagas impellunt: alii jam victores, stratorum corporum viscera grandibus cultris solvunt, cruentatis canibus bonam intestinorum partem in sedulitatis præmium diripiendam præbentes: alii opimam prædam ad suos gementi plaustro triumphantes referunt, lassis canibus lætam venatorum turbam cùm silentio prosequentibus. vide Libanii orat. XXXIII, quæ nihil est aliud, quàm ἔκφρασις quædam venationis occupatissimæ. Singulari virorum fortium certamine conspecto, confestim cogitat ambitiosâ gloriâ collisorum ora severis primùm minis asperari, usque dum totam iram, ex mutuo obtutu & jactis utrimque sermonibus collegerint: tristes deinde vultus, collato semel pede, fervore sanguinis æstuantis ignescere; animosque ultra thoraces anhelos, angustare prodiga vitæ pectora; subeunte mox animosâ pulchræ mortis voluptate, horrendos stricto semel mucrone concipi furores, qualicunque interim consilio in mediâ fatalis insaniæ caligine permixto: dumque juvat instare periclo, nec vacat librare metus, exstimulante eos horrore isto, quem velut honesti nuntium lethi amplectuntur,

perdere

perdere concupiscunt, aut saltem ab hostili dexterâ nobile fatum iræ suæ contumaciâ extorquere. Pictum naufragium intuentem, multiplices quoque navim frangentium horrores circumstant. Fracti vento fluctus undiquaque incanescunt; piceæ nubes cœlum ex oculis, inhorrescente interim mari, eripiunt; ut ne proram quidem totam gubernator in tam spissis tenebris conspicere valeat. discurrunt nautæ ad officia trepidantes; vela tempestati subducere parant: & quamvis eos iratum mare velis succurrere vetet, non cessant tamen pro communi luce toto robore niti; exhauriunt fretum; rudentes disjectos aptant. viribus denique ventorum ex diverso furentium diu multumque jactatâ nave, vexantur armamenta, funes turbantur, velorum sinus scinduntur; & sæva nimium tempestas, peragens mandata fatorum, infestiore procellâ insurgit, tenues quassæ jam navis reliquias penitùs expugnatura: non relinquitur arbor, non gubernacula, non funis, non remus: exarmata navis, quasi rudis atque infecta materia, it cùm fluctibus: nautici tandem, malo audaces, nave in desertum aliquod littus impactâ, naufragio cùm ipsâ tempestate decîdunt; abundè Feliceb, si vel minimam laceræ navis tabulam amplexi in terram enatare possint.

§. 8. Iam dudum diximus τὸ γραφικὸν nonnisi vivis omnium rerum imaginibus copiosissimè instructum ad inspiciendas picturas accingi: hîc verò postulatur, ut de insignioribus artificum laboribus judicium censuramque facturus, singula rerum in tabulâ adumbratarum momenta sibi ad vivum proponat; ut non tam pictam earum imaginem, quàm ipsas res coràm cerni arbitretur. Quum Theon, pictor haud ignobilis, pinxisset armatum, in hostes agrum depopulantes quantum pedibus conniti poterat eximiè proruentem, elegantissimam tabulam spectantium oculis minimè proponendam putavit, nisi prius ex propinquo classicum cecinisset, τοῦ μέλους ἐναργεστέραν τὴν φαντασίαν τοῦ ἐκβοηθοῦντος ἔτι καὶ μᾶλλον παραστήσαντος, *cum efficaciorem cogitationem de excurrente in animis hominum cantu excitaret.* ut est apud Ælianum, var. hist. lib. II, cap. ult. Acutè vidit præclarus artifex, sic demùm efficacius excitari posse spectatorum phantasiam, si prius horrido bellicum sonantis tubæ clangore mens eorum commota, nihil præter armatos mox in hostem irrupturos cogitaret. Philostratus quoque Iconum lib. II, in Insulis, utilissimam hanc inspiciendarum Picturarum rationem evidentissimo expressit exemplo. βούλει, ὦ παῖ, inquit, καθάπερ ἀπὸ νεὼς διαλεγώμεθα περὶ τουτωνὶ τῶν νήσων, οἷον περιπλέοντες αὐτὰς τοῦ ἦρος, ὅτε ὁ ζέφυρος ἱλαρὰν ἐργάζεται θάλατταν, προσπνέων τῆς ἑαυτοῦ αὔρας. ἀλλ' ὅπως ἑκὼν λελήσῃ τῆς γῆς, καὶ θάλαττά σοι ταυτὶ δόξῃ, μήτ' ἐξηρμένη καὶ ἀναχαιτίζουσα, μηθ' ὑπτία καὶ γαλήνη, πλωτὴ δέ τις, καὶ οἷον ἔμπνους. ἰδοὺ ἐμβεβήκαμεν καὶ πλέωμεν. *Vis, o puer,*

puer, super his insulis ut è navi disseramus, æque ac si verno tempore eas circumnavigaremus; cum Zephyrus sua ipsius aura spirans, hilarum præstat mare. Sed tu sponte terram oblivìscere, & hæc tibi mare videantur: neque concitum ac cohibens; nec constratum ac tranquillum; sed navigabile ac ventis afflatum. Ecce ingressi sumus ac navigemus. videas hîc quemadmodum autor harum rerum intelligentissimus, spectaturos conscensâ velut nave insulas circumnavigare jubeat, ac singulas Picturæ partes cùm ipsis rebus quasi conferre. unde etiam nemini potest esse dubium, quin illi commodissimè semper judicent, qui rerum delineatarum usum aliquando habuerunt. Ἀντιφάνης ὁ κωμῳδοποιὸς ὡς ἀνεγίνωσκε τινὰ τῷ βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ τῶν ἑαυτοῦ κωμῳδιῶν· (ὁ δὲ δῆλος ἦν οὐ πάνυ τι ἀποδεχόμενος, ἀπὸ συμβόλων τε πολλάκις δεδειπνηκέναι, καὶ περὶ ἑταίρας πλεονάκις καὶ εἰληφέναι καὶ δεδωκέναι πληγάς. *Antiphanes comicus, cum suarum comœdiarum quandam Alexandro recitasset, & non admodum acceptam sibi rex fuisse præ se ferret, Oportet, inquit, o rex, has qui probaturus sit, è symbolis crebro cœnasse, & sæpius apud scortum plagasque multas & accepisse & intulisse.* Athenæus in ipso statim initio libri decimi tertii Deipnosophistôn.

§. 9. Ex hac frequentiore atque intentiore Picturarum inspectione provenit minimè fallax judicandi facilitas: κρίσις illa, quæ Dionysio Longino περὶ ὕψους, §.4, dicitur πολλῆς πείρας τελευταῖον ἐπιγέννημα, *quam per multam experientiam consequimur.* quod verò hæc intelligentis judicii vis nihil aliud sit, quàm habitus quidam rectè judicandi, ex crebrâ artificiosarum rerum tractatione tandem promanans; eleganter nos docuit Dion. Halicarn. de Demosthenis acumine ac vi. τῆς ἐμμελείας, inquit, κριτήριον ἄριστον ἡ ἄλογος αἴσθησις. δεῖ δὲ αὐτῇ τριβῆς πολλῆς καὶ κατηχήσεως χρονίου. οὐ γὰρ δὴ πλάσται μὲν καὶ ζωγράφων παῖδες, εἰ μὴ πολλὴν ἐμπειρίαν λάβοιεν, χρόνῳ τρίψαντες τὰς ὁράσεις μακρῷ περὶ τὰς τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν τέχνας, οὐκ ἂν εὐπετῶς αὐτὰς διαγνοῖεν, καὶ οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν βεβαίως, ὅτι μὴ τῇ φήμῃ παραλαβόντες, τουτὶ μέν ἐστι Πολυκλείτου τὸ ἔργον, τουτὶ δὲ Φειδίου, τουτὶ δὲ Ἀλκαμένους· καὶ τῶν γραφῶν, Πολυγνώτου μὲν αὕτη, Τιμάνθους δὲ ἐκείνη, αὕτη δὲ Παῤῥασίου. *Diligentiæ indicium optimum est sensus, cujus rationem verbis reddere non potes. Longa autem mora & instructione temporis hæc indiget. Neque enim statuarii neque pictorum filii, nisi magnam earum rerum peritiam adepti fuerint longoque tempore visum veterum opificum artibus insumpserint, facile poterint cognoscere, neque certo dicere, nisi prius fama edocti, hoc est Polycliti opus, istud Phidiæ, illud vero Alcamenis. De picturis vero, hæc Polygnoti, ista Timanthis, illa vero Parrhasii.* quamobrem, cùm non sit cujusvis intelligere ἀνδριάντα παραδεικνύντα τι τῆς ἀρχαίας χειρὸς, *statua ostensa, à quonam facta sit.* Synes. epist. 154. usus hîc est adhibendus: atque *ut mater geminos internoscit,* CONSVETVDINE OCVLORVM: *sic tu internosces, si adsueveris. Videsne, ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo? tamen hoc*

acce-

accepimus, Deli fuiſſe complures ſalvis rebus illis, qui gallinas alere multas quæſtus cauſâ ſolerent. hi, quum ovum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet, dicere ſolebant. Cicero lib. IV Academ. quæſt. & quemadmodum Muſici Harmoniæ ſtudioſis præcipiunt, μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐν τοῖς διηγήμασι δίεσιν ἀγνοεῖν τὴν ἀκοὴν ἐθίζειν, καὶ μηδὲν ἄλλο ταύτης ἀκριβέστερον ζητεῖν κριτήριον, *ne minimam quidem in præceptis dieſin neſcire ut auditum conſueſcant, & nullum aliud accuratius inquirant indicium:* ita & hic Gratiam ac Venuſtatem artis perdiſcere volentibus autor fuerim, ἐπιτηδεύειν χρόνῳ πολλῷ καὶ μακρῇ τριβῇ καὶ ἀλόγῳ πάθει τὴν ἄλογον συνασκεῖν αἴσθησιν, *ut ſtudeant longo tempori, & longa expectatione & irrationali paſſione, irrationalem exerceant ſenſum*, ut loquitur Dion. Halicarn. in Lyſiâ. *Sicut non ſufficit cantilenis muſicis delectari, niſi etiam, quali inter ſe conjunctæ ſint vocum proportione, diſcatur: ſic in viſu quoque non ſufficit eruditis colores formaſque conſpicere, niſi etiam, quæ ſit horum proprietas, inveſtigaverint.* Boëthius lib. I artis Muſicæ, cap. I.

§. 10. Præcipuam verò exercitationis hujus vim ex eo perſpicere eſt, quod qui *conſuetudine oculorum* (ut ſupra locutus eſt Tullius) perfectiones conſummatiſſimorum operum internoſcunt, primo ſtatim intuitu apographa ab archetypis certiſſimâ ratione diſcernant, nativum quendam decorem in archetypis, adſcitum verò in apographis deprehendentes. πᾶσι μὲν τοῖς ἀρχετύποις, αὐτοφυής τις ἐπιπρέπει χάρις καὶ ὥρα· τοῖς δ' ἀπὸ τούτων κατεσκευασμένοις, κἂν ἐπ' ἄκρον μιμήσεως ἔλθωσι, πρόσεστίν τι ὅμως ἐπιτηδευόμενον, καὶ οὐκ ἐκ φύσεως ὑπάρχον. καὶ τούτῳ τῷ παραγγέλματι, οὐ ῥήτορες μόνον ῥήτορας διακρίνουσιν, ἀλλὰ καὶ ζωγράφοι τὰ Ἀπελλοῦ, καὶ τῶν ἐκεῖνον μιμησαμένων· καὶ πλάσται, τὰ Πολυκλείτου· καὶ γλυφεῖς, τὰ Φειδίου. *Omnibus quidem archetypis naturalis quædam gratia & pulchritudo eminet. Iis vero quæ ex iis expreſſæ ſunt, etiamſi ad extrema imitationis pervenerint, ineſt quippiam affectatum, & non naturale. Et hac admonitione, non Rhetores modo Rhetoras diſcernunt, ſed etiam pictores ea quæ ſunt Apellis ab iis qui eum imitantur: & ſtatuarii quæ ſunt Polycliti; & ſculptores quæ ſunt Phidiæ.* Dionyſ. Halicarn. in Dinarcho. ἀπόγραφος ἐξ ἀρχετύπου δευτερεύει. *exemplar ab archetypo ſecundas obtinet.* Laërt. lib. VI, in Oneſicrito. *ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas.* Tullius III de Oratore. *nunquam par fit imitator actori. Hæc natura eſt rei: ſemper citra veritatem & minor eſt ſimilitudo.* Seneca in prooemio libri primi Controverſ. pulchrè Quintil. x, 2. *quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitatur. namque iis quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura & vera vis; contrà omnis imitatio ficta eſt, & ad alienum propoſitum accommodatur.* accurata certè ſtatuarum imitatio tantas habet difficultates, ut Libanius in Antiochico aſſerere non dubitaverit, artificibus, qui antiqua ſimulachra feliciter expreſſerant, nonnihil à Diis ſupra hominem conceſſum. & quemadmo-

dum *pictores pulchram absolutamque faciem rarò nisi in pejus effingunt*, Plin. junior lib. v, epist. 10. Ita plerumque absolutissima excellentium artificum opera descripturi, ab archetypo labuntur & decidunt. *nam quum est arduum similitudinem effingere ex vero, tum longè difficillima est imitationis imitatio.* Plin. junior, lib. v, epist. 28. *imitationis imitatio* hic nihil est aliud quàm εἰκὼν τῆς εἰκόνος, ἀπόγραφος, ἀντίγραφος. Latinis *exemplar* dicitur. *Hujus tabulæ exemplar, quod apographon vocant, L. Lucullus emit Athenis.* Plin. nat. hist. XXXV, 11. τῆς εἰκόνος ταύτης ἀντίγραφός ἐστι νῦν Ἀθήνησι, πρὸς αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβεῖ τῇ στάθμῃ μετενηνεγμένη. τὸ ἀρχέτυπον δ' αὐτὸ, Σύλλας ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐλέγετο μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἰταλίαν πεπομφέναι. πλὴν ἀλλὰ τήν γε εἰκόνα τῆς εἰκόνος εἶδον. *Imaginis hujus exemplar nunc Athenis est, ad veram imaginem accuratissime expressum: ipsum vero archetypum Sylla Romanorum dux cum aliis rebus in Italiam misisse ferebatur. At veræ imaginis imaginem vidi.* Lucianus in Zeuxide.

§. 11. Efficitur denique hac *oculorum consuetudine*, ut judicio nostro adblandiantur tabulæ *vetustatis inimitabilem arti autoritatem, quæ in Picturis gratissima est, adspersam habentes.* Quintil. VIII, 3. neque enim omnes cùm L. Mummio antiqua novaque artificum opera pari loco putant habenda: etenim is Mummius tam rudis atque inficetus deliciarum æstimator fuit, ut, teste Vellejo Paterculo lib. 1 histor. cap. 13, *captâ Corintho, cùm maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, Si eas perdidissent, novas eos reddituros.* cæteri verò, qui amœnitatem ingeniorum delectabili veterum elegantiarum cognitione ali atque excitari posse putant, nunquam non vetustatem ac venustatem pari ferè veneratione prosequuntur. talem se profitetur Tullius de Perfecto oratore, *Antiquitas*, inquit, *apud me valet plurimùm; nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo, quod est: præsertim, cùm ea majora judicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt.* deprehenderunt sanè antiquiores in priscis operibus nescio quid, propter quod ea, *sicut sacros vetustate lucos, adorabant, in quibus grandia & antiqua robora jam non tantam haberent speciem, quantam religionem.* Quintil. X, 1. *Difficile dictu est*, inquit Tullius III de Oratore, *quænam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie primâ acerrimè commovent, ab iis celerrimè fastidio quodam & satietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in Picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutiùs nos delectant: cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur.* rationem hujus venerationis, quam Tullius hîc difficulter admodum reddi posse putat, duplicem apud alios scriptores invenias. primam suggerit Dionys. Halicarnass. in Isæo, ubi testatur veteres

tabulas

tabulas in ſummâ colorum ſimplicitate, præcipuam ſui commendationem ex venuſtate accuratioris delineationis traxiſſe; recentes verò picturas negligentius delineatas, in multiplici colorum mixturâ omnem artis vim repoſitam habuiſſe: *ἀρχαῖαι γραφαὶ*, inquit, *χρώμασιν εἰργασμέναι ἁπλῶς, καὶ οὐδεμίαν ἐν τοῖς μίγμασιν ἔχουσαι ποικιλίαν, ἀκριβεῖς δὲ ταῖς γραμμαῖς, καὶ πολὺ τὸ χάριεν ἐν ταύταις ἔχουσαι. αἱ δὲ μετ' ἐκείνας, εὔγραμμοι μὲν ἧττον, ἐξειργασμέναι δὲ μᾶλλον, σκιᾷ τε καὶ φωτὶ ποικιλλόμεναι, καὶ ἐν τῷ τῶν μιγμάτων πλήθει τὴν ἰσχὺν ἔχουσαι. Veteres tabulæ coloribus ſimpliciter illitæ, & nullam in mixturis habentes varietatem, accuratæ vero delineationibus & multum venuſtatis in iis habent. Recentes autem accuratè minus delineatæ, ſed umbra & luce variantes in multitudine mixturæ vim habent.* eandem quoque rationem tangit Themiſtius orat. de Amicitiâ, *παρθένος*, inquit, *εὐειδὴς μὲν οὔ, ὡραία δὲ, ἀληθινοῦ καὶ ἀρχαίου γέμουσα κάλλους· ὁποῖα τὰ ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς τέχνης· ἃ χρόνου δεῖται εἰς τὸ θαυμάσαι, καὶ ὀφθαλμῶν ἀκριβεστέρων. Virgo non quidem ſpecioſa, ſed venuſta & plena antiquæ veræque pulchritudinis. Quales ſunt imagines veteris artis: quæ ad admirandum indigent tempore accuratiſque oculis.* alteram tradit Porphyrius lib. II de Abſtinentiâ, cùm ait, recentiores Deorum imagines in admiratione eſſe, propter operis dignitatem; veteres verò propter operis ſimplicitatem, magis tamen Deorum majeſtati congruentem. & Pauſanias in Corinthiacis, *Δαίδαλος ὁπόσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μέν ἐστιν ἐς τὴν ὄψιν, ἐπιπρέπει δὲ ὅμως τι καὶ ἔνθεον τούτοις. Dædali quidem opera rudia ſunt, neque aſpectu decora; attamen numen veluti quoddam præ ſe ferunt.* appoſitè Silius Italicus ſub finem lib. XIV de antiquioribus Deorum ſignis agens,

—ſimulachra Deorum
Numen ab arte datum ſervantia.—

Quotquot igitur oculos in hiſce rebus exercuiſſent, expeditè admodum veterum artificum opera à recentioribus diſtinguebant. neque injuriâ ſagaciter adeò veras intemeratæ antiquitatis notas indagabant eâ tempeſtate, quâ plurimi, qui ex artibus hiſce faciebant quæſtum, emptores minus cordatos falſâ vetuſtatis ſpecie in errorem ducebant. quam rem tangit Phædrus in prologo libri V Fabularum,

Æſopi nomen ſicubi interpoſuero,
Auctoritatis eſſe ſcito gratiâ:
Vt quidam artifices noſtro faciunt ſæculo,
Qui pretium operibus majus inveniunt, novo
Si marmori adſcripſerunt Praxitelem, ſuo
Detrito, Myronem argento.—

Huc refer & illud Martialis lib. VIII, Epigramm. 34.

 Arche-

Archetypum Myos argentum te dicis habere:
Quod sine te factum est, hoc magis archetypum est.

vide quoque ejusdem libri octavi epigramma 6.

§. 12. Abundè jam nunc de ratione dijudicandarum Picturarum dictum esse putarem, nisi adhuc parvum quid, minimè tamen πάρεργον, de parergis videretur addendum. Parerga verò dicuntur *illa quæ in ornamentum operis accedunt*, ut loquitur Quintil. 11, 3. Plinius quoque lib. XXXV, cap. 10. *Protogenes*, inquit, *cùm Athenis Minervæ delubro propulæon pingeret, ubi fecit nobilem Paralon & Hemionida, adjecit parvulas naves longas in iis quæ pictores Parerga appellant.* pleniùs tamen Galenus lib. XI de Vsu partium corporis humani, οἱ ἀγαθοὶ δημιουργοὶ, inquit, πάρεργόν τι τῆς αὐτῶν τέχνης ἐπίδειγμα κατά τε τῶν ἐπικλείθρων ποιοῦνται, καὶ τῶν ἀσπίδων, καὶ πολλάκις ἐν ταῖς λαβαῖς τῶν ξιφῶν, ἔν τε φιάλαις ἐνίοτε κόσμόν τινα καὶ ἀγαλματῶδές δημιούργημά τι τῆς χρείας ἐπέκεινα, κιττούς τέ τινας, ἢ ἀμπέλων ἕλικας, ἢ τινὰ κυπάριττον, ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον ἐκλυποῦντες. *Boni artifices accessorium quoddam artis ipsorum specimen claustris adjungunt, & in clypeis, & sæpe in manubriis gladiorum, & in phialis nonnunquam ornatum quendam & effigiatum opus ultra quam usus expostulat, hederasque nonnullas, & vinearum helices, aut aliquam cupressum vel aliud simile fingentes.* Philostratus Iconum lib. 1, in Piscatorib. parerga hæc non incommodè ἡδύσματα τῆς γραφῆς, *condimenta picturæ*, videtur appellasse. Solent verò artifices parerga hæc ut plurimùm incuriosius delineare: unde neque parem cum ipsis operibus inspiciendi curam videntur mereri; quâ de re sic Plut. cur nunc Pythia non reddat oracula carmine, τὰ τῶν χειροτέχνων πάρεργα, inquit, παρέργως ἐξελάσωμεν, ἐν πολλοῖς γάρ εἰσι κομψοί· τὸ δὲ ψυχρὸν οὐ πανταχοῦ καὶ περίεργον ἐκπεφεύγασιν. *Opificum accessoria accessorie exequemur, in multis enim sunt compti. Frigidum vero & curiosum non omnino effugiunt.* quandoque tamen usu venit, ut magni artifices, dum operi suo parerga quædam cum minore curâ adjiciunt, felicius in iis, quàm in ipso opere venustam firmæ facilitatis gratiam adsequantur: quod si fortè obtigisse γραφικὸς deprehenderit, cavebit tamen ne illa neutiquam vulgatæ laudis parerga præferat ipsis operibus, Protogenis facto edoctus, quàm ægrè id concoquant artifices. vide Strabonem Geograph. lib. XIV. eadem quoque indignatio Zeuxim coëgit exclamare, οὗτοι ἡμῶν τὸν πηλὸν τῆς τέχνης ἐπαινοῦσι, *illi nobis lutum picturæ laudant*, ut est apud Lucianum in Zeuxide. *folia sunt artis, & nugæ meræ.* Apulejus lib. 1 Metamorph.

§. 13. Prætereundum tamen hîc non est, præter illam, quam Tullii verbis hactenus ursimus *oculorum consuetudinem*, aliam quoque nobis à Cassiodoro præscribi viam, quâ pleniorem artium harum intelligentiam consequamur. etenim Variarum lib. VII, Formulâ 15, ad Præfectum urbis

bis de Architecto faciendo, *Romanæ fabricæ decus,* inquit, *peritum convenit habere custodem; ut illa mirabilis sylva mœnium diligentiâ subveniente servetur, & moderna facies operis affabris dispositionibus construatur. Hoc enim studio largitas nostra non cedit, ut & facta veterum exclusis defectibus innovemus, & nova vetustatis gloriâ vestiamus. Quapropter talia virum peritissimum suscipere decet; ne inter illa nimis ingeniosa priscorum, ipse videatur esse metallicus; & intelligere non possit, quæ in illis artifex antiquitas ut sentirentur effecit. Et ideò det operam libris antiquorum; instructionibus vacet; ne quid ab illis sciat minus, in quorum locum cognoscitur surrogatus.* vide locum. Meritò postulat hîc Cassiodorus, ut χαφικὸς *operam det libris antiquorum.* quemadmodum enim supra ostendimus artificis ingenium multijugâ lectione mirificè ali atque fœcundari, ita & hîc liquebit judicia eorum qui Picturas inspiciunt plurimùm juvari, si eximiæ artis opera cum imaginibus quas lectio suggesserit conferant, atque ad hoc quasi archetypum examinent. Restat igitur, ut demonstremus scriptores veteres usque adeò exactis verborum coloribus, boum, equorum, hominum denique imagines delineasse, ut omninò aliter ab artificibus nec potuerint pingi, nec debuerint.

CAPVT VIII.

EXhibeat Pictura taurum amabili mansuetudine conspicuum, nunquam certè quàm sit rectè pictus intelliges, nisi eum cum Europæ vectore contuleris, prout is ab Ovidio sub finem libri secundi Metam. describitur,

— mistusque juvencis
Mugit, & in tenerâ formosus obambulat herbâ.
Quippe color nivis est, quem nec vestigia duri
Calcavere pedis, nec solvit aquaticus Auster.
Colla toris exstant; armis palearia pendent;
Cornua parva quidem, sed quæ contendere posses
Facta manu, puraque magis pellucida gemmâ.
Nullæ in fronte minæ; nec formidabile lumen;
Pacem vultus habet. — vide locum.

Amplam magis, magisque luculentam hujus tauri descriptionem, qui volet, petat ex Moschi Idyll. II *, & seqq. *Parandi sunt boves,* inquit Columella lib. VI, cap. I, *novelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris ac nigrantibus & robustis, fronte latâ & crispâ, hirtis auribus, oculis & labris nigris, naribus resimis patulisque, cervice longâ & torosâ, palearibus amplis & penè ad genua promissis, pectore magno, armis vastis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoque vel etiam subsidente, clunibus rotundis,*

* *vers. 84.*

dis, cruribus compactis ac rectis, sed brevioribus potius quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longissimis & setosis pilosisque, corpore denso brevique, colore rubeo vel fusco, tactu corporis mollissimo. & rursus cap. 20, *Tauros maximè membris amplissimis, moribus placidis, mediâ ætate probandos censeo: cætera ferè eadem omnia in his observabimus, quæ in bubus; neque enim alio distat bonus taurus à castrato, nisi quod huic torva facies est, vegetior aspectus, breviora cornua, torosior cervix, & ita vasta, ut sit maxima portio corporis, ventre paulò substrictiore.* vide quoque Palladium lib. IV, Titulo II. quemadmodum & auctores Geoponicos Constantino Imp. inscriptos lib. XVII.

§. 2. Oblatâ rursus pulchri atque acris equi Picturâ, non inconsultum erit recurrere ad hunc Virgilii locum lib. III Georg.

Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto:
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo: tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.

T. Calpurnius Siculus Eclogâ VI, quæ inscribitur Litigium:

Velocem Pegason, qui gramina matre relictâ
Nunc primùm teneris libavit dentibus. illi
Pes levis, adductum latus, excelsissima cervix,
Et tornata brevi substringitur ungula cornu;
Vngula, quæ viridi sic exultavit in arvo,
Tangeret, ut fragiles, sed non curvaret, aristas.

Cassiodorus Variarum IV, I. ubi Theodericus rex Herminafridum regem certiorem facit, se nobilem gregem, belluasque morigeras, equos argenteo colore vestitos, per legatos more gentium suscepisse, *quorum pectora*, inquit, *vel crura sphæris carneis decenter ornantur; costæ in quandam latitudinem porriguntur; alvus in brevitate constringitur; caput cervinam reddit effigiem; imitantes velocitatem, cujus videntur habere similitudinem.* vide locum. Columella quoque lib. VI, cap. 29, *Cùm natus est pullus*, inquit, *confestim licet indolem*

dolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu novæque rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciviâ & alacritate interdum & curſu certans æquales exſuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem flumenque tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta. Corporis verò forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, brevibus auriculis & arrectis, cervice molli, lataque nec longâ, denſâ jubâ & per dextram partem profuſâ, lato & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, ſpinâ duplici, ventre ſubſtricto, teſtibus paribus & exiguis, latis lumbis & ſubſidentibus, caudâ longâ & ſetoſâ criſpaque, æqualibus atque altis rectiſque cruribus, tereti genu parvoque, neque introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, feminibus toroſis ac numeroſis, duris ungulis & altis & concavis rotundiſque, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt; ſic univerſum corpus compoſitum, ut ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. mores autem laudantur, qui ſunt ex placido & concitato mitiſſimi; nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſſimi. plures inſignis equi deſcriptiones, quibus otium erit, haurire poterunt ex ſacrâ hiſtoriâ beati Iob. cap. XXXIX. Xenophonte de Re equeſtri. Oppiano lib. I de Venatione *. Polluce Onomaſtici * verſ. 175. ſui lib. II, cap. II. Geoponicis Conſtantino Cæſ. inſcriptis lib. XVI. Palladio denique lib. IV, Titulo 13.

§. 3. Pana quomodo pinxerint olim ſculpſerintque, docet Herodotus lib. II, *γράφουσι καὶ γλύφουσι οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ τοῦ Πανὸς τὤγαλμα αἰγοπρόσωπον καὶ τραγοσκελέα, pingunt & ſculpunt pictores & ſtatuarii Panis imaginem cum vultu capræ, & hirci cruribus.* Ovid. XIV Metam. † *ſemicaper Pan.* † verſ. 515. vide Phurnutum, Albricum, alios autores Mythologicos. Macrobium quoque lib. I Saturnal. cap. 22. Servium denique in illud Virgilii Eclogâ ſecundâ,

Pan primùm calamos cerâ conjungere plures
Inſtituit, Pan curat oves, oviumque magiſtros.

Silenum deſcribit Aurel. Nemeſianus Eclogâ III, quæ inſcribitur Bacchus. ibi enim de Baccho etiamnum infantulo in Sileni altoris ſui gremio pueriliter laſciviente agens, inquit,

Cui Deus arridens, horrendas pectore ſetas
Vellicat, aut digitis aureis adſtringit acutas,
Applauditve manu mutilum caput, aut breve mentum,
Et ſimas tenero collidit pollice nares.

Huc pertinet memorabilis Antigoni regis jocus: *quum in parvulo quodam caſtello Græci obſiderentur*, inquit Seneca lib. III de Irâ, cap. 22, *& fiduciâ loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni jocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent; Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero;*

ſi in

ſi in caſtris meis Silenum habeo. Satyri picturam rectè petas ex hiſce Philoſtrati verbis Iconum lib. I, in Midâ, Σατύρων ἡδὺ μὲν τὸ σφοδρὸν, ὅτε ὀρχῶνται· ἡδὺ δὲ τὸ βωμολόχον, ὅτε μειδιῶσι. κἀκεῖνο αὐτῶν ἔτι· σκληροὶ γράφονται, καὶ ἄκρατοι τὸ αἷμα· ὀξυτοὶ τὰ ὦτα, καὶ κοῖλοι τὸ ἰσχίον· ἀγέρωχοι πάντα· καὶ τὸ ἐπὶ τὰ οὐραῖα, ἵπποι. *Satyrorum autem dulcis quidem vehementia cum ſaltant; ſuavis comitas cum rident. Ipſorum illud quoque eſt, duri pinguntur, ac ſanguinem puri, aures copioſi, cavi clunes, omnia elati, & ad poſtrema equi.* Fulgentius lib. III Mythol. in Bellerophonte, *Satyri cum caprinis cornibus depinguntur; quia nunquam novere ſaturari libidine.* Horat. lib. II Carm. Ode 19,

— aureis
Capripedum Satyrorum acutas.

§. 4. Picturam Indi optimè excutias inſiſtens Philoſtrati verbis ſupra à nobis adductis lib. III, cap. 2, §. II. addideris modò illud Feſti Avieni in Deſcript. orbis terrarum,

Sed genti Indorum teter color; effluа ſemper
His coma liventes imitatur crine hyacinthos.

Æthiopem pictum non incommodè revoces ad hunc Petronii locum: *Numquid labra, tanquam Æthiopes, poſſumus tumore teterrimo implere? numquid & crines calamiſtro convertere? numquid & frontes cicatricibus ſcindere? numquid & crura in orbem pandere? numquid & talos ad terram deducere? numquid barbam peregrinatione figurare?* Lucano quoque lib. X †, Æthiopûm gens eſt *Torta caput, refugoſque gerens à fronte capillos,* & Plin. nat. hiſt. lib. II, cap. 78, teſtatur Æthiopes *aduſtis ſimiles gigni, barbâ & capillo vibrato.* Ægyptiorum mediam quaſi inter Indos atque Æthiopes naturam deſcribit Achilles Tatius lib. III, πλήρης ἦν ἡ γῆ φοβερῶν καὶ ἀγρίων ἀνθρώπων· μεγάλοι πάντες, μέλανες τὴν χροιὰν, οὐ κατὰ τὴν Ἰνδῶν τὴν ἄκρατον, ἀλλ' οἷος γένοιτο νόθος Αἰθίοψ, ψιλοὶ τὰς κεφαλὰς, λεπτοὶ τοὺς πόδας, τὸ σῶμα παχεῖς, ἐβαρβάριζον δὲ πάντες. *Plena erat terra immanibus & feris hominibus, magni omnes, nigri colore, non ſecundum Indorum intemperiem, ſed quemadmodum eſſet nothus Æthiops, tenues capite, exiles pede, craſſi corpore, omnes autem erant barbari.* Ægyptium, φαιόν. Gloſſ. vet. Maurum vivis coloribus exactiſſimè depinxit autor Moreti,

† verſ. 132.

Afra genus, totâ patriam teſtante figurâ.
Torta comam; labroque tumens; & fuſca colore;
Pectore lata; jacens mammis; compreſſior alvo;
Cruribus exilis; ſpatioſâ prodiga plantâ;
Continuis rimis calcanea ſciſſa rigebant.

§. 5. Quod ſi quis in imaginem ſenile corpus repræſentantem incidat, quantam judicio facem prælucebunt hæc verba Plinii junioris lib. III, epiſt. 6, *Ex hæreditate quæ mihi obvenit, emi proximè Corinthium ſignum; modicum*

modicum quidem, sed festivum & expressum, quantum ego sapio; qui fortasse in omni re, in hac certè per quàm exiguum sapio: hoc tamen signum ego quoque intelligo. est autem nudum; nec aut vitia, si qua sunt, celat; aut laudes parùm ostentat. Effingit senem stantem: ossa, musculi, nervi, venæ, rugæ etiam ut spirantis apparent: rari & cedentes capilli, lata frons, contracta facies, exile collum: pendent lacerti, papillæ jacent, recessit venter. A tergo quoque eadem ætas: ut à tergo æs ipsum, quantum verus color indicat, vetus & antiquum. talia denique omnia, ut possint artificum oculos tenere; delectare imperitorum. Quod me, quamquam tyrunculum, sollicitavit ad emendum. Ætatem denique nondum senilem, sed ad senium quodammodo jam vergentem, ac veteris formæ pignora etiamnum retinentem, depingit Philostr. Iconum lib. II, in Venere eburneâ. *τὰς κόρας διδάσκαλος ἄγει σοφὴ, καὶ οὐδὲ ἔξωρος· ἐφιζάνει γάρ τις ὥρα ταῖς ῥυτίσι πρώτη, γήρως μὲν τὸ ὑπόσεμνον ἕλκουσα, τοῦτο δ' αὖ κεραννῦσα τὸ σωζόμενον τῆς ἀκμῆς. Sapiens puellas nec exoleta ducit magistra. Nam primis rugis quædam inest pulchritudo: senectam quidem venerabilem adferens, huic vero, quod reliquum est, vigoris immiscens.* rectè itaque Euripides apud Ælianum var. hist. XIII, 4. *οὐ μόνον τὸ ἔαρ τῶν καλῶν κάλλιστον, ἀλλὰ καὶ τὸ μετόπωρον. Non solum ver pulchrorum pulcherrimum, sed & autumnus.* Cæterùm hanc brutorum fortè animantium hominumque non gentis modò vitio sed ætatis quoque ingravescentis debilitate conspicuorum descriptionem facile averseris, ac pronis magis auribus accipias emendatissimorum corporum imagines ex antiquis scriptoribus depromptas, puerorum nempe delicatiorum, speciosarum mulierum, quorumvis denique hominum. quamobrem etiam pretium operæ facturum arbitror, si probatissimorum auctorum verbis ostendero quid in puerili, fœmineo, virilique corpore pulchrum speciosumque antiquiores duxerint: præsertim, cùm non solùm animos nostros oblectare seria hujus rei observatio valeat, sed judicium quoque nostrum in excutiendis operibus artis instruere atque informare nata sit.

§. 6. Puerorum certè commendatior vultus atque indulgentior facies enitescit, si in ipso ore mixturam quandam cùm venustate faciat dignitas: atque hoc est præcipuum illud quod masculam puerorum formam à teneriore illâ puellarum venustate distinguit. præclarè itaque Ovid. sub finem libri IX Metam. innuit non alio æquè certo atque infallibili judicio constitisse, quod è puellâ jam in puerum Iphis esset transformata, quàm quod in eâ deprehenderetur *acrior vultus.* Theagenes quoque apud Heliod. lib. I Æthiop. *ἤνθει ἀνδρείῳ τῷ κάλλει, florebat virili pulchritudine.* atque hæc est ea Statio Papinio lib. II Sylv. in Epicedio Pileti Vrsi *, *virilis gratia* dicitur. Seneca Hippolyto †, * vers. 40. † vers. 798.

Quàm grata est facies torva viriliter!

 Absit

Abſit tamen ut habitiorem velimus eſſe formoſum, ſtrictis nimirum artubus, & minaci vultu; quin potius requiritur ut ſit *gracilis* ac *teres*. Horat. Carminum lib. I, Ode 5.

Quis multâ gracilis te puer in roſâ,
Perfuſus liquidis urget odoribus,
Grato Pyrrha ſub antro?

Idem Epodon, Ode II.

Sed alius ardor aut puellæ candidæ,
Aut teretis pueri Longam renodantis comam.

Quemadmodum igitur in formoſis decus illud minimè fœmineum à compactâ robuſtaque corporis firmitate quàm longiſſimè remotum putamus: ita præter ſucculentam pleni corporis gracilitatem in vultu præcipuè formoſorum virginalem aliquam gratiam eniteſcere debere contendimus, quæ perſpicaciſſimis etiam oculis quandoque imponat, ac difficile ſexus diſcrimen efficiat. Horat. Carminum lib. II, Ode 5, de Cnidio Gyge, egregiæ formæ indulgentiâ præter cæteros conſpicuo,

Quem ſi puellarum inſereres choro,
Mirè ſagaces falleret hoſpites
Diſcrimen obſcurum, ſolutis
Crinibus, ambiguoque vultu.

Quamobrem neque immeritò Glycera, ſcortum nobile, aſſeruit apud Athenæum lib. XIII, cap. 8, tum demum formoſos eſſe pueros, cùm ſunt fœminis quàm ſimillimi. Auſon. Epigramm. 105.

Dum dubitat Natura, marem faceretne puellam,
Factus es, ô pulcher, penè puella puer.

† verſ. 322. Ovid. VIII Metamorph. † de Atalantâ,

Talis erat cultu facies, quam dicere verè
Virgineam in puero, puerilem in virgine poſſes.

Ælianus quoque var. hiſt. lib. XIII, cap. I, de eadem Atalantâ, ἀῤῥενωπὸν καὶ γοργὸν ἔβλεπε· κοϱικόν τε καὶ ῥαδινὸν οὐδὲν εἶχεν. *Vultum habebat quodammodo virilem ac ſeverum: puellare autem & ſolutum nihil præ ſe ferebat.* Ovid. IX Metamorph. ubi deſcribit Iphin,

Cultus erat pueri: facies, quam ſive puellæ,
Sive dares puero, fieret formoſus uterque.

Philoſtr. Iconum lib. II, in Palæſtrâ, τὸ εἶδος τῆς Παλαίστρας, εἰ μὲν ἐφήβῳ εἰκάζοιτο, κόρη ἔσται· εἰ δὲ εἰς κόρην λαμβάνοιτο, ἔφηβος δόξει. *Vultus Paleſtræ ſi ephebo comparetur, puella eſt; ſi vero in puellam incidat, ephebus videbitur.*

§. 7. Sed quoniam ea quæ hactenus diximus, vultum potiſſimùm formoſorum ſpectant, ab hoc loco alienum non erit, ex variis apud varios

autores juvenilis formæ deſcriptionibus unam atque alteram hîc adducere, quæ non vultum tantummodò, ſed & reliqua formoſorum membra delineet. concinnè itaque ac breviter apud Auſonium epiſt. IV deſcribitur Theo, παῖς ἐκ κεφαλῆς ἐς πόδας ἐπανθῶν τὸ τῆς ἥβης ἄνθος, *Puer à capite ad pedes efflorescens pubertatis flore*, ut loquitur Calliſtratus in Deſcript. ſtatuæ Occaſionis,

Sed tu parce feris venatibus, & fuge nota
Crimina ſylvarum; ne ſis Cynereïa proles;
Accedaſque iterum Veneri plorandus Adonis.
Sic certè crinem flavus, niveuſque lacertos,
Cæſariem rutilam per candida colla refundis.
Pectore ſic tenero, planâ ſic junceus alvo,
Per teretes feminum gyros, ſuraſque nitentes
Deſcendis, talos à vertice pulcher ad imos.

Elegantius ac fuſius Bathyllum ſuum deſcribit Anacreon, Henr. Stephanus vertit,

Γράφε μοι Βάθυλλον οὕτω
Τὸν ἑταῖρον, ὡς διδάσκω.
Λιπαρὰς κόμας ποίησον,
Τὰ μὲν ἔνδοθεν, μελαίνας,
Τὰ δ' ἐς ἄκρον, ἡλιώσας
Ἕλικας δ' ἐλευθέρους μοι
Πλοκάμων ἄτακτα συνθεὶς,
Ἄφες ὡς θέλουσι κεῖσθαι.
Ἁπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες
Στεφέτω μέτωπον ὀφρῦς
Κυανωτέρη δρακόντων.
Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,
Κεκερασμένον γαλήνῃ·
Τὸ μὲν ἐξ Ἄρηος ἕλκον,
Τὸ δὲ τῆς καλῆς Κυθήρης·
Ἵνα τὶς τὸ μὲν φοβῆται,
Τὸ δ' ἀπ' ἐλπίδος κρεμᾶται,
Ῥοδίνην δ' ὁποῖα μῆλον
Χνοΐην ποίει παρειήν.
Ἐρύθημα δ' ὡς ἂν αἰδοῦς
Δυνάσαι βαλεῖν, ποίησον.
Τὸ δὲ χεῖλος οὐκέτ' οἶδα
Τίνι μοι τρόπῳ ποιήσεις
Ἁπαλὸν, γέμον τε Πειθοῦς.
Τὸ δὲ πᾶν ὁ κηρὸς αὐτὸς
Ἐχέτω λαλῶν σιωπῇ.
Μέγα δὲ πρόσωπον ἔστω.
Τὸ δ' Ἀδώνιδος παρῆλθον,
Ἐλεφάντινος τράχηλος.
Μεταμάζιον δὲ ποίει

Meos Bathyllum amores,
Vt te docebo, pinge.
Nitidas comas ſac illi,
Intus quidem nigrantes,
At aureas supernè.
Dehinc inordinatos
Recolligens capillos,
Permitte lege nullâ
Cincinnulos vagari.
Teneram piluſque frontem
Supercilî coronet,
Mage cœrulus dracone.
Oculus niger ſit & trux,
Mixtus tamen ſereno:
A Marte quod ſit, illud:
At hoc; quod à Cythere:
Vt hinc timore, & hinc ſpe
Suſpenſa mens vacillet.
Roſeum ſit utque pomum,
Lanuginoſa mala:
Pudibundi & inſeratur
Quantum poteſt ruboris.
Verùm haud ſcio labellis
Quæ detur apta forma.
Sint blanda, plena Suadæ;
Vt mixta ſit loquaci
Taciturnitate cera.
Sit latus ipſe vultus.
Eburna præteribam
Adonidea colla.
Habeat deinde pectus

Διδύμας τε χεῖρας Ερμοῦ,	*Manusque Mercuri ambas;*
Πολυδεύκεος δὲ μηρούς	*Femurque quale Pollux;*
Διονυσίην δὲ νηδύν.	*Ventremque ceu Lyæi.*
Απαλῶν δ' ὕπερθε μηρῶν,	*Femurque molle supra*
Μηρῶν τὸ πῦρ ἐχόντων,	*Femur quod excit ignes,*
Αφελῆ ποίησον αἰδῶ,	*Volo simplicem esse pubem,*
Παφίην θέλουσαν ἤδη.	*Iam cogitantem amores.*
Φθονερὴν ἔχεις δὲ τέχνην,	*Sed ars tua est maligna,*
Οτι μὴ τὰ νῶτα δεῖξαι	*Dare quæ vetat videnda*
Δυνάσαι· τὰ δ' ἦν ἀμείνω.	*Potiora terga multò.*
Τί με δεῖ πόδας διδάσκειν.	*Quid opus pedes ut addam?*
Λάβε μισθὸν ὅσον εἴπῃς.	*Pretii quod exiges, fer.*
Τὸν Απόλλωνα δὲ τοῦτον	*Sed Apollinem mihi istum*
Καθελὼν, ποίει Βάθυλλον.	*Refingito in Bathyllum.*
Ην δ' ἐς Σάμον ποτ' ἔλθῃς,	*Sin veneris Samum olim,*
Γράφε Φοῖβον ἐκ Βαθύλλου.	*Fac Apollinem ex Bathyllo.*

§. 8. Vidimus nunc quænam sint præcipuæ puerilis formæ commendationes; quodque pueris, ut formosi mereantur appellari, puellare quid inesse debeat: quemadmodum & ipsarum quandoque puellarum pulchritudinem auget, si nonnihil de virili traxerint dignitate. notavit hoc
* vers.137. Stat. Papinius II Achilleïd. * in filiabus Lycomedis regis,

His decor est formæ species permista virili.

Sed quoniam non statim pulchra dicenda est virgo, quæ qualecunque masculi vigoris decus leviter habet adspersum; etiam hic unum alterumve muliebris formæ specimen proponemus. Arbiter sanè descripturus facie inclytâ mulierem, *Veneris effigiam*, ut est apud Plaut. Rudente, Actu II, Sce. *Quis est qui nostris*, &c. majorem nullam cumulatioremque exsuperantis formæ laudem dicere potuit, quàm quod una inter omnes pulchras excelleret, una facilè ex omnibus nosceretur. *quid huic formæ*, inquit, *aut Ariadne habuit, aut Leda simile? quid contra hanc Helene, quid Venus posset? ipse Paris, Dearum libidinantium judex, si hanc in comparatione vidisset, tam petulantibus oculis & Helenam huic donasset & Deas.* & aliquanto ante, *lateri applicat meo mulierem omnibus simulachris emendatiorem. Nulla vox est, quæ formam ejus possit comprehendere: nam, quidquid dixero, minus erit. Crines ingenio suo flexi per totos se humeros effuderant; frons minima, & quæ radices capillorum retrò flexerat: supercilia usque ad malarum scripturam currentia, & rursus confinio luminum penè permixta: oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus: nares paululum inflexæ: & osculum, quale Praxiteles Dianam habere credidit. Iam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum positus, Parium marmor exstinxerat.* ad hæc quamvis insignia Petronii verba, suavissimus iterum Anacreon est advocandus,

Henr. Stephanus vertit,

Αγε ζωγράφων ἄριστε,	*Agedum perite pictor,*
Γράφε ζωγράφων ἄριστε,	*Pinge ô perite pictor,*

Ροδίης

Ῥοδέης κοίρανε τέχνης,
Ἀπεοῦσαν ὡς ἂν εἴπω,
Γράφε τὴν ἐμὴν ἑταίρην.
Γράφε μοι τρίχας τὸ πρῶτον
Ἁπαλάς τε καὶ μελαίνας·
Ὁ δὲ κηρὸς ἂν δύνηται),
Γράφε καὶ μύρου πνεούσας.
Γράφε δ' ἐξ ὅλης παρειῆς
Ὑπὸ πορφυραῖσι χαίταις
Ἐλεφάντινον μέτωπον.
Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι
Διακόπτε, μήτε μίσγε
Ἐχέτω δ' ὅπως ἐκείνη,
Τὸ λεληθότως σύνοφρυν
Βλεφάρων ἴτυν κελαινήν.
Τὸ δὲ βλέμμα νῦν ἀληθῶς
Ἀπὸ τοῦ πυρὸς ποίησον,
Ἅμα γλαυκὸν ὡς Ἀθήνης,
Ἅμα δ' ὑγρὸν ὡς Κυθήρης.
Γράφε ῥῖνα καὶ παρειὰς,
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας.
Γράφε χεῖλος οἷα Πειθοῦς,
Προκαλούμενον φίλημα.
Τρυφεροῦ δ' ἔσω γενείου
Περὶ λυγδίνῳ τραχήλῳ
Χάριτες πέτοιντο πᾶσαι.
Στόλισον τὸ λοιπὸν αὐτὴν
Ὑποπορφύροισι πέπλοις
Διαφαινέτω δὲ σαρκῶν
Ὀλίγον, τὸ σῶμ' ἐλέγχον.
Ἀπέχει· βλέπω γὰρ αὐτήν.
Τάχα κηρὲ καὶ λαλήσεις.

Rhodiæ magister artis,
Absentem ut edocebo,
Depingito mi amicam.
Depinge mollicellos
Primum nigrosque crines;
Si fert & ipsa cera,
Vnguenta pinge olentes.
Nigroque sub capillo,
Genis abusque primis
Frontem fac illi eburnam.
Supercili nigrantes
Discrimina nec arcus,
Confundito nec illos:
Sed junge sic, ut anceps
Divortium relinquas;
Quale esse cernis ipsi.
At ignis instar, ejus
Sit fulgurans ocellus:
Et glaucus, ut Minervæ:
Et pætus, ut Cytheres.
Nasum genasque pinge,
Lacti rosas remiscens.
Pithûs sit at labellum,
Quod osculum lacessat.
Intraque molle mentum,
Per colla lævia omnes
Sint Gratiæ volantes.
Ad ultimum, nitente
Illa induatur ostro.
Pateat tamen mihi pars
Cutis pusilla, totum
Quâ corpus arguatur.
Quid plura? eam ecce cerno.
Loquere, credo, cera.

Formosissimæ virginis imaginem depinxit quoque Libanius in ecphrasticâ oratione de Pulchritudine. Longum esset plura hic formosorum formosarumque exempla in probatis autoribus passim obvia congerere; quum sufficere possint duo humanæ pulchritudinis ac fœditatis exempla, quæ ex Apollinari Sidonio nequaquam pigebit describere; præsertim, cùm ad geminam hanc luculentæ atque infelicioris formæ imaginem expeditè admodum referri queant multiplices diversissimorum scriptorum loquendi modi, ad dignoscendam veræ pulchritudinis vim non inutiles.

CAPUT IX.

Sidonius certè Apollinaris lib. 1, epist. 2, de Theodorico Gothorum rege agens, cujus personam Deus arbiter & ratio Naturæ, consum-

matæ felicitatis dote ſociata, cumulaverant, *Si forma quæratur,* inquit, *corpore exacto; longiſſimis brevior, procerior eminentiorque mediocribus. Capitis apex rotundus: in quo paululum à planitie frontis in verticem cæſaries refuga criſpatur. Cervix non ſedet nervis. Geminos orbes hiſpidus ſuperciliorum coronat arcus: ſi verò cilia flectantur, ad malas medias palpebrarum margo propè pervenit. Aurium legulæ (ſicut mos gentis eſt) crinium ſuperjacentium flagellis operiuntur. Naſus venuſtiſſimè incurvus. Labra ſubtilia; nec dilatatis oris angulis ampliata: ſi caſu dentium ſeries ordinata promineat, niveum protinus repræſentat ipſa colorem. Pilis infra narium antra fruticantibus quotidiana ſucciſio. Barba concavis hirta temporibus; quam in ſubditâ vultus parte ſurgentem, ſtirpitùs tonſor aſſiduus genas aduſque forcipibus evellit. Menti, gutturis, colli, non obeſi, ſed ſucculenti, lactea cutis; quæ propius inſpecta, juvenili rubore ſuffunditur; namque hunc illi crebrò colorem, non ira, ſed verecundia facit. Teretes humeri. validi lacerti. dura brachia. patulæ manus. Recedente alvo, pectus accedens. Aream dorſi humilior inter excrementa coſtarum ſpina diſcriminat. Tuberoſum eſt utrumque muſculis prominentibus latus. In ſuccinctis regnat vigor ilibus. Carneum femur. internodia poplitum benè maſcula. maximus in minimè rugoſis genibus honor. Crura ſuris fulta turgentibus. &, qui magna ſuſtentat membra, pes modicus.* Quamvis autem eximia hæc formæ virilis imago ſatis graphicè depicta eſſe videatur, nonnihil tamen ei lucis ex mutuâ cùm aliis autoribus collatione acceſſurum ſperamus.

§. 2. Ac primùm quidem videtur Apollinaris de formâ Regis ſciſcitantibus uſque adeò ſollicitè ſatisfacere voluiſſe, ut pulcherrimum corpus heroïcâ ac planè divinâ mente præditum judicantes, regni quoque gubernaculis admotum id eſſe gauderent. Solent certè homines majus aliquid ab iis, quos rarior forma commendat, exſpectare: οἷον εἰ ξυνείης ποταμοῦ κάλλος λειμῶνι ἐπιρρέον· καλὰ μὲν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἄνθη, λαμπρυνόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ ὕδατος πρὸς τὴν ὄψιν· τοῦτο δύναται καὶ ψυχῆς ἄνθος ἐμπεφυτευμένον σώματι καλῷ· ἐκλαμπρύνεται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκλάμπει, καὶ διαφαίνεται. καὶ ἔστι σωμάτων ὥρα οὐδὲν ἄλλο, ἢ μελλούσης ἀρετῆς ἄνθος, καὶ οἱονεὶ προοίμιον κάλλους ὡραιοτέρου. ὥσπερ γὰρ τοῦ ἡλίου προανίσχει τὶς αὐγὴ ὑπὲρ ἄκρων ὀρῶν, ἀγαπητὸν ὀφθαλμοῖς θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος· οὕτω καὶ τῆς λαμπρᾶς ψυχῆς προανίσχει τὶς ὥρα ὑπὲρ ἄκρων τῶν σωμάτων, ἀγαπητὸν φιλοσόφοις θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος. *Vt ſi fluvium pulchrum cogites, qui pratulum irrigat: flores enim quamvis pulchri ſunt, qui ſub aqua ſint pulchriores tamen aquæ cauſa videntur. Idem poteſt flos animæ, pulchro innatus corpori: illuſtratur ab eo, elucet, ſplendorem ſuum transfundit. Vt nihil aliud ſit pulchritudo corporis, quam futuræ virtutis flos, & majoris quaſi pulchritudinis præludium. Sicut enim ſolis exortum præcedit fulgor quidam in ſummitate montium quo vehementer delectantur oculi, quod aliud expectent: ita animæ ſplendorē ſplendor aliquis in extremis corporis partibus præcedit, quo plurimum delectantur philòſophi, quia aliud*

aliud mox venturum vident. Maximus Tyrius Dissertat. IX. *non frustra planè opinione sapientium, qui naturalium momenta caussarum subtilius sciscitati arcanis cœlestibus nobiles curas intulerunt, augustissima quæque species plurimùm creditur trahere de cœlo. Sive enim divinus ille animus, venturus in corpus, dignum prius metatur hospitium: sive, quum venerit, fingit habitaculum pro habitu suo: sive aliud ex altero crescit; &, quum se paria junxerunt, utraque majora sunt.* Lat. Pacatus Panegyr. Theodosio Aug. dicto. quum itaque inveneratâ inter homines opinione receptum sit, ex decore membrorum colligi posse, quantus illa cœlestis spiritus intrârit habitator; mirum quoque nemini videri debet, quarundam olim consensu nationum formosissimo delatum semper fuisse imperium; quâ de re vide Athenæum lib. XIII, cap. 2. *hominibus barbaris in corporum majestate veneratio est; magnorumque operum non alios capaces putant, quàm quos eximiâ specie donare natura dignata est.* Q. Curtius lib. VI, cap. 5. quin ipsam quoque Romanam plebem ab hac animorum inclinatione non omnino abhorruisse, docet nos Tacitus lib. I hist. cap. 7, *ipsa ætas Galbæ,* inquit, *& irrisui, & fastidio erat, assuetis juventæ Neronis, & imperatores formâ ac decore corporis (ut mos est vulgi) comparantibus.* notum est illud Euripidis *,

Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος †.

Neque aliud innuere voluerunt summi autores, cùm tacitas quasdam verendæ majestatis ac splendidæ nobilitatis notas Regibus atque apprimè nobilibus viris inesse contendunt. Apud Homerum profectò Iliad. Γ *, Agamemnonem ex regalis majestate formæ agnoscit Priamus. *Dion magnam habuit corporis dignitatem, quæ non minimùm commendatur.* Æmil. Probus. *Iphicrates fuit & animo magno, & corpore; imperatoriaque formâ; ut ipso adspectu cuivis injiceret admirationem sui.* Idem. Ammianus quoque Marcellinus sub finem lib. XXX de Valentiniano Imp. *pulchritudo staturæ, lineamentorumque recta compago, majestatis regiæ decus implebat.* Seneca Hippolyto †, de Theseo,

Sed iste quisnam est, regium in vultu decus
Gerens, & alto vertice attollens caput?

Lucanus Panegyr. ad Pisonem,

Sed super ista movet plenus gravitate serenâ
Vultus, & insigni præstringit imagine visus.
Talis inest habitus, qualem nec dicere mœstum,
Nec fluidum, lætâ sed tetricitate decorum
Possumus: ingenitæ stat nobilitatis in illo
Pulcher honos, & digna suis natalibus ora.

Heliod. lib. II Æthiop. de Theagene, referente genus ad Achillem, συμέ-

* *apud Athenæum lib. 13, etiam Porphyrium in Isagoge, sed poeta nomine non expresso.*

† *Primo quidem ob formam imperio dignum.*

* *vers. 170.*

† *vers. 829.*

συνέτυχον τῇ προτεραίᾳ τῷ νεανίσκῳ, καί μοι ἀληθῶς ἔδοξε τοῖς Ἀχιλλείδαις ἐμπρέπειν, τοιοῦτος ἐστι τὴν μορφὴν, καὶ τοσοῦτος ἰδεῖν τὸ μέγεθος, ὡς βεβαιοῦν τῇ θέᾳ τὸ γένος. postridie in juvenem incidi, & mihi vere videbatur inter Achillidas fulgere, talis forma, & corporis proceritate videbatur, ut vel visu solo genus suum stabiliret.

† vers.262. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ †,

— quamvis aliena fuisses
Principibus, regnum poteras hoc ore mereri.
Quæ propior sceptris facies? quis dignior aulâ
Vultus? —

* vers.45. Idem lib. I de Laudib. Stiliconis *,

Spondebatque ducem celsi nitor igneus oris,
Membrorumque modus, qualem nec carmina fingunt
Semideis. —

Albinovano in eâ quæ de morte Drusi ad Liviam est Elegiâ dignitas hæc imperatoria *generosa forma* vocatur. Abundè nunc ex iis quæ attulimus locis liquet, quàm prono semper favore mortales veram pulchritudinem prosequantur: quod prætereundum non putavi, ut singula perfectæ formæ momenta nobiscum percensentibus in ipso statim operosę collationis ingressu occurreret tantam esse Formæ potentiam, ut ipsi quoque Virtuti ex eâ non levis accedat commendatio, juxtà illud Virgilii v Æneïd.

Tutatur favor Euryalum, lachrymæque decoræ.
Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.

ἥδιστον ἦν θέαμα ὁ Ἀχιλλεύς· πῶς δὲ οὐκ ἔμελλεν; οὐ διὰ τὴν ξανθὴν κόμην· καὶ γὰρ ὁ Εὔφορβος εὐκόμης ἦν· τῷ δὲ Ἀχιλλεῖ τὸ καλὸν ἥδιστον ἦν ὑπὸ τῆς ἀρετῆς ἐξαπτόμενον. suavissimus erat visu Achilles (quid ni esset?) non tamen ob flavam cæsariem; nam & Euphorbum commendabat coma; sed pulchritudinem Achillis virtutis splendor illustrabat. Maximus Tyrius Dissertat.xv. quemadmodũ verò, ut & hoc obiter addam, tacita quædam veneratio sequi solet speciosam atque luculentam dynastarũ formam, sic manifesto contra contemptui atque etiam contumeliis obnoxii sunt quandoque magnates, quibus formæ modus nõ satis honestus obtigit. Æmilius Probus de Agesilao, *Hic tantus vir,* inquit, *ut Naturam fautricem habuit in tribuendis animi virtutibus; sic maleficam nactus est in corpore exiguo, & claudus altero pede: quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus cùm intuerentur, contemnebant.* Facetum est quod accidit Philopœmeni, inclyto quondam Achæorum duci. erat is formæ infelicioris. ad prandium itaque ab amicorum aliquo vocatus, adfuit antè tempus: quumque eum hac illac otiosè obambulantem amici uxor conspicata esset, jussit eum secare ligna; ex malâ scilicet formâ & modico cultu servum esse conjectans. paret Philopœmen, & strenuè satis,

ſatis,quod mandatum erat,uſque in amici adventum,exſequitur. quo ingreſſo atque exclamante, Quid hoc eſt rei? Quid verò aliud, inquit Philopœmen,quàm pœnam deformitatis luo? vide Plutarchum in Philopœmene. Tzetzem Chil. VI, hiſtor. 84. In Galbam eloquentiâ clarum, ſed quem habitus corporis deſtruebat, M. Lollii vox circumfertur, Ingenium Galbæ malè habitat. Macrob. lib. II Saturnal. cap. 6. Tolerari tamen utcunque poſſent hæc incommoda, niſi perſæpè pravi corporis pravum quoque animum eſſe plerique judicarent. notum eſt illud Martialis lib. XII, Epigramm. 54,

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læſus:
Rem magnam præſtas, Zoïle, ſi bonus es.

Anthol. Græcorum Epigr. lib. II, cap. ultimo,

Χωλὸν ἔχεις τὸν νοῦν, ὡς τὸν πόδα· καὶ γὰρ ἀληθῶς
Εἰκόνα τῶν ἐντὸς σὴ φύσις ἐκτὸς ἔχει.

Mens animi haud aliter, quàm pes, tibi claudicat: intus
Quod latet, externa pingitur in facie.

Vellejus Paterculus lib. II, cap. 69, *In Vatinio deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii: adeò ut animus ejus digniſſimo domicilio incluſus videretur.* Tacit. quoque Annal. XV, cap. 34, *Vatinius inter fœdiſſima Neronianæ aulæ oſtenta fuit; ſutrinæ tabernæ alumnus, corpore detortus, facetiis ſcurrilibus.* Ex hac ſanè inveteratâ perſuaſione proceſſit, quod incantatrices olim veneficas diri oris indicio deprehendi poſſe putaverint. Canidiam certè talem depinxit Horatius. quem vide. Quintil. quoque Declam. XV, pro meretrice veneficii reâ, *exſpecto,* inquit, *ut ſit antè omnia minax vultus, feralis habitus, horreant ſquallore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus, quod dicitur inquietare ſuperos; ſidera diris agitare carminibus; tumulos, buſta ſcrutari, & amputatis cadaveribus ipſas in ſcelus armare manus; fieri non poteſt, ut autorem ſuum non primo ſtatim prodat aſpectu.* Cæterùm de his ſatis nunc: reſtat ut ad ipſam porro conſummatæ pulchritudiuis tractationem cum Apollinari noſtro tranſeamus.

§. 3. CORPORE EXACTO. Intelligendum hoc videretur de inemendatâ corporis ſtructurâ, qualem Abſoloni tribuit ſacra hiſtoria, 2 Sam. XIV, 25. juxta illud Ovidii Amorum lib. I, Eleg. 5,

In toto nuſquam corpore menda fuit.

Horat. lib. II, epiſt. 2,

Candidus & talos à vertice pulcher ad imos.

Martial. lib. VII, Epigr. 17, *— corpus nulla litura notat.*

Plautus Epidico, Actu V, Scenâ *Malè morigerus,* &c.

Vſque ab unguiculo ad capillum ſummum eſt feſtiviſſima.

Possent, inquam, hæc Sidonii verba accipi de *formâ nullo naturali vitio excæcatâ*, ut loquitur Arbiter; nisi ex proximè sequentibus verbis appareret, intelligi debere de tali staturâ, quam *justam* dixit Sueton. in Galbâ, cap.21, *staturâ fuit justâ,* inquit. & in Nerone, cap.51, *staturâ fuit penè justâ.* in Tiberio denique, cap.68, *staturâ fuit, quæ justam excederet.* hæc *statura justa* Plauto in Asinariâ Act. II, Sc. *Vt demonstratæ,*&c. dicitur *statura commoda.* Apulejo denique lib.XI Metam. *inenormis proceritas* dicitur: *cuncta corporis,* inquit, *inexplicabiliter ad regulam congruentia: inenormis proceritas, succulenta gracilitas, rubor temperatus.* Arnob. lib.III adv. gentes componit inter se *nanos, longos, medios.* unde liquet, justæ staturæ homines non malè *medios* dici. quibus verò statura commodior non obtigerat, pulchriores judicabantur si nonnihil eam excessissent, quàm si eos hæc decoræ formæ gratia deficeret. Aristot. IV Ethic. Nicom. ἐν μεγέθει ἡ μεγαλοψυχία· ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος, ἐν μεγάλῳ σώματι· οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. *In magnitudine magnanimitas, quemadmodum & pulchritudo est in magno corpore. Parvi vero & justæ modicæque staturæ homines, pulchri minime sunt.* Anacreon in descript. Bathylli, Μέγα δὲ πρόσωπον ἔστω. sic Helena apud Theocritum Idyll.XVIII describitur πιείρη, μεγάλη, *pinguis, & magna.* Lucret. lib.IV de procerâ virgine, — *cataplexis, plenaque honoris.* Ovid. Amorum lib.II, Eleg.4,

Tu quia tam longa es, veteres Heroïdas æquas.

Idem Amorum lib.III, Eleg.3,

Longa decensque fuit; longa decensque manet.

Propert. lib. II, Eleg. 2,

Fulva coma est; longæque manus; & maxima toto
Corpore; & incedit vel Iove digna soror.

Quamquam ne quidem humilioris staturæ hominibus qualiscunque laus formæ negabatur, si modò non abesset ista σώματος συμμετρία, *corporis congruentia*, quam Herodianus tribuit Commodo Imp. omnium ejus ætatis hominum formosissimo. Agricola certè, teste Corn. Tacito in ejus vitâ, cap. 44, *decentior quàm sublimior fuit; nihil metus in vultu; gratia oris supererat.* Agricola igitur, ut ut sublimis non esset, decens tamen ac speciosus videbatur. οὕτως ἄρα κάλλους ὑπερβολὴ καὶ εἰς μεγέθους ἔμφασιν φέρει προσθήκην, *Sic itaque nimia pulchritudo quandam magnitudinis repræsentat accessionem,* ut verissimè loquitur Heliod. lib. II Æthiop. Præter eam quam diximus *staturam justam*, ejusque excessum ac defectum, annotanda quoque hîc esset *media militaris statura*, quam T. Manlio Torquato tribuit Livius lib. VII ab V. C. quemadmodum & *quadrata statura*, quam Vespasiano tribuit Suetonius in ejus vitâ, cap.20, *staturâ fuit quadratâ, compactis firmisque membris.*

Cornel.

Cornel. Celsus lib. II, cap. I, *Corpus habilissimum quadratum est, neque gracile, neque obesum. nam longa statura, ut in juventâ decora est, sic maturâ senectute conficitur. gracile corpus, infirmum. obesum, hebes est.* talis staturæ homines pari prorsus ratione τετραγωνιαίους dixere Græci autores Geoponici Constantino Imp. inscripti, lib. II, cap. I, τ' ἀροῦντα χρὴ μακρότερον ἔχειν τὸ σῶμα· τοὺς δὲ τὰς ἀμπέλους ἐργαζομένους, οὐχ οὕτως ὑψηλοὺς εἶναι χρὴ, τετραγωνιαίους δέ. quem locum commodè satis videntur exprimere Columellæ verba, ex libro I de Re rust. cap. I, *Longissimum quemque aratorem faciemus. Vineæ non sic altos, quemadmodum latos & lacertosos viros exigunt.* Ceterùm hanc quadratam ac mediam militarem staturam, quoniam non tam pulchritudinem quàm robur viri militaris perficit, consultò, ut ab hoc loco alienam, præterimus.

§. 4. CAPITIS APEX ROTVNDVS. Arnob. lib. III adv. gentes *caput tereti rotunditate collectum* dixit. quamquam non de solo capite intelligendum hoc videatur, sed etiam de vultu, præcipuâ capitis parte. Ismenes certè faciem perfectè rotundam describit Ismenias apud Eustathium (nisi cùm Maussaco Eumathium autorem hujus scripti libeat appellare) lib. III de Amorib. Ismenes & Ismeniæ. ὅλον τὸ πρόσωπον, inquit, κύκλος ἀνεπισφαλής. ἡ ῥὶν κέντρου λόγον ἐπέχει πρὸς ὅλον τὸ κύκλωμα, *tota facies erat perfectus circulus. Nasus centri rationem habebat ad totum circulum.* Iupiter quoque apud Coluthum de Raptu Helenæ Paridem in Dearum judicio συνοχὴν βλεφάρων καὶ κύκλα προσώπων, *palpebrarum conjunctionem & faciei rotunditatem*, potissimùm jubet considerare, quum sic Mercurium alloquitur,

Παῖδα Πάριν Πριάμοιο, τ' ἀγλαὸν ἡβητῆρα
Τροίης βουκολέοντα κατ' οὔρεα τέκνον ἀκούεις,
Κείνῳ μῆλον ὄπαζε, διακρίνειν δὲ θεάων
Κέκλεο καὶ βλεφάρων συνοχὴν, καὶ κύκλα προσώπων.
Paridem Priami filium, splendidum illum puberem,
In montibus Trojæ boves pascentem, fili ex auditu nosti?
Illi malum præbe, & ut dijudicet dearum
Iube & palpebrarum conjunctionem, & faciei rotunditatem.

Opponitur autem rotundo capiti *caput mutilum*, quale Sileno tribuit Aur. Nemesianus Eclogâ III, quæ inscribitur Bacchus. magis tamen propriè *acutum caput*. Martialis lib. VI, Epigr. 39,

Hunc verò acuto capite, & auribus longis;
Quæ sic moventur, ut solent asellorum;
Quis morionis filium neget Gyrthæ?

Homerus Iliad. B *, ubi Thersiten describit, * vers. 217.

Φολκὸς ἔην, χωλὸς δ' ἕτερον πόδα, τὼ δέ οἱ ὤμω

Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε· αὐτὰρ ὕπερθε
Φοξὸς ἔην κεφαλὴν· ψεδνὴ δ' ἐπενήνοθε λάχνη.
Strabo erat, claudus autem altero pede, & ipsius humeri
Curvi, & in pectus contracti: & desuper
Acutus erat capite, rara autem percurrebat lanugo.

φοξὸς Didymo hîc est ὀξυκέφαλος. *Cilunculi*, Arnob. lib. III adv. gentes. *Cillo*, προκέφαλος. Glossæ vet. enormiter verò magnum caput habentes, Tullio lib. I de Nat. deorum *capitones* nuncupantur. ἐχινοκέφαλον Κρατῖνος τὸν Περικλέα εἶπε, *Cratinus dixit Periclem echini caput habere*, quemadmodum testatur Pollux Onomastici sui lib. II, § παρώνυμα κεφαλῆς. ubi tamen ex Plutarcho in Pericle rectè σχινοκέφαλον † restituas. Plutarchus enim postquam descripsit Periclem τὰ μὲν ἄλλα τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἄμεμπτον, προμήκη δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀσύμμετρον, addit, ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν ἅπασαι κράνεσι περιέχονται· μὴ βουλομένων, ὡς ἔοικε, τῶν τεχνιτῶν ἐξονειδίζειν. οἱ δ' Αττικοὶ ποιηταὶ σχινοκέφαλον αὐτὸν ἐκάλουν· τὴν γὰρ σκίλλαν ἔστιν ὅτε καὶ σχῖνον ὀνομάζουσι. *Forma reliqui corporis decenti, sed capite oblongo nec congruente. Vnde statuæ sunt pene omnes, tegentibus artificiis, ut conjicio hoc vitium. at poetæ Attici Schinocephalum eum vocaverunt: Scillam enim nonnunquam Schinon appellant.*

† *caput habentem simile bulbo scillæ.*

§. 5. PAVLVLVM A PLANITIE FRONTIS. Frons igitur, ut pulchra judicetur, *plana, candida, tenuis, brevis, pura* denique debet esse. *Planam frontem* hæc Sidonii verba nobis commendant. Dianæ quoque *planam frontem* tribuit Apulejus lib. XI Metam. opponitur autem *planæ fronti* duplex vitium; unum, *tuberosæ frontis*, ex naturâ; alterum, *contractæ* vel *caperatæ*, ex moribus. primum tangit Arbiter: *nescio quis*, inquit, *ex concionibus calvus tuberosissimæ frontis*. ab hoc vitio Cilones olim dicebantur; *Cilo, cui frons est eminentior, ac dextrâ sinistraque velut recisa videtur*. Festus in Chilo. *Cilunculi*, Arnob. lib. III. *Cillo*, προκέφαλος. Gloss. vet. ut antè dictum. alterum *contractæ* vel *caperatæ frontis* vitium à difficili quadam ac fastidiosâ intractabilis animi morositate proficiscitur, morbique hujus expressa vestigia fronti quàm altissimè infigit. Plautus Rudente, Act. II, Sce. *Animo adversari sedulò*, &c.

Tortis superciliis, contractâ fronte, fraudulentum.

Idem Epidico, Actu V, Sce. *Malè morigerus*, &c.

Quid illuc est, quod illi caperat frons severitudine?

Nonius Marcellus, *Caperare, est rugis frontem contrahere & asperare; tractum à caprorum frontibus crispis.*

Candidam frontem, ἐλεφάντινον μέτωπον amicæ suæ tribuit Anacreon. Ovid. quoque lib. X Metam. * de Cyparisso,

* *vers. 138.*

—niveâ pendebant fronte capilli.

Tenuem

Tenuem frontem, ἁπαλὸν καὶ δροσῶδες μέτωπον Bathyllo ſuo affingit Anacreon. Horat. Carminum lib. I, Ode 33,

Inſignem tenui fronte Lycorida
Cyri torret amor. —

Brevem frontem laudat Martialis lib. IV, Epigr. 42. Arbiter quoque in eâ, quam ſuprà ex eo adduximus, formoſæ deſcriptione, *frons minima*, inquit, *& quæ radices capillorum retrò flexerat.* qui nimiam habent frontem, *frontones* dicuntur Tullio lib. I de Naturâ Deorum. εὐρυμέτωπος, ὁ καὶ μετωπίας, ὡς Ἀλκιβιάδης, *qui habet latam frontem, eſt fronto; ſicut Alcibiades.* Pollux lib. II Onomaſt. Heſychius Mileſius de Platone, πλατὺς ὢν τὰ στέρνα καὶ τὸ μέτωπον, Πλάτων προσηγορεύθη. *Plato ita vocatus eſt, quod* πλατὺς, *id eſt, lato pectore & fronte eſſet.*

Puram frontem laudat Propert. lib. II, Eleg. 22,

Sive vagi crines puris in frontibus errant,
Indica quos medio vertice gemma tenet.

Videtur autem ea, quæ dicitur, *pura frons* nihil aliud, quàm hilarem ſerenamque exporrectæ frontis gratiam inſinuare, juxta illud Calliſtrati in ſtatuam Occaſionis, τὰ μέτωπα χάρισιν ἔστιλβεν, *frons gratiis abundabat.* opponitur ei *triſtis frons* apud Plautum in Aſinariâ, Actu II, Sce. *Vt demonſtratæ*, &c. quemadmodum & *vultuoſa frons* apud Apulejum lib. III Metam. *Fotis mea*, inquit Apul. *ſui longè diſſimilis advenit: non lætâ facie, nec ſermone dicaculo, ſed vultuoſam frontem rugis inſurgentibus aſſeverabat.* Quum verò in unâ aliquâ fronte omnia hæc concurrunt, *caſtigata frons* dicitur Statio Papinio II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris †, † verſ. 41.

O ubi purpureo ſuffuſus ſanguine candor,
Sidereique orbes, radiataque lumina cœlo,
Et caſtigatæ collecta modeſtia frontis,
Ingenuique ſuper crines, molliſque decoræ
Margo comæ. —

Vbi per *caſtigatam frontem* intellige frontem, quæ macularum rugarumque omnium expers, lævis breviſque planitiei terminis includitur, quæque non tam comis ipſis, quàm molli quodam *comarum margine*, ut loquitur Statius, in ordinem cogitur. unde quoque manifeſtum fit, tantopere laudatam pulchræ frontis brevitatem non à crinibus frontem ipſam prementibus artantibuſque effici, ſed ab ἁρμογῇ quadam lanuginoſi confinii nigros capillos à candidâ fronte leviter dirimente, priuſquam ea convexior jam facta & in verticem protenſa excreſcat.

§. 6. CÆSARIES REFVGA CRISPATVR. rectè Sidonius decoram quoque comam refert inter ea quæ conſummatam conſtituunt for-

 mam;

mam; cùm Homero aliiſque magni nominis ſcriptoribus ſpectatæ pulchritudinis fœminæ ab hac potiſſimùm parte ſoleant laudari. ſic ἠΰκομος,
* verſ.329. *pulchricoma*, dicitur Helena, Iliad. Γ *. Thetis, Iliad. Δ †. Latona, Iliad. Α ‡.
† verſ.512. Minerva, Iliad. Ζ *. Niobe, Iliad. Ω †. Calypſo, Odyſſ. Μ ‡. Odyſſ. quo-
‡ verſ.36. * verſ.92. que Β *. Achivæ dicuntur ἐϋπλοκαμῖδες, *pulchros crines habentes*. & rurſus
† verſ.602. ‡ verſ.389. Odyſſ. Ε †. ἐϋπλόκαμος ἠώς, *pulchros crines habens aurora*. Odyſſ. denique Ε ‡.
* verſ.119. † verſ.390. ἐϋπλόκαμος vocatur Ceres; quemadmodum & Iliad. Ξ *. καλλιπλόκαμος
‡ verſ.125. nuncupatur. quinimò regiam illam ſummi Iovis majeſtatem in decorâ
* verſ.326. † verſ.528. cæſarie præcipuè videtur collocaſſe Iliad. Α †, quibus Homeri verbis tantum pondus ac tanta vis ineſt, ut Phidias fateri non erubuerit, ſe fabricam Iovis Olympii ab hoc veluti archetypo duxiſſe. Videmus igitur, Homero paſſim pulchricomas, ut ſic loquar, dictas eſſe eas, quas inſignior aliqua forma illuſtrabat: non ob aliud, credo, quàm *quod præcipua pars iſta corporis in aperto & perſpicuo poſita, prima noſtris luminibus occurrit: & quod in cæteris membris floridæ veſtis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur. At verò (quod nefas dicere, neque ſit hujus rei ullum tam dirum exemplum) ſi cujuſlibet eximiæ pulcherrimæque fœminæ caput capillo ſpoliaveris, & faciem nativâ ſpecie nudaveris; licet illa cœlo dejecta, mari edita, fluctibus educata; licet, inquam, Venus ipſa fuerit; licet omni Gratiarum choro ſtipata, & toto Cupidinum populo comitata, & baltheo ſuccincta, cinnama fragrans, & balſama rorans, calva proceſſerit; placere non poterit, nec Vulcano ſuo. Quid?. cùm capillis color gratus, & nitor ſplendidus illucet, & contra Solis aciem vegetus fulgurat, vel placidus renitet, ac in contrariam gratiam variat adſpectum; & nunc ut aurum coruſcans in lenem mellis deprimitur umbram, nunc corvinâ nigredine cœrulos columbarum colli floſculos æmulatur; vel nunc guttis Arabicis obunctus, & pectinis arguti dente tenui diſcriminatus, & ponè verſum coactus amatoris oculis occurrens, adinſtar ſpeculi reddit imaginem gratiorem. Quid? cùm frequenti ſobole ſpiſſus cumulat verticem, vel prolixâ ſerie porrectus dorſa permanat. Tanta denique eſt capillamenti dignitas, ut, quamvis auro, veſte, gemmis, omnique cætero mundo exornata mulier incedat; tamen, niſi capillum diſtinxerit, orna-*
‡ verſ.249. *ta non poſſit videri.* Apul. lib. II Metamorph. Ovid. III de Arte ‡,

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Polluci quoque lib. II, cap. I, ἄθριξ, ἄκομος τὴν κεφαλὴν dicitur ἄκοσμος. mutuatur etiam ſacra pagina præcipuam celebratiſſimæ Abſolonis formæ commendationem à capillis ejus, 2 Sam. XIV, 26. Lacedæmonii diſciplinæ ſuæ rigorem impendente graviore aliquo bello nonnihil laxantes, indulgebant adoleſcentibus nitidiorem comæ cultum, nec non ſplendidiorem armorum veſtiumque ornatum; nec minus delectabantur hac eorum ferociâ, quàm exſultatione ac fremitu acrium equorum pugnam

veluti

veluti laceſſentium. Lycurgus certè civibus ſuis alendæ comæ autor fuiſſe videtur : dixit enim formoſos hac ratione venuſtiores reddi ; deformes verò, horridiores. vide Plut. in Lycurgo. Scipionem ſanè, florentiſſimum adoleſcentem & inaffectatâ celſi corporis majeſtate conſpicuum, non parùm inter plures alias inſignis formæ dotes adornabat promiſſa cæſaries ; quâ de re ſic Livius lib. XXVIII ab V. C. ubi Maſaniſſam cùm Scipione primùm in colloquium veniſſe narrat. *Ceperat jam antè Numidam*, inquit, *ex famâ rerum geſtarum admiratio viri ; ſubſtitueratque animo ſpeciem quoque corporis amplam ac magnificam : cæterùm major præſentis veneratio cepit : & præterquam quod ſuapte naturâ multa majeſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries, habituſque corporis non cultus munditiis, ſed virilis ac verè militaris. Propè attonitus ipſo congreſſu Numida,* &c. Quamvis autem ſupra cap. IV, §. 3 hujus libri tertii ex Philoſtrati Heroïcis didicerimus, Hectori ſine comâ formam conſtitiſſe, non tamen hoc de calvitie videtur intelligendum ; ſed quod omiſſo capillorum cultu nullis frontem ac malas obumbraverit capillis, retrò pendulis contentus. Lycophron Caſſandra,

— νυμφίους ἀρνουμέναι
Τοῖς Ἑκτορείοις ἠγλαϊσμένους κόμαις.
— *ſponſos abnuentes*
Hectoriis ornatos comis.

Ad quæ verba Tzetzes, ἑκτόρειος κόμη, ἡ τὰ ὄπισθεν καθειμένα ἔχουσα, τὰ δὲ ἔμπροσθεν κεκαρμένα. *Hectorea coma eſt, quæ in tergum demittitur, frontem verò detonſam habet.* Plut. quoque in Theſeo, ἔθους ὄντος τότε τοὺς μεταβαίνοντας ἐκ παίδων, ἐλθόντας εἰς Δελφοὺς ἀπάρχεσθαι τῷ θεῷ τῆς κόμης, ἦλθε μὲν εἰς Δελφοὺς ὁ Θησεύς· καὶ τόπον ἀπ' αὐτοῦ τὴν Θησείαν ἔτι νῦν ὀνομάζεσθαι λέγουσιν. ἐκείρατο δὲ τῆς κεφαλῆς τὰ πρόσθεν μόνον, ὥσπερ Ομηρος ἔφη τοὺς Αβαντας· καὶ τοῦτο τῆς κουρᾶς τὸ γένος Θησηῒς ὠνομάσθη δι' ἐκεῖνον. οἱ δὲ Αβαντες ἐκείραντο πρῶτοι τὸν τρόπον τοῦτον· οὐχ ὑπ' Αράβων διδαχθέντες, ὡς ἔνιοι νομίζουσιν· οὐδὲ Μυσοὺς ζηλώσαντες· ἀλλ' ὄντες πολεμικοὶ, καὶ ἀγχέμαχοι, καὶ μάλιστα δὴ πάντων εἰς χεῖρας ὠθεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις μεμαθηκότες. ὅπως οὖν μὴ παρέχοιεν ἐκ τῶν τριχῶν ἀντίληψιν τοῖς πολεμίοις, ἀπεκείραντο. τοῦτο δὲ ἀμέλει καὶ Αλέξανδρον τὸν Μακεδόνα συννοήσαντα φασὶ προστάξαι τοῖς στρατηγοῖς ξυρεῖν τὰ γένεια τῶν Μακεδόνων, ὡς λαβὴν ταύτην ἐν ταῖς μάχαις οὖσαν προχειροτάτην. *Quum ſolenne eſſet, ut ex pueris qui excedebant, profecti Delphos comæ primitias Apollini ſacrarent, adiit Delphos Theſeus, & locum ab eo hac quoque memoria dici Theſeam autumant. Tonſum fuit autem ſinciput ejus ſolum ut de Abantibus memorat Homerus : atque eſt hoc genus tonſuræ Theſeis ab illo nominatum. Abantes hunc in modum principes tonſi fuerunt, non ab Arabibus, (ut quorundam fert opinio) docti, neque æmulantes Myſos : ſed quod bellatores eſſent cominuſque pugnarent, & præter cæteros conſerere manus didiciſſent cum hoſtibus. Ne igitur nexum*

hoſtibus

hostibus capillorum præberent, tonsi fuere. Nempe id Alexandrum Macedonem quoque animadvertentem, edixisse ait ducibus suis, ut barbas Macedonum raderent, quod ansa hæc sit in præliis promptissima. Quamobrẽ cùm tanta sit comæ dignitas, ut solum eximiæ formæ decus in eâ consistere videatur; rectè quoque nos atque ordine facturos puto, si penitius aliquanto, quid eam commendet, inspiciamus. In genere itaque capillos commendabant Apollinis, Bacchi, & Veneris crinibus non absimiles. Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Formosæ periere comæ, quas vellet Apollo,
Quas vellet capiti Bacchus inesse suo.
Illis contulerim, quas quondam nuda Dione
Pingitur humenti sustinuisse manu.

Libanius Declam. IX, ubi describit Alcibiadem, κόμαι μὲν αὐτοῦ τοῖς κροτάφοις ἐπισείονται Βακχικαὶ, τοῖς στεφάνοις ἤδη καὶ τοῖς ἄνθεσι πρὸς κόσμον ἀνθοῦσαι. *Comæ quidem ipsi Bacchicæ incutiuntur temporibus, corollis jam & floribus ad ornatum certantes.* Cùm violis quoque & hyacintho conferebant vernantes formosorum capillos. Claudian. de Nuptiis Honorii & Mariæ *,

*vers. 265.

— non labra rosæ, non colla pruinæ,
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.

† vers. 229.

Homerus Odyss. Z †,

Τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
Μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα, κὰδδὲ κάρητος
Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
Hunc quidem Minerva reddidit ex Iove nata,
Majoremque adspectu & spissiorem: à capite vero
Crispas demisit comas hyacinthino flori similes.

Hunc locum Homeri expressit Aristænetus lib. I, epist. I. quemadmodum & Longus sophista lib. IV Pastoralium, ὁρᾷς ὡς ὑακίνθῳ μὲν τὴν κόμην ὁμοίαν ἔχει. *Vides ut hyacintho comam similem habeat.* Speciatim verò laudabantur capilli *imminentes fronti, densi, longi, dividui, flavi, tenues, molles, crispi, dociles.*

Imminentes fronti capillos, qui tamen non tam incidant in ipsam frontem quàm impendeant, Patroclo tribuit Philostr. in Heroïcis, κόμης ξανθῆς ἔχει τὸ μέτριον· inquit, ἔστι γὰρ ὡς ἐπικρέμασθαι τοῦ μετώπου μᾶλλον, ἢ κατ' αὐτοῦ πίπτειν. *comæ flavæ modicum habebat, ut immineret potius fronti, quam in ipsam caderet.* Callistratus in secundâ Praxitelici Cupidinis descriptione, κόμης εἶχεν ἕλικας τῶν ὀφρύων ἐπιβαίνοντας. *comæ habebat circulos ad supercilia adscendentes.* & rursus in descript. statuæ Æsculapii, πλοκάμων ἕλικες ῥεόμενοι χάρισιν, οἱ μὲν εἰς νῶτα τεθηλότες ἄφετοι κέχυνται· οἱ δὲ ὑπὲρ μετώπου πρὸς τὰς ὀφρῦς ἐπιμένοντες, τοῖς ὄμμασιν εἰλοῦνται. *Cinnorum autem circuli fluentes gratiis, partim in*

terga

terga florentes libere funduntur, partim super fronte ad supercilia pertinentes, oculis involvuntur. contra verò Lucianus in Dialogis meretr. supra modum deformem descripturus, τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν καὶ ἐπὶ πολὺ τοῦ μετώπου ἀπηγμένας, *tenues crines habentem, & longe in frontem descendentes,* dixit. atque hoc illud est, quod Anacreonti, ut vieto jam ac veternoso seni, lascivientes fœminæ ψιλὸν μέτωπον, *nudam frontem*, exprobrabant; quod fronti ejus jam glabræ rariores imminerent capilli.

Densos crines ἀμφιλαφῆ κόμην dicunt, quod multi spissique de vertice descendentes prehendentis manum utrimque velut impleant. Narcisso certè Philostr. Iconum lib. I tribuit κόμην ἀμφιλαφῆ, *densam comam.* quemadmodum & Panthiæ, Iconum lib. II. Achilli denique in Heroïcis. Horat. Carminum lib. III, Ode 19,

Spissum te nitidum comâ.
Puro te similem Telephe Vespero.

Cùm quibus Horatii verbis, si composueris illum, quem paulò ante citavimus Luciani locum, intelliges turpem judicari τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν, *tenues crines habentem* mulierem.

Longos capillos commendat Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14, ubi consolatur puellam, cui præ nimiâ curâ comæ defluxerant,

At, si passa fores, quid erat speciosius illis?
Contigerant imum quà patet usque latus.

Item Amorum lib. III, Eleg. 3. vide locum. Apul. XI Metam. *crines uberrimi prolixique, & sensim intorti per divina colla passivè dispersi, molliter defluebant.* Achilles Tatius lib. V, κόμη πολλὴ, καὶ βαθεῖα, καὶ κατάχρυσος τῇ χροιᾷ. *Abundans coma, & longa, & aurei coloris.*

Dividuam comam Corinnæ suæ tribuit Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 5,

Candida dividuâ colla tegente comâ.

Vbi per *dividuam comam* videtur intelligi bene discriminata & pexa cæsaries, juxta illud Claudiani lib. II de Raptu †, † *vers.* 15.

Illi multifidos crinis sinuatur in orbes,
Idaliâ divisus acu. ——

Satius tamen est hîc intelligere *crines fronte parili separatu per malas revulsos*, ut loquitur Apul. in descript. Bathylli, quam cap. IV, § 9 hujus libri tertii ex eo adduximus. Callistratus in descript. statuæ Orphei, ἡ κόμη ὀφρύσιν ἄνωθεν διχῇ δὲ ἐπιφαίνουσα καθαρὰς τῶν ὀμμάτων ἔφαινε τὰς βολάς. *Coma supra supercilia bifida apparens, puros oculorum radios detegit.* Himerius in procemio Epithalamii apud Photium, ἐπανθεῖ τῇ κεφαλῇ πολὺς ὁ βόστρυχος, πορφύρων τὲ καὶ κατὰ μέτωπον σχιζόμενος. *In capite plurima efflorescit coma purpurea, & in fronte divisa.* opponuntur iis *perplexi crines* apud Sulp. Servastum juniorem in

Catal. vet. poët. *Perplexi crines, frons improba, tempora pressa.*

Apulejus de semet ipso in Apologiâ, *Capillus ipse, quem isti aperto mendacio ad lenocinium decôris promissum dixere, vides quàm non sit amœnus ac delicatus, horrore implexus atque impeditus, stuppeo tormento assimilis, & inæqualiter hirtus, & globosus, & congestus: prorsùm inenodabilis diutinâ incuriâ, non modò comendi, sed saltem expediendi & discriminandi.*

Flavos crines non semper unius esse generis ex Philostrato discimus, qui in procemio Iconum ξανθὴν κόμην, καὶ πυρσὴν, καὶ ἡλιῶσαν, *flavam, rutilam, & solari quodam splendore candicantem comam,* nominat. *russus, & ruber, & fulvus, & flavus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & spadix, appellationes sunt rufi coloris, aut acuentes eum & quasi incendentes, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes, aut virenti sensim albo illuminantes.* Agell. noct. Attic. lib. 11, cap. 26. ξανθὴν κόμην, *flavam comam*, Iasoni tribuit Philostr. ju-
* vers. 11. nior in Medeâ. & Ovid. Heroïd. epist. XII *. Atalantæ quoque flavam
comam tribuit Ælianus var. hist. XIII, 1. ξανθὴ τὴν αὐτῆς ἡ κόμη, inquit,
οὔτι που πολυπραγμοσύνῃ γυναικείᾳ, καὶ βαφαῖς ἅμα καὶ φαρμάκοις· ἀλλ' τὴν φύσεως
ἔργον ἡ χροιά. *flava erat ipsius coma non cura quadam muliebri sive tinctura, &*
† vers. 262. *medicina, sed ex naturali colore.* Statius quoque lib. IV Theb. † Atalantæ fi-
lio Parthenopæo *flaventem comam* tribuit. Menelaus ξανθὸς, *flavus*, dicitur
‡ vers. 240. Homero Iliad. Κ ‡, & passim alibi. ξανθὴν κόμην, *flavam comam*, Achilli
* vers. 141. affingit Homerus Iliad. Ψ *: sicut & Philostratus in Heroïcis eidem
Achilli tribuit κόμην χρυσοῦ ἡδίω, καὶ εὐσχήμονα, ὅπῃ καὶ ὅπως κινοίη αὐτὴν ἢ ἄνεμος
ἢ αὐτός. *comam auro suaviorem, & compositam, ut vel ipse ventus eam moveret.*
atque inde est quod Martialis lib. XII, Epigr. 84, pulcherrimos crines
Achilleas comas dixerit. Alexandrum magnum flava coma decoravit, Æ-
† vers. 103. lian. var. hist. XII, 14. Theocritus Idyllio XVII †, de Ptolemæo Phila-
delpho, Ξανθόκομος Πτολεμαῖος, ἐπιστάμενος δόρυ πάλλειν. *Ptolemæus flavis
crinibus præditus, doctus lanceam vibrare.* Auroræ *flaventes* vel *croceos* adscribit
‡ vers. 532. capillos Ovid. Amorum lib. II, Eleg. 4. Ariadnæ, idem lib. I de Arte ‡.
* vers. 609. Europæ, idem V Fast. * Didonis flavum crinem memorat Virgil. sub fi-
† vers. 763. nem libri quarti Æneïd. Lucretiæ, Ovid. II Fast. † Oenonen denique
‡ vers. 122. flaventes habuisse capillos testatur idem Heroïd. epist. V ‡. quotiescun-
que autem flavi capillitii coruscus fulgor in lenem mellis aut ceræ deprimitur umbram, fiunt κόμαι κηροχρῶτες, *comæ ut ceræ coloratæ.* de quibus loquitur Chæremon in Alphesibœâ, apud Athenæum lib. XIII, cap. 9,

Κόμαι δὲ κηροχρῶτες ὡς ἀγάλματος.
Comæ ut cera coloratæ tanquam statuæ.

Πυρσὴν κόμην, *rubram comam,* Daphnidi & Menalcæ formosis tribuit Theocritus in ipso statim initio Idyllii octavi,

Αμφω

Ἀμφω τώ γ' ἤτλω πυῤῥοτρίχω, ἄμφω ἀνάβω.

Ambobus erat flava coma, ambo impuberes.

Rutilos Phaëtontis capillos memorat Ovid. II Metam. * quinetiam *fulvâ comâ* insignem describit amicam suam Propert. lib. II, Eleg. 2. quod si tamen profundius rutilantes capilli in rubrum transirent colorem, deforme id habebatur. supra fuit illud Martialis, * vers. 319.

Crine ruber, niger ore, &c.

ἡλιῶσαν κόμλω duo constituunt; color gratus, & nitor splendidus: requiritur ergo in eâ non color modò flavus benè temperato candore sensim illuminatus, verùm etiam vegeto splendore coruscum Solis lumen vel etiam suave radians aurum referens. utrumque in Commodi Imp. capillis notavit Herodianus lib. I, κόμη τε ἦν φύσει ξανθὴ καὶ οὔλη· ὡς εἴποτε φοιτῴη δι' ἡλίου, τοσοῦτον ἐκλάμπειν αὐτῆς πυροειδές τι, ὡς τοῖς μὲν οἴεσθαι ῥίνημα χρυσοῦ προϊόντι ἐπιπάσσεσθαι· τοὺς δὲ ἐκθειάζειν, λέγοντας αἴγλην τινὰ οὐράνιον περὶ τὴν κεφαλὴν συγγεγενῆσθαι αὐτῷ. *Flava erat & crispa cæsarie: quæ in sole ambulanti velut igne quodam rutilaret: sic ut euntem scrobe aurea quidam putarent adspergi: quidam etiam pro argumento divinitatis acciperent, & radios esse illos circa verticem genitivos arbitrarentur.* Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, ξανθὸν μὲν, καὶ χρυσοῦ πέρα, τὸ ἀτακτοῦν τῆς κόμης· τὸ δὲ ἐπὶ θάτερα κείμενον, ἔχει τι καὶ ἐς αὐτὴν παραλλάττον, ὑπὸ τοῦ τετάχθαι. *Comæ pars quæ soluta est, flava ac supra aurum. Quæ vero in altera parte posita est, habet, nescio quid & in ipsam differens, quod compositum sit.* Callistratus quoque in descript. statuæ Narcissi, κόμαις ἐπιχρύσοις ἤστραπτε· κατὰ μὲν τὸ μέτωπον, τῆς τριχὸς ἑλισσομένης εἰς κύκλον· κατὰ δὲ τὸν αὐχένα, κεχυμένης εἰς νῶτα. *Aureis comis fulgebat: crinibus qui sunt ad frontem in circulum volutis; qui vero sunt ad cervicem, in tergum diffusis.* Apulejus lib. V Metamorph. de Cupidine, *videt Psyche capitis aurei genialem cæsariem ambrosiâ temulentam; cervices lacteas, genasque purpureas pererrantes crinium globos decoriter impeditos; alios antependulos, alios retropendulos; quorum splendore nimio fulgurante, etiam ipsum lumen lucernæ vacillabat.* tales olim Batavi, quos *auricomos* propterea nuncupat Silius Ital. lib. III de Bello Punico,

At tu transcendens Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo performidate Batavo.

Poppæa Neronis videtur χρυσοειδές τι, *quiddam auro simile,* habuisse in comâ, & quod splendorem succini referret. *Domitius Nero,* inquit Plin. XXXVII, 3, ubi de succino agit, *in cæteris vitæ suæ portentis, capillos quoque conjugis suæ Poppeæ in hoc nomen adoptaverat; quodam etiam carmine succina appellando. Et quoniam nullis vitiis desunt pretiosa nomina, ex eo tertius quidam hic colos cœpit expeti à matronis.* Antilocho quoque ἡλιῶσαν κόμλω tribuit Philostr. Iconum lib. II. quemadmodum & junior Philostratus Meleagro. Heliodorus

denique lib. II Æthiop. de Charicleâ, ἡ κόμη τῆς Χαρικλείας, οὔτε πάντη διάπλοκος, οὔτε ἀσύνδετος· ἀλλ' ἡ μὲν πολλὴ καὶ ὑπαυχένιος, ὤμοις τε καὶ νώτοις ὑπεκύμαινε· τὴν δὲ ἀπὸ κορυφῆς καὶ ἀπὸ μετώπου δάφνης ἁπαλοὶ κλῶνες ἔστεφον, ῥοδοειδῆ τε καὶ ἡλιώσαν διαδέοντες, καὶ σοβεῖν ταῖς αὔραις ἔξω τοῦ πρέποντος οὐκ ἐφιέντες. *Coma Charicleæ neque omnino constricta neque dissoluta erat, sed magna pars quæ cervicem ambiebat, terga & humeros inundabat, verticem vero & frontem lauri teneri rami coronabant rosæ in modum, coruscantem ligantes comam, & moveri à ventis extra decorem impedientes.* atque hæc est illa coloris nitorisque gratia, quæ comam tantopere commendat: neque id mirum; quum in hac fulgurante capillorum splendore τὸ νεοτήσιον ἄνθος τῶν πλοκάμων potissimùm consistat. Callistratus in primâ descript. Cupidinis Praxitelici, πλόκαμοι αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἐσκίαζον ἀνθηροὶ καὶ ἔνουλοι, νεοτήσιον ὑπολάμποντες ἄνθος. *Cincinni vero florigeri & crispantes caput ejus obumbrabant juvenili sublucentes vigore.* Arbiter *vernantes comas* dixit, *Quod solum formæ decus est, cecidere capilli: Vernantesque comas tristis abegit hiems.* Pacuvius Antiopâ, — *cervicum floros dispargite crines.* Attius in Bacchis, *Nam flori crines video ut impexi jacent.* utrumque locum citat Servius in XII Æneïd. Quamquam verò coruscans illud comæ genus primas veræ pulchritudinis nunquam non tulerit; nigram tamen comam ne quidem laude suâ caruisse discas ex Ovid. Amor. lib. II, El. 4,

Seu pendent niveâ pulli cervice capilli:
Leda fuit nigrâ conspicienda comâ.

Horat. Carminum lib. I, Ode 32,

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum.

Martialis lib. VIII, Epigr. 64,

Sit moro coma nigrior caduco.

Philostr. Iconum lib. II, tribuit Panthiæ χαίτην μέλαινάν τε καὶ ἀμφιλαφῆ. *comam atram ac densam.* Neptuno quoque tribuuntur nigri capilli, lib. VII Anthologiæ Græcorum Epigrammatum,

Ἐγγύθι δ' εὐρύστερνος ἐφαίνετο κυανοχαίτης.
Proxime lato pectore apparebat habens crines nigros.

Κυανοχαίτης, ὁ Ποσειδῶν, ἤγουν μελανόθριξ. Moschop. περὶ σχεδῶν. *Atricapillus*, μελαγκόρυφος, μελάνθριξ. Glossæ vet. Cur verò nigram quoque comam judicaverint decoram, docet nos Aristænetus lib. I, epist. 7, ἐξέλαμπε ἐκ πολλῆς τε καὶ μελαίνης κόμης λευκὸς μὲν τράχηλος, ξανθὴ δὲ παρειά· χρώματα λαμπρὰ μὲν τῇ φύσει· ἀνθηρότερα δὲ τῇ πρὸς τὸ μέλαν συνοικίᾳ. *Eminebat ex densa coma candida cervix, flava vero gena. Colores splendidi quidem natura, floridiora vero conjunctione nigri.* Quisquis ergo sibi eximiam pulcherrimarum comarum speciem cogitatione ac voto figurare volet, is cum Anacreonte

λιπαρὰς κόμας, crassos capillos, optabit,

Τὰ μὲν ἔνδοθεν, μέλαινας.

Τὰ δ' ἐς ἄκρον, ἡλιώσας.

Interius quidem nigros,

Extra vero splendentes.

Ennapius certè in Iamblicho tales describit capillos Cupidinis, *αἱ κόμαι μελάντεραί τε,* inquit, *καὶ ἡλιῶσαι κατέχυντο, capilli nigri & splendentes confundebantur.* Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Nec tamen ater erat, nec erat color aureus illis:
Sed quamvis neuter, mistus uterque color:
Qualem clivosæ madidis in vallibus Idæ
Ardua direpto cortice cedrus habet.

Myrrheum vel *myrteum* dixerunt hunc colorem in crinibus. Horat. Carminum lib. III, Ode 14, *Myrrheum nodo cohibente crinem.* ubi tamen vetus interpres Pomponius Porphyrio *myrteum* legisse videtur. *colorem,* inquit, *myrteum in crinibus hodie quoque dicunt, qui medius est inter flavum & nigrum.* Longus sophista lib. I Pastoral. *ἡ Χλόη εἴκαζεν Δάφνιδος τὴν κόμην, ὅτι μέλαινα, μύρτοις. Chloe Daphnidis comam, quoniam nigra erat, myrto assimilabat.* Tibullus lib. III, Eleg. 4. *Spirabat Tyrio myrtea rore coma.* ad quem locum vide quæ annotaverit Ios. Scaliger. atque hi fortè sunt capilli, quos à dubio nigri flavique coloris splendore *renidentes* dixit Apul. III Metam. *tuis istis micantibus oculis, & rubentibus bucculis, & renidentibus crinibus, in servilem modum addictum atque mancipatum tenes volentem.* Optimus igitur erat hic capillorum nativus color: solebantque olim ii, quibus talis cæsaries à naturâ non erat data, medicaminibus quibusdam crines inficere, ut ad hunc colorem quàm proximè accederent. Ælianus var. hist. IX, 9, de poliorcete Demetrio, *ἔμελε αὐτῷ καὶ καλῷ εἶναι, ἐυθέτιζοντι τὴν τρίχα καὶ ξανθιζομένῳ, studebat ipse pulcher esse. Nam capillos pectendo disponebat, & rufos faciebat.* Festus, *Rutilum, rufum significat: cujus coloris studiosæ etiam antiquæ mulieres fuerunt: unde traxerunt cognomina Rutiliæ, ut indicat frequenter Afranius.* Varro quoque lib. VI de L. L. *mulieres valde rufæ Rutilæ dictæ.* Cato, *mulieres nostræ cinere capillum ungitabant, ut rutilus esset crinis.* Plin. XXIII, 2, *Fæx aceti cremata ampliat vires. tunc addito lentiscino oleo illita unâ nocte rufat capillum.* ad hæc Plinii verba dubio procul respexit Serenus præcepto med. V,

Ad rutilam speciem nigros flavescere crines
Vnguento cineris prædixit Plinius autor.

Sic enim legere satius est, quàm *Tullius*, quod est in vulgatis. inspice locum Sereni, & plura ad hanc, de quâ nunc agimus, rem pertinentia invenies. alium tincturæ hujus modum tradit Plin. XV, 22. *tinguntur nucum cor-*

tice lanæ, & rufatur capillus primùm prodeuntibus nuculis : id compertum infectis tractatu manibus. Martialis XIV, 4,

Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.

Idem ibidem, Epigr. 25,

Si mutare paras longævos cana capillos;
Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Videmus itaque aureas hasce nigrorum capillorum extremitates ingenti prorsus curâ sumptuque immutatas : quin etiam suspicari fortè liceat *ingenuos crines* supra §. 5, dictos Papinio crines eo colore infectos; quoniam hæc temporis pariter ac sumptuum impensa non nisi ingenuorum esset propria. Medea quoque non minus fortè ab hoc matronalium comarum decore, quàm à structurâ tutulorum, ἱεροπρεπὴς τὴν κόμην dicitur Philostrato juniori in picturâ Medeæ. quemadmodum denique flavo rubore coruscans crinis juvenili quadam gratiâ decorem capitis auget, ita canescens quoque coma ingenti quandoque caput honore perfundit. Eunapius in Proæresio, οὔλη τε ἦν αὐτῷ καὶ ἄγαν συνεχὴς ἡ κόμη, καὶ διὰ πλῆθος πολιῶν τριχῶν ἀφριζούσῃ θαλάσσῃ προσεμφερὴς καὶ ὑπαργυρίζουσα. *Crispum ei erat, & spissum capillitium, & propter frequentes canos interspersos, spumanti æquori simile, instarque argenti albicans.* Apulejus quoque lib. V Metam. quem ante dixit *medium cursum ætatis agere, interspersum rarâ canitie*, eundem paulo post describit fuisse *ætate mediâ, candenti canitie lucidum.* Insignem comam habenti opponitur is apud Martialem lib. IV, Epigram. 53,

— cui cana putrisque
Stat coma, & in pectus sordida barba cadit.

Tenues capillos commendat Tibullus lib. I, Eleg. 10,

Tune putas illam pro te disponere crines,
Aut tenues denso pectere dente comas?

Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Quid? quod erant tenues, & quos ornare timeres;
Vela colorati qualia Seres habent:
Vel pede quod gracili deducit aranea filum,
Cùm leve desertâ sub trabe nectit opus.

Molles capillos Cupidini tribuit Ovid. III de Ponto, Eleg. 3. Martialis lib. V, Epigr. 37,

Puella senibus dulcior mihi cygnis,
Agnâ Galesi mollior Phalantini;
Quæ crine vincis Bætici gregis vellus,
Rhenique nodos, aureamque miscelam.

Idem lib. IV, Epigr. 42,

— mollesque flagellent
Colla comæ : tortas non amo, Flacce, comas.

Ovid.

Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Cùm graciles essent tamen, & lanuginis instar;
Heu mala vexatæ quanta tulere togæ!

Silius Italicus lib. VIII *faciles comas* tribuit Scipioni,

Martia frons, facilesque comæ, nec ponè retroque
Cæsaries brevior. —

Hircipili, durorum pilorum homines, Festus. talis fuit Canidia venefica, de quâ Horat. Epodon Ode 5,

Horret capillis ut marinus asperis
Echinus, aut currens aper.

Crispos capillos laudat Apulejus in Apologiâ, ubi sigillum Mercurii adfabrè sculptum describit, *En, vide,* inquit, *ut in capite crispatus capillus sub imo pilei umbraculo appareat.* Arbiter quoque, in descriptione formosæ, *crines ingenio suo flexos & per totos humeros diffusos* ponit. κόμη φυσικῶς ἐνουλισμένη, *coma naturaliter crispata,* Aristænetus lib. I, epist. I. ὁ τῶν πλοκάμων κιττός. *cincinnorum hedera.* Theod. Prodromus lib. VI de amorib. Rhodanthes & Dosiclis. Ælianus var. hist. XII, I, de Aspasiâ, ἦν δὲ καὶ τὴν κόμην ξανθὴ, καὶ οὔλη τὰς τρίχας ἠρέμα, *flava erat coma, & crinibus raro crispatis.* Achilles Tatius sub finem libri primi, αἱ Λευκίππης κόμαι βοστρυχούμεναι μᾶλλον εἱλίσσοντο κιττοῦ. *Leucippes capillorum cincinni hederæ contortionibus implicatiores cernebantur.* Opponitur autem capillo crispo *contumax capillus*, qui rigens & rectus in cirratos flexus variari recusat. Martialis lib. X, Epigr. 65,

Tu flexa nitidus comâ vagaris;
Hispanis ego contumax capillis.

Dociles capilli probantur Ovidio, Amorum lib. I, Eleg. 14,

Adde, quod & dociles, & centum flexibus apti;
Erudit admotas ipse capillus acus.

Vidimus nunc quod optimi quidem sunt crines *imminentes fronti, densi* quoque, *longi, dividui, flavi, tenues, molles, crispi:* quos tamen si habere non contigerit, proximum est ut dociles optemus. nã ut rectè Ovid. III de Arte,

Cura dabit faciem; facies neglecta peribit;
Idaliæ similis sit licet illa Deæ.
Munditiis capimur; ne sint sine lege capilli;
Admotæ formam dantque negantque manus.
Nec genus ornatus unum est; quod quamque decebit,
Eligat; & speculum consulat arte suum.
Longa probat facies capitis discrimina puri;
Sic erat ornatis Laodameia comis.
Exiguum summâ nodum sibi fronte relinqui,
Vt pateant aures, ora rotunda volunt.

Alterius

Alterius crines humero jactentur utroque;
Talis es assumptâ, Phœbe canore, lyrâ.
Altera succinctæ religetur more Dianæ;
Vt solet, attonitas cùm petit illa feras.
Hanc decet inflatos laxè jacuisse capillos;
Illa sit adstrictis impedienda comis.
Hanc decet ornari testudine Cylleneâ;
Sustineat similes fluctibus illa sinus.
Sed neque ramosâ numerabis in ilice frondes;
Nec quot apes Hyblæ; nec quot in Alpe feræ:
Nec mihi tot cultus numero comprendere fas est:
Adjicit ornatus proxima quæque dies.
Et neglecta decet multas coma; sæpe jacere
Hesternam credas; illa repexa modò est.
Ars casum simulet. sic captâ vidit in urbe
Alcides Iolen; Hanc ego, dixit, amo.
Talem te Bacchus, Satyris clamantibus Euœ
Abstulit in currus, Cnossi relicta, suos.

* vers. 497. Idem lib. I Metam. *

Spectat inornatos collo pendere capillos;
Et, Quid si comantur? ait. —

Apulejo lib. II Metam. inornatus crinis dicitur *inaffectatum capillitium*. & mox ibidem, *Sed in meâ Fotide, non operosus, sed inordinatus ornatus addebat gratiam. Vberes enim crines, leniter emissos, & cervice dependulos, ac deinde per colla dispositos, sensimque sinuato patagio residentes, paulisper ad finem conglobatos in summum verticem nodus adstrinxerat.* Ovid. VIII Metam. † de Atalantâ,

† vers. 319.

Crinis erat simplex, nodum collectus in unum.

‡ vers. 43. Statius II Sylv. in Epicedio Pileti Vrsi ‡,

— *simplexque horrore decoro Crinis.* —

Κόμλω ἀφελῶς πεπλοκισμένλω, *comam simpliciter plicatam*, dixit Aristænetus lib. I, epist. 19. simplici atque inaffectato capillitio opponitur *capillus arte compositus*, apud Agellium noct. Attic. III, 5. Plautus Truculento, Act. II, Sce. *Quis illic est*, &c. — *abire hinc ni properas grandi gradu*

Iam ego istos fictos, compositos, crispos cincinnos tuos,
Vnguentatos usque ex cerebro evellam. —

Vt ut verò mollicelli isti & coactis capillorum contortionibus crispuli quibusdam non satis emunctæ naris hominibus placere soleant; aliis tamen verum nativi decôris bonum acriore judicio percensentibus rigidæ incultæque Hippolyti comæ vel ipsius Bacchi crinibus videbuntur ornatiores.

tiores. vide Senecam Hippolyto *. ſimilem denique inornatum in maſculo adoleſcente ornatum pulchrè nobis delineavit Theophylactus Simocatus epiſt. 15, Ἐν τῇ παλαίςρᾳ τὸν Αὐγείαν τεθέαμαι. τὴν δὲ θέαν οὔτε λόγος ἐκφράσειεν, οὔτε ζωγράφου χεῖρες μιμήσαιντο. ἦν γὰρ ὁ νεανίας, εὐσθενὴς, ὄρθιος, τὸ περιςέρνιον λάσιος· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ δορκάδος αὐτοῦ· τὸ δὲ βλέμμα οὔτε θυμοῦ φοινισσόμενον, οὔτε μαλακώτερον τῇ ὑγρότητι, ἀλλ᾽ ἀνδρεῖον καὶ πρᾶον ὁμοῦ. ἡ δὲ χροιὰ τοῦ σώματος, οὔτε πρὸς τὸ θηλυπρεπὲς ἐλευκαίνετο, οὔτε πρὸς τὸ μελάντερον καθεσκίαςο. ἡ δὲ θρὶξ ἠρέμα πως ἐπεκύμαινε τῇ οὐλότητι, καὶ κυανίζουσα ὥρᾳ γαλήνης τὴν θάλασσαν εἰκονίζετο. ὅτε καὶ τὴν γείτονα χέρσον ἁπαλοῦ περιπλύσεται ῥείθρῳ, τὸ μανιῶδες τοῦ κλύδωνος καὶ βάρβαρον παρεάσασα. αἱ δὲ παρειαὶ οὔτε κατέρυθροι, γυναικῶδες γάρ· οὔτε πάλιν ὠχρότητι τὴν εὐπρέπειαν ἐπεσύγνασαν. ἡ δὲ ῥὶν, λίαν σεμνῶς ἐτετόρνευτο, καὶ πολλὴν τῆς δημιουργοῦ φύσεως τὴν ἐπιςήμην ἀπέλεγχε. τὸ δὲ ἔλαιον ἐπιχεόμενον ἡλιοειδῶς περιήςραπτε· καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τῶν ἐκλάμψεων, τὴν παλαίςραν ἀκτίνων δίκην ἠγλάϊζε. *In palæſtra Augiam ſpectavimus, & ſpectaculum neque ſermo edicere, neque pictoris manus imitari poſſent. Aderant enim adoleſcenti robur & vires, erectum firmumque corpus, pectus piloſum, oculi quales ſunt cervarum ſive dorcadum, viſus neque rubens ex ira, neque mollitie dejectus, ſed ſimul virilis ac placidus. Color corporis neque albicabat, ut in fœminis, neque nimis erat niger. Crinis modice criſpus præ teneritudine, & purpurantem tempore malaciæ pontum retulit, & quando vicinam terram leni allapſum circumfundit, furore fluctus & barbarie ſedata. Genarum rubor non ſupra modum, quod fœminarum, neque rurſum earundem decorem obfuſcabat pallor. Naſus elaboratiſſime detornatus, ut plurimum naturæ opificis artificium argueret. Oleum circumfuſum Solis in modum fulgurabat, & ſplendore lucis palæſtram quaſi radiis illuſtrabat.*

* verſ. 757.

§. 7. CERVIX NON SEDET NERVIS. pulchra cervix debet eſſe *mobilis, ſucci plena, candida, recta. Mobilem cervicem* poſtulat Plinius lib. XI Nat. hiſt. cap. 37, *cervix*, inquit, *è multis vertebratiſque orbiculatim oſſibus flexilis ad circumſpectum.* opponitur ei *cervix rigida*, qualem Tiberio Cæſ. in ejus vitâ tribuit Suetonius. *Succi plenam cervicem* Bathyllo tribuit Apulejus. Suetonius in Claudio, cap. 30, videtur *opimas cervices* dixiſſe. quemadmodum & Ammianus Marcellinus lib. XXV teſtatur Iuliano Imp. fuiſſe *opimam cervicem*. Herculem Herodis deſcribit Philoſt. lib. II de vitis ſophiſtarum in Herode εὐτραφῶς ἔχοντα τοῦ αὐχένος· τοῦτο δὲ, ἐκ πόνων ἥκειν αὐτῷ μᾶλλον, ἢ σίτου. *pinguem habentem cervicem, id ipſi magis ex laboribus eveniſſe, quam ex cibo.* Idem rurſus in Heroïcis de Patroclo, ἡ κεφαλὴ ἐβεβήκει ἐπ᾽ αὐχένος, οἷον αἱ παλαίςραι ἀσκοῦσιν. *caput autem cervici impoſitum erat qualem luctæ exercent.* opponitur ei *gracilis cervix*, & *cervix tumida*. ita Cajum Cæſ. *gracilitas cervicis* dehoneſtabat, Sueton. in Cajo, cap. 50. Vatinium contrà *tumida cervix* deformabat. Cicero in Vatinium, *repentè te, tanquam ſerpens è*

latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti.

Longam cervicem laudat Tibullus lib. III, Eleg.4,

Non illo quicquam formosius ulla priorum
Ætas, humanum nec fuit illud opus.
Intonsi crines longâ cervice fluebant.

Opponitur ei βυσαύχλω, ὁ τοὺς ὤμους ἀνέλκων, τ͂ δὲ αὐχένα συνέλκων· ὃν ἐπίβουλον Ἀριστοτέλης φυσιογνωμονεῖ, *Bysauchen, id est, qui humeros attrahit, cervicem vero contrahit, quem insidiatorem Aristoteles, juxta scientiam ex habitu corporis de moribus conjectandi, interpretatur*, inquit Iul. Pollux Onomastici sui libro secundo.

* vers.345. *Candidam cervicem* laudat Iuvenal. Satyrâ x*,

Præbenda est gladio pulchra hæc & candida cervix.

Arbiter, *Premebat illa resoluta marmoreis cervicibus aureum torum.*

Rectam cervicem Hyacintho tribuit Philostr. junior, αὐχλὼ ἀνεστηκὼς τὸ μέτριον inquit, *cervix excitata modice.* & rursus in Pelope, αὐχλὼ ἀνεστηκώς, τὸ τ͂ γνώμης ἑτοῖμον ἐλέγχει. *cervix excitata promptitudinem in consiliis arguit.* in Heroïcis quoque testatur Philostratus, λῆμα τ͂ Ἀχιλλέως δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ τ͂ αὐχένος· εἶναι γὰρ δὴ ὀρθὸν ἐκ ἀνεστηκότα, *audaciam Achillis & cervice satis indicari. esse enim rectam & excitatam.* unde neque incongruè apud Heliodorum lib. II Æthiop. ὀρθὸς τ͂ αὐχένα, *recta cervice*, depingitur Theagenes generis primordia & acres animos ab Achille trahens. & rursus sub finem lib. VII inducit eum τ͂ αὐχένα ὄρθιον καὶ ἐλεύθερον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους αἴροντα, ἐκ εἰς κορυφλὼ τοὺς ἅπαντας ὑπέχοντα. *recta cervice & libera superque alios extollente, & verticem omnibus submittente.* meritò autem laudari videtur *recta cervix*, cùm ab ejus decore singularis quædam universo capiti acce-
† vers.656. dat gratia. Seneca Hippolyto †, —*sic tulit celsum caput.* atque in hoc maximè consistit *honor capitis & dignitas oris,* quam Trajano Imp. adscribit
‡ vers.235. Plinius in Paneg. quinetiam Gratiam illam, quam Homerus Iliad. Z ‡, testatur capiti atque humeris Vlyssis à Pallade circumfusam, in hoc celsi capitis decore præcipuè collocandam arbitramur. opponitur autem ei
* vers.92. *cervix obstipa.* Horat. lib. II, Satyrâ v*,

Stes capite obstipo, multum similis metuenti. ubi Comment. vetus *obstipo* exponit *fixo, immobili, tristi; vel, ut Scaurus dicit, inclinato in alterum humerum.* Sueton. in Tiberio, cap. 68, *incedebat cervice rigidâ & obstipâ.* ad quæ verba vide Casaubonum.

§. 8. GEMINOS ORBES. *Fronti ac superciliis subjacent oculi; pars corporis pretiosissima, ut qui lucis usu vitam distinguant à morte.* Plin. XI, 37. quamobrem etiam in perfectæ pulchritudinis consideratione non putavit Sidonius oculos prætereundos: μάλιστα γὰρ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ut rectè loquitur Achilles Tatius lib. IV, κάθηται τὸ κάλλος. *maxime enim in oculis consistit*

ſiſtit pulchritudo. Conſiderabimus ergo in oculis *magnitudinem, colorem, nitorem, vigorem, hilaritatem, ſeveritatem.*

Magnos oculos tanti videtur feciſſe Homerus, *cui validiſſima forma etiam in fœminis placet* *, ut ab oculis tantùm grandioribus digniſſimam Iunonis formam deſcripſerit: ita Iliad. A †, & paſſim alibi ſemper incidas in illud, —— βοῶπις πότνι' Ἥρα. *bovinis oculis veneranda Iuno.* Libanius in Progymn. Ὅμηρος ἐνδείξασθαι βουλόμενος ὡς εἶεν ὀφθαλμοὶ τῇ Ἥρᾳ καλοί τε καὶ μεγάλοι, βοῶπιν αὐτὴν ἐκάλεσε. *Homerus oſtendere volens, quod oculi Iunonis magni eſſent & pulchri, bovinos oculos habentem dixit.* Ælianus var. hiſt. XII, I. Aſpaſiæ formam deſcribens, addit ὀφθαλμοὺς εἶχε μεγίστους. *oculos habebat maximos.* Philoſtratus Iconum lib. II magnos oculos tribuit Panthiæ. quemadmodum & lib. II de vitis ſophiſt. Alexandro ſophiſtæ, quem θεοειδῆ καὶ περίβλεπτον, *divina forma præditum & conſpicuum*, fuiſſe teſtatur, tribuit ὄμμα τε ἁβρὸν καὶ μέγα, *oculos molles & magnos.* Athenæus lib. XIII, cap. 6, Σταγόνιον καὶ Ἄνθις ἀδελφαί, ἐκαλοῦντο Ἀφύαι· ὅτι καὶ λεπταὶ καὶ λευκαὶ οὖσαι, τοὺς ὀφθαλμοὺς μεγάλους εἶχον. *Stagonium & Anthis ſorores, Aphuæ dicebantur, quod cùm tenues & altæ eſſent, oculos haberent magnos.* Ariſtænetus denique lib. I, epiſt. I, in Laïde ſuâ laudat magnos oculos. huc etiã facit, quod Iuvenalis Satyrâ VI ‡, *minores oculos* refert inter fœda declivis ætatis incommoda,

Si verum excutias; facies, non uxor amatur.
Tres rugæ ſubeant, & ſe cutis arida laxet,
Fiant obſcuri dentes, oculique minores,
Collige ſarcinulas, dicet libertus, & exi.

qui utroſque oculos parvos habebant, dicebantur *Ocelli*, Plin. VIII, 37.

Colores oculorum præcipuos tres enumerat Philoſtratus in prooemio Iconum, ubi χαροπὸν ὄμμα nominat, καὶ γλαυκὸν, καὶ μέλαν, *ravum oculum, cæſium, & nigrum.* ὄμματος χαροποῦ, *ravi oculi*, plurima paſſim exempla occurrunt. ita Philoſtr. junior tribuit Meleagro χαροπὸν ἱκανῶς δεδορκὸς τὸ ὄμμα, *ravos oculos horridùm intuentes.* notabile exemplum oculi quaſi χαροποῦ in Theagene obſervat Heliodorus ſub finem lib. II Æthiop. ὀφθαλμὸς οὔπω μὲν χαροπὸς, χαροπώτερον δὲ μελαινόμενος, σοβαρώτερόν τε ἅμα καὶ οὐκ ἀνέραστον βλέπων, οἷον θαλάσσης ἀπὸ κύματος εἰς γαλήνην ἄρτι λεαινομένης. *Oculi non prorſus ravidi, attamen cum ravo colore nigricantes, aſpectum acriorem, neque tamen inamabilem habentes, tanquam maris poſt fluctus nuper in tranquillitatem compoſiti.* γλαυκὸν ὄμμα, *cæſios oculos*, Minervæ ſemper tribuit Homerus. Iliad. enim A *, & paſſim alibi, γλαυκῶπις Ἀθήνη, *cæſiis oculis Minerva*, nuncupatur. *Latinis veteribus cæſia dicta eſt, quæ à Græcis γλαυκῶπις, ut Nigidius ait, de colore cœli, quaſi cœlia.* Agell. noct. Attic. II, 26. Cicero quoque lib. I de nat. Deorum facit *cœſios oculos Minervæ, cœruleos Neptuni.* mirum eſt itaque illud,

* Quint. XII, 10
† verſ. 551.
‡ verſ. 145.
* verſ. 206.

quod habes in Appendice Virgil.

Minerva flavo lumine est, Venus pæto.

Præſertim cùm ex Arnobio lib. VI diſcamus flavos oculos ἐκ διαμέτρου opponi cœſiis. *poteſt fieri, ut barbatus in cœlo ſit,* inquit, *qui eſſe à vobis effingitur lævis? poteſt ut in ſenectute provectior, cui puerilem commodatis ætatem? poteſt ut hic flavus ſit, qui in veritate habeat oculos cæſios?* utcunque tamen conſtat, oculos modicè cæſios nunquam, nimium verò cœſios ſemper improbatos. Plutarchus de Syllâ, τὴν τῶν ὀμμάτων γλαυκότητα δεινῶς καὶ πικρὰν καὶ ἄκρατον οὖσαν, ἡ χρόα τοῦ προσώπου φοβερωτέραν ἐποίει προσιδεῖν. *cæſium illum oculorum colorem, admodum acerbum & intemperatum, color vultus aſpectu triſtiorem reddebat.* Lucret. lib. IV ubi ſtultos amatores deformium amicularum indecoros oculos leniori nomine ſibi ipſis commendantes traducit, *Cæſia, Palladion*; inquit, *nervoſa & lignea, Dorcas.* Lucianus denique in dial. meretr. τοὺς ὀφθαλμοὺς ἴδε, μή σε ἀνιάτω, εἰ πάνυ γλαυκοὺς ἔχει αὐτοὺς, μηδὲ ὅτι διάστροφοί εἰσι, καὶ ἐς ἀλλήλους ὁρῶσι. *Oculos vide, neque te contriſtet, ſi nimis cæſios habet ipſos, neque quod ſint verſibiles, & ſe invicem intueantur.* ubi in tranſitu nota, quod duo vitia oculorum attingit hîc Lucianus; plus juſto cæſios, ac diſtortos: nimium cæſios oculos Terent. Heaut. * & Hecyr. III,4, intellexit, cùm deformem virginem *cæſiam,* virum quoque deformem *cæſium* facit. de diſtortis oculis loquitur Tullius lib. I de nat. Deorum, *Roſcius,* inquit, *eſt perverſiſſimis oculis.* μέλαν ὄμμα, *nigros oculos,* maximè videtur commendare Homerus, cùm ei Iliad. A †, & alibi paſſim, Græci dicuntur ἑλίκωπες Ἀχαιοὶ, quod nigros & cum quadam volubilitate decoros oculos haberent. ἑλικώπιδες πάρθενοι, *nigris oculis virgines*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere. Patroclus quoque teſte Philoſtrato in Heroïcis ἦν τὼ ὀφθαλμὼ μέλας, *oculis erat nigris.* Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, τὸ μέλαν τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ κόραι μελάντατοι· καὶ τὸ κύκλῳ λευκὸν, αἱ γλῆναι λευκόταται· καὶ ἑκάτερον ὑπερβολῇ πρὸς τὸ ἕτερον ἐπιδείκνυται· καὶ τὸ λίαν ἀνόμοιον, εὐδοκιμεῖ παρακείμενον· ἔνθα δὴ τὰς χάριτας ἐγκαθιδρυμένας πάρεστι προσκυνεῖν. *Quod in oculis nigrum, pupulæ nigerrimæ; quod circum album, orbes candidiſſimi, alterumque comparatione alterius elucet, & diſparia valde gratiam ſumunt ab ipſa vicinia. Gratias ibi inſidentes adorare promptum.* Horat. Carminum lib. I, Ode 32,

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum. ——

Anacreon in eâ quæ ſupra fuit Bathylli deſcriptione, nigros ei vult eſſe oculos; amicæ verò ſuæ, cæſios. Cæſullam igitur optavit Anacreon. quemadmodum enim *Ravillæ, à ravis oculis dicuntur; ita ab oculis cæſiis, Cæſullæ,* Feſtus.

Nitor oculorum, τὸ φλέγον τοῦ βλέμματος, ut loquitur Heliodorus ſub finem lib.

* verſ. 5.

† verſ. 389.

lib. III Æthiop. unde *nitidi ocelli* dicti sunt Iuvenali, Sat. VI *: *lucidum fulgentes oculi*, ut vocat Horat. Carm. lib. II, Ode 12. *micantia sidereis ignibus lumina*, Mamertinus Panegyr. Iuliano Imp. dicto. *oculi clariores sideribus extra lunam fulgentibus*, Arbiter. *Sidereique orbes, radiataque lumina cœlo*, Statius II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris †, — *videt igne micantes Sideribus similes oculos* — Ovid. I Metam. ‡ Aristænetus lib. I, epist. I, ὀφθαλμοὶ μεγάλοι τὲ καὶ διαυγεῖς, καὶ καθαρῷ φωτὶ διαλάμποντες, *oculi magni & splendidi & pura luce nitentes.* & mox, epist. 7, τὸ ὄμμα, καίπερ ἀγανακτούσης, ἡδύ· ὥσπερ καὶ τὸ τῶν ἄστρων πῦρ· φῶς μᾶλλον, ἢ πῦρ. *fuit oculus quamvis excandescentis suavis; veluti siderum flamma; lumen immo, non flamma.* dicuntur & ὀφθαλμοὶ πάντας τῷ κάλλει καταστράψαντες, *oculi in omnes pulchritudine fulgurantes.* Heliodoro lib. II Æthiop. ὄμματα δειμύλα καὶ φλογόεντα, *oculi acres & flammei*, dixit Moschus Idyllio I *. ὄμματα μαρμαίροντα, *oculi splendentes*, Homerus Iliad. Γ †. ἐμάρμαιρεν αὐτῇ τὸ βλέμμα μαρμαρυγὴν Ἀφροδισίαν, *splendebat ipsius oculus fulgore venereo.* Achilles Tatius lib. V. Libanius quoque Declam. IX, ubi describit Alcibiadis formam, κόμαι μὲν αὐτοῦ τοῖς κροτάφοις ἐπισείονται Βακχικαί· ὀφθαλμοὶ δὲ ἀφιᾶσι βολὰς τῆς ἡλίου μαρμαρυγαῖς ἁμιλλώμενοι, μεγάλαυχον ἤδη καὶ γαῦρον καὶ προσηνὲς ὁρῶντες· καταλάμπονται δὲ παρειαὶ ταῖς γλήναις αὐτοῦ· τὸ δ' ἐρύθημα τοῦ προσώπου τῷ τῶν λαμπάδων ἀντιστράπτει πυρί. *Crines sane Bacchici incutiuntur ipsi temporibus: oculi radios ejaculantur Solis fulgoribus contendentes, generosum modo, & superbum, & lene cernentes; collucent vero genæ pupillis ipsi: rubor etiam in vultu lampadum igni præfulgurat.* aliâ quoque similitudine non minus elegante nitorem oculorum expressit Lactantius de Opif. Dei, cap. 8, cùm *oculorum orbes gemmarum similitudinem præferentes* dicit. λάμπουσιν ὑπὸ τῶν ὀφρύσιν οἱ ὀφθαλμοὶ, καθάπερ ἐν χρυσῇ σφενδόνῃ ψηφίς. *splendent sub superciliis oculi, quemadmodum in aureo annulo gemma.* Longus sophista lib. IV Pastoral. eleganter quoque Apulejus,

Et pupularum nitidas geminas gemmulas.

Nitidos hosce ac lucidum fulgentes oculos rectè *argutos* dici, discimus ex Ovid. Amorum III, Eleg. 3 ‡. mirumque est, quod de Augusto refert Suetonius cap. 79, *oculos habuit claros ac nitidos; quibus etiam existimari volebat inesse aliquid divini vigoris: gaudebatque, si quis sibi acrius contuenti, quasi ad fulgorem Solis, vultum submitteret.* quamquam aliter hac de re Plinius nat. hist. lib. XI, cap. 37, *D. Augusto equorum modo glauci fuere oculi, supráque hominem albicantis magnitudinis: quam ob causam diligentius spectari eos, iracundè ferebat.* claris ac nitidis oculis opponuntur *oculi herbei.* Plautus Curcul. Actu II, Scenâ I, — *quis hic est homo*

Cùm collativo ventre, atque oculis herbeis.

Vigorem oculorum commendat Q. Serenus de Re medicâ, Carm. 14.

* vers. 8.
† vers. 42.
‡ vers. 498.
* vers. 8.
† vers. 397.
‡ vers. 9.

Summa boni est alacres homini contingere visus,
Quos quasi custodes defensoresque pericli
Prospiciens summâ natura locavit in arce. ἁβρὸν ὄμμα, *mollem oculum*, tribuit Philostr. lib. II de vitis Sophist. formosissimo sophistæ Alexandro peloplatoni, quem θεοειδῆ fuisse tradit. ὑγρότης τῶν ὀμμάτων apud Plut. in Alexandro dicitur concinna quædam vegetorum oculorum mobilitas, qualis eidem Plutarcho in Pompejo τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης vocatur. optimi itaque *oculi vigilantes*. Vegetius lib. I de Re milit. cap. 6. *oculi cæsii quidem, sed vigiles, & in adspectu micantes prorsus aquilino; quoquò versum floridi*, Apul. lib. II Metam. *acria oculorum lumina*, Agell. noct. Attic. XIV, 4. Sueton. in Iulio Cæs. cap. 45, tribuit ei *nigros vegetosque oculos*. indicantes nempe *proprium animi vigorem, celeritatemque quodam igne volucrem*, ut loquitur Plin. VII, 25. ὀφθαλμοὶ τὸ τῆς διανοίας εὔτροχον ἀποσαφοῦντες, *oculi mentis volubilitatem exprimentes*, Photius in excerptis ex Damascio de vitâ Isidori philosophi. ἡ ὀξυκινησία τῶν ὀμμάτων τὰς ὁρμὰς τῆς ψυχῆς διεδήλου, *tarditas oculorum animi impetus manifestabat*, Eunapius in Maximo. talis adspectus Plauto in Rudente Act. II, Sce. *Animo advorsavi*, &c. *strenua facies* dicitur. Arbiter, *intravit pinacothecam senex canus, exercitati vultus, & qui videretur nescio quid magnum promittere.* & hæc acrium oculorum vis Philostrato Iconum lib. II in Atlante rectè dicitur ὁρμὴ τοῦ προσώπου, *impetus vultus*, quam in Pyrrho atque Eurypulo annotat Philostratus junior, ἡλικία τε ἀμφοῖν, ἴση· τάς τε τῶν ὀφθαλμῶν βολὰς ἐνεργοὶ, καὶ οὐ μέλλοντες. *Ætate pares inter se sunt, & oculorum radiis micantes, & non cunctantes.* in Heroïcis quoque de Protesilao agens Philostratus, βλέπει μὲν, inquit, ἐν ταῖς σπουδαῖς σύντονον καὶ σφοδρὸν, *apparet quidem in curis intensum quiddam & vehemens.* & rursus de Achille testatur idem ibidem, τὸ θυμὸν τὸ ἐν τοῖς ὄμμασι, χαροποῖς οὖσιν, ἡσυχάζοντος μὲν ἀναβάλλεσθαί τινα ὁρμὴν· ὁρμήσαντος δὲ συνεκπηδᾶν τῇ γνώμῃ· τοῖς τε ἐρῶσιν, ἡδίω τότε αὐτὸν φαίνεσθαι. πεπονθέναι γάρ τι τοὺς Ἀχαιοὺς πρὸς αὐτὸν, οἷόν τι πρὸς τοὺς ἀλκίμους τῶν λεόντων· ἀσπαζόμενοι γὰρ αὐτοὺς ἐν ἡσυχίᾳ, μᾶλλον αὐτοῖς χαίρομεν, ἐπὰν θυμοῦ ἐπιπλησθέντες, ἐπὶ σῦν ὁρμήσωσιν, ἢ ταῦρον, ἤ τι τῶν μαχίμων θηρίων. *Animum autem, qui ravis inerat oculis, quiescentis quidem quendam differre impetum: ruentis vero cum sententia exilire, amantibusque tunc suaviorem videri, & hujusmodi quid adversus ipsum passos fuisse Græcos, cujusmodi adversus leonum validissimos. Eos enim in quiete diligentes, ipsis magis gaudemus, cum ira repleti, in taurum, aut in aliquam pugnacissimam impetum faciunt feram.* in hac verò strenuâ impetuosorum oculorum vehementiâ potissimùm videtur consistere *imperatorius ardor oculorum*, memoratus Plinio in Panegyrico. Alexandro certè Magno, formosissimo alioqui, tale quid tribuit Ælianus var. hist. XII, 14. quemadmodum & Atalantæ, lib.

XIII, cap. I. vide locum. vegetis atque acribus oculis opponuntur *stantes oculi,* Ovid. VI Fast. * *rigentes oculi, quales fuere Cajo principi,* Plin. XI, 37. *marcentes,* Apul. X Metam. *jacentes,* Claud. de bello Gildonico †. Seneca Troadib. ‡ de Hectoris umbrâ, * vers. 133. † vers. 21. ‡ vers. 449.

Non ille vultus flammeum intendens jubar;
Sed fessus, ac dejectus, & fletu gravis.

Hilaritas oculorum. τ̃ ὀφθαλμῶν τὸ ὑγρὸν ἅμα τῷ φαιδρῷ καὶ τῷ κεχαρισμένῳ, *oculorum humiditas cum hilaritate & gratia,* ut loquitur Lucianus in Imaginib. amœna hæc amabilium oculorum gratia Græcè ἵμερος dicitur. ὀφθαλμοὶ ἡδεῖς, ἐπαγωγοὶ, ἐπέραστοι· καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν ἀπορρέον, ἵμερος. *oculi suaves, illecebrosi, amabiles, quodque ab illis fluit placidum.* Pollux, Onomast. lib. II. oculus verò hac dote commendabilis φαιδρὸν ὄμμα dicitur Alciphroni, epist. 38. *serenus vultus* est Virgilio lib. II Æneïd.

— *quæ causa indigna serenos Fœdavit vultus.* —

Varro apud Nonium in *Rictum ferarum dici volunt.* & in *Palpebrum.*

Oculi subpætuli, nigellis pupulis,
Quandam hilaritatem significantes animitus,
Quos calliblepharo naturali palpebræ
Tinctæ vallatos mobili septo tenent.

τοῖς ὄμμασι Χάριτες, οὐ τρεῖς καθ' Ἡσίοδον, ἀλλὰ δεκάδων περιχορεύει δεκάς, *circum oculos Charites non tres juxta Hesiodum, sed decadum tripudiat decas.* Aristæn. lib. I, epist. 10. ὀφθαλμοὶ ἐπαφρόδιτοι καὶ φιλικοὶ tribuuntur Protesilao apud Philostratum in Heroïcis. quemadmodum ibidem quoque tribuit Palamedi τὸν τ̃ ὀφθαλμῶν νοῦν, ἐν τῇ ἡσυχίᾳ φιλέταιρόν τε, καὶ εὐπροσήγορον τὰς βουλάς, *oculorum mentem inquiete comem, & affabilem in consiliis.* tales oculos rectè *comes* dici, discimus ex Ovid. III de Arte *, * vers. 510.

Comibus est oculis alliciendus amor.

T. Calpurnio Siculo Eclogâ VI, quæ inscribitur Litigium, *ridens oculis* dicitur is, cujus oculis innatat imago quædã serenæ blandæque hilaritatis,

Candidus alter erat, lævique decentior ovo,
Et ridens oculis, crinemque simillimus auro.

Heliod. lib. III Æthiop. ἐμειδίασαν βραχύ τι καὶ κλεπτόμενον, καὶ μόνῃ τῇ διαχύσει τ̃ βλεμμάτων ἐλεγχόμενον. *Riserunt aliquantulum eum, qui furabatur, solaque oculorum confusione arguebatur.* Lucianus in Dialogis meretr. εὐμήκης ἐστὶ, καὶ ὀρθὴ, καὶ μειδιᾷ πάνυ ἐπαγωγόν. *procera est & recta, & ridet admodum amabiliter.* modus tamen hîc tenendus, ne mollis oculorum petulantia fiat βλέμμα τ̃ σώφρονος ἐξιστάμενον. *oculos protervos* dixit Ovid. Heroïd. epist. XVI †, Helena Paridi, † vers. 77.

Tu modò me spectas oculis lascive protervis,
Quos vix instantes lumina nostra ferunt.

Oculos

Oculos ludibundos atque illecebræ voluptatisque plenos dixit Agell. noct. Attic. XVI, 4. *illices oculos* dixit Apulejus in Apologiâ. rectè itaque Plin. junior lib. VIII, epist. 21, *pulcherrimum & humanissimum existimo, in vitâ severitatem comitatemque miscere; ne illa in tristitiam, hæc in petulantiam procedat.* Sereno vultui opponitur τὸ βαρὺ τῆ προσώπε, memoratum Philostrato Iconum lib. II, in Abderi exequiis. Comibus oculis opponuntur *atroces oculi* apud Agell. noct. Attic. XVII, 8. *oculi in aspectum minaces, & acre comminantes pupulæ*, apud Apulejum lib. X Metamorph. *aspectus vehemens & formidabilis*, Agell. noct. Attic. XVI, 4. qualis fuit Horatii Coclitis apud Livium lib. II ab V. C. *Horatius circumferens truces minaciter oculos ad proceres Hetruscorum.*

Severitas oculorum. βλέμμα ἁπλοῦν καὶ γενναῖον dicitur Themistio in orat. de Amicitiâ. *stans vultus* dicitur Silio Italico, lib. XV *. Luciano in Pseudomanti oculi tales dicuntur ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ ἔνθεον διεμφαίνοντες, *valde severi & divini apparentes.* Achilles Tatius lib. I eleganter dixit ὄμμα γοργὸν ἐν ἡδονῇ, *oculus severus in lætitia.* Anacreon in descript. Bathylli,

Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,
Κεκερασμένον γαλήνῃ.
Oculus niger sit & trux,
Mixtus tamen sereno. vide locum.

* vers. 29.

Hilarem hanc generosæ severitatis gratiam Æneæ suo adscribit Virgil. II Æneïd.

Restitit Æneas, claraque in luce refulsit;
Os humerosque Deo similis. namque ipsa decoram
Cæsariem gnato genetrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.

Silius quoque Italicus lib. VIII de Scipione,

—flagrabant lumina miti
Adspectu, gratusque inerat visentibus horror.

Nazarius Paneg. Const. Aug. dicto, *quid vultum ipsum augusti decoris gravitate, hilaritate permixtâ, venerandum quiddam & amabile renidentem, quis dignè exequi possit?* Hippodromum, nullâ melioris formæ dote commendabilem, ab hac oculorum severâ hilaritate laudat Philostratus lib. II de vitis sophistarum, atque adeò eam in hoc Sophistâ mirificæ cujusdam generositatis certissimum indicium exhibuisse tradit. ἀγροικότερος ὢν τὸ εἶδος, ὅμως ἀμήχανον εὐγένειαν ἀπεδήλε τοῖς ὄμμασι, γοργόν τε, καὶ φαιδρόν, *Agrestis visu apparens, naturalem generositatem, indicabat oculis, severam & lætam.* etiam Heliod. sub finem libri VII de Theagene, γλαυκιῶν τὸ βλέμμα, καὶ ἐραστὸν ἅμα καὶ γοργὸν προσβλέπων, *cæsius visu existens, & blande pariter ac severe intuens.* & lib. II de Charicleâ infante adhuc, τὸ παιδίον αὐτόθεν μέγα τι καὶ θεῖον τῶν ὀφθαλ-

ὀφθαλμῶν ἐξέλαμψεν· οὕτω μοι περισκοποῦντι γοργόν τε καὶ ἐπαγωγὸν ἐνεῖδε. *Adhuc puellulæ magnum quid & divinum oculis eminebat. Idque mihi intuenti severum & illecebrosum videbatur.* Philostr. Iconum lib. II in Rhodogyne, *οἱ ὀφθαλμοὶ κέκρανται μὲν ἀπὸ τοῦ χαροποῦ ἐς τὸ μέλαν· παρέχονται δὲ τὸ μὲν ἱλαρὸν, ἀπὸ τοῦ καιροῦ· τὸ δὲ ὡραῖον, ἀπὸ τῆς φύσεως· τὸ δὲ γαῦρον, ἀπὸ τοῦ ἄρχειν. Oculi misti quidem sunt è fulvo in atrum: præstant vero ab occasione hilaritatem, à natura pulchritudinem, ab imperii dignitate fastum.* quibusdam tamen hanc oculorum γοργότητα plus quàm par est affectantibus, *Lumina Gorgoneo sævius angue micant*, ut est apud Ovid. III de Arte *. Γοργὼ βλοσυρῶπις, Iliad. Λ †. *truculentos oculos* dixit Plautus Asinariâ, Actu II, Sce. *Vt demonstratæ*, &c. Fortasse oculos omnibus hisce dotibus commendabiles, *integros oculos* nuncupat Varro Flexibulâ, περὶ ἐπαρχιῶν, *Multi qui limina intrarunt integris oculis, strabones sunt facti. Habet quiddam enim ἑλκυστικὸν provincialis formosula uxor.* Nisi verisimilius, integros oculos hic ad animi integritatem pertinere: ac strabones dici, invidos, oculoque retorto spectantes alienæ uxoris formam, quam præoptent in sua. Turnebum vide Advers. lib. x, cap. XXI.

* vers. 504.
† vers. 36.

§. 9. HISPIDVS SVPERCILIORVM CORONAT ARCVS. nunc breviter depingit Sidonius τὸ εὔγραμμον καὶ ἐπιπρεπὲς τῶν ὀφρύων, ut loquitur Lucianus in Imaginib. suntque Sidonio hîc supercilia veluti frontis atque oculorum corona quædam; quod ipsum etiam videtur sensisse Anacreon in descriptione Bathylli,

Ἁπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες	*Teneram pilusque frontem*
Στεφέτω μέτωπον ὀφρῦς	*Supercili coronet*
Κυανωτέρη δράκοντος.	*Mage cærulus dracone.*

Patroclus sanè teste Philostrato in Heroïcis, *ἱκανῶς ἦν εὐόφρυς, satis pulcher erat superciliis:* unde putandum est, habuisse eum *supercilia multum arcuata, supra nasum levi discrimine commissa, nigra, læta.* præcipua enim superciliorum commendatio è quatuor hisce petitur. *Multum arcuata supercilia, ὀφρύων μηνοειδῆ*, tribuit Achilli Philostratus in Heroïcis. Arbiter autem in descriptione formosæ laudat *supercilia usque ad malarum scripturam currentia.* τῶν ὀφρύων, χαρίεν μὲν τὸ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρχεσθαι, καὶ ὁμόθεν ἐκπεφυκέναι τῆς ῥινός· χαριέστερον δὲ τὸ περιῆχθαι. δεῖ γὰρ αὐτὰς μὴ προβεβλῆσθαι τῶν ὀφθαλμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περιβεβλῆσθαι αὐτοῖς. *Supercilia venusta quidem, quod cum naso pariter & incipiant & oriantur: venustiora vero, quod circumacta sint: oportet enim, ut ipsa non modo oculis projecta sint, sed & circumjecta.* Philostr. Iconum lib. II in Rhodogyne. Ibidem quoque in Panthiâ tribuuntur Panthiæ μυκτῆρες ἀνεσταλμένοι τὸ μέτριον, καὶ βάσιν τῇ ῥινὶ πράττοντες· ἧς ὥσπερ πτόρθοι μηνοειδεῖς αἱ ὀφρύες ὑπὸ λευκῷ τῷ μετώπῳ μέλαιναι. *Nares contractæ modum ac basim naso efficiunt: cujus ut falcati rami nigra, sub fronte candida, exstant supercilia.*

Supra nasum levi discrimine commissa laudat Anacreon in elegantissimâ amicæ descriptione,

Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι
Διακόπτε, μήτε μίσγε.
Supercili nigrantes
Discrimina nec arcus,
Confundito nec illos. vide locum.

Arbiter in formosâ laudat *supercilia confinio luminum penè permixta.* Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *,

* vers.267.

Quàm juncto leviter sese discrimine confert
Vmbra supercilii! τὸ μεσόφρυον ἐμμέτρως τὰς ὀφρῦς διορίζει, *supercilia disparantur inter se æquabili meditullio,* ut loquitur Aristænetus lib.I, epist.I. Philostr. lib.II de vitis Sophist. Ἡρώδης διαγράφει τὸν Ἡρακλέα κομᾶν τε συμμέτρως, καὶ τὴν ὀφρύων λασίως ἔχειν, ὡς καὶ ξυμβάλλειν ἀλλήλαις, οἷον μίαν χαροπήν τε ἀκτῖνα ἐκ τῶν ὀμμάτων ἐκδίδωσι, παρεχομένην τὸ ὁρμῆς ἦθος. *Herodes pinxit Herculem, cui modica coma, densâ supercilia, adeo ut inter se contingerent: ac gratiosum quendam ex oculis radium emittebat, indolem impetus portendentem.* Idem in Heroïcis Palamedi tribuit ὀφρῦς ἐλευθέρας τε, καὶ ὀρθάς, καὶ ξυμβαλλούσας πρὸς τὴν ῥῖνα. *Supercilia libera & recta, & coincidentia cum naso.* Vitiosa hic sunt *torta supercilia.* Plautus Rudente, Act.II, Sce. *Animo adversavi sedulo, &c. Nigra supercilia,* αἱ ὀφρύες ὑπὸ λευκῷ τῷ μετώπῳ μέλαιναι, *nigra, sub fronte candida, supercilia,* ut supra locutus est Philostratus, magnam quoque formæ afferunt gratiam. atque hinc est, quod Iovi nigra supercilia tribuit Homerus Iliad. A †. Apulejus VI Metam. *nec renuit Iovis cærulum supercilium.* Achilles Tatius lib.I, ubi describit Leucippen, κόμη ξανθή, inquit, τὸ ξανθὸν, οὖλον· ὀφρὺς μέλαινα, τὸ μέλαν ἄκρατον, *coma flava, flavum vero illud crispum, supercilium nigrum, nigrum autem immixtum.* vide quoque Aristænetum lib.II, epist.2I. Vitiosa sunt hic *rubra supercilia.* Catullus Carm.68,

† vers.528.

Præterea addebat quendam, quem dicere nolo
Nomine, ne tollat rubra supercilia.

Quibus verò rubra aut saltem minus nigricantia supercilia erant, fuligine quadam inficere ea solebant. testis est Alexis Isostasio apud Athenæum lib. XIII, cap. 3,

Τὰς ὀφρῦς πυῤῥὰς ἔχει τίς; ζωγραφοῦσιν ἀσβόλῳ.
Rufa aliquis supercilia habet? pingunt ea fuligine.

‡ vers.201, & seqq. vide quoque Ovid. III de Arte ‡. Σαρδανάπαλος ὑπεγέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς. *Sardanapalus fucatis pingebatur oculis & superciliis,* Athenæus lib.XII, cap.7. Πάρις ὁ Πριάμου τὸ ὄμμα ἐγέγραπτο, *Paris Priami filius oculos pingebatur,* teste Philostrato in Heroïcis.

Læta

Læta supercilia minimè hic prætereunda: plurimùm enim pulchram faciem commendat *μειδίαμα περὶ τῶν ὀφρυῶν, risus superciliorum,* ut loquitur Longus sophista lib. I Pastoral. Philostr. in Heroïcis de Protesilao, *φαιδρὰν ὀφρυῶν περὶ τὸ ὄμμα βέβληται· τὸ γὰρ ἐπίχαρι, αὐτῷ φίλον. læta supercilia circa oculos sunt: gratiosum enim ipsi carum est.*

§. 10. SI VERO CILIA FLECTANTVR, AD MALAS MEDIAS PALPEBRARVM MARGO PROPE PERVENIT. de palpebris, ciliis, genis, & malis, agit Plinius lib. XI nat. hist. cap. 37. *palpebræ,* inquit, *in genis homini utrimque. mulieribus verò etiam infectu quotidiano. tanta est decoris affectatio, ut tingantur oculi quoque. Extremum ambitum genæ superioris, antiqui cilium vocavere; unde & supercilia. Infra oculos malæ homini tantùm, quas prisci genas vocabant. pudoris hæc sedes; ibi maximè ostenditur rubor.* in palpebris quandoque ingens quædam vis inest formæ. Demetrium itaque Phalereum ob eximiam earum pulchritudinem *καλλιβλέφαρον, pulchris palpebris præditum,* & Λαμπιτὼ appellatum olim fuisse, docet nos Laërtius lib. V. Hesychius Milesius. Suidas. quamquam aliter aliquanto sensisse videatur Athenæus lib. XIII, cap. 7, quem vide. ob eandem quoque rationem vetustissimo cuidam poëtæ apud Athenæum lib. XIII, cap. 2, Πειθὼ dicitur *ἀγανοβλέφαρος, Pitho habens pulchras palpebras.* Paris denique Deas inspecturus potissimum jubetur considerare *βλεφάρων συνοχὴν καὶ κύκλα προσώπων, palpebrarum connexionem & vultus circulos,* ut est apud Coluthum de Raptu Helenæ.

§. 11. AD MALAS MEDIAS. malarum quoque ac genarum non levem rationem in examine pulchritudinis habendam, ex Homero discimus, cui Helena, veluti à parte potissimâ, *καλλιπάρῃος* dicitur Odyss. O *. * vers. 123.
Chryseïs, Iliad. A †. Briseïs, Iliad. A ‡. Theano, Iliad. Z *. Themis, † vers. 143. ‡ vers. 184.
Iliad. O †. Latona, Iliad. Ω ‡. *παρθένοι καλλιπάρῃοι, virgines pulchris genis* * vers. 298.
præditæ. Philostr. Iconum lib. II, in Venere. In malarum genarumque † vers. 87. ‡ vers. 607.
constitutione observari solet *tumor, mollities, candor, rubor, hilaritas, lux.*

Tumor. formam certè plurimùm juvat *genarum non indecens tumor, in similitudinem collium leniter exurgens,* ut loquitur Lactant. de Opificio Dei, cap. 10. Apulejus in descript. statuæ Bathylli, *malæ uberes, genæ teretes.* Idem V Metam. *per teneras & teretes & mei similes genas.* opponuntur iis *macilentæ malæ* apud Plautum in Asinariâ, Actu II, Sce. *Vt demonstratæ,* &c. Sulp. Servastus junior in Catal. vet. poët.

Extantes malâ deficiente genæ.

Claudianus de bello Gildon. * *Interius fugere genæ.* — qui contrà tumidiores ac plus justo inflatas habent buccas, *buccones* dicuntur Apulejo in Apologiâ. Plautus Mercat. Act. III, Sce. *Sumne ego,* &c. * vers. 22.

Canum, varum, ventriosum, bucculentum, breviculum,
Subnigris oculis, oblongis malis, pansam aliquantulum.

Mollities. παρειῶν τὸ ἁπαλὸν, *genarum mollities*, ut loquitur Lucianus in Imaginibus. τὴν τοῦ παντὸς προσώπου περιγραφὴν, inquit, καὶ παρειῶν τὸ ἁπαλόν. *Totius faciei delineationem, & mollitiem genarum.*

Candor. τῆς παρειᾶς τὸ λευκὸν ἄκρατον, ἐς ὅσον οὐκ ἠρυθραίνετο. *Genæ album immixtum, in quantum non rubebat.* Eustathius vel Eumathius lib. III de amoribus Ismenes & Ismeniæ. Heliodorus quoque de sanguinolento Theagenis vultu, ἡ παρειὰ καταῤῥέοντι τῷ αἵματι φοινιττομένη, λευκότητι πλέον ἀντέλαμπεν. *Gena fluenti sanguine purpurata, albore magis enitebat.*

Rubor. παρειῶν τὸ ἐνερευθὲς, *genarum rubor*, ut loquitur Lucianus in Imaginib. τῶν παρειῶν κάλυκες, *genarum rosæ*, Aristænetus lib. II, epist. 10. *Flam-*
* vers. 89. *meus oris honos*, Claudian. III de Raptu *, — *niveo lucet in ore rubor*, Ovid.
† vers. 472. Amorum lib. III, Eleg. 3. Statius denique IV Theb. †

Dulce rubens, viridique genas spectabilis ævo.

αἱ παρειαὶ αὐτοῦ εἰς ἄνθος ἐρευθόμεναι, νεοτήσιον ὡραΐζοντο, ἐπιβάλλουσαι τοῖς ὄμμασιν ἁπαλὸν ἐρύθημα. *Genæ ipsi floris instar rubentes, juvenili decore fulgebant, tenerum oculis ruborem adjicientes.* Callistratus in statuam Occasionis. τῆς παρειᾶς τὸ μέσον ἐρυθρόν· τὸ ἐρυθρὸν, διεσπασμένον καὶ οἷον διεσπαρμένον. οὐχ οἷον πλάττει χεὶρ, καὶ τέχνη βάπτει, καὶ νὺξ μαραίνει, καὶ ὕδωρ ἐκπλύνει. *Genarum medium rubrum erat: rubrum vero separatum & quemadmodum sparsum. Atque rubor ille non fucatus fictitiusve, qui aut noctu marcet, aut aqua tollitur.* Eustath. lib. III de amorib. Ismenes & Ismeniæ. φύσεως αὐτόσκευον ἔρευθος ἐπιτρέχει ταῖς παρειαῖς, *nativus rubor percurrit genas*, Aristænetus lib. II, epist. 21. Ælianus var. hist. XII, I, Aspasiam describens, ἦν αὐτῇ καὶ δέρμα ἁπαλὸν, ἐῴκει δὲ ἡ χροιὰ ἡ κατὰ τὸ πρόσωπον ῥόδοις· διὰ ταῦτά τοι Φωκαεῖς ἔτι παιδίον οὖσαν ἐκάλουν Μιλτώ. *Cute tenera erat, & vultus color ad roseum accedebat: ob quam causam eam Phocenses, cum adhuc infans esset, Milto nominarunt.* Aristæn. lib. I, epist. I, ἐκείνῃ λευκαὶ μὲν ἐπιμὶξ καὶ ὑπέρυθροι παρειαὶ, καὶ ταύτῃ τὸ φαιδρὸν ἐκμιμοῦνται τῶν ῥόδων, *Illi mixtæ candore ac tenui rubore genæ nativum rosarum splendorem referunt.* Achilles Tatius lib. I, λευκὴ παρειὰ, τὸ δὲ λευκὸν εἰς μέσον ἐφοινίσσετο, καὶ ἐμιμεῖτο πορφύραν, οἵαν εἰς τὸν ἐλέφαντα βάπτει Λυδία γυνή. *Genæ candidæ, nisi quod earum medium rubore purpuram, qua Lydiæ mulieres ebur inficiunt, imitante suffusum erat.* & rursus sub finem libri, ναρκίσσου μὲν τὸ πρόσωπον ἔστιλβε χροιὰν, ῥόδον δὲ ἀνέτελλεν ἐκ τῆς παρειᾶς, *in fronte enim narcissi, in genis rosarum color renidebat.* Idem lib. V, ἦν τῷ ὄντι καλή· καὶ γάλακτι μὲν ἂν εἶπες αὐτὴν τὸ πρόσωπον κεχρίσθαι, ῥόδον δὲ ἐμπεφυτεῦσθαι ταῖς παρειαῖς, *Pulcherrima erat. Et lacte quidem diceres illam illivisse vultum, rosam vero genis innatam.* Longus sophista lib. I, Δάφνις μήλῳ εἴκασεν πρόσωπον τῆς Χλόης, ὅτι λευκὸν καὶ ἐνερευθὲς ἦν. *Daphnis malo assimulabat faciem Chlois,*

Chlois, quoniam alba & rubicunda erat. Ovid. III Metamorph. ‡ ‡ *verſ.*483.

Non aliter quàm poma ſolent ; quæ candida parte,
Parte rubent ; aut ut variis ſolet uva racemis
Ducere purpureum, nondum matura, colorem.

Idem IV Metam.* * *verſ.*331.

Hic color apricâ pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto eſt, aut ſub candore rubenti
Cùm fruſtra reſonant æra auxiliaria Lunæ.

Statius Achilleïd. lib. I †, † *verſ.*307.

Lactea Maſſagetæ veluti cùm pocula fuſcant
Sanguine puniceo, vel ebur corrumpitur oſtro.

Propert. lib. II, Eleg. 2.

Vt Mæotica nix minio ſi certet Hibero,
Vtque roſæ puro lacte natant folia.

Auſon. Idyllio VII,

Biſſula nec ceris nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & ceruſſa alias ſimulate puellas :
Temperiem hanc vultus, neſcit manus. ergo age pictor,
Puniceas confunde roſas, & lilia miſce :
Quique erit ex illis color aëris, ipſe ſit oris.

Ovid. X Metam. ‡ ‡ *verſ.*594.

Inque puellari corpus candore ruborem
Traxerat : haud aliter, quàm cùm ſuper atria velum
Candida purpureum ſimilem dat & inficit umbram.

Quamquam autem formam plurimùm juvet candidis genis à naturâ ſuffuſus rubor, plus tamen auget eam rubor à modeſtâ quadam verecundiâ profectus. Q. Curtius lib. VI, cap. 2, *inter captivas unam Rex conſpexit mœſtiorem quàm cæteras, & producentibus eam verecundè reluctantem. Excellens erat forma, & formam pudor honeſtabat dejectis in terram oculis ; &, quantum licebat, ore velato, ſuſpicionem præbuit Regi, nobiliorem eſſe, quàm ut inter convivales ludos deberet oſtendi.* Philoſtr. lib. II, in Melete, ubi Critheïda deſcribit, ἁβρὸν αὐτῇ τὸ εἶδος, καὶ μάλα ἰωνικόν. αἰδὼς δὲ τῷ εἴδει ἐπιπρέπει· καὶ ἀπόχρη τοῦτο τῇ παρειᾷ τὸ ἄνθος. *Delicioſa quidem ipſi eſt forma, & admodum Ionica : pudor autem formam decet : & genæ hic ſatis eſt color.* Idem ibidem, de Panthiâ moriente, τὸ ἐν τῇ παρειᾷ ἔρευθος, οὐδὲ ἀποθνήσκουσαν διαφεύγει· χορηγοὶ δὲ αὐτοῦ, ἥτε ὥρα καὶ ἡ αἰδώς. *Qui autem malis inerat rubor, ne defunctam quidem deſerit, quem & pulchritudo & verecundia exhibent.* Ariſtænetus lib. I, epiſt. 4, ἠρυθρίασε, καὶ ἀπέστειλεν ἐπαγωγόν τινα καὶ γλυκεῖαν διαυγὴν, οἷα πέφυκεν ἀπαστράπτειν ἐξ ἀπέφθου χρυσίου.

χρυσίε. *Erubuit, pellacemque & suavem quendam fulgorem emisit, qualis ex obryso auro coruscare amat.* & mox epist. 10, ἐρυθρίασε, καὶ τοσοῦτον ἐξεφοινίχθη τὸ πρόσωπον, ὡς δοκεῖν ὅτι τῶν παρειῶν ἔνδον εἶχέ τινα ῥόδων λειμῶνα· καὶ τὸ ἐρύθημα τοῦτο μηδὲν τῶν χειλῶν αὐτῆς διαφέρει. *Ita vultum erubuit, ut rosarium quoddam pratum habere videretur intra genas, nihiloque is rubor cedebat ejus labiis.* genas verò hoc verecundo colore imbutas *ingenuas* rectè dici, docet Ovid. Amo-
* vers. 53. rum lib. 1, Eleg. 14*, — *ingenuas picta rubore genas.* Apulejus quoque, *Malas adorent ore, & ingenuas genas.*

Hilaritas. rectè Plin. XI, 37, *infra malas hilaritatem risumque indicantes buccæ.* αἱ παρειαὶ ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἵμερον ἀποδέχονται, *genæ gratiam ex oculis accipiunt*, Aristænetus lib. II, epist. 4. ἡ παρειὰ ὑποδέχεται μὲν τὸν ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἵμερον, εὐφραίνει δὲ τῷ ἱλαρῷ· τὸ γὰρ φιλομειδὲς ἐν παρειᾷ μάλιστα, *gena accipit quidem gratiam ex oculis, hilaritate vero lætificat. Risus enim studium in gena maxime*, Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne. observandum tamen hic,
‡ vers. 680. ut hilaritatis, sic doloris quoque notas genis insidere. Stat. III Theb. ‡

Sicut erat laceris pridem turbata capillis,
Et fletu signata genas. —

Ad quem locum Lactantius: *nam quædam via lachrymarum apparet in plangentis facie; & in mœstorum vultibus orbitam suam tristitia derelinquit.*

† vers. 305. *Lux.* Statius Achilleïd. lib. I †, tribuit Achilli singularem aliquam lucem genarum, — *fax vibrata medullis*

In vultus atque ora redit, lucemque genarum
Tingit, & impulsam tenui sudore pererrat.

Paulò quoque ante vultui Deïdamiæ tantam adscribit lucem, quæ purpuræ ardorem, gemmarum verò atque auri splendorem excitârit,

Illius è roseo flammatur purpura vultu,
Et gemmis lux major inest, & blandius aurum.

Nemesianus Eclogâ IV, — *niveum ne perde colorem*
Sole sub hoc. solet hic lucentes urere malas.

‡ vers. 651. Quamquam Phædra apud Senecam in Hippolyto ‡, peculiarem flavum quendam fulgentemque ruborem tribuat Hippolyto venationis studiosissimo, eoque Soli nunquam non exposito:

Quis tum ille fulsit! presserant vittæ comam,
Et ora flavus tenera pingebat rubor.

Ælianus var. hist. XIII, 1, Atalantam describens, πεφοίνικτο καὶ ὑπὸ τῶν ἡλίων αὐτῇ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐρυθήματι ἐῴκει ἄντικρυς. *purpurea ipsi facies erat facta ardore solis: habitabat enim è directo radiorum solis.* Sic, *Æthiopicis solibus Isis furva*, Arnob. lib. I adv. gentes. Imberbes tamen hic genarum splendor potissimùm commendabat. Tibull. lib. I, Eleg. 9,

Carior

Carior est auro juvenis, cui lævia fulgent
Ora, nec amplexus aspera barba terit.

Apulejus VII Metam. *mihi etiam tunc depiles genæ levi pueritiâ splendicarent.* Idem IX Metam. *puer adhuc lubrico genarum splendore conspicuus.* talis igitur vultus rectè *lubricus* dicitur Martiali lib. IX, Epigr. 57,

Dum puer es, redeas; dum vultus lubricus. —

Vultus tamen lubricus non pueris modò, sed & virginibus tribui solet ob hunc genarum, ut videtur, splendorem amoris illicem. Horat. Carminum lib. I, Ode 19,

Vrit me Glyceræ nitor
Splendentis Pario marmore purius;
Vrit grata protervitas,
Et vultus nimium lubricus adspici.

Incipiens quoque barba non levem genis addit gratiam, teste Æliano var. hist. X, 18. Seneca Hippolyto, Actu II, Sce. *Quis me dolori,* &c.

Cùm prima puras barba signaret genas.

Apud Lucanum lib. VI *, *flos genæ* dicitur barba incipiens. Macrob. lib. I in Somn. Scip. cap. 6, *post ter septenos annos flore genas vestit juventa.* unde *florentes genas* dixit Martial. III, 6. Pacuvius apud Festum in Genas, * vers. 562.

Nunc primùm opacat flora lanugo genas.

Attius in Bacchis apud Servium P. Danielis in XII Æneïd.

Genas lanugo flora nunc demùm irrigat.

Apulejus V Metam. *juvenem speciosum, & commodùm lanoso barbitio genas inumbrantem.* & mox, *adolescens florenti lanugine barbam instruens.* Martialis lib. X, Epigr. 42,

Tam dubia est lanugo tibi, tam mollis, ut illam
Halitus, & soles, & levis aura terat.
Celantur simili ventura cydonia lanâ,
Pollice virgineo quæ spoliata nitent.

T. Calpurnius Siculus Eclogâ II, quæ inscribitur Crotale,

ID. *Num precor, informis videor tibi? num gravis annis?*
Decipiorque miser, quoties mollissima tango
Ora manu? primique sequor vestigia floris
Nescius? & gracili digitos lanugine fallo?
AS. *Fontibus in liquidis quotiens me conspicor ipse,*
Admiror totiens. etenim sic flore juventæ
Induimus vultus, ut in arbore sæpe notavi
Cerea sub tenui lucere cydonia lanâ.

Ipsas etiam viriles genas commendat acre quid ac masculum in barbâ.

Iuve-

† vers. 252. Iuvenalis Satyrâ X †, *— videt acris*

Antilochi barbam ardentem. — contrà vetus poëta apud Tullium lib. III Tuſcul. quæſt. *— barba pædore horrida,*

Atque intonſa, infuſcat pectus inluvie ſcabrum.

Senilis quoque genis canities addit lucem. Martialis lib. IV, Epigr. 79,

Et facies multo ſplendeat alba pilo.

§. 12. AVRIVM LEGVLÆ. aures formoſorum, quemadmodum & hîc Theoderici regis aures, ſub capillis in utrumque humerum demiſſis latebant; atque inde eſt, quod tam pauca de iis memorentur. Aures artifex Deus noluit mollibus pelliculis informare, *ne pulchritudinem demerent pendulæ atque flaccentes; ſed excogitavit, ut eas cartilago mollior alligaret, & haberent aptum ſimul & flexibilem firmitatem.* Lactant. de Opif. Dei, cap. 8. videntur tamen prætuliſſe mediocres aures; Sueton. in Auguſto, cap. 79, *mediocres aures habuit Auguſtus.* Aſpaſiæ tamen breviores aures tribuit Ælianus var. hiſt. XII, 1. ibi enim formam ejus deſcribens, addit inter alia, τὰ ὦτα εἶχε βραχύτερα, *breviores aures habebat.* opponuntur iis longæ aures apud Martialem VI, 39,

Hunc verò acuto capite, & auribus longis,
Quæ ſic moventur, ut ſolent aſellorum,
Quis morionis filium neget Cyrthæ?

Ornamentum quærebant auribus ex cincinnulis aliquot ante eas dependentibus. Varro apud Nonium in *Rictum ferarum*, &c.

Ante aures nodo ex ſubolibus parvoli
Intorti demittuntur ſex cincinnuli.

Pendulas aures habentes, *flacci* dicuntur Tullio lib. I de nat. Deorum. Plinius quoque lib. VIII nat. hiſt. cap. 37, *aures homini tantùm immobiles;* inquit, *& ab iis Flaccorum cognomina. Nec in aliâ parte fœminis majus impendium, margaritis dependentibus. Oriente quidem & viris, aurum geſtare eo loci, decus exiſtimatur.* Duos per omne ævum maximos uniones, ſingulare illud ac verè unicum naturæ opus, auribus gerebat Cleopatra. vide Plinium

‡ verſ. 104. lib. IX, cap. 37. Iuvenalis Satyrâ I ‡,

Natus ad Euphraten, molles quod in aure feneſtræ
Arguerint, licet ipſe negem. —

De Pœnis idem refert Plautus Pœnulo, Actu V, Sce. *Ain' tu,* &c.

Atque, ut opinor, digitos in manibus non habent.
AG. *Qui jam?* MIL. *quia incedunt cum annulatis auribus.*

Mirum tamen, quod de Achille refert Servius in I Æneïd. ex MS Fuldenſi: *apud Sigæum,* inquit, *Achillis ſtatua fuiſſe dicitur, quæ imâ, id eſt extimâ auris parte elenchum more fœmineo habuerit. Hic apud Cretam inſulam Pemptus vocatus*

vocatus est, ut veteres autores tradunt. Tertullianus de Pallio, *Achilles aurem foratu effœminatus, quod illi apud Sigæum statua servat.* Hectoris auribus peculiare quid tribuit Philostr. in Heroïcis, τὰ ὦτα κατεαγὼς ἦν, inquit, οὐχ ὑπὸ πάλης· τοῦτο γὰρ οὔτ' αὐτὸς ἐγίνωσκεν, οὐδ' οἱ βάρβαροι· ἀλλὰ ταύροις ἀντήειζε, καὶ τὸ συμπλέκεσθαι τοῖς θηρίοις τούτοις πολεμικὸν ἡγεῖτο. *Fractis erat auribus, non a lucta: neque enim ipse hoc noverat, neque barbari: sed cum tauris congrediebatur, & depugnare cum istis animalibus gloriosum putabat.*

§. 13. NASVS VENVSTISSIME INCVRVVS. Nasus certè deformis totam deturpat faciem, utut reliquæ fortè partes ejus non sint invenustæ. atque hæc ratio est, cur Horat. in Arte tantopere aversetur nasum turpem, quamvis cum nigrorum capillorum oculorumque decore conjunctum. postquam enim perstrinxit fabrum illum circa ludum Æmilium, qui capillum atque ungues non infeliciter ære exprimebat, reliqua verò minus poterat; addit,

— hunc ego me, si quid componere curem,
Non magis esse velim, quàm pravo vivere naso,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Catullus quoque Carm. 42, Acmen turpissimam puellam descripturus, nihil pejus habuit dicere, quàm solum hoc

Ista turpiculo puella naso.

Et rursus Carm. 44, naso grandiusculo inter plura deformitatis insignia primas tribuit partes,

Salve nec minimo puella naso,
Nec bello pede, nec nigris ocellis,
Nec longis digitis, nec ore sicco,
Nec sanè nimis elegante linguâ,
Decoctoris amica Formiani.

Pulchrum nasum Lucianus in Imaginib. ῥῖνα σύμμετρον dixit; quemadmodum & apud Philostr. lib. II de vitis sophist. pulcherrimo sophistæ Alexandro tribuitur ῥὶς ξύμμετρος.

Laudabant autem *nasum paulò pleniorem*; *leviter uncum*; *rectum quidem, sed circa nares nonnihil diffusum.*

Paulò pleniorem nasum ῥῖνα τετράγωνον, *quadrangularem nasum*, dicebant. Philostratus sanè in Heroïcis tribuit Palamedi, ῥῖνα τετράγωνόν τε οὖσαν, καὶ εὖ βεβηκυῖαν, *nasum quadrangularem & firmum.* Protesilao quoque adscribitur ibidem, τετράγωνος ἰδέα τῆς ῥινὸς, οἷον ἀγάλματος, *Quadrangularis idea nasi, perinde ac statuæ.*

Leviter uncum vult esse nasum formosi pueri Martial. lib. IV, Epigr. 42,

Frons brevis, atque modus breviter sit naribus uncis.

Arbitri formoſam commendant *nares paululum inflexæ.* Aſpaſia, teſte Æliano var. hiſt. XII, 1, ὀλίγον ἦν ἐπίγρυπος, *naſo erat parum adunco.* Philoſtrato quoque in Heroïcis, Πάρις ὁ Πριάμου ὑπόγρυπος ἦν καὶ λευκός, *Paris Priami filius leviter unco erat naſo & candidus.* Achilli adhæc idem ibidem tribuit ῥῖνα, οὔπω γρυπὴν, ἀλλ' οἷον μέλλουσαν, *naſum non omnino aduncum, ſed quaſi futurum.* Plut. in apophth. regum & impp. Πέρσαι τοὺς γρυποὺς ἐρῶσι, καὶ καλλίστους ὑπολαμβάνουσι· διὰ τὸ Κῦρον ἀγαπηθέντα μᾶλλον τῶν βασιλέων, γεγονέναι γρυπὸν τὸ εἶδος. *Perſæ amant eos qui ſunt adunco naſo, & pulcherrimos æſtimant: quoniam Cyrus, quem maxime ex regibus ſuis diligunt, adunco fuerit naſo juxta viſum.* vitioſus hic eſt naſus aduncus; de quo Terent. Heaut. Act. V, Sc. 5,

Rufam ne illam virginem, cæſiam, ſparſo ore, adunco naſo?

Lenem igitur levemque narium inflexionem hic intelligemus, quæque non abruptè circumagatur, ſed in modum curvaturæ illius quam in aquilino roſtro ſenſim deſcendentem adſpicimus. atque hoc videntur innuere Gloſſæ vett. in quibus legas, *Aquilinus,* ἀετώδης, γρυπός.

Rectum quidem naſum, nonnihil tamen circa nares diffuſum, commendat Philoſtratus in Heroïcis, ubi non tantùm Diomedem facit ὀρθὸν τὴν ῥῖνα, *recto naſo.* ſed Patroclum etiam deſcribens, ait, Πατρόκλου ῥὶς ὀρθή τε ἦν, καὶ τοὺς μυκτῆρας ἀνευρύνετο, καθάπερ οἱ πρόθυμοι τῶν ἵππων. *naſus ei rectus erat & ad nares diffundebatur, ut equorum alacribus.* Heliodoro quoque ſub finem lib. II Æthiop. in deſcriptione Theagenis, memoratur ῥὶς ἐν ἐπαγγελίᾳ θυμοῦ, καὶ οἱ μυκτῆρες ἐλευθέρως τὸν ἀέρα εἰσπνέοντες. *naſus & nares libere aerem attrahentes, ſignum iræ.* Panthiæ apud Philoſtr. Iconum lib. II tribuuntur μυκτῆρες ἀνεσταλμένοι τὸ μέτριον, καὶ βάσιν τῇ ῥινὶ πράττοντες, *nares modice diſtantes & baſim naſo facientes.* Ariſtæneto lib. I, epiſt. I, memoratur ῥὶς εὐθεῖα, καὶ παρισουμένη τῇ λεπτότητι τῶν χειλῶν. *naſus rectus & adæquatus tenuitati labiorum.* Atque hæc quidem potiſſima ſunt, quæ in naſo commendari ſolent: niſi ex Anacreonte τὸ ἐνερευθές, *rubrum,* addere libeat, quod in amicæ picturâ vult obſervari,

Γράφε ῥῖνα καὶ παρειάς,	*Naſum genaſque pinge,*
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας.	*Lacti roſas remiſcens.*

Turpiſſimus tamen hic eſt nimius rubor. Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. πελαργὸν τὸν Οὔαρον οἱ πολλοὶ ἐπωνόμαζον, διὰ τὸ πυρσὸν τῆς ῥινὸς καὶ ῥαμφῶδες. *Ciconiam multi Varum cognominabant, quia rubrum naſum habebat & roſtri inſtar.* Obiter quoque hic notanda videntur verba Platonis ex lib. V Politic. ὁ μὲν ὅτι σιμὸς, ἐπίχαρις κληθεὶς ἐπαινεθήσεται ὑφ' ὑμῶν· τοῦ δὲ τὸ γρυπὸν, βασιλικόν φατε εἶναι· τὸν δὲ διὰ μέσου τούτων, ἐμμετρότατα ἔχειν. *hic quidem, quoniam ſimus, gratioſi appellatione laudabitur: illum vero, qui habet naſum aduncum, regalem dicitis habere: illum vero, qui medium locum obtinet, mediocrem vocatis.* Plenius

Pollux

Pollux Onomastici sui lib. II, ῥινὸς σχήματα, γρυπὸς, ἐπίγρυπος, ὃν καὶ βασιλικὸν οἴονται· σιμὸς δὲ, ὃν εὔχαριν νομίζουσι· ἐπὶ δὲ τοῦ σιμοῦ, φαίης ἂν ὡς ἔστιν ἡ ῥὶς ἐκ μέσων κοίλη· ὥσπερ ἐπὶ τοῦ γρυποῦ, ῥὶς καμπύλη. εὔρριν, εὐθύρρις, καὶ ἐπὶ τοῦ εὐθύρρινος, δικαία ῥίς· εὐθυτενής· ἐξ ἴσου τὸ πρόσωπον διακρίνουσα. παραπέμπει γὰρ καὶ εὐθύνει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῇ καθ' ἑαυτὴν ἀνοχῇ. *nasi vero formæ sunt, aduncus, quem etiam regium esse putant: simus, quem gratiosum existimant. De simo vero dices, quod nasus medius sit cavus: ut de adunco dicis, nasus incurvus. nasutus. recto naso præditus. de hoc autem dices justus nasus. directus, ex æquo faciem dividens. Deducit enim & dirigit oculos sua prominentia.* Optimus itaque est nasus rectus, medium discernens vultum, atque oculorum utrimque aciem veluti quodam intersepto æqualiter temperans: qui tamen regiam præ se feret dignitatem, si qualemcunque modicæ convexitatis faciat spem: & amabilem rursus venustæ suavitatis gratiam obtinebit, si in medio sui depressior aliquanto sinuetur. vitium tamen hic est, cùm nimiâ medii nasi pressurâ nares veluti displosæ dilatantur. atque hæc est illa quæ apud Theocritum Idyll. XI †, ῥὶς πλατεῖα dicitur. *Simæ nares*, quales Sileno tribuit Nemesianus Eclogâ III. amatoribus certè improvidis & cœci amoris vecordiâ attonitis *Simula, Silena, ac Satyra est*; *labiosa, philema*, ut est apud Lucret. lib. IV. Sulp. Servastus junior in Catalectis vett. poëtarum, † vers. 33.

Simatæque jacent pando sinuamine nares.

Socratem præcipuè simis naribus deformem, scripta plurimorum traduxerunt: quapropter etiam fœdissimum hoc nasi vitium *Socraticam depressionem* dixit Macrob. Saturnal. lib. VII, cap. 3. Plinius lib. XI nat. hist. cap. 37, *à naribus cognomina Simonum, Silorum.* Nonio Marcello *Silones dicuntur, quorum supercilia prominent; quod Silenis hirsutis superciliis fingeretur.* videntur tamen à Sileno ob hoc potius nomen accepisse Silones, quod simis repandisque naribus Silenum referant. *Silus appellatur, naso sursum versus repando: unde galeæ quoque à similitudine silæ dicebantur*, Festus. *Silo, silus*, σιμός. Gloss. vetus. Simis opponuntur ii, quibus nasus est plus justo convexus, —— *mediisque in naribus ingens Gibbus.* —— ut loquitur Iuvenalis Satyrâ VI *. videntur olim Nasicæ dicti; quandoquidem Arnob. lib. VI adv. gentes Nasicas Simis opposuisse videtur. *Potest fieri ut barbatus in cœlo sit*, inquit, *qui esse à vobis effingitur lævis: displosas ut gestitet nares, quem esse vos facitis figuratisque nasicam.* * vers. 108.

§. 14. LABRA SVBTILIA, NEC DILATATIS ORIS ANGVLIS AMPLIATA. Complexus est hic Sidonius paucissimis verbis ἁρμογὴν τοῦ στόματος, ut loquitur Lucianus in Imaginibus. constituitque eam in *labrorum subtilitate* & *ore modico*. Ac primùm quidem consideranda est hic ea quæ Aristæneto lib. I, epist. I, λεπτότης τῶν χειλῶν, *tenuitas labiorum*, dicitur;

dicitur; quemadmodum ibidem quoque in Laïde suâ commendat χείλη λεπτὰ, καὶ ἠρέμα διῃρμένα, καὶ τῶν παρειῶν ἐρυθρότερα. *labia tenuia, & parum divisa genisque rubriora.* Eustathius de Ismenes & Ismeniæ amorib. lib. III, τὸ στόμα συμμέτρως διέῤῥηκται, τὸ πολὺ τῆς σαρκὸς τῶν χειλέων διέῤῥηκται. *Os modice divisum est, & plurima pars carnis labiorum projecta.* Subtilibus labris opponuntur *turgida labra* apud Martialem lib. VI, Epigramm. 39. in descriptione Afræ supra fuit, *Torta comam, labroque tumens.* — Plinius nat. hist. lib. XI, cap. 37, *à labris Brocci, labeones dicti.* Gloss. vetus, *Brochus*, ὁ τὸ ἄνω χεῖλος ῳδηκώς. Nonius Marcellus, *Bronci sunt producto ore & dentibus prominentibus.* Festus, *Chilo dicitur cognomento à magnitudine labrorum.* Arnobio lib. III *labeones* dicuntur. Lucretio lib. IV *labiosa* dicitur virgo, cujus formam enormia labra extinguunt: dumque ibi ineptias amantium salsè ridet, etiam hoc addit,

Simula, Silena ac Satyra est: labiosa, philema.

Labra verò, ut hic loquitur Apollinaris, *dilatatis oris angulis ampliata*, videntur efficere vitium oris, quod *sparsum os* dicitur Terentio Heautont. Actu V, Sce. 5,

Rufamne illam virginem, cœsiam, sparso ore, adunco naso?

Subtilitatem labrorum duplex rosarum proprietas declarat: etenim quum folia rosæ *mollissima* sint, & *flagrantissimi coloris*, ab utraque pulcherrimi floris peculiari quadam dote, pulchritudinis illius, quæ labris insidet, vivam similitudinem probati autores ducendam putaverunt. Tanta certè est rosarum mollities, ut meritò Smyndiridem Sybaritarum mollissimum sugillent scriptores, quod repudiatâ Sardanapali plumâ in rosarum foliis recubans somnum ceperit; experrectus tamen queri non dubitaverit, læsa sibi esse latera, quod duplicatis quibusdam rosarum foliis incubuisset. confer Ælianum var. hist. IX, 24, cùm Senecâ de Irâ lib. II, cap. 25. quamobrem, cùm rosarum foliis mollius nihil excogitare possent, rosis rectè assimilârunt χείλη μαλθακὰ πρὸς τὰ φιλήματα, *labia mollia ad osculationem*, ut loquitur Achilles Tatius lib. II. Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *, — *non labra rosæ, non colla pruinæ,*

Non crines æquant violæ. —

* vers. 265.

Longus sophista lib. I Pastoral. χείλη ῥόδων ἁπαλώτερα, καὶ στόμα κηρίων γλυκύτερον, *labia rosis tenuiora & os ceris suavius.* Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, στόμα ἁπαλὸν, καὶ ἀνάμεστον ὀπώρας ἐρωτικῆς· φιλῆσαι μὲν ἥδιστον· ἀπαγγεῖλαι δὲ, οὐ ῥᾴδιον. *Os autem molle fructuque venereo refertum, osculatu quidem suavissimum, pollicitatu vero difficile.* Hanc tamen mollitiem infimo labro maximè adscribit Lactant. de opif. Dei, cap. 10. *Labrum superius*, inquit, *sub ipsâ medietate narium, lacunâ quadam levi, quasi valle, signavit Deus: inferius,*

inferius, honestatis gratiâ, foras molliter explicavit. vitium tamen hic est, si nimium promineant atque propendeant labia: quod senio confectis usu venit. Terentius Eunucho, Actu II, Sce. 3,

Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens.

Mineus deinde fulgentium rosarum color occasionem quoque præbuit scriptoribus, ut acrem illum pulchri oris ruborem rosis æquipararent. Martialis lib. IV, Epigr. 42,

Pæstanis rubeant æmula labra rosis.

Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, χείλη ἀνθηρὰ καὶ ἴσα, *labia florida & æqualia.* Eustathius de amorib. Ism. ἄμφω τὰ χείλη φοινίσσεται εἴποις ἰδὼν ῥόδον ἐκθλίψαι τὴν κόρην τοῖς χείλεσι. *utraque labia erant purpurea diceres utique si eam vidisses, virginem labiis suis rosam expressisse.* Achilles Tatius lib. II, ἐδόκουν τὸ ῥόδον ἐπὶ τῶν χειλῶν αὐτῆς, εἴτις τῆς κάλυκος τὸ περιφερὲς εἰς τὴν τοῦ στόματος ἔκλεισε μορφήν. *rosam repræsentabant ejus labia, siquis calycis circumferentiam oris formæ accommodasset.* Opponuntur verò *labris roseis* apud Ovid. VIII Metam.* *Labra incana situ.* — Theocritus Idyllio XX†, Χείλεά τοι νοσέοντι, χέρες δέ τοι ἐντὶ μέλαιναι. *labia tibi sunt ægroto similia, manus vero sunt tibi nigræ.* * vers. 806. † vers. 9.

Os modicum tangit Ovid. I Metam. ‡ — *videt oscula, quæ non* ‡ vers. 499.

Est vidisse satis. — Arbiter in descriptione formosæ, notavit in eâ *osculum, quale Praxiteles Dianam habere credidit.* Apulejus X Metam. *labias modicas ambrosio rore purpurantes* dixit. Plautus Pœnulo, Actu V, Sce. *Ain' tu dixe,* &c.

Specie venustâ, ore parvo, atque oculis pernigris.

στόμα σύμμετρον, καὶ παραφθεγγόμενον τὴν εὐχήν, *Os modestum & preces accinens,* in Rhodogyne notat Philostr. Iconum lib. II. Varro apud Nonium in *Rictum ferarum,* &c.

At rictus oris candidi parvissimus,
Vt refrænato risu roseo. —

Videtur hic Varro risum leniorem & in solâ lætioris vultus diffusione conspicuum describere voluisse. μειδίαμα ἐστηκὸς καὶ οὐ μεταστρεπόμενον, Themistius orat. de Amicitiâ. γαληνὸν μειδίαμα, Idem ibidem. Mamertinus Paneg. Iuliano Imp. dicto, *maximus Imp. serenum renidens.* Arbiter, *delectata illa risit tam blandum, ut videretur mihi plenum os extra nubem Luna proferre.* Theocritus Idyllio VII*, * vers. 20.

Ομματι μειδιόωντι· γέλως δέ οἱ εἴχετο χείλευς.
Oculo arridenti: nam risus illi hærebat in labris.

Lucretius lib. IV, — *in voltuque videt vestigia risus.*

§. 15. SI CASV DENTIVM SERIES ORDINATA PROMINEAT,

NEAT, NIVEVM PROTINVS REPRÆSENTAT IPSA COLOREM. Dentes commendat hic Sidonius à *candore* & *aptâ collocatione.*

‡ verſ.37. *Candorem* commendat Theocritus Idyllio VI ‡,

— τῶν δέ τ' ὀδόντων

Λευκοτέραν αὐγὰν Παρίας ὑπέφαινε λίθοιο.

— *Dentium vero*

Nitorem candidiorem, quam Parius lapis eſt oſtendebat.

Longus ſophiſta lib. IV Paſtoral. τὸ μὲν πρόσωπον ἐρυθήματος μεστὸν, τὸ δὲ στόμα λευκῶν ὀδόντων, ὥσπερ ἐλέφαντος, *Facies quidem rubore plena, os vero albis dentibus, inſtar elephantis.* Ælianus var. hiſt. lib. XII, cap. I, in deſcriptione Aſpaſiæ, οἱ ὀδόντες λευκότεροι χίονος ἦσαν, *dentes candidiores nive erant.*

Apta collocatio, & ſi quid amplius dentes commendat, elegantiſſimè deſcribitur à Luciano in Imaginib. ubi Panthiam deſcribens, μειδιάσασά γε, inquit, ὀδόντας ἐξέφηνε, πῶς ἂν εἴποιμί σοι, ὅπως μὲν λευκοὺς, ὅπως δὲ συμμέτρους, καὶ πρὸς ἀλλήλους συνηρμοσμένους, εἴπου κάλλιστον ὅρμον εἶδες ἐκ τῶν στιλπνοτάτων καὶ ἰσομεγέθων μαργαριτῶν, οὕτως ἐπὶ στίχου ἐπεφύκεσαν. ἐκοσμοῦντο δὲ μάλιστα τῷ τῶν χειλέων ἐρυθήματι. ὑπεφαίνοντο γοῦν αὐτῷ δὴ τῷ τοῦ Ὁμήρου ἐλέφαντι τῷ πριστῷ ὅμοιοι· οὐχ οἱ μὲν πλατύτεροι αὐτῶν, οἱ δὲ προέχοντες ἢ διεστηκότες, οἷοι ταῖς πλείσταις, ἀλλά τις πάντων ἰσοτιμία, καὶ ὁμόχροια, καὶ μέγεθος ἓν, καὶ προσεχεῖς ὁμοίως· καὶ ὅλως μέγα τι θαῦμα καὶ θέαμα, πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην εὐμορφίαν ὑπερπεπαικός. *Ridendo dentes oſtendebat, Dii boni, quam albos, quam juſtæ magnitudinis & inter ſe coaptatos. Sicubi monile pulcherrimum vidiſti, & magnitudine paribus margaritis compoſitum, adeo concinna ſerie erant nati. Plurimum vero decoris ex rubore labiorum illis accedebat. Itaque ſerrato illi Homerico ebori ſimiles apparebant. Neque ex illis alii latiores erant, alii eminentiores, alii diſtantiores, quales pleriſque ſunt: ſed una omnibus æqualitas erat, idem color, eadem magnitudo, ſimilis continuitas. Denique magnam hoc ſpectaculum pariebat admirationem, quod omnem humanam ſpeciem ſuperaret.* Suetonius in Auguſto cap. 79, teſtatur Auguſtum malè dentatum fuiſſe; notatque in ejus dentibus tria vitia; *habuit,* inquit, dentes *raros, & exiguos, & ſcabros.* Ovid. quoque tria nonnihil ab his diverſa vitia

* verſ.279. complectitur III de Arte*,

Si niger, aut ingens, aut non erit ordine natus

Dens tibi; ridendo maxima damna feres.

Dens ater, vitium ſenile. Horat. Epodon Ode 8.

† verſ.145. *Obſcuri dentes* ætate provectiorum, Iuvenalis Satyrâ VI †.

Luridi dentes vetularum proprii, Horat. Carminum lib. IV, Ode 13.

Picei buxeique dentes, Martialis lib. II, Epigr. 41.

* verſ.197. — *Ne fuſcet inertia dentes,* Ovid. III de Arte*,

† verſ.806. *Scabri rubigine dentes*, Ovid. VIII Metam. †

Rari

Rari dentes, Ovid. VIII Metam. ‡ ‡ *verſ.*804.
Qui grandiuſculos habent dentes, *dentati* nuncupantur Plauto in Pſeudolo, Actu IV, Sce. *Ne plora*, &c.

Non ego te ad illum duco dentatum virum.

Qui nullos dentes habet, *edentulus* dicitur apud Plautum Caſinâ, Actu III, Sce. *Vt properarem*, &c. *Aliqui vice dentium continuo oſſe gignuntur; ſicuti Pruſiæ regis filius, supernâ parte oris.* Plin. nat. hiſt. lib. VII, cap. 16. *Monodos appellatus eſt Pruſiæ filius, qui unum os habuit dentium loco. ſimiliter habuit & Pyrrhus rex Epirotarum.* Feſtus. πολλὰς ὀδόντας οὐκ εἶχεν, ὁ Πύῤῥος, ἀλλ᾽ ἓν ὀςέον συνεχὲς ἦν ἄνωθεν, οἷον λεπταῖς ἀμυχαῖς τὰς διαφυὰς, ὑπογεγραμμένων τῶν ὀδόντων, *multos dentes non habebat, ſed unum os ſuperiori parte erat, tanquam tenuibus tuberculis intervalla dentium diſtinctis.* Plut. in Pyrrho. vide quoque Valerium Maximum lib. I, cap. 8, exemplo externo 12 & 13. Iul. Pollucem Onomaſtici ſui lib. II, § περὶ ὀδόντων. Tzetzem denique Chiliad. III, hiſtoriâ 115.

§. 16. PILIS INFRA NARIVM ANTRA FRVTICANTIBVS, QVOTIDIANA SVCCISIO. Idem quoque de pilis intra narium antra fruticantibus præcipit Ovid. I de Arte *, * *verſ.*522.

Inque cavâ nullus ſtet tibi nare pilus.

Vibriſſæ, pili in naribus hominum dicti, quod his evulſis caput vibratur, Feſtus. *Vibrucæ*, τρίχες ῥινός. Gloſſæ vet. quod verò Sidonius hîc refert de quotidianâ ſuccisione pilorum infra narium antra fruticantium, ex more gentis aut ſæculi iſtius conſuetudine Theodericus rex feciſſe videtur.

§. 17. BARBA CONCAVIS HIRTA TEMPORIBVS. De totius comæ ac barbæ tonſurâ præcipit Ovid. I de Arte †, † *verſ.*519.

Nec male deformet rigidos tonſura capillos;
Sit coma, ſit doctâ barba reſecta manu.

Barbam tamen alere volentibus, imprimis curandum eſt, ut commendetur ea *colore, mollitie.*

Colorem commendat Theocritus Idyll. II ‡, ‡ *verſ.*78.

Τοῖς δ᾽ ἦν ξανθοτέρα μὲν ἑλιχρύσοιο γενειάς.
His erat helichyſo flavior barbæ lanugo.

Mollitiem videtur attigiſſe Plutarchus in ipſo ſtatim initio vitæ Lyſandri, ubi teſtatur, Delphis Iconicam ejus ſtatuam ſpectari ſolitam εὖ μάλα κομῶντος ἔθει τῷ παλαιῷ, καὶ πώγωνα καθειμένου γενναῖον, *veteri more comati ac barba promiſſa inſigni.* nihil enim aliud hic dixeris πώγωνα γενναῖον, quàm barbam nullo pedore nullis ſordibus aſperatam & ſqualidam, ſed modico cultu nitentem & quaſi emollitam. adverſatur autem huic munditiei fœdus neglectæ barbæ horror. Ita Philoctetes Philoſtrato juniori deſcribitur

τὴν

τὴν γενειάδα ὑπανεςηκὼς ἐκφρίττων, barba adsurgens & inhorrescens. Livius lib. II ab V. C. *promissa barba & capilli efferaverant speciem oris.* T. Calphurnius Siculus Eclogâ VI, quæ inscribitur Litigium,

— hirsutâ spinosior histrice barbâ.

Improbatur quoque hîc σφηνοπώγων, qui Hesychio exponitur ὀξυγένειος, cujus nempe barba in summo latior, in imo strictior est, & cuneatim descendit, in modum barbæ hircinæ. Plautus Pseudolo Actu IV, Sce. *Minus malum,* &c.

Heus tu, qui cum hirquinâ adstas barbâ, responde quod rogo.

Apulejus XI Metam. *nec ille deerat, qui pallio, baculoque, & buxeis, & hircino barbitio philosophum fingeret.* Quamquam hoc de Cynicis intelligendum videtur; reliquis enim philosophis barbas benè densas fuisse, cùm alibi discimus, tum præcipuè ex Arnobii lib. VI adv. gentes, ubi barbam uberem *philosophicæ densitatis barbam* vocat. *quid Æsculapii gravitatem*, inquit, *ab Dionysio esse commemorem risam? quem cùm barbâ spoliaret amplissimâ, boni ponderis, & philosophicæ densitatis, facinus esse dicebat indignum, ex Apolline procreatum, patre lævi & glabro, simillimoque impuberi, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter eorum pater sit, uter filius, imò an sint generis & cognationis unius.*

§. 18. MENTVM. Menti non obesi, sed succulenti, lacteam cutem requirit hîc Sidonius. Apulejus quoque in descriptione Bathylli, *modico mento facies.* Anacreon in picturâ amicæ postulat τρυφερὸν γένειον, *delicatum ac molle mentum.* Eleganter Lactantius de opif. Dei, cap. 10, *deductum clementer à genis mentum, & ita inferius conclusum, ut acumen ejus extremum signare videatur leviter impressa divisio.* Varro apud Nonium in *Mollitudinem.*

Sigilla in mento impressa amoris digitulo,
Vestigio demonstrant mollitudinem.

Arnobio lib. III adv. gentes, *mentones* dicuntur, quibus mentum plus justo prominet. contra verò Nemesianus *breve mentum* supra tribuit Sileno.

§. 19. GVTTVR. gutturis quoque succulenti magis, quàm obesi, lacteam cutem requirit hîc Sidonius. Philostr. Iconum lib. I in Ariadne tribuit ἁπαλὴν φάρυγα, *molle guttur.* At, *Ingluvies, sunt tori circa gulam, qui propter pinguedinem fiunt, atque interjectas habent rugas.* Varro lib. XXIII de L. L. apud Iunium Philargyr. in III Georg. vitiosum hîc etiam est *tumidum guttur,* quale incolis Alpium tribuit Iuvenalis Satyrâ XIII *, (* vers. 162.)

Quis tumidum guttur miratur in Alpibus? aut quis
In Meroë crasso majorem infante mamillam?

Plin. XI, 37, *guttur homini tantùm & suibus intumescit, aquarum quæ potantur plerumque vitio.* Vitruvius lib. VIII de Architecturâ, cap. 3, *Equiculis in Italiâ,*

Italiâ, & in Alpibus natione Medullorum est genus aquæ, quam qui bibunt, efficiuntur turgidis gutturibus.

§. 20. COLLI NON OBESI, SED SVCCVLENTI, LACTEA CVTIS. structuræ quoque corporis gratiam addit singularem *rigidum ac teres collum, & scapulæ velut mollibus jugis à cervice demissæ,* ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. Phœbo itaque ac Baccho, numinibus formosis, præcipua formæ commendatio à collo petebatur. Seneca Hippol. † † vers. 800.

Phœbo colla licet splendida compares.

Claudianus Paneg. de VI Conf. Honorii,

Et fortes humeros, & certatura Lyæo,
Inter Erythræos surgentia colla lacertos.

Commendant collum *proceritas, candor, succulentia. Proceritatem* laudat Varro apud Nonium in *Regilla vestis,* &c.

Collum procerum, fictum lævi marmore.

Contrarium brevis atque in humeros quasi demersi colli vitium Thersiten fecit notabilē: vide Homerum Iliad. B ‡. Vitiosum quoque hîc est *longum invalidi collum,* Iuvenal. Saty. III *. prælongo denique ac gracili collo fœdus γυλιαύχλω olim dicebatur. unde Suidas γυλιαύχενας interpretatur τὺς μακροτραχήλυς, *longum collū habentes.* vide Scholia in Aristophanis Ειρήνην. ‡ vers. 217. * vers. 88.

Candorem commendat hîc Sidonius, cùm disertis verbis pulchro collo *lacteam cutem* tribuit. Statius quoque II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris †, *lactea colla* dixit. Ovid. IV Metam. ‡ † vers. 50. ‡ vers. 355.

—jamque manus ad eburnea colla ferenti.

ἐλεφάντινος τράχηλος, Anacreon in descriptione Bathylli. λύγδινος τράχηλος, idem in picturâ amicæ. Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *, * vers. 265.

— non labra rosæ, non colla pruinæ,
Non crines æquant violæ. —

Quod verò per colla pruinarum æmula intelligi debeat collum nitido candore præfulgens, discimus ex ejusdem Claud. lib. III de Raptu †, † vers. 89.

Flammeus oris honos, & non cessura pruinis
Membra colorantur picei caligine regni.

Postulatur interim hic *plenus candor* colli, prout eum à *fusco* distinguit Propertius lib. II, Eleg. 25,

Vidistis pleno teneram candore puellam:
Vidistis fusco: ducit uterque color.

Candoris pleni exemplum habes apud Martialem lib. I, Epigr. 116,

Quædam me cupit, invide Procille,
Toto candidior puella cygno,
Argento, nive, lilio, ligustro:

Sed quandam volo nocte nigriorem,
Formicâ, pice, gracculo, cicadâ.

Idem lib. v, Epigr. 37,

Puella ſenibus dulcior mihi cygnis,
Agnâ Galeſi mollior Phalantini,
Conchâ Lucrini delicatior ſtagni;
Cui nec lapillos præferas Erythræos,
Nec modò politum pecudis Indicæ dentem,
Niveſque primas, liliumque non tactum;
Cui comparatus indecens erat pavo,
Inamabilis ſciurus, & frequens phœnix.

Succulentia ἁϐρότης dicitur Ariſtæneto lib. I, epiſt. I; ubi eximiam Laïdis ſuæ formam deſcribens, τράχηλος λευκός τε, inquit, καὶ σύμμετρος προσώπῳ· κἂν ἀκόσμητος ᾖ, δι' ἁβρότητα τεθάῤῥηκεν ἑαυτῷ. *Cervix alba & faciei æquabilis, & inornata licet ſatis teneris ſuis deliciis ferox. Collum leve* dixit Propert. lib. II, Eleg. 2, *Nec de more comæ per lævia colla fluentes.*
Atque hoc eſt ſucculentum illud, quod collo tantam ſemper addit gratiam, ut in hac floridâ teretis colli ſoliditate videantur iſtæ emicare gratiæ, quas Anacreon amicæ ſuæ collum pervolitantes finxit. vitioſum hic eſt *collum inflatum,* de quo Tullius in Vatinium. nec non τράχηλος λεπτὸς, καὶ ἐπίσημοι ἐν αὐτῷ αἱ φλέϐες, *Cervix tenuis, & manifeſtæ in ipſa venæ*, ut loquitur Lucianus in Dial. meretriciis. *Squarroſos à ſquammarum ſimilitudine Verrius ait dictos, quorum cutis exſurgat ob aſſiduam illuviem.* Feſtus. Succulentiam tamen hanc non putamus conſiſtere in cute diſtentâ nimiæque pinguedinis mole gravatâ. κακοὶ γὰρ ὄγκοι ἐπὶ σωμάτων, *vitioſi enim ſunt tumores corporis,* ut ſupra cap. 11 hujus libri tertii, §. 4, ex Dionyſio Longino didicimus. Lacedæmonii certè, veræ pulchritudinis ſtudioſiſſimi, ſaluberrimis legibus nimiam inflati corporis ſaginam conati ſunt reprimere; quâ de re vide Ælianum var. hiſt. XIV, 7. Athenienſes quoque Heraclidem à portentoſâ uberrimi corporis obeſitate, non Ponticum amplius, ſed pompicum appellavere, teſte Laërtio lib. v. Ælianus denique var. hiſt. XIII, I, ubi formam Atalantæ deſcribit, τὸ ὑπέροχον, inquit, τοῦ σώματος, οὐδὲ τοῦτο εἶχε· καὶ μάλα γε εἰκότως· ἅτε ἐν τοῖς κυνηγεσίοις, καὶ περὶ αὐτὰ τὰ γυμνάσια τὸ πᾶν σῶμα ἐκπεπονηκυῖα. *abundantiâ corporis, prædita non erat, & merito quidem, utpote quæ venationibus, & aliis exercitationibus, corpus omne confecerat.* Quin potius ſucculentam illam, de quâ hîc agitur, lacteæ cutis teneritudinem optimè videtur expreſſiſſe Achilles Tatius lib. II, cùm ὑγρὸν σῶμα dixit corpus ſucci plenum. Terent. Eunucho, Actu II, Sce. 3,

Color verus, corpus ſolidum & ſucci plenum.

Apul.

Apul. in Apologiâ, *En, vide quàm facies ejus decora & succi palæstrici plena sit.* Arnob. lib. v, *quàm cùm Iuppiter benè validam, floridam, & succi esse conspiceret plenioris.* scitè quoque τὸ τοῦ σώματος ὑγρὸν, *liquoris fœminei laxitatem* vocat Arnobius lib. vi, *Liber membris cùm mollibus fingitur*, inquit, *& liquoris fœminei dissolutissimus laxitate.* Martialis lib. vi, Epigr. 13,

Et placido fulget vivus in ore liquor.

Claudianus quoque lib. I de Raptu *, *liquidas genas* dixit. Dio Chrysost. orat. iv de Regno, τὸ ὑγρὸν καὶ μαλθακὸν εἶδος opponit τῷ ἀρρενωπῷ καὶ σεμνῷ. ἆρ' οὖν, inquit, ἀρρενωπόν τι καὶ σεμνὸν εἶδος τῷ τοιούτῳ δαίμονι πρέπει, ἢ μᾶλλον ὑγρόν τε καὶ μαλθακόν. *Igitur quod habet virilem vultum & gravitatis quandam speciem, istiusmodi dæmonem decet, potius quam humidum molle.* egregiè quoque ὑγρότητα hanc expressit Aristænetus lib. I, epist. I, οὕτω μὲν τοι σύμμετρα, inquit, καὶ τρυφερὰ τῆς Λαΐδος τὰ μέλη, ὡς ὑγροφυῶς αὐτῆς λυγίζεσθαι τὰ ὀστᾶ τῷ περιτυπουμένῳ δοκεῖν. *Cæterum tam concinna, tam delicata Laidis membra, ut pressius adtrectans dicas lenta & ductilia ossa.* aliâ rursus similitudine, nec minus expressâ, usus est Plautus Casinâ, Actu iv, Sce. *Sensim superattolle,* &c.

* vers. 272.

Nebula haud est mollis æquè, atque hujus cutis est.

Martialis lib. viii, Epigr. 64,

Vincas mollitie tremente plumas,
Aut massam modò lactis alligati.

Pari prorsus ratione Apul. iii Metam. *plumeam lacteamque cutem* dixit. Idem x Metam. *tam lucida, tamque tenera, & lacte ac melle confecta membra.* & mox, *illos teretes ac lacteos puellos diceres tu Cupidines veros.* Succulentis hisce corporibus opponuntur *corpora sicciora cornu* apud Catullū Carm. 23,

Atqui corpora sicciora cornu,
Aut si quid magis aridum est, habetis
Sole, & frigore, & esuritione.

Plin. nat. hist. xxxi, 9, *totis corporibus nihil esse utilius sale & sole dicunt. itaque cornea videmus piscatorum corpora.* Terent. Eun. Actu ii, Sce. 3, *juncea corpora* dixit,

Si qua est habitior paulò, pugilem esse ajunt; deducunt cibum,
Tametsi bona est natura, reddunt curaturâ junceas.

Ζήνων ὁ Κιττιεὺς ἰσχνὸς ἦν, ὑπομήκης, μελάγχρως· ὅθεν τὶς αὐτὸν εἶπεν Αἰγυπτίαν κληματίδα, *Zeno Cittieus macer erat, oblongus, ac niger; unde quidam ipsum vocabat Ægyptiam climatidem.* Laërt. lib. vii in Zenone. vide quoque Suidam in Αἰγυπτία κληματίς. non incommodè quoque ex Appendice Virgil. huc referas illud poëtæ;

Vvis aridior puella passis.

Prorsus quemadmodum & Græci, homines exsuccos atque exsangues

ἀςαφίδας vocant, ut est in proverb. Ἀνδρὸς γέροντος ἀςαφὶς τὸ κρανίον, *Viri senis exsuccum cranium.* Lucilius quoque *passos senes* dixit apud Nonium in *Passum*, quos Persius Satyrâ v*, *apricos* vocat. Lucretius lib. IV de insanis amantium ineptiis agens,

* vers. 179.

Cæsia, Palladion; nervosa & lignea, Dorcas;
Ischnon eromenion tum fit, cùm vivere non quit
Præ macie; rhadine verò est, jam mortua tussi.

Habitiori ac succulentæ opponit hic poëta *nervosam* & *ligneam*, qualem amantes amentiæ suæ indulgentes adsimilant dorcadi. nervosa est, in quâ temperatus ac bonus sanguis deficiens, non sinit impleri membra, torisque exsurgere, ipsos quoque nervos rubore tegi & decore commendari; nullam enim veram pulchritudinem sine hac pleni corporis soliditate dari posse, supra cap. 11 hujus libri tertii, § 4 ostendimus. *ligneam* deinde pari modo dixit virginem aridi atque exsucci corporis fœditate notabilem. planè quemadmodum Catullus Carm. 23,

Est pulchrè tibi cùm tuo parente,
Et cum conjuge ligneâ parentis.

ξυλοκύμβη, teste Eustathio, scommate dicitur ἐπὶ γυναικῶν αἷς οὔτε κάλλος ἐπανθεῖ, οὔτε σύμμετρον μέγεθος. *de mulieribus quas neque pulchritudo commendat, neque congrua magnitudo.* Alexis quoque apud Athenæum lib. IX, cap. 8, de hominibus summâ sui parte pinguibus ac nitidis, reliquo verò corpore aridis, Ἀκρολίπαροι· τὸ δ' ἄλλο σῶμ' ὑπόξυλον.

Superiori parte pingues, reliqua vero parte corporis aridi.

Neque aliunde est, quod graciles ac macilentos, à ligno ad quod cereæ finguntur imagines, κανάβους Græci vocant. κάναβοι, τὰ ξύλα περὶ ἃ τὸ πρῶτον οἱ πλάσται τὸν κηρὸν τιθέασιν· ὅθεν καὶ οἱ λεπτοὶ καὶ ἄσαρκοι κάναβοι λέγονται, *Canabi ligna sunt circa quæ primum fictores ceram collocant. Vnde & tenues ac macilenti Canabi dicuntur*, Hesychius. *Monogrammi dicti sunt homines macie pertenues ac decolores. tractum à picturâ, quæ prius quàm coloribus corporatur, umbrâ fingitur*, Nonius. *Pellio*, βυρσεύς, ἀπότροφος. Gloss. vet. restituente B. Vulcanio. Plautus Capt. Actu I, Sce. *Advorte animum*, &c.

Ossa atque pellis sum miser à macritudine.

Ovid. lib. IV de Tristib. Eleg. 42,

Vix habeo tenuem, quæ tegat ossa, cutem.

Cracentes, graciles. Festus. Glossæ Isidori. *Vesculi, malè curati & graciles homines.* Festus. *Vesces, vescus*, ὀλιγόσιτος, ὀλιγοδεής. Gloss. vet. vide multa vesculorum exempla apud Ælianum var. hist. lib. X, cap. 6.

§. 21. IVVENILI RVBORE SVFFVNDITVR. juvenilis iste rubor Terentio in Eunucho Actu II, Sce. 3, *color verus* dicitur. Horat. quoque

que Carminum lib. IV, Ode 10,

— color est puniceæ flore prior rosæ.

Valer. Flaccus V Argonaut. ‡ ‡ vers. 365.

Mole novâ & roseæ perfudit luce juventæ.

Contrarium ejus habet Horat. Epodon, Ode 17,

Fugit Iuventas, & verecundus color
Reliquit ossa pelle amicta luridâ.

Atque hic est *color exsanguis*, quem Catilinæ tribuit Sallustius. Terent. Eunucho, Actu IV, Sce. 4, *colorem mustellinum* vocat,

Hic est vetus, vietus, & veternosus senex,
Colore mustellino. —

§. 22. HVNC ILLI CREBRO COLOREM, NON IRA, SED VERECVNDIA FACIT. Demades pudorem verecundum appositè admodum arcem pulchritudinis, τῆ κάλλους ἀκρόπολιν, appellavit. Stobæus Serm. de Nuptialibus præceptis. Pythias quoque Aristotelis philosophi filia interrogata, quisnam esset color pulcherrimus, Qui hominibus, inquit, ingenuis ex pudore innascitur. Stobæus Serm. de Verecundiâ. Fuit certè Domitiano *in ore impudentia multo rubore suffusa*, ut testis est Plinius in Paneg. Tacitus quoque in vitâ Agricolæ, cap. 45, de eodem Domitiano, *denotandis tot hominum palloribus suffecit sævus ille vultus, & rubor, quo se contra pudorem muniebat.* alius longè fuit Theodoricus rex, cujus non vultum modò, sed ipsum quoque collum subinde verecundus inficiebat rubor. talem describit Laviniam Virgil. XII Æneïd.

Accepit vocem lachrymis Lavinia matris,
Flagranteis perfusa genas; cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ossa cucurrit:
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent ubi lilia multâ
Alba rosâ; taleis virgo dabat ore colores.

Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *, * vers. 268.

— miscet quàm justa pudorem
Temperies! nimio nec sanguine candor abundat.

Idem lib. I de Raptu †, *— niveos infecit purpura vultus* † vers. 271.

Per liquidas succensa genas, castique pudoris
Illuxere faces. non sic decus ardet eburnum,
Lydia Sidonio quod fœmina tinxerit ostro.

Iuvenalis Satyrâ X ‡, ‡ vers. 300.

Præterea castum ingenium, vultumque modesto
Sanguine ferventem tribuat natura benignâ

Larga manu. quid enim puero conferre potest plus
Custode & curâ Natura potentior omni?

* vers.154. Idem Satyrâ XI *, *Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris.*
Ingenuo pudori opponitur malus ille ac minimè decorus, qui *subrusticus pudor* dicitur Ciceroni epist. famil. V, 12. rectè itaque apud Ovid. Heroïd. epist. XIX †, in Cydippe laudatur,
† vers.59.

Et decor, & vultus sine rusticitate pudentes.

§. 23. TERETES HVMERI. Humeros quoque plurimùm ad formam conferre, discas ex Homero, quum Odyss. Z *, caput atque humeros Vlyssis gratiâ quadam singulari Minervam perfudisse testatur,
* vers.232.

Ως δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
Ιδρυς, ὃν Ηφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Αθήνη
Τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει·
Ως ἄρα τῷ κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.
Quemadmodum cum quis aurum circumfudit argento vir
Solers, quem Vulcanus docuit & Pallas Minerva
Artem omnifariam, gloriosa vero opera perfecit:
Sic huic infudit gratiam capitique & humeris.

Videmus igitur, ut certus quidam insit *humeris honor*; ut loquitur Sidonius lib. III, epist. 13. Virgil. quoque Æneam ab humerorum decore commendat, Æneïd. I,

Os humerosque Deo similis. —

† vers.217. De Thersite verò agens Homerus Iliad. B †,

— τὼ δὲ οἱ ὤμω
Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε. —
— *Humeri curvi*
Et in pectus contracti. —

* vers.492. Humeros Apollinis præcipuè laudat Valer. Flaccus lib. II Argon. * Diana quoque ab humeris laudatur apud Claudianum de nupt. Honorii & Mariæ †. Commendantur autem humeri *candidi, lati, teretes, celsi.*
† vers.270.

Candidos humeros probat Horat. II Carm. Ode 5,

— *albo sic humero nitens*
Vt pura nocturno renidet
Luna mari, Cnidiusve Gyges.

* vers.226. *Latos humeros* Vlyssi tribuit Homerus Odyss. Z *.

Teretes humeros hic in Theodorico rege laudat Sidonius, νεῦρα εὔτονα, ὦμοι καρτεροί, *nervi bene tensi, humeri validi.* Lucianus in Dial. mortuorum.

† vers.466. *Celsos humeros* Hectori tribuit Seneca Troadib. †

— *talis incessu fuit*

Habi-

Habituque talis. ſic tulit fortes manus.
Sic celſus humeris. —

Meleagro quoque apud Philoſtratum juniorem, tribuuntur ὦμοι πρὸς αὐχένα ἐῤῥωμένον ξυνάπτοντες, καὶ βάσιν αὐτῷ διδόντες. *Humeri validam cervicem tangentes & baſim ipſi præbentes.* opponuntur iis *humeri demiſſi.* Terent. Eun. Actu II, Sce. 3,

Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum; quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, ut graciles ſient.

Ad quæ verba Donatus, *Antiqui Græci etiam virginibus ſuis præbebant palæſtram, ad componenda corpora.* de quâ priſcorum conſuetudine vide Apollonium Rhodium lib. IV. maximè tamen eam Lacedæmoniis tribuunt, cùm alii multi ſcriptores, tum præcipuè Propertius lib. III, Eleg. 13,

Multa tuæ, Sparte, miramur jura palæſtræ,
Sed mage virginei tot bona gymnaſii;
Quod non infames exercet corpore ludos
Inter luctantes nuda puella viros, &c.

Euripides tamen Andromachâ non γυμνὰς, *nudas*, ſed γυμνοῖσι μηροῖς, *nudis femoribus*, palæſtricis eas exercitiis interfuiſſe teſtatur; quod δωριάζειν dicebant. vide Etymologum, Heſychium, Suidam in Δωριάζειν.

§. 24. VALIDI LACERTI. nunc ab humeris deſcendit Sidonius ad lacertos, brachia, manus: quæ tria, inverſo tamen ordine in Daphne quoque ſuâ laudat Apollo apud Ovid. I Metam.* *verſ.50.

— laudat digitoſque, manuſque
Brachiaque, & nudos mediâ plus parte lacertos.

Non erat certè prætereundum *toris inſignibus extentum lacertorum ingens robur; utilis ac decens flexura cubitorum*, ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. præſertim cùm præcipua Herculis commendatio à lacertis ejus petatur, ut Apollinis à comâ, juxta illud ex Appendice Virgil.

Phœbus comoſus, Hercules lacertoſus.

De Tydeo quoque Statius VI Theb.‡ ‡ verſ.840.

— quamquam ipſe videri
Exiguus, gravia oſſa tamen, nodiſque lacerti
Difficiles. — ſed hæc fortè athletici ſint roboris: certè pulchritudinis eſt illud Senecæ in Hippolyto*, * verſ.653.

Inerant lacertis mollibus fortes tori.

Molliter toroſis lacertis opponuntur *fluidi & mortui* lacerti. Ovid. XV Metamorph.‡ *— fletque Milon ſenior, quum ſpectat inanes* ‡ verſ.229.
Illos, qui fuerant ſolidarum morte ferarum
Herculeis ſimiles, fluidos pendere lacertos.

Tullius

Tullius de Senectute, *Milo Crotoniates, quum jam ſenex athletas ſe exercentes in curriculo videret, aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illachrymanſque dixiſſe, At hi quidem mortui jam ſunt.*

§. 25. DVRA BRACHIA. *valida & ſubſtricta nervis ad fortitudinem brachia,* ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. nonnihil tamen mollitiei habeant neceſſe eſt, ut paulò ante Seneca mollibus lacertis fortes toros tribuit. Arbiter, *implicitum me brachiis mollioribus plumâ, deduxit in terram vario gramine indutam.* Horat. quoque Carminum lib. 1, Ode 13, *cerea Telephi brachia* dixit. præcipuè verò à candore commendari ſolent brachia. Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 7,

Illa quidem noſtro ſubjecit eburnea collo
Brachia Sithoniâ candidiora nive.

* verſ. 62. Albinovanus Elegiâ de obitu Mecænatis*,

Brachia purpureâ candidiora nive.

Tantum denique ad juſtæ formæ ſpeciem brachia candida momentum aſferre putabant, ut Iuno apud Homerum Iliad. A ‡, & paſſim alibi, ab ulnarum candore λευκώλενος Ηρη dicatur. *reginam numinum,* inquit Arnob. lib. VI, *commendant nobilitas, facies, oris dignitas, & ulnarum nivei marmoreique candores.* Helena quoque λευκώλενος dicitur Iliad. Γ*. Andromache, Iliad. Ζ †. Nauſicaa, Odyſſ. Ζ ‡. *πάρθενοι ῥοδοπήχεις, virgines roſeis cubitis,* Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere. eſt præterea hîc *βραχίων ξυιὼν ἀπλότητι φρυγῶν, brachiorum coeuntium ſimplicitate aridus,* Philoſtr. junior in Hyacintho. *βραχίων διηρθρωμένος, erectus brachiis,* Idem in Meleagro. *Ancus appellatur, qui aduncum brachium habet, ut exporrigi non poſſit.* Feſtus. *Ancus, Mancus, κυλλὸς, λορδός.* Gloſſ. vet. videtur autem Græcis γαλιαγκὼν dici, qui Latinè *Ancus.* Γαλιαγκὼν, ὁ τ̃ βραχίονα ἐλάττω ἔχων, *brachium alterum minus habens.* Etymologus. Heſychius.

‡ verſ. 55. · * verſ. 121. · † verſ. 371. · ‡ verſ. 101.

§. 26. PATVLÆ MANVS. *manus ſollertiſſimus artifex plano ac modicè concavo ſinu fictas, ut ſi quid tenendum ſit, aptè poſſit inſidere, in digitos terminavit: in quibus difficile eſt expedire, utrumne ſpecies an utilitas major ſit. nam & numerus perfectus ac plenus, & ordo ac gradus decentiſſimus, & articulorum parium curvatura flexibilis, & forma unguium rotunda concavis tegminibus digitorum faſtigia comprehendens ac firmans, ne mollitudo carnis in tenendo cederet, magnum præbet ornamentum.* Lactant. de opif. Dei, cap. 10. vide locum. optimè Ariſtænetus lib. I, epiſt. 16, εἶδον χεῖρας ἄκρας καὶ πόδας, τὰ λαμπρὰ τ̃ κάλλȣς γνωρίσματα. *Vidi ſummas manus ac pedes ſplendida formæ indicia.* Laudantur igitur *manus patulæ,* ut ex Sidonio & Lactantio liquere poteſt. *teneras* quoque ac nonnihil *proceras* facit Apulejus Bathylli manus, *manus ejus teneræ,* inquit. procerula *læva diſtantibus digitis nervos molitur.* Ovid. quoque Amorum

Amorum lib. I, Eleg. 4*, non videtur *molles manus* improbare. mollibus ac teneris manibus opponuntur *— vellere Tusco* *vers. 24.

Vexatæ duræque manus. — Iuvenal. Satyr â v †, † vers. 290.

Longas manus laudat Propert. lib. II, Eleg. 2,

Fulva coma est, longæque manus, & maxima toto
Corpore, & incedit vel Iove digna soror.

Candidarum manuum decorem attingit Martialis lib. VIII, Epigr. 56,

Adstabat domini mensis pulcherrimus illa,
Marmoreâ fundens nigra Falerna manu.

Candidis tamen manibus rosei ruboris aliquid suffundatur. Apulejus lib. II Metam. *glabellum feminal roseâ palmulâ obumbrans.* in digitis tamen locum maximè id habet; atque inde est quod Homero Iliad. A ‡, & passim alibi, ῥοδοδάκτυλος, *roseis digitis* dicatur Aurora. ‡ vers. 477. Cæterùm non Auroræ modò pulchros tribuebant digitos, sed Baccho quoque. Ovid. III Metam. * *Et dignos Baccho digitos, & Apolline crines.* * vers. 421, *ubi tamen aliqui codices*, Et dignos Baccho, dignos & Apolline crines.

Dianæ, in Catalectis vet. poëtarum,

O digitos, quales pueri, vel virginis esse,
Vel potius credas virginis esse Deæ.

Pulchros adhæc esse *digitos longos*, docet nos Catullus Carm. 44. Philostr. Iconum lib. II, in Melete, ἁπαλοὶ οἱ δάκτυλοι καὶ εὐμήκεις, καὶ λευκοὶ κατὰ τὴν ὠλένην. *Molles digiti & oblongi, ac circa ulnam candidi.*

Teretes digitos commendat Ovid. I de Arte †. Χειρῶν ἄκρα, καὶ καρπῶν τὸ εὔρυθμον, καὶ δακτύλων τὸ εὐάγωγον ἐς λεπτὸν ἀπολῆγον. † vers. 624. *manuum summitates, eorumque cum brachio concinna connexio, & digitorum mobilitas in tenue excedentium.* Lucianus in Imaginib. Teretibus digitis opponuntur pingues digiti apud Ovidium lib. III de Arte ‡, ‡ vers. 275.

Exiguo signet gestu quodcunque loquetur,
Cui digiti pingues, & scaber unguis erit.

Quemadmodum igitur manum digitus, ita digitum unguis pulcher decorat. Ovid. I de Arte *, * vers. 521.

Et nihil emineant, & sint sine sordibus ungues.

Propert. lib. III, Eleg. 7,

Et mea formosis unguibus ora notet.

Πάρις ὁ Πριάμου ἔστιλβε καὶ τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν, *Paris Priami micabat etiam unguibus digitorum.* Philostr. in Heroïcis. *Vngulatos ungues, magnos atque asperos Cato appellavit.* Festus, sive potiùs Paulus Diaconus. Sed longe verisimilius est duo verba excidisse, scribique oportere, *qui haberent ungues magnos atque asperos.* Huic sententiæ favet ἀναλογία. Vt secundum quam *ungulati* dicantur, quibus ungulæ veriùs sint, quam ungues.

§. 27. PECTVS ACCEDENS. *pectoris latitudo sublimis & exposita oculis, mirabilem præfert habitus sui dignitatem.* Lactant. de opif. Dei, cap. 10. præsertim, si recedente ventre, pectus nonnihil accedat; quemadmodum hîc loquitur Sidonius. στέρνα τὸ μέτριον προσηκκείμθμα dixit Philostr. junior in Meleagro. In pectore præcipuè commendantur *latitudo & candor.*

Latum pectus tribuitur Palladi; unde eam εὐρύστερνον Ἀθάναν dixit Theo-
* vers.36. critus Idyllio XVIII *. Neptuno quoque, lib. VII Anthol. Epigr.

Ἐγγύθι δ' εὐρύστερνος ἐφαίνετο κυανοχαίτης.

Prope verò lato pectore apparebat cœruleas comas habens.

† vers.490. Valer. Flaccus lib. II Argonaut. †

— *neque enim tam lata videbam*
Pectora, Neptunus muros cum jungeret astris,

* vers.478. Homerus Iliad. B *, de Agamemnone,

Ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διῒ τερπικεραύνῳ,
Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.
Oculis & capite similis Iovi gaudenti fulmine,
Marti autem balteo, pectore autem Neptuno.

‡ vers.807. Marti denique latum fuit pectus. Seneca Hippolyto ‡,

Æquas Herculeos jam juvenis toros,
Martis belligeri pectore latior.

In Append. quoque Virgilii,

Nemo est feroci pectorosior Marte.

Heliod. lib. VII, in descript. Theagenis, εὐρὺς ἦν τὰ στέρνα καὶ τοὺς ὤμους, *latus erat humeris & pectore.* opponitur autem lato pectori apud Ovidium lib.
* vers.274. III de Arte *, *angustum pectus.*

† vers.251. *Candidum pectus* Helenæ tribuit Ovid. in epistolâ Paridis ad Helenā †,

Pectora vel puris nivibus, vel lacte, tuamque
Complexo matrem candidiora Iove.

* vers.79. στήθεα στίλβοντα, *Pectora splendentia,* Theocritus Idyllio II *. στήθεα ἱμερόεντα,
‡ vers.397. *Pectora desiderabilia,* Homerus Iliad. Γ ‡. Achilles Tatius lib. I Europam tauro insidentem describens, pectoris pariter & papillarum egregiè meminit, τὸ στέρνον εἰς ὀξὺ καταβαῖνον ἠυρωύετο· μαζοὶ τῶν στέρνων ἠρέμα προκύπτοντες, *pectus vero in amplos lumbos desinens perspiciebatur. Papillæ in iis modice tumebant.* Sic, *papillæ leviter eminentes,* inquit Lactant. de opif. Dei, cap. 10, *& fuscioribus ac parvis orbibus coronatæ, nonnihil addunt venustatis: fœminis ad alendos fœtus datæ: maribus ad solum decus; ne informe pectus, & quasi mutilum videre-*
* vers.122. *tur.* Iuven. Satyrâ VI *, de Messallinâ Claudii Cæsaris conjuge,

— *tunc nuda papillis*
Constitit auratis, titulum mentita Lyciscæ.

οἱ μαζοὶ

οἱ μαζοὶ ὀρθοὶ ὑπαυγάζουσι, *papillæ rectæ enitent*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Melete. οἱ μαζοὶ μικρὰ τῆς ὁρμῆς παραφαίνουσιν, ὥσπερ ἐν μειρακίῳ ἁπαλῷ, *mamillæ, ut in adoleſcentulo molli, parum extare videntur,* Idem ibidem, in Palæſtrâ. & rurſus in Cyclope, ubi deſcribit formam Galateæ, μαζὸς ὑπανίσταται, *mamilla eminet,* inquit. Martialis lib. VIII, Epigr. 64,

Et talis tumor excitet papillas,
Quales cruda viro puella ſervat.

Tales papillas *horridulas* dixit Plautus Pſeudolo,

Papillularum horridularum oppreſſiunculæ.

Opponuntur iis *mammæ putres,* apud Horat. Epodon, Ode 8,

Sed incitat me pectus, & mammæ putres
Equina quales ubera.

Fratrare puerorum mammæ dicuntur, inquit Feſtus, *cùm primùm tumeſcunt, quod velut fratres pares oriantur.* & rurſus, *Sororiare mammæ dicuntur puellarum, cùm primùm tumeſcunt, ut fraterculare puerorum. Plautus in Frivolariâ — tunc papillæ primitus Fraterculabant; illud volui dicere; Sororiabant, quid opus eſt verbis?* καὶ μαζὸς ἀκμῆς ἄγγελος κυδωνιᾷ, *Et mamma pubertatis nuncia imitatur malum cydonium*, Anthol. Græc. Epigramm. lib. IV, cap. 12. Ariſtænetus quoque lib. I, epiſt. I, οἱ μαςοὶ τὴν ἀμπεχόνην ἐξωθοῦσι βιαίως, *magno luctamine ſtrophium impellunt ſororiantes papillæ.* atque has papillas Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 4, *habiles papillas* dixit. unde etiam proximè ſequenti Elegiâ,

Forma papillarum quàm fuit apta premi!

Contrario laborant vitio, — *quarum omne papillæ Pectus habent.* — ut eſt apud Ovidium lib. I de Remedio am. * Cererem olim pingebant fingebantque *mammoſam*, teſte Arnobio lib. III, & VI, quod almæ videlicet matris inſtar omnia nutriat. unde Lucret. lib. IV, ubi ſtolidos amantes amicarum turpitudini lenioribus nominibus patrocinantes irridet, * verſ. 337.

At Lamia & mammoſa, Ceres eſt ipſa ab Iaccho.

§. 28. RECEDENTE ALVO. *pectori ſubdita eſt planities ventris, quam mediam ferè umbilicus non indecenti notâ ſignat.* Lactant. de opif. Dei, cap. 10. laudatur itaque hic γαςὴρ ἀπέρειστος, qualem junior Philoſtr. tribuit Meleagro. Anacreon ventrem Bathylli ad exemplum Bacchi vult pingi. vide locum. præcipuum tamen in ventre, ut ſit *planus.* Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 5,

Quàm caſtigato planus ſub pectore venter.

Achilles Tatius lib. I, ubi deſcribit Europam tauro inſidentem, βαθὺς ὀμφαλὸς, γαςὴρ τεταμένη, *profundus umbilicus, planus venter.* turpis eſt hîc *mollis venter*, Horat. Epodon Ode 8.

§. 29. AREAM DORSI HVMILIOR INTER EXCREMENTA

COSTARVM SPINA DISCRIMINAT. ab hac veræ pulchritudinis normâ quàm longissimè recesserunt, quibus *tuber adstructum est gibberum*, ut loquitur Mæcenas apud Senecam epistolâ 101. *— utero pariter gibboque tumentes*, ut loquitur Iuven. Satyrâ x †. maximè interim laudabant *candidum dorsum*, Ovid. x Metam. * de Atalantâ,

† vers. 309.
* vers. 592.

Tergaque jactantur crines per eburnea. —

§. 30. TVBEROSVM EST VTRVMQVE MVSCVLIS PROMINENTIBVS LATVS. Philostratus junior, præter πλευρὰν βαθεῖαν, *latus profundum*, tribuit Meleagro ἰσχίον, οἷον διδόναι θαρσεῖν, ὡς οὐκ ἀνατραπησομένου ὑπὸ τῆς συὸς ἐμβολῆς τοῦ νεανίου, *coxendicem, ut fiduciam præbeat adolescentem apri impetu non subversum iri.* Hyacintho quoque ab eodem Philostrato tribuitur, ἰσχίον ἀνέχον τὸ λοιπὸν σῶμα, πλευρά τε ἔμπνουν ἀποτορεύουσα τὸ στέρνον, *latus, spiritus plenum, pectus concinnans.* opponitur valido huic robustoque lateri *laneum latusculum* apud Catullum Carm. 25. laudabant alioqui *longum latus.* Ovid. III de Arte †,

† vers. 780.

Fœmina per longum conspicienda latus.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 5, *Quantum & quale latus!* contrà Horat. lib. I, Satyrâ 2, *Depygis, nasuta, brevi latere, ac pede longo est.*

§. 31. IN SVCCINCTIS REGNAT VIGOR ILIBVS. Achilles Tatius lib. I, ubi describit Europam tauro insidentem, βαθὺς ὀμφαλὸς, inquit, γαστὴρ τεταμένη, λαπάραι στενοί. *Profundus umbilicus, planus venter, & angusta ilia.* Sidonius Panegyr. Anthemio Aug. bis Cos. dicto,

Insignes humeri, succincta sub ilibus alvus.

Cingulos appellabant homines, qui in his locis, ubi cingi solet, satis sunt tenues. Festus. *Lumbago, vitium & debilitas lumborum.* Idem.

§. 32. CARNEVM FEMVR. sequitur *feminum deducta & latioribus toris valida longitudo, quam paulatim deficientem in angustum genua determinant.* Lactant. de opif. Dei, cap. 13. Philostrato tamen juniori in Hyacintho laudantur μηροὶ ἀπέριττοι: Ovidius Amorum lib. I, Eleg. 5, & lib. III de Arte *, commendat *juvenile femur.* Horat. lib. I, Saty. 2, *tenerum femur.* vitiosum verò hic est, *— femur tumentibus*

* vers. 781.

Exile suris additum. — Horat. Epodon, Ode 8.

§. 33. INTERNODIA POPLITVM BENE MASCVLA: MAXIMVS IN MINIME RVGOSIS GENIBVS HONOR. describuntur hic *genuum decentes nodi*, ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 13. γόνυ χλωρὸν, *genu viride*, dixit Theocritus Idyllio XIV †,

† vers. ult.

— ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν.

Gerere aliquid oportet, quibus est genu viride.

Philostr. Iconum lib. II picturam Cyclopis describens, in Galateâ annotat,

notat, ὅτι οὐδὲ τὴν ἐπιγουνίδα ἐκλείπει ἡ ὥρα, *quod neque ipsius genu musculus sua careat pulchritudine.* quemadmodum & Philostrato juniori in picturâ Hyacinthi laudatur ἐπιγουνὶς ἐλαφρὰ ὑπὲρ κνήμης, *Musculus genu levis super sura.* Festus, *Compernes nominantur homines genibus plus justo conjunctis.* Γονύκροτοι, βλαισοί, Hesychius.

§. 34. CRVRA SVRIS FVLTA TVRGENTIBVS. *crura non æquali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes; sed teretibus suris clementer exstantibus sensimque tenuatis, & firma sunt & ornata.* Lactant. de opif. Dei, cap. 13. Dianam præcipuè à cruribus commendat Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 2 *, * vers. 31.

Talia pingintur succinctæ crura Dianæ,
Cùm sequitur fortes, fortior ipsa, feras.

κοῦφος ἡ κνήμη, καὶ τὸ σῶμα σύμμετρον ἐς ῥᾳστώνην τοῦ δρόμου, *levis est tibia, & modestum ad cursus facilitatem est corpus*, ut loquitur Philostratus Iconum lib. II, de Antilocho. Philostratus quoque junior in picturâ Hyacinthi, σφυρὸν μὲν αὐτοῦ κοῦφον, ἐπ' εὐθείᾳ τῇ κνήμῃ· καὶ ἐπιγουνὶς αὕτη ἐλαφρὰ, ὑπὲρ κνήμης, *Talus certe ipsi levis super recta sura, & musculus genu levis super sura.* Idem in Meleagro, κνῆμαι αὐτοῦ εὐπαγεῖς, καὶ ὀρθαί· φέρειν τε ἐν τοῖς δρόμοις ἱκαναὶ, καὶ ὑφιστάμεναι τὸν ἐκ χειρὸς ἀγῶνα, φύλακες ἀγαθαί· μηρός τε ξυνὼν ἐπιγουνίδι ὁμολογῶν τοῖς κάτω, *Suræ ipsi bene compactæ ac rectæ; atque in curriculis ad ferendum idoneæ, & in certamine inito cominus sustinendo, bonæ custodes, & femur junctum toris genuum inferiori tibiæ respondet.* videmus igitur hîc non tantùm laudari crus *agile*, verùm etiam *rectum*. Aristænetus lib. I, epist. 28, κνήμην ἰθυτενῆ, Horat. lib. I, Satyrâ 2 †, *crus rectum* laudat. consummant deni- † vers. 81.
que recti cruris decorem *suræ teretes*, Horat. Carminum lib. II, Ode 4. quibus opponuntur *suræ tumentes*, apud eundem Epodon Ode 8. *Crocotilum, valde exile. Plautus: Extortis talis, cum crocotilis crusculis,* Festus. *Petilam suram, siccam & substrictam vulgo interpretantur,* Idem. vide quoque Nonium Marcellum. *Persilis*, μακροσκελής. Gloss. vet. *Valgos Opilius Aurelius, aliique complures ajunt dici, qui diversas suras habent. è contrario vari dicuntur, incurva crura habentes,* Festus. *Vari dicuntur obtortis plantis. nam & varices inde dicuntur venæ in suris inflexæ vel obtortæ*, Non. Marcellus. vitiosa quoque sunt hic λεπτὰ σκέλη, *tenuia crura*, Lucianus in Dial. meretr. *arida crura* vocat Ovid. III de Arte *. præcipuè tamen fœda sunt *distorta crura*, * vers. 272.
Horat. lib. I, Satyrâ 3 ‡. ῥαιβοὺς καλοῦσιν, οἷς καμπύλα εἰς τὸ ἔνδον τὰ σκέλη· ‡ vers. 47.
βλαισοὺς δὲ, οἷς τὸ ἀπὸ τῶν γονάτων εἰς τὸ ἔξω ἀπέστραπται, *Varos vocant, quibus curva introrsum crura: valgos vero, quibus a genibus extrorsum obtorta sunt.* Pollux Onomastici sui lib. II. Martialis lib. II, Epigr. 35,

Cùm sint crura tibi simulent quæ cornua Lunæ,
In rhytio poteras, Phœbe, lavare pedes.

§. 35. QVI MAGNA SVSTENTAT MEMBRA, PES MODICVS. laudat hîc Sidonius πόδα λεπτόν τε & ἔυρυθμον, *pedem tenuem & bene congruentem,* ut loquitur Aristænetus lib. I, epist. 28. Homerus certè pulchros quoque pedes magnam formæ dignitatem adjicere putavit; unde
* vers. 538. Iliad. A *, ἀργυρόπεζα Θέτις, *Thetis argenteis pedibus prædita.* & Iliad. Ξ †,
† vers. 319. Δανάη καλλίσφυρος, *Danae pulchris ornata malleolis*, dicitur. Ælian. var. hist. XII, I, ubi Aspasiæ formam describit, ἦν δὲ & τὰ σφυρὰ ἀγαθὴ, καὶ οἷα Ὅμηρος λέγει τὰς ὡραιοτάτας γυναῖκας κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν, καλλισφύρους ὀνομάζων, *habebat vero pedes pulcherrimos, quales Homerus describit, pulcherrimas mulieres sua lingua* καλλισφύρους, *id est, pulchris pedum malleolis præditas appellans.* cur verò ab hac potissimùm corporis parte pulchritudinis descriptionem petierit Homerus, docet nos Aristænetus lib. I, epist. 12, φύσει γὰρ ὁ ποὺς εὔπλαστος ὢν, & τὰς ἀκοσμήτους οἶδε κοσμεῖν, *Natura enim pes bene formatus etiam ea quæ sunt deformia ornat.* & rursus epist. 16, eleganter admodum pedes pulchros dixit esse λαμπρὰ τοῦ κάλλους γνωρίσματα, *splendida pulchritudinis indicia.* Mercurio certè pulchræ plantæ tribuuntur in Appendice Virgilianâ,

Habet decentes nuntius Deûm plantas.

* vers. 60. Ovid. Heroïdum epist. XIX *,

Et Thetidis quales vix reor esse pedes.

Quemadmodum autem Thetidi Homerus atque Ovidius pulchros tribuunt pedes: ita quoque Martialis lib. II, Epigr. 14, à filio Thetidis *Achilleos pedes* dixit pedes pulchros. *Candidus pes* laudatur Ovidio Amo-
‡ vers. 15. rum lib. II, Eleg. II ‡,

Littora marmoreis pedibus signate puellæ:
Hactenus est tutum: cætera cæca via est.

* vers. 623. *Exiguus pes*, Ovid. I de Arte *,

Nec faciem, nec te pigeat laudare capillos,
Et teretes digitos, exiguumque pedem.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 3,

Pes erat exiguus; pedis est aptissima forma.

Contra Horat. lib. I, Satyrâ 2, — *brevi latere ac pede longo est.* Sueton. in Othone, cap. 12, *fuisse traditur malè pedatus scambusque.* In pedum denique consideratione minimè prætereundi sunt digiti, *speciem magis quàm usum præferentes, ideoque & juncti, & breves, & gradatim compositi: quorum qui est maximus, quoniam illum sicut in manu discerni à cæteris opus non erat, ita in ordinem redactus est, ut tamen ab aliis magnitudine ac modico intervallo distare videatur. Hæc eorum speciosa germanitas, non levi adjumento nisum pedum firmat: concitari enim*

enim ad cursum non possumus, nisi digitis in humum pressis, soloque nitentibus, impetum saltumque capiamus. Lactant. de opif. Dei, cap. 13. Suetonius in Domitiano, cap. 18, *pulcher ac decens fuit, maximè in juventâ, & quidem toto corpore; exceptis pedibus, quorum digitos restrictiores habebat.* τ̃ Πιτ]ακὸν Ἀλκαῖος Σαράποδα μὲν ἢ Σάραπον ἀποκαλεῖ, διὰ τὸ πλατύπουν εἶναι, καὶ ἐπισύρειν τὼ πόδε· Χειροπόδην δὲ, διὰ τὰς ἐν τοῖς ποσὶ ῥαγάδας, ἃς χειράδας ἐκάλουν. *Pittacum Alcæus* Σαράποδα *&* Σάραπον *appellat, quod & pedes traheret & latos haberet;* Χειροπόδην *autem propter pedum rimas, quas* χειράδας *vocabant.* Laërt. lib. 1. *Ploti primùm, postea verò Plauti sunt appellati, qui planis erant pedibus.* vide Festum. *Falcones dicuntur, quorum digiti pollices in pedibus intro sunt curvati, à similitudine falcis*, Festus suo loco, & in *Capuam. Falcones*, δάκ]υλοι ποδῶν ἔσω βλέπον]ες, Gloss. vet. Idem penè Isidorus in Glossis. *Hallus, pollex pedis scandens supra proximum digitum.* vide Festum in *Allus* & *Hallus*. Gloss. vet. *Hallus*, ποδὸς μέγας δάκ]υλος. Glossæ Isidori, *Allex, pollex in pede. Gemursa, sub minimo digito pedis tuberculum; quod gemere faciat eum, qui id gerat.* Festus. *Attæ appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis vix insistunt, & attingunt magis terram, quàm ambulant; quod cognomen Quintio poëtæ adhæsit.* Festus. *Atta*, ὁ τοῖς ποσὶν ἀχθόμενος ἀκροπατῶν, Gloss. vet. emendante Bon. Vulcanio. *inceditque gradu laborioso*, Martialis lib. VII, Epigr. 38.

CAPVT X.

HActenus prosecuti sumus ea, quæ in conspicuâ speciosissimorum corporum formâ Sidonius Apollinaris, atque alii quoque scriptores, observârunt. restat nunc, ut hanc exactioris formæ imaginem contrario deformitatis exemplo non nihil illustremus: neque id longè petendum est, cùm idem ille Sidonius lib. III, epist. 13, gnathonem quendam dirum ore, & non tralatitiâ deformitate insignitum, ipsoque corporis deridiculo despiciendum, ad vivum quasi delineaverit. *Elegans videlicet homo,* inquit, *pervenustusque, & cujus sit spectabilis persona visentibus. Enimverò illa sordidior* [a] *est atque deformior cadavere* [b] *rogali, quod facibus admotis semicombustum, moxque sidente strue torrium devolutum, reddere pyræ jam fastidiosius pollinctor exhorret. Præter hæc lumina gerit idem lumine* [c] *carentia; quæ Stygiæ vice paludis*

a *Corpus illuvie æternisque sordibus squallidum.* Q. Curtius lib. IV, cap. 1.

b Hinc deformis vultus apud Terent. Hecyrâ Actu III, Sce. 4, *cadaverosa facies* vocatur. νεκρώδης Græcis. Apulejo lib. I Metam. *larvale simulachrum* vocatur. Plautus Persâ Actu II, Sce. *Pensum meum,* &c. *morticinum* dixit.

c Martialis lib. III, Epigr. 92,
Videasque quantum noctuæ vident manè.

Idem

paludis volvunt [d] *lachrymas per tenebras. Gerit & aures immanitate barrinas, quarum fistulam biforem pellis ulcerosa circumvenit, saxeis nodis & tophosis humore verrucis per marginem curvum protuberantibus. Portat & nasum, qui cùm sit amplus in foraminibus,* [e] *& strictus in spinâ, sic patescit horrori, quod angustatur olfactui. Prætendit os etiam labris plumbeum,* [f] *rictu ferinum,* [g] *gingivis purulentum,* [h] *dentibus buxeum,* [i] *quod spurcat frequenter exhalatus è concavo molarium computrescentium mephiticus odor* [k], *quem supercumulat esculenta* [l] *ructatio de dapibus hesternis & redundantium sentinâ cœnarum. Promit & frontem, quæ fœdissimo gestu cutem* [m] *plicat, supercilia distendit. nutrit & barbam, quæ jam senectute canescens, fit tamen morbo nigra* [n] *Syllano. Tota denique est misero facies ita* [o] *pallida, veluti per*

Idem lib. VIII, Epigr. 49,

Adspicis hunc uno contentum lumine, cujus
Lippa sub attritâ fronte lacuna patet.

Inter oculorum vitia referendi quoque sunt *oculi eminentes*, Cicero in Vatinium. quibus opponuntur *cava lumina* apud Ovid. VIII Metam. vers. 805,

Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore.

Sidonius Apollinaris Carm. 2,

--- *geminis sub fronte cavernis*
Visus adest oculis absentibus. acta cerebri
In cameram, vix ad refugos lux pervenit orbes;
Non tamen & clausos; nam fornice non spatioso,
Magna vident spatia; & majoris luminis usu
Perspicua in puteis compensant puncta profundis.

d Atque hoc est illud --- *acre malum semper plorantis ocelli*, memoratum Iuvenali Satyrâ VI, vers. 109.

e Arnob. lib. III, & VI *displosas nares* dixit.

f χείλη πελιδνὰ καὶ νεκρικὰ dixit Lucian. in Dialogis meretr.

g Martial. lib. III, Epigr. 92,

Cùm comparata rictibus tuis ora
Niliacus habeat crocodilus angusta.

h Catullus Carm. 40, *Dentem atque russam defricare gingivam.*

i --- *livent rubigine dentes*, Ovid. II Metam. vers. 777.

k --- *ægris Faucibus exsuperat gravis halitus.* --- Persius Satyrâ III, vers. 89. rectè præcipit Ovid. I de Arte, vers. 523, *Nec malè odorati sit tristis anhelitus oris.* aliud in istâ observa, de quâ Aristænetus lib. I, epist. 12, ὁ τράχηλος αὐτῆς ἀμβροσίας ὄδωδε· καὶ τὸ ἆσθμα ἡδὺ μήλων ἢ ῥόδων πόμασι συμμιχθέντων ἀπόζειν φιλήσας ἐρεῖς, *collum ejus ambrosiam spirat, suavis anima; dicas, cum pangis basia, sentire te mixta poculis poma vel rosas.* Martialis lib. III, Epigr. 64,

Quod spirat tenerâ malum mordente puellâ;
Quod de Corycio quæ venit aura croco:
Vinea quod primis floret cùm cana racemis:
Gramina quod redolet, quæ modò carpsit ovis:
Quod myrtus, quod messor Arabs, quod succina trita,
Pallidus Eoo thure quod ignis olet:
Gleba quod æstivo leviter cùm spargitur imbre:
Quod madidas nardo sparsa corona comas:
Hoc tua, sæve puer Diadymene, basia fragrant.
Quid? si tota dares illa sine invidiâ.

Idem lib. V, Epigr. 37,

Fragravit ore, quod rosarium Pæsti:
Quod Atticarum prima mella cerarum:
Quod succinorum rapta dè manu gleba.

l Cicero Philippicâ secundâ, *in cœtu populi Romani negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit.*

m Martial. lib. III, Epigr. 92, *Rugosiorem cùm geras stolâ frontem.* Claudianus lib. I, in Eutropium, v. 110, *Iamque ævo lanarum Corruerat passâ facies rugosior uvâ*, &c. vide quoque Iuvenalem Satyrâ X, vers. 192.

n Barbam pediculis oppletam intelligit. Constat enim ex Plutarcho atque aliis, Syllam phthiriasi absumptum. qui talem barbam habet, Martiali lib. XII, Epigr. 59, dicitur *menti dominus pediculosi.* Phanostrata, scortum Atheniense, vulgari convitio Φθειροπύλη dicebatur, ἐπειδήπερ ἐπὶ τῆς θύρας ἑστῶσα ἐφθειρίζετο, *quoniam stans pro foribus pediculos quæritabat.* Athenæus lib. XIII. Harpocration in Φανοστράτη.

o Non fuit hoc *fœmineus pallor*, quem Plinius

per horas umbris mœstificata larvalibus. Taceo reliquam sui molem, vinctam podagrâ, pinguedine [p] *solutam. Taceo cerebrum crebrâ* [q] *vibice peraratum: quod parum amplius tegi constat capillis,* [r] *quàm cicatricibus. Taceo pro brevitate cervicis occipiti supinato* [s] *scapularum adhærere confinia. Taceo quia decidit honor humeris, decor brachiis, robur* [t] *lacertis. Taceo chiragricas* [u] *manus, unctis cataplasmatum pannis, tanquam cestibus, involutas. Taceo quod alarum specubus hircosis* [x] *atque acescentibus latera captiva vallatus, nares circumsedentium ventilatâ duplicis Amsancti*

nius in Panegyrico tribuit Domitiano, *superbia in fronte*, inquit, *ira in oculis, fœmineus pallor in corpore.* neque etiam talis fuit hîc pallor, qualem describit Horat. Carminum lib. III, Ode 10, *Nec tinctus violâ pallor amantium.* quin potius intelligendus est hîc pallor is, qui Horatio Epodon Ode 10, *pallor luteus* dicitur. quemadmodum & *buxeus pallor* Apulejo lib. I Metam. *pallore buxeo deficientem video*; inquit, *sic denique eum vitalis color turbaverat, ut præ metu nocturnas etiam Furias imaginanti.* Idem lib. VIII Metam. *at ille buxanti pallore trepidus, mira super conservo suo renuntiat.* libro denique IX, *mulier lurore buxeo macieque fœdata.* Ovid. IV Metamorph. vers. 134. Martialis lib. XII, Epigr. 32, *Et non recenti pallidus magis buxo.* Græci quoque pari prorsus ratione τοὺς ὠχροὺς vocant πυξίνους. ab aliâ quoque similitudine pallidi hominis descriptionem mutuatus est Catullus Carmin. 82, *Hospes inauratâ pallidior statuâ.* Ovid. I de Ponto, Elegiâ ultimâ,

Parvus in exiles succus mihi pervenit artus,
Membraque sunt cerâ pallidiora novâ.

Ovid. VI Metam. vers. 304,

In vultu color est sine sanguine; lumina mœstis
Stant immota genis; nihil est in imagine vivum.

Sidonius Carm. V,

Ipsi autem color exsanguis, quem crapula vexat,
Et pallens pinguedo tenet, ganeaque perenni
Pressus acescentē stomachus non explicat auram.

Silius Ital. lib. XII,

Solvitur omne decus letho, niveosque per artus
It Stygius color, & formæ populatur honores.

Notabiliter semper palluit Chærephon. unde fuit in parœmiâ, οὐδὲν διοίσεις χαιρεφῶντος, *nihil differs à Chærephonte.* vide Suidam in χαιρεφῶν, & in Διοίσεις. *Varro autor est, Titium quendam, præturâ functum, marmorei signi faciem habuisse, propter vitiligines.* Plinius nat. hist. lib. XXXI, cap. 2.

p Martial. lib. XI, Epigram. 101,

Habere amicam nolo, Flacce, subtilem,
Cujus lacertos annuli mei cingant.
Sed idem amicam nolo mille librarum.
Carnarius sum, pinguiarius non sum.

q *Vibices, plagæ verberum in corpore humano dictæ, quod vi fiunt.* Festus. *Vibices*, μώλωπες ἀπὸ πληγῶν, Gloss. vet. Livius lib. II ab V.C. *ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum.*

r Martialis lib. X, Epigr. 83,

Calvo turpius est nihil comato.

Arbiter Satyrico,

Infelix, modò crinibus nitebas
Phœbo pulchrior & sorore Phœbi;
At nunc lævior ære, vel rotundo
Horti tubere quod creavit unda,
Ridentes fugis & times puellas.
Ut mortem citius venire credas,
Scito jam capitis perisse partem.

Claudian. lib. I in Eutrop. vers. 113,

--- *miserabile turpes*
Exedere caput tineæ. deserta patebant
Intervalla comæ. qualis sitientibus arvis
Arida jejunæ seges interlucet aristæ:
Vel qualis gelidis plumâ labente pruinis
Arboris immoritur trunco brumalis hirundo.

s *Scapulas altas* dixit Ovid. III de Arte, vers. 273.

t --- *jejuna lacertos Exedit macies.* --- Claudianus de bello Gildonico, vers. 22.

u *Discolor in manibus species.* --- Sulp. Servastus junior in Catal. vet. poët.

x Arbiter, *numquid te osculum meum offendit? numquid spiritus jejunio macer? numquid alarum negligens sudor?* Ovid. I de Arte, vers. 523, *Nec malè odorati sit tristis anhelitus oris: Nec lædat nares virque paterque gregis.* Idem III de Arte, vers. 193. Martialis lib. III, Epigr. 92. Catullus denique Carm. 40, *Lædit te quædam mala fabula; quâ tibi fertur Valle sub alarum trux habitare*

sancti [y] peste funestat. Taceo fractas pondere arvinæ jacere mammas; quasque fœdum esset in pectore virili vel prominere, has ut ubera materna [z] cecidisse. Taceo ventris inflexi pendulos [α] casses, partium genitalium; quia debilibus pudendæ turpitudinis rugis turpius præbuere velamen. Iam quid hîc tergum [β] spinamque commemorem? de cujus licet internodiorum fomitibus erumpens aream pectoris texat curvatura costarum, tota nihilominus hæc ossium [γ] ramosa compago, sub uno velut exundantis [δ] abdominis pelago latet. Taceo lumborum corpulentiam, cluniumque [ε], ui crassitudini comparata censetur alvus exilis. Taceo femur aridum & pandum, genua [ζ] vasta, poplites [η] delicatos, crura cornea, vitreos [θ] talos, parvos digitos, pedes grandes.

bitare caper. Hunc metuunt omnes: neque mirum: nam mala valdè est Bestia. ---

y Virgil. VII Æneïd.

Est locus, Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis & famâ multis memoratus in oris,
Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis & toto vertice torrens.
Hic specus horrendum, & sævi spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces. ---

z Propertius lib. II, Eleg. 15,

Necdum inclinatæ prohibent te ludere mammæ;
Viderit hoc, si quis jam peperisse putet.

α De mammis ita loquitur Martialis lib. III, Epigr. 92,

Rugosiorem cùm geras stolâ frontem,
Et aranearum cassibus pares mammas.

Cossi ab antiquis dicebantur naturâ rugosi corporis homines, à similitudine vermium ligno editorum, qui cossi appellantur. Festus.

β Martialis lib. XI, Epigr. 101, *Cui serra lumbis eminet.*

γ *Ossea forma*, Ovidio in Ibin, vers. 144. Livius lib. XXI ab v. c. *effigies imò umbræ hominum, fame, frigore, illuvie, squallore enecti.* Quintil. Declam. XII, *unius deficientis speciem tota civitas habet, cavum macie caput, & conditos penitùs oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & destitutas genas, & inanes faucium sinus. prona est cervix, tergum ossibus inæquale; infernis imaginibus similes, fœda etiam cadavera.* Silius Italicus lib. II, de Saguntinis agens,

Est furtim lento miseris durantia tabo
Viscera, & exurit siccatas sanguine venas
Per longum siccata fames: jam lumina retro
Exesis fugere genis: jam lurida solâ
Tecta cute, & venis malè juncta trementibus ossa,
Exstant consumptis visu deformia nervis.

δ *Venter projectus* dicitur Sueton. in Nerone, cap. 51. quemadmodum & in Tito, cap. 3. *Conlativum ventrem, magnum & turgidum dixit Plautus, quia in eum omnia edulia congeruntur,* Festus. locus Plauti est in Curcul. Actu II, Sce. *Migrare certum est, &c.* --- *quis hic est homo*
Cum collativo ventre, atque oculis herbeis?

Persius Satyrâ I, vers. 57,

Pinguis aqualiculus propenso sesquipede exstat.

Plautus Mercat. Actu III, Sce. *Sumne ego*, &c. *ventriosum* dixit.

Canum, varum, ventriosum, bucculentum, breviculum.

Ventrosus, πρόκοιλος, προγάστωρ, Gloss. vet. Σωκράτης ὁ τοῦ λιθοξόου, ὁ σιμὸς, ὁ προγάστωρ, *Socrates lapidarii filius, simus, & ventriosus*, Maximus Tyrius Dissertat. XXIII. τὸν Πιττακὸν Ἀλκαῖος Φύσκωνα καὶ Γάστρωνα ἀποκαλεῖ, ὅτι παχὺς ἦν, *Pittacum Alcæus* Φύσκωνα *&* Γάστρωνα *vocabat, quod ventriosus & pinguis esset.* Laert. lib. I, in Pittaco.

ε Contrario vitio laborat is, qui *depygis* dicitur Horatio lib. I, Satyrâ 2.

ζ --- *vacuo crure tument genua*, Sulp. Servastus junior in Catalectis vet. poet.

η *Vinulus dicitur molliter se gerens, & minimè quid viriliter faciens.* Festus. *Vinnicus*, νωχελής. Gloss. vet. ubi tamen cum Vulcanio & Scaligero rectius legas *Vinulus*.

θ In genere describit hîc Sidonius *pravis fultum malè talis*, ut loquitur Horat. lib. I, Satyrâ III. nõ absimilem talorum, genuumque turpitudinem depinxit Ovid. VIII Metam. vers. 805, in descriptione Famis:

Hirtus erat crinis; cava lumina; pallor in ore;
Labra incana situ; cani rubigine dentes;
Dura cutis, per quam spectari viscera possent;

Ossa

grandes. quumque distortis horreat ita ' *lineamentis, perque multiplicem pestilentiam exsanguis semivivusque nec sustentatus* * *incedat, verbis* λ *tamen est ille quàm membris execrabilior.*

Ossa sub incurvis exstabant arida lumbis;
Ventris erat pro ventre locus; pendere putares
Pectus, & à spinæ tantummodò crate teneri;
Auxerat articulos macies, genuumque tumebat
Orbis, & immodico prodibant tubere tali.

' Erat Iulianus Imp. teste Amm. Marcellino lib. XXV, *ab ipso capite usque ad unguium summitates lineamentorum exactâ compage, unde viribus valebat & cursu.*

* *Est & in incessu pars non temnenda decoris,* ut loquitur Ovid. III de Arte, vers. 299. indecens est hîc inconstantia nunc citati, nunc lenti gradus; præterquam quod inquietæ turbatęque mentis indubitata præbet signa: ita Sallust. de Catilinâ, *conscientia mentem excitam vexabat: igitur color exsanguis, fœdi oculi, citus modò, modò tardus incessus; prorsus à facie vultuque vecordia inerat.* rectè Tullius lib. I de Off. *Cavendum est, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur; aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates; quæ cùm fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam.* alius interim incessus virum, alius fœminam decet: *Cicero, quum Piso gener ejus mollius incederet, filia autem concitatius: ait genero, Ambula tanquam fœmina. at filiæ, Ambula tanquam vir.* Macrob. Saturnalium lib. II, cap. 3. Ἀερόπους, ὁ εἰς ὕψος αἴρων τοὺς πόδας, Ἀερόπους, *qui in altum tollit pedes.* Suidas. generalius tamen varios incedendi modos considerantibus, optimus videtur *speciosus, sed immeditatus incessus,* ut loquitur Apul. II Metam. talem incessum tribuit Laïdi suæ Aristænetus lib. I, epist. I, βάδισμα τεταγμένον, βραχὺ δὲ, ὥσπερ κυπάριττος ἢ φοῖνιξ, σειόμενον ἡσυχῆ· ἐπεὶ φύσει τὸ κάλλος ἐστὶν ὑπερήφανον· ἀλλ' ἐκείνους μὲν, οἷα φυτὰ, κινεῖ ζεφύρου πνοή· αὐτὴν δέ πως ὑποσαλεύουσι τῶν ἐρώτων αἱ αὖραι, *Incessus compositus, sed brevis, cupressi aut palmæ in modum agitatæ modico flamine: nam natura forma superbior esse amat. Sed ullas plantas quippe, aura Zephyri motat; hanc leves quodammodo sublevant auræ cupidinum.* specioso huic atque immeditato incessui opponitur *incessus arte compositus.* Arbiter, *quo spectat,* inquit, *incessus arte compositus, & ne vestigia quidem pedum extra mensuram aberrantia?* Idem in Carmine de Mutatione reip. --- *fractique enervi corpore gressus.*

Incessus serius. Agell. lib. IX noct. Attic. cap. 9, *Dido in urbe mediâ ingrediens, inter Tyrios principes, cultu atque incessu serio.*

Incessus erectus. Tacit. I Histor. cap. 53, *Cæcina decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, cito sermone, erecto incessu, studia militum allexerat.*

Magnus gradus. Plin. Panegyrico, *quum jam tua vexilla, tuas aquilas magno gradu anteires.* Agell. noct. Attic. lib. IX, cap. II, *dux Gallorum vastâ & arduâ proceritate, grandia ingrediens incedebat.* Statius lib. II Achilleïd. vers. 209.

Imanisque gradu, ceu protinus Hectora poscens,
Stat medius trepidante domo. ---

Idem X Thebaïd. vers. 640,

--- *tamen aspera produnt*
Ora Deam, nimiique gradus. ---

Plenus gradus. Quintil. Declam. 3, *Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu; tam paratus mori pro pudicitiâ, quàm occidere.* Claudianus de bello Getico, vers. 558,

Nec non & Stilico pugnam poscentia movit
Pleno castra gradu, dictisque instigat euntes.

Livius lib. IV ab v. c. *peditum aciem instructam pleno gradu in hostem inducit.* & rursus lib. IX, *Romani pleno gradu ad castra hostium tendunt.* contra lib. XXVIII ab v. c. *Hispanos presso gradu incedere jubet. Grallatorii* ac *testudinei gradus* meminit Plautus Amphitr. Actu IV, Sce. *Di vostram fidem,* &c.

--- *abstine quæso, non potuimus*
Nostros grandius grandire gradus. AM. *sive grallatorius, sive*
Testudineus fuerit, certum 'st mihi hunc scelestum perdere.

Idem Aululariâ, Actu I, Sce. *Exi, inquam, age exi,* &c.

Si hodie hercle fustem cepero, aut stimulum in manum,
Testudineum istum tibi ego grandibo gradum.

λ Vocis quoque rationem, in enumerandis veræ pulchritudinis dotibus, habendam putamus; idq; ex opinione eorum, qui apud Laertium lib. VII in Zenone adstruunt τὴν φωνὴν τοῦ κάλλους ἄνθος εἶναι, *vocem esse florem pulchritudinis.* Fieri certè aliter vix potest, quin plectrum linguæ modulatum edat sonum, bene ordinatâ dentium serie labiorumque

rumque concinnâ structurâ (quæ duo plurimùm ad pulchritudinem conferunt) adjutum ; quemadmodum contrà præcipuam semper laudatissimæ venustatis gratiam imminuit atque exstinguit inconditus absonæ vocis horror. atque hoc est illud, quod urget Martialis lib. XI, Epigr. 103,

Non est mentitus, qui te mihi dixit habere
Formosam carnem, Lydia, non faciem.
Est ita, si taceas ; &, si tam muta recumbas,
Quàm silet in cerâ vultus, & in tabulâ.
Sed quoties loqueris, carnem quoque Lydia perdis,
Et sua plus nulli, quam tibi, lingua nocet.
Audiat Ædilis ne te videatque caveto.
Portentum est, quoties cœpit imago loqui.

Quamobrem rectè præcipit Tullius lib. I de Off. *in voce duo sequamur ; ut clara sit, ut suavis : utrumque omnino à naturâ petendum est : verùm alterum, exercitatio augebit : alterum, imitatio presse loquentium & leniter.* Basilius in epist. ad Gregorium, ubi pleraque ethica præcepta breviter complectitur, τόνος φωνῆς ὁ μέσος προτιμητέος, ὡς μήτε διαφεύγειν τὴν ἀκοὴν ὑπὸ σμικρότητος, μήτε φορτικὸν εἶναι τῷ μεγέθει τῆς διατάσεως, *tonus vocis medius maxime æstimandus, ut non diffugiat auditum præ teneritate, neque sonorus sit nimis ob vehementiam.* Lucianus in Imaginibus, πῶς ὁ τόνος τοῦ φθέγματος, οἷος ἁπαλώτατος, οὔτε βαρύς, ὡς εἰς τὸ ἀνδρεῖον ἡρμόσθαι, οὔτε πάνυ λεπτός, ὡς θηλύτατός τε εἶναι καὶ κομιδῇ ἔκλυτος, ἀλλ' οἷος γένοιτ' ἂν παιδὶ μήπω ἡβάσκοντι, ἡδύς, καὶ προσηνής, καὶ πράως παραδυόμενος εἰς τὴν ἀκοήν, ὡς καὶ παυσαμένης ἔναυλον εἶναι τὴν βοήν, καὶ τι λείψανον ἐνδιατρίβειν καὶ περιβομβεῖν τὰ ὦτα, καθάπερ ἠχώ τινα παραμένουσαν τὴν ἀκρόασιν, καὶ ἴχνη τῶν λόγων μελιχρὰ ἄττα καὶ πειθοῦς μεστὰ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀπολιμπάνουσαν. *Omnis loquelæ tonus, cujusmodi delicatissimus esse solet, neque nimium gravis, quasi ad virilem vocem informatus sit : neque nimium tenuis, quasi valde effæminatus & ferme fractus sit, sed qualis esse solet pueri nondum pubescentis, dulcis & blandus, comiter & mansuete in auditum semet inserens, ut etiam illa loqui desinente, verba audita jucundo murmure tinniant, ac quædam dulcissimæ vocis reliquiæ aliquantisper perdurent, auresque blando susurro circumsonent : quemadmodum Echo quædam quæ auditum prorogat, ac mellitissima quæpiam verborum vestigia & persuasionis plenissima, in animis audientium relinquit.* qui plenius quid de naturâ atque usu vocis requiret, consulat Quintil. lib. XI, cap. 3. Vitiosa est hîc *vox infracta,* cujus meminit Agell. lib. III noct. Attic. cap. 5. *Succrotilla vox tenuis dicebatur & alta.* Festus. Atque hæ sunt Sirenes illæ, quas in Laïde sua extollit Aristænetus lib. 1, epist. 1, ὁπηνίκα ἡ Λαῒς φθέγγεται, inquit, βαβαί, ὅσαι τῆς ὁμιλίας αὐτῆς αἱ σειρῆνες· ὅσον ἡ γλῶττα στωμύληθρος, *At quando Laïs loquitur, quantæ, o Dii, sermonis ejus dulcedines, quam facunda lingua!* Ælianus quoque var. hist. lib. XII, cap. I, de Aspasiâ, φώνημα εἶχεν ἡδὺ καὶ ἁπαλόν· εἶπεν ἄν τις λαλούσης αὐτῆς ἀκούειν Σειρῆνος, *Vocem habebat suavem & teneram : adeo ut, ipsa loquente, diceret quispiam se audire Sirenem.* Cleopatram denique ab hac dote præcipuè commendat Dio Cassius lib. XLII. Alcibiadem tamen balbutientem cum voluptate quadam audiri solitum, refert Plutarchus in ejus vitâ, quod sermoni ejus non levem gratiam vitium oris conciliaret, τῇ φωνῇ καὶ τὴν τραυλότητα ἐμπρέψαι λέγουσι, καὶ τῷ λάλῳ πιθανότητα παρέχειν, χάριν ἐπιτελοῦσαν. *voci ejus balbutiem decori fuisse dicunt, & loquelæ probabilitatem quandam affuisse, gratiam conciliantem.* Post hanc bonæ malæque formæ satis copiosam descriptionem, mediocris quoque formæ bonum aliquâ ex parte videtur attingendum. Etenim *inter pulcherrimam fœminam & deformissimam media quædam forma est, quæ à nimiæ pulchritudinis periculo, & à summo deformitatis odio vacat : qualis à Q. Ennio in Menalippâ perquàm eleganti vocabulo Stata dicitur : quam formam modicam & modestam Favorinus non mehercle inscitè appellabat Vxoriam.* Agell. noct. Attic. lib. V, cap. 11. *Temperatam formositatem* dixit Apulejus IV Metam. *duæ majores sorores, quarum temperatam formositatem nulli diffamârant populi, procis regibus desponsæ. Iustam formam* dixit Ovid. 11 Metam. vers. 733,

Nec se dissimulat : tanta est fiducia formæ :
Quæ quamquam justa est, curâ tamē adjuvat illā.

Aliis quoque probatis scriptoribus *mediocris, ingenua, liberalis facies,* nec non *honestus modus formæ* vocatur. ac primùm quidem faciei mediocris meminit Apulejus in Apologiâ, *non formosa pupilla, sed mediocri facie mater liberorum mihi offeratur.* de facie ingenuâ vide Martialem lib. III, Epigr. 33. Plin. junior lib. 1, epist. 14, *Est illi facies liberalis; multo sanguine, multo rubore suffusa ; est ingenua totius corporis pulchritudo.* Agell. noct. Attic. lib. VII, cap. 8, *delphini pueros formâ liberali in naviculis fortè aut in vadis littorum conspectos miris & humanis modis arserunt.* Plautus Epidico, Actu 1, Sce. 1, *formâ lepidâ ac liberali captivam adolescentulam* dixit. Idem Mil. glor. Actu IV, Sce. *Voluptas est*

quod, &c.

quod, &c. Terent. Hecyrâ, Actu v, Sce. 4, *Perliberalis visa est.* --- Agell. noct. Attic. lib. xviii, cap. 1, *corporis integritas sanitasque, honestus modus formæ, cæteraque omnia corporis & fortunæ bona.*

Terent. Eun. Actu i, Sce. 2,

Is ubi hancce formâ videt honestâ virginem.

Propertius lib. ii, Eleg. ii,

Non ego sum formæ tantùm mirator honestæ,
Nec si qua illustres fœmina jactat avos.

CAPVT XI.

EXcussimus hactenus, quid in Imaginum formis, quas Natura ad certam aliquam legem rationemque alligavit, artifices atque ii pariter qui de artificum operibus judicium censuramque facere volunt, observare debeant: restat porro, ut nunc de statuarum materiâ nonnihil addamus. quamvis enim artificibus libera cujusvis materiæ electio relicta esse videatur: deprehendimus tamen, eos sollicitè admodum proposito suo aptissimam semper adhibuisse materiam. ita ferreum fecit Herculem Alcon, inductus nempe laborum Dei patientiâ. Plin. xxxiv, 14. Menestratus Hecaten fecit in magnâ olim admiratione habitam. tanta enim radiatio marmoris erat, ut in ejus contemplatione admonerent Æditui parcere oculis. Plin. xxxv, 5. quinetiam varias quandoque miscebant materias artifices, cùm unam aliquam ac simplicem destinato operi minùs idoneam judicarent; cujus rei exempla lib. iii, cap. 4, §. 5 adduximus. Quamobrem, cùm ne quidem in eligendâ materiâ curam suam artifices claudicare voluerint, liquet etiam opera eorum inspecturis eandem incumbere curam, ne quid in ipsâ fortè materiâ notatu dignum oscitanter prætereant. elegans hujus rei exemplum nobis præbet Plinius junior in eâ, quam supra attulimus, senilis corporis descriptione; *à tergo quoque*, inquit, *eadem ætas: ut à tergo æs ipsum, quantùm verus color indicat, vetus & antiquum.* percensuerat jam summo cum judicio Plinius præcipuas elegantissimi signi virtutes; nec tamen accurationi artis satisfactum putabat, nisi ipsam insuper materiam cum arte ad perficiendum signum consensisse ostenderet. Quæ cùm ita sint, ab instituti operis ratione alienum nemini videri debet, si de multiplici statuarum signorumque materiâ nonnihil hîc addamus. ac primò quidem ostendere conabimur è quot quibusve ligni generibus statuas olim factitârint; præsertim cùm eam primam simulachrorum materiam priscis temporibus fuisse doceat nos Pausanias lib. ii. ibi enim de temporibus Danaï agens, Crediderim, inquit, illis temporibus omnia signa fuisse è ligno, imprimis tamen quæ fecerunt Ægyptii. *ex arbore*, inquit Plin. xii, 1, *simulachra numinum fuere, nondum pretio excogitato belluarum cadaveri. antequam, ut à Diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur, & mensarum pedes.* Ligneas quoque imagines

gines ex maximè durabili materiâ Diis suis statuebant tenuioris sortis homines, cùm sumptuosiores non possent; peritissimorum interim artificum operâ utebantur, ut materiæ viliori commendationis aliquid ab arte
* vers. 20. accederet. vide Esaïæ cap. XL *, sed quoniam, teste Apulejo in Apologiâ, *non ex omni ligno, ut Pythagoras dicebat, debet Mercurius exsculpi*, solebant quoque deligere materiam operi suo aptissimam. τῶν ἑρμογλύφων καὶ ἐπὶ διφρείων τεχνιτῶν τινος ἐκδομένου Ἑρμῆν, ζητεῖ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μορφῆς ξύλον ἐπιτήδειον, *Cum quis statuarius vel artifex curulis Mercurium vult fingere, in formæ constitutionem quærit lignum sibi accommodum.* Iamblich. de vitâ Pythagoræ, cap. 34. Pausanias in Arcadicis enumerat sex diversas ligni species statuis faciendis non incommodas. τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀρχαῖον, inquit, ὁπόσα καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἐδυνήθημεν, τοσάδε ἦν ἀφ' ὧν τὰ ξόανα ἐποιοῦντο· ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ κέδροι, τὰ δρύϊνα, ἡ σμίλαξ, ὁ λωτός. *hominibus antiquitus, quantum nos cognoscere potuimus, talia erant, unde statuas conficiebant, Ebenum, Cupressus, Cedri, & quercus, & taxi, & lotus.* variat hîc nonnihil Theophrastus lib. v hist. plant. cap. 5, τὰ ἀγάλματα γλύφουσιν, inquit, ἐκ τῶν κέδρων, κυπαρίττου, λωτοῦ, πύξου· τὰ δὲ ἐλάττω καὶ ἐκ τῶν ἐλαΐνων ῥιζῶν· ἀρραγεῖς γὰρ αὗται, καὶ ὁμαλῶς πως σαρκώδεις. *Simulachra sculpunt ex cedro, cupresso, loto, buxo, minora etiam ex olearum radicibus: rimas enim istæ non capiunt, & carnis æqualitate quodammodo constare videntur.* Præter has septem aut octo materiæ species, à Pausaniâ & Theophrasto recensitas, pretium operæ videtur ex aliis quoque scriptoribus ostendere, quænam olim genera lignorum artificibus usitata maximè fuerint. unum hoc interim ex Theophrasto præmittam, quod viride ac recens succisum lignum arido semper prætulerunt; εὐπελεκητότερα, καὶ εὐτορνότερα, καὶ εὐξοώτερα τὰ χλωρά· προσκάθηται γὰρ τὸ τορνευτήριον μᾶλλον, καὶ οὐκ ἀποπηδᾷ. *Securi, torno, sculpturæque faciliora, quæ viridia: quippe cum ferrum magis insidat hæreatque, nec quidquam resiliat.* Theophrastus lib. v hist. plant. cap. 8.

§. 2. Sequuntur nunc aliquot arbores, quæ olim artificibus materiam signorum suppeditârunt.

Abies. ex abiete factus erat equus ille fatalis Ilio, quem Lucretius lib. I *durateum* dixit, sive ligneum. δοῦρον veteribus Græcis lignum erat; unde δούρειος & δουράτιος, ligneus. Propertius tamen non contentus equum hunc ligneum aut durateum dicere, propius materiam ejus tangit cùm *abiegnum* dixit lib. III, Eleg. I, *Nam quis equo pulsas abiegno nosceret arces.*
Et rursus lib. IV, Eleg. I,

Læserat abiegni venter apertus equi.

Planè videtur respexisse illud Virgilii lib. II Æneïd.

— sectaque intexunt abiete costas. vide Servium.

Schol.

Schol. in Theocritum, ad verf. 83, Idyllii v, *καρνέα ἑορτή ἐστι Διός καρνεία ὀνομαζομένη· παρ' Ἕλλησι δὲ τελεῖται διὰ τὸ τὸν δούρειον ἵππον ἐκ καρνείας εἶναι ξύλου. Abiegnum feftum, eft Iovis abiegna vocata, apud Græcos vero celebratur, quoniam equus ligneus ex abiegno erat ligno.* Vaccam quoque Pafiphaës *abiegnam* dixit idem Propertius lib. III, Eleg. 18,

Teftis, Cretæi faftus quæ paffa juvenci,
Induit abiegnæ cornua falfa bovis.

Acer. *operum elegantiâ ac fubtilitate cedro fecundum*, tefte Plinio lib. XVI nat. hift. cap. 15. Vertumnus acernus de fe apud Propertium lib. IV, El. 2,

Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam gratâ pauper in urbe Deus.

Ovid. quoque lib. I de Arte †, *vaccam acernam* dixit, quæ Propertio fupra *abiegna bos* dicebatur. Ovid. denique in Ibin ‡, *equi acerni* meminit,

† verf. 325.
‡ verf. 569.

Vtque loquax in equo eft elifus guttura acerno.

Buxus, refertur à Plinio lib. XVI, cap. 40, inter eas arbores, quæ cariem vetuftatemque non fentiunt. erat in Alti thefaurus Sicyoniorum, atque in eo pofitum fuit buxeum Apollinis fimulachrum, Paufan. lib. VI. in xyftis quoque atque in hortis vivam virentemque buxum ita nonnunquam contexebant, ut diverfas animantium fpecies exprimeret. Plin. junior lib. V, epift. 6, *Pulvino beftiarum effigies invicem adverfas buxus infcripfit.* & mox, *Viæ plures intercedentibus buxis dividuntur: alibi pratulum, alibi ipfa buxus intervenit, in formas mille defcripta.*

Cedrus, refertur inter eas arbores, quæ cariem vetuftatemque non fentiunt, quæque rimam fiffuramque fponte non capiunt. vide Plin. lib. XVI nat. hift. cap. 40. *nafcitur ex cedro oleum*, inquit Vitruvius lib. II, cap. 9, *quod cedrium dicitur; quo reliquæ res cùm funt unctæ (uti etiam libri) à tineis & à carie non læduntur. Arboris ejus folia funt fimilia cupreffeæ foliaturæ: materies vena directa. Ephefi in æde fimulachrum Dianæ & etiam lacunaria ex eâ, & ibi, & in cæteris nobilibus fanis, propter æternitatem funt facta.* vide I Regum, cap. VI, verf. 15. Herodes fophifta conftituit Athenienfibus theatrum cum laquearibus ex cedro conftructis, *ἡ δὲ ὕλη καὶ ἐν ἀγαλματοποιΐαις σπουδαία*, ut eft apud Philoftratum lib. II de vitis fophift. in Herode. Plin. lib. XIII, cap. 5, de cedro agens, *Materiæ ipfi*, inquit, *æternitas. Itaque & fimulachra Deorum ex eâ factitaverunt. Cedrinus eft Romæ in delubro Apollo Sofianus, Seleuciâ advectus.* Virgil. VII Æneïd. * de regiâ Pici, in quâ rex Latinus advenas Trojanos excipiebat,

* verf. 176.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiquâ ex cedro, Italufque paterque Sabinus
Vitifator, curvam fervans fub imagine falcem

Satur-

Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago
Vestibulo adstabant; aliique ab origine Reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.

Apud Lacedæmonios visebatur compeditæ Veneris simulachrum, è cedro. Tyndareum compedes adjecisse fama est, ut vinculorum similitudine uxores admonerentur firmæ erga maritos fidei. vide Pausaniã lib. III.

Megarenses in thesauro, quem Alti ædificaverunt, imagunculas è cedro, auro veluti flosculis quibusdam pictas, posuerunt: Herculis nempe cum Acheloo pugnam, adsistentibus Iove & Deïanirâ: Mars Acheloo adest: Minerva Herculi. Pausan. lib. VI.

Thebis, juxta portam Homoloïdum, Apollinis Ismenii simulachrum fuit è cedro. Pausan. lib. IX.

Æsculapium è cedro fecit Eetion. vide Theocriti Epigramma VII. In Orchomeniorum denique suburbanis Dianæ simulachrum in magnâ cedro consecratum est: unde & à cedro Cedreatim nuncupabant. vide Pausaniam lib. VIII.

Citrus. Cornutus ad illud Persii Satyrâ I, — *non quicquid denique lectis Scribitur in citreis.* — *Citrum*, inquit, *Romanis antea pretiosum notabatur & auro comparandum.* quumque tantum citri pretium esset, non mensas
*vers. 430. tantum citreas ex hoc ligno faciebant, quarũ Lucanus meminit lib. IX *, quarum etiam insana pretia stupentibus refert Plin. XIII, 15. quoniam verò durabilis maximè est materia, ædium quoque sacrarum laquearia ex eâ fecerunt, καὶ ἔτι διαμνημονεύουσιν ὀροφάς τινας τῶν ἀρχαίων ἐκ θύιας ὕλης· ἄσαπὲς γὰρ ὅλως τὸ ξύλον, *Atque etiamnum memorant contignationes quasdam vetustissimas thuiæ. Incorruptibile enim omnino hoc lignum*: ut est apud Theophrastum lib. V hist. plant. cap. 5. ob eandem denique rationem statuas etiam ex citro factitarunt. Pausanias certè lib. VIII testatur in vertice Cyllenes montis fuisse Mercurii Cyllenii templum, atque in eo ipsius Dei simulachrum è citro, octo circiter pedum altitudine.

Cupressus refertur inter eas arbores, quæ cariem vetustatemque non sentiunt, quæque rimam fissuramque non capiunt spontè. vide Plinium lib. XVI, cap. 40. *Cupressus & pinus*, inquit Vitruvius lib. II, cap. 9, *in vetustatem sine vitiis conservantur: quod is liquor, qui inest penitus in corporibus earum, habet amarum saporem; qui propter acritudinem non patitur penetrare cariem, neque eas bestiolas quæ sunt nocentes. ideoque quæ ex his generibus opera constituuntur, permanent ad æternam diuturnitatem.* εὐπνοεῖ φυσικῶς ἡ κυπάρισσος, καὶ σηπεδόνος ἐστὶν ἀπαράδεκτος, καὶ πρὸς πᾶσαν τεκτονικὴν φιλοτεχνίαν ἐπιτηδείως ἔχει, λεία τε γινομένη, καὶ ἐναρμόνιος, καὶ πρὸς τοὺς διὰ τῶν γλυφίδων καλλωπισμοὺς ἐπιτήδειος. *Bene olet naturaliter cupressus, ea ipsa autem nullam admittit putredinem, & est*

apta

apta ad universum fabrile artificium, ut quæ sit levis & concinna, & ad ea, quæ per cælaturas fiunt ornamenta, apposita. Greg. Nyssenus Homiliâ IV in Cant. Canticorum.

Dianæ signum cupressinum memoratur Xenophonti lib.V de Cyri minoris expeditione.

M. Antonio, Aulo Posthumio Coss. signa cupressina duo Iunoni reginæ posita sunt. Iul. Obsequens de Prodigiis.

Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Coss. cupresseæ simulachra Iunonis reginæ posita per virgines viginti septem, quæ urbem lustraverunt. Idem Obsequens. plenius tamen Livius lib.XXVII ab V. C. Praxidamantis athletæ cupressina statua Olympiæ consecrata erat. Vide Pausaniã lib.VI.

Alexandro Persicum bellum aggressuro, cùm alia Deorum prodigia sunt nuntiata; tum etiam, quod eâ ipsâ tempestate cupressinum Orphei signum apud Libethra copioso manaverat sudore. omnibus itaque portentum formidantibus, Aristander bono animo Alexandrum esse jussit, gesturum enim res inclytas & multum sudoris poëtis ac musicis decantantibus præbituras. Plut. in Alexandro.

Ebenus sive hebenus quoque numeratur inter eas arbores, quæ cariem vetustatemque non sentiunt. Plin. XVI, 40. *Hebenus est arbor, quæ cæsa durescit in lapidem,* inquit Servius ad illud Virgilii II Georg. * *vers.116.

Divisæ arboribus patriæ. sola India nigrum
Fert hebenum. solis est thurea virga Sabæis.

Meminit hujus loci Virgiliani Plinius lib.XII, cap.4. vide locum. Solinus quoque cap.55, *ut piper sola India,* inquit, *ita & hebenum sola mittit. Indi reges ex eo sceptra sumunt; & quascunque Deorum imagines non nisi ex ebeno habent.*

Mercuriolum ex ebeno affabrè sculptum habuit Apulejus; quem vide in Apologiâ.

Argis in æde Castoris & Pollucis fuere simulachra, cùm ipsorum; tum liberûm, Anaxidis & Mnasinoï; atque eorum utriusque matrum, Hilairæ & Phœbes; omnia ex ebeno. vide Pausaniam lib.II.

In æde Limnatidis Dianæ, quæ erat in agro Tegeate, signum Deæ ex ebeno fuit. Pausan. lib. VIII.

Dianæ Ephesiæ simulachrum plerique ex ebeno fuisse tradunt, teste Plinio lib. XVI, cap. 40.

Fagus. Anthologia Græc. Epigrammatum lib.I, cap.68, meminit faginei colossi Herculis.

Ficus. notum est illud Horatii lib. I, Satyrâ 8,

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,

Dum faber incertus, ſcamnum, faceretne Priapum;
Maluit eſſe Deum. ——

Naxii volunt Bacchum *dici Meilichium, propterea quod mortales uſum ficuum docuerit. Ficus enim μείλιχα appellant: unde etiam obtinuit apud eos, ut facies Bacchi, quem Dionyſum vocant, è vite eſſet; illius verò, quem Meilichium nuncupant, è ficu. Athenæus lib. III Deipnoſoph. & Euſtathius ad verſum 339 Odyſſ. Ω.

Rhexibio athletæ poſita fuit Olympiæ ſtatua è ficu. Pauſan. lib. VI.

Lotus ſuprà tam à Pauſaniâ, quàm à Theophraſto, refertur inter arbores ſimulachris faciendis non inidoneas. vide § primam.

Myrtus Veneri dicata, ut Iovi eſculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Herculi populus. Plin. XII, I. Virgil. Eclogâ VII,

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Ad quæ verba Servius, *Myrtum ideo dicatam Veneri volunt, quia cùm è mari exiſſet, latuit in myrto, ne nuda conſpiceretur; vel quia fragilis eſt, ut amor inconſtans; vel quia odoris jucundi.* Appoſitè itaque Pelopem ferunt in Temno oppido feciſſe ſignum Veneris è virente à radice ſuâ myrto, ἐκ μυρσίνης τεθηλυίας. Pauſan. lib. V.

Olea cariem vetuſtatemque non ſentit, nec rimam fiſſuramque capit ſpontè. Plin. XVI, 40. quamobrem etiam in fabricâ templi Salomonis adhibita, I Regum VI, 23.

Epidauriis oraculum Delphicum conſulentibus de remedio ejus, quâ premebantur, ſterilitatis; juſſi ſunt Damiæ & Auxeſiæ ſimulachra ex oleâ erigere. vide Herodotum lib. V.

Piſcatores Methymnæi retibus è mari extraxerunt caput ex oleâ fabricatum; peregrinâ quidem tractibus iſtis, ſed prorſus divinâ ſpecie; ſciſcitantibuſque, cujus ea vel Deorum vel Dearum eſſet imago, reſpondit oraculum, Bacchum Cephallenum venerarentur. vide Pauſaniam libro X.

C. Mario & C. Flacco Coſs. haruſpicum reſponſo ſigna duo oleagina ſtatuta ſunt armata. Iul. Obſequens de Prodigiis. Minutiora ſigilla è radicibus oleæ potiſſimùm faciebant, ἀῤῥαγεῖς γὰρ αὗται, καὶ ὁμαλῶς πως σαρκώδεις, *rimas enim iſtæ non capiunt, & carnis æqualitate quodammodo conſtare videntur*, ut ſupra ſectione primâ loquitur Theophraſtus.

Palma quoque ſimulachris materiam aliquando præbuit. de quo ſic Theophr. lib. V hiſt. plant. cap. 4, ὁ φοῖνιξ, κοῦφος καὶ εὔεργος καὶ μαλακὸς, ὥσπερ ὁ φελλός· βελτίων δὲ τοῦ φελλοῦ, ὅτι γλισχρός· ἐκεῖνο δὲ θραυστόν. διὰ τοῦτο τὰ εἴδωλα νῦν ἐκ τοῦ τῶν φοινίκων ποιοῦσι· τοῦτο δ' ὡς φαῦλον παρήκασι. *Palma levis, tractatu facilis, molliſque eſt, quemadmodum ſuber: ſed melior ſubere, quia lenta.*

Suber enim rigidum eſt. Quapropter ſimulachra nunc ex palmis facere cœperunt, ſpreta ſuberis materia, ut incommoda.

Perſica. Theophr. lib. IV hiſt. plant. cap. 2, ἐν Αἰγύπτῳ ἐστὶ δένδρον περσέα καλούμενον· τῇ ὄψει μέλαν, ὥσπερ ὁ λωτός· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγάλματα ποιοῦσιν. *In Ægypto eſt arbor Perſica vocata: aſpectu nigra, quemadmodum & lotus. Ex qua imagines conficiunt.* Plin. lib. XIII, cap. 9, de perſicâ Ægypti, *Materies,* inquit, *bonitate, firmitudine, nigritiâ quoque nihil differt à loto. Simulachra ex eâ factitavere, non eadem gratiâ, quàm fideli materie, ut ex arbore, quam balanum appellavimus, magnâ ex parte contorta.*

Picea. Dædalus è piceâ ſimulachrum Herculis fecit. vide Apollodorum lib. II de Deorum orig. Statius IV Thebaïd. * * verſ. 425.

Nec caret umbra Deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc piceæ, cedroque, & robore in omni
Effictam ſanctis occultat ſylva tenebris.

Pyrus ſylveſtris. Iunonis vetuſtiſſimum ſignum è pyro ſylveſtri fabricatum memoratur Pauſaniæ lib. II. vide quoque Euſebium de Præparat. Euangelicâ, cap. 8.

Quercus. Prudentius periſteph. in Romani martyris ſupplicio,

Iam ſi ſub aris ad ſigillorum pedes
Iaceatis, infra ſectilem quercum ſiti,
Quid eſſe vobis æſtimem projectius?

vide Scholiaſtem Callimachi ad verſum 77 Hymni in Iovem.

Smilax inter eas arbores à Pauſaniâ ſupra refertur, è quibus olim ſimulachra ſculpſerunt artifices.

Suber. prioris ac rudioris ævi homines fecerunt etiam ſimulachra è ſubere: poſtquam verò ſuberis materiam huic uſui minus idoneam deprehendiſſent; palma ſucceſſit in locum ſuberis. vide quæ ſupra, ubi de palmâ egimus, ex Theophraſto adducuntur.

Tilia. Plin. XVI, 14, de tiliâ agens, *materies,* inquit, *teredinem non ſentit, proceritate per quàm modicâ, verùm utilis.* imò, *ad mille uſus petenda,* ut idem loquitur lib. XVIII, cap. 28. quod verò ex eâ quoque ſculpſerint ſimulachra, diſcas ex Tertulliano de Idololatriâ, *Qui de tiliâ,* inquit, *Martem exſculpit, quantò citius armarium compingit?*

Vitis denique ſylveſtris non eſt hic prætereunda: de quâ Plinius lib. XIV, cap. 1. *Vites jure apud priſcos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Iovis ſimulachrum in urbe Populoniâ ex unâ conſpicimus, tot ævis incorruptum: item Maſſiliæ pateram: Metaponti templum Iunonis vitigineis columnis ſtetit. etiam nunc ſcalis tectum Epheſiæ Dianæ ſcanditur, ex vite unâ Cypriâ, ut ferunt; quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. nec eſt ligno ulli æternior natura.*

natura. verùm ista ex sylvestribus facta crediderim: quando hæ vites tonsurâ annuâ coërcentur, & vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines. Idem lib. XVI, cap. 40: *In templo Ephesiæ Dianæ, convenit, tectum ejus esse è cedrinis trabibus; de ipso simulachro Deæ ambigitur. Cæteri ex ebeno esse tradunt. Mucianus ter Consul, ex his qui proximè viso eo scripsere, vitigineum & nunquam mutatum, septies restituto templo.* Apud Naxios facies Bacchi, quem Dionysium vocant, è vite est: illius verò, quem Meilichium nuncupant, è ficu. Diximus paulò antè, ubi de Ficu egimus. Ευφορίων τὸ ξόανον τῆς μητρὸς τῶν θεῶν φησὶν ἀμπέλινον εἶναι, διὰ τὸ τὴν ἄμπελον ἴσως ἱερὰν εἶναι τῆς Ῥέας, *Euphorion statuam matris deorum ait ex vite esse, quoniam vitis sit Rheæ sacra.* Vetus Scholiastes ad vers. 1117, lib. I Argonaut. Apollonii Rhodii.

Lignea simulachra si rosaceo perunxeris unguento, facilè contra omnem materiæ tabem defenderis. vide Pausaniam sub finem libri IX. amurcam decoquito ad dimidium; eâ ligneam omnem suppellectilem si unges, non putescet; & cùm ea terseris, splendidior fiet. Cato de Re rusticâ, cap. 98. *Cedrus est arboris species*, inquit Acron, ad versum 332 Horatii de Arte poëticâ, *cujus resina nigri coloris est, quâ quicquid fuerit oblitum, nunquam putrescit: unde nobilium poëtarum chartæ hac oblinebantur, ne corrumperentur à tineis: hac etiam vidimus particulas sanctæ Crucis oblitas, quarum color velut Indicus apparebat.*

§. 3. Vidimus nunc è quot quibusve lignorum generibus olim simulachra factitarunt; proximum est, ut reliquam statuarum signorumque materiam pari curâ prosequamur.

ÆS primo loco maximè opportunum fuit visum; tanquam quod cæteris metallis magis esset aut parabile aut tractabile. atque hîc præcipuè nobilitatur

Ægineticum æs; de quo Plinius lib. XXXIV nat. hist. cap. 2. Ipsa verba Plinii mox, ubi ad Deliaci æris mentionem perventum erit, adscribemus.

Corinthium æs casus putatur miscuisse; Corintho, cùm ab L. Mummio caperetur, incensâ. quâ de re sic Florus lib. II, cap. 16, *quantas opes & abstulerit, & cremaverit, hinc scias: quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus. nam æris notam pretiosiorem opulentissimæ urbis fecit injuria: quia incendio perustis plurimis statuis atque simulachris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.* vide quoque Vell. Paterculum lib. I hist. cap. 13. Orosium lib. V, cap. 3. Isidorum lib. XVI, cap. 19. quamquam hanc eorum de origine Corinthii æris opinionem multis confutat Plinius lib. XXXIV, cap. 2. vide quoque Plutarchum in libello Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine. quinetiam videtur Plinius lib. IX,

cap. 40,

cap. 40, innuere, suo etiamnum sæculo æs auro argentoque confusum Corinthii æris temperaturam sumpsisse. *juvat ludere impendio*, inquit, *& luxus geminare miscendo iterum, & ipsa adulterare adulteria naturæ : sicut testudines tingere : argentum auro confundere, ut electra fiant; addere his æra, ut Corinthia.* Auro sanè prælatum olim fuisse Corinthium æs, testis est Statius II Sylv. in Surrentino Pollii †, † vers. 68.

Æraque ab Isthmiacis auro potiora favillis.

Videtur autem raritas præcipuè in causâ fuisse, cur æris hujus pretia in immensum exarserint : nisi malis auctum ex eo pretium, quod difficulter admodum æruginem traxerit. Cicero certè lib. IV Tuscul. quæst. hanc æri Corinthio tribuit proprietatem. *inter acutos & hebetes*, inquit, *hoc interest; quod ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus : hebetes non item.* Solebant autem illi, qui volebant videri aliquid hac in parte supra vulgus sapere, sinceritatem æris Corinthii naribus explorare; quod in Mamurrâ salsè ridet Martialis lib. IX, Epigr. 60,

Consuluit nares, an olerent æra Corinthum;
Culpavit statuas & Polyclete tuas.

Verisimile tamen est, hos ineptissimæ vanitatis homines tale quid factitasse exemplo argentariorum, nummos odore explorantium; quam eorum consuetudinem tangit Arriani Epict. lib. I, cap. 20, ὁρᾶτε ἐπὶ τοῦ νομίσματος, πῶς καὶ τέχνην ἐξευρήκαμεν, καὶ ὅσοις ὁ ἀργυρογνώμων προσχρῆται κατὰ δοκιμασίαν τοῦ νομίσματος· τῇ ὄψει, τῇ ἁφῇ, τῇ ὀσφρασίᾳ, τὰ τελευταῖα τῇ ἀκοῇ. *Videtis, in numismate quot pacto artem invenerimus, & quot rebus argentarius ad ejus explorationem utatur; ut visu, tactu, olfactu, denique, auditu.*

Cyprium æs invenit Cinyra Agriopæ filius. Plin. lib. VII, cap. 56. apud Cyprum mons fuit æris ferax, quem Cypricorium vocant, Servius ad versum III libri III Æneïd. fit ex lapide, quem chalcitin vocant in Cypro, ubi prima fuit ejus inventio; mox vilitas præcipua; reperto in aliis terris meliore, Plin. XXIV, 2. Ærosam appellaverunt antiqui insulam Cyprum; quod in eâ plurimùm æris nascatur. Festus.

Deliacum æs. Plin. lib. XXXIV, cap. 2, *antiquissima æris gloria Deliaco fuit, mercatus in Delo concelebrante toto orbe, & ideo cura officinis tricliniorum pedibus fulcrisque. Ibi prima nobilitas æris. pervenit deinde ad Deûm simulachra, effigiemque hominum, & aliorum animalium. Proxima laus Æginetico fuit. insula & ipsa; nec æs gignens, sed officinarum temperaturâ nobilitata. Bos æreus inde factus in foro boario est Romæ. Hic est exemplar Æginetici æris. Deliaci autem, Iupiter in Capitolio, in Iovis Tonantis æde. illoque ære Myron usus est, hoc Polycletus, æquales atque condiscipuli. Æmulatio autē & in materiâ fuit.* Hæc Plinius.

Monesium æs. Vulcanus canem fecit ex monesio ære. quâ de re vide Pollucem lib. v, cap. 5.

Nigrum æs. statuarum Pori regis ex ære nigro conflatarum, meminit Philostr. lib. II de vitâ Apollonii, cap. II.

Orichalcum. meminit ejus Plato in Critiâ. videtur autem duplex statui; nativum nempe, & factitium. nativum orichalcum præcipuam bonitatem admirationemque diu obtinuit. nec reperitur, longo jam tempore effœtâ tellure. Plin. XXXIV, 2. ὀρείχαλκος, εἶδος ὕλης οὕτω καλουμένης, ἥτις νῦν οὐχ εὑρίσκεται. ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι χύμευσίς ἐστι χαλκοῦ τοῦ νῦν εὑρισκομένου λευκοῦ χαλκοῦ· οὗτος γὰρ σκευασίᾳ τινὶ γίνεται λευκὸς φύσει. *Orichalcum species substantiæ sic dictæ, quæ nunc nō extat. Alii vero inquiunt, quod sit humor æris quod nunc invenitur, nimirum albi æris. quippe is sic præparatur, albus ut fiat.* Etymol. magnum. Aurichalcum vel orichalcū, inquit Festus, quidam putant compositum ex ære & auro; sive quod colorem habeat aureum. Orichalcum sanè dicitur, quod in montosis locis invenitur. similia ferè tradit Acron ad vers. 202 Horatii de Arte. Servius quoque ad versum 86 libri XII Æneïd. apud majores, inquit, orichalcum pretiosius fuit omnibus metallis. namque, sicut Lucretius dicit, cùm primùm homines sylvas incendissent, nullarum adhuc rerum periti, terra casu, fertilis omnium, ex incendii calore desudavit metalla: inter quæ orichalcum pretiosius visum est, quod & splendorem auri, & æris duritiem possideret, &c. vide locum. Arbitrantur tamen alii totum hoc, quod de nativo orichalco traditur, esse commentitium. ita Hesychius, ὀρείχαλκον, τῶν εἰκῇ διαδεδομένων τοὔνομα· οἱ δὲ πλείους ὑπάρχειν αὐτόν. ἔστι δὲ καὶ ὕλη ὁμοία χαλκῷ. *Orichalcum est inter ea, quorum nomen temere disseminatum est. Plurimi vero extare asserunt. est autem substantia æri similis.* vetus Schol. ad versum 973 libri IV Argonaut. Apollonii Rhodii, ὀρείχαλκος, εἶδος χαλκοῦ, ἀπὸ Ὀρείου τινὸς γενομένου εὑρετοῦ ὠνομασμένος. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τελεταῖς φησὶ μηδὲ ὑπάρχειν τὸ ὄνομα, μηδὲ τὸ τούτου εἶδος· τὸ γὰρ ὀρείχαλκον ἔνιοι ὑπολαμβάνουσι λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι δέ. τῶν δὲ εἰκῇ διαδεδομένων καὶ τοῦτο. οἱ γὰρ πολυπραγμονέστεροι φασὶν αὐτὸν ὑπάρχειν. μνημονεύει καὶ Στησίχορος, καὶ Βακχυλίδης, καὶ Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς σεσημείωται τοῦτο. ἄλλοι δὲ ἀνδριαντοποιοῦ λέγουσιν ὄνομα, ὡς Σωκράτης καὶ Θεόπομπος ἐν εἰκοστῷ πέμπτῳ. *Orichalcum species æris, ab Oreo quodam inventore sic dictum. Aristoteles vero in libro de initiationibus, inquit, neque nomen, neque speciem extare. Nonnulli arbitrati sunt Orichalcum quidem appellari, revera autem non existere. Inter ea itaque quæ nobis frustra tradita sunt & hoc collocandum. Curiosiores vero id esse asserunt. Recenset quoque id Stesichorus, & Bacchylides: etiam ab Aristophane Grammatico id annotatum est. Alii vero dicunt fuisse nomen statuarii; ut Socrates, & Theopompus libro vigesimo quinto.* Videtur itaque orichalcum illud veteribus memoratum, facti-

factitium potius fuisse. ita Gloss. vet. Aurochalca, κραμάλινα. unde rectè colligas, orichalcum fuisse κρᾶμά τι, *mixturam quandam*, ex ære atque auro conflatum. ὀρείχαλκος, ὁ διαυγὴς χαλκὸς, ὁ δόκιμος, *Orichalchum æs perspicuum & clarum.* Suidas. *Cadmea terra, quæ in æs conjicitur, ut fiat orichalcum*, Festus. Ανδειρα, πόλις· ἐν ᾗ λίθος, ὃς καιόμενος, σίδηρος γίνεται· εἶτα μετὰ γῆς τινὸς καταμιγνυθεὶς, ἀποστάζει ψευδάργυρον. εἶτα κραθεὶς χαλκῷ, ὀρείχαλκος γίνεται. *Andira, urbs. In qua est lapis, qui si uratur fit ferrum. Dein terra quadam mixtus destillat argentum falsum. Exinde vero mixtus ære fit Orichalcum.* Stephanus de Vrbibus in Ανδειρα. Expressit locum Strabonis ex lib. XIII Geographiæ.

Tartessiacum æs magnam quoque priscis temporibus habuit famam. vide sis Pausaniam lib. VI.

Prisci candelabra tantùm elaborabant ex ære. limina etiam ac valvas in templis ex ære factitavere, & cortinas tripodum nomine Delphicas. transiit deinde ars ubique vulgo ad effigies Deorum. Plin. XXXIV, 3. & mox, cap. 4, Romæ simulachrum ex ære factum Cereri primùm reperio ex peculio Sp. Cassii, quem regnum affectantem pater ipse interemerat. transiit & ab Diis ad hominum statuas atque imagines multis modis. Ex quali lapide formæ fiant, in quibus æra funduntur, docet Plinius lib. XXXVII, cap. 22. vide quoque Vitruv. lib. II, cap. 7. Nimium frigus, quemadmodum etiam æstus flagrantior, lædit statuas æreas, maximè tamen novellas. Horat. lib. II, Satyrâ 5, —*rubra Canicula findet Infanteis statuas.*— Diod. Siculus biblioth. lib. III, ὅπου διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους χαλκοῖ μὲν ἀνδριάντες ῥήγνυνται. *Vbi ob intentionem frigoris æreæ etiam statuæ franguntur.*

Æra extersa rubiginem celerius trahunt, quàm neglecta. Servari ea optimè in liquidâ pice tradunt. Plin. XXXIV, 9.

Æramenta contra æruginem, colorisque gratiâ elegantioris, amurcâ decoctâ ungi tradit Plinius lib. XV, cap. 8. Vide quoque Catonem de Re rust. cap. 98.

Valer. Maximus lib. I, cap. 8, quod est de Miraculis, Possunt & illa miraculorum loco poni, inquit, quod deusto Sacrario Saliorum, nihil in eo præter lituum Romuli integrum repertum est: quod Ser. Tullii statua, cùm ædes Fortunæ conflagrasset, inviolata permansit: quod Q. Claudiæ statua, in vestibulo templi Matris Deûm posita, bis eâ æde incendio consumptâ, in suâ basi flammis intacta stetit. Cæterùm non videtur hoc tanta dignum admiratione, quod nos mirari vult Valerius; si quidem verum est, quod lib. XXXV, cap. 15, tradit Plinius, æramenta bitumine illita igni resistere. Postquam enim multiplicem bituminis usum retulit,

tulit, *in reliquo usu,* inquit, *æramentis illinitur, firmatque ea contra ignes. Diximus & tingi solitas ex eo statuas & illini.*

AMVRCA, *ἀμοργή.* est verò amurca, ut loquitur Plin. xv, 3, *sanies olivæ amara.* Varroni lib. I de Re rust. cap. 64, amurca dicitur esse *humor aquatilis ac retrimentum* ex oleâ expressâ. Tzetzes Chil. XII, hist. 430, vocat *τρύγα τ̃ ἐλαίε, fecem olei.* unde etiam ibidem parœmiam *ἀνδϱιὰς ἀμόργινος, statua ex amurca,* ad nihili res accommodat. prorsus ac si quis ex densiore amurcâ, quæ quasi fex est olei, statuam faciat.

ARGENTI usum in statuas primùm ad honorem divi Augusti in adulationem temporum transisse, falsò existimatur. Iam enim triumpho magni Pompeji reperimus translatam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam statuam; item Mithridatis ejus patris; & currus aureos argenteosque. Plin. XXXIII, 12. Augustus tamen statuas omnes argenteas olim sibi positas, conflavit; atque ex iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit, teste Suetonio in Aug. cap. 52. At Dio lib. LIII in alios usus has statuas ab eo conflatas fuisse tradidit.

Domitianus non nisi aureas & argenteas statuas in Capitolio poni sibi permisit, ac ponderis certi. Sueton. in Domit. cap. 13. Pausanias in Atticis testatur in Tholo, qui Curiæ quingentorum proximus erat, fuisse quædam ex argento signa magnitudinis modicæ.

Thensa vehiculum fuit ex argento vel ebore, quo exuviæ Deorum ludicris Circensibus in circum ad pulvinar vehuntur. Festus.

AROMATVM tantam vim in funere Syllæ à fœminis collatum testatur Plut. in Syllâ, ut præter aromata decem & ducentis ferculis illata, ingens quoque ipsius Syllæ simulachrum, quemadmodum & lictoris, ex pretioso thure ac cinnamomo fuerit effectum. Empedocles Acragantinus victoriam in Olympico certamine adeptus equis, quum Pythagoricus esset, ac proinde ab animatis abstinendum sibi putaret, bovem è myrrhâ, thure, aliisque aromatibus pretiosis effictum distribuit iis, qui ad solemnem hunc totius Græciæ conventum confluxerant. Athenæus Deipnos. lib. I, cap. 3. Eustath. ad versum 8 Odyss. Γ. Laërtius tamen lib. VIII, in Empedocle, quemadmodum & Philostr. de vitâ Apollonii lib. I, cap. I, bovem hunc ex melle & farinâ confectum fuisse tradunt. De Iside, quæ soror & conjux Osiridis fuit, simile quid refert Diod. Siculus lib. I.

AVRVM optimum in Colophone monte Asiæ generatur. meminit Colophonii hujus auri Iulianus Imp. orat. II. Libanius orat. XI. Suidas in Χρυσὸς κολοφώνιος. Apostolius quoque & Zenobius parœmiographi. præcipuè tamen Tzetzes Chiliade XII, hist. 402, & 404, ubi & alia plura non ignobilis auri genera recenset.

Aurea

Aurea statua prima omnium nullâ inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant holosphyraton, in templo Anaitidis posita dicitur, numine gentibus illis sacratissimo. Direpta est Antonii Parthicis rebus. Scitumque narratur dictum unius veteranorum Bononiæ, hospitali divi Augusti cœnâ, cùm interrogaretur, Essetne verum, eum, qui primus violasset hoc numen, oculis membrisque captum exspirasse? respondit enim, tum maximè Augustum de crure ejus cœnare, seque illum esse, totumque sibi censum ex eâ rapina esse. Plin. XXXIII, 4.

Antiochum Cyzicenum ferunt aureum Iovem cubitorum decem ex delubro sustulisse, & ex ære bracteolis substituisse fucatum. Arnob. lib. VI. Vt alia pleraque, ita & hoc hausit ex Clem. Alexandrini Protreptico.

Apud Babylonios in sacello quodam templi Beli magnum erat Iovis sedentis ex auro simulachrum, & alia insuper statua duodecim cubitorum, è solido auro. vide Herodotum lib. I.

Cypselum Corinthiorum tyrannum in Olympiâ consecrasse aureum Iovis simulachrum ferunt. Pausanias in Eliacis priorib. apud Strabonem quoque lib. VIII, in testimonium divitiarum Cypseli refertur τὸ ὀλυμπιάσιν ἀνάθημα Κυψέλου, σφυρήλατος χρυσοῦς ἀνδριὰς εὐμεγέθης, *Donum Cypseli in Olympiis, statua magna ex auro fabricata.* Cotho portus erat Carthaginensium habens nobile templum Apollinis, οὗ τό, τε ἄγαλμα κατάχρυσον ἦν, καὶ δῶμα αὐτοῦ χρυσήλατον ἀπὸ χιλίων ταλάντων σταθμοῦ περιέκειτο, *Cujus signum inauratum erat, & tectum auro coopertum, uti ponderis esset mille talentorum.* vide Appianum de bellis Punicis.

Pompejus Magnus tertio triumpho transtulit signa aurea tria; Minervæ, Martis, & Apollinis. Plin. lib. XXXVII, cap. 2.

Dianæ Ephesiæ simulachrum aureum. Xenophon lib. V de exped. Cyri.

Dianæ Scythicæ simulachrum ab Oreste & Pylade abreptum, è solido fuit auro. vide Cedrenum. delatum id ab Oreste Ariciam. sed cùm postea Romanis sacrorum crudelitas displiceret, quamquam servi immolarentur; ad Laconas Diana translata est, ubi sacrificii consuetudo adolescentum verberibus servabatur, qui vocabantur Bomonicæ, quia aris superpositi contendebant, qui plura possent verbera sustinere. Hyginus fabulâ 261.

Bendis, Anubis, Attis, & Mithres ὅλοι ὁλόχρυσοι, καὶ βαρεῖς, καὶ πολυτίμητοι ὡς ἀληθῶς, *toti aurei, & graves, & ut vere venerandi.* Lucian. in Iove tragœdo.

Hominum primus & auream statuam & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit, LXX circiter Olympiade. Tantus erat docendæ oratoriæ artis quæstus. Plin. lib. XXXIII, cap. 4. Cicero III de Orat. Valerius Maximus lib. VIII, cap. ultimo.

Alexandri Macedonis ſtatua aurea poſita fuit in templo Apollinis Delphici. Herodotus lib. VIII.

Phrynes, ſcorti nobilis, auream ſtatuam Delphis in ſublimi columnâ erexerunt Græci. Ælianus var. hiſt. IX, 32. vide quoque Plut. in libello Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.

Crœſus inter templi Delphici donaria conſecravit auream ſtatuam fœminæ panes ſibi facientis; propterea quod inſidias novercæ venenum privigno miſcentis, à capite ſuo in peſſimæ fœminæ liberos averterat. Plut. Cur Pythia nunc non reddat orac. carm. Herodotus lib. I, εἴδωλον χρύσεον τρίπηχυ, *ſimulachrum aureum tricubitale*, fuiſſe dicit.

Artemidoro auream Epheſii ſtatuam in templo poſuere, quod Heracleotidem deſciſcentem Romæ dictâ cauſâ Epheſiorum eſſe evicit. vide Strabonem lib. XIV.

Mithridatis coloſſus aureus pedum ſex (χρύσεος ἑξάπους κολοσσὸς) ab Lucullo triumphante tranſlatus eſt. vide Plut. in Lucullo.

Ædem Pietatis in foro olitorio dedicavit M. Acilius Glabrio duumvir; ſtatuamque auratam, quæ prima omnium in Italiâ ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit. Livius lib. XL ab v. c. Valer. Max. lib. II, cap. 5.

Caligula templum numini ſuo proprium, & ſacerdotes, & excogitatiſſimas hoſtias inſtituit. In templo ſimulachrum ſtabat aureum Iconicum, amiciebaturque quotidie veſte, quali ipſe uteretur. Sueton. in Calig. cap. 22.

Vitellius Narciſſi & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit. Suetonius in Vitellio, cap. 2.

Britannico ſtatuam auream in Palatio poſuit Titus Imperator. vide Suetonium in Tito, cap. 2.

Domitianus nonniſi aureas & argenteas ſtatuas in Capitolio poni ſibi permiſit, ac ponderis certi. Sueton. in Domitiano cap. 13. Injuncti ponderis rationem videtur expreſſiſſe Stat. Papinius lib. V Sylv. ea quæ in-
* verſ. 191. ſcribitur, Abaſcantii in Priſcillam pietas *,

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum,
Quo niteant ſacri centeno pondere vultus
Cæſaris. —

Claudio Imp. ſucceſſori Valeriani & Galieni Impp. populus Rom. in Capitolio auream poſuit ſtatuam, quod Gothos Illyricum Macedoniamque per quindecim annos vaſtantes incredibili ſtrage deleverat. Euſeb. in Chronicis ad annum Domini CCLXXII. Iſidorus Chron. Gothorum, Erâ CCXCIII. Iornandes de Regn. ſucceſſ.

Leonem aureum decem talentorum pondo Apollini Delphico ſacravit Crœſus. vide Herodotum lib. I.

Buculas

Buculas aureas, Crœſi donum, habuit Epheſus. Herodotus lib. I.

Cercopithecum aureum pro numine colebant incolæ Thebarum Ægyptiarum. Iuvenalis Satyrâ XV,

Effigies ſacri nitet aurea cercopitheci,
Dimidio magicæ reſonant ubi Memnone chordæ,
Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis.

Aureus currus Solis ornabat faſtigium porticus ab Auguſto Cæſare Apollini ſacratæ. vide Propert. lib. II, Eleg. 31.

Molam auream ſex talentorum pondo Xerxes Megabyzo Babylonis expugnatori præter alia multa donavit. quod munus apud Perſas omnium regiorum munerum præſtantiſſimum judicatur. Cteſias in Perſicis apud Photium.

Platanum auream atque auream vitem inter reliquam ſupellectilis regiæ pompam circumvehebant reges Perſarum. ac vitem quidem in regio cubiculo diſtendi volebant. quandoque etiam ſub eâ legatos audiebant, ac jus dicebant; non tam ab ipſâ fortè platano ac vite majorem majeſtati ſuæ venerationem acceſſuram ſperantes, quàm à ſmaragdis, carbunculis Indicis, aliiſque gemmis uvas repræſentantibus. vide Athenæum lib. XII, cap. 2, & 9. meminit quoque aureæ hujus platani Xenophon ἑλλ*ηνικῶν* lib. VII. quemadmodum & Dio Chryſoſtomus orat. LVIII. quod verò Darium Pythius Lydus aureâ hac platano ſimul ac vite donaverit, diſcimus ex Herodoti lib. VII. vide quoque Plinium lib. XXXIII, cap. 10. quibus adde Himerium *ἐν μελέταις*, ubi Theodoro Samio vitem hanc elaboratam teſtatur. de Xerxis aureâ platano vide Euſtath. ad verſum 307 Iliad. A. ne tamen arbitremur Perſarum reges Pythio iſti tantùm debuiſſe platanum hanc vitemque, obſervandum hîc eſt quod tradit Plinius lib. XXXIII, cap. 3, *jam Cyrus devictâ Aſiâ,* inquit, *auri pondo* XXXIV *millia invenerat, præter vaſa aurea, aurumque factum, & in eo folia ac platanum vitemque.* Poſteriora quoque ſæcula ab inſanis hiſce luxuriæ impenſis minimè abhorruiſſe conſtat: quandoquidem Pompejus tertio triumpho, quem de piratis, Aſiâ, Ponto, gentibuſque & regibus egit, tranſtulit inter alia *montem aureum quadratum, cum cervis, & leonibus, & pomis omnis generis, circumdatis vite aureâ.* Plin. XXXVII, 2. Michaël denique Imp. exhauſtâ per libidines omni gazâ imperatoriâ, non gryphes modò aureos conflavit, verùm etiam auream illam platanum, quæ non tantùm auri ſplendore ſpectantium oculos tenebat, ſed & cantillantium avicularum propè vivis vocibus aures demulcebat. vide Cedrenum. nec non Conſtantini Manaſſis annales.

CEREAS majorum imagines in atriis oſtentabant adprimè nobiles;

homines verò novi, ſuas tantùm; ignobiles denique, nullas. vide Plinii & Valerii Maximi de hac re verba, lib. II, cap. 8, § 7, à nobis allata. quibus adde Diodori Siculi verba prout ea deſcripſit Photius in Excerptis
* verſ. 591. ex libro XXXI. Ovid. I Faſtorum*,

Perlege diſpoſitas cineroſa per atria ceras:
Contigerant nulli nomina tanta viro.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 8,

Nec te decipiant veteri cincta atria cerâ.

Imagines has aperire, & quaſi in publicum proferre ſolebant, ſi quando grave aliquod crimen ſpectatæ probatæque innocentiæ teſtimonio publicè diluiſſent. Tullius pro P. Syllâ: *Nam ipſe quidem,* inquit, *ſi erit veſtro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ ſolatia reliquæ vitæ, quibus lætari & perfrui poſſit? domus erit, credo, exornata; aperientur majorum imagines; ipſe ornatum ac veſtitum recuperabit.* In publicis quoque ſolemnitatibus non modò aperiebant; verùm etiam ſtudioſè exornabant eas, ταύτας δὲ τὰς εἰκόνας ἔν τε ταῖς δημοτελέσι θυσίαις ἀνοίγοντες κοσμοῦσι φιλοτίμως. vide Polybium lib. VI. In funebri denique pompâ majorum imagines producebantur, ſuppreſſis tantùm imaginibus eorum, qui hoſtes reip. fuiſſe videbantur. Ita Plutarchus in Iulio Cæſare veluti inſolens quid notat, quod non tantùm uxorem Marii Iuliam, amitam ſuam, defunctam eximiè laudavit in foro; verùm etiam, quod auſus eſt imagines Marii in funere ejus præferre. Etenim eæ tum primùm poſt Syllæ dominatum conſpectæ fuerunt; ex quo nempe Marius fuerit hoſtis judicatus. Tacitus quoque ſub finem libri tertii Annal. notat, quod in funere Iuliæ, C. Caſſii uxoris, viginti clariſſimarum familiarum imagines antelatæ ſunt, Manlii, Quinctii, aliaque ejuſdem nobilitatis nomina: *ſed præfulgebant,* inquit, *Caſſius atque Brutus; eo ipſo, quod effigies eorum non viſebantur.*

Magi quoque cereas fingunt eorum imagines, propter quos carmen
† verſ. 91. inſtituunt. Ovid. Heroïd. epiſt. VI, quæ Hypſipyles ad Iaſonem †,

Devovet abſentes ſimulachraque cerea fingit,
Et medium tenues in jecur urget acus.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 6,

Sagaque Phœniceâ defigit nomina cerâ,
Et medium tenues in jecur urget acus.

‡ verſ. 577. vide eundem Faſtorum lib. II ‡. quemadmodum & Horat. lib. I, Satyrâ VIII. Pleniſſimè Servius ad illud Virgilii Eclogâ VIII,

Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit
Vno eodemque igni; ſic noſtro Daphnis amore.

Fecerat illa duas imagines, inquit Servius, alteram ex limo, qui igne fit durior;

durior; alteram ex cerâ, quæ igne ſolvitur. ut videlicet mens amatoris ita dureſceret ad illam, quam tunc amabat, omneſque alias, ſicut ad ignem limus; & ad ſe ita molliretur & ſolveretur amore, ut cera ad ignem liqueſcit.

CICER. ἐρεβίνθινος Διόνυσος, ἐπὶ τῶν μηδενὸς ἀξίων, *Bacchus ex cicere de iis dicimus, qui nullius ſunt momenti*, Heſychius. Suidas. eodem planè ſenſu, quo ſupra fuit ἀνδρειὰς ἀμόργινος.

DENTES FLVVIALIS EQVI, deficiente ebore, ſignis faciendis ab artificibus quandoque adhibiti. Cyziceni certè cùm Proconneſios bello adegiſſent, ut ſibi fierent inquilini, Dindymenæ matris ſignum è Proconneſo aſportarunt; aureum illud fuit: facies, quum deeſſet ebur, è fluvialium equorum dentibus eſt fabricata. τὸ πρόσωπον, ἀντὶ ἐλέφαντος, ἵππων τῶν ποταμίων ὀδόντες εἰσὶν εἰργασμένοι, Pauſanias in Arcadicis.

EBVR. *dentibus elephantorum ingens pretium*, inquit Plin. VIII, 10. *& Deorum ſimulachris laudatiſſima ex iis materia.* Athenienſes certè Phidiam tulerunt, quamdiu is marmore potius, quàm ebore, Minervam fieri debere dicebat, quod diutius nitor eſſet manſurus: ſed ut adjecit, & vilius; tacere juſſerunt. Valer. Maximus lib. I, cap. I, exemplo externo 7. φασὶ διὰ πολλὴν πυκνότητα καὶ στερρότητα τὸ τοιοῦτον ὀστέον ἄφθορον διαμένειν, ἐφ' ὅτι μήκιστον μηδεμίαν ἐκ χρόνου βλάβην παραδεχόμενον. *dicunt ob magnam craſſitiem & ſoliditatem os hujuſmodi incorruptibile permanere, quoniam cum ſit longiſſimum, nullam ex tempore noxam recipit.* Gregor. Nyſſenus Homil. XIV in Cant. Canticorum. optimum hic eſt Adulicum ebur, de quo vide Arrianum in Periplo maris Erythræi.

Minervæ Aleæ ſignum, unà cum dentibus apri Calydonii, Auguſtus Cæſar, victo Antonio, Tegeatibus eripuit. ac Aleæ quidem Minervæ ſignum Romæ conſpiciebatur in aditu fori ab Auguſto conſecrati. eſt verò ſignum id ex ebore totum: ars autem Endii. τοῦτο μὲν δὴ ἐνταῦθα ἀνάκειται ἐλέφαντος διὰ παντὸς πεποιημένον· τέχνη δὲ Ενδίου. Pauſanias in Arcadicis.

Alalcomenæ modicus in Bœotiâ vicus fuit, habuitque in proximo ædem Minervæ, cum antiquiſſimo ejuſdem Deæ ſigno ex ebore. eripuit illud Sylla. Pauſanias in Bœoticis.

Iovem eburneum fecit Praſiteles in Metelli æde, quà campus petitur. Plinius lib. XXXVI, cap. 5.

Agrigentini cognominem urbi fluvium ſpecioſi pueri formâ ex ebore fecerunt; atque eburneæ huic ſtatuæ Delphis conſecratæ, ipſius fluvii nomen inſcripſerunt. Ælian. var. hiſt. II, 33.

Herodis ſophiſtæ ſtadium Panathenaïcum habuit fanum Fortunæ cum eburneo Deæ ſigno. Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. in Herode.

Nicomedis Bithyniæ regis ſimulachrum ex ebore conſpiciebatur Romæ in foro Trajani. Pauſanias lib. v.

Britannico equeſtrem ſtatuam ex ebore poſuit Titus. vide Suetonium in Tito, cap. 2.

Domum eburneam ædificavit rex Achab. I Regum, XXII, 39.

Tenſa vehiculum fuit ex argento vel ebore, quo exuviæ Deorum ludicris Circenſibus in Circum ad pulvinar vehuntur. Feſtus.

De emolliendi eboris ratione,ut quovis flecti poſſit,elegans eſt Plutarchi locus in libello An vitioſitas ad infelicitatem ſufficiat. Fortuna non perficit infelicitatem, inquit, niſi à pravitate adjuta. ſicut enim oſſa finduntur filo, poſtquam aceto & cinere ſunt perhumectata: quemadmodum etiam ebur zytho emollitum atque laxatum flectunt, inque varias formas fingunt; aliter verò non poſſunt: ſic Fortuna, quod ex ſeſe malè affectum mollitumque eſt vitiis, ſuperveniens vulnerat atque pertundit.

Quali glutino artifices, qui circa ebur verſantur, ſoleant uti, docet Ælianus lib. XII de Animalibus, cap. 32. vide locum.

Raphani ebora poliunt. Plinius lib. XIX, cap. 5.

Sulphur (θύον) adhibuit Phidias Olympium faciens Iovem, ut eboris materiam durabiliorem faceret. Dio Chryſoſtomus orat. XII, quæ eſt de Cognitione Dei. vide locum.

Altis in Olympiâ maximè paluſtris eſt locus: quamobrem etiam Iovis Olympii eburneum ſignum, ibi conſecratum, oleo ab aquoſi ſoli injuriâ defenditur. Pauſanias lib. v. Exiſtimatur oleum ebori vindicando à carie utile eſſe. certè ſimulachrum Saturni Romæ intus oleo repletum eſt. Plin. lib. XV, cap. 7. Methodius quoque apud Photium in Excerptis ex orat. de Reſurrectione teſtatur Phidiam, cùm Piſæam ſtatuam ex ebore formaſſet, imperaſſe ut oleum interius infuſum ſemper è ſimulachro promanaret, ut illi immortalem vim hoc modo conciliaret. propè Pellenen eſt Minervæ templum, atque in eo ſignum Deæ ex ebore: teſtanturque Pellenæi ſub ipſâ baſi Minervæ altè deſcendere adytum, atque ex eo humidum halitum efflari, qui ſit ebori tuendo peridoneus. Pauſanias lib. VII, in Athenienſium arce, eminenti ſcilicet & ſaxoſo loco, eburneum Minervæ ſimulachrum adſperſu aquæ à ſiccioris loci incommodis vindicatur. Epidauri verò ſolium ipſum, cui eburneum Æſculapii ſignum inſidebat, puteo imminens factum fuiſſe traditur. vide Pauſaniam lib. v.

Tiburtino cœlo tale dicitur fuiſſe temperamentum, ut rebus pleriſque, præcipuè tamen ebori præſtiterit candorem. Martial. lib. IV, Epigr. 62,

Tibur in Herculeum migravit nigra Lycoris,
Omnia dum fieri candida credit ibi.

Idem

Idem lib. VIII, Epigr. 28,

Lilia tu vincis, nec adhuc delapſa liguſtra,
Et Tiburtino monte quod albet ebur.

Silius Italicus lib. XII,

Quale micat, ſemperque novum eſt, quod Tiburis aura
Paſcit ebur. —

Propert. lib. IV, Eleg. 7, — *Herculeo numine pallet ebur.*

ELECTRVM, ſi poëtis fides habenda eſt, nihil aliud eſſe credemus, quàm — *ab arbore lapſas Heliadum lachrymas,* ut loquitur Ovid. X Metam. * *vers. 262.* ſed hanc opinionem jam olim exploſit Lucianus in opuſculo de Electro, ac præter eum plures alii. Pauſanias lib. V, tradit, electrum quidem in Padi fluminis arenis reperiri nonnunquam; pretioſiſſimum autem id genus electri judicari, quod nonniſi rarò inveniatur: teſtatur adhæc, Auguſto Cæſari ſtatuam ex hoc electri genere poſitam fuiſſe Romæ in foro Trajani. *τὸ δὲ ἄλλο ἤλεκτρον,* inquit, *ἀναμεμιγμένος ἐστὶν ἀργύρῳ χρυσός, alìud vero electrum eſt aurum argento mixtum.* rectè itaque Tertullianus adv. Hermogenem, *electrum, licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, ſed electrum: à cujus habitu qui divertit, pariter & à vocatu ejus recedit, appellationis, ſicut & conditionis proprietate.* Plinius denique lib. XXXIII nat. hiſt. cap. 4, fuſiùs aliquanto electri naturam explicans, nativum à factitio non obſcurè diſtinguit. *omni auro,* inquit, *ineſt argentum vario pondere, alibi denâ, alibi nonâ, alibi octavâ parte. in uno tantùm Galliæ metallo, quod vocant Albicratenſe,* XXXVI *portio invenitur, ideoque cæteris præeſt. Vbicunque quinta argenti portio eſt, electrum vocatur. ſcrobes eæ reperiuntur in Canaleienſi. Fit & curâ electrum, argento addito. quod ſi quintam portionem exceſſit, incudibus non reſiſtit. Et electro autoritas, Homero teſte; qui Menelai regiam auro, electro, argento, ebore, fulgere tradit. Minervæ templum habet Lindos, inſula Rhodiorum, in quo Helena ſacravit calicem ex electro. adjicit hiſtoria, mammæ ſuæ menſurâ. Electri natura eſt, ad lucernarum lumina clarius argento ſplendere. Quod eſt nativum, & venena deprehendit: namque diſcurrunt in calicibus arcus cœleſtibus ſimiles, cùm igneo ſtridore, & geminâ ratione prædicunt.* poſtremum hoc etiam Serenus confirmat, 62 præcepto med.

Produnt electri variantia pocula virus.

Liquet igitur, Electrum nihil aliud olim fuiſſe, quàm argentum auro vel naturâ vel arte confuſum. poſtea tamen omiſſâ miſcendorum metallorum ſcientiâ, aliarum quoque rerum cum auro argentoque commixtionem pro electro habuerunt; vitri puta lapillorumque ſplendicantium. Ἤλεκτρον, ἀλλότυπον χρυσίον, μεμιγμένον ὑέλῳ καὶ λιθείᾳ· οἵας ἐστὶ κατασκευῆς ἡ τῆς ἁγίας σοφίας τράπεζα, *Electrum, Aurum ex alieno genere conflatum, vitro, & lapillis mixtum,*

mixtum, cujusmodi structuræ est sanctæ Sophiæ mensa. Suidas in ἤλεκτρον, & in χαλκολίβανον. quam mensam ex electro Suidas fuisse testatur. De eâ sic Cedrenus, τότε ποιεῖ Ἰουστινιανὸς καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἔργον ἀμίμητον. ἀπό τε γὰρ χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ λίθου παντοίου, καὶ ξύλου, καὶ μετάλλου, καὶ εἴδους ἄλλου, ὅσα τε γῆ φέρει, καὶ θάλασσα, καὶ πᾶς ὁ κόσμος, ἐκ πάντων συνάξας τὰ μὲν κρείττονα καὶ τιμιώτερα πλείονα, τὰ δὲ ἐλάττω ἐνδεέστερα, τὰ τηκτὰ πήξας, τὰ ξηρὰ ἐπέβαλε, καὶ οὕτως εἰς τύπον ἐπιχέας ἀνεπλήρωσεν αὐτήν· ὅθεν καὶ ποικίλη φαινομένη, θάμβος παρέχει τοῖς εἰς αὐτὴν ἀτενίζουσιν. *Sacram quoque mensam tum fecit, opus imitatione nulla æquandum. Constabat auro, argento, omnis generis lapidibus, lignis, metallis, omnibusque rebus quas terra fert, & mare, & totus mundus. Ex omni materia pretiosiora plura, viliora pauciora collegerat, liquatisque iis quæ fluunt, sicca illis immiserat, atque ita formam mensæ absolverat. Itaque varium illud opus contuentibus stuporem injiciebat.* vide quoque Codinum de Originibus Constantinopolitanis. deficiente denique & hac arte, succinis electri nomen, teste Eustath. ad versum 293 Dionysii τοῦ περιηγητοῦ videtur attributum, ἤλεκτρος νῦν, inquit, οὐχὶ τὸ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κρᾶμα· λίθος δέ τις χρυσοειδής, ἐξ οὗ καὶ λαβαὶ μαχαίραις γίνονται, ἀχύρων ἐφελκυστικαί, ὡς ἡ μαγνῆτις σιδήρου. *Electrum nunc non est auri & argenti mixtura: sed lapis auro similis, ex quo etiam gladiorum manubria fiunt, quæ paleas attrahunt sicuti magnetes ferrum.*

FARINA. apud Athenienses extra urbem celebrantur Diasia. Ita vocant festum Iovi Meilichio sacrum; atque in eo πανδημεὶ θύουσι πολλοί, οὐχ ἱερεῖα, ἀλλὰ θύματα ἐπιχώρια. *immolant multi non veras: sed ex farinæ subactæ massa victimas ad verarum similitudinem factas, quibus indigenæ uti solebant.* Thucyd. lib. I, ubi vetus Scholiastes θύματα exponit τινὰ πέμματα εἰς ζώων μορφὰς τετυπωμένα, *bellaria quædam in animalium formam effi̇cta.* dicitur Iupiter Proserpinæ Cyzicum urbem in dotem dedisse, quam propterea Cizyceni summo studio venerantur, eique quotannis atram bovem immolant; quod cùm stato solemnitatis illius tempore præstare non possent, eò quod à Mithridate obsessi ad omnium rerum extremas angustias erant adducti, bovem quendam ex opere pistorio finxerunt. vide Appianum de bello Mithridatico.

Θύανον, τὴν θυωνήν, πέμμα δέ ἐστιν ἀντὶ βοός. Hesychius.

Πέλανοι, vide Pollucem Onomast. lib. VI, cap. II. quemadmodum & Suidam in Βοῦς ἕβδομος.

In veneficarum incantationibus, ut cerea imago supra fuit, ita quandoque etiam adhibebatur πέμμα στεάτινον εἰς ἀνδρὸς μίμημα πεπλασμένον, *Farina cocta & in hominis formam effi̇cta.* Heliodorus lib. V Æthiop.

Maniæ, turpes deformesque personæ. Manias Ælius Stilo dici ait ficta quædam ex farinâ in hominum figuras, quia turpes fiant; quas alii Manio-

Maniolas appellant. Festus. vide quoque Macrob. lib. I Saturn. cap. 7.

Panem quoque pistores in varias effingebant formas. Manilius lib. V Astronom. in genitura pistoris,

Atque unum genus in multas variare figuras.

Priapi certè siliginei meminit Martialis lib. XIV, Epigr. 69,

Si vis esse satur, nostrum potes esse Priapum;
Ipsa licet rodas inguina, purus eris.

Atque hoc est illud, quod idem ibidem Apophor. 222 dicit,

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Exstruit: huic uni parca laborat apis.

FERRVM quoque statuis olim præbuit materiam; quemadmodum supra § I, mentio injecta est Herculis ferrei, quem fecit Alcon; & alibi quoque meminimus Athamantis è ferro. quod verò difficilis admodum ac valdè laboriosa res sit è ferro signa facere, discimus ex Pausaniâ in Phocicis.

Epaminondæ ferreâ effigie apud Messenios Æsculapii fanum adornatum fuit, teste Pausaniâ in Messeniacis.

In Apollinis Delphici templo visebatur Herculis cùm hydrâ conflictus; è ferro tam Hercules est, quàm hydra. Spectantur etiam cum admiratione Pergami leonis & apri capita, & ipsa ferrea. Pausanias lib. X.

Anastasii regum rapacissimi ac violentissimi statua fuit è ferro. vide Anthol. Græc. Epigramm. lib. II, cap. 50.

Ferreus Cupido in Dianæ templo sine aliquâ alligatione pendens memoratur Cassiodoro Variarum I, 45.

Ferreum Martem, teste Claudiano Epigr. 14, Veneris statua ex magnete fabricata ad se attrahens, quibusdam quasi occultis illecebris ad se perlicere videtur.

Ferrum aceto & alumine illitum fit æri simile. à rubigine vindicatur cerussâ, & gypso, & liquidâ pice. Hæc est temperatura à Græcis antiodes dicta. Ferunt quidam & religione quadam id fieri; & extare ferream catenam apud Euphratem amnem, in urbe quæ Zeugma appellatur, quâ Alexander magnus ibi vinxerat pontem; cujus annulos, qui reflexi sunt, rubigine infestari, carentibus eâ prioribus. Plin. lib. XXXIV, cap. 15.

FIGVLINI OPERIS bovem immolavit Pythagoras, cùm professionis suæ instituto verum bovem mactare prohibitus esset. vide Greg. Nazianzenum epist. 183.

M. Varro tradit Turianum à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Iovis in Capitolio dicandam. fictilem eum fuisse, & ideò miniari solitum: fictiles in fastigio templi ejus quadrigas. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodie-

que materiæ nomen in Vrbe retinet. Hæ enim tum effigies Deûm erant laudatissimæ. nec pœnitet nos illorum, qui tales coluere. aurum enim & argentum, ne Diis quidem conficiebant. Durant etiam nunc plerisque in locis talia simulachra. Fastigia quidem templorum etiam in Vrbe crebra & municipiis; mirâ cælaturâ, & arte, æviquc firmitate certiora auro, certè innocentiora. Plin. lib. xxxv, cap. 12. Iuvenalis Satyrâ xi *,

* vers. 115.

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Iuppiter auro.

† vers. 221.

Ovid. lib. I Fastorum †,

Iuppiter angustâ vix totus stabat in æde,
Inque Iovis dextrâ fictile fulmen erat.

Athenis non longè à Bacchi fano in cellâ quadam visebantur aliquammultæ statuæ fictiles; quibus expressus erat Atheniensium rex Amphictyon, cum alios Deos, tum Liberum patrem convivio excipiens. vide Pausaniam in Atticis.

In Ceramico, viâ urbis Atheniensis, porticus erat qui Regis dicebatur. præter Ceramum Heroëm in hac porticu simulachra sunt è terrâ coctâ, Theseus Scironem in mare abjiciens, & Aurora Cephalum rapiens. Pausanias in Atticis.

Tritia, urbs Achæorum, fanum habuit quod Maximorum Deorum vocatur. simulachra fictilia sunt. Pausan. in Achaïcis.

FOENVM. simulachra effigiesque hominum è fœno fieri solebant, quibus objectis ad spectaculum præbendum tauri irritarentur. Asc. Pedianus in orat. Ciceronis pro C. Cornelio. vide quoque Scaligerum in Festum, ad vocem *Pilæ.*

GYPSVM. *cognata calci res gypsum est,* inquit Plin. lib. xxxvi, cap. 24. vide locum. *Hominis imaginem gypso è facie ipsâ primus omnium expressit, ceraque in eam formam gypsi infusâ emendare instituit Lysistratus Sicyonius frater Lysippi. Hic & similitudinem reddere instituit; ante eum quàm pulcherrimas facere studebant. Idem & de signis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantùm, ut nulla signa statuæve sine argillâ fierent.* Plin. xxxv, 12.

Stymphali vetusta est ædes Stymphaliæ Dianæ. sub ejus templi lacunaribus positæ sunt aves Stymphalides: cæterùm non est facilè internoscere, ligneæne eæ sint, an gypseæ. vide Pausaniam in Arcadicis.

Gypseum Liberi patris simulachrum, picturâ illuminatum, quod erat Creuside, supra retulimus lib. II, cap. 8, §, 10.

IASPIS. *magnitudinem Iaspidis undecim unciarum vidimus; formatamque inde effigiem Neronis thoracatam.* Plin. xxxvii, 9. quin verò & alia plura minutula ex Iaspide fecerint ornamenta, dubitare non poterit, qui ex eodem

dem Plinii loco didicerit, *totum Orientem pro amuletis eam gestasse.* quâ de re sic Dionysius ὁ περιηγητὴς *, ubi agit de mari Caspio, * vers. 724.

> Φύει δὲ κρύσταλλον, ἴδ' ἠερόεσσαν ἴασπιν,
> Ἐχθρὴν Ἐμπούσῃσι, καὶ ἄλλοις εἰδώλοισι.
> *Gignit autem crystallum & aerii coloris Iaspim,*
> *Infestam Empusis, & aliis spectris.*

ad quæ verba vide quæ annotavit Eustathius.

LANEÆ EFFIGIES Compitalibus noctu dabantur ad compita, Festus. vide eundem in *Pilæ.* Veneficæ quoque præter eas, quas supra memoravimus imagunculas è cerâ aut farinâ, laneas quoque nefandis sacris effigies adhibere solebant; ut ex Horatio lib. I, Satyrâ 8, discere est.

MAGNES apud Theophrastum de Lapidib. refertur inter lapides tornatiles. Claudianus certè Epigr. 14 meminit Veneris è magnete fabricatæ, quæ ferreum Martis simulachrum, sacerdote nuptialis festi solemnia quasi celebrante, ad se sponte rapiat, vivisque complexibus implicatum arctissimè alliget. vide locum. pari prorsus imposturâ malignum spiritum Alexandriæ in templo Serapis venerationem Idolis suis apud imperitiores quæsivisse, testis est D. Prosper de Promissionib. & prædictionib. Dei, parte III, promiss. 38. vide locum.

MARGARITÆ. Cn. Pompejus tertio triumpho, quem de piratis, Asiâ, Ponto, gentibusque & regibus egit, imaginem suam è margaritis transtulit. Plin. XXXVII, 2.

MARMOR. *marmorum genera & colores non attinet dicere, in tantâ notitiâ: nec facile est enumerare, in tantâ multitudine. quoto quoque enim loco non suum marmor invenitur?* Plinius lib. XXXVI, cap. 7.

Calor de lignis oleæ, cùm sit corporibus salutaris, perniciosus est balneis, & ad dissolvendas juncturas marmorum efficaciter noxius. Macrob. lib. VII Saturnal. cap. 16.

Marmorarii juncturas unguibus probant. Servius ad versum 276 lib. II Georg.

Καλορύττουσιν οἱ τεχνῖται τοὺς ἐργασίμους λίθους, ὥσπερ ἐκπεπαινομένους ὑπὸ τῆς θερμότητος· οἱ δὲ ὕπαιθροι καὶ γυμνοὶ διὰ ψῦχος ἀντίτυποι καὶ δυσμεταχείριστοι καὶ ἀτέραμνοι ἀπαντῶσι τοῖς ἔργοις. *Fabri lapides operi habiles defodiunt sub terram, tanquam maturandos & coquendos a calore: qui sub dio nudique jacent: frigore rigidi & intractabiles rediguntur, operisque resistunt.* Plut. Sympos. problem. VII, 2.

MILIVM torno elaboravit Myrmecides. Iulianus Imp. orat. II.

MONTES. vide quæ de Dinocrate architecto in procemio libri secundi de Architect. retulit Vitruvius.

OBSIDIANVS LAPIS. *In genere vitri & Obsidiana numerantur,* inquit Plinius

Plinius lib.xxxvi,cap.26, *ad similitudinem lapidis, quem in Æthiopiâ invenit Obsidius, nigerrimi coloris, aliquando & translucidi, crassiore visu, atque in speculis parietum pro imagine umbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt: vidimusque & solidas imagines Divi Augusti, capti materiâ hujus crassitudinis: dicavitque ipse pro miraculo in templo Concordiæ Obsidianos quatuor elephantos. Remisit & Tiberius Cæsar Heliopolitarum ceremoniis repertam ibi in hæreditate ejus, qui præfuerat Ægypto, Obsidianam imaginem Menelai. Ex quo apparet antiquior materiæ origo, nunc vitri similitudine interpolatæ. Xenocrates Obsidianum lapidem in Indiâ, & in Samnio Italiæ, & ad Oceanum in Hispaniâ nasci tradit. Fit & tincturæ genere,* &c.

OSSA CAMELINA. Arnob. adv. gentes, *simulachra ista quæ vos terrent,* inquit, *ossa, lapides, æra sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso, ex ornatibus fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente congesta, conflata in has species ducta sunt.*

OSSA HVMANA. Palladium certè ex ossibus Pelopis factum fuisse tradit Iul. Firmicus de Errorib. profanæ religionis. Clemens Alexandrinus in Protreptico, πολλοὶ δ᾽ ἂν τάχα τὸ θαυμάσειαν, εἰ μάθοιεν τὸ Παλλάδιον, τὸ διοπετὲς καλούμενον, ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστῶν κατεσκευάσθαι, καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα Διονύσιον ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ κύκλου παρίστημι. *Multi autem fortasse admirabuntur, si didicerint Palladium quod appellatur Diopetes, Pelopis ex ossibus factum esse. Atque Dionysium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre possum.*

PAPYRACEVM CAPVT. Lucianus de Syriâ deâ. vide Io. Seldenum de Dîs Syris, Syntagm. ii, cap.ii.

SCIRPI. Argeos vocabant scirpeas effigies, quæ per virgines Vestales annis singulis jaciebantur in Tiberim. Festus. vide eundem in Sexagenarios. vide quoque Dionys. Halicarn. antiqu. Rom. lib. i. Varronem lib.vi de L. L. Ovidium denique Fastorum lib. v*.

* vers.621.

SMARAGDVS. *Apion cognominatus Plistonices, paulò ante scriptum reliquit,* inquit Plin. xxxvii, 5, *esse etiam nunc in labyrintho Ægypti colosseum Serapim è smaragdo novem cubitorum.* Circa tempora Theodosii Imp. conspiciebatur Constantinopoli simulachrum Minervæ Lindiæ è smaragdo; altum cubitos quatuor: Sesostris rex Ægypti Cleobulo Lindio quondam miserat illud. vide Cedrenum.

STANNVM. Aristoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων meminit stannei simulachri à Dædalo fabricati. vide locum.

SVCCINVM. Plin. lib. xxxvii, cap. 3, de succino, *taxatio in deliciis tanta, ut hominis quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia superet.*

THVS. Anthol. Græcorum Epigr. lib. i, cap.xxvi,

Τοξο-

Τοξοβόλον τ' Ἔρωτα τίς ἔξεσεν ἐκ λιβανωτοῦ,
Τὸν ποτὲ μηδ' αὐτοῦ Ζηνὸς ἀποσχόμενον·
Ὀψέ ποθ' Ἡφαίστῳ κεῖται σκοπὸς, ὃν καθορᾶσθαι
Ἔπρεπεν οὐκ ἄλλως ἢ πυρὶ φλεγόμενον.

Sagittarum jaculatorem amorem quidam finxit ex thure,
Illum nequidem ab ipso Iove abstinentem ;
Tandem aliquando Vulcano proponitur scopus. Quem videri
Fas est, non aliter, quam igne consumendum.

VIMINA. de Gallorum Colossis è viminibus contextis egimus lib. II, cap. 8, §. 1.

VITRVM. *Vitrum aliud flatu figuratur,* inquit Plin. lib. XXXVI, cap. 26, *aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. nec est alia nunc materia sequacior, aut etiam picturæ accommodatior.* Iuvenalis Satyrâ II †, † vers. 95.

— vitreo bibit ille Priapo.

Prosecutus sum hactenus, lector benevole, generalia quædam de artium imitatricium primordiis, progressu, consummatione: adjeci adhæc nonnulla quæ sanum de artibus hisce judicium adjuvare possint. utinam cùm poëtâ verè de me ipso testari liceat,

— fungor vice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum valet, exsors ipsa secandi.

quod an aliquâ ex parte sim assecutus, aliorum esto judicium.

Si quis autem existimet omnia tam brevi à me potuisse exponi, vehementer errat; neque solum inscitiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. equidem artificibus, reliquisque harum deliciarum studiosis, fontes tantummodò unde haurirent, atque itinera ipsa quæ tenerent, ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem, (quod ut infinitum, ita arrogantiæ plenum) sed ut commonstrarem tantùm viam, & , ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Non inficior aliqua me hîc præteriisse, quamvis sedulò inquirentem, quæ passim de rebus hisce vetustiora litterarum monumenta prodiderunt: sed cùm sim professus maximarum artium præcepta, non tamen asseveraverim cuncta me dicturum, quæ vastitas ejus scientiæ contineret, sed plurima. nam illud in hominis unius industriam cadere non poterat. neque enim est ulla disciplina aut ars, quæ singulari consummata sit ingenio. Quapropter ut in magnâ sylvâ boni venatoris est indaganter feras quàm plurimas capere; nec cuiquam culpæ fuit, non omnes cepisse: ita mihi satis abundeque est, tam diffusæ, quam suscepimus, materiæ magnam partem tradidisse; præsertim quum in sylvâ, ubi hæc captanda, tenebræ sint non mediocres; neque semitâ tritâ eò quò pervenire volumus, ferri liceat; sed in ipsis tramitibus

plurima objiciantur, quæ euntem retinere poſſint. Abſint ergo malè curioſi, quos noſter hic minimè nobis injucundus labor offendet. etenim ſi delectamur, cùm hæc ſcribimus; quis eſt tam invidus,ut ab eo nos abducat? ſin autem laboramus ac ſudamus; quis eſt qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Quiſquis autem operam noſtram elevari poſſe putabit, quod nonnulla Tullii, Horatii, Quintiliani verba mutatione leviculâ ab Oratoriâ & Poëticâ arte ad Picturam deflexerim; næ ille profectò parùm intelligens adfinitatis illius, quæ artes has mutuo ſibi alligavit. cæterùm hi pauciores fortè futuri ſunt,ac facilè patientur ſibi ſatisfieri. Illorum clamoribus magis obnoxius erit hic noſter qualiſcunque labor, qui poſt prima imperfectæ adhuc artis rudimenta vanâ quadam artis perſuaſione tumentes, omnem eruditæ antiquitatis mentionem reformidant; tanquam quæ deſidiæ ſuæ indormientes importunè moleſta excitet, atque operam malè collocatam veluti exprobret. At quam hîc tandem noſtris conatibus aſſignabunt culpam? quod crimen invenient? ex limpidis nempe incorruptæ antiquitatis fontibus hiſtoricâ fide primi tyrocinii gradus ſummis olim artificibus cùm curâ calcatos, & à præcipiti noſtrorum hominum feſtinatione plurimùm remotos recenſeo; ſi fortè aliqui reperiantur, qui ſaniora conſilia admittere, ac veſtigiis eorum inſiſtere tanti putent. Pueros certè per delicias pedes malè ponentes,ac vacias imitantes, jamque in conſuetudine ambulandi vacias factos, corrigi oportere omnes conſentiunt; alligant itaque iis ſerperaſtra in geniculis, ut eorum depravata corrigant crura,eoſque è longinquâ malâ conſuetudine in meliorem traducant: quamobrem neque reprehenſionem videtur mereri, qui Picturam, propter malam conſuetudinem minus valentem,ad meliora traducere conatur. Pleriſque verò hoc meum inſtitutum improbari, mirandum non eſt. *τίς γαρ τὸν ἄτεχνον πείθη ὑπὲρ τῆς κατὰ τὴν τέχνην;* Maximus Tyrius Diſſertat.XXXIX. *magna ars eſt, contra artifices loqui; & apud illos aliquid agere,qui ſe putant omnia prævidere.* Caſſiod. variarum 11,6. Non habeo itaque propoſitum plura verba incaſſum apud ſurdas aures effundendi. Totam rem in pauca conferam. Quiſquis errantium conſenſu nondum victus, cùm reliquis elegantiſſimæ antiquitatis amatoribus qualicunque adhuc bonæ mentis amore capitur, illud imprimis curare ſemper debet, ut actiones eorum ſeriò imitetur, quorum gloriam ſuſpicit; putetque auribus ſuis nunquam non inſuſurrari illud Iſocratis ad Nicoclem, *ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς, μιμοῦ τὰς πράξεις.* *Quorum gloriam affectas, eorum opera imitare.*

FINIS.

